ACADEMIA SCIENTIARVM GERMANICA
BEROLINENSIS

BIBLIOTHECA
SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
TEVBNERIANA

EDITA CONSILIO ATQVE AVCTORITATE
INSTITVTI
GRAECOROMANAE ANTIQVITATIS
STVDIIS COLENDIS DESTINATI

LIPSIAE IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI MCMLIX

M. FABI QVINTILIANI
INSTITVTIONIS ORATORIAE
LIBRI XII

EDIDIT
LVDWIG RADERMACHER

PARS SECVNDA

LIBROS VII–XII CONTINENS

EDITIO STEREOTYPA CORRECTIOR

EDITIONIS PRIMAE XXXV

ADDENDA ET CORRIGENDA
COLLEGIT ET ADIECIT
VINZENZ BVCHHEIT

LIPSIAE IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI MCMLIX

BIBLIOTHECAE TEVBNERIANAE

HVIVS TEMPORIS

REDACTOR: JOHANNES IRMSCHER

HOC VOLVMEN IMPRIMENDVM

CVRAVIT BRVNO DOER

LIZENZ-NR.294/375/25/59

PRINTED IN GERMANY

LIPSIAE: TYPIS B.G.TEVBNERI (III/18/154) · 830

PRAEFATIO

Quicumque usque ad hunc diem innotuerunt Institutionis oratoriae codices, eos omnes ex uno aliquo archetypo originem duxisse, sicut in praefatione voluminis prioris exposui, et lacunis et vitiis scripturae communibus demonstratur. Atque id ex libris labentis antiquitatis haustam lectionum copiam variarum videtur continuisse, quae textui ita additae atque intermixtae fuerunt, ut non nullae hodie quoque media in continuatione verborum legantur, signo, quod est at, interdum proposito. Duae inde Quintiliani recensiones a viris et artis rhetoricae et sermonis latini satis peritis comparatae sunt, altera postea mutilata, quam librorum utriusque classis optimorum nominibus adhibitis Bernensem adpellamus, altera Ambrosiana. Numquam autem Institutionis oratoriae studium per medium aevum plane interiit[1], cuius rei testes cum libri quidam sunt monachorum manu scripti et adhuc exstantes, tum excerptorum aliquod genus, quod hominibus artis oratoriae studiosis operae instrumentum fuit. Itaque doctis iis viris, qui renascentibus litteris Quintiliani exemplaria novis curis redintegraverunt, laboris subsidia eaque fortasse plura nec sane peiora quam nos possidemus praesto fuisse minime est mirum. Quo fit, ut in textu et recensendo et emendando librorum recentiorum auxilium respuere neque possimus nec debeamus, sed in tanta eorum copia delectum haberi necesse erit.[2]) Cum autem de Ambrosianae recensionis et Bernensis auctoritate iudicium satis constet, etiam nunc quae fides habenda sit recentium proventui admodum du-

---

1) His ipsis diebus utilissima de re proposita docuit Paulus Lehmann, Philologi 89, 349 sqq.

2) Librorum recentiorum notitiam post Fiervillii curas egregias aliosque auxit Achilles Beltrami Mem. del Reale Istituto Lombardo cl. di lett. Vol. XXII, Mediolani 1910/13 p. 151 sq. Ipse cum Academiae Berolinensis auxilio adiutus libros Vaticanos examinare potuerim, de Neapolitanis quattuor a Francisco Hornstein quondam discipulo ante hos viginti annos edoctus sum. Vindobonenses quinque nemo ante me noscitasse videtur.

bitatur, etsi nihil tam apertum constitutumque est quam textum vetustiorem frequentissime recentiorum ope esse correctum. Quam rem ipsa haec nostra editio, in qua tot loci olim tamquam ex emendatione Regii aliorumve editi ad Parisini P eiusque propinquorum fidem referuntur, confirmat atque testatur. Verum tamen ne obliviscamur oportet, libros recentes, cum a viris doctis in usum studiosorum aliquo modo contaminarentur, non sine licentia esse attemptatos, ex parte coniectura correctos, ex parte corruptos. Auctores a Quintiliano laudatos iidem evolvisse atque secundum Ciceronis, Vergili, Horati aliorumque editiones, quas inspicere poterant, Quintilianum purgasse videntur[1], qua in emendandi arte recentiores editores veterum illorum temeritatem secutos esse vix credas.

Secundum est, quod iam Peterson observavit, codices recentiores omnes mixta aliquo modo vestigia et Bernensis ostendere recensionis et Ambrosianae. Itaque quaeritur num praeterea aliquid, quod anticum bonumque sit, contineant. Si quis autem ea, quae in apparatu nostro critico proposita sunt, paulo accuratius inspexerit, cum certum illum, qui inter libros **PVMW** exstat, conexum cognoscet, tum in primis **PV** contra Ambrosiani et Bernensis testimonia plurimis locis stare videbit. Habent igitur, quamvis diversi sint generis, tamen commune quoddam fundamentum, quo in consensu, ut mihi quidem videtur, testes sunt nequaquam contemnendi. Ubi inter se discrepant recentiores, nisi forte Ambrosiani vel Bernensis auctoritatem sequuntur, maior sane interpolationis est suspicio nec tamen debet esse vera. Parisinus quidem 7723 (P)[2] eiusque gemelli, ex quibus Parisinum 7725 (Q) interdum adhibui, non ita pauca habent alibi non quidem lecta, sed persaepe probanda, esse autem hoc in numero bonas quasdam lectiones, quas iam antiqui auctores in exemplaribus suis invenerant, Iulii Victoris aliorumque consensu probatur, qua de re in praefatione voluminis prioris egi. Sed quid multa? Codices recentes nisi possideremus, decimus Quintiliani liber ille celeberrimus etiam plures lacunas haberet quam nunc habet. Quae cum ita sint, adeas velim adnotationem criticam, quam libri decimi capitis primi paragraphis 46 sq. subieci, inde discas, quotiens librorum

---

1) Vide quae P. Lehmann observat l. l. p. 370.

2) Hunc codicem, quem ex Nicolai Fabri dono Augustus Thuanus acceperat, deinde Laurentius Valla possidebat, in usum meum Parisiis contulit Franciscus Egermann excepto libro decimo, cuius collatio Bechero debetur.

Parisini (P) et Vaticani (V) lectiones conspirent cum iis excerptis (E), quae saeculo XII Stephanus quidam ex codice Beccensi hodie amisso comparavit, eaque observatio confirmatur iis, quae 8, 3, 71 sq. adnotata sunt. Communis fons proditur. Hic liber sine dubio et antiquus fuit et eiusdem classis, cui Bernensem adnumeramus. Quodsi periit, manserunt eius traditionis vestigia, licet Ambrosianae classis aliorumque inmixta sit memoria.

Codex Vindobonensis latinus 30 (W) saeculi XV olim Pontani Neapolitani fuit, qui alterum codicem, ipsum quoque fortasse Neapolitanum, contulit (W^2), tertia manus Sambuci est, quam neglexi. Hic liber Lassbergiano, quem Halmius adhibuit, sine dubio melior est.

Codicis Ambrosiani conlatione nova, quam Ferdinandus Becher suum in usum confecerat, uti potui. Quapropter si ab Halmii apparatu discrepantia rettulero, id Becheri auctoritate factum esse accipiendum erit.[1]) Sed cum Ambrosianus codex pretiosissimus sub finem libri noni amissis foliis nos deserat, exinde Harleianum accivi, quem primus W. Peterson, cum librum decimum edidit, tenebris eripuerat. Cuius viri docti si verum esset iudicium, cum codicem illum, qui post varios fortunae casus hodie in bybliotheca Musei Britannici servatur, ex Bambergensi descriptum esse statuit, non tanta eius esset iuxta Bambergensem auctoritas. Vereor autem, ne illud iudicium praecipue condicione libri decimi ipsius propria nitatur, cum ea, quae in libro undecimo leguntur, etiam contrariam sententiam producere possint. Certe mirum est, quod in Harleiani textu eae inveniri solent lectiones, quae in Bambergensi a correctore veteri textui super additae sunt haud ita raro corruptissimae et ineptissimae, cum textus Bambergensis genuinus id exhibeat, quod unice probandum est. Accedit non ita parvus in Harleiano numerus variarum lectionum, quae ex Bambergensi fonte adhibito explicari nullo modo possunt. Cum autem is librarius, qui Harleianum exaravit, homo fuerit linguae imperitus, qui quascumque in archetypo suo invenerat ineptias cum cura et studio in suum opus transferret, si eum Bambergensi usum esse Petersonio concedemus, necesse tamen erit concludamus ei alterum quoque codicem praeter Bambergensem ad manum fuisse, quem inspicere potuit. Hunc codicem puto fuisse eundem, ex quo in Bambergensi et supplementum

1) Gravissimum fortasse est, quod Ambrosianus quoque 8, 6, 33 'Obidius' habet, ut reliqui, qua re Heraei emendatio egregia, si omnino confirmanda est, certe confirmatur.

lacunarum (G) petitum est et variae lectiones eae, quas **b** littera significare solemus, textui principali adscriptae sunt. Ita enim facile intellegitur quomodo factum sit, ut Harleianus cum textu Bambergensis secundario congruere soleat. Sed illius libri nunc deperditi varia lectio cum in Bambergensi quoque magna cum diligentia adnotata sit, efficitur ut, quamvis corruptus esset, antiquitate venerabilem eum fuisse existimemus et tali reverentia hominibus insipidis commendatum. Qui cum Istesichorum pro Stesichoro, Istoicos pro Stoicis similiaque exhibeat, item **v** consonam pro **b** ponere amet, in Italia videtur esse ortus. Erat ex Ambrosiani familia, sed multis numeris deterior.

Librum Bambergensem ipsum denuo nec sine fructu contuli. Hinc factum est, ut de Bernensis scriptura, qualis ab Halmio indicatur, interdum dubitarem; dubitanti et sciscitanti summa cum liberalitate respondit Ioannes Bloesch bybliothecae Bernensis praefectus.[1] Ambrosianum II. F 111 sup. saec. X librum pulcherrime duabus columnis scriptum ita cum Bernensi et Bambergensi conspirare vidi[2], ut recte iam ab Halmio sit neglectus; alia res est in Nostradamensi, ex quo iam Meister nonnulla adnotaverat.[3]

Libros manuscriptos ne Halmius quidem cum pulvisculo, ut aiunt, excussit, quod demonstrare possem, si operae pretium esset. Ego cum apparatum et brevem, in quantum licebat, et, quatenus poteram, perspicuum reddere conatus sim, in quo prae arboribus silvam videre non sit nimiae opus difficultatis, nolim tamen inter se meam et Meisteri operam confundi, qui quibus rationibus adductus sit ut haec

---

1) Halmius cum 10, 6, 5 edidit 'instituendum est ut et digredi ex eo et regredi in id facile possimus', in adnotatione addit 'instituendum et digredi ex eo et reddire in id f. possumus M'. Cum autem 'et redire' in Bambergensi (et Harleiano) clarissimo ductu scriptum invenirem, de Bernensi sollicitus comperi idem 'et redire' in hoc libro exstare. „Da die Handschrift sehr klar und deutlich geschrieben ist, ist kein Zweifel möglich." Mireris de utroque libro non recte esse relatum.

2) Ut foliorum aliquot imagines examinare possem, interveniente Ludovico Castiglioni factum est.

3) Sunt fortasse qui sperent aliquid fore utilitatis ex codice mutilo Parisino lat. 7719 saec. XIII, qui Puteanus audit; considerandum tamen est, excerpta Parisina saec. XII, quae adhibuimus, cum ipsa quoque e libro amisso Abbatiae Beccensis ducta sint, ibi, ubi libri veteres et recentes satis multi ad manum erant, nihil fere boni in textu constituendo addidisse. At ubi testes veteres plerique desiderantur, ne Puteanus quidem est

adnotaret, illa sine adnotatione etiam mutaret, mihi quidem obscurum reliquit. Inprimis igitur monendum est nihil esse in textu meo, quod ab iusta traditione sine adnotatione declinet, esse autem plerumque neglecta librariorum sordida illa vitia, quibus, quod antiquitus traditum est, inquinatur quidem sed non tollitur. Itaque operam dedi, ut ea proponerem, quae aut vetustam aliquam ac genuinam lectionis varietatem ostendunt aut ad librorum inter se cognationem cognoscendam utilia sunt; hac in re paulo uberior fui in secundo volumine adnotando quam in priore.

In scriptura verborum, quae orthographia dicitur, libros antiquos eo usque expressi, ut cautiorum animi hic illic fortasse offendi possint; inde inconstantia illa orta est, quae nostrae scribendi regulae tantopere adversa a Graecis veteribus Romanisque numquam videtur fuisse aliena, etsi Quintilianum ipsum sic semper scripsisse, ut nunc edimus, nemo sanae mentis spondebit, immo, ut exemplo utar, 12, 10, 30 sine dubio 'aequum' scripsit, licet 'aecum' tradatur. Sed ipsius auctoris manum restituere quis poterit, quis audebit?

Dulce mihi relinquitur officium, ut gratias agam omnibus iis, qui hanc editionem consilio, auxilio, industria iuverunt atque promoverunt, inprimis Guilelmo Kroll et Albino Lesky, qui dum plagulas corrigunt, monendo et emendando ministerium fecerunt mihi et carissimum et utilissimum.

TOTIUS OPERIS CONSPECTUS[1])

LIBER I

De pueris erudiendis.

Prohoemium de opere dedicando, de eiusdem consilio et auctoribus. — Cap. I. De nutricum, parentium, puerorum sodalium officio, de loquendi, legendi, scribendi primordiis. — II. Utiliusne domi an in scholis pueri erudiantur. — III. Qua ratione in parvis ingenia dinoscantur et quomodo tractanda sint. — IV. De grammatices elementis. — V. De virtutibus ac vitiis sermonis. — VI. De linguae ratione, analogia, etymologia, de verborum vetustate et auctoritate, de consuetudine. — VII. Orthographica. — VIII. Quid pueris legendum sit. — IX. Dicendi apud grammaticum exercitia. — X. An oratori futuro necessaria sit *ἐγκύκλιος παιδεία*. De musica. De geometria. — XI. De prima pronuntiationis et gestus emendatione. — XII. An plura eodem tempore doceri puerilis aetas possit.

LIBER II

De primis rhetoris officiis. De arte.

I. Quando rhetori sit tradendus puer. — II. De moribus praeceptoris. — III. An eminentissimo quoque praeceptore sit utendum. — IV. De progymnasmatum schola. — V. De lectione oratorum et historicorum. Qui primi legendi. — VI. Quae sit materiam hanc tractandi ars. — VII. De ediscendo. — VIII. Secundum sui quemque ingenii naturam esse docendum. — IX. De officio discipulorum. — X. De utilitate et ratione declamandi. — XI. An oratori necessaria sit artis cognitio. — XII. Quare ineruditi vulgo ingeniosiores putentur. — XIII. Quis in arte sit modus. — XIV. Materia dividitur in artem, artificem[2]), opus[3]). — XV. Tractatus de arte. Quid sit rhetorice et quis eius finis. — XVI. An utilis sit. — XVII. An ars. — XVIII. Quibus ex artibus. — XIX. Na-

1. Quintiliano non contigit, ut, quae diversis temporibus scholisque tradita erant, plane inter se concinnaret.
2) cf. XII 1 sq. 3) cf. XII 10.

tura an doctrina magis adiuvetur. — XX. An virtus rhetorice. — XXI. Quam habeat materiam.

LIBER III

Quid de artis proposito auctores docuerint.

I. De scriptoribus artis rhetoricae et de auctoris ipsius ratione scribendi. — II. Quae rhetorices origo sit. — III. De quinque eius partibus, inventione, dispositione etc. — IV. De tribus orationis generibus. — V. De orandi instrumento. Quibus consummetur facultas orandi, quid praestare debeat orator, de quaestione rationali et legali, finita aut infinita, de causa et negotio. — VI. Quid sit status.[1]) Unde ducatur. Quot et qui status. — VII. De oratione laudativa eiusque materiis. — VIII. De genere deliberativo, suadendo ac dissuadendo. — IX. De oratione iudiciali eiusque partibus. — X. De diversa natura ac condicione causarum. — XI. Quid sit quaestio, ratio, iudicatio, continens. De capite rei.

LIBER IV

De orationis partibus. (De inventione.)

Prohoemium de Domitiano Augusto. — I. De exordio. — II. De narratione. — III. De egressione. — IV. De propositione. — V. De partitione.

LIBER V

De argumentis. (De inventione.)

I. De probatione inartificiali. — II. De praeiudiciis. — III. De fama atque rumore. — IV. De tormentis. — V. De tabulis. — VI. De iure iurando. — VII. De testibus. — VIII. De probatione artificiali. — IX. De signis. — X. De argumentis et locis, ex quibus ducuntur. — XI. De exemplo, similitudine, analogia, auctoritate. — XII. Quem ad modum argumentis utendum sit. — XIII. De refutatione. — XIV. Epilogus de enthymemate et epichiremate. De sermone argumentorum.

LIBER VI

De peroratione et adfectibus. (De inventione.)

Prohoemium de morte filii. — I. De peroratione vel conclusione. De miseratione. — II. De adfectu ethico et pa-

1) cf. VII 2.

thetico. Quo modo fiat, ut adficiamur. — III. De risu, unde concilietur, ubi habeat locum. — IV. De altercatione. — V. De oratoris in arte adhibenda iudicio et consilio.

LIBER VII

De dispositione. De statibus.

Prohoemium de dispositionis utilitate. — I. Quomodo materia dicendi reperiatur et disponatur. — II. Quae in quemque statum incidant[1]: De statu coniecturali. — III. De statu finitionis. — IV. De qualitate et quantitate. — V. Si quis in suo iure consistat. — VI. De scripto et voluntate. — VII. De legibus contrariis. — VIII. De syllogismo. — IX. De ambiguitate. — X. Quae sit inter hos status cognatio.

LIBER VIII

De elocutione I.

Prohoemium: Operis adhuc perfecti brevis conspectus. De virtute elocutionis. — I. Enumerantur quae elocutionis propria sunt. — II. De perspicuitate et obscuritate. — III. De ornatu in singulis verbis (antiquis, fictis etc.) atque coniunctis. De vitiis et virtutibus huius ornatus. — IV. De ratione amplificandi vel minuendi. — V. De sententiis communiter et de generibus sententiarum. — VI. De tropis.

LIBER IX

De elocutione II.

I. Quo differant figurae a tropis. Quid auctores de figuris docuerint. Esse figuras mentis et dictionis. Cicero de figuris. — II. De figuris sententiarum singillatim. De schemate occultandi id, quod intellegi volumus. Supplementa doctrinae. — III. De figuris verborum singillatim. Additamentum de antiquiorum doctrina. — IV. De compositione verborum, de ordine, iunctura, numero, pedibus, de commate, colo, perihodo, de varietate compositionis.

LIBER X

De eloquentiae copia comparanda.

I. De paranda ad omnes casus copia verborum. De arte legendi. De lectione oratorum, poetarum, historicorum,

1) cf. III 6.

philosophorum. Qui auctores legendi sint poetae, historici, oratores, philosophi Graeci, deinde Latini. — II. Praecepta imitationis. — III. De stilo exercitationibus conformando. — IV. De emendando ea, quae scripsimus. — V. Quae praecipue scribenda sint, ut copia et facilitas paretur. — VI. De cogitatione. — VII. De paranda ex tempore dicendi facultate.

LIBER XI

De decenti oratione, de memoria, de actione.

I. Tractatus *περὶ τοῦ πρέποντος*. Quae observanda sint, ut in omni persona et occasione apte dicatur. — II. De memoriae usu, arte, adiumentis. Sitne ad verbum ediscendum. — III. De pronuntiandi vel agendi arte. De voce et de gestu praecepta singula. Vitia actorum. De vestitu oratoris. Quid praestare debeat actio et qualis conveniat loco cuique et personae et singulis orationis partibus.

LIBER XII

De artifice. De opere.[1]

Prohoemium de operis difficultate. — I. Non posse oratorem esse nisi virum bonum. — II. Omnem honesti iustique disciplinam oratori esse pertractandam. — III. Iuris civilis necessariam esse scientiam. – IV. Historiae studium. — V. De indole, quae oratorem iuvat aut minuit. — VI. Quod sit incipiendi causas agere tempus. — VII. Quae in suscipiendis causis observanda sint. – VIII. Quae in docendis. — IX. Quae in agendis. — X. De oratoris opere. Comparatur picturae et statuariae artis origo atque progressus. De variis orationis generibus. De Asianis et Atticis. De sono duriore sermonis latini. De eloquentia naturali. De diversa ratione dicendi et scribendi. De genere subtili, grandi, medio, corrupto. — XI. Non esse desperandum in opere tam arduo.

1) cf. II 14.

TABULA LIBRORUM

A = Ambrosianus E 153 s. IX.[1]
b = manus secunda in codicis Bambergensis parte antiquiore.
G = Bambergensis foliis manu s. X scriptis suppletus.
H = Harleianus 2664 s. X.

Bn = Bernensis 351 s. IX.
Bg = Bambergensis M. 4, 14 s. IX.
N = Nostradamensis Paris. lat. 18527 s. X.
E = Excerpta codicis Paris. lat. 14146 s. XII.
B = horum librorum consensus.
B^1 = eorundem lectio, ubi corrector Bambergensis alia dat.

M = Monacensis lat. XX s. XV.
P = Parisinus lat. 7723 Laurentii Vallae s. XV.
Q = Parisinus lat. 7725 s. XV.
V = Vaticanus lat. 1762 s. XV.
W = Vindobonensis lat. XXX olim Pontani s. XV.

Passim memorantur *An. Eckst.* = Anecdota Ecksteinii e codice Parisino 7530 saec. VIII, T = Turicensis, S = Argentoratensis. (M) vel (G) significat lectionem genuinam quidem sed paulum oblitteratam, qua tamen in re tales quisquilias, qualis est litterarum e et ae confusio, non nimis curavi. Litterae autem obliquae rasuram significant.

Ba. = Badius, Bu. = Burman, Butt. = Buttmann, Ge. = Gesner, Ha. = Halm, Ki. = Kiderlin, Mei. = Meister. Ob. = Obrecht, Re. = Regius. Spa. = Spalding, Vt. = Julius Victor.

Legenti tibi hanc editionem maxime cordi sit, ne praetereas Addenda et Corrigenda, ubicumque incurris in laterculum □ in margine positum.

---

1) De librorum antiquorum aetate nunc adeundus est P. Lehmann l. l.

LIBER SEPTIMUS

PROHOEMIUM

[DE DISPOSITIONE]

De inventione, ut arbitror, satis dictum est: neque 1
enim ea demum, quae ad docendum pertinent, exsecuti 5
sumus, verum etiam motus animorum tractavimus. sed
ut opera extruentibus satis non est saxa atque mate-
riam et cetera aedificanti utilia congerere, nisi dispo-
nendis eis conlocandisque artificium manus adhibeatur:
sic in dicendo quamlibet abundans rerum copia cu- 10
mulum tantum habeat atque congestum, nisi illas
eadem dispositio in ordinem digestas atque inter se
commissas devinxerit. nec inmerito secunda quinque 2
partium posita est, cum sine ea prior nihil valeat.
neque enim quamquam fusis omnibus membris statua 15
sit nisi conlocetur, et si quam in corporibus nostris
aliorumve animalium partem permutes et transferas,
licet habeat eadem omnia, prodigium sit tamen. et
artus etiam leviter loco moti perdunt quo viguerunt
usum, et turbati exercitus sibi ipsi sunt impedimento. 20
nec mihi videntur errare qui ipsam rerum naturam 3
stare ordine putant, quo confuso peritura sint omnia.
sic oratio carens hac virtute tumultuetur necesse est et

AGMPV] 9 artificum G^2MPV *intellege de* artificio, manus *genit.* adhibea*tur* A 10 quaelibet *ll. nonnulli recc.* abundans rerum] veru G^1 (*sic*) 11 illas A^1GMV illa A^2P 12 ordine AGMP digesta AGP inter *corr.* P in AGMP^1V 13 commissa A^2G^2P devinxerunt A^1G^1 20 ipsi *ex* ipsis P ipsi sunt *ex* ipsis G 22 sit A^1G^1M

sine rectore fluitet nec cohaereat sibi, multa repetat, multa transeat, velut nocte in ignotis locis errans, nec initio nec fine proposito casum potius quam consilium sequatur.

4 Quapropter totus hic liber serviat divisioni, quae 6 quidem, si certa aliqua via tradi in omnis materias ullo modo posset, non tam paucis contigisset. sed cum infinitae litium formae fuerint futuraeque sint et tot saeculis nulla reperta sit causa, quae esset tota alteri 10 similis, sapiat oportet actor et vigilet et inveniat et iudicet et consilium a se ipso petat. neque infitias eo quaedam esse, quae demonstrari possint, eaque non omittam.

1 I. Sit igitur, ut supra significavi, divisio rerum plu- 15 rium in singulas, partitio singularum in partis discretio, ordo recta quaedam collocatio prioribus sequentia adnectens, dispositio utilis rerum ac partium 2 in locos distributio. sed meminerimus, ipsam dispositionem plerumque utilitate mutari, nec eandem semper 20 primam quaestionem ex utraque parte tractandam. cuius rei, ut cetera exempla praeteream, Demosthenes quoque atque Aeschines possunt esse documento, in iudicio Ctesiphontis diversum secuti ordinem, cum accusator a iure, quo videbatur potentior, coeperit, pa- 25 tronus omnia paene ante ius posuerit, quibus iudicem 3 quaestioni legum praepararet. aliud enim alii docere prius expedit, alioqui semper petitoris arbitrio diceretur: denique in accusatione mutua, cum se uterque

---

AGMPV] 1 recto A^1 fluit*et* A, GP fluat MG^2 fluitet *cum v. l.* fluat V nec *ras.* A, V ne G et nec (M)P multa multa repetat A^1G^1 6 via PV^2 vi $AGMV^1$ omnes PV materia A^1 8 infine G fuerunt AG fuerant M 12 pos*sint* A possit G^1 14 significa*vi* A significari G^1 15 in species, *mg.* in partes V partes A^2M 16 collocatio AGP et locatio VM 24 coepit P 25 omnia vel paene omnia MPV 26 legum *add.* G^2 praeparet AGV alii *Fort. p. 121, 8* ali* A alio GMPV 27 aliqui A^1 alioquin GMPV *Fort. ll.* petitioris AG^1 petitionis *mg.* petitoris V 28 accusationem ut uacū (uacuū A^2) se A accusatione ut uacuum se GMPV *corr. Re.*

defendat, priusquam adversarium arguat, omnium rerum necesse est ordinem esse diversum. igitur, quid ipse sim secutus, quod partim praeceptis partim usurpatum ratione cognoveram, promam nec umquam dissimulavi. 5

Erat mihi curae in controversiis forensibus nosse 4 omnia, quae in causa versarentur: nam in schola certa sunt et pauca et ante declamationem exponuntur, quae themata Graeci vocant, Cicero proposita. cum haec in conspectu quodam modo collocaveram, non minus 10 pro adversa parte quam pro mea cogitabam. et pri- 5 mum, quod non difficile dictu est, sed tamen ante omnia intuendum, constituebam, quid utraque pars vellet efficere, tum per quid, hoc modo. cogitabam, quid primum petitor diceret. id aut confessum erat 15 aut controversum. si confessum, non poterat ibi esse 6 quaestio. transibam ergo ad responsum partis alterius, idem intuebar: nonnumquam etiam, quod inde obtinebatur, confessum erat. ubi primum coeperat non convenire, quaestio oriebatur. id tale est: 'occidisti homi- 20 nem': 'occidi'. convenit, transeo. rationem reddere 7 debet reus, quare occiderit. 'adulterum', inquit, 'cum adultera occidere licet'. legem esse certum est. tertium iam aliquid videndum est, in quo pugna consistat. 'non fuerunt adulteri': 'fuerunt': [quaestio:] de facto 25 □ ambigitur, coniectura est. interim et hoc tertium con- 8 fessum est, adulteros fuisse, 'sed tibi', inquit accu-

---

9 Cic. top. 80 part. 61

AGMPV] 2 divisum (*sic*) GMV 2/3 quod ipse sum P 4 ratione *om.* P 6 controversis A^1G^1 6 *s. cf. Vt. p. 376, 1—15* 8 sunt *ras.* A 10 quadam P 12 dictū A^1G^1M 14 per quę *ras.* id A, (G) quidem V per quia id M 15 dicere G id aut *ras.* A aut confessum erat *in mg. add.* P 16 confessum, non *Vt. Re.* non confessum AGMPV 18 idem *om.* V id est G 20 *ante* id *in* P confessum erat *repetitur* 25 quaestio *seclusi* de facto quaestio M 26 et hoc *Ha.* go *ras. mai.* A ergo A^2 et ego GPV et ergo M

sator, 'illos non licuit occidere: exul enim eras' aut 'ignominiosus'. de iure quaeritur. at si protinus dicenti 'occidisti' respondeatur 'non occidi', statim pugna est.

Si explorandum est, ubi controversia incipiat, et 5 considerari debet, quae ⟨sit intentio, quae⟩ primam 9 quaestionem facit. intentio simplex: 'occidit Saturninum Rabirius', coniuncta: 'lege de sicariis commisit L. Varenus: nam et C. Varenum occidendum et Cn. Varenum vulnerandum et Salarium item occiden- 10 dum curavit.' nam sic diversae propositiones erunt. quod idem de petitionibus dictum sit, verum ex coniuncta propositione plures esse quaestiones ac status possunt, si aliud negat reus, aliud defendit, aliud a iure actionis excludit. in quo genere est agenti 15 dispiciendum, quid quoque loco diluat.

10 Quod pertinet ad actorem, non plane dissentio a Celso, qui sine dubio Ciceronem secutus instat tamen huic parti vehementius, ut putet, primo firmum aliquid esse ponendum, summo firmissimum, imbecilliora 20 media, quia et initio movendus sit iudex et summo 11 impellendus. at pro reo plerumque gravissimum quidque primum movendum est, ne illud spectans iudex reliquorum defensioni sit aversior. interim tamen et hoc mutabitur, si leviora illa palam falsa erunt, gra- 25 vissimi defensio difficilior, ut detracta prius accu-

---

6 Cic. p. Var. frg. 6 H. frg. 8—10 Sch. 17 frg. 11 M Cic. de orat. 2, 314. orat. 15, 50

AGMPV] 1 enim *om.* P aut A^2M ut A^1G et PV 4 si] sic P incipiat et PV incipiet AG^2M incipiat G^1 5 quae sit intentio *add. Ki.* 6 occidi G 8 nam et A nam GMPV 9 uarenum *om.* GMV 10 curavit *Ge.* ca . . . A cauit A^2 cadit GMPV nam si AG^1 11 ex *in lit.* A^2 14 a *in lit. maiore* A^2 est agenti A^2 et agenti M et agendi A^1G agend*i* est P^2, V 15 quid *om.* M quoque] quo P^2 *ras.* 16 ad doctorem GV 17 est *ante* secutus P^2 *ras.*, MV *sine ras.* 20 in medio *Fort. p. 121, 11* summa AGM summaque, *om.* et V 22 primo *Fort. p. 121, 14* 23 adversior M (*Fort. p. 121, 15*)

satoribus fide adgrediamur ultimum, iam iudicibus omnia esse vana credentibus. opus erit tamen praefatione, qua et ratio reddatur dilati criminis et promittatur defensio, ne id, quod non statim diluemus, 4 timere videamur. ante actae vitae crimina plerumque 12 prima purganda sunt, ut id, de quo laturus est sententiam iudex, audire propitius incipiat. sed hoc quoque pro Vareno Cicero in ultimum distulit, non quid frequentissime, sed quid tum expediret intuitus. 9

Cum simplex intentio erit, videndum est unum ali- 13 quid respondeamus an plura. si unum, in re quaestionem instituamus an in scripto: si in re, negandum sit quod obicitur an tuendum: si scripto, in qua specie iuris pugna sit, et in ea de verbis an de voluntate 14 quaeratur. id ita consequemur, si intuiti fuerimus, quae 14 sit lex quae litem faciat, hoc est, qua iudicium sit constitutum. nam quaedam in scholasticis ponuntur ad coniungendam modo actae rei seriem, ut puta: 'expositum qui agnoverit, solutis alimentis recipiat: minus dicto audientem filium liceat abdicare. qui 20 expositum recepit, imperat ei nuptias locupletis propinquae: ille deducere vult filiam pauperis educatoris.' lex de expositis ad adfectum pertinet: iudicium pendet 15 ex lege abdicationis. nec tamen semper ex una lege quaestio est, ut in antinomia. his spectatis apparebit 25 circa quod pugna sit.

Coniuncta defensio est, qualis pro Rabirio: 'si occi- 16

5 Cic. or. frg. II 19 Sch.

AGMPV] 2 vana esse P praeparatione *Fort. p. 121, 19* 3 que et G delati V *Fort. l. l. 20* 4 diluerimus *Fort. l. l. 21* 6 pu*rg*anda A,M pugnanda G impugnanda PV 10/11 est iam (?) unum aliquod P 12 an P iam AGMV in re P iure (si iu- *ras.*) A,GMV 13 si AGMV sit G[1] si in P 14 an de] an P 15 id PV ut AGM 18 puta MV *cum ras. super* a A putā *ex* puta G[2] *puta* P 19 qui] que V 21/22 propinqui PV 22 ducere P 23 de *om.* P[1] ad *om.* AG effectum V 25 ut PV aut AGM in *om.* V 26 circa quae PV

disset, recte fecisset, sed non occidit.' ubi vero multa
contra unam propositionem dicimus, cogitandum est
primum quidquid dici potest, tum ex his quo quidque
loco dici expediat aestimandum. in quo non idem
5 sentio, quod de propositionibus paulo ante quodque
de argumentis probationum loco concessi, posse ali-
17 quando nos incipere a firmioribus. nam vis quaestio-
num semper crescere debet et ad potentissima ab
infirmissimis pervenire, sive sunt eiusdem generis
18 sive diversi. iuris autem quaestiones solent esse non-
11 numquam ex aliis atque aliis conflictionibus, facti
semper idem spectant: in utroque genere similis ordo
est, sed prius de dissimilibus, ex quibus infirmissi-
mum quidque primum tractari oportet, ideo quod
15 quasdam quaestiones exsecuti donare solemus et con-
cedere: neque enim transire ad alias possumus nisi
19 omissis prioribus. quod ipsum ita fieri oportet, non
ut damnasse eas videamur, sed omisisse, quia pos-
simus etiam sine eis vincere. procurator alicuius
20 pecuniam petit ex faenore hereditario: potest incidere
20 quaestio, an huic esse procuratorem liceat. finge nos,
postquam tractavimus eam, remittere vel etiam con-
vinci: quaeretur, an ei, cuius nomine litigatur, pro-
curatorem habendi sit ius? discedamus hinc quoque:
25 recipit materia quaestionem, an ille, cuius nomine
21 agitur, heres sit faeneratoris, an ex asse heres, haec
quoque concessa sint: quaeretur, an debeatur. contra
nemo tam demens fuerit, ut cum id, quod firmissimum

AGMPV] 4 aestimandum A ordinandum GMPV non quidem A[2] 5 quodque PV quod AGM 6 posse *om.* PV 8 semper *ed. Gryph.* per AGMPV potentissima* A potentissima si GM 12 spect*ant* A spectat GMPV 13/14 infirmissimum *bis* AG *sed ita ut in* A *cap. tit. cognoscatur* 14/15 ideoque quasdam P 18/19 possi**mus A possumus MV 21 procuratorem AGM (*sed* em A[2]) PV procuratori *Ha.* 22 ea P ea al eam V 25 materia natura (*sed hoc exstinctum*) P natura AGMV 28 vehemens AGMPV demens *Ed. vett.*

duxerit se habere, ⟨tractaverit,⟩ remittat illud et ad
leviora transcendat. huic in schola simile est: 'non
abdicabis adoptatum: ut hunc quoque, non virum for-
tem: ut et fortem, non quicumque voluntati tuae non
paruerit: ut in alia omnia subiunctus sit, non propter 5
optionem: ⟨ut propter optionem,⟩ non propter talem
optionem. haec iuris quaestionum differentia est. in 22
factis autem ad idem tendentia sunt plura, ex quibus
aliqua citra summam quaestionem remitti solent, ut,
si is, cum quo furti agitur, dicat: 'proba te habuisse, 10
proba perdidisse, proba furto perdidisse, proba mea
fraude.' priora enim remitti possunt, ultimum non
potest.

Solebam et hoc facere [praecipere], ut ⟨vel⟩ ab 23
ultima specie (nam ea fere est, quae continet causam) 15
retrorsum quaererem usque ad primam generalem
quaestionem, vel a genere ad extremam speciem de-
scenderem, etiam in suasoriis. ut deliberat Numa, an 24
regnum offerentibus Romanis recipiat. primum, id est
genus, 'an regnandum?' ⟨secundum⟩ 'an in civitate 20
aliena? an Romae? an laturi sint Romani talem
regem?' similiter in controversiis. optet enim vir for-
tis alienam uxorem. ultima species est, an optare pos-
sit alienam uxorem? generale est, an quidquid optarit,
accipere debeat? deinde, an ex privato? an nuptias? 25
an maritum habentis? sed hoc non, quem ad modum 25
dicitur, ita et quaeritur. primum enim occurrit fere,

AGMPV] 1 tractaverit *suppl. Mei., nisi forte in* se habere *praedicatum quod requiritur, latet*   et ad A^2P^3 et GMPV at (?) A   4 qui cuicumque *Guil. Meyer*   5 subiectus P   6 optionem *Ob.* opinionem *hic et postea ll.*   ut propter optionem *om.* AGMPV   non propter talem opinionem *om.* V   7 quaestionum P quaestionis AGMV   8 idem] id P   9 citra al. circa V   12 ultima—possunt PV   14 praecipere *secl. Mei.* ut *om.* P   vel *om.* AGM vel al. ut V   16 quaerere P   17/18 descendere AGMPV   20 secundum *addidi*   21 aliena *super lin.* G   23 alienam *ras. mai.* A   24 optaverit GMV   25 inde MPV   26 iam maritum P

quod est ultimum dicendum, ut hoc: 'non debes alienam uxorem optare', ideoque divisionem perdit festinatio. non oportet igitur offerentibus se contentum esse: quaere aliquid ⟨quod⟩ ultra sit 'ne viduam 5 quidem': adhuc plus †si 'nihil ex privato': ultimum retrorsum, quod idem a capite primum est, 'nihil ini-
26 quum'. itaque propositione divisa, quod est facillimum, cogitemus, si fieri potest, quid naturale sit primum responderi. id si, tamquam res agatur et nobis ipsis 10 respondendi necessitas sit, intueri voluerimus, occur-
27 rit. si id non contigerit, seponamus id, quod primum se obtulerit, et ipsi nobiscum sic loquamur: quid si hoc non esset? id iterum et tertium et dum nihil sit reliqui, itaque inferiora quoque scrutabimur, quae 15 tractata faciliorem nobis iudicem in summa quaestione
28 facient. non dissimile huic est et illud praeceptum, ut a communibus ad propria veniamus: fere enim communia generalia sunt. commune est: 'tyrannum occidit', proprium: 'amens tyrannum occidit', 'mulier occi- 20 dit, uxor occidit'.

29 Solebam et excerpere, quid mihi cum adversario conveniret, si modo id pro me erat, nec solum premere confessionem, sed partiendo multiplicare, ut in illa controversia: 'dux, qui conpetitorem patrem in 25 suffragiis vicerat, captus est: euntes ad redimendum

---

AGMPV] 3 offerentibus *super lin.* G 4 quaeratur PV aliquid, quod] aliquid, quod est PV aliquidem AG aliquid ne A^2M 5 si AMPV se G est *Ha.* 7 divisa *Clausen* visa *ll.* 9 ipsis A^2PV ipsi AGM 10 volumus GMPV 10/11 occurret *Ha.* 11 contingerit GMV 14 reliquit (*ex* reliquū?) G 16 preceptum *ras. in* receptum *corr.* P 17 ad *ras.* A 18 commune est *Re.* communē AGM commune PV 18/19 occidi proprium tamen tyrannum G(M) A^2, *om.* A occidit, proprium tyrannum (*ras. mai. ante* tyrannum) P occidit, proprium virum tamen t. P^4V *correxi* 20 occidit *del.* A^2 23 in *add.* A^2 24 in *partim ras.* A 25 caput AG est: euntes ad redimendum eum PV *cf. Sen. rhet. p. 419 B* est: euntes ad redēm eī G est: euntes ad redemtionem eius A^2 *ras. et* M

eum legati obvium habuerunt patrem revertentem ab hostibus. is legatis dixit: sero itis. excusserunt illi 30 patrem et aurum in sinu eius invenerunt: ipsi perseverarunt ire quo intenderant, invenerunt ducem cruci fixum, cuius vox fuit: cavete proditorem. reus est 5 pater.' quid convenit? 'proditio nobis praedicta est et praedicta a duce': quaerimus proditorem. 'te isse ad hostes fateris et isse clam et ab his incolumem redisse, aurum retulisse et aurum occultum habuisse.' nam, 31 quod fecit, id nonnumquam potentius fit in propositione: quae si animos occupavit, prope aures ipsae 10 defensioni praecluduntur. in totum autem congregatio criminum accusantem adiuvat, separatio defendentem.

Solebam id, quod fieri et in argumentis dixi, in tota facere materia, ut propositis, extra quae nihil 15 esset, omnibus, deinde ceteris remotis, solum id superesset, quod credi volebam, ut in praevaricationum criminibus: 'ut absolvatur reus, aut innocentia ipsius 32 fit aut interveniente aliqua potestate aut vi aut corrupto iudicio aut difficultate probationis aut praevari- 20 catione. nocentem fuisse confiteris: nulla potestas obstitit, nulla vis, corruptum iudicium non quereris, nulla probandi difficultas fuit: quid superest nisi ut praevaricatio fuerit?' si omnia amoliri non poteram, 24 in plura moliebar. 'hominem occisum esse constat, non 33 in solitudine, ut a latronibus suspicer, non praedae gratia, quia inspoliatus est, non hereditatis spe, quia pauper fuit: odium igitur in causa, cum sis inimicus'.

AGMPV] 2 is *om.* GMPV 6 qui AG quod M quae *et* conveniunt PV prodita PV 7 prodita P 8 clam et *corr.* P clar*et* A, GM (*om.* V) ab iis PV 10 fecit] laedit *Crusius* 10/11 in propositione A, *teste Bechero* GPV in *om.* M 15 ut P *om.* AGMV 16 esse A[1]G 16/17 superesset P superesse AGMV 17 ut *del.* A[2] in *om.* AGM 18 ut *om.* A[1] 22 obsistit AGMV 23 quid *ex* ecquid *ut videtur* P 25 in *om.* V amoliebar P amoliebatur V 28 in causam GM cum sis *ras.* A[2] quis GMPV *fort.* quia es

34 quae res autem faciliorem divisioni viam praestat, eadem inventioni quoque: excutere quidquid dici potest et velut reiectione facta ad optimum pervenire. 'accusatur Milo, quod Clodium occiderit'. aut fecit aut non.
5 optimum erat negare, sed non potest: occidit ergo. aut iure aut iniuria. utique iure: aut voluntate aut necessitate, nam ignorantia praetendi non potest.
35 voluntas anceps est, sed quia ita homines putant, attingenda defensio, ut id pro re publica fuerit. neces-
10 sitate? subita igitur pugna, non praeparata: alter igitur insidiatus est. uter? profecto Clodius. videsne, ut ipsa
36 rerum necessitas diducat defensionem? adhuc: aut utique voluit occidere insidiatorem Clodium aut non. tutius, si noluit: fecerunt ergo servi Milonis neque
15 iubente neque sciente Milone. at haec tam timida defensio detrahit auctoritatem illi, qua recte dice-
37 bamus occisum. adicietur: 'quod suos quisque servos in tali re facere voluisset.' hoc eo est utilius, quod saepe nihil placet et aliquid dicendum est. intueamur
20 ergo omnia: ita apparebit aut id quod optimum est, aut id quod minime malum. propositione aliquando adversarii utendum et esse nonnumquam communem eam, suo loco dictum est.

Multis milibus versuum scio apud quosdam esse
25 quaesitum, quo modo inveniremus, utra pars deberet prior dicere, quod in foro vel atrocitate formularum vel modo petitionum vel novissime sorte diiudicatur.
38 in schola quaeri nihil attinet, cum in declamationibus isdem narrare et contradictiones solvere tam ab actore

---

17 Mil. 10, 29

AGMPV] 5 si non MPV 6 iure aut voluntate *in lac. om.* G *om.* P *solum* aut *om.* V 8/9 adiungenda PV 12 diducat AGM deducat PV ad defensionem GMPV ad *om.* A *ras.* defensionem ad hoc *Ha.* 13 clodius AG 19 intuemur A^1 23 *cf. 4, 4, 8*

quam a possessore concessum sit. sed in plurimis controversiis ne inveniri quidem potest, ut in illa: 'qui tris liberos habebat, oratorem, philosophum, medicum, testamento quattuor partes fecit et singulas singulis dedit, unam eius esse voluit, qui esset utilis- 5 simus civitati.' contendunt: quis primus dicat incer- 39 tum est, propositio tamen certa: ab eo enim, cuius personam tuebimur, incipiendum erit. et haec quidem de dividendo in universum praecipi possunt. 9

At quo modo inveniemus etiam illas occultiores 40 quaestiones? scilicet quo modo sententias, verba, figuras, colores: ingenio, cura, exercitatione. non tamen fere umquam nisi inprudentem fugerint, si, ut dixi, naturam sequi ducem velit. sed plerique eloquentiae 41 famam adfectantes contenti sunt locis speciosis modo 15 vel nihil ad probationem conferentibus: alii nihil ultra ea, quae in oculos incurrunt, exquirendum putant. quod quo facilius appareat, unam de schola controversiam, non ita sane difficilem aut novam, proponam 19 in exemplum. 'qui reo proditionis patri non adfuerit, 42 exheres sit: proditionis damnatus cum advocato exulet. reo proditionis patri disertus filius adfuit, rusticus non adfuit: damnatus abiit cum advocato in exilium. rusticus cum fortiter fecisset, praemii nomine impetravit restitutionem patris et fratris. pater reversus intestatus 25 decessit: petit rusticus partem bonorum, orator totum vindicat sibi.' hic illi eloquentes, quibusque nos circa 43 lites raras sollicitiores ridiculi videmur, invadent per-

---

AGMPV] 2 controversis A[1]G invenire A[1]GM *cf. p. 10, 5* inveniri A[2]PV 3 habeat G[1] *cf.* 7, 4, 39 (*Quint. decl. 268*) 8 persona utebimur AGM 10 aliquo modo PV 11 ** quaestiones A *sine ras.* PV quae quaestiones GMP[2] quo modo] commodas A[2] 13 eum quam G 16/17 ultra ea quae *Haupt et Madvig* ultare quae *ras.* A[2] uitare aquae GM(P)(V) 19 difficilem *rec. man.* P difficillima GM difficillimam A[2]PV 22 proditioni patris disertis A[1]G 24 cum id fortiter A[1] *ut videtur* 26 totam AG 27 sibi vindicat GMV

sonas favorabiles. actio pro rustico contra disertum, pro viro forti contra inbellem, pro restitutore contra ingratum, pro eo, qui parte contentus sit, contra eum,
44 qui fratri nihil dare ex paternis velit. quae omnia sunt
5 in materia et multum iuvant, victoriam tamen non trahunt. in hac quaerentur sententiae, si fieri poterit, praecipites vel obscurae (nam ea nunc virtus est), et pulchre fuerit cum materia tumultu et clamore transactum. illi vero, quibus propositum quidem melius,
10 sed cura in proximo est, haec velut innatantia vide-
45 bunt: excusatum esse rusticum, quod non interfuerit iudicio nihil conlaturus patri: sed ne disertum quidem habere, quod inputet reo, cum is damnatus sit: dignum esse hereditate restitutorem: avarum, impium,
15 ingratum qui dividere nolit cum fratre eoque sic merito: quaestionem quoque illam primam scripti et voluntatis, qua non expugnata non sit sequentibus
46 locus. at qui naturam sequetur, illa cogitabit profecto, primo hoc dicturum rusticum: 'pater intestatus duos
20 nos filios reliquit, partem iure gentium peto'. quis tam inperitus, quis tam procul a litteris, quin sic in-
47 cipiat, etiam si nescierit, quid sit propositio? hanc communem omnium legem leviter adornabit ut iustam. nempe sequetur ut quaeramus, quid huic tam aequae
25 postulationi respondeatur. at id manifestum est: 'lex est, quae iubet exheredem esse eum, qui patri proditionis reo non adfuerit, tu autem non adfuisti'. hanc propositionem necessaria sequitur legis laudatio et eius, qui
29 non adfuerit, vituperatio. adhuc versamur in confessis,
48 redeamus ad petitorem: numquid non hoc cogitet ne-

AGMPV] 2 viro *om.* P forte AGM 5 et *add.* G 6 tradunt MPV potuerit P 10 haec AP et GMV 12 iudicio ** A iudicium G[1]M[1] 14 non avarum P 15 quid G 17 non ex pugna A[1]GM nunc est pugna PV 18 cogitavit A[1]GV 23 adornavit A[1]GM 24 ut] at GMPV, *ras.* A 26 qui *add.* G[2] proditioni GM 28 necessario PV 29 Adhuc] At hic PV 30 redeamus *Mei.* redeat animus *ll.*

cesse est, nisi qui sit plane hebes: 'si lex obstat, nulla
lis est, inane iudicium est: atqui et legem esse et hoc,
quod ea puniat, a rustico factum extra dubitationem
est.' quid ergo dicimus? 'rusticus eram.' si lex [eram] 4
omnis complectitur, nihil proderit: quaeramus ergo, 49
num infirmari in aliquam partem lex possit. quid aliud
(saepius dicam) natura permittit quam ut, cum verba
contra sint, de voluntate quaeratur? generalis igitur
quaestio, verbis an voluntate sit standum, sed hoc in
commune de iure omni disputandum semper nec um- 10
quam satis iudicatum est. quaerendum igitur in hac
ipsa, qua consistimus, an aliquid inveniri possit, quod
scripto adversetur. 'ergo quisquis non adfuerit, exheres 50
erit? quisquis sine exceptione?' iam se illa vel ultro
offerent argumenta: 'et infans?' filius enim est et non 15
adfuit: 'et qui aberat et qui militabat et qui in lega-
tione erat?' iam multum acti est: potest aliquis non
adfuisse et heres esse. transeat nunc idem ille, qui 51
⟨hoc⟩ cogitavit, ut ait Cicero, tibicinis Latini modo ad
disertum: 'ut ista concedam, tu nec infans es, nec 20
afuisti, nec militasti.' num aliud occurrit quam illud
'sed rusticus sum'? contra quod palam est dici: 'ut 52
agere non potueris, adsidere potuisti', et verum est.
quare redeundum rustico ad animum legum latoris:
'impietatem punire voluit, ego autem impius non sum.' 25

---

19 Mur. 12, 26

AGMPV] 1 plane heres GV^1 4 quidem ergo G^1 rusticum G eram^1 (*relativo quem vocant temporum usu*) AGM erat PV eram^2 *secl. Ha.* (sed lex erat PV) 6 aliqua parte PV 8 de *add.* G^2 9 verbis *add.* G^2 sed enim in commune PV 10/11 necum satis G^1 15 et infans *om.* GP filius enim est et] filius aeger P (*sic*) 16 ut qui aberat A^1GM 17 poŝ G *pro* potest posset MPV aliquid G 18 esset A^1G 19 hoc *add. Christ* tibicini AGMP^1V, *fuisse videtur* tibicinii 20 istam A^1GMV^2 21 adfuisti G^2 22 dici *Christ* dicit *ll.* 24 redeundum est P

53 contra quod disertus: 'tum impie fecisti', inquit, 'cum exheredationem meruisti, licet te postea vel paenitentia vel ambitus ad hoc genus optionis adduxerit'. praeterea 'propter te damnatus est pater, videbaris
5 enim de causa pronuntiasse'. ad haec rusticus: 'tu vero in causa damnationis fuisti, multos offenderas, inimicitias domui contraxeras.' haec coniecturalia: illud quoque, quod coloris loco rusticus dicit, patris fuisse tale consilium, ne universam domum periculo subi-
10 ceret. haec prima quaestione scripti et voluntatis con-
54 tinentur. intendamus ultra animum videamusque, an aliquid inveniri praeterea possit. quo id modo fiet? sedulo imitor quaerentem, ut quaerere doceam, et omisso speciosiore stili genere ad utilitatem me sub-
15 mitto discentium.

Omnes adhuc quaestiones ex persona petitoris ipsius duximus: cur non aliquid circa patrem quaerimus?
55 dictum vero est: 'quisquis non adfuerit, exheres erit.' cur non conamur et sic quaerere 'num cuicumque
20 ⟨quis⟩ non adfuerit'? facimus hoc saepe in iis controversiis, in quibus petuntur in vincula qui parentis suos non alunt, ut eam, quae testimonium in filium peregrinitatis reum dixit, eum, qui filium lenoni ven-
56 didit. in hoc, de quo loquimur, patre quid adprendi
25 potest? damnatus est. numquid igitur lex ad absolutos tantum patres pertinet? dura prima fronte quaestio. non desperemus: credibile est, hoc voluisse legum

---

AGMPV] 1 contraque dis. PV tum tu A tu P inquam *ed. Campana* 2 exhereditationem G 8 loco *s. l.* G 10/11 continetur GM 11 ultra—12 quo id *ras.* A^2 12 quod *ras.* A, GM quod hoc modo fiet *Spa.* fiat PV 14 speciosior est illi G illo *pro* stili PV 17 duximus P: diximus AGMV 18 vero (uō) V *corr.* P non GMP^1, *ras.* A quisquis *Spa.* cui quis AGM (cui *ras.* A) PV 19 num *Ald.* non AGPV *om.* M 19/20 cuicumque AP cumque G cum quis V *om.* M *corr. Ob.* 20 non *om.* V 21 parentis *solus* A^1 22 suos *add.* G^2 eum, qui A^2 23 peregrinantis AGMV peregrinati P^1 -onis *add.* P^2 (al. peregrinationis V) duxit A^{1}GMV

latorem, ne auxilia liberorum innocentibus deessent.
sed hoc dicere rustico verecundum est, quia innocen-
tem fuisse patrem fatetur. dat aliud argumentum 57
controversiae: 'damnatus proditionis cum advocato
exulet.' vix videtur posse fieri, ut poena filio in eodem 5
patre, et si adfuerit et si non adfuerit, constituta sit:
praeterea lex ad exules nulla pertinet. non ergo cre-
dibile est de advocato damnati scriptum: an possint
enim bona esse ulla exulis? rusticus in utramque 58
partem dubium facit: disertus et verbis inhaerebit, in 10
quibus nulla exceptio est, et propter hoc ipsum poe-
nam esse constitutam eis, qui non adfuerint, ne peri-
culo exilii deterreantur advocatione, et rusticum inno-
centi non adfuisse dicet. illud protinus non indignum
quod adnotetur, posse ex uno statu duas generales 15
quaestiones fieri, an quisquis? an cuicumque? haec
ex duabus personis quaesita sunt. ex tertia autem, quae 59
est adversarii, nulla oriri quaestio potest, quia nulla
fit ei de sua parte controversia. nondum tamen cura
deficiat: ista enim omnia dici possent etiam non resti- 20
tuto patre. nec statim eo tendamus, quod occurrit
ultro, a rustico restitutum. qui subtiliter quaeret, ali-
quid spectabit ultra: nam, ut genus species sequitur,
ita speciem genus praecedit. fingamus ergo ab alio 60
restitutum: ratiocinativa atque collectiva quaestio 25
orietur, an restitutio pro sublatione iudicii sit et proinde
valeat, ac si iudicium non fuisset? ubi temptabit
rusticus dicere, ne impetrare quidem aliter potuisse

AGMPV] 4 controversia A 5 videretur G^{1} 8 possunt *Ha.* possit G possi V 9 rusticus *Re.* scolastica AGMPV 9/10 utraque parte MPV 12 affuerunt P 13 avocatione G ab advocatione V 13/14 innocentē A^{1}GV 14 non id indignum AG 16 fieri quaestiones GMPV 20 possent *ex* potest G etiam *om.* P non *om.* AGMV 22 qui A quid GM qui id PV 23 spectavit A^{1}GM speciae A^{1}G specie M(V) 24 genus speciem A 25 atque GPV seu AM 26 sit AG stet PV iste M 27 temptavit A^{1}GM 28 potuisse se *Ha.*

suorum restitutionem uno praemio nisi patre proinde,
ac si accusatus non esset, revocato, quae res advocati
quoque poenam, tamquam his non adfuisset, remiserit.
61 tum venimus ad id, quod primum occurrebat, a
5 rustico esse restitutum patrem. ubi rursus ratiocinamur, an restitutor accipi debeat pro advocato, quando
id praestiterit, quod advocatus petiit, nec inprobum
62 sit pro simili accipi, quod plus est. reliqua iam aequitatis, utrius iustius sit desiderium. id ipsum adhuc
10 dividitur: etiam si uterque totum sibi vindicaret, nunc
utique, cum alter semissem, alter universa fratre exclusо. sed his tractatis etiam habet magnum momentum apud iudices patris memoria, cum praesertim de
bonis eius quaeratur. erit ergo coniectura, qua mente
15 pater intestatus decesserit, sed ea pertinet ad quali-
63 tatem: alterius status instrumentum est. plerumque
autem in fine causarum de aequitate tractabitur, quia
nihil libentius iudices audiunt. aliquando tamen hunc
ordinem mutabit utilitas, ut, si in iure minus fiduciae
20 erit, aequitate iudicem praeparemus.

64 Nihil habui amplius, quod in universum praeciperem. nunc eamus per singulas causarum iudicialium
partes, quas ut persequi ad ultimam speciem, id est
ad singulas lites controversiasque non possum, ita in
25 generalibus scribere licet, ut, quae in quemque statum
frequentissime incidant, tradam. et quia natura prima
quaestio est, factumne sit, ab hoc ordiar.

AGMPV] 1 patrem A[1]GMPV perinde P 2 revocatum PV 3 his G is AMPV 5 restitutum esse P 6 restitutor P restitutus AGMV 7 petit AGM 8/9 aequitatis *corr.* P aetatis AV aetatis est GMP (est *retinuit etiam corr.* P), *unde* quaestio *add. Spa.* 10 sibi totum P 12 etiam—momentum *ras.* A[2] 17 finem A[1]GM 19 mutavit A[1]GMV 24 que non possum ita *ras.* A[2] 25 generali*bus* A[2] 26 tradam *super lin.* G

[DE STATU CONIECTURALI]

II. Coniectura omnis aut de re aut de animo est: 1
utriusque tria tempora, praeteritum, praesens, futurum.
de re et generales quaestiones sunt et definitae, id est,
et quae non continentur personis et quae continentur. 4
de animo quaeri non potest, nisi ubi persona est et 2
de facto constat. ergo, cum de re agitur, aut quid
factum sit, in dubium venit, aut quid fiat, aut quid sit
futurum, ut in generalibus 'an atomorum concursu
mundus sit effectus, an providentia regatur, an sit
aliquando casurus': in definitis 'an parricidium com- 10
miserit Roscius, an regnum adfectet Manlius, an recte
Verrem sit accusaturus Q. Caecilius'. in iudiciis prae- 3
teritum tempus maxime valet, nemo enim accusat nisi
quae facta sunt: nam quae fiant et quae futura sint,
ex praeteritis colliguntur. quaeritur et unde quid or- 15
tum. ut 'pestilentia ira deum an intemperie caeli an
corruptis aquis an noxio terrae halitu'. et quae causa
facti? ut: 'quare ad Troiam quinquaginta reges navi-
gaverunt, iure iurando adacti an exemplo moti an
gratificantes Atridae?' quae duo genera non multum 20
inter se distant. ea vero, quae sunt praesentis tem- 4
poris, si non argumentis, quae necesse est praeces-
sisse, sed oculis deprehendenda sunt, non egent
coniectura, ut si aput Lacedaemonios quaeratur 'an
Athenis muri fiant'. est et illud, quod potest videri 25
extra haec positum, coniecturae genus, cum de aliquo

AGMPV] 1 de re est aut de animo *Exc. Cassiod. p. 503 H* 4 et quae AGM *Exc. Cassiod.* quae PV non continentur personis et quae *om.* V personis et quae continentur *Exc. Cassiod. totum om.* AGM *solum* personis *om.* P 7 fiat *Exc. Cassiod.* P fit AGM fuit V 8 concursus A^1GM 12 Q] quae GM 14 nam et quae PV 18 facti P facit *ras.* A, GMP^2V 18/19 navigaverint *Argentorat.* 19 moti] non M 20 Atridae] -d*as* A -des G *et sim* M -dis PV quae *add.* A^2 21 distat G 25 est *Spa.* sed *ll.*

homine quaeritur, quis sit, ut est quaesitum contra Urbiniae heredes, 'is qui tamquam filius petebat bona,
5 Figulus esset an Sosipater'. nam et substantia eius sub oculos venit, ut non possit quaeri, an sit, quo
5 modo an ultra oceanum, nec quid sit nec quale sit, sed quis sit? verum hoc quoque genus litis ex praeterito pendet. 'an hic sit ex Urbinia natus Clusinius Figulus.' fuerunt autem tales etiam nostris tempori-
9 bus controversiae atque aliquae in meum quoque pa-
6 trocinium inciderunt. animi coniectura non dubie in omnia tempora cadit: 'qua mente Ligarius in Africa fuerit? qua mente Pyrrhus foedus petat? quo modo laturus sit Caesar, si Ptolomaeus Pompeium occiderit?'
Quaeritur per coniecturam et qualitas circa modum,
15 speciem, numerum: 'an sol maior quam terra, luna globosa an plana an acuta, unus mundus an plures.'
7 itemque extra naturales quaestiones: 'maius bellum Troianum an Peloponensium, qualis clipeus Achillis, an unus Hercules.'
20 In iis autem, quae accusatione ac defensione constant, unum est genus, in quo quaeritur et de facto et de auctore: quod interim coniunctam quaestionem habet, et utrumque pariter negatur, interim separatam,
24 cum et factum sit necne, et si de facto constet, a quo
8 factum sit ambigitur. ipsum quoque factum aliquando simplicem quaestionem habet, an homo perierit, aliquando duplicem, veneno an cruditate perierit. alte-

---

2 or. frg. p. 495 M

AGMPV] 1 quis *Re.* quid A[1]GMPV qui A[2] 2 Urbiniae P[2] Urbine AGM Urbani V Urbini P[1] is *Spa.* si is *ras.* A[2],PV si GM qui APV quis G quis qui M 5 *putes* an ⟨sit terra⟩ ultra Oceanum ne quid sint GM 6 quis V qui A quid GM quod P 7 Clusinius P dusinius V dusmius A (*sic*), G dusinus M 8 etiam *om.* M 14 qualitas *Reg.* qualita*tem* A,GMPV 18 peloponnesium (M)V 20 his AGMV 20/21 constat A[1]GM 23 et] cum *Ha.* separatum AGMV

rum est genus de facto tantum, cum, si id certum sit,
non potest de auctore dubitari: tertium de auctore
tantum, cum factum constet, sed a quo sit factum in
controversiam venit. et hoc, quod tertio loco posui, 9
non est simplex. aut enim reus fecisse tantum modo 5
se negat aut alium fecisse dicit. sed ne in alterum
quidem transferendi criminis una forma est. inter-
dum enim substituitur mutua accusatio, quam Graeci
ἀντικατηγορίαν vocant, nostrorum quidam 'concerta-
tivam': interdum in aliquam personam, quae extra 10
discrimen iudicii est, transfertur, et alias certam, alias
incertam: et cum certam, aut in extrariam aut in
ipsius, qui periit, voluntatem. in quibus similis atque 10
in *ἀντικατηγορίᾳ* personarum, causarum, ceterorum com-
paratio est, ut Cicero pro Vareno in familiam Ancha- 15
rianam, pro Scauro circa mortem Bostaris in matrem
avertens crimen facit. est etiam illud huic contrarium 11
comparationis genus, in quo uterque a se factum esse
dicit, et illud, in quo non personae inter se, sed res
ipsae colliduntur, id est non uter fecerit, sed utrum 20
factum sit. cum de facto et de auctore constat, de
animo quaeri potest.

Nunc de singulis. cum pariter negatur, hoc modo:
'adulterium non commisi, tyrannidem non adfectavi.'
in caedis ac veneficii causis frequens est illa divisio: 25
'non est factum, et si factum est, ego non feci.' sed 12
cum dicimus 'proba hominem occisum', accusatoris

---

15 or. frg. 2, 9 Sch. 16 cf. Cic. Vol. VII p. 545 K. S.

AGMPV] 1 certum MPV circum AG 3 constat AV
4 hoc A *om.* GMPV 5 ait enim GM 9 vocant *add.* A^2
10 in *om.* GM 12 ut cum A^1(?), V extrariam V extra-
riam vitam AGP extra vitam M 13 periit *Ba.* petit AGMPV
16 matrem] mortem MPV 17 huic illud P 19/20 ipsae res GM
24 non commisi PV commisi AGM 25 veneficiis GM 27 ac-
cusatori G^2

tantum partes sunt, a reo nihil dici contra praeter
aliquas fortasse suspiciones potest, quas spargere
quam maxime varie oportebit, quia, si unum aliquid
adfirmaris, probandum est aut causa periclitandum.
5 nam cum inter id, quod ⟨ab⟩ adversario, et id, quod
a nobis propositum est, quaeritur, videtur utique al-
terum verum: ita everso quo defendimur relicum est
13 quo premimur, ut cum quaerimus de ambiguis signis
cruditatis et veneni, nihil tertium est, ideoque utraque
10 pars quod proposuit tuetur. interim autem ex re quae-
ritur 'veneficium fuerit an cruditas', cum aliqua ex
14 ipsa citra personam quoque argumenta ducuntur. re-
fert enim, convivium praecesserit an tristitia, labor
an otium, vigilia an quies. aetas quoque eius, qui
15 periit, discrimen facit: interest subito defecerit an lon-
giore valetudine consumptus sit. liberior adhuc in
utramque partem disputatio, si tantum subita mors
15 in quaestionem venit. interim ex persona probatio rei
petitur, ut propterea credibile sit venenum fuisse, quia
20 credibile est ab hoc factum veneficium vel contra. cum
vero de reo et de facto quaeritur, naturalis ordo est,
ut prius factum esse accusator probet, deinde a reo
factum. si tamen plures in persona probationes ha-
16 buerit, convertit hunc ordinem. defensor autem sem-
25 per prius negabit esse factum, quia, si in hac parte
vicerit, reliqua non necesse habet dicere: victo super-
est ut tueri se possit.

Illic quoque, ubi de facto tantum controversia est,
quod si probetur, non possit de auctore dubitari, simi-
30 liter argumenta et ex persona et ex re ducuntur, sed in

AGMPV] 5 nam ut cum P ab *om.* AGMV 6 utique] itaque G[1] 7 quo defendimur AMP[4] quod defendere G quo (*s. l.* P) defendere PV 8 ut *ed. Leid.* at AGM aut PV 10 posuit M 12 circa A[1] *om.* M 13/14 labor an otium *Re.* laborantium AGMPV 14 **quies A 15 perit AG petit M 21 reo P re AGMV 24 convertet *Ba.* 24/25 semper *om.* GMPV 25 negavit A[1]G

unam facti quaestionem, sicut in illa controversia (su- 17
mendum est enim ex iis exemplis, quae sunt discenti-
bus magis familiaria): 'abdicatus medicinae studuit.
cum pater eius aegrotaret, desperantibus de eo ceteris
medicis adhibitus sanaturum se dixit, si is potionem 5
a se datam bibisset. pater acceptae potionis epota parte
dixit venenum sibi datum, filius quod relicum erat
exhausit: pater decessit, ille parricidii reus est.' mani- 18
festum, quis potionem dederit: quae si veneni fuit,
nulla quaestio de auctore, tamen an venenum fuerit, 10
ex argumentis a persona ductis colligetur.

Superest tertium, in quo factum esse constat ali-
quid, a quo sit factum quaeritur. cuius rei super-
vacuum est ponere exemplum, cum plurima sint huius
modi iudicia, ut hominem occisum esse manifestum 15
sit vel sacrilegium commissum, is autem, qui arguitur
fecisse, neget. ex hoc nascitur ἀντικατηγορία: utique
enim factum esse convenit, quod duo invicem obi-
ciunt. in quo quidem genere causarum admonet Cel- 19
sus, fieri id in foro non posse, quod neminem ignorare 20
arbitror: de uno enim reo consilium cogitur, et etiam
si qui sunt, qui invicem accusent, alterum iudicium
praeferre necesse est. Apollodorus quoque ἀντικατη- 20
γορίαν duas esse controversias dixit, et sunt re vera
secundum forense ius duae lites. potest tamen hoc 25
genus in cognitionem venire senatus aut principis. sed
in iudicio quoque nihil interest actionum, utrum simul
de utroque pronuntietur, an sententia de uno feratur.

---

12 sq. Celsi frg. 6 M.

AGMPV] 1 quaestionem] quaestionem sumendum M (*sic; cf. sequentia*) 1/2 sumendum est V autem duẽ A aum dum ẽ GM utendum est P 2 ex] et *ll.* his AGM 5 adhabitus AG 8 illi A[1]GM patricidi GM 20 id] idem G[1] 21 enim *om.* MV et etiam *Christ* etiam et AGMV etiam P 28 pronuntiatur P an etiam si de uno fertur AGMPV *corr. Re. et Zumpt*

21 quo in genere semper prior debebit esse defensio, primum quia natura potior est salus nostra quam adversarii pernicies, deinde quod plus habebimus in accusatione auctoritatis, si prius de innocentia nostra
5 constiterit, postremum, quod ita demum duplex causa erit. nam qui dicit 'ego non occidi', habet reliquam partem ut dicat 'tu occidisti': ⟨at qui dicit 'tu occidisti',⟩ supervacuum habet postea dicere 'ego non occidi'.

22 Hae porro actiones constant comparatione: ipsa
10 comparatio non una via ducitur. aut enim totam causam nostram cum tota adversarii causa componimus aut singula argumenta cum singulis. quorum utrum sit faciendum, non potest nisi ex ipsius litis utilitate cognosci, ut Cicero singula pro Vareno com-
15 parat in primo crimine: † est enim superior enim persona alieni cum persona matris temere comparaetur. quare optimum est, si fieri poterit, ut singula vincantur a singulis: sed si quando in partibus labora-
23 bimus, universitate pugnandum est. et sive invicem
20 accusant, sive crimen reus citra accusationem in adversarium vertit, ut Roscius in accusatores suos, quamvis reos non fecisset, sive in ipsos, quos sua manu perisse dicemus, factum deflectitur: non aliter quam
24 in iis, quae mutuam accusationem habent, utriusque
24 partis argumenta inter se comparantur. id autem genus, de quo novissime dixi, non solum in scholis saepe tractatur, sed etiam in foro. nam id est in causa Naevi Arpiniani solum quaesitum, praecipitata esset ab eo

---

14 or. frg. 2, 7 Sch.

AGMPV] **7** at qui dicit: tu occidisti *om.* $AGMP^1V$ **9** constat A^1G **12** quarum AGMV **13** non *om.* A^1 **14** ut *om.* A **15** est enim superior enim persona G est enim superior persona enim (pers. en. *ras.*) A est enim superior cum persona MPV *Fort.* at in supremo rei persona **16/17** comparetur MP **18/19** laboravimus A^1G **19** et A ut GMPV at *Ge.* **23** nam aliter A^1 **24** in his AGM **26** de qua G **28** praecipitatane PV

uxor an se ipsa sua sponte iecisset. cuius actionem et quidem solam in hoc tempus emiseram, quod ipsum me fecisse ductum iuvenali cupiditate gloriae fateor. nam ceterae, quae sub nomine meo feruntur, neglegentia excipientium in quaestum notariorum corruptae 5 minimam partem mei habent.

25 Est et alia duplex coniectura huic anticategoriae diversa, de praemiis, ut in illa controversia: 'tyrannus suspicatus a medico suo datum sibi venenum torsit eum, et cum is dedisse se pernegaret, arcessit alterum 10 medicum: ille datum ei venenum dixit, sed se antidotum daturum, et dedit potionem ei, qua epota tyrannus decessit. de praemio duo medici contendunt.' nam ut illic factum in adversarium transferentium, ita hic sibi vindicantium personae, causae, facultates, tem- 15 pora, instrumenta, testimonia comparantur. illud quoque, etiam si non est ἀντικατηγορία, simili tamen ra- 26 tione tractatur, in quo citra accusationem quaeritur, utrum factum sit. utraque enim pars suam expositionem habet atque eam tuetur, ut in lite Urbiniana pe- 20 titor dicit, 'Clusinium Figulum filium Urbiniae acie victa, in qua steterat, fugisse, iactatumque casibus variis, retentum etiam a rege tandem in Italiam ac patriam suam Marrucinos venisse atque ibi agnosci': Pollio contra, 'servisse eum Pisauri dominis duobus, 25

---

20 or. frg. p. 496 M.

AGMPV] 1 quam actionem *Re.*, *an* cuius ⟨litis⟩ actionem? 2 et quidem AP et quaedam G equidem M equidam V ipsum *om.* P 3 me fecisse ductum *Re.* efficis eductum A[1]G effecisse ductum A[2]MV me fecisse seductum P iuvenili P 4 feruntur MPV: *eruntur A[1] (ter — A[2]) fecerunt G 8 *cf. Vt. p. 377, 15* 10 se negaret PV semper negaret GM 11 se *ras.* A[2] 13 ei potionem PV ei *om. Vt.* 15 hic APV huic GM 17 et si P simili tamen *ras.* A[2], MV similia G simili P 20 habet expositionem P 21 dicitur GM clusmium G dusmium A clusimum M urbinianae A(GM)P urbiniani V 23 a *om.* G 24 marginos *ll.* *corr. Bonnell*

medicinam factitasse, manu missum alienae se familiae venali inmiscuisse, a se rogantem, ut ei serviret,
27 emptum'. nonne tota lis constat duarum causarum comparatione et coniectura duplici atque diversa? quae
5 autem accusantium ac defendentium, eadem petentium et infitiantium ratio est.

Ducitur coniectura primum a praeteritis: in his sunt personae, causae, consilia. nam is ordo est, ut facere
9 voluerit, potuerit, fecerit. ideoque intuendum ante om-
28 nia, 'qualis sit, de quo agitur'. accusatoris autem est efficere, ut, si quid obiecerit, non solum turpe sit, sed etiam crimini, de quo iudicium est, quam maxime conveniat. nam si reum caedis inpudicum vel adulterum vocet, laedat quidem infamia, minus tamen hoc ad
15 fidem valeat, quam si audacem, petulantem, crudelem,
29 temerarium ostenderit. patrono, si fieri poterit, id agendum est, ut obiecta vel neget vel defendat vel minuat: proximum est, ut a praesenti quaestione separet. sunt enim pleraque non solum dissimilia, sed
20 etiam aliquando contraria, ut si reus furti prodigus dicatur aut neglegens: neque enim videtur in eundem
30 et contemptus pecuniae et cupiditas cadere. si deerunt haec remedia, ad illa declinandum est, non de hoc quaeri, nec eum, qui aliqua peccaverit, utique com-
25 misisse omnia, et hanc fiduciam fuisse accusatoribus falsa obiciendi, quod laesum et vulneratum reum spe-
31 raverint hac invidia opprimi posse. alii a propositione accusatoris contraque eam loci oriuntur. saepe a per-

---

AGMPV] 2 a se rogantem A arrogantem G ac rogantem MPV ei A eis GMPV 5 atque def. PV 7 a *om.* AGM 8 personis A[1]G 13 si *om.* A[1] 14 laedet P an *post* tamen *add.* G 16 potuerit P 19 solum et diss. A 24 aliqua A[1] aliquando A[2]GMPV 26/27 speraverint *Ge.* speravere *ll., sed* sperare *primo* G (sperarent *Ha.*) 27 hac PV haec AGM posse PV posset AGM alii a A alia GM,P[1] (*corr. in* talia) alii V 28 contraque eam *Ha.* contra quam AMPV contra qua G

sona prior ducit argumenta defensor et interim generaliter, incredibile esse a filio patrem occisum, ab imperatore proditam hostibus patriam. facile respondetur, vel quod omnia scelera in malos cadant ideoque saepe deprensa sint, vel quod indignum sit, crimina 5
ipsa atrocitate defendi. interim proprie, quod est va- 32
rium. nam dignitas et tuetur reum et nonnumquam ipsa in argumentum facti convertitur, tamquam inde fuerit spes impunitatis: proinde paupertas, humilitas, opes, ut cuique ⟨in⟩ ingenio vis est, in diversum tra- 10
huntur. probi vero mores et ante actae vitae integri- 33
tas numquam non plurimum profuerint. si nihil obicietur, patronus quidem in hoc vehementer incumbet, accusator autem ad praesentem quaestionem, de qua sola iudicium sit, cognitionem alligabit dicens, ne- 15
minem non aliquando coepisse peccare, nec pro *ἐνκαινίοις* ducendum scelus primum. haec in respondendo. 34
sic autem praeparabit actione prima iudicum animos, ut noluisse potius obicere quam non potuisse credatur. eoque satius est, omni se ante actae vitae abs- 20
tinere convicio quam levibus aut frivolis aut manifesto falsis reum incessere, quia fides ceteris detrahitur: et qui nihil obicit, omisisse credi potest maledicta tamquam supervacua: qui vana congerit, confitetur validum in ante actis argumentum, in quibus 25
vinci quam tacere maluerit. cetera, quae a personis 35
duci solent, in argumentorum locis exposuimus.

Proxima est 'ex causis' probatio, in quibus haec

AGMPV] 1 ducit *Ed. Colon.* dicit *ll.* 2 esse *om.* G[1] 3 hostibus *ras.* A[2] 4 que *om.* PV 5 deprehensa GMPV indignum *Ald.* iniquum *Mei.* ingenium (nu- A) *ll.* *alii alia coniecere* 8 ipsa in AP[2] ipsam G in ipsam V ipsa M 9 proinde] sed perinde P (er *litt. in corr.*) 10 in *addidi* ingenii *Spa. cf. inter alia* VI Prohoem. 15 11 et *om.* P 16 non *om.* G spectare A[1]GV 16/17 *ἐνκαινίοις*] *ἐνκάινιος* (*sic*) V encenia *ras.* A[2], GMP 17 hoc V 23 et quod nihil M 25 validum *Gertz* vanum *ll.* unum *Spa.*

maxime spectantur: ira, odium, metus, cupiditas, spes:
nam reliqua in horum species cadunt. quorum si quid
in reum conveniet, accusatoris est efficere, ⟨ut⟩ ad
4 quidquid faciendum causae valere videantur, easque,
36 quas in argumentum sumet, augere: si minus, illuc
conferenda est oratio, aut aliquas fortasse latentes
fuisse, aut nihil ad rem pertinere cur fecerit, si fecit,
aut etiam dignius esse odio scelus, quod non habuerit
causam. patronus vero, quotiens poterit, instabit huic
10 loco, ut nihil credibile sit factum esse sine causa. quod
Cicero vehementissime ⟨in⟩ multis orationibus tractat,
praecipue tamen pro Vareno: qui † in omnibus aliis
37 premebatur, nam et damnatus est. at si proponitur
cur factum sit, aut falsam causam aut levem aut igno-
15 tam reo dicet. possunt autem esse aliquae interim
ignotae, 'an heredem habuerit, an accusaturus fuerit
eum, a quo dicetur occisus'. si alia defecerint, non
utique spectandas esse causas, nam quem posse re-
19 periri, qui non metuat, oderit, speret? plurimos tamen
38 haec salva innocentia facere. neque illud est omitten-
dum, non omnis causas in omnibus personis valere:
nam ut alicui sit furandi causa paupertas, non erit
idem in Curio Fabricioque momentum.
39 De causa prius an de persona dicendum sit, quae-
25 ritur, varieque est ab oratoribus factum, a Cicerone
etiam praelatae frequenter causae. mihi, si neutro litis
condicio praeponderet, secundum naturam videtur in-
cipere a persona. nam hoc magis generale est rectior-
40 que divisio, an ullum crimen credibile, an hoc. potest

---

9 Cic. or. frg. 2, 13 Sch.

AGMPV] 1 probantur *suprascripto* spectantur G 2 has species PV 3 ut *add. Spa.* 3/4 ad quid A ad aliquid *Ha.* 11 in *add. Re.* 12 in *om.* AP, *desidero* simul aliis] malis PV *cf. l. 17* 15 reo A[1] pro reo A[2]GMPV autem *om.* GMPV 17 dicitur PV 19 *puto* metuat ⟨cupiat⟩ 26 sed mihi P[1]V

tamen id ipsum, sicut pleraque, vertere utilitas. nec tantum causae voluntatis sunt quaerendae, sed interim et erroris, ut ebrietas, ignorantia. nam ut haec in qualitate crimen elevant, ita in coniectura premunt. 4
41 et persona quidem nescio an umquam, utique in vero actu rei, possit incidere, de qua neutra pars dicat: de causis frequenter quaeri nihil attinet, ut in adulteriis, ut in furtis, quia illas per se ipsa crimina secum habent. 9

42 Post haec intuenda videntur et 'consilia', quae late patent: an credibile sit reum sperasse id a se scelus effici posse? an ignorari, cum fecisset? an etiam, si ignoratum non esset, absolvi vel poena levi transigi vel tardiore vel ex qua minus incommodi consecu- 14 turus, quam ex facto gaudii videretur? 43 an etiam tanti putaverit poenam subire? post haec, an alio tempore et aliter facere vel facilius vel securius potuerit, ut dicit Cicero pro Milone enumerans plurimas occasiones, quibus ab eo Clodius inpune occidi potuerit. praeterea, cur potissimum illo loco, illo tempore, illo 20 modo sit adgressus, qui et ipse diligentissime tractatur pro eodem locus, 44 an etiam, si nulla ratione ductus est, impetu raptus sit et absque sententia (nam vulgo dicitur scelera non habere consilium), an etiam consuetudine peccandi sit ablatus. 25

Excussa prima parte 'an voluerit', sequitur 'an potuerit'. hic tractatur locus, tempus, ut furtum in loco cluso, frequenti, tempore vel diurno, cum testes plures,

---

18 c. 14   21 Mil. c. 15 sq.

AGMPV] 1 sicut] sit *supra addito* si *eadem man.* A pleraque A[1] plerumque *corr.* A,GMPV 3 haec ut P 5 numquam M 8 ut *om.* P 11 sperare MV 13 ign. esset, non abs. P non *om.* V cum poena *Kroll* 16 post] potest A 18 plures P 19 poterit A[1]GM poterat *Ha.* 23 absque sententia non *ante* vulgo A[2] *in lac. minore,* non *pro* nam *etiam* M, n̄a G 25 ablatus A allatus GM allectus PV

45 vel nocturno, cum maior difficultas. inspiciuntur itaque difficultates, occasiones, quae sunt plurimae ideoque exemplis non egent. hic sequens locus talis est, ut, si fieri non potuit, sublata sit lis, si potuit, se-
5 quatur quaestio an fecerit. sed haec etiam ad animi coniecturam pertinent: nam et ex his colligitur, an speraverit. ideo spectari debent et instrumenta, ut Clodi ac Milonis comitatus.

46 Quaestio 'an fecerit' incipit a secundo tempore, id
10 est praesenti† ac deinde coniuncto, quorum sunt sonus, clamor, gemitus: insequentis latitatio, metus, similia. his accedunt signa, de quibus tractatum est, verba etiam et facta, quaeque antecesserunt quaeque
47 insecuta sunt. haec aut nostra sunt aut aliena. sed
15 verba nobis magis nocent et minus prosunt nostra quam aliena, magis prosunt et minus nocent aliena quam nostra. facta autem interim magis prosunt nostra, interim aliena, ut si quid, quod pro nobis sit,
19 adversarius fecit: semper vero magis nocent nostra
48 quam aliena. est et illa in verbis differentia, quod aut aperta sunt aut dubia. seu nostra seu aliena sunt, infirmiora in utrumque sint necesse dubia: tamen nostra saepe nobis nocent, ut in illa controversia:
24 'interrogatus filius, ubi esset pater, dixit: ubicumque
49 est, vivit: at ille in puteo mortuus est inventus.' aliena, quae sunt dubia, numquam possunt nocere nisi aut incerto auctore aut mortuo. 'nocte audita vox est, cavete tyrannidem', et 'interrogatus, cuius veneno

---

AGMPV] 1/2 itaque] utique MPV 2 occasiones, quae A^{2}P occasionesque A^{1}GMV occasionesque ⟨quae⟩ *Ha.* 4 lis sit PV 8 Clodii A^{3}MV 10 *verba corrupta et certe mutila, cf. 5, 10, 46. Sufficit fort. post* praesenti *addere* ⟨quod constat adhaerenti⟩ ac APV ā G *om.* M 11 insequenti PV 14 aut** nostra A autem nostra MV 15 et minus *Bonnell* aut minus magis *ll.* 17 quam *super lin.* G interim *ras.* A 27 nocte, *sed in corr.* e G 28 cavete A^{1}P caveto A^{2}GMV *cf. Hermog. p. 146, 30 Sp.* tyranicidam A^3(P) tyrannidem at tyrannicidam V

moreretur, respondit: non expedit tibi scire.' nam si
est qui possit interrogari, solvet ambiguitatem. cum 50
autem dicta factaque nostra defendi solo animo pos-
sunt, aliena varie refutantur.

De uno quidem maximo genere coniecturalium con- 5
troversiarum locuti videmur, set in omnis aliquid ex
his cadit. nam furti, depositi, creditae pecuniae et a
facultatibus argumenta veniunt, 'an fuerit quod de-
poneretur', et a personis, 'an ullum deposuisse apud
hunc vel huic credidisse credibile sit, an petitorem 10
calumniari, an reum infitiatorem esse vel furem'. sed 51
etiam in furti reo sicut in caedis quaeritur de facto
et de auctore. crediti et depositi duae quaestiones,
sed numquam iunctae, an datum sit, an redditum.
habent aliquid proprii adulterii causae, quod plerum- 15
que duorum discrimen est et de utriusque vita dicen-
dum, quamquam et id quaeritur, an utrumqe pariter
defendi oporteat. cuius rei consilium nascetur ex causa:
nam si adiuvabit pars altera, coniungam, si nocebit, 19
separabo. ne quis autem mihi putet temere excidisse, 52
quod plerumque duorum crimen esse adulterium, non
semper dixerim: potest accusari sola mulier incerti
adulterii: 'munera domi inventa sunt, pecunia, cuius
auctor non extat, codicilli dubium ad quem scripti.' 24
in falso quoque ratio similis: aut enim plures in cul- 53
pam vocantur aut unus. et scriptor quidem semper
tueri signatorem necesse habet, signator scriptorem
non semper, nam et decipi potuit. is autem, qui hos

AGMPV] 2 solve A^1GP cum *ras.* A 3 nostra *ras.* A, G^1 nostraria G^2M nostratia PV 3/4 possint A^2PV 6 videmur set *Spa.* videmus et G videmur et AMPV 6/7 de his P 7 nam facti depositi *Spa.* 10 hunc vel huic A^2PV hunc vel hunc A^1G (*is quidem bis eadem man. super lin. addens* n *litt.*) M *possis* 'hunc vel hunc, ⟨an huic⟩' *cf. 7, 3, 9. 10* 22 incerti P^1V incerto A (*sed* o *add.* A^2) GP^2 in certo M 23 adulterii MP^1V adulteri AG adulterio A^2 adultero P^2 in incerto adulterio *Becher* 25 enim *om.* P 28 nam et PV manet AGM

adhibuisse et cui id factum dicitur, et scriptorem et signatores defendet. idem argumentorum loci in causis proditionis et adfectatae tyrannidis.

54 Verum illa scholarum consuetudo ituris in forum 5 potest nocere, quod omnia, quae in themate non sunt, pro nobis ducimus. adulterium obicis: 'quis testis? quis index?' ⟨proditionem⟩: 'quod pretium? quis conscius?' venenum: 'ubi emi? a quo? quando? quanti? 9 per quem dedi?' pro reo tyrannidis adfectatae: 'ubi 55 sunt arma? quos contraxi satellites?' neque haec nego esse dicenda et ipsis utendum pro parte suscepta: nam et in foro aliqua, quando adversarius probare non poterit, desiderabo. sed in foro tantam illam fa- 14 cilitatem olim desperavimus, ubi non fere causa 56 agitur, ut non aliquid ex his aut plura ponantur. huic simile est, quod in epilogis quidam, quibus volunt, liberos, parentes, nutrices accommodant: nisi quod magis concesseris ea, quae non sint posita, desiderare quam adicere.

20 De animo quo modo quaeratur, satis dictum est, cum ita diviserimus, an voluerit, an potuerit, an fecerit. nam qua via tractatur an voluerit, eadem quo animo 57 fecerit: id enim est, an male facere voluerit. ordo quoque rerum aut adfert aut detrahit fidem: multo sci- 25 licet magis res, prout ⟨ponuntur,⟩ congruunt aut repugnant. sed haec nisi in ipso complexu causarum non deprehenduntur. quaerendum tamen semper, quid cuique conectatur et quid consentiat.

AGMPV] 5 themata AGM 7 proditionem *add. Spa.* 8 emi? a *in ras.* A 12 aliqua, quando *Spa.* aliquando *ll.* 14 olim *super lin.* G desperavimus] desideravimus AGMPV 17 nutrices, parentes P 19 dicere AGMPV *corr. ed. Leid.* 25 ponuntur *add. Spa.*

[DE FINITIONE]

III. Sequitur coniecturam finitio, nam qui non potest dicere nihil fecisse, proximum habebit ut dicat, non id fecisse quod obiciatur. itaque pluribus ⟨in⟩ legibus isdem quibus coniectura versatur, defensionis tantum genere mutato, ut in furtis, depositis, adulteriis. nam quem ad modum dicimus, 'non feci furtum, non accepi depositum, non commisi adulterium', ita 'non est hoc furtum, non est hoc infitiatio, non est hoc adulterium'. interim a qualitate ad finitionem descenditur, ut in actionibus dementiae, malae tractationis, rei publicae laesae: in quibus si recte facta esse, quae obiciuntur, dici non potest, illud succurrit: 'non est ⟨hoc dementem esse,⟩ male tractare, rem publicam [verbis] laedere.' finitio igitur rei propositae propria ⟨est⟩ et dilucida et breviter comprensa verbis enuntiatio. constat maxime, sicut est dictum, genere, specie, differentibus, propriis: ut si finias equom (noto enim maxime utar exemplo), genus est animal, species mortale, differentia inrationale (nam et homo mortale erat), proprium hinniens. haec adhibetur orationi pluribus causis. nam tum est certum de nomine, sed quaeritur quae res ei subicienda sit, tum res est manifesta, at ⟨de nomine non constat.⟩ quom de nomine constat, de re dubium est, interim coniectura est, ut si quaeratur, quid sit deus. nam qui neget, deum esse

AGMPV] 4 in *add. Ha.* **5 idem AGMP id est V 9 infitiatio** *Mei.*: **initiatio AG mutuatio MPV 10 item a qualitate** *Gertz cf. p. 32, 5* **12 recto G 14 hoc dementem esse** *suppl. Re.* **rem p. (p A[1] p̃ A[2]) AGM 15 uerbis laedere** *ras.* **A, uerbis** *om. Re.* (*in* **G** *ita compendio scriptum, ut adsumpto p. subesse existimes* **publ.) 16 est** *ante* **rei** *add. Re.* **17** *cf. 5, 10, 55* **18 equo G equū A, MPV 20 different A[1],** *unde* **differens** *Ha.* **indifferentia G 21/22 in pluribus MP 24 sed de nomine non constat. quando de nomine constat** *Ob.* **(cum de n.** *Ha.*) **et quod nomine constat AGMPV** *de* **sed—at** *cf. 6, 3, 46. 3, 8, 42. 5, 10, 82* **26 qui sit A[1] nam qui** *Spa.* **nam quid A nam qui id G(M)PV**

spiritum omnibus partibus immixtum, non hoc dicat, falsam esse divinae illius naturae appellationem, sicut Epicurus, qui humanam ei formam locumque inter 4 mundos dedit. nomine uterque uno utitur, utrum sit 6 in re coniectat. interim qualitas tractatur, ut 'quid sit rhetorice, vis persuadendi an bene dicendi scientia'. quod genus est in iudiciis frequentissimum. sic enim quaeritur 'an deprehensus in lupanari cum aliena 9 uxore adulter sit?' quia non de appellatione, sed de 7 vi facti eius ambigitur, an omnino peccaverit. nam si peccavit, non potest esse aliud quam adulter. diversum est genus, cum controversia consistit in nomine, quod pendet ex scripto, nec versatur in iudiciis nisi propter verba, quae litem faciunt: 'an qui se interficit 15 homicida sit? an qui tyrannum in mortem conpulit tyrannicida? an carmina magorum veneficium?' res enim manifesta est sciturque non idem esse occidere se quod alium, non idem occidere tyrannum quod compellere ad mortem, non idem carmina ac morti- 20 feram potionem, quaeritur tamen, an eodem nomine appellanda sint.

8 Quamquam autem dissentire vix audeo a Cicerone, qui multos secutus auctores dicit, finitionem esse de eodem et de altero, semper ⟨enim⟩ neganti aliquod 25 esse nomen dicendum quod sit potius: tamen equidem 9 tris habeo velut species. nam interim convenit solum quaerere, an hoc sit? ut 'an adulterium in lupanari'. cum hoc negamus, non necesse est dicere, quid id vocetur, quia totum crimen infitiamur. interim quae- 30 ritur, 'hoc an hoc? furtum an sacrilegium?' non quin

---

3 Epicuri frg. p. 237, 6 Us. 22 top. c. 22 et c. 23 Part. c. 19

AGMPV] 11 si peccaverit G^{1}MV aliud esse P 12 consistet M consistat V 13 iudicio P 23 permultos PV^2 24 enim *add. Re.* 25 equidem *Christ* eandem AGM in eandem A^2 easdem PV 26 solum *Zumpt* suum AGM sic PV 27 ut an *Zumpt* ut in AGM *locus in* PV *graviter interpolatus* 30 *prius* hoc *om.* PV

sufficiat non esse sacrilegium, sed quia sit dicere
⟨e re⟩, quid sit aliud: quo in loco utrumque finiendum
est. interim quaeritur in rebus specie diversis, an et 10
hoc et hoc eodem modo sit appellandum, cum res
utraque habet suum nomen, ut amatorium, venenum. 5
in omnibus autem huius generis litibus quaeritur 'an
etiam hoc', quia nomen, de quo ambigitur, utique in
alia re certum est. 'sacrilegium est rem sacram de
templo subripere: an et privatam? adulterium cum
aliena uxore domi coire: an et in lupanari? tyranni- 10
cidium occidere tyrannum: an et in mortem compel-
lere?' ideoque *συλλογισμός*, de quo postea dicam, velut 11
infirmior est finitio, quia in hac quaeritur, an idem
sit huius rei nomen quod alterius, illo, an proinde 14
habenda sit haec atque illa. est et talis finitionum 12
diversitas, ut, qui idem sentiunt, non isdem verbis
comprehendant, ut 'rhetorica est bene dicendi scientia',
et eadem 'bene inveniendi' et 'bene enuntiandi' et 'di-
cendi secundum virtutem orationis' et 'dicendi quod
sit officii'. atque providendum, ut, si sensu non pu- 20
gnant, comprehensione dissentiant. sed de his dispu- 13
tatur, non litigatur. opus est aliquando finitione ob-
scurioribus et ignotioribus verbis, quid sit 'clarigatio,
erctum citum', interim notis nomine verbis, quid sit
'penus', quid 'litus'. 25

Quae varietas effecit, ut eam quidam coniecturae,

AGMPV] 1 sed quia AGMV sed necesse P (quia *supra add.* P^2) sit AGMPV est *Spa.* 2 e re *addidi* 3/4 et hoc et hoc AGV hoc et hoc M et hoc P 9 nam et G num et MPV 10 in PV *om.* AGM 11 an etiam MP 15 haec autem atque illa AGM finitionum *Re.* diuisionum AGMPV 16 qui idem *Spa.* quidem *fere ll.* sentient AGM 17 comprehendat AGM -datur V -dantur P rhetorica est] rhetoricae A^1G rhetorice *rell.* 18 nuntiandi GV 20 ut si (sit A^1) officii sensu AGM 21 dissentiunt AGMV 21/22 disputatori AM 22 litigatori A^1GM 24 erctum citum *Ha.* erctus citus A ercet ut G erat ut M *corr.* P (erit Q), V verbis *corr. in* P,Q videbis AGMV 26 effecit *Re.* efficit AG efficiat MPV

quidam qualitati, quidam legitimis quaestionibus subi-
14 cerent. quibusdam ne placuit quidem omnino subtilis
haec et ad morem dialecticorum formata conclusio,
ut in disputationibus potius arguta verborum cavilla-
5 trix quam in oratoris officio multum adlatura momenti.
licet enim valeat in sermone tantum, ut constrictum
vinculis suis eum, qui responsurus est, vel tacere vel
etiam invitum id, quod sit contra, cogat fateri, non
15 eadem est tamen eius in causis utilitas. persuaden-
10 dum enim iudici est, qui etiam si verbis devinctus est,
tamen, nisi ipsi rei accesserit, tacitus dissentiet. agenti
vero quae tanta est huius praecisae comprehensionis
necessitas? an, si non dixero 'homo est animal mor-
tale rationale', non potero, expositis tot corporis ani-
15 mique proprietatibus, latius oratione ducta vel a dis
16 eum vel a mutis discernere? quid quod nec uno modo
definitur res eadem (ut facit Cicero: 'quid est enim
vulgo? universos'). et latiore varioque tractatu, ut
omnes oratores plerumque fecerunt. rarissime enim
20 apud eos reperitur illa ex consuetudine philosophorum
ducta servitus (est certe servitus) ad certa se verba
adstringendi, idque faciendum in libris Ciceronis de
17 Oratore vetat M. Antonius. nam est etiam periculo-
sum, cum, si uno verbo sit erratum, tota causa ceci-
25 disse videamur, optimaque est media illa via, qua
utitur Cicero pro Caecina, ut res proponatur, verba
non periclitentur. 'etenim, reciperatores, non ea sola

---

17 Mur. 35, 73 22 2, 25, 108 sqq. 26 Caec. 15, 42

AGMPV] 1/2 subiecerint G^{2}MPV 4 arguta *Zumpt* argumenta *ll.* (per arg. P) 7 tacere *Re.* cacere A carcere A^{2}GP in carcere M choercere V (*fuisse videtur v. l.* coercere se) 9 est *super lin.* G 10 qui *om.* AGM devinctus *Re.* devictus AGMPV 14 rationale mortale P 15 ducta—discernere A^2 *ras. angust.* 17 est *om.* GMPV enim *om. Cic.* 18 uolgo A 19 rarissima A^{2}GMPV 20 reperietur (G)MV 21 certa A^{1}GMV enim P est certe servitus *del. Ha.* 25 illa media illa GM (*sed* illa optima *prius* G) illa media V

vis est, quae ad corpus nostrum vitamque pervenit, sed etiam multo maior ea, quae periculo mortis iniecto formidine animum perterritum loco saepe et certo statu demovet', aut, cum finitionem praecedit probatio, 18 ut in Philippicis Cicero Servium Sulpicium occisum ab 5 Antonio colligit et in clausula demum ita finit: 'is enim profecto mortem attulit, qui causa mortis fuit.' non negaverim tamen haec quoque, ut expediet causae, esse facienda, et si quando firme comprehendi poterit brevi complexu verborum finitio, esse id tum elegans, 10 tum etiam fortissimum, si modo erit illa inexpugnabilis.

Eius certus ordo est: 'quid sit? an hoc sit?' et in 19 hoc fere labor maior est, ut finitionem confirmes, quam ut in rem finitionem adplices. in eo 'quid sit' 15 duplex opus est: nam et nostra confirmanda est et adversae partis destruenda finitio. ideoque in schola, 20 ubi nobis ipsi fingimus contradictionem, duos ponere debemus fines, quales utrimque esse optimi poterunt. at in foro providendum, num forte supervacua et nihil 20 ad causam pertinens an ambigua an contraria an communis sit finitio, quorum nihil accidere nisi agentis culpa potest. ut recte autem finiamus, ita fiet, si prius 21 in animo constituerimus, quid velimus efficere: sic enim accommodari ad voluntatem verba poterunt. 25 atque ut a notissimo exemplo, quo sit res lucidior, non recedamus: 'qui privatam pecuniam de templo subripuit, sacrilegii reus est.' culpa manifesta, quaestio est, 22 an huic crimini nomen, quod est in lege, conveniat.

6 Phil. 9, 3, 7

AGMPV] 4 dimovet PV cum finitionem *corr.* A, PV confinitionem GM 7 quis GM 9 firma MP forma V comprendi GV 10 et brevi V 15 quam ut] quam P, V (*qui* item *pro* in rem) rem *om.* AG quid A[2]M qui A[1]G que PV 19 poterint AGM 24 quod GM 26 reus G 27/28 subrepit (surr-) G, M 28 manifesta est AGV m. etiam M

ergo ambigitur, an hoc sacrilegium sit. accusator, quia de templo subrepta sit pecunia, utitur hoc nomine. reus, quia privatam subripuerit, negat esse sacrilegium, sed furtum fatetur. actor ergo ita finiet: 'sacrilegium est subripere aliquid de sacro. reus [ita finiet]: 'sacrilegium est subripere aliquid sacri.' uterque finitionem alterius impugnat. ea duobus generibus evertitur, si aut falsa est aut parum plena. nam illud tertium nisi stultis non accidit, ut nihil ad quaestionem pertineat. [falsa est, si dicas 'animal rationale': nam est equus animal, sed inrationale. quod autem commune cum alio est, desinet esse proprium.] hic reus falsam dicit esse finitionem accusatoris, accusator autem non potest dicere falsam rei, nam est sacrilegium subripere aliquid sacri, sed dicit parum plenam, adiciendum enim 'aut ex sacro'. maximus autem usus in adprobando refellendoque fine propriorum ac differentium, nonnumquam etiam etymologiae. quae tamen omnia, sicut in ceteris, confirmat aequitas, nonnumquam et coniectura mentis. *ἐτυμολογία* maxime rara est: 'quid enim est aliud tumultus nisi perturbatio tanta, ut maior timor oriatur? unde etiam nomen ductum est tumultus.' circa propria ac differentia magna subtilitas, ut cum quaeritur, 'an addictus, quem lex servire, donec solverit, iubet, servus sit?' altera pars finit ita: 'servus est, qui est iure in servitute', altera: 'qui in servitute est eo iure quo servus', aut, ut antiqui dixerunt 'qui servitutem servit'. quae finitio, etiam si distat aliquo, nisi tamen propriis et differentibus

21 Phil. 8, 1, 3

AGMPV] 1 an A^2PV in A^1GM 2 sit surrepta P 5 *verba* de sacro—subripere aliquid *om.* AGMV (*habet* P) ita finiet *secl. Ha.* 7 alterius finitionem P 10 *schol. secl. Ge. cf. Vol. I p. 259, 28 sq.* animal rationale A equus animal rationale GMP equus est a. r. A^2V 15 sacri sed A^2 sacris AGM sacri PV 17/18 differentium *om.* P 18 *cf. p. 19, 14* 20 *cf. 1, 2, 25* 22/23 dictum A *sq. cf. Quint. Decl. p. 223, 16 sq. R* 29 et A^2PV ex A^1GM

adiuvatur, inanis est. dicet enim adversarius, servire 27
eum servitutem aut eo iure ⟨esse⟩ quo servum. videamus ergo propria et differentia, quae libro quinto
leviter in transitu attigeram. servus, cum manu mittitur, fit libertinus, addictus recepta libertate ingenuus: 5
servus invito domino libertatem non consequetur,
⟨addictus solvendo citra voluntatem domini consequétur:⟩ ad servum nulla lex pertinet, addictus legem
habet: propria liberi, quod nemo habet nisi liber,
praenomen, nomen, cognomen, tribum: habet haec 10
addictus.

Excusso 'quid sit', prope peracta est quaestio 'an 28
hoc sit': id enim agimus, ut sit causae nostrae conveniens finitio. potentissima est autem in ea qualitas,
'an amor insania'. huc pertinebunt probationes, quas 15
Cicero dicit proprias esse finitionis, ex antecedentibus,
consequentibus, adiunctis, repugnantibus, causis, effectis, similibus, de quorum argumentorum natura dictum est. breviter autem pro Caecina Cicero initia, cau- 29
sas, effecta, antecedentia, consequentia complexus est: 20
'quid igitur fugiebant? propter metum: quid metuebant? vim videlicet. potestis igitur principia negare,
cum extrema concedatis?' sed similitudine quoque
usus est: 'quae vis in bello appellatur, ea in otio non 24
appellabitur?' sed etiam ex contrario argumenta du- 30
cuntur, ut si quaeratur, [an] amatorium venenum sit
necne, quia venenum amatorium non sit.

Illud alterum genus quo sit manifestius adulescentibus meis (meos enim semper adulescentes putabo),

---

16 top. 23, 88 19 c. 15, 44 24 ibid. 15, 43

AGMPV] 2 esse *add. Spa.* 3 *cf. 5, 10, 60* 5 fit *om.* GP libertus V, *ut voluit Capperonnier* 6 libertatem *om.* GMPV consequatur A^1 7 *suppl. Re.* 8 servus G servos PV 9 quod AGM quae PV 10 tribus *Ha.* 15 an insania PV 16 finitionis *Ba.* finitiones *ll.* 18 *cf. 5, 10, 75* 26 amatorium *Spa.* an amatorium *ll.* 27 non est *Ha.*

31 hic quoque fictae controversiae utar exemplo. iuvenes, qui convivere solebant, constituerunt ut in litore cenarent: unius, qui cenae defuerat, nomen tumulo, quem extruxerant, inscripserunt. pater eius, a transmarina 5 peregrinatione cum ad litus idem appulisset, lecto nomine suspendit se. dicuntur ii causa mortis fuisse.
32 hic finitio est accusatoris: 'per quem factum est ut quis periret, causa mortis est', rei est: 'qui fecit quid sciens, per quod perire homini necesse esset.' remota 10 finitione accusatori sat est dicere: 'causa mortis fuistis, per vos enim factum est ut homo periret: quia, nisi
33 vos illud fecissetis, viveret.' contra: 'non statim, per quem factum est ut quis periret, is damnari debet, ut accusator, testis, iudex rei capitalis. nec undecum- 15 que causa fluxit, ibi culpa est: ut si quis profectionem suaserit aut amicum arcessierit trans mare et is naufragio perierit, ad cenam invitarit et is cruditate
34 illic contracta decesserit. nec fuerit in causa mortis solum adulescentium factum, sed credulitas senis, in 20 dolore ferundo infirmitas: denique, si fortior fuisset aut prudentior, viveret. nec mala mente fecerunt, et ille potuit vel ex loco tumuli vel ex opere tumultuario suspicari non esse monumentum. qui ergo puniri debent, in quibus omnia sunt homicidae prae- 25 ter manum?'
35 Est interim certa finitio, de qua inter utramque par-

AGMPV] 3 quem P quod AGMV 6 hi PV 8 per-iret *Spa. cf. l. 17 Quint. Decl. p. 102, 21 R. p. 157, 2 R* perierit *fere ll.* rei est P reū AGM reus est V 9 necesse esset PV necesset AGM necesse est A[2] *potius* rei amota (*vel* remota) re mota G 10 accusatoris adest A[1]G accusatoris sat est V *et simil.* M accusatoris est P 11 factum *ed. Gryph.* actum *ll.* quia] qui *Spa.* 12 statim A[2] *ras.* PV satis GM 14 ut AGPV nec M 15 causa fulsit GM *v. l. in* P,V 16 arcessierit *Spa.* accerserit A accesserit GMPV 18 fuerat *ll. rec.* 20 ferendo P 24 absunt *Teuffel* sunt *ll.* V *ras. mai.* 24/25 praeter A[2]V proter A propter GMP[2] *fort.* praeter voluntatem et manum 26 utrumque AG

tem convenit, ut Cicero dicit: 'maiestas est in imperio
atque in nominis populi Romani dignitate.' quaeritur
tamen, an maiestas minuta sit, ut in causa Corneli
quaesitum est. sed hic etiam si videri potest finitiva, 36
tamen, quia de finitione non ambigitur, iudicatio est 5
qualitatis atque ad eum potius statum reducenda, ad
cuius forte quidem venimus mentionem, sed erat or-
dine proximus locus.

[DE QUALITATE] 9

IV. Est autem qualitas alia de summo genere atque 1
ea quidem non simplex. nam et qualis sit cuiusque
rei natura et quae forma, quaeritur: an inmortalis
anima? an humana specie deus? et de magnitudine
ac numero: quantus sol? an unus mundus? quae omnia
coniectura quidem colliguntur, quaestionem tamen 15
habent in eo, qualia sint. haec et in suasoriis aliquando 2
tractari solet, ut, si Caesar deliberet an Britanniam
inpugnet, quae sit Oceani natura, an Britannia insula
(nam tum ignorabatur), quanta in ea terra, quo numero
militum adgredienda, in consilium ferendum sit. eidem 20
qualitati succedunt facienda ac non facienda, ad-
petenda vitanda: quae in suasorias quidem maxime
cadunt, sed in controversiis quoque sunt frequentia,
hac sola differentia, quod illic de futuris, hic de factis 24
agitur. item demonstrativae partis omnia sunt in hoc 3
statu: factum esse constat, quale sit factum quaeritur.

---

1 part. 30, 105

AGMPV] 1 imperi A^1 2 nomini A^2G omni MPV 3 an *om.* A^1 4 etiamsi *Christ* etiam similis *ll.* 5 ambiguitur A^1(?), G 13 species A 14 an P et an A^2GMV 16 ali-quando *om.* P 17 solet P solent AGMV 18 insulam A^1(?), G 19 in *del. Francius* in eo V terra] in terra (*compendiose*) G *et v. l. in* V *puto* quanta in ea itinera *cf. p. 63, 19* 20 in AGP an A^2MV an in *Kroll* 22 suasoriis A 24 hac A^2P ac *rell.* quia P

lis est omnis aut de praemio aut de poena aut de
quantitate eorum. genus causae aut simplex aut com-
parativum: illic quid aequum, hic quid aequius aut
quid aequissimum sit excutitur. cum de poena iudi-
5 cium est, a parte eius, qui causam dicit, aut defensio
est criminis aut inminutio aut excusatio aut, ut qui-
dam putant, deprecatio.

4 Defensio longe potentissima est, qua ipsum factum,
quod obicitur, dicimus honestum esse. abdicatur ali-
10 quis, quod invito patre militarit, honores petierit,
uxorem duxerit: tuemur quod fecimus. hanc partem
vocant Hermagorei *κατ' ἀντίληψιν*, ad intellectum id
nomen referentes: Latine ad verbum translatam non
14 invenio, absoluta appellatur. est enim de re sola quae-
5 stio, iusta sit ea necne. iustum omne continetur natura
vel constitutione: natura, quod fit secundum cuiusque
rei dignitatem. hinc sunt pietas, fides, continentia et
6 talia. adiciunt et id, quod sit par. verum id non temere
intuendum est: nam et vis contra vim et talio nihil
20 habent adversum eum, qui prior fecit, iniusti, et non,
quoniam res pares sunt, etiam id est iustum, quod
antecessit. illa utrimque iusta, eadem lex, eadem con-
dicio, ac forsitan ne sint quidem paria, quae ulla parte
sunt dissimilia. constitutio est in lege, more, iudicato,
25 pacto.

AGMPV] 1 est *ras.* P 2 eorum *Ha.* (est eorum *super lin. corr.* P) egrum G agitur *ras.* A,MV primum P 8 qua PV quae GM, ex qua A[2] *ras.* ipsum PV et ipsum A[2] *ras.* ipsum et G (*deleto* au *ante* et), M 9 dicamus A[1] 12 *κατὰ διάνοιαν in mg* al *καταντηλειψιν* P *lac. putat verba Ha. et potest subesse* *κατ' ἀντίληψιν*, alii vero *κατὰ διάνοιαν*, ad intellectum *e. q. s.* 14 est *Mei.* sed *ll.* 16 quod sit P quae *om.* fit V secundam A[1]M *et v. l.* G *in mg.* 17 hinc A hic GM *et corr. ex* hec P haec V 18 talia PV alia AGM par. verum *Re.* puorsū A[2] *ras.* pūsum GM(PV) temere PV timere AGM 19 talio *Pseud. Turn.* talia AGMPV 20 iniusti *Ge.* iniuste *ras.* A[2],GMPV 22 *fort.* ⟨cum⟩ eadem lex *cf. 5, 10, 61*

Alterum est defensionis genus, in quo factum per se 7
inprobabile adsumptis extrinsecus auxiliis tuemur: id
vocant κατ' ἀντίθεσιν. Latini hoc quoque non ad verbum transferunt, adsumptiva enim dicitur causa. in 8
quo genere fortissimum est, si crimen causa facti 5
tuemur, qualis est defensio Orestis, Horatii, Milonis.
ἀντέγκλημα dicitur, quia omnis nostra defensio constat
eius accusatione, qui vindicatur: 'occisus est sed latro, 9
excaecatus sed raptor.' est et illa ex causis facti ducta
defensio priori contraria, in qua neque factum ipsum 10
per se, ut in absoluta quaestione, defenditur, neque ex
contrario facto, sed in aliqua utilitate aut rei publicae aut hominum multorum aut etiam ipsius adversarii, nonnumquam et nostra, si modo id erit, quod
facere nostra causa fas sit: quod sub extrario accusatore et legibus agente prodesse numquam potest, 15
in domesticis disceptationibus potest. nam et filiis 10
pater in iudicio abdicationis et maritus uxori, si malae
tractationis accusabitur, ⟨et patri⟩ filius, si dementiae
causa erit, non inverecunde dicet multum sua interfuisse. in quo tamen incommoda vitantis melior quam 20
commoda petentis est causa. quibus similia etiam in 11
vera rerum quaestione tractantur. nam quae in scholis
abdicatorum, haec in foro exheredatorum a parentibus
et bona apud centumviros repetentium ratio est: quae 25
illic malae tractationis, hic rei uxoriae, cum quaeritur,
utrius culpa divortium factum sit: quae illic dementiae, hic petendi curatoris. subiacet utilitati etiam illa 12

AGMPV] 3 *κατ' ἀντίθεσιν v. l. in mg* P,V KATANTIЄNCIN A KATAHTIΘNCIN G *προσλειπτικήν in textu* P Latine A²GV non AP nā GM iam V 4 transtulerunt PV 6 Horatii *Spa.* oratio *ll.* 10 priori est c. PV priori contrarla *in lac. mai.* G² 12 in *cf. 10, 1, 9 in* ex *mutat Re.* 17/18 et filiis pater in *Edd. vet.* et filiis prūm P et **filius patri in A et in filius (filiis MV) patrum GMV 19 et patri filius *Re.* filio AGMPV 25 centumviros *Cuiacius* con G cons̄ *ras.* A² consules MPV 27 illis GM

defensio, si peius aliquid futurum fuit. nam in comparatione malorum boni locum optinet levius, ut si Mancinus foedus Numantinum sic defendat, quod periturus, nisi id factum esset, fuerit exercitus. hoc genus
5 ἀντίστασις Graece nominatur, comparativom nostri vocant.

13 Haec circa defensionem facti: quae si neque per se ipsa nec adhibitis auxiliis dabitur, proximum est in alium transferre crimen, si possumus. ideoque etiam
10 in hos, qui citra scriptum sunt, status visa est cadere translatio. interdum ergo culpa in hominem relegatur, ut si Ti. Gracchus reus foederis Numantini, cuius ** metu leges populares tulisse in tribunatu vide-
14 retur, missum se ab imperatore suo diceret. interim
15 derivatur in rem, ut si is, qui testamento quid iussus non fecerit, dicat per leges id fieri non potuisse. hoc μετάστασιν dicunt.

Hinc quoque exclusis excusatio superest. ea est aut ignorantiae, ut si quis fugitivo stigmata scripserit
20 eoque ingenuo iudicato neget, se liberum esse eum scisse: aut necessitatis, ut cum miles ad commeatus diem non adfuit et dicit se fluminibus interclusum
15 aut valetudine. fortuna quoque saepe substituitur culpae. nonnumquam male fecisse nos, set bono animo
25 dicimus. utriusque rei multa et manifesta exempla sunt: idcirco non est eorum necessaria expositio.

---

12 or. frg. p. 217 M.

AGMPV] 2 malorum PV maiorum AGM 3 Mancinus A[2]P manus AGM marius V 3/4 pariturus (!) G 4 exercitus romanus M exercitus romanus exerat V exercitus romanus et erat P (exerat *sive* et erat *ex v. l.* exercitus *ortum*) 5 comparativom] comparatiū G comparatiuū *cum ras.* A[2], M (PV) 7 facit AG *om.* M 10 citra *Christ* etiam *ll.* (iam A[2]) 12 si Ti. *Claussen* sit AGM si A[2]PV 13 *exc.* iudicii *vel sim.* 13/14 videretur *Ha.* videntur AGM videtur PV 14 interim *om.* PV 15 dirivatur AGMV 17 μετάθεσιν A[2] 18 hinc *om.* GMPV aut A[2]PV ut A[1]GM 20 esse *om.* P(V)

Si omnia, quae supra scripta sunt, deerunt, videndum an 'inminui culpa' possit. hic est ille, qui a quibusdam fieri solet, status quantitatis. sed ea cum sit 16 aut poenae aut honoris, ex qualitate facti constituitur, eoque nobis sub hoc esse statu videtur sicut eius quo- 5 que, quae ad numerum refertur a Graecis. nam et πηλικότητα et ποσότητα dicunt, nos utrumque appellatione una complectimur.

Ultima est deprecatio, quod genus causae plerique 17 negarunt in iudicium umquam venire. quin Cicero quo- 10 que pro Q. Ligario idem testari videtur, cum dicit: 'causas, Caesar, egi multas equidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum, certe numquam 18 hoc modo: ignoscite, iudices: erravit, lapsus est, non putavit, si umquam posthac', et cetera. in senatu vero 15 et apud populum et apud principem et ubicumque sui iuris clementia est, habet locum deprecatio. in qua plurimum valent ex ipso, qui reus est, haec tria: vita praecedens si innocens, si bene meritus, si spes in futurum innocenter victuri et in aliquo usu futuri: 20 praeterea, si vel aliis incommodis vel praesenti periculo vel paenitentia videatur satis poenarum dedisse: extra nobilitas, dignitas, propinqui, amici. in eo tamen, 19 qui cognoscit, plurimum ponendumst, laus enim misericordis potius quam reprensio dissoluti consecutura est. 25 verum et in iudiciis etiam si non toto genere causae, tamen ex parte magna hic locus saepe tractatur. nam

11 Lig. 10, 30

AGMPV] 1 qua G de *erunt A 2 minui MPV 3 dicitur fieri P 3/4 sit at A[1]G 7 ΠΗΝΚΟΤΗΤΑ A, *rell. corruptius: em. Capperonnier* 7/8 eadem appellatione P 8 una *om.* GMPV 10 iudicium quam A[1]GM 16 sui *Gertz* si AGM *om.* PV 19 praecedens *Christ* praecedes A[1]G praecides A[2] praecedere MPV meritus si A[2]MPV meritus AG[2] meritis G[1] 24 ponendum est *Gertz:* ponendum si *ll.* 24 enim A[1]G eum A[2]PV etiam M *v. l.* V 27 ex *corr.* A[2]P ea A[1]?, GMPV

et divisio frequens est, etiam si fecisset, ignoscendum
fuisse, idque in causis dubiis saepe praevaluit, et epi-
20 logi omnes in eadem fere materia versari solent. sed
nonnumquam etiam rei totius hic summa constituta.
5 an vero si exheredatum a se filium pater testatus
fuerit elogio, propterea quod is meretricem amaverit,
non omnis hic erit quaestio, an huic delicto pater
debuerit ignoscere et centumviri tribuere debeant
veniam? sed etiam in formulis, cum poenariae sunt
10 actiones, ita causam partimur, an commissa sit poena,
an exigi debeat. id autem, quod illi viderunt, verum
est, reum a iudicibus hoc defensionis modo liberari
non posse.

21 De praemiis autem quaeruntur duo: an ullo sit
15 dignus qui petit, an tanto: ex duobus, uter dignior,
ex pluribus, quis dignissimus. quorum tractatus ex
ipso meritorum genere ducuntur. et intuebimur non
rem tantum, sive adleganda sive comparanda erit, sed
personam quoque: nam et multum interest, tyrannum
20 iuvenis occiderit an senex, vir an femina, alienus an
22 coniunctus: et locum multipliciter: in civitate tyrannis
adsueta an libera semper, in arce an domi: et quo
modo factum sit: ferro an veneno, et quo tempore:
bello an pace, cum depositurus esset eam potestatem
25 an cum aliquid novi sceleris ausurus. habent in meritis
23 gratiam periculum quoque et difficultas. similiter libe-
ralitas a quo profecta sit, refert: nam in paupere
gratior quam in divite, dante beneficium quam red-
dente, patre quam orbo. item in quam rem dederit et

A G M P V] 4/5 constituta. an *Zumpt* constitutā G constituta iam A M constituit. iam *v. l.* V reus hic totius summam constituit si exh. P V 7 nam omnis P V 9/10 poenariae sint actionis V *et sim.* P M 15 an *om.* G M V tanta M V 25 habenti (*sed* i *corr.*) G *super l.* in *addens,* habetur P habenturo (sic) V *hi igitur* habent vero *testantur* 26 gratiam A[2]V gratia A[1]G M P 29 quam * orbo A quia a morbo G M in *om.* P V

quo tempore et quo animo, id est, num in aliquam
spem suam: similiter alia. et ideo qualitas maxime
oratoris recipit operam, quia in utramque partem plu-
rimum est ingenio loci, nec usquam tantum adfectus 4
valent. nam coniectura extrinsecus quoque adductas 24
frequenter probationes habet et argumenta ex materia
sumit: quale quidque videatur, eloquentiaest opus:
hic regnat, hic imperat, hic sola vincit.

Huic parti subiungit Verginius causas abdicationis,
dementiae, malae tractationis, orbarum nuptias indi- 10
centium. nam et fere sic accidit, inventique sunt, qui
has materias officiorum vocarent. sed alios quoque
nonnumquam leges hae recipiunt status: nam et coniec- 25
tura est aliquando in plerisque horum, cum se vel non
fecisse vel bona mente fecisse contendunt. cuius generis 15
exempla sunt multa. et quid sit dementia ac mala
tractatio finitur. †nam iuris leges plerumque quae- □
stiones praecurrere solent, et ex quibus causae non
fiat status. quod tamen facto defendi non poterit, iure 26
nitetur: et quot et quibus causis abdicare non liceat, 20
et in quae crimina malae tractationis actio ⟨non⟩ detur,
et cui accusare dementiae non permittatur.

Abdicationum formae sunt duae: altera criminis 27
perfecti, ut si abdicetur raptor, adulter, altera velut
pendentis et adhuc in condicione positi, quales sunt, 25
in quibus abdicatur filius, quia non pareat patri. illa
semper asperam abdicantis actionem habet (inmutabile
est enim quod factum est), haec ex parte blandam et

AGMPV] 2 maxima A^{1}GMV 3 opera GMPV 5 valent. nam *Re.* valenti iam AG valent iam M valent. etiam PV 7 quale *om.* GP^1 15 contend*unt* A 17 sq. *corrupta, tentavi* nam iuris legis⟨que tractatui de factis⟩ plerumque quaestiones praecurrere solent 18 praecurre G causis P 19 fiant V sit M *cf. ad loc. Aug. rhet. c. XII sq.* 20 et quod AGM et quos *Bur.* 21 non *add. Ob.* 24 perfectae A^1?, G abdicaretur A^1?V abduceretur G altera A^{2}P aliter A^{1}GM *om.* V *post* altera imperfecti *ins.* P 28 haec A^{2}P *om.* A^{1}GMV ex *om.* V

suadenti similem (mavult enim pater corrigere quam
abdicare), at pro filiis in utroque genere summissam
28 et ad satis faciendum compositam. a quo dissensuros
scio, qui libenter patres figura laedunt: quod non
5 ausim dicere numquam esse faciendum, potest enim
materia incidere, quae hoc exigat. certe vitandum est,
quotiens aliter agi potest: sed de figuris alio libro
29 tractabimus. non dissimiles autem abdicationum ac-
tionibus sunt malae tractationis: nam et ipsae habent
10 eandem in accusationibus moderationem. dementiae
quoque iudicia aut propter id quod factum est, aut
propter id quod adhuc fieri vel non fieri potest insti-
30 tuuntur. et actor in eo, quod factum est, liberum habet
impetum, sic tamen, ut factum accuset, ipsius patris
15 tamquam valetudine lapsi misereatur: in eo vero,
cuius libera mutatio est, diu roget et suadeat et novis-
sime dementiam rationi queratur obstare, non mores:
quos quanto magis in praeteritum laudaverit, tanto
31 facilius probabit morbo esse mutatos. reus, quotiens
20 causa patietur, debebit esse in defensione moderatus,
quia fere ira et concitatio furori sunt similia. omnibus
his commune est, quod rei non semper defensione
facti, sed excusatione ac venia frequenter utuntur. est
enim domestica disceptatio, in qua et semel peccasse et
25 per errorem et levius, quam obiciatur, absolutioni non-
numquam sufficit.

32 Sed alia quoque multa controversiarum genera in
qualitatem cadunt. iniuriarum: quamquam enim reus
aliquando fecisse negat, plerumque tamen haec actio

AGMPV] 1 pater corrigere quam A^2MPV pater G quam A^1 2 at A^2P ac V ad AG et M 2/3 summissa—composita AGMV 3 ad A^2PV *om.* A^1GM 4 patres *Ge.* patris *ll.* figuram PV laeduntur A^2M 6 vitandum *Ob.* videndum *ll.* 7 *cf. 9, 2, 65* 8 tractabimus P tractavimus AGV tractamus M 9 tractationis *Spa.* tractationis actionis AG tr. actiones A^2MPV ipsae AP ipsā GM ipsa V 11 aut propter—factum est *om.* M *partimque* V *super l. add.* P 22 defensio A^1GM 25 absolutioni *corr.* A,P absolutio (G)MV

facto atque animo continetur. de accusatore consti-
tuendo, quae iudicia divinationes vocantur: in quo 33
genere Cicero quidem, qui mandantibus sociis Verrem
deferebat, hac usus est divisione: spectandum, a quo
maxime agi velint ii, quorum de ultione quaeritur, 5
a quo minime velit is, qui accusatur. frequentissimae 34
tamen hae sunt quaestiones, uter maiores causas ha-
beat, uter plus industriae aut virium sit allaturus ad
accusandum, uter id fide meliore facturus. tutelae 35
praeterea: in quo iudicio solet quaeri, an alia de re 10
quam de calculis cognosci oporteat, an fidem prae-
stare debeat tantum, non etiam consilium et eventum.
cui simile est male gestae procurationis, quae in foro
negotiorum gestorum: nam et mandati actio est. prae- 36
ter haec finguntur in scholis et inscripti maleficii, in 15
quibus aut hoc quaeritur, an inscriptum sit, aut hoc,
an maleficium sit, raro utrumque. male gestae lega-
tionis apud Graecos et veris causis frequens, ubi iuris
loco quaeri solet, an omnino aliter agere, quam man-
datum sit, liceat, et quo usque sit legatus *** quon- 20
iam aliae in renuntiando sunt, ut in Heio, qui testi-
monium in Verrem dixerat post perlatam legationem.
plurimum tamen est in eo, quale sit factum. rei pu-
blicae laesae: hic moventur quidem illae iuris cavil- 37
lationes: 'quid sit rem publicam laedere?' et 'laeserit 25
an non profuerit', et 'ab ipso an propter ipsum laesa
sit': in facto tamen plurimum est. 'ingrati' quoque:

AGMPV] 2 divinationis GM 3 mandatis GV 4 de-ferebat *Ha.* defendebant AGMV defendebat P *in mg.* accusabat contra eos qui eum *add.* A[2] a *om.* A[1]G (spectandumque quid *sic* P, *cum pluribus om.* V) 6 accusatus A[1]G frequentissime AGMV 8 aut PV an AGM 10 solet *corr.* A, MPV sed G 12 eventus MPV 13 quae *om.* P 15/16 inscripti ... inscriptum *Aerodius :* scripti ... scriptum *ll.* 20/21 *ante* quoniam *lac. est in* A 21 sunt *corr. in* G (*fuerat* sicu?) ut PV et AG *om.* M 22 legationem A[2]P legatam A[1]GM legata V 24 hic PV hinc AGM illae] mille MPV 25 qui sit A[1]GM 25/26 laeseritne an PV 26/27 laesa sit PV laesit AGM

in quo genere quaeritur, an is, cum quo agitur, acceperit beneficium. quod raro negandum est: ingratus 38 est enim qui negat. quantum acceperit? an reddiderit? an protinus, qui non reddidit, ingratus sit? an potuerit 5 reddere? an id, quod exigebatur, debuerit? quo animo ⟨datum⟩ sit? simpliciores illae iniusti repudii, sub qua lege controversiae illud proprium habent, quod a parte accusantis defensio est et defendentis accu- 39 satio. praeterea, cum quis rationem mortis in senatu 10 reddit, ubi una quaestio est iuris, an is demum prohibendus sit, qui mori vult, ut se legum actionibus subtrahat, cetera qualitatis. finguntur et testamenta, in quibus de sola ⟨qualitate⟩ quaeratur, ut in controversia, quam supra exposui, in qua de parte patrimonii 15 quarta, quam pater dignissimo ex filiis reliquerat, contendunt philosophus, medicus, orator. quod idem accidit, si orbae nuptias indicant pares gradu et si 40 inter propinquos de idoneo quaeratur. sed mihi nec omnis persequi materias in animo est (fingi enim ad- 20 huc possunt), nec omnis earum quaestiones, quia positionibus mutantur. hoc tamen admiror, Flavom, cuius apud me summa est auctoritas, cum artem scholae tantum componeret, tam anguste materiam qualitatis 24 terminasse.

41 Quantitas quoque, ut dixi, etiam si non semper, plerumque tamen eidem subiacet, seu modi est seu numeri. sed modus aliquando constat aestimatione

AGMPV] 6 datum *add. Guil. Meyer* 8 a parte V aperte AGMP est, a def. *Spa.* 9 propterea GM senatum AGMV 13 qualitate *add. Christ* quaeritur A^2 quaeratur voluntate P 14 quam A^2PV qua AGM 18 quaeritur P 20 nec omnis A necōmunis G nec communis M *et sim.* PV 21 tamen MPV tantum AG flav*um* A,P, (-ium) V flamini M 22 apud *om.* A^1G cuius merito summa P al apud me merito *mg.* V 23 qualitatis̄ G 24 terminasse A^1MPV eminasse A^2 *minasse G 25/26 ut dixi plerumque GMP 26 eidem *ras.* A item GMV *an* item ⟨eidem⟩ *cf. 9, 3, 88* (*in* P *eras. vocab.* recto *scr. alia man.*)

facti, quanta sit culpa quantumve beneficium, aliquando iure, cum id in controversiam venit, qua quis lege puniendus vel honorandus sit: stuprator decem 42 milia dare debeat, quae poena huic crimini constituta est, an, quia se stupratus suspendit, capite puniri 5 tamquam causa mortis. quo in genere falluntur, qui ita dicunt tamquam inter duas leges quaeratur: nam de decem milibus nulla controversia est, quae non petuntur. iudicium redditur, an reus causa sit mortis. 43 in coniecturam quoque eadem species cadit, cum per- 10 petuo an quinquennali sit exilio multandus, in controversiam venerit: nam an prudens caedem commiserit quaeritur. illa quoque, quae ex numero ducitur, pendet 44 ex iure 'an Thrasibulo triginta praemia debeantur', et 'cum duo fures pecuniam abstulerint, separatim 15 quadruplum quisque an duplum debeat'. sed hic quoque factum aestimatur, et tamen ius ipsum pendet ex qualitate.

[DE IURIDICIALI QUALITATE]

V. Qui neque fecisse se negabit neque aliud esse, 1 quod fecerit, dicet neque factum defendet, necesse est 21 in suo iure consistat, in quo plerumque actionis est quaestio. ea non semper, ut quidam putaverunt, iudi- 2 cium antecedit, qualia sunt praeturae curiosa consilia, cum de iure accusatoris ambigitur, sed in ipsis fre- 25 quentissime iudiciis versatur. est autem duplex eius

AGMPV] 4 an dare PV 5 stupratus se P stuprata se V 6 causā GMV 8 de *om.* A[1]G in MPV non] nec P 10 cadet MV 11 an] aut A 12 nam an *Spa.* nam G an *ras.* A[2], num MPV 14 Thrasibolo P transibulo V transilo AG *et v. l.* V (*sim.* M) debeatur A[1]GM *et v. l.* V 23 ea A(G) eadem M quae P (quae quaestio eadem non V) semper *cum ras.* A[2] semper est GMV semper eadem est P 24 praetore G praetorū A[2] (*cet. cf. Stroux, Gerichtsreform d. Kais. Claud. p. 55*) 25 sed A[2] et A[1]?,GMPV 25/26 frequentissime iudiciis MPV frequentissime i. frequentissime A[1]?,G i. frequentissime A[2] 26 autem *Spa.* enim *ll.*

disceptationis condicio, quod aut intentio aut praescriptio habet controversiam. ac fuerunt qui praescriptionis statum facerent, tamquam ea non isdem omnibus quibus ceterae leges quaestionibus contineretur.
3 cum ex praescriptione lis pendet, de ipsa re quaeri non est necesse. ignominioso filius praescribit: de eo solo iudicatio est, an liceat. quotiens tamen poterimus, efficiendum est ut de re quoque iudex bene sentiat: sic enim iuri nostro libentius indulgebit, ut in sponsionibus, quae ex interdictis fiunt, etiam si non proprietatis est quaestio, sed tantum possessionis, tamen non solum possedisse nos, sed etiam nostrum possedisse docere oportebit.
4 sed frequentius etiam quaeritur de intentione. 'vir fortis optet quod volet': nego illi dandum quidquid optaverit: non habeo praescriptionem, sed tamen voluntate contra verba praescriptionis modo utor. in utroque autem genere status idem sunt.

5 Porro lex omnis aut tribuit aut adimit, aut punit aut iuvat, aut vetat aut permittit. litem habet aut propter se ipsam aut propter alteram: quaestio est
6 aut in scripto aut in voluntate. scriptum aut apertum est aut obscurum aut ambiguum. quod de legibus dico, idem accipi volo de testamentis, pactis, stipulationibus, omni denique scripto: quod de scripto, idem de voce. et quoniam quattuor eius generis quaestiones vel status fecimus, singulos percurram.

AGMPV] 2 fuerint G 4 contine*atur* A 5 re quaeri P requiri AGMV 6 describit G 7 solo *Re.* loco A[2]GMPV colo A[1]? 8 reo MP iudex *om.* MPV 9 ut *om.* MPV 12 nostrorum GV 13 docere *om.* AGPV *in mg. add.* A[2] (nos 12–docere *om.* M) 14 quae volet PV 17 utor] nitor *Ha.* 20 iuvat] iubet *ll.* 21 quaestio est *Re.* quaestionem *ll.* 22 scriptum *ras.* A inscriptum G in scripto MPV 23 est obsc. *om.* aut A[1]G 25 quod de scripto *inter ras.* A *om.* GMPV 27 facimus A[1]GMPV percurramus A[2]

[SCRIPTUM ET VOLUNTAS]

VI. Scripti et voluntatis frequentissima inter con- 1
sultos quaestio est, et pars magna controversi iuris
hinc pendet. quo minus id accidere in scholis mirum
est: ibi etiam ex industria fingitur. eius genus unum 5
est, in quo et de scripto et de voluntate quaeritur. id 2
tum accidit, cum est in lege aliqua obscuritas. in ea
aut uterque suam interpretationem confirmat, adver-
sarii subvertit, ut hic: 'fur quadruplum solvat: duo
surripuerunt pariter decem milia: petuntur ab utroque 10
quadragena, illi postulant ut vicena conferant.' nam
et actor dicit, hoc esse quadruplum, quod petat, et rei
hoc, quod offerant: voluntas quoque utrimque defen-
ditur. aut cum de altero intellectu certum est, de altero 3
dubium: 'ex meretrice natus ne contionetur: quae 15
filium habebat, prostare coepit: prohibetur adulescens
contione.' nam de eius filio, quae ante partum mere-
trix fuit, certum est: an eadem huius causa sit dubium
est, quamquam ex hac natus est, et haec meretrix est. 19
solet et illud quaeri, quo referatur quod scriptum est: 4
'bis de eadem re ne sit actio': id est, hoc 'bis' ad
actorem an actionem. haec ex iure obscuro.

Alterum genus est ex manifesto: quod qui solum
viderunt, hunc statum plani et voluntatis appellarunt. 24
in hoc altera pars scripto nititur, altera voluntate. sed 5
contra scriptum tribus generibus occurritur. unum est,
in quo ipso patet, semper id servari non posse: 'liberi
parentes alant aut vinciantur': non enim alligabitur
infans. hinc erit ad alia transitus et divisio: 'num

AGMPV] 4 in scolis accidere PV 5 ibi AGMV ubi P *edd.* 8 aut AGPV autem M *del. Gertz, sed cf. l. 14* 8/9 et adv. P aut adv. (M)V 18 fuit certum est P est c. fuit AGM fuit c. fuit V 19 quamquam *Ki.* quae GV que M qui A² quia P 22 auctorem AGM an ad a. A²PV 23 quod qui *Re.* quod AG qui MPV 27 ex ipso PV *in ord. verb. pervers.* 29 hinc *Ba.* hic *ll.* 29 sq. num—num *Re.* non (nam MV)—non AGMPV

6 quisquis non aluerit? num hic?' proponunt et hoc
quidam tale genus controversiarum, in quo nullum
argumentum est, quod ex lege ipsa peti possit, sed
de eo tantum, de quo lis est, quaerendumst. 'pere-
5 grinus, si murum ascenderit, capite puniatur. cum
hostes murum ascendissent, peregrinus eos depulit:
7 petitur ad supplicium.' non erunt hic separatae quae-
stiones, 'an quisquis, an hic', quia nullum potest ad-
ferri argumentum contra scriptum vehementius eo,
10 quod in lite est, sed hoc tantum, an ne servandae
quidem civitatis causa. ergo aequitate et voluntate
pugnandum. fieri tamen potest, ut ex aliis legibus
exempla ducamus, per quae appareat semper stari
8 scripto non posse, ut Cicero pro Caecina fecit. tertium,
15 cum in ipsis verbis legis reperimus aliquid, per quod
probemus, aliud legum latorem voluisse, ut in hac
controversia: 'qui nocte cum ferro deprensus fuerit,
alligetur: cum anulo ferreo inventum magistratus
alligavit', hic quia est verbum in lege 'deprensus',
20 satis etiam significatum videtur non contineri lege nisi
noxium ferrum.

9 Sed ut, qui voluntate nitetur, scriptum, quotiens
poterit, infirmare debebit, ita qui scriptum tuebitur
adiuvare se etiam voluntate temptabit. in testamentis
25 et illa accidunt, ut voluntas manifesta sit, scriptum
nihil sit, ut in iudicio Curiano, in quo nota L. Crassi
10 et Scaevolae fuit contentio. substitutus heres erat, si
postumus ante tutelae annos decessisset: non est

---

14 cf. c. 14 sqq. 26 cf. Cic. de orat. 1, 180

AGMPV] 1 nā aluerit GM proponunt et hoc] propter hoc *ll. sed m. rec. in mg.* A vel proponunt, *unde* propter hoc proponunt *edd. vet. de* hoc—tale *cf. Apul. Met. 1, 6* 4 quaerendum est *Ha.* quaerendum sit *ll. cf. p. 45, 7* 5/6 escenderit—escendissent A, *sed vide Vt. p. 384, 12 Fort. p. 99, 5* 8/9 auferri G 13 exemplo A[1]G 15 in *om.* GMPV 16 voluisse MPV *Vt.* fuisse AG 23 ita *om.* GMPV

natus: propinqui bona sibi vindicabant. quis dubitaret,
quin ea voluntas fuisset testantis, ut is non nato filio
heres esset qui mortuo? sed hoc non scripserat. id 11
quoque, quod huic contrarium est, accidit nuper, ut
esset scriptum quod appareret scriptorem noluisse. 5
qui sestertium nummum quinque milia legaverat, cum
emendaret testamentum, sublatis sestertiis nummis
'argenti pondo' posuit, 'quinque milia' manserunt.
apparuit tamen 'quinque pondo' dari voluisse, quia
ille in argento legati modus et inauditus erat et in- 10
credibilis. sub hoc statu generales sunt quaestiones, 12
scripto an voluntate standum sit, quae fuerit scribentis
voluntas: tractatus omnes qualitatis aut coniecturae,
de quibus satis dictum arbitror.

[LEGES CONTRARIAE] 15

VII. Proximum est de legibus contrariis dicere, quia 1
inter omnes artium scriptores constat, in antinomia
duos esse scripti et voluntatis status, neque inmerito,
quia, cum lex legi obstitit, utrimque contra scriptum
dicitur et quaestio est de voluntate in utraque: id am- 20
bigitur, an utique illa lege sit utendum. omnibus autem 2
manifestum est numquam esse legem legi contrariam
iure ipso, quia, si diversum ius esset, alterum altero
abrogaretur, sed eas casu collidi et eventu.

Colliduntur autem aut pares inter se, ut si optio 25
tyrannicidae et viri fortis comparentur, utrique data

AGMPV] 3 id P hic AGMV *fort.* huic quoque quod contrarium est, accidit n. 5 apparet A 6 sestertia (*sic fere*) AGMV 7 testamentum *super l. add.* P 8 pondo *corr.* P^1 pondere AG -dera A^2V que MP, *v. l.* V 9 quia APV qui G que M 10 legati *Spa.* legiti AG,V (-pti), legito A^2 legato P, *v. l.* V *om.* M et^1 *in* P *eras. videtur* et^2 *om.* A^1GMV 11 hoc etiam st. P 14 dictis G *et fort.* A^1 17 constat P consistit AV constitit GM 19 obstitit] obstet et V obstet (A)(G)MP obstat *Mei.* 23 ius esset *Re.* iusisset A iussisset G(M)PV 24 usu *super* casu *add.* P^2 25 ut A^2P aut A^1GMV

quod velit petendi potestate: hic meritorum, temporis,
3 praemii conlatio est: aut secum ipsae, ut duorum for-
tium, duorum tyrannicidarum, ⟨duarum⟩ raptarum, in
quibus non potest esse alia quaestio quam temporis,
5 utra prior sit, aut qualitatis, utra iustior sit petitio.
diversae quoque leges confligunt aut similes aut
4 ⟨impares.⟩ diversae, quibus etiam citra adversam
legem contradici possit, ut in hac controversia: 'magi-
stratus ab arce ne discedat.' 'vir fortis quae volet op-
10 tato' ** vel alia nulla obstante quaeri potest, vir fortis
an quidquid optarit accipere debeat. et in magistratu
multa dicentur, quibus scriptum expugnatur, si in-
cendium in arce fuerit, si in hostes decurrendum.
5 similes, contra quas nihil opponi potest nisi lex altera:
15 'tyrannicidae imago in gymnasio ponatur': contra
'mulieris imago in gymnasio ne ponatur. mulier ty-
rannum occidit'. nam neque mulieris imago ullo alio
casu poni potest nec tyrannicidae ullo alio casu sub-
6 moveri. impares sunt, cum alteri multa, quae opponi
20 possunt, alteri sit nihil nisi quod in lite est, ut cum
vir fortis inpunitatem desertoris petit. nam contra
legem viri fortis, ut supra ostendi, multa dicuntur,

AGMPV] 2 est *add.* A^2 3 duarum *add. Re.* 5 aut *corr.* A,PV an GM iustior *corr.* A,PV iustorum G,M *v. l.* V (ist-) 7 impares *add. Christ* diversae *Re.* duae *ll.* 9 discondat G, *unde* descendat *Becher* vir fortis quae volet optato PV (*cf. 9, 2, 81 et Quint. Decl. 26 6 p. 85, 23 R.*) vir fortis G *om.* A^2M, *de* A^1 *non constat. ad lac. (quae non est in ll.) supplendam haec sufficiant: 'magistratus, qui fortiter pugnans ab arce discesserat, inpunitatem petit'* vel alia n. o. q. potest, vir fortis an A^2 *ras.* vel alia n. o. vir fortis quaeri potest an M vir fortis *om.* GP *solum* quaeri potest an V 11 in magistratus A in magistrat G in magistratus persona *Kroll* 13 si in nostris AG decurrendum *Ob.* recurrendum *ll.* 14 similes *om.* GMPV 15/16 ponatur — in gymnasio *om.* AGMV, *in mg. add.* P^1 18 ullo A^2P nulla AG nullo MV 19 alteri sint multa A^2 quae *om.* P opponi A^2P poni A^1GMV 20 possint G^1A^2 sit A si *corr.* G,MV, *om.* P

adversus desertores scripta non potest nisi optione subverti.

Item aut confessum est ex utraque parte ius aut 7 dubium. si confessum est, haec fere quaeruntur: utra lex potentior? ad deos pertineat an ad homines? rem 5 publicam an privatos? de honore an de poena? de magnis rebus an de parvis? permittat an vetet an imperet? solet tractari et utra sit antiquior, sed velut 8 potentissimum, utra minus perdat, ut in desertore et viro forti, quod illo non occiso lex tota tollatur, occiso 10 sit reliqua viro forti alia optio. plurimum tamen est in hoc, utrum fieri sit melius atque aequius: de quo nihil praecipi nisi proposita materia potest. si dubium, 9 aut alteri aut invicem utrique de iure fit controversia, ut in re tali: 'patri in filium, patrono in libertum 15 manus iniectio sit, liberti heredem sequantur: liberti filium quidam fecit heredem: invicem petitur manus iniectio': et pater ⟨negat ius patroni filio in patrem esse⟩ et patronus negat ius patris illi fuisse, quia ipse in manu patroni fuerit. 20

Duplices leges sicut duae colliduntur, ut 'nothus 10 ante legitimum natus legitimus sit, post legitimum tantum civis'. quod de legibus, idem de senatus consultis dictum sit. quae aut inter se pugnent aut obstent legibus: non tamen aliud sit eius status nomen. 25

[COLLECTIO]

VIII. Syllogismus habet aliquid simile scripto et 1 voluntati, quia semper pars in eo altera scripto nititur, sed hoc interest, quod illic dicitur contra scriptum, hic

---

AGMPV] 3 aut *om.* MPV iurē G iure V est *post* ius *repetit* A 5 an ad deos MPV pertineant G²MV 8 sed GP et *ras.* A si MV 18 et pater *om.* MPV *lac. suppl. Kl.* 19 et patronus *om.* AG 21 ut A²GPV aut A¹ *om. cum aliis* M 22 post A²MPV potest AG 24 sit, quae] quae sit V quae sic A¹GM quae si A²P 29 contra scr. dicitur P

supra scriptum: illic qui verba defendit, hoc agit, ut
fiat utique quod scriptum est, hic, ne aliud quam
scriptum est. ei nonnulla etiam cum finitione conexio:
2 nam saepe, si finitio infirma est, in syllogismum de-
5 labitur. sit enim lex: 'venefica capite puniatur. saepe
se verberanti marito uxor amatorium dedit, eundem
repudiavit: per propinquos rogata ut rediret non est
reversa: suspendit se maritus. mulier veneficii rea est.'
fortissima est actio dicentis amatorium venenum esse:
10 id erit finitio. quod si parum valebit, fiet syllogismus,
ad quem velut remissa priore contentione veniemus:
an proinde puniri debeat, ac si virum veneno necasset?
3 Ergo hic status ducit ex eo, quod scriptum est, id,
quod incertum est: quod quoniam ratione colligitur,
15 ratiocinativus dicitur. in has autem fere species venit:
an quod semel ius est, idem et saepius? 'incesti dam-
nata et praecipitata de saxo vixit: repetitur.' an quod
in uno, et in pluribus? 'qui duos uno tempore tyrannos
4 occidit, duo praemia petit.' an quod ante, et postea?
20 'raptor prófugit, rapta nupsit, reverso illo petit op-
tionem.' an quod in toto, idem in parte? 'aratrum
accipere pignori non licet, vomerem accepit.' an quod
in parte, idem in toto? 'lanas evehere Tarento non
5 licet, oves evexit.' in his syllogismus et scripto nititur:
25 nam satis cautum esse dicit. 'postulo ut praecipitetur:

AGMPV] 3 ei] eius PV conexio *Ha.* coniectio *ll.* (connec- M) coniunctio *Re.* 5/6 saepe se verberanti marito uxor amatorium *Vt. p. 378, 11:* saepe severantia moritorium G saepe se **ranti* maritoriū A s. separanti amatorium P, A^2? (*et corruptius*) M spe perscrutandi amatorium V (*quod est* semper se crucianti amatorium) 10 quod] quae V quem M 11 *post* veniemus V *in textu addit:* diversum est genus cum controversia consistit in nomine. quod pendet ex scripto nec versatur in iudiciis nisi propter verba quae litem generant 12 proinde] perinde P 14 ratiocinatione *Re. cf. Vt. p. 384, 25* 17 et *ras.* A, PV te G, *om.* M praecipitetur *Vt.* repetitur ad poenam *Vt.* 18 et in *Vt.* in *ll.* 20 petunt A^1G, *unde* petivit *Becher* 24 evexit *Ha.* vexit *ll.* 25 nā A *ras.* an GMPV

incestae lex est', et 'rapta optionem petit', et 'in ove
lanae sunt', similiter alia. sed quia responderi potest: 6
'non est scriptum, ut bis praecipitetur damnata, ut
quandoque rapta optet, ut tyrannicida duo praemia
accipiat, nihil de vomere cautum, nihil de ovibus', ex 5
eo, quod manifestum est, colligitur quod dubium est.
maioris pugnae est ex scripto ducere, quod scriptum
non est: an quia hoc, et hoc: 'qui patrem occiderit,
culleo insuatur: matrem occidit. ex domo in ius edu- 7
cere ne liceat: ex tabernaculo eduxit.' in hoc genere 10
haec quaeruntur: an, quotiens propria lex non est, simili
sit utendum? an id, de quo agitur, ei, de quo scriptum
est, simile sit? simile autem et maius est et par et
minus. in illo priore, an satis lege cautum sit? an, etsi
parum cautum est, et hoc sit utendum? in utroque 15
de voluntate legum latoris. sed de aequo tractatus
potentissimi.

[AMPHIBOLIA ID EST AMBIGUITAS]

IX. Amphiboliae species sunt innumerabiles, adeo 1
ut philosophorum quibusdam nullum videatur esse 20
verbum, quod non plura significet: genera admodum
pauca. aut enim vocibus accidit singulis aut coniunctis.

Singula adferunt errorem, cum pluribus rebus aut 2
hominibus eadem appellatio est (ὁμωνυμία dicitur),
ut gallus, avem an gentem an nomen an fortunam 25
corporis significet incertum est, et Aiax, Telamonius
an Oïlei filius. verba quoque quaedam diversos in-

AGMPV] 1 incestae A^2 ingeste A^1G incesta (*fere*) M, PV *sed cf. 54, 22* rapto A^1G raptor MV 2 alia P alias AGMV 3 ut bis A^2 ut vis A^1G vivus V ut vivus M ut saepius P damnatus G *et fere* MPV 4 quandocumque *Ba.* quando P 8 non est *ras.* A est non G an quia hoc] qui (*sic*) P et hoc A^2P *om.* AGM (*solum* non est, an qui patrem V) 10 extra tabernacula GPV (-lo M) 14 illo *Ba.* illa AGMPV 19 Amphibologiae AGV *et sic etiam in sqq., cf. tamen Exc. Cassiod. p. 504* 25 utrum enim avem P, *om.* M 26 Telamonis MV

3 tellectus habent, ut 'cerno'. quae ambiguitas plurimis
modis accidit. unde fere lites, praecipue ex testamentis,
cum de libertate aut etiam hereditate contendunt hi,
4 quibus idem nomen est, aut quid sit legatum quaeritur.
4 alterum est, in quo alia integro verbo significatio est,
alia diviso, ut ingenua et armamentum et Corvinum,
ineptae sane cavillationis, ex qua tamen Graeci contro-
versias ducunt: inde enim *αυλητρίς* illa vulgata, cum
9 quaeritur, utrum aula, quae ter ceciderit, an tibicina,
5 si ceciderit, debeat publicari. tertia est ex compositis,
ut si quis corpus suum in culto loco poni iubeat,
circaque monumentum multum agri ab heredibus in
tutelam cinerum, ut solent, leget, sit litis occasio cul-
6 tum ⟨locum dixerit an incultum.⟩ sic apud Graecos
15 contendunt *Λέων* et *Παντaλέων*, cum scriptura dubia
est, bona omnia Leonti an bona Pantaleonti relicta sint.
In 'coniunctis' plus ambiguitatis est. fit autem per
casus, ut

19 aio te, Aeacida, Romanos vincere posse.

7 per conlocationem, ubi dubium est, quid quo referri
oporteat, ac frequentissime, cum, quod medium est,
[cum] utrimque possit trahi, ut de Troilo Vergilius

lora tenens tamen.

24 hic utrum teneat tamen lora, an, quamvis teneat, tamen
8 trahatur, quaeri potest. unde controversia illa: 'testa-

---

8 Theon Prog. 4 p. 81 Sp. Galenus *περὶ τῶν παρὰ τὴν λέξιν σοφισμ.* 4 tom. 14 p. 595, Laert. Diog. 7, 62 14 Hermogenes p. 141, 27 Sp. Sopater Rhet. Gr. 5, 108 sq. W. Scholia in Hermog. 4, 273, 19 W 19 Enn. ann. 186 V. cf. Cic. div. 2, 56, 116 23 Aen. 1, 477

AGMPQV] 4 aut quid GMPV et cui *ras.* A[2] sit] sunt *per comp.* G 8 enim *om.* MP, *corrupta breviatura latet in* G 11 *in verbis* corpus suum *desinit* P, *accivi* Q in occulto GMQV 13 litis *Crusius* litus AGMQ(V) 14 *suppl. Zumpt* 15/16 dubia sit *Ha.* 17 fit aut M 19 aio] adeo G 20 ubi A[2]Q ut AGMV 21 quod A[2] quidem A[1]G (quidem *bis* M) quid quod Q quidem quod V 22 cum *in* A *eras.*, *om.* MQ *habet* GV

mento quidam iussit poni statuam auream hastam
tenentem.' quaeritur, statua hastam tenens aurea esse
debeat, an hasta esse aurea in statua alterius materiae?
fit per flexum idem magis:
quinquaginta ubi erant centum inde occidit Achilles. 5
saepe, utri duorum antecedentium sermo subiunctus 9
sit, in dubio est, unde et controversia: 'heres meus
uxori meae dare damnas esto argenti, quod elegerit,
pondo centum.' uter eligat quaeritur.

Verum id, quod ex his primum est, mutatione ca- 10
suum, sequens divisione verborum aut translatione
emendatur, tertium adiectione. accusativi geminatione 10
facta amphibolia solvitur ablativo, ut illud

Lachetem audivi percussisse Demean

fiat 'a Lachete percussum Demean'. sed ablativo ipsi, 15
ut in primo diximus, inest naturalis amphibolia:
'caelo decurrit aperto': utrum per apertum caelum,
an cum apertum esset. divisio respiratione et mora 11
constat: 'statuam', deinde 'auream hastam', vel 'sta-
tuam auream', deinde 'hastam'. adiectio talis est: 20
'argentum, quod elegerit ipse', ut heres intellegatur,
vel 'ipsa', ut uxor. adiectione facta amphibolia, qualis
fit 'hunc flentes illos deprendimus', detractione sol-
vetur. pluribus verbis emendandum, ubi est id, quod 12
quo referatur dubium est, eo ipso et ambiguum. 'heres 25
meus dare illi damnas esto omnia sua.' [in quod genus

---

5 versus Graecus apud Aristot. soph. elench. 1, 4 14 Com. incert. p. 134 R. 17 Aen. 5, 212

AGMQV] 2 h. tenentis G 4 per flexum: *παρὰ τὴν διαίρεσιν Arist.* 5 quinquaginta A Lta G ita MQV occidet AG 7 in dubio Q indubium AGMV 14 Lacheten AG(M) (Chremetem 8, 2, 16) demeam (*utroque loco*) QV 15 demea AG ipso A^1G (in ipso?) 16 *cf. 1, 7, 3* 17 caelo] pelago *Verg.* apertū AGM 20 adiectionalis est GMQV 22 ut *om.* A 23 fit Q sit *rell.* (*sed* est *ante* facta *in textu add.* V) est *Ha.* hunc *Spa.* nunc *ll.* flentis A^1GMQV 24 est] et A^2 25 eo ipso *Gertz* et ipse AG et ipsum se M et ipsum A^2QV et] est AGMQV 26 sq. *ineptit auctor*

incidit Cicero loquens de C. Fannio: 'is soceri instituto, quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, praesertim cum ille Q. Scaevolam sibi minorem natu generum' praetulisset.
5 nam 'sibi' et ad socerum referri et ad Fannium potest.]
13 productio quoque in scripto et correptio in dubio relicta causa est ambiguitatis, ut in hoc 'cato'. alium enim ostendit brevis secunda syllaba casu nominativo, ⟨alium eadem syllaba producta casu dativo aut
10 ablativo.⟩ plurimae praeterea sunt aliae species, quas persequi nihil necesse est.

14 Nec refert, quo modo sit facta amphibolia aut quo resolvatur. duas enim res significari manifestum est et, quod ad scriptum vocemve pertinet, in utramque
15 par est partem. ideoque frustra praecipitur, ut in hoc statu vocem ipsam ad nostram partem conemur vertere.
15 nam, si id fieri potest, amphibolia non est. amphiboliae autem omnis erit in his quaestio: aliquando, uter sit secundum naturam magis sermo, semper,
20 utrum sit aequius, utrum is, qui scripsit ac dixit, voluerit. quarum in utramque partem satis ex his, quae de coniectura et qualitate diximus, praeceptum est.

[DE PRAEDICTORUM STATUUM COGNATIONE]

1 X. Est autem quaedam inter hos status cognatio.
25 nam et in finitione, quae sit voluntas nominis, quaeritur, et in syllogismo, qui secundus a finitione status

---

1 Brut. 26, 101

AGMQV] 1 Fannio A *rell. corrupte* is GQ eius A^2 in MV 5 et Fannium V et ad *ras.* A 7 alium AGMQV aliud *Re.* 9 *suppl. Re.* (*sed is* aliud) 10 plurima A^1GM aliae *om.* V 12 refer A^1G feror MQV 15 parem partem GMQV partem par est A 20 ac dixit Q ac si dixit GMV ac dixit sic A^2 *ras.* 21 ex iis QV 25/26 quaeritur et QV quaeritur ut AGM

est, [quae spectatur] quid voluerit scriptor, et contrarias leges duos esse scripti et voluntatis status apparet. rursus et finitio quodam modo est amphibolia, cum in duas partes diducatur intellectus nominis. 4
scriptum et voluntas habet in verbis iuris quaestionem, 2
quod idem antinomia petitur. ideoque omnia haec quidam scriptum et voluntatem esse dixerunt, alii in scripto et voluntate amphiboliam esse, quae facit quaestionem. sed distincta sunt: aliud est enim ob- 9
scurum ius, aliud ambiguum. igitur finitio in natura 3
ipsa nominis quaestionem habet generalem et quae esse etiam citra conplexum causae possit: scriptum et voluntas de eo disputat iure, quod est in lege, syllogismus de eo, quod non est. amphiboliae lis in diversum trahit, legum contrariarum ex diverso pugna 15
est. neque inmerito et recepta est a doctissimis haec 4
differentia et apud plurimos ac prudentissimos durat.

Et de hoc quidem genere dispositionis, etiam si non omnia, tradi tamen aliqua potuerunt. sunt alia, quae 5
nisi proposita, de qua dicendum est, materia viam 20
docendi non praebeant. non enim causa ⟨tantum⟩ universa in quaestiones ac locos diducenda est, sed hae ipsae partes habent rursus ordinem suum. nam et in prohoemio primum est aliquid et secundum ac deinceps, et quaestio omnis ac locus habet suam dispo- 25
sitionem, ut thesis etiam simplices. nisi forte satis 6
erit dividendi peritus, qui controversiam in haec diduxerit, an omne praemium viro forti dandum sit, an ex privato, an nuptiae, an eius, quae nupta sit, an hae:

AGMQV] 1 est *om.* V quae A[1]G qua A[2] quod MV quo Q quia *Bonnell* 1/2 contrariis leges G contrariis legibus MV e contrariis legibus Q 5 et *ante* scriptum *ras. add.* A[2] iuris *Spa.* **ocis A (vocis A[2]) iocis GMV uocis Q 8 amphiboliam *hic* (*item l. 14*) AG fecit G faciat *Spa.* 9 districta sunt G 13 iure AG vero MQV quid est M quidē G 21 tantum *add. Ha.* 22 locoas (*i. e.* locos, a *supra* o) G diducenda *Re.* dicenda AG ducenda MQV haec A[1]G heę A[2] hee M 26 nisi *Ob.* si *ll.* 27/28 diduxerit *Re.* dixerit *ll.* 29 an ea quae MQV heę A[2] hee M et V etiam Q

deinde, cum fuerit de prima quaestione dicendum,
passim et ut quidque in mentem veniet, miscuerit, non
primum in ea scierit esse tractandum, verbis legis
7 standum sit an voluntate: huius ipsius particulae
5 aliquod initium fecerit, deinde proxima subnectens
struxerit orationem, ut pars hominis est manus, eius
digiti, illorum quoque articuli. hoc est quod scriptor
demonstrare non possit nisi certa definitaque materia.
8 sed quid una faciet aut altera, quin immo centum ac
10 mille in re infinita? praeceptoris est in alio atque alio
genere cotidie ostendere, quis ordo sit rerum et quae
copulatio, ut paulatim fiat usus et ad similia transitus:
9 tradi enim omnia, quae ars efficit, non possunt. nam
quis pictor omnia, quae in rerum natura sunt, adum-
15 brare didicit? sed percepta semel imitandi ratione
adsimulabit quidquid acceperit: quis non faber va-
sculum aliquod, quale numquam viderat, fecit?
10 Quaedam vero non docentium sunt, sed discentium.
nam medicus, quid in quoque valetudinis genere fa-
20 ciendum sit, quid quibusque signis providendum,
docebit: vim sentiendi pulsus venarum, coloris modos,
spiritus meatum, caloris distantiam, quae sui cuius-
que sunt ingenii, non dabit. quare plurima petamus
24 a nobis et cum causis deliberemus cogitemusque,
11 homines ante invenisse artem quam docuisse. illa enim
est potentissima quaeque vere dicitur oeconomica
totius causae dispositio, quae nullo modo constitui
nisi velut in re praesente potest: ubi adsumendum

AGMQV] 2 quodque G^1 6 struxit A^1GMV 7 hoc est AG est hoc (*addito* et *ante vel post* est) MQV 9 quid immo G 10 in re infinita *Rollin* in re finita quae materia ars (*hoc ras.* A^2 *pro eo* in se G) finita AG in re finitaque materia MQV 17 aliquid G facit MQV 19 medicus Q medici AGM medicum V quod G 21 caloris A^2 coloris A^1GMQV 22 sua MQV 23 ingenium dabit MQV ingenenu non dabit G petamus Q petemus A^2 petimus A^1GMV 26 est *om.* GMQV 27 quae nullo modo *corr.* A quo modo G quae non MV quae Q quia n. m. *Kl.* 28 non potest Q

prohoemium, ubi omittendum: ubi utendem expositione
continua, ubi partita: ubi ab initiis incipiendum, ubi
more Homerico a mediis vel ultimis: ubi omnino non 12
exponendum: quando a nostris, quando ab adver-
sariorum propositionibus incipiamus, quando a firmis- 5
simis probationibus, quando a levioribus: qua in causa
proponendae prohoemiis quaestiones, qua praeparatione
praemuniendae: quid iudicis animus accipere possit
statim dictum, quo paulatim deducendus: singulis an
universis opponenda refutatio: reservandi perorationi 10
an per totam actionem diffundendi affectus: de iure
prius an de aequitate dicendum: ante acta crimina an,
de quibus iudicium est, prius obicere vel diluere con-
veniat: si multiplices causae erunt, quis ordo faciendus, 13
quae testimonia tabulaeve cuiusque generis in actione 15
recitandae, quae reservandae. haec est velut impera-
toria virtus copias suas partim ad casus proeliorum
retinentis, partim per castella tuenda custodiendasve
urbes, petendos comeatus, obsidenda itinera, mari 19
denique ac terra dividentis. sed haec in oratione prae- 14
stabit, cui omnia adfuerint, natura, doctrina, studium.
quare nemo expectet, ut alieno tantum labore sit
disertus: vigilandum, luctandum, enitendum, pallen-
dum est, facienda sua cuique vis, suus usus, sua ratio,
non respiciendum ad haec, sed in promptu habenda, 25
nec tamquam tradita sed tamquam innata. nam via 15
demonstrari potest, velocitas sua cuique est: verum
ars satis praestat, si copias eloquentiae ponit in medio,
nostrum est uti eis scire. neque enim articulorum est 16

AGMQV] 3 a *Re.* e AMV *corr.* G (*om.* G¹) Q 8 prae-
movendae A 17 partim A² parti A¹G partientis MQV 18 par-
tim A² partis A¹GV¹ partes MQV² tuendas A¹G 23 luc-
tandum] dicendum (endū *corr.*) A dicat verum V ducat iterum Q
dicat iterum GM 27 sua cuique A²QV suique A¹?, G si
qua M est *om.* A² 29 neque A reque G reliqua MV, Q (*om.*
enim) articulorum] artium *ll.* partium *Re.*, *sed cf. p. 64, 2* qui—
conlocati *etc. et p. 64, 5* membra

demum dispositio, set in his ipsis primus aliquis sensus et secundus et tertius: qui non modo ut sint ordine conlocati, laborandum est, sed ut inter se vincti atque
4 ita cohaerentes ne commissura perluceat: corpus sit,
17 non membra. quod ita continget, si et quid cuique conveniat viderimus et verba verbis applicarimus non pugnantia, sed quae invicem conplectantur. ita res non diversae distantibus ex locis quasi invicem ignotae collidentur, sed aliqua societate cum prioribus ac
10 sequentibus copulatae tenebunt, ac videbitur non solum conposita oratio, sed etiam continua. verum longius fortasse progredior fallente transitu et a dispositione ad elocutionis praecepta labor, quae proximus liber inchoabit.

15

LIBER OCTAVUS

PROHOEMIUM

1 His fere, quae in proximos quinque libros conlata sunt, ratio inveniendi atque inventa disponendi continetur, quam ut per omnis numeros penitus cogno-
20 scere ad summam scientiae necessarium est, ita incipientibus brevius ac simplicius tradi magis convenit.
2 aut enim difficultate institutionis tam numerosae atque perplexae deterreri solent, aut eo tempore, quo praecipue alenda ingenia atque indulgentia quadam

---

AGMPQV] 1 sed A² set A¹ et GMQV 3 elaborandum QV 5 et quod G cuique *Spa.* quoque AG quaque MQV, *an* quoique? 6 et *Ha.* et ut *ll.* adplicarimus *Ha.* applicamus AGM applicemus A²QV 7 *a verbo* complectantur *it. incipit* P 9 collidentur A² collidantur A¹GMP *v. l.* V colligantur *in textu* V 10 copulatae tenebuntur *Ha.* scopula (se copula A²) tenebunt A?G copula se tenebunt P se copulas tenebunt M copulas tenebunt V, *cf. 2, 1, 1. 8, 5, 2 Sen. ep. 86, 20* 13 quod MPV 20 ita *om.* GV 21 tradi *om.* P 22 numerosae P innumerosae (-se) AGMV

enutrienda sunt, asperiorum tractatu rerum atteruntur, aut, si haec sola didicerunt, satis se ad eloquentiam instructos arbitrantur, aut quasi ad certas quasdam dicendi leges alligati conatum omnem reformidant. 4 unde existimant accidisse ut, qui diligentissimi artium 3 scriptores extiterint, ab eloquentia longissime afuerint. via tamen opus est incipientibus, sed ea plana et cum ad ingrediendum tum ad demonstrandum expedita. eligat itaque peritus ille praeceptor ex omnibus optima et tradat ea demum in praesentia, quae placet, remota 10 refutandi cetera mora: sequentur enim discipuli quo duxeris. mox cum robore dicendi crescet etiam eruditio. 4 idem primo solum iter credant esse, in quod inducentur, mox illud cognituri etiam optimum. sunt autem neque obscura neque ad percipiendum difficilia, quae 15 scriptores diversis opinionibus pertinaciter tuendis involverunt. itaque in toto artis huiusce tractatu diffi- 5 cilius est iudicare, quid doceas, quam, cum iudicaris, docere, praecipueque in duabus his partibus perquam sunt pauca, circa quae si is qui instituitur non repu- 20 gnaverit, pronum ad cetera habiturus est cursum.

Nempe enim plurimum in hoc laboris exhausimus, 6 ut ostenderemus rhetoricen bene dicendi scientiam et utilem et artem et virtutem esse: materiam eius res omnis, de quibus dicendum esset: eas in tribus fere 25 generibus, demonstrativo, deliberativo, iudicialique reperiri: orationem porro omnem constare rebus et verbis: in rebus intuendam inventionem, in verbis elocutionem, in utraque conlocationem, quae memoria

---

AGMPV] 2 si *add.* A 3 aut ** quasi A 6 existerint A[1]G extiterunt MPV afuerint *Ha.* fuerint AGMP fuerunt V 10 placent MPV 11 secuntur M (*de* G *non constat*) (V) 11/12 quo duxeris A[2], *corr.* P[1] quod uexeris A[1]GM quo uexeris PV 12 discendi V 14 mox *post* illud PV 15 praecipiendum M 18 est *om.* G 19 praecipue quia M 25 dicendum AP dicit dum GM (tum V) et eas PV 28 intuendum A[1]G[1] 29 utroque *Ha.*

7 complecteretur, actio commendaret. oratoris officium
docendi, movendi, delectandi partibus contineri, ex
quibus ad docendum expositio et argumentatio, ad
movendum adfectus pertinerent, quos per omnem qui-
5 dem causam, sed maxime tamen in ingressu ac fine
dominari. nam delectationem, quamvis in utroque sit
eorum, magis tamen proprias in elocutione partes
8 habere. quaestiones alias infinitas, alias finitas, quae
personis, temporibus, locis continerentur. in omni porro
10 materia tria esse quaerenda, an sit, quid sit, quale sit.
his adiciebamus, demonstrativam laude ac vitupera-
tione constare. in ea, quae ab ipso, de quo diceremus,
quae post eum acta essent, intuendum. hoc opus trac-
9 tatu honestorum utiliumque constare. suasoriis acce-
15 dere tertiam partem ex coniectura, possetne fieri et
an esset futurum, de quo deliberaretur. hic praecipue
diximus spectandum, quis, apud quem, quid diceret.
iudicialium causarum alias in singulis, alias in pluri-
bus controversiis consistere, et in quibusdam inten-
20 tionem modo ⟨statum facere, modo depulsionem:⟩
depulsionem porro omnem infitiatione duplici, fac-
tumne et an hoc factum esset, praeterea defensione ac
10 tralatione constare. quaestionem aut ex scripto esse
aut ex facto: ⟨facto⟩ de rerum fide, proprietate, quali-
25 tate, scripto de verborum vi aut voluntate, in quibus
vis tum causarum, tum actionum inspici soleat, quae
aut scripti et voluntatis aut ratiocinativa aut ambi-
guitatis aut legum contrariarum specie continentur.
11 in omni porro causa iudiciali quinque esse partes,

AGMPV] 1 conplecterentur A 5 sed P et AGMV 9 locis temporibus P continentur MV 10 qui sit AG 12 ab ipso] ante ipsum P 13 ⟨quae ante,⟩ quae post eum *Gertz* *essent A 16 deliberaretur et diffinitionem (*sic*) P 20 *suppl. Happel et Schuetz* 23 translatione *Ba.* latratione GV altercatione A[2] *ras., om. cum pluribus* M detractatione P 24 *suppl. Spa.* 26 quae *Spa.* quaeque AGMPV 28 rerum contr. GPV continentur M continetur AGPV

quarum exordio conciliari audientem, narratione ⟨doceri, probatione⟩ proposita confirmari, refutatione ⟨contra dicta dissolvi, peroratione⟩ aut memoriam refici aut animos moveri. his argumentandi et affi- 12
ciendi locos et quibus generibus concitari, placari, 5
resolvi iudices oporteret, adiecimus. accessit ratio divisionis. credere modo qui discet velit. materia quidem varia est, et in qua multa etiam sine doctrina praestare debeat per se ipsa natura, ut haec, de quibus dixi, non tam inventa a praeceptoribus quam, cum 10
fierent, observata esse videantur.

[DE VIRTUTE ELOCUTIONIS]

Plus exigunt laboris et curae quae secuntur. hinc 13
enim iam elocutionis rationem tractabimus, partem operis, ut inter omnis oratores convenit, difficillimam. 15
nam et M. Antonius, cuius supra mentionem habuimus, cum 'a se disertos visos esse multos' ait, 'eloquentem neminem', diserto satis putat dicere quae oporteat, ornate autem dicere proprium esse eloquentis. quae 14
virtus si usque ad eum in nullo reperta est, ac ne in 20
ipso quidem aut L. Crasso, certum est et in his et in prioribus eam desideratam, quia difficillima fuit. et M. Tullius inventionem quidem ac dispositionem pru-

---

16 Cic. de or. 1, 21, 94, or. 5, 18   23 or. 14, 44

AGMPV] 1/2 *suppl. Spa. et Mei.* 3 peroratione *s. l. add.* P^2 *suppl. Spa. et Ha.* memoriam iudicis *Re.* 6 adiecimus PV adiciemus AGM 7 materia quidem *Ha.* tetram quaedam G certa quaedam *in mg. m. sec.* vel via A terciam q. M tera quaedam *cum v. l.* tertia certam quandam P^1 irã quedam V 8 varia est et AGM varia esse PV 9 se *om.* A^{1}GPV 14 enim *om.* P 16 habuimus mentionem MPV 17 a se MPV ad se AG eloquentem autem MPV 18 diserto A disertos (G)(M)PV 19 eloquentis *Mei.* eloquentissimi *ll.* 21 ipsocer. G **ipso P certum A tum GMPV 21/22 et in his et in (*om. 1. m.*) prioribus A et his et prioribus GMPV 22 etiam desiderata PV

dentis hominis putat, eloquentiam oratoris, ideoque
15 praecipue circa praecepta partis huius laboravit. quod
eum merito fecisse, etiam ipso rei, de qua loquimur,
nomine palam declaratur. eloqui enim hoc est omnia,
5 quae mente conceperis, promere atque ad audientis
perferre, sine quo supervacua sunt priora et similia
gladio condito atque intra vaginam suam haerenti.
16 hoc itaque maxime docetur, hoc nullus nisi arte adsequi potest, hic studium plurimum adhibendum: hoc
10 exercitatio petit, hoc imitatio, hic omnis aetas consumitur: hoc maxime orator oratore praestantior, hoc
17 genera ipsa dicendi aliis alia potiora. neque enim
Asiani aut quocumque alio genere corrupti res non
viderunt aut eas non collocaverunt, neque, quos aridos
15 vocamus, stulti aut in causis caeci fuerunt, sed his
iudicium in eloquendo ac modus, illis vires defuerunt,
ut appareat in hoc et vitium et virtutem esse dicendi.
18 Non ideo tamen sola est agenda cura verborum.
occurram enim necesse est et, velut in vestibulo pro-
20 tinus apprehensuris hanc confessionem meam, resistam
his, qui omissa rerum, qui nervi sunt in causis, diligentia quodam inani circa voces studio senescunt,
idque faciunt gratia decoris, qui est in dicendo mea
24 quidem opinione pulcherrimus, sed cum sequitur, non
19 cum adfectatur. corpora sana et integri sanguinis et
exercitatione firmata ex isdem his speciem accipiunt,
ex quibus vires, namque et colorata et adstricta et
lacertis expressa sunt: sed eadem si quis volsa atque
fucata muliebriter comat, foedissima sint ipso formae

AGMPV] 3 qua PV quo AGM 4 hoc *secl. Ge.* 9 plurimum *om.* GMPV 11/12 hoc genere A^1 12 alia genera A^1 alia aliis P 18 agenda MPV agendi AG 20 meam A^2PV eam AG 21 his A^2G is A^1 iis MPV 22 quodam A^2MP quadam A^1V quaedam G 24 qui—pulcherrimus A qui—pulcherrimū G quod—pulcherrimum MPV sequimur GMV 26 iis P 28 sed PV et AGM 29 sint *om.* G^1 sunt MP^2 (*om.* P^1) V

labore. et cultus concessus atque magnificus addit 20
hominibus, ut Graeco versu testatum est, auctoritatem:
at muliebris et luxuriosus non corpus exornat, sed
detegit mentem. similiter illa translucida et versicolor
quorundam elocutio res ipsas effeminat, quae illo 5
verborum habitu vestiantur. curam ergo verborum,
rerum volo esse sollicitudinem. nam plerumque optima 21
rebus cohaerent et cernuntur suo lumine: at nos quaerimus illa, tamquam lateant semper seque subducant.
ita numquam putamus circa id esse, de quo dicendum 10
est, sed ex aliis locis petimus et inventis vim adferimus. maiore animo adgredienda eloquentia est, 22
quae si toto corpore valet, unguis polire et capillum
reponere non existimabit ad curam suam pertinere.

Sed evenit plerumque, ut in hac diligentia deterior 15
etiam fiat oratio: primum, quia sunt optima minime 23
arcessita et simplicibus atque ab ipsa veritate profectis similia. nam illa, quae curam fatentur et ficta
atque composita videri etiam volunt, nec gratiam
consequuntur et fidem amittunt propter id, quod sen- 20
sus obumbrant et, velut laeto gramine sata, strangulant. nam et quod recte dici potest circumimus 24
amore verborum, et quod satis dictum est repetimus,
et quod uno verbo patet, pluribus oneramus et pleraque significare melius putamus quam dicere. quid 25
quod nihil iam proprium placet, dum parum creditur
disertum, quod et alius dixisset? a corruptissimo quo- 25
que poetarum figuras seu translationes mutuamur,
tum demum ingeniosi scilicet, si ad intellegendos nos
opus sit ingenio. atqui satis aperte Cicero praeceperat, 30

---

2 cf. Alexidis frg. 7 p. 506 Mein. 30 de or. 1, 3, 12

AGMPV] 3 ornat G[1] 6 vestiuntur A[2] 8 optime GMPV
an optima et? 9 semper GMPV se *in lit.* A[2] 12 anima AG
17 atque] et P 19 nec A[2]MPV ne A[1]G 20 consequantur M
27 *An* dixit? Set a 30 atqui *Ba.* atque *ll.*

'in dicendo vitium vel maximum esse a volgari genere
orationis atque a consuetudine communis sensus ab-
26 horrere'. sed ille est durus atque ineruditus: nos
melius, quibus sordet omne, quod natura dictavit, qui
5 non ornamenta quaerimus, sed lenocinia, quasi vero
sit ulla verborum nisi rei cohaerentium virtus: quae
ut propria sint et dilucida et ornata et apte conlo-
centur, si tota vita laborandum est, omnis studiorum
27 fructus amissus est. atqui plerosque videas haerentis
10 circa singula et dum inveniunt et dum inventa pon-
derant ac dimetiuntur. quod si idcirco fieret, ut semper
optimis uterentur, abominanda tamen haec infelicitas
erat, quae et cursum dicendi refrenat et calorem cogi-
28 tationis extinguit mora et diffidentia. miser enim et,
15 ut sic dicam, pauper orator est, qui nullum verbum
aequo animo perdere potest. sed ne perdet quidem,
qui rationem loquendi primum cognoverit, tum lec-
tione multa et idonea copiosam sibi verborum supel-
lectilem compararit et huic adhibuerit artem collo-
20 candi, deinde haec omnia exercitatione plurima robo-
29 rarit, ut semper in promptu sint et ante oculos: nam-
que ei, qui id fecerit, sic res cum suis nominibus
occurrent. sed opus est studio praecedente et adquisita
facultate et quasi reposita. namque ista quaerendi,
25 iudicandi, comparandi anxietas, dum discimus, ad-
hibenda est, non dum dicimus. alioqui sicut qui patri-
monium non pararunt, sub diem quaerunt, ita in

AGMPV] 3 est *Spa.* et *ll.* 4 sordent omnia quae MPV (omnia G *quoque et fort.* A[1]) 6 ulla *Re.* illa** A illa GMV *om.* P 9 atqui A atque GMPV 12 uterentur *ex longiore vocab. corr.* G tamen *in mg.* G 14 differentia *ll. corr. Ba.* 15 sic] si A[1]G 17 eloquendi *corr.* P 19 compararit P comparavit G comparabit AMV et MPV *om.* AG 22 ei qui id *Ha.* hii quid G hic quid V illi qui id A[2] *ras.* id quid M et hoc qui P sic] si M ei P simul *Ha.* 23 occurrerent A[1]GMV 26 sicut MPV si AG 27 sub diem] subinde P quaerunt victum *Spa.*

oratione qui non satis***, laborabit: sin praeparata 30
dicendi vis fuerit, erunt in officio, non ut ad requisita
respondere, sed ut semper sensibus inhaerere vide-
antur atque eos ut umbra corpus sequi. sed in hac 31
ipsa cura est aliquid satis: nam cum Latina, signifi- 5
cantia, ornata, cum apte sunt conlocata, quid amplius
laboremus? quibusdam tamen nullus est finis calumni-
andi se et cum singulis paene syllabis commoriendi,
qui etiam, cum optima sunt reperta, quaerunt aliquid,
quod sit magis antiquom, remotum, inopinatum, nec 10
intellegunt iacere sensus in oratione, in qua verba
laudantur. sit igitur cura elocutionis quam maxima, 32
dum sciamus tamen nihil verborum causa esse facien-
dum, cum verba ipsa rerum gratia sint reperta: quo-
rum ea sunt maxime probabilia, quae sensum animi 15
nostri optime promunt atque in animis iudicum quod
nos volumus efficiunt. ea debent praestare sine dubio 33
et admirabilem et iocundam orationem, verum ad-
mirabilem non sic, quo modo prodigia miramur, et
iocundam non deformi voluptate, sed cum laude ac 20
dignitate coniuncta.

I. Igitur quam Graeci φράσιν vocant, Latine dicimus 1
elocutionem. ea spectatur verbis aut singulis aut con-
iunctis. in singulis intuendum est, ut sint Latina, per-

AGMPV] 1 *lac. agnovit Mei. quem secutus suppleas fere:* qui non satis ⟨eruditus erit, verborum paupertate⟩ laborabit *cf. 8, 2, 4 et 8, 3, 33* laboravit *fere ll.: em. Mei.* sin *Ps.-Turn.* si *ll.* 2 vis dicendi P erit P in officiis M inofficiosi A^{2}GPV (officio sic *corr.* P) ad requisita PV reliquis ita AG requisitis M requisita (*sine* ad) *Zumpt* 3/4 videatur P *sed* tur *in ras.* 4 ut eos AGMV eos *om.* P sequi sed *Ha.* sequis G sequitur AMV sequi tamen (tamen P^{2} *ras.*) P 6 sint G^{1}MV 7 est *om.* PV 8 se AG est MPV commorandi $AG^{1}V$ commovendi M 9 sint P 13 tamen *om.* P 17 efficiunt *super l.* A^{2} praestare] efficere PV 18/19 ***verum***ammirabilem* A *om.* GMPV 19 **miramur A 20 ac A^{2} ad AGPV *om.* M 22 *putes* ἑρμηνείαν *sed fontem prodit cf. Tryphonis* περὶ τρόπων *p. 191, 3 sq.* 23 ea spectamus G eam spectamus MPV

spicua, ornata, ad id, quod efficere volumus, accommodata: in coniunctis, ut emendata, ut ⟨apte⟩ conlo-
2 cata, ut figurata. sed ea, quae de ratione Latine atque emendate loquendi fuerunt dicenda, in libro primo,
5 cum de grammatice loqueremur, exsecuti sumus. verum illic tantum ne vitiosa essent praecepimus: hic non alienum est admonere, ut sint quam minime peregrina et externa. multos enim, quibus loquendi ratio non desit, invenias, quos curiose potius loqui dixeris quam
10 Latine, quo modo et illa Attica anus Theophrastum, hominem alioqui disertissimum, adnotata unius adfectatione verbi hospitem dixit, nec alio se id deprendisse interrogata respondit quam quod nimium Attice lo-
3 queretur. et in Tito Livio, mirae facundiae viro, putat
15 inesse Pollio Asinius quandam Patavinitatem. quare, si fieri potest, et verba omnia et vox huius alumnum urbis oleant, ut oratio Romana plane videatur, non civitate donata.

[DE PERSPICUITATE]

1 II. Perspicuitas in verbis praecipuam habet pro-
21 prietatem, sed proprietas ipsa non simpliciter accipitur. primus enim intellectus est sua cuiusque rei
2 appellatio, qua non semper utemur. nam et obscena vitabimus et sordida et humilia. sunt autem humilia
25 infra dignitatem rerum aut ordinis. in quo vitio cavendo non mediocriter errare quidam solent, qui omnia, quae sunt in usu, etiam si causae necessitas postulet, reformidant: ut ille, qui in actione Hibericas

10 Cic. Brut. 46, 172

AGMPV] 2 *suppl. Christ* 5 de *om.* GPV 8 eloquendi P 9 invenias *Re.* inveniam AGMPV 12 ne alio A^1G 16 et *ante* verba PV ei A^1G eius A^2M 17 oleant *om.* A^1 oleat M *v. l.* V solet GV esse debent P (nt *corr.*) 23 utimur MPV 27 in *Re.* sine AGMP sm̃ V 28 postulet V postulat P si postulet A^2M si postulent A^1G sic p. *Ha.* reformident M

herbas, se solo nequiquam intellegente, dicebat, nisi inridens hanc vanitatem Cassius Severus spartum dicere eum velle indicasset. nec video, quare clarus orator duratos muria pisces nitidius esse crediderit quam ipsum id, quod vitabat. in hac autem proprietatis specie, quae nominibus ipsis cuiusque rei utitur, nulla virtus est, at, quod ei contrarium est, vitium. id apud nos inproprium, ἄκυρον apud Graecos vocatur, quale est 'tantum sperare dolorem', aut quod in oratione Dolabellae emendatum a Cicerone adnotavi, 'mortem ferre', aut qualia nunc laudantur a quibusdam, quorum est 'de cruce verba ceciderunt'. non tamen quidquid non erit proprium, protinus et inproprii vitio laborabit, quia primum omnium multa sunt et Graece et Latine non denominata. nam et qui iaculum emittit iaculari dicitur, qui pilam aut sudem, appellatione privatim sibi adsignata caret: et ut lapidare quid sit manifestum est, ita glaebarum testarumque iactus non habet nomen. unde abusio, quae κατάχρησις dicitur, necessaria. translatio quoque, in qua vel maximus est orationis ornatus, verba non suis rebus accommodat. quare proprietas non ad nomen, sed ad vim significandi refertur, nec auditu, sed intellectu perpendenda est. secundo modo dicitur proprium inter plura, quae sunt eiusdem nominis, id, unde cetera ducta sunt, ut vertex est contorta in se aqua vel quidquid aliud similiter vertitur, inde propter flexum capillorum pars summa capitis, ex hoc id, quod in montibus eminentissimum. recte dixeris haec omnia

---

2 or. frg. p. 550 M. 9 Verg. Aen. 4, 419 10 or. frg. p. 486 M.

AGMPV] 5 vitabat *Ald.* videbat *ll.* 7 non nulla A^2 at quod *Spa.* ob quod A^2 ad quod G adqui M atqui V atque P 11 nunc] n̄o (*sic*) G nomina P *et v. l.* V 13/14 inproprio GMV 18 est *om.* PV 22 non ad] non G 25 id AG et MPV 26 ducta P dicta AGMV 28 id A^2V in GMP

vertices, proprie tamen unde initium est. sic soleae
8 et turdi pisces et cetera. tertius est huic diversus mo-
dus, cum res communis pluribus in uno aliquo habet
nomen eximium, ut carmen funebre proprie 'nenia'
5 et tabernaculum ducis 'augurale'. item, quod commune
est et aliis nomen, intellectu alicui rei peculiariter
tribuitur, ut 'urbem' Romam accipimus et 'venales'
novicios et 'Corinthia' aera, cum sint urbes aliae quo-
que et venalia multa et tam aurum et argentum quam
10 aes Corinthium. sed ne in his quidem virtus oratoris
9 inspicitur. at illud iam non mediocriter probandum,
quod hoc etiam laudari modo solet ut proprie dictum,
id est, quo nihil inveniri possit significantius, ut Cato
dixit, 'C. Caesarem ad evertendam rem publicam so-
15 brium accessisse', ut Vergilius 'deductum carmen', et
10 Horatius 'acrem tibiam' 'Hannibalemque dirum'. in quo
modo illud quoque est a quibusdam traditum proprii
genus ex adpositis (epitheta dicuntur), ut 'dulcis musti'
et 'cum dentibus albis'. de quo genere alio loco di-
20 cendum est. etiam quae bene translata sunt, propria
11 dici solent. interim autem, quae sunt in quoque prae-
cipua, proprii locum accipiunt, ut Fabius inter plures
imperatorias virtutes cunctator est appellatus. pos-
sunt videri verba, quae plus significant quam elo-
25 quuntur, in parte ponenda perspicuitatis, intellectum
enim adiuvant: ego tamen libentius emphasim retu-
lerim ad ornatum orationis, quia non ut intellegatur
efficit, sed ut plus intellegatur.

---

13 Suet. Caes. 53 15 ecl. 6, 5 16 carm. 1, 12, 1: 3, 6, 36
18 georg. 1, 295 19 Aen. 11, 681

AGMPV] 1/2 solea et GMV *in mg.* (-ac et *ras.* A) 2 ce-
tera tertius A^{2}V tertia tertius AG tertius MP 5/6 commune
est MPV communē AG 7 attribuitur P 18 quae epi-
theta d. P et ep. d. V dulci musti A^{1} dulcem iusti G dulce
mustum PV dulce iniustum M 26 ego autem PV

At obscuritas fit verbis iam ab usu remotis, ut si 12
commentarios quis pontificum et vetustissima foedera
et exoletos scrutatus auctores id ipsum petat ex his,
quae inde contraxerit, quod non intelleguntur. hinc
enim aliqui famam eruditionis adfectant, ut quaedam 5
soli scire videantur. fallunt etiam verba vel regionibus 13
quibusdam magis familiaria vel artium propria, ut
'atabulus ventus' et 'navis stlataria' et 'inula Cosana'.
quae vel vitanda apud iudicem ignarum significatio-
num earum vel interpretanda sunt, sicut in his, quae 10
homonyma vocantur, ut 'taurus' animal sit an mons
an signum in caelo an nomen hominis an radix arboris,
nisi distinctum non intelligetur.

Plus tamen est obscuritatis in contextu et continua- 14
tione sermonis et plures modi. quare nec sit tam 15
longus, ut eum prosequi non possit intentio, nec trans-
iectione ultra modum ὑπερβάτων finis eius differatur.
quibus adhuc peior est mixtura verborum, qualis in
illo versu

saxa vocant Itali mediis quae in fluctibus aras. 20

etiam interiectione, qua et oratores et historici fre- 15
quenter utuntur, ut medio sermone aliquem inserant
sensum, impediri solet intellectus, nisi quod inter-
ponitur breve est. nam Vergilius illo loco, quo pullum
equinum describit, cum dixisset, 25

nec vanos horret strepitus,

---

20 Aen. 1, 109 26 georg. 3, 79—83

AGMPV] 1 at *om.* P iam *Ha.* etiam *ll.* 4 contradixe-
rit GM 6 etiam *Ald.* enim *ll.* regionibus *corr.* P,V reli-
gionibus *cett. ll.* 8 stlataria *Haupt* saccaria AMPV sacra-
ria G inula Cosana *C. Schenkl* in alio loco sane PV in ma-
loco sanum AG malocossanum M 13 intellegitur GV 15 ne
sit G 16 ut] et G 16/17 transiectio intra modum A[2]M
transiectio i. domum GV *de* P[1] *non constat: corr. post alios*
Zumpt 17 hyperbaton (-to AG) *ll.* hyperbati *Zumpt, del. Ha.,*
cf. Anon. Segueri RG I 438, 17 Sp. 23 solet PV solent AGM

conpluribus insertis alia figura quinto demum versu redit,

tum, si qua sonum procul arma dederunt,
4 stare loco nescit.

16 vitanda in primis ambiguitas, non haec solum, de cuius genere supra dictum est, quae incertum intellectum facit, ut 'Chremetem audivi percussisse Demean', sed illa quoque, quae, etiam si turbare non potest sensum, in idem tamen verborum vitium incidit, 10 ut si quis dicat 'visum a se hominem librum scribentem'. nam etiam si librum ab homine scribi patet, male tamen composuerit feceritque ambiguum, quantum in ipso fuit.

17 Est etiam in quibusdam turba inanium verborum, 15 qui, dum communem loquendi morem reformidant, ducti specie nitoris circumeunt omnia copiosa loquacitate, eo quod dicere nolunt ipsa: deinde illam seriem cum alia simili iungentes miscentesque, ultra 18 quam ullus spiritus durare possit, extendunt. in hoc 20 malum a quibusdam etiam laboratur: neque id novum vitium est, cum iam apud Titum Livium inveniam, fuisse praeceptorem aliquem, qui discipulos obscurare quae dicerent iuberet, Graeco verbo utens σκότισον. 24 unde illa scilicet egregia laudatio: 'tanto melior: ne 19 ego quidem intellexi.' alii brevitatem aemulati necessaria quoque orationi subtrahunt verba et, velut satis sit scire ipsos, quid dicere velint, quantum ad alios

---

7 cf. p. 59, 14 21 frg. 78 Hertz

AGMPV] 2 redit tum *Ba.* redditum AG redditur MPV 3 sonitum V dedere P *cum Vergilio* 5 haec *ras.* A[2],PV ex GM 7/8 Demeam PV 8 quae et si P 10 librum hominem *Chifletius* 12 conposuerat feceratque MPV 17 eo *Ha,* et AGMV *om.* P (*qui habet* quae [quae *etiam* MV] dicere volunt) ipsa *Christ* ipsam *ll.* 19 dare possit G 25 brevitatis aemuli PV brevitatis emulari M 27 quid AV qui G quae MP

pertineat, nihili putant: 'at ego otiosum sermonem dixerim, quem auditor suo ingenio intellegit.' quidam, emutatis in perversum dicendi figuris, idem vitium consecuntur. pessima vero sunt *ἀδιανόητα*, hoc est, 20 quae verbis aperta occultos sensus habent, ut cum 5 dictus est caecus 'secundum vitam stare', et qui suos artus morsu lacerasse fingitur in scholis, 'supra se cubasse'. ingeniosa haec et fortia et ex ancipiti diserta 21 creduntur, pervasitque iam multos ista persuasio, ut id [iam] demum eleganter atque exquisite dictum 10 putent, quod interpretandum sit. sed auditoribus etiam nonnullis grata sunt haec, quae cum intellexerunt, acumine suo delectantur et gaudent, non quasi audierint, sed quasi invenerint. 22

Nobis prima sit virtus perspicuitas, propria verba, 15 rectus ordo, non in longum dilata conclusio, nihil neque desit neque superfluat: ita sermo et doctis probabilis et planus inperitis erit. haec eloquendi observatio: nam rerum perspicuitas quo modo praestanda sit, diximus in praeceptis narrationis. similis autem 20 ratio est in omnibus. nam si neque pauciora, quam 23 oportet, neque plura neque inordinata aut indistincta dixerimus, erunt dilucida et neglegenter quoque audientibus aperta: quod et ipsum in consilio est habendum, non semper tam esse acrem iudicis intentionem, 25 ut obscuritatem apud se ipse discutiat et tenebris orationis inferat quoddam intellegentiae suae lumen, sed multis eum frequenter cogitationibus avocari, nisi tam clara fuerint, quae dicemus, ut in animum eius oratio, ut sol in oculos, etiam si in eam 30

AGMPV] 1 nihili *Spa.* nihil *ll.* vitiosum A(M)V 4 *ἀδιανόητα cf. Pseud.-Dion. artis p. 355, 20 Us.* 5/6 cum dictus *Spa.* cum ductus A conductus GMPV 6 secundum] secus V *et corr.* P vitam GP[2] uiam A[1],MP[1]V 9 pervasitque *Ba.* persuasitque AG ac pervasit quidem P ał persuasit quidem (M)V iam *del. Spa.* 12 intellexerint P 18 haec est el. PV 26 ipse *corr.* A ipsa GMP ipsum V 29 fuerit, qua A[2] ut *ante* in *om.* AGM 30 oculos P oculis AGMV

24 non intendatur, incurrat. quare non, ut intellegere possit, sed, ne omnino possit non intellegere, curandum. propter quod etiam repetimus saepe, quae non satis percepisse eos, qui cognoscunt, putamus † 'quae causa
5 utique nostra id culpa dicta obscurius: ad planiora et communia magis verba descendimus', cum id ipsum optime fiat, quando nos aliquid non optime fecisse simulamus.

[DE ORNATU]

1 III. Venio nunc ad ornatum, in quo sine dubio plus
11 quam in ceteris dicendi partibus sibi indulget orator. nam emendate quidem ac lucide dicentium tenue praemium est, magisque ut vitiis carere quam ut ali-
2 quam magnam virtutem adeptus esse videaris. in-
15 ventio cum imperitis saepe communis, dispositio modicae doctrinae credi potest: si quae sunt artes altiores, plerumque occultantur, ut artes sint, denique omnia haec ad utilitatem causarum solam referenda sunt. cultu vero atque ornatu se quoque commendat ipse,
20 qui dicit, et in ceteris iudicium doctorum, in hoc vero etiam popularem laudem petit, nec fortibus modo, sed
3 etiam fulgentibus armis proeliatur. ⟨an⟩ in causa Gaii Cicero Corneli consecutus esset docendo iudicem tantum et utiliter demum ac Latine perspicueque dicendo,
25 ut populus Romanus admirationem suam non adclamatione tantum, sed etiam plausu confiteretur? sublimitas profecto et magnificentia et nitor et auctoritas

---

AGMPV] 4 cognoscuntur GMV qua A[2] 5 id] est *Ha.* ad AG quae causa ad M qua causa ad PV 6 descendimus PV discendimus AGM descendamus *Christ. totum locum sic restituo:* [quae causa] utique nostra id culpa dictum obscurius, qua causa ad . . . . . . descendimus 7 quando *Spa.* quod AGPV quam M 11 dicendi AP dicunt GMV 13 ut *ante* vitiis *om.* GMV 16 artes sunt A[1]G 18 sola AGM 22 an *add. Spa.* Gaii] C. A est GMPV 27 nitor et APV nitore GM

expressit illum fragorem. nec tam insolita laus esset 4
prosecuta dicentem, si usitata et ceteris similis fuisset
oratio. atque ego illos credo, qui aderant, nec sensisse
quid facerent nec sponte iudicioque plausisse, set velut
mente captos et quo essent in loco ignaros erupisse 5
in hunc voluptatis adfectum.

Sed ne causae quidem parum conferat idem hic 5
orationis ornatus. nam qui libenter audiunt, et magis
adtendunt et facilius credunt, plerumque ipsa de-
lectatione capiuntur, nonnumquam admiratione aufe- 10
runtur. nam et ferrum adfert oculis terroris aliquid,
et fulmina ipsa non tam nos confunderent, si vis eo-
rum tantum, non etiam ipse fulgor timeretur. recteque 6
Cicero his ipsis ad Brutum verbis quadam in epistula
scribit: 'nam eloquentiam, quae admirationem non 15
habet, nullam iudico.' eandem Aristoteles quoque pe-
tendam maxime putat.

Sed hic ornatus (repetam enim) virilis et fortis et
sanctus sit nec effeminatam levitatem et fuco ementi- 19
tum colorem amet: sanguine et viribus niteat. hoc 7
autem adeo verum est, ut, cum in hac maxime parte
sint vicina virtutibus vitia, etiam qui vitiis utuntur
virtutum tamen iis nomen inponant. quare nemo ex
corruptis dicat, me inimicum esse culte dicentibus:
non hanc esse virtutem nego, sed illis eam non tribuo. 25
an ego fundum cultiorem putem, in quo mihi quis 8

---

14 ep. frg. VIII 8 Müller 16 Arist. Rhet. 3, 2, p. 1404 b, 11 sq.

AGMPV] 4 plausisset velut AG plausisse velut A²M plausisse sed videbat V plausisset //// velut (*s. l.* sed *incerta man.*) P 5 esset A¹G 7 conferat MP conferant G conferet A² conferunt V 13 timeretur A²P tantum timeretur AGMV 14 his *om.* M 18 virilis et *Ald.* virilis P viri sed AG viri MV 19 suco AG 19/20 ementitum *Ob.* eminentium AGMV eminentem P 20 colore manet AGMV 22 virtutum A² virtutem AG virtutis MPV 24 me A²PV ne AGM 25 nego *om.* MP (*qui* nam *pro* non) V eam PV etiam AGM

ostenderit lilia et violas et anemonas, fontes surgentes, quam ubi plena messis aut graves fructu vites erunt? sterilem platanum tonsasque myrtos quam maritam ulmum et uberes oleas praeoptaverim? ha-
5 beant illa divites licet: quid essent, si aliud nihil
9 haberent? nullusne ergo etiam frugiferis adhibendus est decor? quis negat? nam et in ordinem certaque intervalla redigam meas arbores. quid illo quincunce speciosius, qui, in quamcumque partem spectaveris,
10 rectus est? sed protinus in id quoque prodest, ut
10 terrae sucum aequaliter trahat. surgentia in altum cacumina oleae ferro coercebo: in orbem se formosius fundet et protinus fructum ramis pluribus feret. decentior equus, cuius adstricta ilia, sed idem velocior.
15 pulcher adspectu sit athleta, cuius lacertos exercitatio
11 expressit, item certamini paratior. numquam vera species ab utilitate dividitur.

Sed hoc quidem discernere modici iudicii est: illud observatione dignius, quod hic ipse honestus ornatus
20 materiae genere deciens variatur. atque ut a prima divisione ordiar, non idem demonstrativis et deliberativis et iudicialibus causis conveniet. namque illud genus ostentationi compositum solam petit audien-
24 tium voluptatem, ideoque omnes dicendi artes aperit
12 ornatumque orationis exponit, ut quod non insidietur nec ad victoriam, sed ad solum finem laudis et gloriae tendat. quare quidquid erit sententiis populare, verbis nitidum, figuris iocundum, translationibus magnificum, compositione elaboratum, velut institor quidam
30 eloquentiae intuendum et paene pertractandum dabit:

---

3 Cf. Horatii carm. 2, 15

AGMPV] 8 quid APV quod G quas M 11 aequalitate GM surgentia MPV fugientia AG 16 idem P vera (a *corr.*) P vero V mera A[2]GM 19 ornatus *corr.* A *ex* oratus, *habuit* P[1] orator GM ornator P[2]V 20 deciens variatur] decidit variatus AGM decet variatus V debet esse variatus P 23 ostentationi P ostentationis AGMV 30 poene AG

nam eventus ad ipsum, non ad causam refertur. at 13
ubi res agitur et vera dimicatio est, ultimus sit famae
locus. praeterea ne decet quidem, ubi maxima rerum
momenta versantur, de verbis esse sollicitum. neque
hoc eo pertinet, ut in his nullus sit ornatus, sed uti 14
pressior et severior et minus confessus, praecipue 5
materiae accommodatus. nam et ⟨in⟩ suadendo sublimius aliquid senatus, concitatius populus, et in iudiciis
publicae capitalesque causae poscunt accuratius dicendi genus. at privatum consilium causasque pau- 10
corum, ut frequenter accidit, calculorum purus sermo
et dissimilis curae magis decuerit. an non pudeat
certam creditam perihodis postulare aut circa stillicidia adfici aut in mancipii redhibitione sudare? sed
ad propositum. 15

Et quoniam orationis tam ornatus quam perspicui- 15
tas aut in singulis verbis est aut in pluribus positus,
quid separata, quid iuncta exigant, consideremus.
quamquam enim rectissime traditum est, perspicuitatem propriis, ornatum translatis verbis magis egere, 20
sciamus nihil ornatum esse, quod sit inproprium. sed 16
cum idem frequentissime plura significent, quod *συνωνυμία* vocatur, iam sunt aliis alia honestiora, sublimiora, nitidiora, iocundiora, vocaliora. nam ut syllabae
e litteris melius sonantibus clariores, ita verba e syl- 25
labis magis vocalia, et quo plus quodque spiritus
habet, auditu pulchrius. et quod facit syllabarum, idem

22 Cf. Arist. Rhet. 3, 2 p. 1404 b, 37 sq.

AGMPV] 3 decet *Spa.* debet AGMPV 4 sollicitus A[2]MV 5 uti *Ald.* ubi AGMPV 6 et m. *Ob.* eo m. AGMPV 7 materiae A[2] materia AG materiam M ad materiam PV in *add. Ge.* 10 at P ad AGV *om.* M 14 in *om.* PV 17 positus *explanat H. Gabler, De eloc. M. F. Quint. p. 71* 18 iuncta A[2]P iniuncta AG coniuncta MV 21 nihil ornatum] inornatum PMV 23 alia *om.* GMV 25 clariores sunt M sunt clariores PV e A et GM *om.* PV 25/26 syllabis *scil.* melius sonantibus 26 quodque *Spa.* quoque *ll.*

verborum quoque inter se copulatio, ut aliud alii
17 iunctum melius sonet. diversus tamen usus: nam rebus
atrocibus verba etiam ipso auditu aspera magis con-
venient. in universum quidem optima simplicium cre-
5 duntur, quae aut ⟨rem⟩ maxime explanant aut sono
sunt iocundissima. et honesta quidem turpibus potiora
semper nec sordidis umquam in oratione erudita lo-
18 cus. clara illa atque sublimia plerumque materiae
modo discernenda sunt: quod alibi magnificum, tumi-
10 dum alibi, et quae humilia circa res magnas, apta
circa minores videntur. ut autem in oratione nitida
notabile humilius verbum et velut macula, ita a ser-
mone tenui sublime nitidumque discordat fitque cor-
19 ruptum, quia in plano tumet. quaedam non tam ratione
15 quam sensu iudicantur, ut illud

caesa iungebant foedera porca

fecit elegans fictio nominis, quod si fuisset 'porco',
vile erat. in quibusdam ratio manifesta est. risimus,
et merito, nuper poetam, qui dixerat

20 praetextam in cista mures rosere camilli.

20 at Vergilii miramur illud

saepe exiguus mus.

nam [epitheton exiguus] appositum proprium effecit,
ne plus expectaremus, et casus singularis magis decuit,
25 et clausula ipsa unius syllabae non usitata addidit gra-
tiam. imitatus est itaque utrumque Horatius:

nascetur ridiculus mus.

21 nec augenda semper oratio, sed submittenda nonnum-
quam est. vim rebus aliquando verborum ipsa humi-

---

16 Aen. 8, 641 22 Georg. 1, 181 27 ars 139

AGMPV] 2 iniunctum *fort.* A[1] t. usus est M est tamen usus P usus t. est V 5 quae—6 honesta *om.* MP[1]V rem maxime explanant *Stroux* maxime exclamant *ll.* 9 modo *om.* MPV 11 ut autem in A ut sint GM et sicut in P ut sit in V 23 nam epitheton exiguus *om.* P[1] (*add.* P[4]) V appositum *Spa.* aptum AGMP *v. l.* V apta tum V efficit GV 28 summittenda ** A

litas adfert. an cum dicit in Pisonem Cicero 'cum tibi tota cognatio serraco advehatur', incidisse videtur in sordidum nomen, non eo contemptum hominis, quem destructum volebat, auxisse? et alibi: 'caput opponis 22 cum eo coruscans.' unde interim gratus fit iocis decor, 5 qualis est ille apud M. Tullium 'pusio, qui cum maiore sorore cubitabat', et 'Flavius, qui cornicum oculos confixit', et pro Milone illud 'heus tu Rufio', et 'Erucius Antoniaster'. id tamen in declamatoribus est notabilius, laudarique me puero solebat 'da patri panem', et in 10 eodem 'etiam canem pascis'. res quidem praecipue in 23 scholis anceps et frequenter causa risus, nunc utique, cum haec exercitatio procul a veritate seiuncta laboret incredibili verborum fastidio ac sibi magnam partem sermonis absciderit. 15

Cum sint autem verba propria, ficta, translata, pro- 24 priis dignitatem dat antiquitas. namque et sanctiorem et magis admirabilem faciunt orationem, quibus non quilibet fuerit usurus, eoque ornamento acerrimi iudicii P. Vergilius unice est usus. 'olli' enim et 'quianam' 25 et 'moerus' et 'pone' et 'porricerent' adspergunt illam, 21 quae etiam in picturis est gratissima, vetustatis inimitabilem arti auctoritatem. sed utendum modo nec ex ultimis tenebris repetenda. satis est vetus 'quaeso': quid necesse est 'quaiso' dicere? 'oppido' quamquam 25

---

1 frg. 17 Klotz 4 Cic. or. frg. p. 469, 20 Sch. 6 Cael. 15, 36 7 Mur. 11, 25 8 Mil. 22, 60 p. Vareno fr. 8 H. frg. 2, 10 Sch.

AGMPV] 2 in GPV ad M *om.* A 3 eo contemptum PV eo contentu AG contentus eo M 5 coruscans *G. Freund* conificans *ll.* cornificans *Bonnell* gratus fit iocis decor *Christ* grati idiotis de quo AG cratii dictis de quo MPV 7 Flavius *Reg.* Fabius AGMP Tarbinus V 8 heu AGMV 9 declamationibus P 10 da A²MPV de AG 12 et *Christ* sed *ll.* itaque GMPV 19 quivis libet fuerat V, P (quibus l-) (fuerat M *quoque*) 21 moerus *Ribbeck* mus AGMV mis P poene G porricerent *Haupt* pollicerent A, G (poli-) policent MPV 22 gratissima *Re.* gravissima AGMPV 25 quaiso *Gertz* quaeso *ll.* quamquam *Gertz* quam AG quo PV qua A² que M

usi sunt paulum tempore nostro superiores, vereor ut iam nos ferat quisquam: certe 'antegerio', cuius eadem significatio est, nemo nisi ambitiosus utetur.
□ 26 'aerumna' quid opus est, tamquam parum sit, si di-
5 catur 'queo', horridum? 'reor' tolerabile, 'autumo' tragicum, 'prolem' dicendi versu est ius, 'prosapia' insulsum. quid multa? totus prope mutatus est sermo.
27 quaedam tamen adhuc vetera vetustate ipsa gratius nitent, quaedam et necessario interim sumuntur, ut
10 'nuncupare' et 'fari': multa alia etiam audentius inseri possunt, sed ita demum, si non appareat adfectatio, in quam mirifice Vergilius:

28 Corinthiorum amator iste verborum,
Thucydides Britannus, Atticae febres,
15 tau Gallicum, min et sphin et — male illi sit:
ita omnia ista verba miscuit fratri.

29 Cimber hic fuit, a quo fratrem necatum hoc Ciceronis dicto notatum est: 'Germanum Cimber occidit.' nec minus noto Sallustius epigrammate incessitur:

20 et verba antiqui multum furate Catonis,
Crispe, Iugurthinae conditor historiae.

30 odiosa cura: nam et cuilibet facilis et hoc pessima, quod eius studiosus non verba rebus aptabit, sed res extrinsecus arcesset, quibus haec verba conveniant.
25 Fingere, ut primo libro dixi, Graecis magis conces-

---

1 Trag. inc. 89 p. 300 R. 13 catal. 2 18 Phil. 11, 6, 14

AGMPV] 1 sunt usi PV 4 aerumna *Madvig* erumnas AGM(P)V parum A parvus GMPV si *om.* A[1]GMPV 5 queo *Madvig* quod AGMPV 6 in versu *Zumpt, Madvig sed v. Lucilii fg.* 229 *M et Horatii sat.* 1, 5, 87 versum AG (dicendam) universam (-so) M,PV est ius] eius PV ei AGM (ius est *Madvig*) prosapia *Zumpt* prosapiam *ll.* 9 et A etiam PV ēe GM 9/10 ut nuncupare *Zumpt* enuncupare *ll.* 10 audentius *Ba.* audientibus *ll.* 12 quam *Ob.* qua *ll.* 14 brittannus A brittanus G britanus MPV 15 tau AGPV tam M min et sphin et *Buecheler* enim et spin et A enim et spine GMPV 19 epigrammaten G 23 quod AG quia MP qui V eius *Ges.* rei *ll.* 25 *cf.* 1, 5, 32

sum est, qui sonis etiam quibusdam et adfectibus non dubitaverunt nomina aptare, non alia libertate quam ⟨qua⟩ illi primi homines rebus appellationes dederunt. 31 nostri aut in iungendo aut in derivando paulum aliquid ausi vix in hoc satis recipiuntur. nam memini 5 iuvenis admodum inter Pomponium ac Senecam etiam praefationibus esse tractatum, an 'gradus eliminat' in tragoedia dici oportuisset. at veteres ne 'expectorat' quidem timuerunt, et sane eiusdem notae est 'exanimat'. 32 at in tractu et declinatione talia sunt, qualia apud Ciceronem 'beatitas' et 'beatitudo': quae dura quidem 11 sentit esse, verum tamen usu putat posse molliri. nec a verbis modo, sed ab nominibus quoque derivata sunt quaedam, ut a Cicerone 'sullaturit', Asinio 'fimbriatum' et 'figulatum'. 33 multa ex Graeco formata nova ac plurima a Verginio Flavo, quorum dura quaedam 16 admodum videntur, ut 'queens' et 'essentia': quae cur tanto opere aspernemur nihil video, nisi quod iniqui iudices adversus nos sumus ideoque paupertate sermonis laboramus. 34 quaedam tamen perdurant. nam et quae vetera nunc sunt, fuerunt olim nova, et quaedam 21 sunt in usu perquam recenti, ut Messala primus 'reatum, munerarium' Augustus primus dixerunt [reatum nemo ante Messalam, munerarium nemo ante Augustum dixerat]. 'piraticam' quoque ut 'musicam' et 25

---

7 Trag. inc. 129 p. 313 R. 8 expectorat] Enni in Alcumaeo 2, 2 R. 11 nat. deor. 1, 34, 95 14 Att. 9, 10, 6 Or. Rom. frg. p. 496 M. 22 frg. 513 M.

AGMPV] 3 qua *add. Re.* 4 aut AGPV autem M 9 notae P *ras.* nocte AGMV 10 at *del. Christ* (exanimata GM *et sine* at V) 14 a *om.* V ab *ante* Asinio *suppl. corr.* P 16 Verginio Flavo *Spa.* Sergio Flavo *fere ll.* Sergio Plauto *Teuffel* 17 queens *Ha.* quae (que) ens AGMV *quens* P 18 tanto opere *solus* A 21 sunt *om.* M (*l.* 22 *om.* V) 22 recenti GPV *et fort.* A^1 recentia A^2M *in mg.* V ut] aut G primus PV prius AG plus M *et v. l.* V 23 munerarium P numerarium A *et* (-alium *vel* -abilium) GMV *Glossam eiecit Re.* 24 numerarium *it.* A *et* (-alium) GM(V) 25 et *om.* GM(V)

'fabricam' dici adhuc dubitabant mei praeceptores, 'favorem' et 'urbanum' Cicero nova credit. nam et in epistula ad Brutum 'eum', inquit, 'amorem et eum, ut hoc verbo utar, favorem in consilium advocabo': 35 et ad Appium Pulchrum: 'te, hominem non solum 6 sapientem, verum etiam, ut nunc loquimur, urbanum.' idem putat a Terentio primum dictum esse 'obsequium', †Caecilius a Sisenna 'albenti caelo'. 'cervicem' videtur Hortensius primus dixisse: nam veteres pluraliter ap- 10 pellabant. audendum itaque: neque enim accedo Celso, 36 qui ab oratore verba fingi vetat. nam cum sint eorum alia, ut dicit Cicero, 'nativa', id est, 'quae significata sunt primo sensu', alia 'reperta, quae ex his facta sunt': ut iam nobis ponere alia, quam quae illi rudes ho- 15 mines primique fecerunt, fas non sit, at derivare, flectere, coniungere, quod natis postea concessum est, 37 quando desiit licere? sed si quid periculosius finxisse videbimur, quibusdam remediis praemuniendum est: 'ut ita dicam, si licet dicere, quodam modo, permit- 20 tite mihi sic uti.' quod idem etiam in his, quae licentius translata erunt, proderit, nihilque non tuto dici potest, in quo non falli iudicium nostrum sollicitudine ipsa manifestum erit. qua de re Graecum illud elegantissimum est, quo praecipitur προεπιπλήσσειν τῇ ὑπερβολῇ.

---

2 Sest. 54,115 3 ep. frg. VIII 9 Mü. 5 fam. 3, 8, 3 7 Lael. 24, 89 8 Caecilii Cal frg. 168 Ofenl. Peter HRF p. 185 n. 103 9 cf. Varro ling. 8, 5, 14 10 Fr. 12 M. 12 part. 5, 16 17 cf. Caec. frg. 47 Of. et Theophrasti περὶ λέξεως frg. p. 56 M. 24 Arist. Rhet. 3, 7 p. 1408 b 3

AGMPV] 1 adhuc vetabant *Ha.* 2 credidit M 3 eum MPV cum AG 7 putant GM, A¹? 8 Cecilius M(P)(V) cincilius (*ras.*) A, G Caesellius *Bergk, recte* Cincius *cf. Festi p. 214 (p. 236, 27 Linds.) et saepius* albente *Spa.* 9/10 appellant MP 11 fingi A²P iungi AGMV 13 primo—facta sunt *in mg. man. antiqua sed insolita* G *om.* MPV 14 alia quam quae *ed. Gryph.* aliqua quae (M)V a. quod AGP 20 quod idem AGM quidem V quod P 21 proderit *codex Turicensis* proderunt AGMPV 23 illud *om.* MPV 23/24 erit eleg. MP erit Graecum eleg. V

Translata probari nisi in contextu sermonis non 38
possunt. itaque de singulis verbis satis dictum, quae,
ut alio loco ostendi, per se nullam virtutem habent.
sed ne inornata [quae] sunt quidem, nisi cum sunt
infra rei, de qua loquendum est, dignitatem, excepto 5
si obscena nudis nominibus enuntientur. quod viderint, 39
qui non putant esse vitanda, quia nec sit vox ulla
natura turpis, et si qua est rei deformitas, alia quoque
appellatione quacumque ad intellectum eundem nihilo
minus perveniat. ego Romani pudoris more contentus 10
etiam respondendi talibus verecundiam silentio vindicabo.

Iam hinc igitur ad rationem sermonis coniuncti 40
transeamus. cuius ornatus in haec duo prima dividitur,
quam concipiamus elocutionem, quo modo efferamus.
nam primum est, ut liqueat, augere quid velimus an 15
minuere, concitate dicere an moderate, laete an severe,
abundanter an presse, aspere an leniter, magnifice an
subtiliter, graviter an urbane. tum, quo translationum 41
genere, quibus figuris, qualibus sententiis, quo modo,
qua postremo conlocatione id, quod intendimus, effi- 20
cere possimus.

Ceterum dicturus, quibus ornetur oratio, prius ea,
quae sunt huic laudi contraria, attingam: nam prima
virtus est vitio carere. igitur ante omnia ne speremus 42
ornatam orationem fore, quae probabilis non erit. pro- 25
babile autem Cicero id genus dicit, quod non nimis
est comptum: non quia comi expolirique non debeat

---

26 part. 6, 19

AGMPV] 4 quae sunt AGMPV *fort.* inornata ⟨ingrata⟩que sunt 7 vitanda P vitandum AGMV sit A^{2}P sic AGM si V 10 ego A^{1}GV ergo *corr.* A^{1},MP contenti GM 11 etiam AG *v. l.* V ut iam MPV respondendi *Becher* respondi *ll.* 15 liqueat P liceat AGMV quod G que M 17 leviter M 18 translationum *Ha.* translationem A translatione GM translationis PV 21 possimus PV possit AG possumus M 23 laudi huic contr. M huic contr. laudi PV 26/27 nimis est comptum *ex Cic. Ha.* n. e. dictum A n. e. dict̄ G plus minusve est quam dicit MPV (decet *Re.*) *putes* nimis est pictum

(nam et haec ornatus pars est), sed quia vitium est
43 ubique quod nimium est. itaque volt esse auctoritatem
in verbis, sententias vel graves vel aptas opinionibus
hominum ac moribus. his enim salvis licet adsumere
5 ea, quibus inlustrem fieri orationem putat, delecta,
translata, superlata, ad nomen adiuncta, duplicia et
idem significantia atque ⟨ab ipsa actione atque⟩ imi-
tatione rerum non abhorrentia.

44 Sed quoniam vitia prius demonstrare adgressi su-
10 mus, ab hoc initium sit, quod κακέμφατον vocatur: sive
mala consuetudine in obscenum intellectum sermo de-
tortus est, ut 'ductare exercitus' et 'patrare bella' apud
Sallustium dicta sancte et antique ridentibus, si dis
placet (quam culpam non scribentium quidem iudico
45 sed legentium, tamen vitandam, quatenus verba honesta
16 moribus perdidimus et vincentibus iam vitiis ceden-
dum est), sive iunctura deformiter sonat, ut, si 'cum
hominibus notis loqui' nos dicimus, nisi hoc ipsum
'hominibus' medium sit, in praefanda videmur in-
20 cidere, quia ultima prioris syllabae littera, quae ex-
primi nisi labris coeuntibus non potest, aut intersistere
nos indecentissime cogit aut [non] continuata cum
46 insequente in naturam eius corrumpitur. aliae quoque
coniunctiones aliquid simile faciunt, quas persequi
25 libenter est in eo vitio, quod vitandum dicimus, com-
morantis. sed divisio quoque adfert eandem iniuriam
pudori, ut si 'intercapedinis' nominativo casu quis

9sq. Celsi frg. 13 M. 12 Cat. 17, 7; Iug. 38, 1 Iug. 21, 2

AGMPV] 5 ea A²MPV a AG delecta *e Cic. Ge.* delectat *fere ll.* 6 supra lata AG(M) duplicata *Cic., sed* διπλοῖς ὀνόμασι *Arist. Rhet. III 2 p. 1404 b 29* 7 *suppl. ed. Gryph.* 10 ab *Ha.* vel *ll.* initium AGP vitium MV 15 vitandam *Ald.* vitanda *ll.* (-di V) 16 moribus] *cf. Tac. hist. 3, 72* iam *Spa.* etiam *ll.* (*ras.* A) 18 nisi *corr.* P nos AGMV hoc *om.* MPV 19 praefata A² 20 ultima prioris ultimae s. AGMP 20/21 litteraeque exp. AGMP ultime littera exp. V 22 *del. Re.* 23 naturam *Re.* natura AGMPV quoque *Spa.* que *ll.* 25 libenter AG longum MPV 27 intercapedinis *corr.* P intercapedines AGMV

utatur. nec scripto modo id accidit, sed etiam sensu 47
plerique obscene intellegere, nisi caveris, cupiunt (ut
apud Ovidium 'quaeque latent meliora putat') et ex
verbis, quae longissime ab obscenitate absunt, oc-
casionem turpitudinis rapere. siquidem Celsus *κακέν-* 5
φατον apud Vergilium putat:

incipiunt agitata tumescere:

quod si recipias, nihil loqui tutum est.

Deformitati proximum est humilitatis vitium (*ταπεί-* 48
νωσιν vocant), qua rei magnitudo vel dignitas minui- 10
tur, ut

sáxea est verrúca in summo móntis vertice —,

cui natura contrarium, sed errore par est, parvis dare
excedentia modum nomina, nisi cum ex industria risus
inde captatur. itaque nec parricidam 'nequam' dixeris 15
hominem nec deditum forte meretrici 'nefarium', quia
alterum parum, alterum nimium est. proinde quaedam 49
hebes, sordida, ieiuna, tristis, ingrata, vilis oratio est.
quae vitia facillime fient manifesta contrariis virtuti-
bus. nam primum acuto, secundum nitido, tertium 20
copioso, deinceps hilari, iucundo, accurato diver-
sum est.

Vitari ⟨deb⟩et *ἔλλειψις*, cum sermoni deest aliquid, 50
quo minus plenus sit, quamquam id obscurae potius
quam inornatae orationis est vitium. sed hoc quoque, 25
cum a prudentibus fit, schema dici solet, sicut *ταυτολογία*,
id est eiusdem verbi aut sermonis iteratio. haec enim, 51
quamquam non magnopere a summis auctoribus vi-

---

3 met. 1, 502 7 georg. 1, 357 12 Trag. inc. 75 p. 295 R.

AGMPV] 3 putant AG et AMPV *om.* G 10 re GMPV 12 saxea est *An. Eckst.* exea est GP exea A exeat A^2MV 16 qui A^1G quod MPV 17 quaedam GMPV quae haec A^2 18 hebes *Ba.* habet AGMV *om.* P 23 *incerto remedio supplevi cum Ha. an* vitii instar et? *ἔλλειψις Kaibel* ΕΜΕΙΥΙC AG *μείωσιν* PV 24 quod GPV quid M 25 vitium est GMPV 28 a *om.* MV

tata, interim vitium videri potest, in quod saepe incidit etiam Cicero securus tam parvae observationis, sicut hoc loco: 'non solum igitur illud iudicium iudicii simile, iudices, non fuit.' interim mutato nomine ἐπανάληψις dicitur, atque est et ipsum inter schemata, quorum exempla illo loco quaerenda, quo virtutes erunt.

52 Peior hac ὁμοείδεια, quae nulla varietatis gratia levat taedium atque est tota coloris unius, qua maxime deprenditur carens arte orator, eaque et in sententiis et in figuris et in compositione longe non animis

53 solum, sed etiam auribus est ingratissima. vitanda μακρολογία, id est longior quam oportet sermo, ut apud T. Livium: 'legati non impetrata pace retro domum, unde venerant, abierunt.' sed huic vicina περίφρασις virtus habetur. est et πλεονασμός vitium, cum supervacuis verbis oratio oneratur: 'ego oculis meis

54 vidi', satis enim 'vidi'. emendavit hoc etiam urbane in Hirtio Cicero: cum is apud Asinium declamans 'filium a matre decem mensibus in utero latum esse' dixisset, 'quid? aliae', inquit, 'in perula solent ferre?' nonnumquam tamen illud genus, cuius exemplum priore loco posui, adfirmationis gratia adhibetur:

vocemque his auribus hausi.

55 at vitium erit, quotiens otiosum fuerit et supererit, non cum ** adicietur. est etiam, quae περιεργία vo-

3 Cluent. 35, 96 13 frg. 62 ed. Hertz 23 Aen. 4, 359

AGMPV[4 mutato A²V mutatio AGMP nominis MP 6 quaerenda A² quaerendam A quae reddam G reddam MPV 7 quae] est, quae PV 8 qua A²P quam AGMV *An. Eckst.* 9 deprehenditur APV (*An. Eckst.*) orator eaque] oratoria aque A¹ oratoriae aque A²G oratoria atque MPV oratio eaque *An. Eckst.* 10 compositione (*ceteris corruptis*) MPV positione AG 13 pace retro unde venerant domum reversi *An. Eckst. cf. Charisius p. 271 K.* 17 sates A¹G sat est A² satis est P 18 cum is apud Asinium] cui sapasim cum A cusapastium G (astium *interpretor* asïium) causa passivum MP (-surum), V cum is apud ipsum *Volkmann* 19 a *om.* A¹GMPV 20 perula *Passeratius* penula *ll.* 24 at *ras.* A ta G tale MPV 25 *lac. signa posui, deest fere* ad firmandam veritatem

catur, [cum] supervacua, ut sic dixerim, operositas, ut a diligenti curiosus et religione superstitio distat. atque, ut semel finiam, verbum omne, quod neque intellectum adiuvat neque ornatum, vitiosum dici potest. *Κακόζηλον*, id est mala adfectatio, per omne dicendi 56 genus peccat: nam et tumida et pusilla et praedulcia 6 et abundantia et arcessita et exultantia sub idem nomen cadunt. denique cacozelon vocatur quidquid est ultra virtutem, quotiens ingenium iudicio caret et specie boni fallitur, omnium in eloquentia vitiorum 10 pessimum: nam cetera parum vitantur, hoc petitur. est autem totum in elocutione. nam rerum vitia sunt 57 stultum, commune, contrarium, supervacuum: corrupta oratio in verbis maxime inpropriis, redundantibus, comprensione obscura, compositione fracta, vo- 15 cum similium aut ambiguaium puerili captatione consistit. est autem omne cacozelon utique falsum, etiam 58 si non omne falsum cacozelon † et dicitur aliter, quam se natura habet et quam oportet et quam sat est. totidem autem generibus corrumpitur oratio, quot 20 ornatur. sed de hac parte et in alio nobis opere plenius dictum est et in hoc saepe tractatur et adhuc spargetur omnibus locis. loquentes enim de ornatu subinde, quae sint vitanda similia virtutibus vitia, dicemus. 25

Sunt inornata et haec: quod male dispositum est, 59 id *ἀνοικονόμητον*, quod male figuratum, id *ἀσχημάτιστον*, quod male conlocatum, id *κακοσύνθετον* vocant. sed de

---

AGMPV] 1 cum *del. Re.* 2 et a rel. P *An. Eckst.* 3 verbum AP l. verbum G vel verbum (verborum M) MV 5 id est MP *An. Eckst. et Vt. p. 436* est AG id V haec per A[2] 6 pusilla *An. Eckst. et Vt.* silla AG exilia MPV sicca A[2] 7 arcessita] acerba *Vt.* 7/8 vitii nomen *Vt.* 16 haec *ante* puerili *ras.* A puerili A[2]PV pueri AM puri G 18 cacozelon vero est, quod dicitur aliter *Vt. sed omissis eis, quae in Quint. praecedunt* 21/22 plenius AMPV lenius G 24 similia A similia aut GM s. autem PV 26 inornata P in ornatu AGMV 27 *ἀσχημάτιστον ex An. Eckst. Ha. ἀσχήματον incerto α ante τ ll.*

dispositione diximus, de figuris et compositione dicemus. *Σαρδισμός* quoque appellatur quaedam mixta ex
60 varia ratione linguarum oratio, ut si Atticis Dorica, Ionica, Aeolica etiam dicta confundas. cui simile vi-
5 tium est apud nos, si quis sublimia humilibus, vetera novis, poetica vulgaribus misceat — id enim tale monstrum, quale Horatius in prima parte libri de arte poetica fingit:

Humano capiti cervicem pictor equinam
10 iungere si velit —

et cetera ex diversis naturis subiciat.

61 Ornatum est, quod perspicuo ac probabili plus est. eius primi sunt gradus in eo quod velis exprimi **endo, tertius, qui haec nitidiora faciat, quod proprie
15 dixeris cultum. itaque *ἐνάργειαν*, cuius in praeceptis narrationis feci mentionem, quia plus est evidentia vel, ut alii dicunt, repraesentatio ⟨potius⟩ quam perspicuitas, et illud patet, hoc se quodam modo ostendit, inter
62 ornamenta ponamus. magna virtus res, de quibus lo-
20 quimur, clare atque, ut cerni videantur, enuntiare. non enim satis efficit neque, ut debet, plene dominatur oratio, si usque ad aures valet, atque ea sibi iudex, de quibus cognoscit, narrari credit, non exprimi et
63 oculis mentis ostendi. sed quoniam pluribus modis

---

9 ars 1

AGMPV] 1 de compos. G[1] 2 *σαρδισμός* P *An. Eckst. et Cassiodorus Expos. in psalm. 59, 6* (*Migne LXX 421*) COPAICMOC A(V) COPIAICMOC G ex A[2]GPV et AM 3 ut si A (si *s. l.*) M *An. Eckst.* ut GPV dorica P *An. Eckst.* *om.* AMV loricae G 4 ionica MPV ionica et *ras.* A *om.* G *An. Eckst.* etiam dicta] etiadica *corr.* A[2] iadicus *An. Eckst.* 11 cetera] ea esse P 13 exprimi (*sic*) P exprimendo AGMV *apparet hiare orationem.* in eo quod velis exprimere clare ostendendo et augendo *coniecerat Ha., malim* in eo quod velis exprimi, clare ostendendo, attollendo, aut deprimendo *cf. p. 98, 12 et 99, 8* 14 tertius qui AGMV decentius quod P 17 *suppl Kroll* 18 illud quidem patet P 19 virtus est res MP de quibus MP*Edd.* quibus AGV 22 volet PV (*a* volando *scil.*)

accipi solet, non equidem in omnis eam particulas
secabo, quarum ambitiose a quibusdam numerus auge-
tur, sed maxime necessarias attingam. est igitur unum
genus, quo tota rerum imago quodam modo verbis
depingitur: 5

constitit in digitos extemplo arrectus uterque

et cetera, quae nobis illam pugilum congredientium
faciem ita ostendunt, ut non clarior futura fuerit
spectantibus. plurimum in hoc genere sicut ceteris
eminet Cicero. an quisquam tam procul a concipiendis 64
imaginibus rerum abest, ut non, cum illa in Verrem 11
legit: 'stetit soleatus praetor populi Romani cum pallio
purpureo tunicaque talari muliercula nixus in litore',
non solum ipsos intueri videatur et locum et habitum,
sed quaedam etiam ex his, quae dicta non sunt, sibi 15
ipse adstruat? ego certe mihi cernere videor et vultum 65
et oculos et deformes utriusque blanditias et eorum,
qui aderant, tacitam aversationem ac timidam vere-
cundiam. interim ex pluribus efficitur illa, quam co- 66
namur exprimere, facies, ut est apud eundem (nam- 20
que ad omnium ornandi virtutum exemplum vel unus
sufficit) in descriptione convivi luxuriosi: 'videbar vi-
dere alios intrantis, alios autem exeuntis, quosdam
ex vino vacillantis, quosdam hesterna ex potatione
oscitantis. humus erat inmunda, lutulenta vino, coro- 25
nis languidulis et spinis cooperta piscium.' quid plus 67
videret qui intrasset? sic et urbium captarum crescit
miseratio. sine dubio enim qui dicit expugnatam esse

---

6 Aen. 5, 426   11 5, 33, 86   22 Gall. frg. 1 H. frg. 6, 1 Sch.

AGMPV *et a. l. 15, a verbis* ex his quae AB (*i. e.* BnBgN) P] 2 secabo *corr.* P locabo AGP[1]V loco M quorum MPV 6 in *om.* G 8 faciem *ed. Gryph.* aciem AGMP(V) 9 in ceteris A[2]MPV 11 ut non, cum P[2] cum ut non AG ut cum A[2] MV illa *om.* P 13 nisus *Vt. p. 436* 14 ipsum os MPV locum et *om.* P 23—25 *in* -tes *exire faciunt participia* BA[2]P 23 autem A *Vt. et Aquila Rom. § 2* vero BP (*om.* M) 25 immundo A 27 sic et *Vt.* sic ABP

civitatem, complectitur omnia, quaecumque talis fortuna recipit, sed in adfectus minus penetrat brevis
68 hic velut nuntius. at si aperias haec, quae verbo uno inclusa erant, apparebunt effusae per domus ac templa
5 flammae et ruentium tectorum fragor et ex diversis clamoribus unus quidam sonus, aliorum fuga incerta, alii extremo complexu suorum cohaerentes et infantium feminarumque ploratus et male usque in illum diem
69 servati fato senes: tum illa profanorum sacrorumque
10 direptio, efferentium praedas repetentiumque discursus et acti ante suum quisque praedonem catenati et conata retinere infantem suum mater et, sicubi maius lucrum est, pugna inter victores. licet enim haec omnia, ut dixi, complectatur 'eversio', minus est tamen to-
70 tum dicere quam omnia. consequemur autem ut mani-
15 festa sint, si fuerint veri similia, et licebit etiam falso adfingere quidquid fieri solet. contingit eadem claritas etiam ex accidentibus:

mihi frigidus horror
20 membra quatit gelidusque coit formidine sanguis

et

trepidae matres pressere ad pectora natos.

71 atque huius summae iudicio quidem meo virtutis facillima est via: naturam intueamur, hanc sequamur.
25 omnis eloquentia circa opera vitae est, ad se refert quisque quae audit et id facillime accipiunt animi, quod agnoscunt.

72 Praeclare vero ad inferendam rebus lucem repertae sunt similitudines: quarum aliae sunt, quae probationis
30 gratia inter argumenta ponuntur, aliae ad exprimen-

19 Aen. 3, 29 22 ibid. 7, 518

A, B (BnBgNE), P] 2 sed *om.* A adfectus B *Vt.* P affectibus Ab 3 quae in verbo N 4 domos *Vt.* 5 et ex] et *om.* A[1] ex *del.* b 6 fragoribus Ab sonus *ante* fuga *iterat* b 7 et *om.* A 8 malo *Bu.* 11 acti* A actio b quique A[2] 17 continget *Vt. p. 437* contigit A[1] 18 etiam *om.* P 24 *Incipit* E intuebamur A[1]b 26 quisquis A recipiunt *Vt.* 29 sunt illae, quae *Vt.*

dam rerum imaginem compositae, quod est huius loci proprium:

inde lupi ceu
raptores atra in nebula

et 5

avi similis, quae circum litora, circum
piscosos scopulos humilis volat aequora iuxta.

quo in genere id est praecipue custodiendum, ne id, 73 quod similitudinis gratia adscivimus, aut obscurum sit aut ignotum: debet enim quod inlustrandae alterius 10 rei gratia adsumitur, ipsum esse clarius eo, quod inluminat. quare poetis quidem permittamus sane eius modi exempla:

qualis, ubi hibernam Lyciam Xanthique fluenta
deserit aut Delum maternam invisit, Apollo. 15

non idem oratorem decebit, ut occultis aperta demon- 74 stret. sed illud quoque, de quo in argumentis diximus, similitudinis genus ornat orationem facitque sublimem, floridam, iucundam, mirabilem. nam quo quaeque longius petita est, hoc plus adfert novitatis atque in- 20 expectata magis est. illa volgaria videri possunt et 75 utilia tantum ad conciliandum fidem: 'ut terram cultu, sic animum disciplinis meliorem uberioremque fieri', et 'ut medici abalienata morbis membra praecidant, ita turpes ac perniciosos, etiam si nobis sanguine co- 25 haereant, amputandos'. iam sublimius illud pro Archia: 'saxa atque solitudines voci respondent, bestiae saepe inmanes cantu flectuntur atque consistunt' et cetera.

3 Aen. 2, 355 6 ibid. 4, 254 14 ibid. 4, 143. 144. 26 c. 8, 19

ABP] 9 ascibimus A[2] 12 quare—16 idem *om.* E sane *ante* poetis *habet* P *om.* A sane—exempla *om.* *Vt.* 16 non *delet* b docebit b decebit oratorem P occultas Bg 18 genus (oratorium facit enim orationem) sublimem A, *sed* (—) *ras.* A[2] ornat or. facitque BP enim *insuper add.* b 21 videri possunt BP videntur A 22 conciliandam AbP 24 praecidunt A[2]PE 26 iam—*97, 8* succurrere *om.* E nam *Spa.* submissius A[2]

76 quod quidem genus a quibusdam declamatoria maxime
licentia corruptum est: nam et falsis utuntur, nec illa
iis, quibus similia videri volunt, adplicant. quorum
utrumque in his est, quae me iuvene ubique cantari
5 solebant: 'magnorum fluminum navigabiles fontes
sunt', et 'generosioris arboris statim planta cum fructu
77 est.' in omni autem parabole aut praecedit similitudo,
res sequitur, aut praecedit res et similitudo sequitur.
sed interim libera et separata est, interim, quod longe
10 optimum est, cum re, cuius est imago, conectitur, con-
latione invicem respondente, quod facit redditio con-
78 traria, quae ἀνταπόδοσις dicitur. praecedit similitudo
illa, cuius modo feci mentionem:

inde lupi ceu
15 raptores atra in nebula.

sequitur in primo Georgicon post longam de bellis
civilibus atque externis conquestionem:

ut, cum carceribus sese effudere quadrigae,
addunt in spatia, et frustra retinacula tendens
20 fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

79 sed hae sunt sine antapodosi. redditio autem illa rem
utramque, quam comparat, velut subicit oculis et
pariter ostendit. cuius praeclara apud Vergilium multa
reperio exempla, sed oratoriis potius utendum est.
25 dicit Cicero pro Murena: 'ut aiunt in Graecis arti-
ficibus eos auloedos esse, qui citharoedi fieri non
potuerint: sic nos videmus, qui oratores evadere non
80 potuerint, eos ad iuris studium devenire.' illud pro
eodem iam paene poetico spiritu, sed tamen cum sua
30 redditione, quod est ad ornatum accommodatius: 'nam
ut tempestates saepe certo aliquo caeli signo com-

---

14 Aen. 2,355 **18** georg. 1,512 sqq. **25** c. 13,29 **30** ibid. 17,36.

ABP] 3 quibus B quidem b quae *corr.* A quibus tandem P dissimilia A[1] 4 cantare B 19 spatio B 21 haec Ab 22 quam *om.* A et velut A (et *add.* A[2]) 25 ut aiunt *om.* A 27 potuerunt AP 28 devenire BP *Cic.* divertere Ab

moventur, saepe inproviso nulla ex certa ratione obscura aliqua ex causa concitantur: sic in hac comitiorum tempestate populari saepe intellegas, quo signo commota sit, saepe ita obscura est, ut sine causa excitata videatur.' sunt et illae breves: 'vagi per silvas ritu ferarum', et illud Ciceronis in Clodium: 'quo ex iudicio velut ex incendio nudus effugit.' quibus similia possunt cuicumque etiam ex cotidiano sermone succurrere. 81 5

Huic subiacet virtus non solum aperte ponendi rem ante oculos, sed circumcise atque velociter. ac merito laudatur brevitas integra. sed ea minus praestat, quotiens nihil dicit, nisi quod necesse est (*βραχυλογίαν* vocant, quae reddetur inter schemata), est vero pulcherrima, cum plura paucis complectimur, quale Sallusti est: 'Mithridates corpore ingenti, perinde armatus.' hoc male imitantes sequitur obscuritas. 10 82 15

Vicina praedictae, sed amplior virtus est *ἔμφασις*, altiorem praebens intellectum quam quem verba per se ipsa declarant. eius duae sunt species: altera, quae plus significat quam dicit, altera, quae etiam id, quod non dicit. prior est et apud Homerum, cum Menelaus Graios in equum 'descendisse' ait, nam verbo uno magnitudinem eius ostendit, et apud Vergilium: 'demissum lapsi per funem': nam sic quoque altitudo demonstrata est. idem Cyclopa cum iacuisse dixit 'per antrum', prodigiosum illud corpus spatio loci mensus est. sequens positum in voce aut omnino subpressa 83 20 84 25 85

---

6 or. frg. XIV 6 Sch. 16 hist. frg. 2,47 Dietsch 22 Od. 11,523 24 Aen. 2, 262 26 ibid. 3, 631

AB(BnBgNE),P] 1 inprovisae A[2] 4 comissa A sit *om.* A[1] 7 velut et A 10 subiectat b subiacet A 12 brevitas AbP velocitas B 15 amplectimur *An. Eckst.* 16 perinde *An. Eckst.* proinde ABP 17 hoc BP *An. Eckst.* in hoc Ab imitantem A 18 sed huius amplior *An. Eckst.* 21 etiam] et *An. Eckst. om.* E 24 aut apud *An. Eckst.* et *om.* E 25/26 est dem. alt. A dem. est alt. *An. Eckst.* alt. eius dem. est E 26 idem— 27 mensus est *om.* E

aut etiam abscisa. subprimitur vox, ut fecit pro Ligario Cicero: 'quod si in tanta fortuna bonitas tanta non esset, quam tu per te, per te, inquam, optines: intellego, quid loquar.' tacuit enim illud, quod nihilo
5 minus accipimus, non deesse homines, qui ad crudelitatem eum impellant. absciditur per ἀποσιώπησιν, quae
86 quoniam est figura, reddetur suo loco. est in volgaribus quoque verbis emphasis: 'virum esse oportet', et 'homo est ille', et 'vivendum est': adeo similis est arti
10 plerumque natura.

Non tamen satis eloquenti est ea, de quibus dicat, clare atque evidenter ostendere, sed sunt multi ac varii
87 excolendae orationis modi. nam ipsa illa ἀφέλεια simplex et inadfectata habet quendam purum, qualis etiam
15 in feminis amatur, ornatum, et sunt quaedam veluti tenui diligentia circa proprietatem significationemque munditiae. alia copia locuples, alia floribus laeta.
88 virium non unum genus: nam quidquid in suo genere satis effectum est, valet. praecipua tamen eius opera
20 δείνωσις in exaggeranda indignitate et in ceteris altitudo quaedam, φαντασία in concipiendis visionibus, ἐξεργασία in efficiendo velut opere proposito, cui adicitur ἐπεξεργασία, repetitio probationis eiusdem et
89 cumulus ex abundanti, ἐνέργεια confinis his (est enim
25 ab agendo ducta) et cuius propria sit virtus, non esse, quae dicuntur, otiosa. est et amarum quiddam, quod fere in contumelia est positum, quale Cassi: 'quid

---

2 c. 5, 15   27 or. frg. p. 551 M.

AB(BnBgNE),P] 3 per te *semel* AbE 4 tacuit enim illud *del.* b 6 impellerent P abscinditur P absci- *ras.* A absc. — 10 natura *om.* E 8 verum esse *An. Eckst.* 9 videndum Ab vivendum *sed s. l.* m^1 at videndum P 11 eloquenti *Meister* (est *ipse addidi*) eloquentia Ab eloquentiae A^2 eloquentiae est BP 11/12 dicat orator, clare E 15 veluti *ras.* A, b velut e BP veluti e Bg 24 energeiae A his *om.* A 25 dicta A *om.* E et *om.* P 26 et *om.* Ab est et—99, 4 sed *om.* E 26/27 quod fere P quo i[illegible] fere B confere b cum fere A (cum *ras.*)

facies, cum in bona tua invasero, hoc est, cum te docuero nescire maledicere?' et acre, ut illud Crassi: 'ego te consulem putem, cum tu me non putes senatorem?' sed vis oratoris omnis in augendo minuendoque consistit. utrique parti totidem modi, ex quibus praecipuos 5 attingemus: reliqui similes erunt: sunt autem positi in rebus et verbis. et quae sit rerum inventio ac ratio, 90 tractavimus: nunc, quid elocutio attollat aut deprimat, dicendum.

IV. Prima est igitur amplificandi vel minuendi spe- 1 cies in ipso rei nomine, ut cum eum, qui sit caesus, 11 'occisum', eum, qui sit improbus, 'latronem', contraque eum, qui pulsavit, 'attigisse', qui vulneravit, 'laesisse' dicimus. utriusque pariter exemplum est pro M. Caelio: 'si vidua libere, proterva petulanter, dives 15 effuse, libidinosa meretricio more viveret, adulterum ego putarem, si qui hanc paulo liberius salutasset?' nam et inpudicam meretricem vocavit et eum, cui 2 longus cum illa fuerat usus, liberius salutasse. hoc genus increscit ac fit manifestius, si ampliora verba 20 cum ipsis nominibus, pro quibus ea posituri sumus, conferantur, ut Cicero in Verrem: 'non enim furem, sed ereptorem, non adulterum, sed expugnatorem pudicitiae, non sacrilegum, sed hostem sacrorum religionumque, non sicarium, sed crudelissimum carnificem ci- 25 vium sociorumque in vestrum iudicium adduximus.' illo enim modo ut sit multum, hoc etiam plus ut sit 3 efficitur. quattuor tamen maxime generibus video constare amplificationem, incremento, comparatione, ratiocinatione, congerie. 30

2 or. frg. p. 313 M. 15 c. 16, 38 22 1, 3, 9

AB(BnBgNE), P| 1 hoc BP quod Ab 2 nescire *om.* Ab 3 putes esse sen. P 7 et BP sed Ab 8 *an* elocutionem? 13 qui vulneravit laesisse *om.* Ab 17 si quis EP 18 et *ante* meretricem *add.* A[2] 19 longius B[1]EP 22 enim *om.* *Iulius Sev. p. 369* 23 raptorem P eraptorem b

Incrementum est potentissimum, cum magna videntur, etiam quae inferiora sunt. id aut uno gradu fit aut pluribus, et pervenit non modo ad summum, sed
4 interdum quodam modo supra summum. omnibus his
5 sufficit vel unum Ciceronis exemplum: 'facinus est vincire civem Romanum, scelus verberare, prope parricidium necare: quid dicam in crucem tollere?' nam et, si tantum verberatus esset, uno gradu increverat, ponendo etiam id esse facinus, quod erat inferius, et,
10 si tantum occisus esset, per plures gradus ascenderat:
5 cum vero dixerit 'prope parricidium necare', supra quod nihil est, adiecit 'quid dicam in crucem tollere?' ita cum id, quod maximum est, occupasset, necesse erat
6 in eo, quod ultra est, verba deficere. fit et aliter supra
15 summum adiectio, ut apud Vergilium de Lauso:

quo pulchrior alter
non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.

summum est enim 'quo pulchrior alter non fuit', huic
7 deinde aliquid superpositum. tertius quoque est mo-
20 dus, ad quem non per gradus itur, et quod non est plus maximo, sed quo nihil maius est. 'matrem tuam cecidisti: quid dicam amplius? matrem tuam cecidisti.' nam et hoc augendi genus est, tantum aliquid efficere,
8 ut non possit augeri. crescit oratio minus aperte, sed
25 nescio an hoc ipso efficacius, cum citra distinctionem in contextu et cursu semper aliquid priore maius in-

---

5 ibid. 5, 66, 170 16 Aen. 7, 649. 650

AB(BnBgNE), P] 3 et pervenit *An. Eckst.* id pervenit A per id venit B, P (*qui* uenitur) 3/4 non modo ad summum sed i. q. m. s. summum BnN(E)P (*sed hi* interim), *An. Eckst.* non modo ad summum A b n. m. supra summum Bg 6 scelus est *An. Eckst.* 7 quid dicam—11 parricidium necare *om.* Ab 17 excepto—18 non fuit *om.* Ab 18 huic AbEP hic B 19 supra positum est P 20 quam non Bg quod *del.* b 21 maximo A maximum b quam maximum BP 22 occidisti Bn[1]E quid—cecidisti *om.* Ab, *in mg. add.* P[1] plus N occidisti E 24 crescit oratio *om.* Ab

sequitur, ut de vomitu in Antonium Cicero: 'in coetu
vero populi Romani, negotium publicum gerens, ma-
gister equitum.' singula incrementum habent. per se
deforme vel non in coetu vomere, in coetu etiam,
non populi, populi etiam, non Romani, vel si nullum 5
negotium ageret vel si non publicum vel si non ma-
gister equitum. sed alius divideret haec et circa sin- 9
gulos gradus moraretur: hic in sublime etiam cucurrit
et ad summum non pervenit nisu, set inpetu.

Verum ut haec amplificatio in superiora tendit, ita, 10
quae fit per comparationem, incrementum ex minori-
bus petit. augendo enim, quod est infra, necesse est
extollat id, quod superpositum est, ut idem atque in eo-
dem loco: 'si hoc tibi inter cenam et in illis inmanibus 10
poculis tuis accidisset, quis non turpe duceret? in coetu 15
vero populi Romani.' et in Catilinam: 'servi mehercule
mei si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes
cives tui, domum meam relinquendam putarem.'
interim proposito velut simili exemplo efficiendum 11
est, ut sit maius id, quod a nobis exaggerandum est, 20
ut idem pro Cluentio, cum exposuisset Milesiam
quandam a secundis heredibus pro abortu pecuniam
accepisse: 'quanto est', inquit, 'Oppianicus in eadem
iniuria maiore supplicio dignus? si quidem illa, cum
suo corpori vim attulisset, se ipsa cruciavit, hic autem 25
idem illud effecit per alieni corporis vim atque cru-
ciatum.' nec putet quisquam hoc, quamquam est si- 12
mile illi ex argumentis loco, quo maiora ex minoribus
colliguntur, idem esse. illic enim probatio petitur, hic

---

1 Phil. 2, 25, 63   14 Phil. 2, 25, 63   16 1, 7, 17   23 c. 11, 32

AB (BnBgNE), P] 1 in *om.* A   6 ageretur A   8 in *om.* A   currit B   10 in BP ad *s. l. add.* A[2]   12 id quod A[2] infra est *An. Eckst.*   12/13 necessario id qui supra positum est extollas *An. Eckst.*   13 superpositum AP *cf. § 6* supra p. B *An. Eckst.*   15 diceret PE   16 mehercules A hercule E (*qui § 11—14 omittit*)   26 fecit A

amplificatio, sicut in Oppianico non id agitur hac comparatione, ut ille male fecerit, sed ut peius. est tamen quamquam diversarum rerum quaedam vicinia: repetam itaque hic quoque idem, quo sum illic usus
13 exemplum, sed non in eundem usum. nam hoc mihi
6 ostendendum est, augendi gratia non tota modo totis, sed etiam partes partibus comparari, sicut hoc loco: 'an vero vir amplissimus P. Scipio pontifex maximus Ti. Gracchum mediocriter labefactantem statum rei
10 publicae privatus interfecit: Catilinam orbem terrae caede atque incendio vastare cupientem nos consules
14 perferemus?' hic et Catilina Graccho et status rei publicae orbi terrarum et mediocris labefactatio caedi et incendiis et vastationi et privatus consulibus con-
15 paratur: quae si quis dilatare velit, plenos singula locos habent.

15 Quas dixi per ratiocinationem fieri amplificationes, viderimus an satis proprio verbo significaverim. nec sum in hoc sollicitus, dum res ipsa volentibus discere
20 appareat. hoc sum tamen secutus, quod haec amplificatio alibi positast, alibi valet: ut aliud crescat, aliud augetur, inde ad id, quod extolli volumus, ratione
16 ducitur. obiecturus Antonio Cicero merum et vomitum 'tu', inquit, 'istis faucibus, istis lateribus, ista gladia-
25 toria totius corporis firmitate'. quid fauces et latera ad ebrietatem? minime sunt otiosa: nam respicientes ad haec possumus aestimare, quantum ille vini in Hippiae nuptiis exhauserit, quod ferre et concoquere non posset illa corporis gladiatoria firmitate. ergo,
30 si ex alio colligitur aliud, nec inproprium nec inusi-

---

8 Cat. 1, 1, 3 24 Phil. 2, 25, 63

AB(BnBgNE),P] 1 hac AP hic B 3 tamquam A[2] 14 et[2] *om.* A 15 si qui A singulos A per singula A[2] 16 habet A 18 videamus P significaverim AbP signaverim B 21 posita est AbNP posita E ut AP et ut B 22 augeatur A[2] 22/23 ratio deducitur P 28 concoquere *Cod. Alm. Spa.* quod coquere A conquere B coquere PE

tatum nomen est ratiocinationis, ut quod ex eadem causa inter status quoque habeamus. sic et ex in- 17 sequentibus amplificatio ducitur, si quidem tanta vis fuit vini erumpentis, ut non casum adferret aut voluntatem, sed necessitatem, ubi minime deceret, vomendi, 5 et cibus non recens, ut accidere interim solet, redderetur, sed usque in posterum diem redundaret. idem 18 hoc praestant quae antecesserunt: nam cum Aeolus a Iunone rogatus 'cavum conversa cuspide montem impulit in latus, et venti velut agmine facto ruunt': 10 apparet, quanta sit futura tempestas. quid? cum res 19 atrocissimas quasque in summam ipsi extulimus invidiam, elevamus consulto, quo graviora videantur quae secutura sunt, ut a Cicerone factum est, cum illa diceret: 'levia sunt haec in hoc reo. metum virgarum 15 nauarchus nobilissimae civitatis pretio redemit: humanum est: alius, ne securi feriretur, pecuniam dedit: usitatum est.' nonne usus est ratione, qua colligerent 20 audientes, quantum illud esset, quod inferebatur, cui comparata haec viderentur humana atque usitata? sic 20 quoque solet ex alio aliud augeri, cum Hannibalis bellicis laudibus ampliatur virtus Scipionis, et fortitudinem Gallorum Germanorumque miramur, quo sit maior C. Caesaris gloria. illud quoque 21 est ex relatione ad aliquid, quod non eius rei gratia 25 dictum videtur, amplificationis genus. non putant indignum Troiani principes, Graios Troianosque propter Helenae speciem tot mala tanto temporis spatio sustinere: quaenam igitur illa forma credenda est?

---

9 Aen. 1, 81 sq. 15 Verr. 5, 44, 117 26 Hom. Il. 3, 156 sqq.

AB(BnBgNE),P] 1 ut quod—20 usitata *om.* E 2 habemus BP et *om.* P 4/5 voluptatem A 7 qui *ante* usque *ras.* P 10 ac P *Verg.* qua data porta ruunt P *Verg.* 13 elevamus BP et evasimus Ab 14 cum ita P 16 nobilis nobilissimae B 18 ratiocinatione *Re.* 20 humana viderentur P 21 ut cum P 24 illud quoque—105, 2 firmior *om.* E 25 id est *ante* ad aliquid *add.* A[2] 26 videtur *corr.* A, P videretur B

non enim hoc dicit Paris, qui rapuit, non aliquis
iuvenis aut unus e volgo, sed senes et prudentissimi
22 et Priamo adsidentes. verum et ipse rex decenni bello
exhaustus, amissis tot liberis, inminente summo discri-
5 mine, cui faciem illam, ex qua tot lacrimarum origo
fluxisset, invisam atque abominandam esse oportebat,
et audit haec et eam filiam appellans iuxta se locat
et excusat etiam sibi atque esse malorum causam
23 negat. nec mihi videtur in symposio Plato, cum Alci-
10 biaden confitentem de se, quid a Socrate pati voluerit,
narrat, ut illum culparet, haec tradidisse, sed, ut So-
cratis invictam continentiam ostenderet, quae corrumpi
speciosissimi hominis tam obvia voluntate non posset.
24 quin ex instrumento quoque heroum illorum magni-
15 tudo aestimanda nobis datur [huc pertinet clipeus
Aiacis et pelias Achillis]. qua virtute egregie est usus
in Cyclope Vergilius. nam quod illud corpus mente
concipiam, cuius 'trunca manum pinus regit?' quid?
25 cum vix loricam duo 'multiplicem conixi umeris'
20 ferunt, quantus Demoleos, qui indutus ea 'cursu pa-
lantis Troas agebat?' quid? M. Tullius de M. Antoni
luxuria tantum fingere saltem potuisset, quantum
ostendit dicendo: 'conchyliatis Cn. Pompei peristro-
matis servorum in cellis stratos lectos videres?' con-
25 chyliata peristromata et Cn. Pompei terunt servi et
⟨in⟩ cellis: nihil dici potest ultra, et necesse est tamen
26 infinito plus in domino cogitare. est hoc simile illi,
quod emphasis dicitur: sed illa ex verbo, hoc ex re

9 p. 218[b]—219[d] Steph. 15 Hom. Il. 7,219; 16,140 17 Aen. 3,659 19. 20 ibid. 5,264 sq. 23 Phil. 2. 27, 67

AB(BnBgNE),P] 7 eam filiam BP ex familiam b, A (*is* familia *) 8 atque sibi *Re. Cic. Verr. 1, 40; Att. 15, 28; fam. 11, 15 confert Becher* 13 voluptate A 14 quin BP atqui *ras.* A 15 huc *Ob.* hoc B ad hoc *ras.* A, P *Glossam secl. Mei.* 16 pelta A[2] 18 concupiam Ab 22 saltem fingere P 23/24 perstromatis *item* 25 A(b) *cf. Bergfeld Glotta 7, 19* 25 terunt B ceteri *ras.* A terter b de P 26 in *add. Spa.* 27 et hoc simile est P 28 haec BgP

coniecturam facit tantoque plus valet, quanto res ipsa
verbis est firmior.

Potest adscribi amplificationi congeries quoque verborum ac sententiarum idem significantium. nam
etiam si non per gradus ascendant, tamen velut acervo 5
quodam adlevantur: 'quid enim tuus ille, Tubero, de- 27
strictus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus
ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum?
quae tua mens, oculi, manus, ardor animi? quid cu-
piebas? quid optabas?' simile est hoc figurae, quam 10
συναθροισμόν vocant, sed illic plurium rerum est con-
geries, hic unius multiplicatio. haec etiam crescere
solet verbis omnibus altius atque altius insurgentibus:
'aderat ianitor carceris, carnifex praetoris, mors terror-
que sociorum et civium Romanorum, lictor Sextius.' 15

Eadem fere est ratio minuendi: nam totidem sunt 28
ascendentibus quot descendentibus gradus. ideoque
uno ero exemplo contentus eius loci, quo Cicero de
oratione Rulli haec dicit: 'pauci tamen, qui proximi
adstiterant, nescio quid illum de lege agraria voluisse 20
dicere suspicabantur.' quod si ad intellectum referas,
minutio est, si ad obscuritatem, incrementum.

Scio posse videri quibusdam speciem amplificatio- 29
nis hyperbolen quoque, nam et haec in utramque par-
tem valet, sed quia excedit hoc nomen, in tropos 25
differenda est. quos continuo subiungerem, nisi esset
a ceteris separata ratio dicendi, quae constat non pro-
priis nec translatis. demus ergo breviter hoc desiderio
iam paene publico, ne omittamus eum, quem plerique
praecipuum ac paene solum putant orationis ornatum. 30

---

6 Cic. Lig. 3, 9   14 Verr. 5, 45, 118   19 leg. agr. 2, 5, 13

AB (BnBgNE), P] 4/5 nam et si P 6 quid] ut quid E 8 mucro ille *An. Eckst.* tuorum *om.* A t. quae *del.* b 10 similis est huic figura A^2 hoc *del.* b 11 plurimarum A^2 13 solent A 14 ut aderat E (*ex proprio quodam more, ut videtur*) 15 et *om.* A Sestius A 18 ero *om.* A, *ante* uno *habet* E^1 quo * A 19 hoc P 27/28 proprius B 28 nec *Stroux* sed *ll.* tralatis B

[DE GENERIBUS SENTENTIARUM]

1 V. Sententiam veteres, quod animo sensissent, vocaverunt. id cum est apud oratores frequentissimum, tum etiam in usu cotidiano quasdam reliquias habet: nam
5 et iuraturi 'ex animi nostri sententia' et gratulantes 'ex sententia' dicimus. non raro tamen et sic locuti sunt, ut sensa sua dicerent. nam sensus corporis vide-
2 bantur, sed consuetudo iam tenuit, ut mente concepta sensus vocaremus, lumina autem praecipueque in
10 clausulis posita sententias, quae minus celebratae apud antiquos nostris temporibus modo carent. ideoque mihi et de generibus earum et de usu arbitror pauca dicenda.

3 Antiquissimae sunt, quae proprie, quamvis omnibus
15 idem nomen sit, sententiae vocantur, quas Graeci *γνώμας* appellant: utrumque autem nomen ex eo acceperunt, quod similes sunt consiliis aut decretis. est autem haec vox universalis, quae etiam citra complexum causae possit esse laudabilis, interim ad rem
20 tantum relata, ut 'nihil est tam populare quam bonitas': interim ad personam, quale est Afri Domiti: 'princeps, qui vult omnia scire, necesse habet multa
4 ignoscere.' hanc quidam partem enthymematis, quidam initium aut clausulam epicheirematis esse dixerunt,
25 et est aliquando, non tamen semper. illud verius, esse eam aliquando simplicem, ut ea, quae supra dixi: aliquando ratione subiecta: 'nam in omni certamine, qui

20 Cic. Lig. 12, 37 21 or. frg. p. 570 M. 27 Sall. Iug. 10, 7

AB(BnBgNE),P] 4 usu *om.* B *habet etiam* b, *post* cotidiano E 9 vocemus *Vt. p. 437* praecipue *Vt.* 10 celebratae *Vt.* crebra ABP *cf. 2, 10, 2* 11 carent] carunt (ex cadunt?) E 12 mihi de P 15 sit nomen P 16 autem] tamen P 21 personas *Vt.* 22 omnia nosse E multa *om. Vt.* 23 quidam A *Vt.* EP quidem B partem *om.* A 25 non tamen—26 eam aliquando A *Vt.* P *om.* B(E) 26 simplex E ea, quam s. EP ediximus *Vt.* 27 ut est *post* subiecta *add. Vt.*, *solum* ut E (*cf. ad 105, 14*) *om.* ABP

opulentior est, etiam si accipit iniuriam, tamen, quia plus potest, facere videtur': nonnumquam duplicem: 'obsequium amicos, veritas odium parit.' sunt etiam 5 qui decem genera fecerint, sed eo modo, quo fieri vel plura possunt: per interrogationem, per comparationem, infitiationem, similitudinem, admirationem et cetera huius modi, per omnes enim figuras tractari potest. illud notabile ex diversis:

mors misera non est, aditus ad mortem est miser. 6

ac rectae quidem sunt tales: 10

tam deest avaro quod habet, quam quod non habet.

sed maiorem vim accipiunt et mutatione figurae, ut

usque adeone mori miserum est?

(acrius hoc enim quam per se 'mors misera non est'), et translatione a communi ad proprium. nam cum 15 sit rectum 'nocere facile est, prodesse difficile', vehementius apud Ovidium Medea dicit:

servare potui: perdere an possim, rogas?

vertit ad personam Cicero: 'nihil habet, Caesar, nec 7 fortuna tua maius, quam ut possis, nec natura melius, 20 quam ut velis servare quam plurimos.' ita quae erant rerum, propria fecit hominis. in hoc genere custodiendum est [et] id, quod ubique, ne crebrae sint, ne palam falsae (quales frequenter ab iis dicuntur, qui haec *καθολικά* vocant et, quidquid pro causa videtur, quasi 25 indubitatum pronuntiant) et ne passim et a quocum-

---

3 Ter. Andr. 68 3 sq. cf. Theon. Prog. p. 99, 11 Sp. 9 Trag. inc. frg. 109 R. 11 Syri sent. 628 M. 13 Aen. 12, 646. 18 Medea frg. 1 R. 19 Lig. 12, 38

AB(BnBgNE), P] 1 etiam] iam Bg (*sic*) accipit B *Vt.* P acceplt A 6 similitudinem *om.* BP *addit* b admirationem *om.* Ab (*sic*) 9 aditus—14 misera non est *om.* Ab 12 et mutatione] commutatione E 15 *hinc usque ad l. 22 hominis* E *nihil excerpsit* tralatione *sic ut plerumque* B 20 possis b 23 et *om.* *Vt. p. 437* 24 ab his AE 26 ne *om.* B (*add.* b) a quoque A

8 que dicantur. magis enim decet eos, in quibus est auctoritas, ut rei pondus etiam persona confirmet. quis enim ferat puerum aut adulescentulum aut etiam ignobilem, si iudicet in dicendo et quodam modo 5 praecipiat?

9 Enthymema quoque est omne, quod mente concepimus, proprie tamen dicitur quae est sententia ex contrariis, propterea quod eminere inter ceteras videtur, ut Homerus 'poeta', 'urbs' Roma. de hoc in argu-10 mentis satis dictum est. non semper autem ad pro-11 bationem adhibetur, sed aliquando ad ornatum: 'quorum igitur impunitas, Caesar, tuae clementiae laus est, eorum te ipsorum ad crudelitatem acuet oratio?' non quia sit ratio dissimilis, sed quia iam per alia, 11 ut id iniustum appareret, effectum erat. et addita in 16 clausula est epiphonematis modo non tam probatio quam extrema quasi insultatio. est enim epiphonema rei narratae vel probatae summa acclamatio:

tantae molis erat Romanam condere gentem!

20 'facere enim probus adulescens periculose quam per-12 peti turpiter maluit.' est et quod appellatur a novis *νόημα*, qua voce omnis intellectus accipi potest, sed hoc nomine donarunt ea, quae non dicunt, verum intellegi volunt, ut in eum, quem saepius a ludo rede-25 merat soror, agentem cum ea talionis, quod ei pollicem dormienti recidisset: 'eras dignus ut haberes integram 13 manum': sic enim auditur 'ut depugnares'. vocatur aliquid et clausula: quae si est, quod conclusionem dicimus, et recta et quibusdam in partibus necessaria

---

11 ibid. 4, 10 19 Aen. 1, 33 20 Cic. Mil. 4, 9

AB(BnBgNE), P] 1 dicatur ABP *corr. ed. Gryph.* decent *Ed. vett.* 5 praecidat A 6 enthymema—27 depugnares *om.* E quoque est BP quidem A[2] *ras.* 8/9 videtur inter ceteras P 10 ad *s. l. add.* A 14 non quia sit ratio *om.* A tam per aliud inustum A 18 acclamatio (adcl-) ABP *An. Eckst.* exclamatio *Vt.* 21 a nobis A 23 dicuntur P *et fort.* A[1] dicunt ut b 24 ut in AbP in B quam B 26 praecidisset *Bu.* 29 et recta P *s. l. m*[1] et rectae (*vel* -te) BP *om.* A

est: 'quare prius de vestro facto fateamini necesse est, quam Ligari culpam ullam reprehendatis.' sed nunc aliud volunt, ut omnis locus, omnis sensus in fine sermonis feriat aurem. turpe autem ac prope nefas ducunt, respirare ullo loco, qui adclamationem non petierit. inde minuti corruptique sensiculi et extra rem petiti: neque enim possunt tam multae bonae sententiae esse, quam necesse est multae sint clausulae. 14 5

Iam haec magis nova sententiarum genera: ex inopinato, ut dixit Vibius Crispus in eum, qui, cum loricatus in foro ambularet, praetendebat id se metu facere: 'quis tibi sic timere permisit?' et insigniter Africanus apud Neronem de morte matris: 'rogant te, Caesar, Galliae tuae, ut felicitatem tuam fortiter feras.' sunt et alio relata, ut Afer Domitius, cum Cloatillam defenderet, cui obiectum crimen, quod virum, qui inter rebellantes fuerat, sepelisset, remiserat Claudius, in epilogo filios eius adloquens 'matrem tamen', inquit, 'pueri sepelitote'. et aliunde petita, id est in alium locum ex alio translata. pro Spatale Crispus, quam ⟨qui⟩ heredem amator instituerat decessit, cum haberet annos duodeviginti: 'hominem divinum, qui sibi indulsit.' facit quasdam sententias sola geminatio, qualis est Senecae in eo scripto, quod Nero ad senatum misit occisa matre, cum se periclitatum videri vellet: 'salvum me esse adhuc nec credo nec gaudeo.' melior, cum ex contrariis valet: 'habeo quem fugiam, quem sequar non habeo.' 'quid quod miser, cum loqui non 15 10 16 16 17 20 18 25

1 Lig. 1, 2 10 or. frg. p. 588 M. 12 or. frg. p. 571 M. 15 ibid. p. 567 M. 22 ibid. p. 588 24 ibid. p. 584 27 Cic. Att. 8, 7, 2 28 ex or. Cic. Pis., ut videtur, cf. Hier. epist. 59 ad Oceanum.

AB(BnBgNE), P] 2 illam A 5 illo Ab quo A[2] 7 tam] eo *ras.* A 7/8 sententiae *om.* A 8 quam] quo *corr.* A 9 iam—23 indulsit *om.* E 11 se id P 15 Domi*tillam* A 21 qui *add. Re.* 22 o hominem *ras.* A 27 valent A 28 non habeo item quid E

19 posset, tacere non poterat?' ea vero fit pulcherrima, cum aliqua comparatione clarescit. Trachalus contra Spatalen: 'placet hoc ergo, leges, diligentissimae pudoris custodes, decimas uxoribus dari, quartas mere-
5 tricibus?'

Sed horum quidem generum et bonae dici possunt
20 et malae: illae semper vitiosae ** aut a verbo: 'patres conscripti: sic enim incipiendum est mihi, ut memineritis patrum.' peius adhuc, quo magis falsum est
10 et longius petitum, contra eandem sororem gladiatoris,
21 cuius modo feci mentionem: 'ad digitum pugnavi.' est etiam generis eiusdem, nescio an vitiosissimum, quotiens verborum ambiguitas cum rerum falsa quadam similitudine iungitur. clarum actorem iuvenis audivi,
15 cum lecta in capite cuiusdam ossa sententiae gratia tenenda matri dedisset: 'infelicissima femina, nondum
22 extulisti filium et iam ossa legisti.' ad hoc plerique minimis etiam inventiunculis gaudent, quae excussae risum habent, inventae facie ingenii blandiuntur. de
20 eo, qui naufragus et ante agrorum sterilitate vexatus
23 in scholis fingitur se suspendisse: 'quem neque terra recipit nec mare, pendeat.' huic simile in illo, de quo supra dixi, cui pater sua membra laceranti venenum dedit: 'qui haec edit, debet hoc bibere.' et in luxurio-
25 sum, qui ἀποκαρτέρησιν simulasse dicitur: 'necte laqueum, habes quod faucibus tuis irascaris: sume ve-
24 nenum, decet luxuriosum bibendo mori.' alia vana,

---

2 or. frg. p. 593 M.

AB(BnBgNE), P] 4 custos A decumas *in ras.* A 6 et horum A bonae *ll.* TF bene ABP 7 illae—111, 8 necessarium *om.* E illo A[2] *hiat oratio* aut a B uti *ras.* A aP 11 digitum mihi p. P 14 actorem *Spa.* actorum A autorem B auctorem bNP 15 in *om.* *Vt.* capide *Kroll* 15/16 ossa—tenenda *om.* Ab 17 et iam etiam A 18 mimicis etiam *O. Hey* 21 nec terra NP 22 recepit A 24 hoc edit P et *om.* A 25 apocarteresim B(P) in apoteca frenesim Ab se *ante* dicitur *add.* b

⟨ut⟩ suadentis purpuratis, ut Alexandrum Babylonis
incendio sepeliant: 'Alexandrum sepelio: hoc quis-
quam spectabit a tecto?' quasi vero id sit in re tota
indignissimum. alia nimia, ut de Germanis dicentem
quendam audivi: 'caput nescio ubi impositum', et de 5
viro forti: 'bella umbone propellit.' sed finis non erit, 25
si singulas corruptorum persequar formas: illud po-
tius, quod est magis necessarium.

Duae sunt diversae opiniones, aliorum sententias
solas paene sectantium, aliorum omnino damnan- 10
tium, quorum mihi neutrum admodum placet. densitas 26
earum obstat invicem, ut in satis omnibus fructibus-
que arborum nihil ad iustam magnitudinem adu-
lescere potest, quod loco, in quem crescat, caret. nec
pictura, in qua nihil circumlitum est, eminet. ideoque 15
artifices etiam, cum plura in unam tabulam opera
contulerunt, spatiis distingunt, ne umbrae in corpora
cadant. facit res eadem concisam quoque orationem: 27
subsistit enim omnis sententia, ideoque post eam uti-
que aliud est initium. unde soluta fere oratio et e 20
singulis non membris, sed frustis conlata structura
caret, cum illa rotunda et undique circumcisa insistere
invicem nequeant. praeter hoc etiam color ipse dicendi 28
quamlibet clarus, multis tamen ac variis velut ma-
culis conspergitur. porro, ut adferunt lumen clavus 25
et purpurae loco insertae, ita certe neminem deceat

---

14 sq. et p. 112, 5 cf. Auctor subl. c. XVII. Caecil. Cal. frg. 96a et b Of.

AB(BnBgNE), P] 1 ut *add. Re.* 1/2 Babylonis—Alexandrum *om.* BnBg[1] 5 positum A[2] *post* impositum *quinque in* P *secuntur litt. evanidae* 6 propellit *corr.* A, bP propello B *et fort.* A[1] 10 spectantium *ll. corr. Spa.* 13 arborum BP ramorum (ra- *corr.*) A, *idem voluit* b arvorum *Ed. vett. fort.* ⟨ut⟩ arborum multitudinem Ab 14 in quo (-o *corr.*) A, E 16 opera *om.* E corpora *O. Jahn* 18 eandem B (*sed* eadem E) 24 clarus E *Re.* claris *rell.* 25 adferunt *Spa.* adferent BP affert A adfertur b 26 et *om.* A in loco BnBg, in *om.* ANEP insertus (-tus *corr.*) A

29 intertexta pluribus notis vestis. quare licet haec et nitere et aliquatenus extare videantur, tamen et lumina illa non flammae, sed scintillis inter fumum emicantibus similia dixeris (quae ne apparent quidem,
5 ubi tota lucet oratio, ut in sole sidera ipsa desinunt cerni) et, quae crebris parvisque conatibus se attollunt, inaequalia tantum et velut confragosa nec admirationem consecuntur eminentium et planorum gratiam
30 perdunt. hoc quoque accedit, quod solas captanti sen-
10 tentias multas dicere necesse est leves, frigidas, ineptas: non enim potest esse delectus, ubi numero laboratur. itaque videas et divisionem pro sententia poni et argumentum, sit tantum in clausulae calce
31 et apte pronuntietur. 'occidisti uxorem ipse adulter;
15 non ferrem te, etiam si repudiasses' divisio est. 'vis scire, venenum esse amatorium? viveret homo, nisi illud bibisset' argumentum est. nec multas plerique
32 sententias dicunt, sed omnia tamquam sententias. huic quibusdam contrarium studium, qui fugiunt ac re-
20 formidant omnem hanc in dicendo voluptatem, nihil probantes nisi planum et humile et sine conatu. ita, dum timent ne aliquando cadant, semper iacent. quod enim tantum in sententia bona crimen est? non causae prodest? non iudicem movet? non dicentem commen-
33 dat? sed est quoddam genus, quo veteres non ute-
25 bantur. ad quam usque nos vocatis vetustatem? nam si illam extremam, multa Demosthenes, quae ante eum nemo. quo modo potest probare Ciceronem, qui nihil

---

AB(BnBgNE), P] 2 tamen et] tamen P 3 illa flamma est et sc. A(b) (illa non flāmest sed Bg[1]) 4 appareant P 5 ut *om.* Ab 8 consequuntur bE consequentur Bg[1]NP (*fort. recte*) consequetur Bn 10 necesse est dicere PE 11 delectus A[2]PE dilectus *rell.* in numero *Gernhard* 12 ideoque v. P 13 et *s. l.* A sit BP si A clausulae calce Ab corr. P clausula BP[1] 14 et apte *Stroux* et male B, P? *om.* A b *corr.* P 15/16 vis scire B (scir *potius* Bg[1]) P vis certe A vis negare *Kroll* 24 movet AbEP monet *rell.* 25 sed est bP sed A est B 26 ad *Re.* et ad BP et Ab

putet ex Catone Gracchisque mutandum? sed ante hos simplicior adhuc ratio loquendi fuit. ego vero haec 34 lumina orationis velut oculos quosdam esse eloquentiae credo. sed neque oculos esse toto corpore velim, ne cetera membra officium suum perdant, et, si ne- 5 cesse sit, veterem illum horrorem dicendi malim quam istam novam licentiam. sed patet media quaedam via, sicut in cultu victuque accessit aliquis citra reprensionem nitor. quare, sicut possumus, adiciamus virtutibus. prius tamen sit vitiis carere, ne, dum volumus 10 esse meliores veteribus, simus tantum dissimiles.

Reddam nunc, quam proximam esse dixeram par- 35 tem de tropis, quos motus clarissimi nostrorum auctores vocant. horum tradere praecepta et grammatici solent. sed a me, cum de illorum officio loquerer, 15 dilata pars haec est, quia de ornatu orationis gravior videbatur locus et maiori operi reservandus.

[DE TROPIS]

VI. τρόπος est verbi vel sermonis a propria signifi- 1 catione in aliam cum virtute mutatio. circa quem in- 20 explicabilis et grammaticis inter ipsos et philosophis pugna est, quae sint genera, quae species, qui numerus, quis cuique subiciatur. nos omissis, quae nihil ad in- 2 struendum oratorem pertinent, cavillationibus necessarios maxime atque in usum receptos exequemur, 25 haec modo in his adnotasse contenti, quosdam gratia significationis, quosdam decoris adsumi, et esse alios in verbis propriis, alios in tralatis, vertique formas non verborum modo, sed et sensuum et com- 29 positionis. quare mihi videntur errasse, qui non alios 3

AB(BnBgNE), P] 1 putat e Catone E 3 oratio Ab 6 veterum A 9 si quid possumus *Spa.* 10 sit tamen P 12 reddam—17 reservandus *om.* E 12 proximam BP primam Ab partem dixeram esse Ab 13 motus BP modos A *cf. 9, 1, 2* 17 reservandus APb servandus B 19 tropus B *excepto* E, P 20 quam E 23 quis cui P

crediderunt tropos, quam in quibus verbum pro verbo
poneretur. neque illud ignoro, in isdem fere, qui
significandi gratia adhibentur, esse et ornatum, sed
non idem accidet contra, eruntque quidam tantum ad
5 speciem accommodati.

4 Incipiamus igitur ab eo, qui cum frequentissimus
est tum longe pulcherrimus, translatione dico, quae
μεταφορά Graece vocatur. quae quidem cum ita est ab
ipsa nobis concessa natura, ut indocti quoque ac non
10 sentientes ea frequenter utantur, tum ita iucunda atque
nitida, ut in oratione quamlibet clara proprio tamen
5 lumine eluceat. neque enim vulgaris esse neque humilis nec insuavis haec recte modo adscita potest.
copiam quoque sermonis auget permutando aut mu-
15 tuando quae non habet, quodque est difficillimum,
praestat ne ulli rei nomen deesse videatur. transfertur
ergo nomen aut verbum ex eo loco, in quo proprium
est, in eum, in quo aut proprium deest aut translatum
6 proprio melius est. id facimus, aut quia necesse est
20 aut quia significantius est aut, ut dixi, quia decentius.
ubi nihil horum praestabit, quod transferetur inproprium erit. necessitate rustici 'gemmam' in vitibus
(quid enim dicerent aliud?) et 'sitire segetes' et 'fructus laborare', necessitate nos 'durum hominem' aut
25 'asperum': non enim proprium erat quod daremus his
7 adfectibus nomen. iam 'incensum ira' et 'inflammatum
cupiditate' et 'lapsum errore' significandi gratia: nihil
enim horum suis verbis quam his accersitis magis
proprium erit. illa ad ornatum, 'lumen orationis' et

AB(BnBgNE), P] 4 erunt (*om.* que) Bg^1EP 7 translationem A 8 cum *om.* P 13 haec E hac *rell.* B, ac AP *om.* *Ed. vett.* recto APE 14 permittendo BP 14/15 mutuando (-ndo *s. l.* A^1) A mutuari BP 17 proprium BP primum Ab 19 melius est BP ** melius A 23 sitire agros, laetas esse segetes *Cicero orat. 81 (de orat. 3, 155) cf. Mart. Cap. de rhet. p. 473, 18 H.* 24 nos *om.* A 26 adfectionibus B (nomen *om.* N) P^1 28 accersitis A (*idem voluit* b) NE arcessitis BnBgP 29 erat E

'generis claritatem' et 'contionum procellas' et 'eloquentiae fulmina', ut Cicero pro Milone Clodium 'fontem gloriae eius' vocat et alio loco 'segetem ac materiem'. quaedam etiam parum speciosa dictu per hanc 8 explicantur: 5

hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus
sit genitali arvo et sulcos oblimet inertes.

in totum autem metaphora brevior est similitudo eoque distat, quod illa comparatur rei, quam volumus exprimere, haec pro ipsa re dicitur. comparatio est, 9 cum dico fecisse quid hominem 'ut leonem', trans- 11 latio, cum dico de homine 'leo est'. huius vis omnis quadruplex maxime videtur: cum in rebus animalibus aliud pro alio ponitur, ut de agitatore

gubernator magna contorsit equum vi, 15

aut [ut Livius Scipionem a Catone 'adlatrari' solitum refert] inanima pro aliis generis eiusdem sumuntur, ut

classique inmittit habenas, 10

aut pro rebus animalibus inanima:

ferron an fato moerus Argivom occidit? 20

aut contra:

sedet inscius alto
accipiens sonitum saxi de vertice pastor.

praecipueque ex his oritur mira sublimitas, quae 11 audaci et proxime periculum translatione tolluntur, 25 cum rebus sensu carentibus actum quendam et ani-

---

2/3 c. 13, 34 et 35 6 Verg. georg. 3, 135. 136 10 sq. cf. Arist. rhet. 3, 4, 1406 b 20 sq. 15 Enn. ann. 160 V. 16 Liv. 38, 54, 1 18 Aen. 6, 1 20 Trag. inc. 35 R. 22 Aen. 2, 307

AB(BnBgNE), P] 3/4 materiam A 6 obtunsior AbE 10 pro *om.* A 16 aut] et P a E *gloss. exp. Christ om.* E, *solum* ut *om.* B 19 inanima, ut (*pro suo more*) E 20 ferron an *Buecheler* ferro non Ab ferro an BP facto omerus Argum A fatoe moerus Argiuom Bg fato metus Argivum P argivum Nb 22 ut sedet E 24 praecipueque—116, 11 sed *praeteriit* E 24 mira *om.* Ab 25 audaciae proxima AP periculo translationis attollitur (-lo *ex* -lum *et ultimae 12 litt. ras.*) A, P

mos damus, qualis est

pontem indignatus Araxes

12 et illa Ciceronis: 'quid enim tuus ille, Tubero, destrictus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus
5 ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum?'
duplicatur interim haec virtus, ut apud Vergilium:

ferrumque armare veneno,

nam et 'veneno armare' et 'ferrum armare' translatio
13 est. secantur haec in pluris ⟨species,⟩ ut a rationali
10 ad rationale et item de inrationalibus et haec invicem, quibus similis ratio est et a toto et a partibus. sed iam non pueris praecipimus, ut accepto genere species intellegere non possint.

14 Ut modicus autem atque opportunus eius usus in-
15 lustrat orationem, ita frequens et obscurat et taedio complet, continuus vero in allegoriam et aenigmata exit. sunt etiam quaedam et humiles translationes, ut id, de quo modo dixi, 'saxea est verruca', et sordidae.
15 non enim, si Cicero recte 'sentinam rei publicae' dixit,
20 foeditatem hominum significans, idcirco probem illud quoque veteris oratoris: 'persecuisti rei publicae vomicas.' optimeque Cicero demonstrat cavendum, ne sit deformis translatio, qualis est (nam ipsis eius utar exemplis): 'castratam morte Africani rem publicam',
16 et 'stercus curiae Glauciam': ne nimio maior aut, quod
25 saepius accidit, minor, ne dissimilis. quorum exempla nimium frequenter deprendet, qui scierit haec vitia

---

2 Aen. 8, 728 3 Lig. 3, 9 7 Aen. 9, 773 18 Trag. inc. 75 R. 19 Cat. 1, 5, 12 22 de orat. 3, 41, 164

AB(BnBgNE), P] 6 ut A *om.* BP 9 species *add. Daniel* 10 item *Ha.* idem *ll.* et *ante* haec *del.* bM 11 et a toto et a PM et a toto et Ab toto et B *cf. Arist. Poet. 1457 b 7. Mart. Cap. rhet. p. 474, 8 H* 12 iam] haec E 15 obscurus taedio E 16 allegorias A enigma E 17 et humiles et transl. A[1]? b et *om.* E 18 et sordidae—21 vomicas *praeterit* E 23 nam ipsis eius BP ipsis eius b ut ipsius *ras.* A, E 25 curiae *om.* Ab, *in* Glauciam *hic desinit* E, *v. p. 130, 13*

esse. sed copia quoque modum egressa vitiosa est, praecipue in eadem specie. sunt et durae, id est a 17 longinqua similitudine ductae, ut

capitis nives

et 5

Iuppiter hibernas cana nive conspuit Alpeis.

in illo vero plurimum erroris, quod ea, quae poetis, qui et omnia ad voluptatem referunt et plurima vertere etiam ipsa metri necessitate coguntur, permissa sunt, convenire quidam etiam prorsae putant. at ego 18 in agendo nec 'pastorem populi' auctore Homero 11 dixerim, nec volucres 'per aëra nare', 'pennis remigare', licet hoc Vergilius in apibus ac Daedalo speciosissime sit usus. metaphora enim aut vacantem locum occupare debet aut, si in alienum venit, plus valere 15 eo, quod expellet.

Quod † aliquando pentiam magis de synecdoche 19 dicam. nam translatio permovendis animis plerumque et signandis rebus ac sub oculos subiciendis reperta est: haec variare sermonem potest, ut ex uno plures 20 intellegamus, parte totum, specie genus, praecedentibus sequentia, vel omnia haec contra, liberior poetis quam oratoribus. nam prorsa, ut 'mucronem' pro 20 gladio et 'tectum' pro domo recipiet, ita non 'puppem' pro navi nec 'abietem' pro tabellis, et rursus, ut pro 25

---

4 Hor. carm. 4, 13, 12 6 versus Furi Bibaculi cf. Hor. sat. 2, 5, 41 12 georg. 4, 59: Aen. 6, 16 et 19

ABGMPV] 3 *in* similitudine *des.* B 6 Alpeis] alpesi G alpes* A alpes M, P (*sed is* s *ras.*), V 10 prosae A[2]MPV 12 per aera nare *Ha.* sperae sanare G spero sonare V *om.* AMP pennis remigare MP, A (*sed ras., et* remigrare), *om.* G, *mg. habet* V *de vitio cf. p. 107, 6. 112, 25. 122, 6* sq. 13 hoc *om.* GMPV 14/15 occup. loc. debent P (debent *etiam* GV) 16 expellit A[2]MV 17 quod aliquando AGM quin aliquam P qui in aliquam V (aliquanto *Re.*) pentiam AG peneiam A[2] potentiam MPV paene iam *vel* etiam *Edd.*, *verum aut* quod paene iam magis *aut* quod aliquanto magis 19 et *om.* AG (signandisque A[2]) *fort.* vel *inserendum* oculis AGMV 23 prosa A[2]MPV

gladio 'ferrum', ita non pro equo 'quadripedem'.
maxime autem in orando valebit numerorum illa li-
bertas. nam et Livius saepe sic dicit: 'Romanus proelio
victor', cum Romanos vicisse significat, et contra Ci-
5 cero ad Brutum 'populo', inquit, 'inposuimus et ora-
21 tores visi sumus', cum de se tantum loqueretur. quod
genus non orationis modo ornatus, sed etiam cotidiani
sermonis usus recipit. quidam synecdochen vocant et
cum id in contextu sermonis, quod tacetur, accipimus:
10 verbum enim ex verbis intellegi, quod inter vitia
ellipsis vocatur:

Arcades ad portas ruere.

22 mihi hanc figuram esse magis placet, illic ergo red-
detur. aliud etiam intellegitur ex alio:

15 aspice, aratra iugo referunt suspensa iuvenci,

unde apparet noctem adpropinquare. id nescio an ora-
tori conveniat nisi in argumentando, cum rei signum
est: sed hoc ab elocutionis ratione distat.

23 Nec procul ab hoc genere discedit metonymia, quae
20 est nominis pro nomine positio, [cuius vis est, pro eo,
quod dicitur, causam, propter quam dicitur, ponere]
sed, ut ait Cicero, hypallagen rhetores dicunt. haec
inventas ab inventore et subiectas res ab obtinentibus
significat, ut

25 Cererem corruptam undis,

et

---

3 2, 27 4 ep. frg. VIII 10 Mü. 12 Aen. 11, 142
15 ecl. 2, 66 22 orat. 27, 93 25 Aen. 1, 177

AGMPV] 8 recepit G 8/9 cum et PV cum (*om.* et) M
10 ex verbo PV intellegitur PVM 11 etlipsis AG ecl- A[2]MV
cf. Schemata Dian. p. 75, 1 H. 13/14 reddetur P[3] redditur MPV
redentur AG (redd- A[2]) 14 ex *om.* GMPV alia AG aliud
MPV 16 nocte de GM(P) 17 in *add.* G[2] 18 sed AP
sic GMV 19 descendit (disce- A[1]P) AGMPV, *corr.* P[2]
20 pro *m. rec.* P tro *ll.* (tropus V) *gloss. exp. Spa.* 22 sed]
et *ras.* A rethorices A[1] (?), GM, P(?), V 23 inventa G
MPV subiecta est ab GM sublecta ab PV

receptus
terra Neptunus classes aquilonibus arcet.

quod fit retrorsum durius. refert autem, in quantum 24 hic tropus oratorem sequatur. nam ut 'Vulcanum' pro igne volgo audimus et 'vario Marte pugnatum' eru- 5 ditus est sermo et 'Venerem' quam coitum dixisse magis decet, ita 'Liberum et Cererem' pro vino et pane licentius, quam ut fori severitas ferat. sicut ex eo, quod continetur, usus recipit 'bene moratas urbes' et 'poculum epotum' et 'saeculum felix': at id, quod con- 25 tra est, raro audeat nisi poeta: 11

iam proximus ardet Ucalego.

nisi forte hoc potius est, a possessore quod possidetur, ut 'hominem devorari', cuius patrimonium consumatur: quo modo fiunt innumerabiles species. huius enim 26 sunt generis, cum 'ab Hannibale caesa apud Cannas 16 sexaginta milia' dicimus, et carmina Vergili 'Vergilium', 'venisse' commeatus, qui adferantur, 'sacrilegium deprehensum', non sacrilegum hominem, 'armorum scientiam habere', non artis. illud quoque et 27 poetis et oratoribus frequens, quo id, quod efficit, ex 21 eo, quod efficitur, ostendimus. nam et carminum auctores

pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas,

et 25

pallentesque habitant morbi tristisque senectus,

et orator 'praecipitem iram, hilarem adulescentiam, segne otium' dicet.

---

1 Hor. ars 63 · 12 Aen. 2, 311 24 Hor. carm. 1, 4, 13 26 Aen. 6, 275

AGMPV] 4 hic A dic (*ex* dicit) G dicunt M dicimus P ductus V 5 audimus *Francius* audivimus *ll.* 8 *fort.* sic et ex 8/9 ex eo, quod continet, id, quod continetur P *sed* continet id, quod *s. l.* 10 quod *om.* G 11 audeat quis nisi MPV (quis *om.* AG!) 12 Ucalegon M Ucaleon V 17/18 Vergilium *om.* MP, V (*in quo haec valde turbata*) 19 sacrilegum hominem *Spa.* sacrilegium (sacrilegum P?) non GMPV sacrilegium *** A sacrilegum A[2] 21 et *om.* G quod AG qui M eum qui PV

28 Est etiam huic tropo quaedam cum synecdoche vicinia. nam cum dico 'vultus hominis' pro vultu, dico pluraliter, quod singulare est, sed non id ago, ut unum ex multis intellegatur (nam id est manifestum), sed
5 nomen inmuto: et cum aurata tecta 'aurea', pusillum a vero discedo, quia non est ⟨nisi⟩ pars auratura. quae singula persequi minutioris est curae etiam non oratorem instruentibus.

29 Antonomasia, quae aliquid pro nomine ponit, poetis
10 utroque modo frequentissima, et per epitheton, quod detracto eo, cui adponitur, valet pro nomine 'Tydides, Pelides', et ex his, quae in quoque sunt praecipua:

divum pater atque hominum rex.

[et ex factis, quibus persona signatur:

15 thalamo quae fixa reliquit
impius.]

30 oratoribus etiam si rarus eius rei, nonnullus tamen usus est. nam ut 'Tydiden' et 'Peliden' non dixerint, ita dixerint 'impios et parricidas' * *. 'eversorem' quo-
20 que 'Karthaginis et Numantiae' pro Scipione et 'Romanae eloquentiae principem' pro Cicerone potuisse non dubitem. ipse certe usus est hac libertate: 'non multa peccas, inquit ille fortissimo viro senior ma-

---

13 Aen. 1, 65 15 ibid. 4, 495 22 Cic. Mur. 29, 60

AGMPV] 2 vultus A²MPV vultum A¹G 5 nomen immuto *corr.* P¹(?) nomen multa AG nomina multa MPV nomina muto Q 5/6 a vero *Gothanus* P ab eo GMV ab ea A 6 est *cum ras.* A, PV esse GM *suppl. Ba.* 7 singula persequi A singulae neque GM, *solum* singule V singula exsequi P(Q) 10 quod AG quia MPV 12 ex *om.* GM in *add.* A² *om.* AGM *plura om.* PV 14 *sq. secl. Christ* 18/19 dixerit *bis* A, *semel et priore loco* GM (dixerunt *bis* PV *ultimo loco* M) 19 impios et parricidas *Spa.* impius et parricida AGMPV *lac. statuit Ha. supplens* pro Caesaris interfectoribus. impurissimos parricidas ⟨pro Antonio et Dolabella⟩ *ex Cic. Phil. 13, 19, 42 ci. C. Schenkl* 21 potuisse GT posuisse AM, V *in mg.* 22 dubitem *Francius* dubite (*sic*) A dubitet A²M, V *in mg.* ducite G (posuerunt *pro* p. n. d. P *et in textu* V)

gister': neutrum enim nomen est positum et utrumque intellegitur.

Onomatopoeia quidem, id est fictio nominis, Grae- 31 cis inter maximas habita virtutes, nobis vix permittitur. et sunt plurima ita posita ab his, qui sermonem primi 5 fecerunt aptantes adfectibus vocem: nam 'mugitus' et 'sibilus' et 'murmur' inde venerunt. deinde, tamquam 32 consummata sint omnia, nihil generare audemus ipsi, cum multa cotidie ab antiquis ficta moriantur. vix illa, quae πεποιημένα vocant, quae ex vocibus in usum 10 receptis quocumque modo declinantur, nobis permittimus, qualia sunt [ut] 'sullaturit' et 'proscripturit', atque 'laureati postes' pro illo 'lauru coronati' ex eadem fictione sunt, sed hoc feliciter evaluit. At 33 οἴνοι' ἀγαθοῖο ferimus in Graecis, Ovidius ioco cludit 15 'vinoeo bonoeo'. dure etiam iungere arquitenentem et dividere septentriones videmur.

Eo magis necessaria κατάχρησις, quam recte dicimus 34 abusionem, quae non habentibus nomen suum accommodat, quod in proximo est, sic: 20

ecum †ogra putant

aedificant,

et apud tragicos 'Aegialeo parentat pater'. mille sunt 35

---

12 Cic. Att. 9, 10, 6 21 cf. Aen. 2, 15 23 Trag. inc. 79 R., ut videtur ex Medo Pacuvi.

AGMPV] 1 positum est PV et utrumque et G 5 at sunt *Capperonnerius* 8 consummata *Vindob. 30* (= W) *et 3101* consumpta AGMPV 12 sunt ut AG sunt u VM sunt P sunt illud *Wölfflin* 13 postes A² potes AG ponentes MPV lauro GMPV 14/15 at οἴνοι' ἀγαθοῖο] adoinoia et uio eo AGM *et fere* PV at οἴνοιο et βίοιο *praeiverat Heraeus* 15 16 Ovidius ioco cludit 'vinoeo bonoeo' *Heraeus* obidius ocoeludituino bono eo A (*sic*), GM *et sic fere* P, V (*qui* bonoeo *habet*) 16 arquitenentem *Haupt* arqui (qui M) tollentem AGMP(V) 17 dividere *Ob.* videre *ll.* 20/21 sic ecum P *Vindob. 3101* sic equum V sicaecum *vel* sicecum *cett. ll.* 21 ogra putant *corrupte* divina Palladis arte *ex Verg. Aen. 2, 15 Ba. quae mira esset corruptela. Tentavi* organis Danai 23 parentat *Birt* paret at *ll.* □

haec: 'acetabula' quidquid habent et 'pixides' cuiuscumque materiae sunt et 'parricida' matris quoque aut fratris interfector. discernendumque est ab hoc totum translationis istud genus, quod abusio est, ubi
5 nomen defuit, translatio, ubi aliud fuit. nam poetae solent abusive etiam in his rebus, quibus nomina sua sunt, vicinis potius uti, quod rarum in prorsa est.
36 illa quoque quidam *καταχρήσεις* volunt esse, cum pro temeritate 'virtus' aut pro luxuria 'liberalitas' dicitur.
10 a quibus equidem dissentio: namque in his non verbum pro verbo ponitur, sed res pro re. neque enim quisquam putat luxuriam et liberalitatem idem significare, verum id, quod fit, alius luxuriam esse dicit, alius liberalitatem, quamvis neutri dubium sit haec
15 esse diversa.

37 Superest ex his, quae aliter significant, *μετάληψις*, id est transsumptio, quae ex alio tropo in alium velut viam praestat,*** et rarissimus et inprobissimus, Graecis tamen frequentior, qui Centaurum, qui Chiron est,
20 *Ἥσσονα* et insulas *ὀξείας θοάς* dicunt. nos quis ferat,

---

19 Poetae lyr. gr.[4] III 666, 30, Anthol. lyr. II C p. 196, 11 D.
20 Hom. Od. 15, 299

AGMPV] 1 habent *Gallaeus* habet *ll.* pixides P (*ras.* yx), W pissides (pisi- A spissi- M) AGMV *cf. Tryph. 192, 26 Sp.* 3 ab hoc *Gertz* hoc AGM ac P a V 6/7 sua sunt PV sua GM sunt A 7 prosa A²MPV 8 esse volunt P 10 equidem *Ha.* haec quidem GMPV ego (*ras.*) quidem A² 12 putat quisquam P et lux. A²MPV exl. G **l. A 13 fit A sit GM scit PV 17 id est APV item G *om.* M transumptio GP in alium A *An. Eckst. p. 20* in aliud GMPV 18 *hiantem sententiam eo q. e.* tropus *male suppl. Ald., deest fere* ⟨cuius in comoedia usus probatur, alioqui⟩ *cf. p. 123, 10* inprobissimus AG inpervissimus *An. Eckst.* improbus PV in propriis M 19 qui Centaurum *Re.* qua scient aurum AGMPV qui anatrum *An. Eckst.* qui Chiron est *An. Eckst.* qui hirori est AGM qui harorіem P quod arorіem V Chironem *Mei.* 20 *Ἥσσονα Mei. coll. Tryph.* hoccona AGMPV et *om.* AGPV, M(?) *add. An. Eckst.* insulas oxias thoas *An. Eckst.* insulaem ψιαcΘΟΑC G insulam ЄμψιαcΘΟΑC A insule Φιαc-

si Verrem 'suem' aut Aelium Catum 'doctum' nominemus? est enim haec in metalempsi natura, ut inter 38
id, quod transfertur, et id, quo transfertur, sit medius
quidam gradus, nihil ipse significans, sed praebens
transitum: quem tropum magis adfectamus, ut habere 5
videamur, quam ullo in loco desideramus. nam id
eius frequentissimum exemplum est 'cano canto',
⟨'canto⟩ dico', ita 'cano dico': interest medium illud
'canto'. nec diutius in eo morandum: invisi usus ad- 39
modum videt⟨ur esse⟩ nisi, ut dixi, in comoedis. 10

Cetera iam non significandi gratia, sed ad ornan- 40
dam non augendam orationem adsumuntur. ornat
enim ἐπίθετον quod recte dicimus adpositum, a nonnullis sequens dicitur. eo poetae et frequentius et
liberius utuntur. namque illis satis est convenire id 15
verbo, cui adponitur, itaque et 'dentes albos' et 'umida
vina' in his non reprehendemus: apud oratorem, nisi
aliquid efficitur, redundat. tum autem efficitur, si sine
illo id, quod dicitur, minus est, qualia sunt: 'o scelus
abominandum, o deformem libidinem.' exornatur 41
autem res tota maxime translationibus: 'cupiditas 21
effrenata' et 'insanae substructiones.' et solet fieri aliis

---

16 Aen. 11, 681 georg. 3, 364 21 Cic. Cat. 1,10,25
22 Mil. 20, 53

θόας V insulae—*Φιλέθοας* (*v. l.* V) P insule M *cf. Tryph. p. 195, 12 sq. et Strabonis C. 350/351, unde suspiceris Φιας* (*Ψιας vel* ΦΙΛΕ) *glossema ex insularum nomine Φιάς esse ortum cf. Allen ad Od. 15, 297* nos AGMPV ad nos *An. Eckst. unde* at nos *Eckst.* AGMPV] 1 Lelium MPV Catum *An. Eckst. om. ll.* 3 et id (in *trad. corr. Eckst.*) quo transfertur *An. Eckst. om. ll.* 8 canto *add. Christ* 8/9 illud canto A[2] illud cano AGMPV 9 invisi] innisi AG nisi MP ñ V 10 videtur esse nisi] video nihil AGMPV comediis MV 12 non] et *Spa.*, vel *Mei.* 14 consequens *An. Eckst.* 15 illis *An. Eckst.* P illi AGMV sat *An Eckst.* 17 reprehendas *An. Eckst.* deprehendemus A[1]G, (-dimus) V, (repr-) P (conpr-) M 18 effecit (efficit *Francius*) in praeredundatum autem *An. Eckst.* efficit *An. Eckst.* si *add.* P A[2] cum *An. Eckst. om.* AGMV 19 id *add. An. Eckst.* 22 insanatae AGMV alis A[1]G *puto* ab his

adiunctis epitheton tropus, ut apud Vergilium 'turpis egestas' et 'tristis senectus'. verumtamen talis est ratio huiusce virtutis, ut sine adpositis nuda sit et
42 velut incompta oratio, oneretur tamen multis. nam
5 fit longa et impedita, ubi congestioribus eam iungas similem agmini totidem lixas habenti quot milites, cui et numerus est duplex nec duplum virium. quamquam non singula modo, sed etiam plura verba apponi solent, ut

10 coniugio Anchisa Veneris dignate superbo.

43 sed hoc quocumque modo: duo vero uni adposita ne versum quidem decuerint. sunt autem, quibus non videatur hic omnino tropus, quia nihil vertat, nec esse ⟨pot⟩est semper, sed cum idem appositum, si a pro-
15 prio diviseris, per se significat et facit antonomasian. nam si dicas 'ille qui Karthaginem et Numantiam evertit', erit antonomasia, si adieceris 'Scipio', erit appositum: non potest ergo esse seiunctum.

44 Ἀλληγορία, quam inversionem interpretantur, aut
20 aliud verbis, aliud sensu ostendit, aut etiam interim contrarium. prius fit genus plerumque continuatis translationibus, ut

---

1 Aen. 6, 276 2 ibid. 275 10 ibid. 3, 475

AGMPV] 1 tropus V tropis AGMP 5 ubi congestioribus *Haupt* uti (ut in MPV) questionibus *ll.* 6 quot m.] quod similiter GV 6/7 qui et AG quoque et MV in quo et P 8 singula tantummodo *An. Eckst.* 10 Anchisa *An. Eckst.* P Anchisae (-se) AGMV 11 quocumque *Spa.* quoque A, *s. l.* G, MPV 13/14 necesse est *libri* nec est *Spa.* 14 sed *om.* PV cum *om.* M *An. Eckst.* idem GMPV id quod *An. Eckst.* id est A 15 dividas *An. Eckst.* divideret A¹?, P¹ videret G per se nihil sign. *An. Eckst.* 16 carth. et num. *An. Eckst.* P numant. Karth. AG *et addito* et MV 17 erit *An. Eckst.* *om. ll.* a. est, si A² erit *An. Eckst. om. ll.* (*lac. 3 litt.* P) 18 seiunctum *Christ et Heinisch* iunctum *ll.* 19 at (ad) alleg. A² adlegoriam G quam MPV quod AG interpretatur AG aut *Spa.* ut AGMV et A² *om.* P

O navis, referent in mare te novi
fluctus: o quid agis? fortiter accipe
portum,

totusque ille Horati locus, quo navem pro re publica,
fluctus et tempestates pro bellis civilibus, portum pro 5
pace atque concordia dicit. tale Lucreti 45

avia Pieridum peragro loca,

et Vergili

sed nos inmensum spatii confecimus aequor,
et iam tempus equum fumantia solvere colla. 10

sine translatione vero in Bucolicis: 46

certe equidem audieram, qua se subducere colles
incipiunt mollique iugum dimittere clivo, □
usque ad aquam et veteris iam fracta cacumina fagi,
omnia carminibus vestrum servasse Menalcan. 15

hoc enim loco praeter nomen cetera propriis decisa 47
sunt verbis, verum non pastor Menalcas, sed Vergilius est intellegendus. habet usum talis allegoriae
frequenter oratio, sed raro totius, plerumque apertis
permixta est. tota apud Ciceronem talis est: 'hoc miror, 20
hoc queror, quemquam hominem ita pessumdare alterum velle, ut etiam navem perforet, in qua ipse
naviget.' illud commixtum frequentissimum: 'equidem 48
ceteras tempestates et procellas in illis dumtaxat
fluctibus contionum semper Miloni putavi esse sub- 25
eundas.' nisi adiecisset 'dumtaxat fluctibus contionum',

---

1 Hor. carm. 1, 14, 1 7 Lucr. 4, 1 9 georg. 2, 541 12 ecl. 9, 7 23 Mil. 2, 5

AGMPV] 1 novi ** A novi et GM 2 occupa A^2P, V *cum v. l.* accipe 5 fluctus et A^2 fluctu A^1GMV fluctum P 6 Lucretius PV 7 invia MPV 8 Vergilius PV 9 spaci G spacii M spatiis P *Verg.* spac*iis* A spatium V *cf. 9, 3, 20* 10 equis P 12 equidem A^2PV quidem A^1GM 14 iam fracta A^2 fr*** A freta G consumta M confracta PV 15 menalca A^1GM, (-cam) PV 19 frequentior AGMP^{1}V 21 hoc queror A hoc quaerorque G (*qui deinde* quam *habet*) enim querorque MPV 22 verbis velle PV(M) (*fort. etiam* A^1) ver. l. le G 26 fluctibus *om.* A contionum *om.* M

esset allegoria: nunc eam miscuit. quo in genere et species ex arcessitis verbis venit et intellectus ex pro-
49 priis. illud vero longe speciosissimum genus orationis, in quo trium permixta est gratia, similitudinis, alle-
5 goriae, translationis: 'quod fretum, quem euripum tot motus, tantas, tam varias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes et quantos aestus habet ratio comitiorum? dies intermissus unus aut nox interposita saepe et perturbat
10 omnia et totam opinionem parva nonnumquam com-
50 mutat aura rumoris.' nam id quoque in primis est custodiendum, ut, quo ex genere coeperis translationis, hoc desinas. multi autem, cum initium tempestatem sumpserunt, incendio aut ruina finiunt, quae est in-
51 consequentia rerum foedissima. ceterum allegoria par-
15 vis quoque ingeniis et cotidiano sermoni frequentissime servit. nam illa in agendis causis iam detrita 'pedem conferre' et 'iugulum petere' et 'sanguinem mittere' inde sunt, nec offendunt tamen: est enim grata
20 in eloquendo novitas et emutatio, et magis inopinata delectant. ideoque iam in his amisimus modum et
52 gratiam rei nimia captatione consumpsimus. est ⟨et⟩ in exemplis allegoria, si non praedicta ratione ponantur. nam ut 'Dionysium Corinthi esse', quo Graeci
25 omnes utuntur, ita plurima similia dici possunt. sed allegoria, quae est obscurior, 'aenigma' dicitur, vitium meo quidem iudicio, si quidem dicere dilucide virtus, quo tamen et poetae utuntur:

dic quibus in terris, et eris mihi magnus Apollo,
30 tris pateat caeli spatium non amplius ulnas?

---

5 Mur. 17, 35 29 Verg. ecl. 3, 104

AGMPV] 1 quod in A^1G 9 saepe et AGPV saepe M *Cic.* 10 parvo AGM 12 translationis ceperis M 13 a tempestate MPV 20 commutatio P 22 nimiam A^1GM et *add. Spa.* 23 prae non dicta A (pro n. d. A^2) G praedicta P 23/24 ponatur A^2MV 25 sed *Spa.* (sed *post* iudicio (27) inserit V) haec *ll.* 29 et eris *om.* G 30 pateant A^1GM

et oratores nonnumquam, ut Caelius 'quadrantariam 53
Clytemestram', et 'in triclinio coam, in cubiculo nolam'. namque et nunc quidem solvuntur et tum erant notiora, cum dicerentur: aenigmata sunt tamen: non et ceratinas, si quis interpretetur, intellegas? 5

In eo vero genere, quo contraria ostenduntur, εἰρωνεία est: inlusionem vocant. quae aut pronuntiatione 54
intellegitur aut persona aut rei natura: nam si qua earum verbis dissentit, apparet diversam esse orationi voluntatem. quamquam in plurimis id tropis accidit, 55
ut intersit, quid de quoque dicatur, quia quod dicitur 11
alibi verum est. et laudis adsimulatione detrahere et vituperationis laudare concessum est: 'quod C. Verres, praetor urbanus, homo sanctus et diligens, subsortitionem eius in codice non haberet.' et contra: 'oratores 15
visi sumus et populo inposuimus.' aliquando cum 56
inrisu quodam contraria dicuntur iis, quae intellegi volunt, quale est in Clodium: 'integritas tua te purgavit, mihi crede, pudor eripuit, vita ante acta servavit.' praeter haec usus est allegoriae, ut tristia dica- 57
mus mollioribus verbis urbanitatis gratia aut quaedam 21
contrariis significemus aut * * * ut 'exta cocta numera-

---

1 or. frg. p. 464, 113 13 Cic. Cluent. 33, 91 15 Cic. ad Brut. ex libro incerto frg. 5 H. 18 c. 7, 1 H. 14, 29 Sch.

AGMPV] 1 Caecilius AGM *v. l.* V 3 tunc V 4/5 non et ceratinas si] non et cetera si AGM nec ea (eam V) nisi PV *cf. 1, 10, 5* 6 quo] quae G 6/7 ironia AGMP 11 quoque *Zumpt* quoquo AG quo MPV 12 adsimulatione *Spa.* aut simulatione (M) PV autem s. AG 13 est *om.* M quod C. Verres] quale est Verres (C. Verres V) PV 18 quale est in A[2] *ras.* quaē id G quemadmodum PV quem ad M 20 allegoria A[1]GMV 21 mollioribus *Werlhof* melioribus *ll.* urbanitatis *Ge.* aut bonae rei *ll.* aut *om.* MPV 22 aut *Ha.* aliud *ll.* *lac. quam statuit Freund ex Charisio sic expl. Ha.* aut vulgare proverbium cum aliqua diversitate usurpemus ut exta cocta numerabimus *Freund* textum spectaco (specta que M) et enumeravimus (et anum- GM) AGM textuque et enumeravimus PV

bimus'. haec si quis ignorat quibus Graeci nominibus
appellent, *σαρκασμόν, ἀστεϊσμόν, ἀντίφρασιν, παροιμίαν*
58 dici sciat. sunt etiam qui haec non species allegoriae,
sed ipsa tropos dicant, acri quidem ratione, quod illa
5 obscurior sit, in his omnibus aperte appareat quid
velimus. cui accedit hoc quoque, quod genus, cum
dividatur in species, nihil habet proprium, ut arbor
pinus et olea et cupressus, et ipsius per se nulla pro-
prietas, allegoria vero habet aliquid proprium. quod
10 quo modo fieri potest, ni ipsa species est? sed uten-
59 tium nihil refert. adicitur his *μυκτηρισμός* dissimulatus
quidam, sed non latens derisus.

Pluribus autem verbis cum id, quod uno aut paucio-
ribus certe dici potest, explicatur, *περίφρασιν* vocant,
15 circumitum quendam eloquendi, qui nonnumquam
necessitatem habet, quotiens dictu deformia operit, ut
60 Sallustius 'ad requisita naturae', interim ornatum petit
solum, qui est apud poetas frequentissimus:

tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris
20 incipit et dono divum gratissima serpit

61 et apud oratores non rarus, semper tamen adstrictior.
quidquid enim significari brevius potest et cum ornatu
latius ostenditur, *περίφρασις* est, cui nomen Latine da-
tum est non sane aptum orationis virtuti circum-
25 locutio. verum hoc ut, cum decorem habet, periphra-

---

1 cf. Epitoma Alexandri Rh. Gr. III p. 23, 8 Sp. 17 Inc. sed. frg. 54 Dietsch 19 Aen. 2, 268

AGMPV] 6 accidit AGMPV *em. Re.* 7 dividatur A²PV divinatur AG dividitur M 8 et ipsi est per se *Ha.* 9/10 quod quo A²P⁴ quoquo P *v. l.* V quoque A¹GMV 10 nisi ipsa A, *corr.* P in ipsas GMV, P¹? 10/11 utentium A utentum *corr. ex* utendum G ad utendum MPV 11 *μυκτηρισμός* dissimulatus *Re.* ministeriis modis (-dus V) simulatur (-tus V) GMV misteriis dissimulatus A *de* P¹ *non constat* 12 quidem GMPV 15 circuitum GMPV quendam AP q̅n̅ G *om.* MV 16 operi A¹GM 17 ad requisita A² arequisita M areliqua sita G ad (at P) reliqua sunt VP 21 oratoris A¹GM 25 haec P cum *om.* AGM decere AG(M)

sis, ita, cum in vitium incidit, περισσολογία dicitur: obstat enim quidquid non adiuvat.

Hyperbaton quoque, id est verbi transgressionem, 62 quoniam frequenter ratio compositionis et decor poscit, non inmerito inter virtutes habemus. fit enim frequen- 5 tissime aspera et dura et dissoluta et hians oratio, si ad necessitatem ordinis sui verba redigantur, et, ut quodque oritur, ita proximis, etiam si vinciri non potest, adligetur. differenda igitur quaedam et prae- 63 sumenda, atque ut in structuris lapidum inpolitorum 10 loco quo convenit quodque ponendum. non enim recidere ea nec polire possumus, quo coagmentata se magis iungant, sed utendum iis, qualia sunt, eligendaeque sedes. nec aliud potest sermonem facere 64 numerosum quam opportuna ordinis permutatio, ne- 15 que alio ⟨in⟩ ceris Platonis inventa sunt quattuor illa verba, quibus in illo pulcherrimo operum in Piraeum se descendisse significat, plurimis modis scripta ⟨quam ut⟩ quo demum quodque maxime faceret ex- 19 periretur. verum id cum in duobus verbis fit, ἀναστροφή dicitur, reversio quaedam, qualia sunt vulgo 65 'mecum, secum', apud oratores et historicos 'quibus de rebus'. at cum decoris gratia traicitur longius verbum, proprie hyperbati tenet nomen: 'animadverti, iudices, omnem accusatoris orationem in duas divisam 25

---

16 Polit. 1 in. 24 Cic. Cluent. 1, 1

AGMPV] 2 quidquid A inquid quid G inquit quod M quod PV 4 compositionis *Daniel* comparationis *ll.* 5 fit MPV sit AG 7 religantur V 8 quodque A²PV quoque A¹GM 10 impolitorum P inpolitor AG(M) impolitior V 11 quodque A² quoque A¹GM quisque (*et* ponendus) PV 12 quo] quae PV coagmenta A¹G agmentata M 15 mutatio MPV 16 in *add. Ha., idem non recte suspectat* alio (alii *ut videtur* P²) *cf. 8, 1, 2* 19 quam ut quo demum quodque *H. Schoene* quod eum quoque *ll.* ut *ante* experiretur *add.* A² 20 in duobus AV duobus GMP 23 traicitur *Spa.* trahitur AG contrahitur PV (-hunt) M

esse partes.' nam 'in duas partes divisam esse' rectum
66 erat, sed durum et incomptum. poetae quidem etiam
verborum divisione faciunt transgressionem:

Hyperboreo septem subiecta trioni,

5 quod oratio nequaquam recipiet. at id quidem est
propter quod dici tropus possit, quia componendus
67 est e duobus intellectus. alioqui, ubi nihil ex significatione mutatum est et structura sola variatur, figura
potius verborum dici potest, sicut multi existimarunt.
10 longis autem hyperbatis et confusis quae vitia accidunt, suo loco diximus.

Hyperbolen audacioris ornatus summo loco posui.
est haec decens veri superiectio: virtus eius ex diverso
68 par, augendi atque minuendi. fit pluribus modis: aut
15 enim plus facto dicimus, ut 'vomens frustis esculentis
gremium suum et totum tribunal implevit', et

geminique minantur in caelum scopuli,

aut res per similitudinem attollimus:

69 credas innare revulsas Cycladas,

20 aut per comparationem, ut

fulminis ocior alis,

aut signis quasi quibusdam:

illa vel intactae segetis per summa volaret
gramina nec teneras cursu laesisset aristas,

---

4 Verg. georg. 3, 381 15 Cic. Phil. 2, 25, 63 17 Aen. 1, 162 19 ibid. 8, 691 21 ibid. 5, 319 23 ibid. 7, 808

AGMPV] 1 partis *bis* A^1 nam duas A^{1}G 5 at A^{2}P^4 ad GMP^1?V quidem A (dē *ras.*), P^1? qui GMV quod P (o *corr.*) est GMP^4 *corr. in ras.*, V *om.* A 5/6 atqui est propter quod *Spa.*, *intellege* at est propter quod id quidem possit *Spa.* sit *ll.* 9 multi *e. q. s. corrupta in* GMPV 10/11 accidant *Re.* 11 *cf. 8, 2, 14* 13 haec decens veri *Spa.* haec decensuris GV *et fere* MP autem haec demensuris *ras.* A^2 *post* veri *denuo incipit* B *ll.* AB (i. e. BnBgNE)P(V) 14 id fit *Kroll* 15 ut A^{2}EV *om.* B sicut P s (*sic*) b 16 et *alt. om.* BPV 19 vulsas BnBgV 20 ut BPV et A

vel translatione, ut ipsum illud 'volaret'. crescit in- 70
terim hyperbole alia insuper addita, ut Cicero in Antonium dicit: 'quae Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quae si fuit, fuit animal unum: Oceanus, medius fidius, vix videtur tot res, tam dissipatas, tam 5
distantibus in locis positas tam cito absorbere potuisse.' exquisitam vero figuram huius rei depren- 71
disse apud principem lyricorum Pindarum videor in libro, quem inscripsit ὕμνους. is namque Herculis impetum adversus Meropas, qui in insula Coo di- 10
cuntur habitasse, non igni nec ventis nec mari, sed fulmini dicit similem fuisse, ut illa minora, hoc par esset. quod imitatus Cicero illa composuit in Verrem: 72
'versabatur in Sicilia longo intervallo alter non Dionysius ille nec Phalaris (tulit enim illa quondam insula 15
multos et crudelis tyrannos), sed quoddam novum monstrum ex vetere illa inmanitate, quae in isdem versata locis dicitur. non enim Charybdin tam infestam neque Scyllam navibus quam istum in eodem freto 19
fuisse arbitror.' nec pauciora sunt genera minuendi: 73

vix ossibus haerent.

et quod Cicero [est] in quodam ioculari libello:

fundum Vetto vocat, quem possit mittere funda:
ni tamen exciderit, qua cava funda patet.

---

3 2, 27, 67 8 Pindari frg. 26 B. 14 5, 56, 145 21 Verg. ecl. 3, 103

A B (i. e. Bn Bg N E) P (V)] 1 vel] aut E translatione A E P V tral. B 1—20 arbitror *om.* E 4 fuit *semel* A 4/5 oceanum si medium** vix A (si *et* -um A[2]) 5 d. et tam A d. tam et b (tam *om.* M) 7 huius generis *Spa.* 7/8 reprendisse B (-prehend-) P V 9 quem scripsit B quae scripta sunt b 10 in *om.* A[1]Bg[1] insulas A[1] Coa P Co *Re.* 11 sed *del.* b *ras.* P[2] *om.* V 12 fulminis A hoc par *om.* b par *om.* A 14 alter P autem A b *om.* B V 16 crudeles B P V 22 quod et A Cicero est *ll.* *sed* est *om.* E *fort.* Cicero lusit Ciceronis est *Spa.* libello ait E 23 vero E *et Calp. ad Ter. Heaut. 1, 1, 16* vocant A *om.* b possim B P V 24 tamen *om.* A lapis *Calp.* qua *om.* A petet E

sed huius quoque rei servetur mensura quaedam. quamvis enim est omnis hyperbole ultra fidem, non tamen esse debet ultra modum nec alia via magis
74 in cacozelian itur. piget referre plurima hinc orta
5 vitia, cum praesertim minime sint ignota et obscura. monere satis est mentiri hyperbolen, nec ita, ut mendacio fallere velit. quo magis intuendum est, quo usque deceat extollere, quod nobis non creditur. pervenit haec res frequentissime ad risum: qui si capta-
10 tus est, urbanitatis, sin aliter, stultitiae nomen ad-
75 sequitur. est autem in usu vulgo quoque et inter ineruditos et apud rusticos, videlicet quia natura est omnibus augendi res vel minuendi cupiditas insita
14 nec quisquam vero contentus est: sed ignoscitur, quia
76 non adfirmamus. tum est hyperbole virtus, cum res ipsa, de qua loquendum est, naturalem modum excessit. conceditur enim amplius dicere, quia dici, quantum est, non potest, meliusque ultra quam citra stat oratio. sed de hoc satis, quia eundem locum plenius
20 in eo libro, quo causas corruptae eloquentiae reddebamus, tractavimus.

LIBER NONUS

[QUO DIFFERANT FIGURAE A TROPIS]

1 I. Cum sit proximo libro de tropis dictum, sequitur
25 pertinens ad figuras, quae σχήματα Graece vocantur, locus ipsa rei natura coniunctus superiori. nam pleri-
2 que has tropos esse existimaverunt, quia, sive ex hoc duxerint nomen, quod sint formati quodam modo, sive ex eo, quod vertant orationem, unde et motus dicuntur,

---

AB(BnBgNE),P(—1.21V)] 2 est enim P (enim est *etiam* BnV) 3 magis via P 9 risū* A risus b 10 si aliter A 12 eruditos E **eruditos A quia] quod P 13 vel *om.* A (minuendique A[2]) 14 est sed B,P (sed *ras.* P[2]),V si et Ab 17 quia BPV qui Ab 19 qui A plenum b 26 ipse A 27 has BP ea *ras.* A,b

fatendum erit esse utrumque eorum etiam in figuris. usus quoque est idem: nam et vim rebus adiciunt et gratiam praestant. nec desunt qui tropis figurarum nomen inponant, quorum est C. Artorius Proculus. 4
quin adeo similitudo manifesta est, ut ea discernere 3
non sit in promptu. nam quo modo quaedam in his species plane distant, manente tamen generaliter illa societate, quod utraque res a derecta et simplici ratione cum aliqua dicendi virtute deflectitur: ita quaedam perquam tenui limite dividuntur, ut cum ironia 10
tam inter figuras sententiae quam inter tropos reperiatur, *περίφρασιν* autem et *ὑπέρβατον* et *ὀνοματοποιίαν* clari quoque auctores figuras verborum potius quam tropos dixerint. 14

Quo magis signanda est utriusque rei differentia. 4
est igitur *τρόπος* sermo a naturali et principali significatione translatus ad aliam ornandae orationis gratia, vel, ut plerique grammatici finiunt, dictio ab eo loco, in quo propria est, translata in eum, in quo propria non est: 'figura', sicut nomine ipso patet, conformatio 20
quaedam orationis remota a communi et primum se offerente ratione. quare in tropis ponuntur verba alia 5
pro aliis, ut in *μεταφορᾷ, μετωνυμίᾳ, ἀντονομασίᾳ, μεταλήμψει, συνεκδοχῇ, καταχρήσει, ἀλληγορίᾳ*, plerumque *ὑπερβολῇ*: namque et rebus fit et verbis. *ὀνοματοποιία* 25
fictio est nominis: ergo hoc quoque pro aliis ponitur,

---

12 cf. Caec. Cal. frg. 66 Of.

AB(BnBgNE), P] 3 figuram B *excepto* E *haec*—14 dixerint *om.* E 4 artorius BP aristarchus *ras.* A, b 5 ea A eam BP 7 generali P 8 a derecta B de recta A²P decreta A dereta b 8/9 ratione BP translatione Ab 10 ut AbP et B 11 in figuras B 14 dixerunt P 16 tropus Bg¹ (*corr.* b) 17 tralatus *et* 19 tralata B (*non* E) 19 eum locum, in E 20 non *om.* A¹b figura] est f. P sicut *om.* E patet esse conf. E (*fueratne* est? *cf. l. 20* P) 21 orationis remota *om.* Ab 22 quare—134, 14 propositum *om.* E 24 plerumque *in mg.* P² *cf. 11, 3, 153* 25 namque—*ὀνοματοποιία* *om.* A

6 quibus usuri fuimus, si illud non fingeremus. περί-
φρασις etiam si frequenter et id ipsum, in cuius locum
adsumitur, nomen conplecti solet, utitur tamen pluri-
bus pro uno. ἐπίθετον quoniam plerumque habet
5 antonomasiae partem, coniunctione eius fit τρόπος.
in hyperbato commutatio est ordinis, ideoque multi
tropis hoc genus eximunt: transfert tamen verbum
7 aut partem eius a suo loco in alienum. horum nihil
in figuras cadit: nam et propriis verbis et ordine con-
10 locatis figura fieri potest. quo modo autem ironia alia
sit tropi, alia schematos, suo loco reddam: nomen
enim fateor esse commune et scio, quam multiplicem
habeant quamque scrupulosam disputationem, sed ea
non pertinet ad praesens meum propositum. nihil enim
15 refert, quo modo appelletur utrumlibet eorum, si quid
orationi prosit apparet: nec mutatur vocabulis vis
8 rerum. et sicut homines, si aliud acceperunt, quam
quod habuerant, nomen, idem sunt tamen, ita haec,
de quibus loquimur, sive tropi sive figurae dicentur,
20 idem efficient. non enim nominibus prosunt, sed
effectibus, ut statum coniecturalem an infitialem an
facti an de substantia nominemus, nihil interest, dum
9 idem quaeri sciamus. optimum ergo in his sequi
maxime recepta et rem ipsam, quocumque appellabitur
25 modo, intellegi. illud tamen notandum, coire fre-
quenter in easdem sententias et τρόπον et figuram:
tam enim translatis verbis quam propriis figuratur
oratio.

10 Est autem non mediocris inter auctores dissensio,

AB(BnBgNE),P] 1 si *om.* Ab 2 in *om.* A[1]b 4 habet *om.* Ab, *corrector* P 5 partem B,P[1]? pars est *soli* A (-s est *ras.*), P[2] 7 hoc *om.* b 11 nomen BP non Ab 12 et *Edd.* haec ABP 14 meum praesens Ab 16 appareat P 17 et BP sed *ras.* A *om.* b 19 dicentur BnBgN dic*antur* A,E dicuntur bP 21 ut – 135, 2 quare *om.* E 22 an substantia an de subst. B (*corr.* b) P 25 intelligere Ab 26 eadem sententia A 27 tam enim BP[2] tam b *et ras. mai.* A

et quae vis nominis eius et quot genera et quae quam
multaeque sint species. quare primum intuendum est,
quid accipere debeamus figuram. nam duobus modis
dicitur: uno qualiscumque forma sententiae, sicut in
corporibus, quibus, quoquo modo sunt composita, uti- 5
que habitus est aliquis: altero, quo proprie schema 11
dicitur, in sensu vel sermone aliqua a vulgari et sim-
plici specie cum ratione mutatio, sicut nos sedemus,
incumbimus, respicimus. itaque cum in eosdem casus
aut tempora aut numeros aut etiam pedes continuo 10
quis aut certe nimium frequenter incurrit, praecipere
solemus variandas figuras esse vitandae similitudinis
gratia. in quo ita loquimur, tamquam omnis sermo 12
habeat figuram, †itemque eadem figura dicitur 'cursi-
tare' qua 'lectitare', id est eadem ratione declinari. 15
quare illo intellectu priore et communi nihil non figu-
ratum est. quo si contenti sumus, non inmerito Apollo-
dorus, si tradenti Caecilio credimus, incomprensibilia
partis huius praecepta existimavit. sed si habitus qui- 13
dam et quasi gestus sic appellandi sunt, id demum 20
hoc loco accipi schema oportebit, quod sit a simplici
atque in promptu posito dicendi modo poetice vel ora-
torie mutatum. sic enim verum erit, aliam esse ora-
tionem *ἀσχημάτιστον*, id est carentem figuris, quod
vitium non inter minima est, aliam *ἐσχηματισμένην*, 25
id est figuratam. verum id ipsum anguste Zoilus ter- 14

---

18 Caec. Cal. frg. 50 a Of. 26 cf. Rhet. Gr. 3 p. 44, 2 Sp. Zoili frg. 3 Or. Att. 2, 250" Tur. frg. 16 Friedl.

AB(BnBgNE),P] 1/2 quam multaeque B multaeque b quamque multae *ras.* A[2],P 4/5 in quibus P 6 quod P 9 *ὡς ἐπὶ τῶν ὀρχουμένων ἀνθρώπων melius Phoebammon* p. 43, 16 *Sp.* 13 gratia in quo ita loquimur BP ratio*ne* A quo loquimur A ratio quod l. b 14 dici * B *et s. ras.* P 17 quo — 136, 4 vocantur *om.* E 18 -prehens- AP 19 existimarit BP 21 schema accipi P 24 id est *om.* P 26 ipsum BP ipsum tamen Ab Zoilus B theodulus *ras.* A[2] Zolius P[4]

minavit, qui id solum putaverit schema, quo aliud simulatur dici quam dicitur, quod sane vulgo quoque sic accipi scio, unde et figuratae controversiae quaedam, de quibus post paulo dicam, vocantur. ergo fi-
5 gura sit arte aliqua novata forma dicendi.

15 Genus eius unum quidam putaverunt, in hoc ipso diversas opiniones secuti. nam hi, quia verborum mutatio sensus quoque verteret, omnis figuras in verbis
9 esse dixerunt, illi, quia verba rebus accommodarentur,
16 omnis in sensibus. quarum utraque manifesta cavillatio est. nam et eadem dici solent aliter atque aliter manetque sensus elocutione mutata, et figura sententiae plures habere verborum figuras potest. illa est enim posita in concipienda cogitatione, haec in enun-
15 tianda, sed frequentissime coeunt, ut in hoc: 'iam, iam, Dolabella, neque me tui neque tuorum liberum' —: nam oratio a iudice aversa in sententia, 'iam iam' et 'liberum' in verbis sunt schemata.

17 Inter plurimos enim, quod sciam, consensum est,
20 duas eius esse partes, διανοίας, id est mentis vel sensus vel sententiarum (nam his omnibus modis dictum est), et λέξεως, id est verborum vel dictionis vel elocutionis vel sermonis vel orationis: nam et variatur
18 et nihil refert. Cornelius tamen Celsus adicit verbis et
25 sententiis figuras colorum, nimia profecto novitatis cupiditate ductus. nam quis ignorasse eruditum alioqui virum credat, colores et sententias sensus esse? quare sicut omnem orationem, ita figuras quoque versari necesse est in sensu et in verbis.

---

15 Cic. Verr. 1, 30, 77 19 sq. Celsi frg. 14 M.

AB(BnBgNE),P] 1 qui id BP quod A 4 post paulo (A)BP paulo post * A²(b) 6/7 ipso diversas BP ipsas Ab 7 hi *om.* A 7/8 mutatione EP (*probo*) 8 verteretur et (*recte* verteret) E 10 omnes BP quorum A²P 11 et BP ut Ab atque aliter *om.* A 12 et ABP ita et A²b 15 iam *semel* A 17 sententiam B 22 et *om.* A, *s. l. add.* P 22/23 locutionis A 24 Cornelius—26 nam *om.* E

Ut vero natura prius est concipere animo res quam 19
enuntiare, ita de iis figuris ante est loquendum, quae
ad mentem pertinent: quarum quidem utilitas cum
magna tum multiplex in nullo non orationis opere
vel clarissime lucet. nam etsi minime videtur pertinere 5
ad probationem, qua figura quidque dicatur, facit
tamen credibilia quae dicimus et in animos iudicum,
qua non observatur, inrepit. namque ut in armorum 20
certamine adversos ictus et rectas ac simplices manus
cum videre tum etiam cavere ac propulsare facile est, 10
aversae tectaeque minus sunt observabiles, et aliud
ostendisse, quam petas, artis est: sic oratio, quae astu
caret, pondere modo et inpulsu proeliatur: simulanti
variantique conatus in latera atque in terga incurrere 21
datur et arma avocare et velut nutu fallere. iam vero 15
adfectus nihil magis ducit. nam si frons, oculi, manus
multum ad motum animorum valent, quanto plus
orationis ipsius vultus ad id, quod efficere tendimus,
compositus? plurimum tamen ad commendationem
facit, sive in conciliandis agentis moribus sive ad 20
promerendum actioni favorem sive ad levandum varietate
fastidium sive ad quaedam vel decentius indicanda
vel tutius.

Sed antequam, quae cuique rei figura conveniat, 22
ostendo, dicendum est nequaquam eas esse tam mul- 25
tas, quam sint a quibusdam constitutae: neque enim
me movent nomina illa, quae fingere utique Graecis

---

1 sq. cf. Epit. Alex. RG 3, 27, 9 Sp. et Tiberii RG 3, 59, 22 Sp.

AB(BnBgNE),P] 2 his AE loquendum est P 4 in ullo orationis A 5 lucet AbEP elucet *rell.* 9 adversas A[2] ictus *in* A *eras.* 11 te ///cteque P reductaeque E (recteque M) 16 magis dicunt b *de* ducit *cf. 1, 10, 9* 18 intendimus AP 19 *ante* plurimum *hiare videtur sententia* 20 agendis A (-di A[2]) 24 sed—138, 10/11 excerpunt *om.* E 25 eas *om.* BP (*add.* b) 25/26 multis B

23 promptissimum est. ante omnia igitur illi, qui totidem figuras putant quot adfectus, repudiandi, non quia adfectus non sit quaedam qualitas mentis, sed quia figura, quam non communiter, sed proprie nominamus, 5 non sit simplex rei cuiuscumque enuntiatio. quapropter in dicendo irasci, dolere, misereri, timere, confidere, contemnere non sunt figurae, non magis quam 24 suadere, minari, rogare, excusare. sed fallit parum diligenter intuentes, quod inveniunt in omnibus iis 10 locis figuras et earum exempla ex orationibus excerpunt: neque enim pars ulla dicendi est, quae non recipere eas possit. sed aliud est admittere figuram, aliud figuram esse: neque enim verebor explicandae 14 rei gratia frequentiorem eiusdem nominis repetitio-25 nem. quare dabunt mihi aliquam in irascente, deprecante, miserante figuram, scio, sed non ideo irasci, misereri, deprecari figura erit. Cicero quidem omnia orationis lumina in hunc locum congerit, mediam quandam, ut arbitror, secutus viam: ut neque omnis 20 sermo schema iudicaretur neque ea sola, quae haberent aliquam remotam ab usu communi fictionem, sed quae essent clarissima et ad movendum auditorem valerent plurimum: quem duobus ab eo libris tractatum locum ad litteram subieci, ne fraudarem legentes iudicio 25 maximi auctoris.

26 In tertio de Oratore ita scriptum est: 'In perpetua autem oratione, cum et coniunctionis levitatem et numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est

---

26 sq. 52, 201 ... 54, 208

AB(BnBgNE),P] 1 promptissimo b *et fort.* A[1] 2 non quo b 3 sint A qualita es A[2] 5 non est *Ha.* cuiusque *in lit. mai.* A 9 diligenter *om.* Ab his AP 11 nec enim P 12 sed—17 erit *om.* E 12/13 figuram, aliud figuram esse *in lit. mai* A[2] 19 ut neque B ut nec P neque A reque b 20 nec P 24 litteram BP litteras A 26 inscriptum A 27 cum et BP qua et A levitatem B lenitatem AP

quasi luminibus distinguenda et frequentanda omnis
oratio sententiarum atque verborum. nam et com- 27
moratio una in re permultum movet et inlustris ex-
planatio rerumque quasi gerantur sub adspectum
paene subiectio, quae et in exponenda re plurimum 5
valet ⟨et⟩ ad inlustrandum id, quod exponitur, et ad
amplificandum, ut iis, qui audient, illud, quod augebi-
mus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse
videatur: et huic contraria saepe percussio est et plus 28
ad intellegendum quam dixeris significatio et distincte 10
concisa brevitas et extenuatio, et huic adiuncta in-
lusio, a praeceptis Caesaris non abhorrens, et ab re
digressio, in qua cum fuerit delectatio, tum reditus
ad rem aptus et concinens esse debebit: propositioque
quid sis dicturus et ab eo, quod est dictum, seiunctio 15
et reditus ad propositum et iteratio et rationis apta
conclusio: tum augendi minuendive causa veritatis 29
supralatio atque traiectio, et rogatio atque huic fini-
tima quasi percontatio expositioque sententiae suae:
tum illa, quae maxime quasi inrepit in hominum men- 20
tes, alia dicentis ac significantis dissimulatio, quae
est periucunda, cum in oratione non contentione, sed
sermone tractatur: deinde dubitatio, tum distributio, 30
tum correptio, vel ante vel post quam dixeris, vel
cum aliquid a te ipso reicias. praemunitio etiam est 25
ad id, quod adgrediare, et traiectio in alium: com-
municatio, quae est quasi cum iis ipsis, apud quos

AB (BnBgNE), P] 4 generantur b 5 et *om.* A 6 valet et *Cic.* P valet AB 6/7 ad amplificandum BP (ad *add.* P[2]) adplicandum A[1]?, b (-plac- A[2]) 7 audiant b *et ras.* A 8 possit P 9 percursio *Edd.* (P[4]) est *om.* A 11 adiecta E 13 quacumq. Ab 14 concinnens A concinnus *Cic.* 18 huic *om.* Ab 20 quasi *om.* E 22 orationes Ab orationis B (*sed* orationis sermone E *idem post om.* sed sermone) orationibus P 24 tum corr. *om.* Ab correctio EP 25 a re ipsa reicis *partim ras.* A 25/26 est et ad Ab 26 traiectio NP[1] *s. l.* reiectio ABnBgE, P *in textu* 27 iis *om.* A his E

dicas, deliberatio: morum ac vitae imitatio vel in personis vel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis et aptum ad animos conciliandos vel maxime,
31 saepe autem etiam ad commovendos: personarum
5 ficta inductio, vel gravissimum lumen augendi: descriptio, erroris inductio, ad hilaritatem inpulsio, anteoccupatio: tum duo illa, quae maxime movent, similitudo et exemplum: digestio, interpellatio, contentio,
32 reticentia, commendatio: vox quaedam libera atque
10 etiam effrenatior augendi causa, iracundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio brevis a proposito, non ut superior illa digressio, purgatio,
33 conciliatio, laesio, optatio atque exsecratio. his fere luminibus inlustrant orationem sententiae. orationis
15 autem ipsius tamquam armorum est vel ad usum comminatio et quasi petitio vel ad venustatem ipsa tractatio. nam et geminatio verborum habet interdum vim, leporem alias, et paulum inmutatum verbum atque deflexum, et eiusdem verbi crebra tum a primo
20 repetitio, tum in extremum conversio, et in eadem verba inpetus et concursio et adiunctio et progressio, et eiusdem verbi crebrius positi quaedam distinctio et revocatio verbi, et illa, quae similiter desinunt aut
24 quae cadunt similiter aut quae paribus paria referunt
34 aut quae sunt inter se similia. est etiam gradatio quaedam et conversio et verborum concinna transgressio et contrarium et dissolutum et declinatio et reprehensio et exclamatio et inminutio et quod in multis casibus ponitur et quod de singulis rebus propositis
30 ductum refertur ad singula, et ad propositum sub-

AB(BnBgNE),P] 8 et *add.* A[2] *om.* Bg 10 augendi E agendi ABP 15 vel *om.* E 16 communitio E 18 leporemque Ab alias *om.* Ab paululum Bg (*corr.* b)NE 19 verbi AbP *om.* B 22/23 distinctio est et Bg 23 vocatio Ab desinent B (*corr.* b) 23/24 aut quae—similiter *om.* Ab 24 referunt AP referuntur B 25/26 ad quaedam Ab 26 conversio BP congressio A 27 et *ante* repreh. *om.* AB

iecta ratio et item in distributis supposita ratio, et 35
permissio et rursus alia dubitatio et inprovisum quiddam, et dinumeratio et alia correctio et dissipatio, et continuatum et interruptum, et imago et sibi ipsi responsio et inmutatio et diiunctio et ordo et relatio et 5
digressio et circumscriptio. haec enim sunt fere atque 36
horum similia vel plura etiam esse possunt, quae sententiis orationem verborumque conformationibus inluminent.'

Eadem sunt in Oratore plurima, non omnia tamen 10
et paulo magis distincta, quia post orationis et sententiarum figuras tertium quendam subiecit locum ad alias, ut ipse ait, quasi virtutes dicendi pertinentem: 'Et reliqua, ex conlocatione verborum quae sumuntur 37
quasi lumina, magnum adferunt ornatum orationi. 15
sunt enim similia illis, quae in amplo ornatu scaenae aut fori appellantur insignia, non quia sola ornent, sed quod excellant. eadem ratio est horum, quae sunt 38
orationis lumina et quodam modo insignia, aut cum duplicantur iteranturque verba aut breviter commutata 20
ponuntur, aut ab eodem verbo ducitur saepius oratio aut in idem conicitur aut utrumque, aut adiungitur idem iteratum aut idem ad extremum refertur, aut continenter unum verbum non eadem sententia ponitur, aut cum similiter vel cadunt verba vel desinunt, 25
aut multis modis contrariis relata contraria, aut cum 39
gradatim sursum versum reditur, aut cum demptis coniunctionibus dissolute plura dicuntur, aut cum ali-

14 sqq. 39, 134 . . . 41, 139

AB (BnBgNE), P 3 dissipatio AbP disputatio B *unde* dissupatio *Ha.* 5 disiunctio bEP 5/6 et ordo—circumscriptio *om.* Ab 6 atque BP neque Ab 8 confirmationibus AbP 14 ex conlatione B 17 sola *del.* b ornant Ab 19 aut cum B qua aut Ab cum P 20 iterantur Ab verba *om.* B (*add.* b) leviter *Ge.* 21 ab eo Ab 26 contrariis *om.* E 27 versum B versus AP *Cic.* cum demptis BP *Cic.* demotis A (b)

quid praetereuntes, cur id faciamus, ostendimus, aut cum corrigimus nosmet ipsos quasi reprehendentes, aut si est aliqua exclamatio vel admirationis vel
4 questionis, aut cum eiusdem nominis casus saepius
40 commutantur. sententiarum ornamenta maiora sunt: quibus quia frequentissime Demosthenes utatur, sunt qui putent idcirco eius eloquentiam maxime esse laudabilem. et vero nullus fere ab eo locus sine quadam conformatione sententiae dicitur, nec quidquam
10 est aliud dicere nisi omnes aut certe plerasque aliqua
41 specie inluminare sententias. quas cum tu optume, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti aut exemplis? tantum modo notetur locus. sic igitur dicet ille, quem expetimus, ut verset saepe multis modis eadem et
15 in una re haereat in eademque commoretur sententia:
42 saepe etiam ut extenuet aliquid, saepe ut inrideat, ut declinet a proposito deflectatque sententiam, ut proponat quid dicturus sit, ut, cum transegerit iam aliquid, definiat, ut se ipse revocet, ut quod dixerit iteret,
20 ut argumentum ratione concludat, ut interrogando urgeat, ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat, ut contra ac dicat accipi et sentiri velit, ut ad-
43 dubitet, quid potius aut quo modo dicat, ut dividat in partes, ut aliquid relinquat et neglegat, ut ante
25 praemuniat, ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpam in adversarium conferat, ut saepe cum iis, qui audiunt, nonnumquam etiam cum adversario quasi
44 deliberet, ut hominum mores sermonesque describat, ut muta quaedam loquentia inducat, ut ab eo, quod

---

AB(BnBgNE),P 4 conquestionis *Cic.* saepe Ab 5 vel (sed *Cic.*) sententiarum Ab 6 utebatur *ras. min.* A utitur P 8 et vero et (et est vero et E)B et vere A enim vero et P 11 tu *del.* b *om.* N optime BP 12 uti *om.* Ab exemplis BP sententiis Ab 16 etiam—saepe *om.* Ab 18 dicitturus A 19 ut se] se Ab 24 partis A[1](b) et] ut P 25 praemuniat] pronuntiet E praemoneat A[2]b reprendatur BnBg 26 his ANE 28 ut hominum] hominis (*om.* ut) E

agitur, avertat animos, ut saepe in hilaritatem risumve convertat, ut ante occupet, quod videat opponi, ut comparet similitudines, ut utatur exemplis, ut aliud alii tribuens dispertiat, ut interpellatorem coerceat, ut aliquid reticere se dicat, ut denuntiet quid caveant, 5 ut liberius quid audeat, ut irascatur etiam, ut obiurget aliquando, ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur, ut a proposito declinet aliquantum, ut optet, ut exsecretur, ut fiat his, apud quos dicet, familiaris. atque 45 alias etiam dicendi quasi virtutes sequetur, brevitatem, 10 si res petet, saepe etiam rem dicendo subiciet oculis, saepe supra feret quam fieri possit: significatio saepe erit maior quam oratio, saepe hilaritas, saepe vitae naturarumque imitatio. hoc in genere (nam quasi silvam vides) omnis eluceat oportet eloquentiae ma- 15 gnitudo.'

[DE FIGURIS SENTENTIARUM]

II. Ergo cui latius complecti conformationes ver- 1 borum ac sententiarum placuerit, habet quod sequatur, nec adfirmare ausim quidquam esse melius, sed haec 20 ad propositi mei rationem legat. nam mihi de his sententiarum figuris dicere in animo est, quae ab illo simplici modo indicandi recedunt, quod item multis doctissimis viris video placuisse. omnia tamen illa, 2 etiam quae sunt alterius modi lumina, adeo sunt vir- 25 tutes orationis, ut sine iis nulla intellegi vere possit oratio. nam quo modo iudex doceri potest, si desit inlustris explanatio, propositio, promissio, finitio, se-

---

AB(BnBgNE),P] 1 saepe hoc in E 2 videatur A putat P 3 ut utatur *ras.* A utatur BP 5 caveant *Cic.* caveat ABP 6 ut (*ante* lib.) *om.* Ab 8 ut (*ante* a) *om.* Ab aliquantulum P 9 dicit B (*corr.* b) P 10 dicundi b 11 si res *om.* A 13 quam ratio B (*corr.* b) 19 aut sentent. N 20 audeo in quoquam (-eo *s. l.*) A 22 dicere *om.* Ab 23 idem BgEP 26 his AE vere ABP(V) fere *cod. alii*

iunctio, expositio sententiae suae, rationis apta conclusio, praemunitio, similitudo, exemplum, digestio, distributio, interpellatio, interpellantis coercitio, con-
3 tentio, purgatio, laesio? quid vero agit omnino elo-
5 quentia detractis amplificandi minuendique rationibus? quarum prior desiderat illam plus quam dixeris significationem, id est ἔμφασιν, et supralationem veritatis et traiectionem, haec altera extenuationem deprecationem⟨que⟩. qui adfectus erunt vel concitati de-
10 tracta voce libera et effrenatiore, iracundia, obiurgatione, optatione, exsecratione? vel illi mitiores, nisi adiuvantur commendatione, conciliatione, ad hilari-
4 tatem inpulsione? quae delectatio aut quod mediocriter saltem docti hominis indicium, nisi alia repe-
15 titione, alia commoratione infigere, digredi a re et redire ad propositum suum scierit, removere a se, in alium traicere, quae relinquenda, quae contemnenda sint, iudicare? motus est in his orationis atque actus,
19 quibus detractis iacet et velut agitante corpus spiritu
5 caret. quae cum adesse debent, tum disponenda atque varianda sunt, ut auditorem, quod in fidibus fieri videmus, omni sono mulceant. verum ea plerumque recta sunt nec se fingunt, sed confitentur. admittunt autem,
24 ut dixi, figuras, quod vel ex proxima doceri potest.
6 Quid enim tam commune quam interrogare vel percontari? quo utroque utimur indifferenter, cum alterum noscendi, alterum arguendi gratia videatur

---

AB(BnBgNE),P] 1 orationis BP 5 de contractis E 6 plus BP prius Ab 7 superlationem P supra relationem E 8 traiectionem Ab reiectionem BP 9 que *add. Ha.* 10 libera et *Francius* liberet Bg libera AEP *rel. ut videtur* frenatiore Ab effrenatione E 13 q*uod* A,BP qua b 15 degredi B (digr- bE)P[1] 17 traicere et ea quae A[2] *ras.* (*in* Bg traice *correxit et s. l.* et e *add.* b) 19 et *eras.* A 20 caret *om.* Ab 22 pleraque E 23 sed BP et Ab 24 proximo EP 26 quo N nam Ab,P[2] *ras.* quam BnBg quia E cum BP[1] quam cum Ab (*sed* quam *glossa est ad praecedens* nam *ubi cf.* B) quamquam *Spa.* 27 videatur *Re.* videtur A,BP

adhiberi. at ea res, utrocumque dicitur modo, etiam multiplex habet schema. incipiamus enim ab his, quibus acrior ac vehementior fit probatio, quod primo loco posuimus. simplex est sic rogare: 7
'sed vos qui tandem? quibus aut venistis ab oris?' 5
figuratum autem, quotiens non sciscitandi gratia adsumitur, sed instandi: 'quid enim tuus ille, Tubero, destrictus in acie Pharsalica gladius agebat?' et 'quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?' et 'patere tua consilia non sentis?' et totus denique hic 10
locus. quanto enim magis ardet, quam si diceretur 8
'diu abuteris patientia nostra', et 'patent tua consilia'. interrogamus etiam, quod negari non possit: 'dixitne tandem causam C. Fidiculanius Falcula?' aut ubi respondendi difficilis est ratio, ut volgo uti solemus: 15
'quo modo? qui fieri potest?' aut invidiae gratia, ut 9
Medea apud Senecam: 'quas peti terras iubes?' aut miserationis, ut Sinon apud Vergilium:

heu quae me tellus, inquit, quae me aequora possunt 20
accipere?

aut instandi et auferendae dissimulationis, ut Asinius: 'audisne? furiosum, inquam, non inofficiosum testamentum reprendimus.' totum hoc plenum est varie- 10
tatis: nam et indignationi convenit: 25

et quisquam numen Iunonis adoret?

---

5 Aen. 1, 369 7 Lig. 3, 9 8 Cat. 1, 1, 1 10 ibid. 13 Cluent. 37, 103 17 v. 453 19 Aen. 2, 69 22 or. frg. p. 497 M. 26 Aen. 1, 48

AB(BnBgNE),P] 2 enim] igitur E 3 fit rogatio *Capperonnier* 5 quibus advenistis AbE 8 districtus AEP 13 potest *An. Eckst. (p. 20) sq. usque ad 146, 22 valde breviavit* E 15 vulgo BP 18 apud Vergilium *om. An. Eckst.* 19 quae nunc tellus *An. Eckst.* 23 inquam non inoff. *om.* Ab 24 deprehendimus A (repreh- P) 26 adoret ABP adorat *An. Eckst. Verg.*

et admirationi:

quid non mortalia pectora cogis,
auri sacra fames?

11 est interim acrius imperandi genus:
5 non arma expedient totaque ex urbe sequentur?
et ipsi nosmet rogamus, quale est illud Terentianum:
12 'quid igitur faciam?' est aliqua etiam in respondendo figura, cum aliud interroganti ad aliud, quia sic utilius sit, occurritur, tum augendi criminis gratia, ut
10 testis in reum rogatus, an ab reo fustibus vapulasset, 'et innocens', inquit: tum declinandi, quod est frequentissimum: 'quaero an occideris hominem': responde-
13 tur 'latronem': 'an fundum occupaveris?' respondetur 'meum'. ut confessionem praecedat defensio, ut apud
15 Vergilium in Bucolicis dicenti

non ego te vidi Damonis, pessime, caprum
excipere insidiis?

occurritur:

14 an mihi cantando victus non redderet ille?

20 cui est confinis dissimulatio, non alibi quam in risu posita ideoque tractata suo loco: nam serio si fiat, pro confessione est. ceterum et interrogandi se ipsum et respondendi sibi solent esse non ingratae vices, ut Cicero pro Ligario: 'apud quem igitur hoc dico? apud

---

2 Aen. 3, 56 5 ibid. 4, 592 6 Eun. 46 16 3, 17 19 ibid. 21 24 c. 3, 7

AB(BnBgNE),P] 1 et *om.* BP (aut E) 5 expedient AP *An. Eckst.* expediunt B 6 nos *An. Eckst.* illud *edd. vett.* in Ab *om.* BP Terentio *voluit* A[2] Terentii E 8/9 sic utilius BP subtilius *ras.* A[2] 9 sit ABP *An. Eckst.* (sic M) est *Ha. dele* sit *dittographiam* excurritur E 11 et innocens *Iul. Ruf p. 40, 29 H.* innocens ABP *An. Eckst., sed cf. 6, 3, 100* 11/12 frequentissimae (-me A[2]) A 13 an non occupaveris fundum *An. Eckst.* 14 meum est (*om.* ut) *An. Eckst.* 17 insidiis multum latrante lycisca *An. Eckst. (quod probat excerptorem evolvisse Vergilium, cf. p. 145, 26 idem 146, 19 addit versum sq.)* 20 cui P cuius B quis Ab 24 haec E nempe apud eum *An. Eckst. cum Cicerone*

eum, qui, cum hoc sciret, tamen me, antequam vidit, rei publicae reddidit.' aliter pro Caelio ficta interrogatione: 'dicet aliquis: haec igitur est tua disciplina? sic tu instituis adulescentis?' et totus locus. deinde: 'ego, si qui, iudices, hoc robore animi atque hac indole virtutis ac continentiae fuit', et cetera. cui diversum est, cum alium rogaveris, non expectare responsum, sed statim subicere: 'domus tibi deerat? at habebas: pecunia superabat? at egebas.' quod schema quidam 'per suggestionem' vocant. fit et comparatione: 'uter igitur facilius suae sententiae rationem redderet?' et aliis modis tum brevius tum latius, tum de una re tum de pluribus.

15

5

16

11

Mire vero in causis valet praesumptio, quae πρόληψις dicitur, cum id, quod obici potest, occupamus. id neque in aliis partibus parum est et praecipue prohoemio convenit. sed quamquam generis unius diversas species habet. est enim quaedam praemunitio, qualis Ciceronis contra Q. Caecilium, quod ad accusandum descendat qui semper defenderit: quaedam confessio, ut pro Rabirio Postumo, quem sua quoque sententia reprehendendum fatetur, quod pecuniam regi crediderit: quaedam praedictio, ut 'dicam enim non augendi criminis gratia': quaedam emendatio, ut 'rogo ignoscatis mihi, si longius sum evectus', frequentissima praeparatio, cum pluribus verbis, vel quare fac-

15

17

20

25

---

2 c. 17, 39 5 ibid. 8 p. Scauro frg. 45 n. Sch. 11 Cluent. 38, 106 14 sq. Celsi frg. 15 M. 19 cf. div. in Caec. 1, 1 23 cf. Verr. 4, 2

AB(BnBgNE),P] 4 tu *om. An. Eckst.* 4 deinde—6 cetera *om.* E 5 qui BnN quis BgP quid A *An. Eckst.* 6 continentia *An. Eckst.* 8 sed *An. Eckst.* A²E set A et BP 10 vocat Bg¹ *cf. 9, 3, 49* et per comparationem A 16 parum] rarum *nescio quis* 17 diversas tamen sp. (tamen *s. l.* P¹)P 18 *sequ. omissis exemplis breviat* E 19 ad *om.* B 21 ut *om.* ABP 24 ut BP et Ab 25 est et freq. E, *sq. plena exhibens*

18 turi quid simus vel quare fecerimus, dici solet. verborum quoque vis ac proprietas confirmatur vel praesumptione: 'quamquam illa non poena, sed prohibitio sceleris fuit' aut reprehensione: 'cives, inquam, si hoc
5 eos nomine appellari fas est.'

19 Adfert aliquam fidem veritatis et dubitatio, cum simulamus quaerere nos, unde incipiendum, ubi desinendum, quid potissimum dicendum, an omnino dicendum sit. cuius modi exemplis plena sunt omnia,
10 sed unum interim sufficit: 'equidem, quod ad me attinet, quo me vertam nescio. negem fuisse infamiam iudicii corrupti?' et cetera. hoc etiam in praeteritum
20 valet: nam et dubitasse nos fingimus.

A quo schemate non procul abest illa, quae dicitur
15 communicatio, cum aut ipsos adversarios consulimus, ut Domitius Afer pro Cloatilla: 'nescit trepida, quid liceat feminae, quid coniugem deceat: forte vos in illa solitudine obvios casus miserae mulieri obtulit: tu,
21 frater, vos, paterni amici, quod consilium datis?' aut
20 cum iudicibus quasi deliberamus, quod est frequentissimum: 'quid suadetis?' et 'vos interrogo' et 'quid tandem fieri oportuit?' ut Cato: 'cedo, si vos in eo loco essetis, quid aliud fecissetis?' et alibi: 'communem rem agi putatote ac vos huic rei praepositos esse.'

---

3 ex Cicerone teste Rufiniano § 14 4 Mur. 37, 80 10 Cluent. 1, 4 16 or. frg. p. 567 M. 22 ed. Iord. p. 71 23 ibid. p. 72

AB(BnBgNE),P 1 sumus AEP[1] *fort. recte* 4 fuerit Ab aut] vel *Kroll* cives, cives *Edd. (semel etiam Iul. Ruf. p. 42, 31 H.)* 5 nemine Bg (*corr.* b) 8 an BP si A 9 sit *om. Iul. Ruf. p. 41, 1* 11 quo me BP quod ad me Ab nescio *om.* A 11/12 infamiam illam i. A 13 nam et BP nec Ab 15 quā (qua b) cum aut ipsis adversariis Ab *ad* 19/20 aut cum *transit* E 18 sollicitudine AbP[2] 18/19 tum propter vos A 19 detis Ab 20 quasi *om. Iul. Ruf. p. 41, 9* 21 et quid A quid BP 22 ut—149, 15 precarer *om.* E in eo ABP *Iul. Ruf. p. 41, 24* meo *Madvig* 23 faceretis *Iul. Ruf.* 24 agi *om. Iul. Ruf.*

sed non numquam communicantes aliquid inexpectatum subiungimus, quod et per se schema est, ut in Verrem Cicero: 'quid deinde? quid censetis? furtum fortasse aut praedam aliquam?' deinde, cum diu suspendisset iudicum animos, subiecit, quod multo esset inprobius. hoc Celsus sustentationem vocat. est autem duplex: nam et contra frequenter, cum expectationem gravissimorum fecimus, ad aliquid, quod sit leve aut nullo modo criminosum, descendimus. sed quia non tantum per communicationem fieri solet, παράδοξον alii nominarunt, id est inopinatum. illis non accedo, qui schema esse existimant etiam, si quid nobis ipsis dicamus inexpectatum accidisse, ut Pollio: 'numquam fore credidi, iudices, ut reo Scauro, ne quid in eius iudicio gratia valeret, precarer.' paene idem fons est illius, quam 'permissionem' vocant, qui communicationis, cum aliqua ipsis iudicibus relinquimus aestimanda, aliqua nonnumquam adversariis quoque, ut Calvus Vatinio: 'perfrica frontem et dic te digniorem, qui praetor fieres, quam Catonem.'

22 5 23 10 24 14 25 20

Quae vero sunt augendis adfectibus accommodatae figurae, constant maxime simulatione. namque et irasci nos et gaudere et timere et admirari et dolere et indignari et optare quaeque sunt similia his fingimus. unde sunt illa: 'liberatus sum, respiravi', et 'bene habet', et 'quae amentia est haec?' et 'o tempora, o

26 25

3 5, 5, 10 6 Celsi frg. 15 M. 13 or. frg. p. 498 M. 19 ibid. p. 477 M. 25 Mil. 18, 47—Mur. 6, 14 26 —150, 1 Cat. 1, 1, 2—Phil. 2, 26, 64

AB(BnBgNE),P] 5 quod BP cum A 7 nam et A nam BP 7/8 explicationem Ab 10 per commutationem Ab 11 *** illis A (inoppinata cum illis b) 12 si quod A 13 inexpectato A[2] 15 eum iudicū A eum iudicio b ***** paene P 16 quem Ab 22 e simulatione Ab 25 inde E sum *om.* E 26 et quae BP quae A

mores!' et 'miserum me! consumptis enim lacrimis infixus tamen pectori haeret dolor', et

magnae nunc hiscite terrae.

27 quod exclamationem quidam vocant ponuntque inter 5 figuras orationis. haec quotiens vera sunt, non sunt in ea forma, de qua nunc loquimur: at simulata et arte composita procul dubio schemata sunt existimanda. quod idem dictum sit de oratione libera, quam Cornificius licentiam vocat, Graeci *παρρησίαν*. quid enim 10 minus figuratum quam vera libertas? sed frequenter 28 sub hac facie latet adulatio. nam Cicero cum dicit pro Ligario: 'suscepto bello, Caesar, gesto iam etiam ex parte magna nulla vi coactus consilio ac voluntate mea ad ea arma profectus sum, quae erant sumpta contra te', 15 non solum ad utilitatem Ligari respicit, sed magis 29 laudare victoris clementiam non potest. in illa vero sententia: 'quid autem aliud egimus, Tubero, nisi ut, quod hic potest, nos possemus?' admirabiliter utriusque partis facit bonam causam, sed hoc eum demeretur, 20 cuius mala fuerat.

Illa adhuc audaciora et maiorum, ut Cicero existimat, laterum, fictiones personarum, quae *προσωποποιίαι* dicuntur: mire namque cum variant orationem tum ex-30 citant. his et adversariorum cogitationes velut secum 25 loquentium protrahimus (qui tamen ita demum a fide non abhorreant, si ea locutos finxerimus, quae cogitasse eos non sit absurdum), et nostros cum aliis ser-

---

4 cf. Carmen de fig. 79 p. 66 H. 8 ad Her. 4, 36, 48 12 c. 3, 7 17 ibid. 4, 10 21 orat. 25, 85

AB(BnBgNE),P] 1 et o mores A^2b 3 homo magne Ab hiscite BP conscite (*sic*) A scite b 4 quidem A 5 haec—20 fuerat *om.* E 6 eloquimur Ab at simulata *Spa.* adsimulata B(P) asim. A 9 vocant A^1bP 12 iam *om. Iul. Ruf. p. 46, 18 H.* etiam *om.* P 13 nulla magna A 18 hic *om.* Ab 19 hoc cum A 20 cum mala A^2 21 existimat] aestimat E 25 quae tamen A^2E 26 abhorreant Ab abhorrent BP 27 cum aliis BP qualis b quoque *ras.* A^2

mones et aliorum inter se credibiliter introducimus, et suadendo, obiurgando, querendo, laudando, miserando personas idoneas damus. quin deducere deos in 31 hoc genere dicendi et inferos excitare concessum est. urbes etiam populique vocem accipiunt. ac sunt qui- 5 dam, qui has demum προσωποποιίας dicant, in quibus et corpora et verba fingimus: sermones hominum adsimulatos dicere διαλόγους malunt, quod Latinorum quidam dixerunt sermocinationem. ego iam recepto 32 more utrumque eodem modo appellavi: nam certe 10 sermo fingi non potest, ut non personae sermo fingatur. sed in his, quae natura non permittit, hoc modo mollior fit figura: 'etenim si mecum patria mea, quae mihi vita mea multo est carior, si cuncta Italia, si omnis res publica sic loquatur: Marce Tulli, quid agis?' 15 illud audacius genus: 'quae tecum, Catilina, sic agit et quodam modo tacita loquitur: nullum iam aliquot annis facinus extitit nisi per te.' commode etiam aut 33 nobis aliquas ante oculos esse rerum, personarum, vocum imagines fingimus, aut eadem adversariis aut 20 iudicibus non accidere miramur: qualia sunt 'videtur mihi' et 'nonne videtur tibi?' sed magna quaedam vis eloquentiae desideratur. falsa enim et incredibilia natura necesse est aut magis moveant, quia supra vera sunt, aut pro vanis accipiantur, quia vera non sunt. 25 ut dicta autem quaedam, ita scripta quoque fingi 34 solent, quod facit Asinius pro Liburnia: 'mater mea, quae mihi cum carissima, tum dulcissima fuit quaeque

---

8 ad Her. 4, 43, 55: 4, 52, 65 13 in Cat. 1, 11, 27 16 ibid. 1, 7, 18 27 or. frg. p. 497 M.

AB(BnBgNE),P 2 obiurgando *om.* B (*add.* b) 3 educere E 4 excitare concitare A (*simil.* b) 5 voces EP ac— 11 fingatur *om.* E 10/11 certo serio sermo A 12 in *del.* b 13 melior A[2] 15 sic *om.* E Marce AE M. *rell.* 18 commodo Bg 21/22 mihi videtur A 25 quia A[2]BP qua A[1]b 26 ut—152, 25 facere *om.* E autem BP aut cum A

mihi vixit bisque eodem die vitam dedit' et reliqua, deinde 'exheres esto'. haec cum per se figura est, tum duplicatur, quotiens sicut in hac causa ad imitationem
35 alterius scripturae conponitur. nam contra recitabatur
5 testamentum: 'P. Novanius Gallio, cui ego omnia meritissimo volo et debeo pro eius animi in me summa voluntate', et adiectis deinceps aliis 'heres esto': incipit esse quodam modo παρῳδή, quod nomen ductum a canticis ad aliorum similitudinem modulatis
10 abusive etiam in versificationis ac sermonum imita-
36 tione servatur. sed formas quoque fingimus saepe, ut Famam Vergilius, ut Voluptatem ac Virtutem, quem ad modum a Xenophonte traditur, Prodicus, ut Mortem ac Vitam, quas contendentes in satura tradit
15 Ennius. est ex incerta persona ficta oratio: 'hic aliquis'
37 et 'dicat aliquis'. est et iactus sine persona sermo:

hic Dolopum manus, hic saevus tendebat Achilles.

quod fit mixtura figurarum, cum προσωποποιίᾳ accedit illa, quae est orationis per detractionem: detractum
20 est enim, quis diceret. vertitur interim προσωποποιία in speciem narrandi. unde apud historicos reperiuntur obliquae adlocutiones, ut in Titi Livii primo statim: 'urbes quoque ut cetera ex infimo nasci, deinde, quas sua virtus ac di iuvent, magnas opes sibi magnumque
25 nomen facere.'

38 Aversus quoque a iudice sermo, qui dicitur ἀποστροφή, mire movet, sive adversarios invadimus: 'quid

---

12 Aen. 4, 173 sq. 13 Mem. Socr. 2, 1, 21 sqq. 17 Aen. 2, 29 22 1, 9, 3 26 cf. Tiberius Rh. Gr. 3 p. 61, 29 Sp. 27 Lig. 3, 9

AB(BnBgNE), P] 1 bisque BP cum A 7 adiectis deinde P esto * A 10 abusivo A 12 voluptatem BP volantem ** A ac] atque P 14 quas consentientes Ab 15 ex] et AbP ut B incertā personā (*add. s. l.* in *ante* incertam) A incertae personae P 16 est et tacitus (i *s. l.*) A (tactus b) 18 accidit A 22 Livii B libro Ab (*fort. recte*) Livi libro P 23 quos BP quod A 27 invasimus ABP *corr. ed. Gryph.*

enim tuus ille, Tubero, in acie Pharsalica gladius agebat?' sive ad invocationem aliquam convertimur: 'vos enim iam ego, Albani tumuli atque luci', sive ad invidiosam inplorationem: 'o leges Porciae legesque Semproniae!' sed illa quoque vocatur aversio, quae a proposita quaestione abducit audientem: 39 5

non ego cum Danais Troianam excindere gentem
Aulide iuravi.

quod fit et multis et variis figuris, cum aut aliud expectasse nos aut maius aliquid timuisse simulamus aut plus videri posse ignorantibus, quale est prohoemium pro Caelio. 10

Illa vero, ut ait Cicero, sub oculos subiectio tum fieri solet, cum res non gesta indicatur, sed ut sit gesta ostenditur, nec universa, sed per partis: quem locum proximo libro subiecimus evidentiae. Celsus hoc nomen isti figurae dedit. ab aliis ὑποτύπωσις dicitur, proposita quaedam forma rerum ita expressa verbis, ut cerni potius videantur quam audiri: 'ipse inflammatus scelere et furore in forum venit, ardebant oculi, toto ex ore crudelitas eminebat.' nec solum quae facta sunt aut fiant, sed etiam quae futura sint aut futura fuerint, imaginamur. mire tractat hoc Cicero pro Milone, quae facturus fuerit Clodius, si praeturam invasisset. sed haec quidem translatio temporum. quae proprie μετά- 40 15 20 41 25

---

3 Mil. 31, 85 4 Verr. 5, 63, 163 7 Aen. 4, 425 13 de orat. 3, 53, 202 16 frg. 15 M. 19 Verr. 5, 62, 161 23 c. 32

AB(BnBgNE),P] 1/2 gladius agebat EP *om. rell.* 3 atque in luci A 4 leges (o leges N) Porciae *om.* BnBgN 11 videre B 12 caellio b 15 partes A²BP locum AbP loco B locum—17 ab aliis *om.* E 16 proximo subicimus P¹ evidentiae ** celsus cognomen A (cogn. *etiam* b) evidentiae et celsus hoc nomen BP 19 videantur *Ob.* videatur *ll.* 21 emicabat A²,P (*corr. eadem manu*) 22 fiunt E futura sunt Bg (*corr.* b) 24 fuerat E *qui om.* sed haec—154, 11 caligo *etiam sq. usque ad 154, 20 liberius reddens*

στασις dicitur, illa *ὑποτύπωσις* verecundior apud priores fuit: praeponebant enim talia: 'credite vos intueri', ut Cicero: 'haec, quae non vidistis oculis, animis cernere
42 potestis.' novi vero et praecipue declamatores audacius
5 nec mehercule sine motu quodam imaginantur, ut Seneca in controversia, cuius summa est, quod pater filium et novercam inducente altero filio in adulterio deprensos occidit: 'duc, sequor: accipe hanc senilem
43 manum et quocumque vis inprime.' et post paulo:
10 'aspice, inquit, quod diu non credidisti. ego vero non video, nox oboritur et crassa caligo.' habet haec figura manifestius aliquid: non enim narrari res, sed
44 agi videtur. locorum quoque dilucida et significans descriptio eidem virtuti adsignatur a quibusdam, alii
15 *τοπογραφίαν* dicunt.

Εἰρωνείαν inveni qui dissimulationem vocaret: quo nomine quia parum totius huius figurae vires videntur ostendi, nimirum sicut in plerisque erimus Graeca appellatione contenti. igitur *εἰρωνεία* quae est schema,
20 ab illa, quae est *τρόπος*, genere ipso nihil admodum distat (in utroque enim contrarium ei, quod dicitur, intellegendum est), species vero prudentius intuenti
45 diversas esse facile est deprendere. primum, quod *τρόπος* apertior est et, quamquam aliud dicit ac sentit,
25 non aliud tamen simulat: nam et omnia circa fere

---

3 cf. p. S. Rosc. 35, 98 6 p. 584 M.

AB(BnBgNE),P] 1 illa hypotyposis] in diatyposi B(P) incliatibosi Ab verecundius (us *corr.*) A verecundiosā b 3 quae audivistis *ex Cic. ci. Mei., delens* animis, *cf. Aug. conf. 6, 16* quam non videt oculus carnis et videtur ex intimo, *Aeschyli Eum. 104, Anal. Boll. 25 p. 39, 8* 5 ut BP et Ab 7 indicante P 8 deprehensus A (-sos P) 9 animam quod cum vis A 13 agi BP argui Ab 13/14 dilucidatio huic virtuti ads. (huic *s. l.*) A dilucida et virtutis ads. b 14 eidem virtuti *Re.* eiusdem virtutis B(E)P 17 videntur vires P 18 Graeca erimus P 22 *totam fere pag.* (— *p. 155, 24*) *om.* E 23 deprehendere ANP 24 tropus *hic et infra* P 25 non tamen aliud P

recta sunt, ut illud in Catilinam: 'a quo repudiatus
ad sodalem tuum, virum optimum, Metellum demi-
grasti.' in duobus demum verbis est ironia, ergo etiam
brevior est τρόπος. at in figura totius voluntatis fictio 46
est, apparens magis quam confessa, ut illic verba sint 5
veris diversa, hic sensus sermoni et voci et tota interim
causae conformatio, cum etiam vita universa ironiam
habere videatur, qualis est visa Socratis (nam ideo
dictus εἴρων, agens imperitum et admiratorem aliorum
tamquam sapientium), ut, quem ad modum ἀλληγορίαν 10
facit continua μεταφορά, sic hoc schema faciat τρόπος 47
ille contextus. quaedam vero genera huius figurae nul-
lam cum tropis habent societatem, ut illa statim prima,
quae ducitur a negando, quam nonnulli ἀντίφρασιν
vocant: 'non agam tecum iure summo, non dicam, 15
quod forsitan optinerem', et: 'quid ego istius decreta,
quid rapinas, quid hereditatium possessiones datas,
quid ereptas proferam?' et: 'mitto illam primam libi-
dinis iniuriam', et: 'ne illa quidem testimonia recito,
quae dicta sunt de sestertiis sescentis milibus', et: 20
'possum dicere.' quibus generibus per totas interim 48
quaestiones decurrimus, ut Cicero: 'hoc ego si sic
agerem, tamquam mihi crimen esset diluendum, haec
pluribus dicerem.' εἰρωνεία est et, cum similes im-
perantibus vel permittentibus sumus: 25

---

1 1, 8, 19 15 Verr. 5, 2, 4 16 Phil. 2, 25, 62 19 Cic. or. frg. B 5, 6 Sch. 21 Cael. 22, 53 22 Cluent. 60, 166

A B (Bn Bg N E). P] 1 a quo repudiatus *om.* A 4 voluntatis B P orbitatis A 6 veris *Ki.* verbis *ll.* (rebus *Gertz*) sermoni et voci *Ha.* sermonis (sermoni P^1) et ioci (ioci A b P) *ll.* 7 confirmatio $A^1 B P^1$ *hiare vid. or.* quae etiam in universa vita ironiam A 8 vita P 9 admiratorem A^2 admirator $A^1 B P$ 10 ut *i. e. graece* ὅθεν *cf. 5, 13, 59* 14 ducitur *Madvig* dicitur *ll.* 17 hereditatium *etiam* A (-tum P) 18 et *om.* A 19 ne *om.* A 20 sescentis B P septingentis A b 22 decurrimus *om.* A sic *om.* A 23 hoc A b

49 i, sequere Italiam ventis,
et cum ea, quae nolumus videri in adversariis esse, concedimus eis. id acrius fit, cum eadem in nobis sunt et in adversario non sunt:
5 meque timoris
argue tu, Drance, quando tot caedis acervos
Teucrorum tua dextra dedit.
quod idem contra valet, cum aut ea, quae a nobis absunt, aut etiam quae in adversarios recidunt, quasi
10 fatemur:
me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter.
50 nec in personis tantum, sed et in rebus versatur haec contraria dicendi, quam quae intellegi velis, ratio, ut totum pro Q. Ligario prohoemium et illae elevationes:
15 'videlicet, o di boni!'
scilicet is superis labor est
51 et ille pro Oppio locus: 'o amorem mirum! o benevolentiam singularem!' non procul autem absunt ab hac simulatione res inter se similes, confessio nihil
20 nocitura, qualis est: 'habes igitur, Tubero, quod est accusatori maxime optandum, confitentem reum', et concessio, cum aliquid etiam inicum videmur causae fiducia pati: 'metum virgarum nauarchus nobilissimae civitatis pretio redemit: humanum est', et pro Cluentio
25 de invidia: 'dominetur in contionibus, iaceat in iudi-

---

1 Aen. 4, 381 5 ibid. 11, 383 sqq. 11 ibid. 10, 92 16 ibid. 4, 379 17 frg. 6 H., frg. 3, 6 Sch. 20 Lig. 1, 2 23 Verr. 5, 44, 117 25 c. 2, 5

AB(BnBgNE),P] 1 i *om.* AE 2 cum * A (que b) volumus P videri BP videri esse A esse b esse BP se b *ras. in* A 3 eis Ab *ras.* P[2] iis B (in nobis E) cum *ras.* A[2] quae b 6 tu Drance *om.* B (*add.* b) *sed habet* E quoniam E quan*do* A[2] 7 tua dextera stravit E (dextera N *quoque*) 12 sed *ras.* A *om.* b et *om.* B (etiam E) 14 levationesA 17 pro Oppio BP proprio b proprius A 18 autem *om.* Ab 19 similitudine A tres inter se *corr.* P[1] 22 concessio AbEP[2] confessio BP[1] 23 metu A nobilis nobilissimae B 24 se redemit A(b)

ciis': tertia consensio, ut pro eodem: 'iudicium esse corruptum.' hac evidentior figura est, cum alicui rei 52 adsentimur, quae est futura pro nobis, verum id accidere sine adversarii vitio non potest. quaedam etiam velut laudamus, ut Cicero in Verrem circa crimen 5 Apolloni Drepanitani: 'gaudeo etiam, si quid ab eo abstulisti, et abs te nihil rectius factum esse dico.' in- 53 terim augemus crimina, quae ex facili aut diluere possimus aut negare, quod est frequentius, quam ut 9 exemplum desideret. interim hoc ipso fidem detrahimus illis, quod sint tam gravia, ut pro Roscio Cicero, cum immanitatem parricidii quamquam per se manifestam, tamen etiam vi orationis exaggerat.

Ἀποσιώπησις, quam idem Cicero reticentiam, Celsus 54 obticentiam, nonnulli interruptionem appellant, et ipsa 15 ostendit aliquid adfectus vel irae, ut

quos ego — sed motos praestat componere fluctus,

vel sollicitudinis et quasi religionis: 'an huius ille legis, quam Clodius a se inventam gloriatur, mentionem facere ausus esset vivo Milone, non dicam con- 20 sule? de nostrum omnium — non audeo totum dicere': cui simile est in prohoemio pro Ctesiphonte Demosthenis. vel alio transeundi gratia: 'Cominius autem — 55 tametsi ignoscite mihi, iudices.' in quo est et illa, si tamen inter schemata numerari debet, cum aliis etiam 25

---

1 Cluent. 23, 63 6 4, 17, 37 14 de orat. 3, 205. Celsi frg. 16 M. 17 Aen. 1, 135 18 Mil. p. 2 Kl. 22 Demosth. 18, 3 (cf. Caecilii Cal. frg. 56 Of.) 23 Corn. 1 frg. 58 H. 7, 47 Sch.

AB(BnBgNE), PJ 1 consensio BP confessio AN 2 hac *Spa.* haec *libri* (*om.* E) 8 augemus AbP gaudemus B 11 Cicero pro Roscio A 13 vi oratoris A vi *add.* P[2] 15 ipsi Ab ipse A[2] 16 aliquid *om.* B adfectus NP affectus AE ad effectus BnBg 17 motus A[1]b 19 quam Cloelius BgN quam p. rutilius *ras.* A[2] 20 ne dicam P 21 nostrorum A nostrum enim P 22 cui—158, 3 a re *liberrime reddit* E

pars causae videatur, digressio; abit enim causa in laudes Cn. Pompei. idque fieri etiam sine ἀποσιωπήσει
56 potuit. nam brevior illa, ut ait Cicero, a re digressio plurimis fit modis. sed haec exempli gratia sufficient:
5 'tum C. Varenus, is qui a familia Anchariana occisus est: — hoc quaeso, iudices, diligenter attendite', et pro Milone: 'et adspexit me illis quidem oculis, quibus
57 tum solebat, cum omnibus omnia minabatur.' est alia non quidem reticentia, quae sit inperfecti sermonis,
10 sed tamen praecisa velut ante legitimum finem oratio, ut illud: 'nimis urgeo, commoveri videtur adulescens', et: 'quid plura? ipsum adulescentem dicere audistis.'
58 Imitatio morum alienorum, quae ἠθοποιία vel, ut alii malunt, μίμησις dicitur, iam inter leniores adfectus
15 numerari potest: est enim posita fere in eludendo, sed versatur et in factis et in dictis. in factis, quod est ὑποτυπώσει vicinum, in dictis, quale est apud Terentium:

at ego nesciebam, quorsum tu ires. parvola
20 hinc est abrepta, eduxit mater pro sua,
soror dicta est: cupio abducere, ut reddam suis.

59 sed nostrorum quoque dictorum factorumque similis imitatio est per relationem, nisi quod frequentius adseverat quam eludit: 'dicebam habere eos actorem
25 Q. Caecilium.' sunt et illa iucunda et ad commendationem cum varietate tum etiam ipsa natura plurimum prosunt, quae simplicem quandam et non praeparatam ostendendo orationem minus nos suspectos

---

5 p. Var. frg. 7 H. 2, 8 Sch. 7 c. 12, 33 11 Lig. 3, 9
12 Verr. 4, 44, 116 19 Eun. 155 sqq. 24 div. in Caec. 2, 4

AB(BnBgNE),P] 1 causa BP augusta Ab 3 degressio B (*non* E) 5 tum BP iam A ium b varenum A 7 me tum illis q. Ab 8 omnibus *om.* A 14 aliqui malunt P leniores *Turnebus* leviores *ll.* 15/16 sed et versatur P 16 in factis. quod BP quod A est *ras. mai.* P[4] 19 at NEP aut BnBg a*t A parvula ANE 20 duxit A[1]?E 26 tum E 27 prosunt BP possunt Ab

iudici faciunt. hinc est quasi paenitentia dicti, ut pro 60
Caelio: 'sed quid ego ita gravem personam introduxi?'
et quibus utimur vulgo: 'inprudens incidi.' vel cum
quaerere nos, quid dicamus, fingimus: 'quid relicum
est?' et: 'num quid omisi?' et cum ibidem invenire, 5
ut ait Cicero: 'unum etiam mihi relicum eius modi
crimen est', et 'aliud ex alio succurrit mihi.' unde etiam 61
venusti transitus fiunt, non quia transitus ipse sit
schema, ut Cicero narrato Pisonis exemplo, qui anulum
sibi cudi ab aurifice in tribunali suo iusserat, velut 10
hoc in memoriam inductus adiecit: 'hoc modo me commonuit
Pisonis anulus, quod totum effluxerat. quam
multis istum putatis hominibus honestis de digitis
anulos [aureos] abstulisse?' et cum aliqua velut ignoramus:
'sed earum rerum artificem quem? — quem- 15
nam? recte admones, Policlitum esse dicebant.' quod 62
quidem non ⟨in⟩ hoc tantum valet. quibusdam enim, dum
aliud agere videmur, aliud efficimus, sicut hic Cicero
consequitur ne, cum morbum in signis atque tabulis
obiciat Verri, ipse quoque earum rerum studiosus esse 20
credatur. et Demosthenes iurando per interfectos in
Marathone et Salamine id agit, ut minore invidia
cladis apud Chaeroneam acceptae laboret. faciunt illa 63
quoque iucundam orationem, aliqua mentione habita
differre et deponere apud memoriam iudicis et re- 25

---

2 c. 15, 35 3 Verr. 4, 20, 43 6 Cluent. 61, 169 11 Verr. 4, 26, 57 15 ibid. 4, 3, 5 21 18, 208 (cf. Caecilii Cal. frg. 60 Of.)

AB(BnBgNE), P] 3 iudici * A (iuditii b) 5 et cum—14 abstulisse *om.* E 6 huius modi P 7 et BP set b sed A 10 cludi ABnBgP claudi N 11 hic modo P *Cic.* 12 qui totus P 14 aureos *s. l. add.* N *om. Cic.* aureos anulos P 15 quem *om.* P 16 quod—23 laboret *om.* E 17 non in hoc *Re.* non hoc BP hoc Ab 18 sic b 21 et *om.* A 22 *cf. 11, 3, 168 et 12, 10, 24* 24 habita BP aliqua Ab 25 differens deponere Ab

poscere quae deposueris et iterare quaedam schemate
aliquo (non enim est ipsa per se iteratio schema) et
excipere aliqua et dare actioni varios velut vultus.
gaudet enim res varietate, et sicut oculi diversarum
5 adspectu rerum magis detinentur, ita semper animis
praestat, in quod se velut novum intendant.

64 Est emphasis etiam inter figuras, cum ex aliquo
dicto latens aliquid eruitur, ut apud Vergilium:

non licuit thalami expertem sine crimine vitam
10 degere more ferae?

quamquam enim de matrimonio queritur Dido, tamen
huc erumpit eius adfectus, ut sine thalamis vitam non
hominum putet, sed ferarum. aliud apud Ovidium
genus, apud quem Zmyrna nutrici amorem patris sic
15 confitetur:

o, dixit, felicem coniuge matrem!

65 Huic vel confinis vel eadem est, qua nunc utimur
plurimum. iam enim ad id genus, quod et frequentissimum est et expectari maxime credo, veniendum
20 est, in quo per quandam suspicionem quod non dicimus accipi volumus, non utique contrarium, ut in
εἰρωνείᾳ, sed aliud latens et auditori quasi inveniendum. quod, ut supra ostendi, iam fere solum schema
24 a nostris vocatur, et unde controversiae figuratae di-
66 cuntur. eius triplex usus est: unus, si dicere palam
parum tutum est, alter, si non decet, tertius, qui

---

9 Aen. 4, 550 16 Metam. 10, 422

AB(BnBgNE),P] 1 iterare *Ha.* sperare B seperare P separare *ras.* A 2 ipsa ABn, *s. l.* P[2] ista BgP, *v. l.* Bn ista ipsa NE 6 in quo A 8 exlatens b etiam (*ras.*) latens A 12 erupit B 13 aliud *om.* Ab *et* E *usque ad 18* plurimum 14 hoc genus A[2] 16 et *ante* o *add.* A[2] 20 per quandam suspicionem *i. e.* καθ' ὑπόνοιαν *cf. Ps.-Dion.* περὶ ἐσχηματισμένων *p. 323, 6 sq.* 21 non *om.* Ab 23 quod—24/25 dicuntur *om.* E 25 est usus *Vt. p. 434* 26 alterum si non licet, tertium A

venustatis modo gratia adhibetur et ipsa novitate ac varietate magis, quam si relatio sit recta, delectat.

Ex his quod est primum, frequens in scholis est. 67 nam et pactiones deponentium imperium tyrannorum et post bellum civile senatus consulta finguntur et 5 capital est obicere ante acta, ut, quod in foro non expedit, illic nec liceat. sed schematum condicio non eadem est: quamlibet enim apertum, quod modo et aliter intellegi possit, in illos tyrannos bene dixeris, quia periculum tantum, non etiam offensa vitatur. 10 quod si ambiguitate sententiae possit eludi, nemo non 68 illi furto favet. vera negotia numquam adhuc habuerunt hanc silentii necessitatem, sed aliam huic similem verum multo ad agendum difficiliorem, cum personae potentes obstant, sine quarum reprehensione teneri 15 causa non possit. ideoque hoc parcius et circumspec- 69 tius faciendum est, quia nihil interest, quo modo offendas, et aperta figura perdit hoc ipsum, quod figura est. ideoque a quibusdam tota res repudiatur, sive intellegatur sive non intellegatur. sed licet modum ad- 20 hibere, in primis, ne sint manifestae. non erunt autem, si non ex verbis dubiis et quasi duplicibus petentur, quale est in suspecta nuru: 'duxi uxorem, quae patri placuit': aut, quod est multo ineptius, compositionibus 70 ambiguis, ut in illa controversia, in qua infamis amore 25 filiae virginis pater raptam eam interrogat, a quo

---

AB(BnBgNE),P] 2 relatio AEP[2] elatio BP *εἰ ἡ προφορὰ τοῦ λόγου εἴη εὐθεῖα, cui contrarii sunt illi λόγοι πλάγιοι (Ps.-Dion. p. 323, 3), de quibus nunc agit Quint.* 4 nam—13 necessitatem *om.* E factiones A 6 capitale Ab,P (*sed is omittens* est, *quod add.* P[2]) 9 potest P in *om.* A 12 ethuc A (hoc A[2]) numquam adducunt hanc *Ob.* (*cui obstat etiam Vt*) 13 sed BP et A 15 -prehens- AEP -prens- B 16 hoc *om.* Ab 17 quomodo *i. e. utrum figurate necne* 18 prodit hoc ipsum quo *Vt.* figura est—162, 7 credat *ad nihilum fere reducit* E 19 a *om.* A[1] 20 modum licet *Vt. ad rem cf. Ps.-Dion. p. 322, 6 sq.* 22 ex BP et Ab 23 quale est A *Vt.* P[2]b qualis est BP[1] 25 in illa *Vt.* illa ABP 26 interroget A

vitiata sit: 'quis te', inquit, 'rapuit?' 'tu, pater, nescis?'
71 res ipsae perducant iudicem ad suspicionem, et amoliamur cetera, ut hoc solum supersit, in quo multum etiam adfectus iuvant et interrupta silentio dictio et
5 cunctationes. sic enim fiet ut iudex quaerat illud nescio quid ipse, quod fortasse non crederet, si audiret, et ei,
72 quod a se inventum existimat, credat. sed ne si optimae quidem sint, esse debent frequentes. nam densitate ipsa figurae aperiuntur, nec offensae minus
10 habent, sed auctoritatis. nec pudor videtur, quod non palam obicias, sed diffidentia. in summa sic maxime
73 iudex credit figuris, si nos putat nolle dicere. equidem et in personas incidi tales et in rem quoque, quod est magis rarum, quae obtineri nisi hac arte non posset.
15 ream tuebar, quae subiecisse dicebatur mariti testamentum: et dicebantur chirographum marito expiranti
74 heredes dedisse, et verum erat. nam, quia per leges institui uxor non poterat heres, id fuerat actum, ut ad eam bona per hoc tacitum fideicommissum pervenirent.
20 et caput quidem tueri facile erat, si hoc diceremus palam, sed peribat hereditas. ita ergo fuit nobis agendum, ut iudices illud intellegerent factum, delatores non possent adprehendere ut dictum, et contigit utrumque. quod non inseruissem veritus opinionem iactan-
25 tiae, nisi probare voluissem in foro quoque esse his
75 figuris locum. quaedam etiam, quae probare non possis, figura potius spargenda sunt. haeret enim non-

---

AB(BnBgNE),P] 1 to pater b *dist. Kroll* 3 ut *om.* A hoc solum τὸ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἄγειν 6 quod ipse P aud*i*ret A,BgNP auderet Bnb 7/8 optimum A[1]b 8 et quidem b 12 et quidem ABg equidem—26 locum *om.* E 13 tales et A tale est BP quod AB id b idem *ras.* P 14 hac *om.* BP 15 marito A[2] 16 et dicebantur Ab et dicebatur BP chirographum *cf. Dig. 49, 14, 3 pr.* = *D. 30, 103* expirante B (*corr.* b) 17 heredibus P 18 fuerat factum Ab 20 tueri BP quaeri A, *v. l.* P 22 iudices BP id Ab intellegere A 23 apprehenderent A(b) -prehend- *etiam* NP 23/24 utrumque] utique Ab 26 etiam *del.* b

numquam telum illud occultum, et hoc ipso, quod non apparet, eximi non potest: at si idem dicas palam, et defenditur et probandum est.

Cum autem obstat nobis personae reverentia, quod 76 secundum posuimus genus, tanto cautius dicendum 5 est, quanto validius bonos inhibet pudor quam metus. hic vero tegere nos iudex, quod sciamus, et verba vi quadam veritatis erumpentia credat coercere. nam quaeso minus aut ipsi, in quos dicimus, aut iudices aut adsistentes oderint hanc maledicendi lasciviam, 10 si velle nos credant? aut quid interest, quo modo di- 77 catur, quom et res et animus intellegitur? quid dicendo denique proficimus, nisi ut palam sit facere nos, quod ipsi sciamus non esse faciendum? atqui praecipue prima, quibus praecipere coeperam, tempora hoc vitio 15 laborarunt. dicebant enim libenter tales controversias, quae difficultatis gratia placent, cum sint multo faci- liores. nam rectum genus adprobari nisi maximis viri- 78 bus non potest: haec deverticula et anfractus suffugia sunt infirmitatis (ut qui cursu parum valent, flexu 20 eludent), cum haec, quae adfectatur, ratio sententiarum non procul a ratione iocandi abhorreat. adiuvat etiam, quod auditor gaudet intellegere et favet ingenio suo et alio dicente se laudat. itaque non solum, si persona 79 obstaret rectae orationi, quo in genere saepius modo 25 quam figuris opus est, decurrebant ad schemata, sed

---

AB(BnBgNE),P] 1 hoc *del.* b quo non A^{2} non (*om.* quod) b 4 obstant A^{1}b vobis A^{1}?b 7 sciamus B *Vt. p. 435* P scimus Ab 9 quaeso *Schenkl* quo *ll. Vt.* 12 quom] quo B cum *ras.* A,P si *Vt.* quid] quod Bg dicendo *ras.* A^{2} *s. l.* P^{2} dicimus b *om.* B (*Vt. cum aliis pluribus*) P^{1} 13 nos B *Vt.* P (*qui* nos facere) *om.* Ab 14 fatendum A^{2} faciundum E (quod si ipsi sciant, non esset f. *sq. usque ad* 17/18 faciliores *omittens*) 17 placerent A^{2} 18 rectum genus *cf. p. 161, 2* 19 divert- A^{2}BP 20 infirmitati * A *om.* E 21 eludent A^{1}b eludant A^{2}BP eludunt *Re. cf. 9, 3, 19, hinc* E *pergit* adiuvat *l. 22* 22 a *add.* A^{2} 24 *post* laudat *ad* 165, 8 in causis *transit* E

faciebant illis locum etiam, ubi inutiles ac nefariae essent, uti si pater, qui infamem in matre filium secreto occidisset, reus malae tractationis iacularetur in
80 uxorem obliquis sententiis. nam quid impurius quam
5 retinuisse talem? quid porro tam contrarium, quam eum, qui accusetur, quia summum nefas suspicatus de uxore videatur, confirmare id ipsa defensione, quod diluendum est? at si iudicum sumerent animum, scirent, quam eius modi actionem laturi non fuissent,
10 multoque etiam minus, cum in parentes abominanda crimina spargentur.

81 Et quatenus huc incidimus, paulo plus scholis demus: nam et in his educatur orator, et in eo, quo modo declametur, positum est etiam, quo modo agatur.
15 dicendum ergo de iis quoque, in quibus non asperas figuras, sed palam contrarias causae plerique fecerunt: 'tyrannidis adfectatae damnatus torqueatur [ut conscios indicet]: accusator eius optet quod volet. patrem
19 qui damnavit, optat ne is torqueatur: pater ei contra
82 dicit.' nemo se tenuit agens pro patre, quin figuras in filium faceret, tamquam illum conscium in tormentis nominaturus. quo quid stultius? nam cum hoc iudices intellexerint, aut non torquebitur, cum ideo
83 torqueri velit, aut torto non credetur. 'at credibile est
25 hoc eum velle.' fortasse: dissimulet ergo, ut efficiat. 'sed nobis, declamatoribus dico, quid proderit hoc intellexisse, nisi dixerimus?' ergo, si vere ageretur, similiter consilium illud latens prodidissemus? quid si neque utique verum est, et habere alias hic dam-

---

AB(BnBgNE),P] 2 uti si] ut is *ll.* matrem Ab 4 obliquis *cf. adn. ad p. 161, 2* 5/6 quam eum qui A[2] *in lac. multo mai.* (qui *del.* b) 8 iudicis A[2] 11 spargentur AbP spargerentur B 14 declamatur A[1]b 15 de his A quoque—16 palam *ras.* A[2] 17/18 ut conscios indicet *om.* A,b (b accusator *quoque del., substituens* pater ei accusator) 19 qui damnavit *Ob.* quidam damnavit B qui accusavit A[2]P[2] 22 cum haec P 24 at BP et Ab credibilest B 26 hoc *i. e.* consilium latens 29 nec utique P

natus contradicendi causas potest, vel quod legem
conservandam putet, vel quod nolit accusatori debere
beneficium, vel, quod ego maxime sequerer, ut se
innocentem esse in tormentis pertendat? quare ne illud 84
quidem semper succurret sic dicentibus: 'patrocinium 5
hoc voluit, qui controversiam finxit.' fortasse enim
noluit, sed esto voluerit: continuone, si ille stulte cogi-
tavit, nobis quoque stulte dicendum est? at ego in
causis agendis frequenter non puto intuendum, quid 9
litigator velit. est et ille in hoc genere frequens error, 85
ut putent aliud quosdam dicere, aliud velle, praecipue
cum in themate est, aliquem ut sibi mori liceat postu-
lare, ut in illa controversia 'qui aliquando fortiter
fecerat et alio bello petierat, ut militia vacaret e lege,
quod quinquagenarius esset, adversante filio ire in 15
aciem coactus deseruit. filius, qui fortiter eodem proelio
fecerat, incolumitatem eius optat: contra dicit pater.'
non enim, inquiunt, mori vult, sed invidiam filio fa-
cere. equidem rideo, quod [ipsi] sic timent tamquam 86
ipsi morituri et in consilium suos metus ferunt, obliti 20
tot exemplorum circa voluntariam mortem, causarum
quoque, quas habet factus ex viro forti desertor. sed 87
de una controversia loqui supervacuum est: ego in
universum neque oratoris puto esse umquam prae-
varicari, neque litem intellego, in qua pars utraque 25
idem velit, neque tam stultum quemquam, qui, si
vivere vult, mortem potius male petat quam omnino
non petat. non tamen nego, esse controversias huius 88
modi figuratas, ut est illa: 'reus parricidii, quod fra-

AB(BnBgNE),P] 2 nolet Ab 3 ut se *om.* Ab 4 in-
nocens esse in tormentis Ab in torm. innocentem esse BP
praetendat P 5 sic dicentibus τοῖς τὸν λόγον οὕτως σχηματί-
ζουσιν 10 et *om.* B 11 praecipue—166, 12 vult *om.* E 19 et
quidem A ipsi AB *delevi* illi P *ras. cf. l. 25, ubi* A *occupat*
in 20 ferant A 23 loqui BP sequi contrarium Ab
24 universo A nec P esse unam praev. Ab 25 in litem A
26 nec P qui *om.* Ab 27 *mavult* A,b

trem occidisset, damnatu iri videbatur: pater pro testimonio dixit, eum se iubente fecisse: absolutum abdicat.' nam neque in totum filio parcit nec, quod priore iudicio adfirmavit, mutare palam potest et, ut
5 non durat ultra poenam abdicationis, ita abdicat tamen. et alioqui figura in patrem plus facit, quam licet, in
89 filium minus. ut autem nemo contra id, quod vult, dicit, ita potest melius aliquid velle, quam dicit: quo modo ille abdicatus, qui a patre, ut filium expositum
10 et ab eo educatum solutis alimentis recipiat, postulat, revocari fortasse mavult, non tamen quod petit non
90 vult. est latens et illa significatio, qua cum ius asperius petitur a iudice, fit ei tamen spes aliqua clementiae, non palam, ne paciscamur, sed per quandam
15 credibilem suspicionem, ut in multis controversiis, sed in hac quoque: 'raptor, nisi intra tricesimum diem et raptae patrem et suum exoraverit, pereat: qui exorato raptae patre suum non exorat, agit cum eo de-
91 mentiae': nam si promittat hic pater, lis tollitur: si
20 nullam spem faciat, ut non demens, crudelis certe videatur et a se iudicem avertat. Latro igitur optime: 'occides ergo?' 'si potero.' remissius et pro suo ingenio pater Gallio: 'dura, anime, dura: here fortior fuisti.'
92 confinia sunt his celebrata apud Graecos schemata,
25 per quae res asperas mollius significant. nam Themistocles suasisse existimatur Atheniensibus, ut urbem apud deos deponerent, quia durum erat dicere, ut relin-

---

21 or. frg. p. 542 M. 23 or. frg. p. 544 M.

AB(BnBgNE),P] 1 damnatum P 4 et *om.* Ab ut *om.* P[1] 5/6 ita et abdicati alioqui figura *media ras. m.*[2] A 6 figura τὸ πλαγίως λέγειν patrem *cod. Guelf.* patre ABP 11 revocare Ab 12 cum qua *ras.* A 13 fit ei tamen BP *solum* tamen Ab fit tamen *Edd.* ei *petitioni intellego* spes] species P 16 sed—23 fuisti *om.* E 17 exoraverit et suum P 19 permittat A[2] 22 occidet AbP[2] occidam N[1] ego P[1] 23 *cf. Sen. contr. 2, 3, 6* here Ab *Sen.* heri BP (*v. 1, 7, 22*) eras *Sen.* 27 deos] se *ras.* A

querent. et, qui Victorias aureas in usum belli conflari volebat, ita declinavit, victoriis utendum esse. totum autem allegoriae simile est, aliud dicere, aliud intellegi velle. 4

Quaesitum etiam est, quo modo responderi contra 93 figuras oporteret. et quidam semper ex diverso aperiendas putaverunt, sicut latentia vitia rescinduntur. idque sane frequentissime faciendum est: aliter enim dilui obiecta non possunt, utique cum quaestio in eo consistit, quod figurae petunt. at cum maledicta sunt 10 tantum, et non intellegere interim bonae conscientiae est. atque etiam si fuerint crebriores figurae, quam 94 ut dissimulari possint, postulandum est, ut nescio quid illud, quod adversarii obliquis sententiis significare voluerint, si fiducia sit, obiciant palam, aut certe 15 non exigant, ut, quod ipsi non audent dicere, id iudices non modo intellegant, sed etiam credant. utilis ali- 95 quando etiam dissimulatio est, ut in eo (nota enim fabula est), qui, cum esset contra eum dictum 'iura per patris tui cineres', paratum se esse respondit, et 20 iudex condicione usus est, clamante multum advocato, schemata de rerum natura tolli, ut protinus etiam praeceptum sit, eius modi figuris utendum temere non esse.

Tertium est genus, in quo sola melius dicendi petitur 96 occasio, ideoque id Cicero non putat esse positum in 25

---

1 cf. Dem. de eloc. 281 25 de or. 3, 203

AB(BnBgNE),P] 1 et *om.* Ab 6 oporteat *Vt. p. 435* 6/7 aperienda Ab aperiendas esse P 7 reciduntur E 8 faciundum E 9 possint P 10 consistit B *Vt.* P constitit Ab at cum] at ubi *Vt.* 11 et non animadvertere interim et dissimulare *Vt.* et non intelligi interim (A)b (et *om.* E) 13 ut[2] *om.* Ab, P? 14/15 figurare velint *Vt.* 16 audent BP *Vt.* audeant Ab id *om. Vt.* 17 credatur b 17/18 etiam aliquando P 20 per *om.* A patris *s. l.* P[1] *Sen. contr. 7, praef. 7, Suet. de g. et rh. p. 126 Reiff.* patroni AB, P *in textu* 22 schemata BP *Sen.* schema A 25 id *om.* A

contentione. tale est illud, quo idem utitur in Clodium: 'quibus iste, qui omnia sacrificia nosset, facile ab se
97 deos placari posse arbitrabatur.' εἰρωνεία quoque in hoc genere materiae frequentissima est. sed eruditis-
5 simum longe, si per aliam rem alia indicetur, ut cum adversus tyrannum, qui sub pacto abolitionis dominationem deposuerat, agit competitor: 'mihi in te dicere non licet, tu in me dic, et potes: nuper te volui
98 occidere.' frequens illud est nec magno opere captan-
10 dum, quod petitur a iure iurando, ut pro exheredato: 'ita mihi contingat herede filio mori.' nam et in totum iurare, nisi ubi necesse est, gravi viro parum convenit et est a Seneca dictum eleganter, 'non patronorum hoc esse, sed testium'. nec meretur fidem, qui sententiolae
15 gratia iurat, nisi si potest tam bene quam Demosthenes,
99 ut supra dixi. levissimum autem longe genus ex verbo, etiam si est apud Ciceronem in Clodiam: 'praesertim quam omnes amicam omnium potius quam cuiusquam
19 inimicam putaverunt.'

100 Comparationem equidem video figuram nunc esse, cum sit interim probationis, interim etiam causae genus. etsi talis eius forma, qualis est pro Murena: 'vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas, ille, ut eo, quo contendit, mature cum exercitu per-
25 veniat: te gallorum, illum bucinarum cantus exsuscitat' et cetera, nescio an orationis potius quam sententiae

---

2 ex or. in Clod. et Cur. frg. 3, 1 H. 14, 14 Sch. 13 Locus ignotus 17 p. Cael. 13, 32 23 c. 9, 22

AB(BnBgNE), P] 1 contione A 1/2 quod idem utitur (in dialogo ut) quibus (*saepta ras.*) A 2 a se P 5/6 ut cum adv. BnBgP ut adv. AN *om.* E 7/8 interdicere Ab 8 licet et tu Ab 10 ex haeredata A 20 equidem *om.* Ab nunc *Madvig* non *ll.* 22 et si ABP^{2} et sit EP^{1} etsi *Madvig* 23 consultatoribus A 24 eo quo AbP qui B 25 exsuscitat bP excitat *corr.* Bn, Bg^{1}NE *Carm. de fig. 64, 20 H.* exsuscita*nt* A 26 quod nescio E

sit. id enim solum mutatur, quod non universa uni- 101
versis, sed singula singulis opponuntur. et Celsus
tamen et non neglegens auctor Visellius in hac eam
parte posuerunt, Rutilius quidem Lupus in utroque
genere, idque ἀντίθετον vocat. 5

Praeter illa vero, quae Cicero inter lumina posuit 102
sententiarum, multa alia et idem Rutilius Gorgian se-
cutus, non illum Leontinum, sed alium sui temporis,
cuius quattuor libros in unum suum transtulit, et
Celsus, videlicet Rutilio accedens, posuerunt schemata: 10
consummationem, quam †Graecus διαλλαγήν vocat, 103
cum plura argumenta ad unum effectum deducuntur:
consequens, ille ἐπακολούθησιν, de quo nos in argu-
mentis diximus: collectionem, qui apud illum est
συλλογισμός, minas, id est κατάπληξιν: exhortationem, 15
παρεινετικόν. quorum nihil non rectum est, nisi cum
aliquam ex iis, de quibus locuti sumus, figuram ac-
cipit. praeter haec Celsus excludere, adseverare, de- 104
trectare, excitare iudicem, proverbiis uti, et versibus
et ioco et invidia et invocatione intendere crimen, quod 20
est δείνωσις, adulari, ignoscere, fastidire, admonere,
satisfacere, precari, corripere figuras putat. partitionem 105
quoque et propositionem et divisionem et rerum
duarum cognationem, quod est, ut idem valeant quae
videntur esse diversa, ut non is demum sit veneficus, 25
qui vitam abstulit data potione, sed etiam qui men-
tem, quod est in parte finitionis. Rutilius sive Gorgias 106

---

2 frg. 17 M. 4 p. 19, 16 H. 6 Celsi frg. 18 M. 18 sq. frg. 18 M. 27 p. 11, 27 H.

AB(BnBgNE),P] 3 bisellius A^{2} 6 vero *om.* P 9 unum] usum *Ahrens* 10 Rutilio videlicet P 11 Graecis Bg *personae nomen videtur latere* (Caecilius?) διαλλαγὴν P (*quod verum puto, foederis sensu dictum*) ΔΙΑΜΑΤΝΝ B (*om.* E) ΔΙΑΜΑΡΗΝ A 13 sequens A (*is addens* est), b 16 παραινητικόν B (*om.* E)P^{1} non *del.* b 17 his A 18/19 detractare Ab 24 cognitionem A^{1}B 27 Rutilius—utitur 170, 5 *om.* E

ἀναγκαῖον, *ἀνάμνησιν*, *ἀνθυποφοράν*, *ἀντίρρησιν*, *παρ-*
αύξησιν, *προέκθεσιν*, quod est dicere, quid fieri opor-
tuerit, deinde quid factum sit, *ἐναντιότητα*, unde sint
4 *ἐνθυμήματα κατ' ἐναντίωσιν*, *μετάληψιν* etiam, quo
statu Hermagoras utitur. Visellius, quamquam pau-
cissimas faciat figuras, *ἐνθύμημα* tamen, quod com-
mentum vocat, et rationem appellans *ἐπιχείρημα* inter
eas habet. quod quidem recipit quodam modo et Cel-
107 sus: nam consequens an epichirema sit dubitat. Visel-
10 lius adicit et sententiam. invenio qui adgregent his
διασκευάς, *ἀπαγορεύσεις*, *παραδιηγήσεις*. sed ut haec
non sunt schemata, sic alia vel sint forsitan ac nos
fugerint vel etiam nova fieri adhuc possint, eiusdem
tamen naturae, cuius sunt ea, de quibus dictum est.

15 [DE FIGURIS VERBORUM]

1 III. Verborum vero figurae et mutatae sunt semper
et, utcumque valuit consuetudo, mutantur. itaque, si
anticum sermonem nostro comparemus, paene iam
quidquid loquimur figura est, ut 'hac re invidere', non,
20 ut omnes veteres et Cicero praecipue, 'hanc rem', et
'incumbere illi', non 'in illum', et 'plenum vino', non
'vini', et 'huic', non 'hunc adulari' iam dicitur et mille
2 alia, utinamque non peiora vincant. verum schemata
λέξεως duorum sunt generum: alterum loquendi ratio-
25 nem novat, alterum maxime collocatione exquisitum

AB(BnBgNE),P] 1/2 *παραύξησιν* BP *παράζευξιν* A
4 *κατ' ἐναντίωσιν* *Kayser* KATAYTIACIN A KATAIKTIACIN B
κατὰ ἔκτασιν P *καταιτίαν* *s. l.* P^3 *μετάληψιν* *cum ras.* A,P
5 bisellius *constanter* A 8 quod—14 est *om.* E et ANP
ex BnBg 12 ac nos BP magnos Ab 13 vel BP tum * A
tua b (fugerint *delens*) 18 anti*quum* A,P 19 hac re A^{1}B
Vt. p. 435 hanc rem A^{2}b huic rei P 19/20 non ut omnes
A^{2}BP non omnes A^1 non ut *Vt.* 20 * et * A ** hanc rem A
sed huic rei A^{2}b 21 in *om.* E 23 utinamque BP utrum
namque Ab non—verum *om.* Ab quae (*sic*) peiora vin-
cant verum *post* duorum sunt *habent* Ab 25 novat A vo-
cat B[V] vocant P

est. quorum tametsi utrumque convenit orationi, tamen possis illud grammaticum, hoc rhetoricum magis dicere.

Prius fit isdem generibus, quibus vitia: esset enim omne eiusmodi schema vitium, si non peteretur, sed 5 accideret. verum auctoritate, vetustate, consuetudine 3 plerumque defenditur, saepe etiam ratione quadam. ideoque, cum sit a simplici rectoque loquendi genere deflexa, virtus est, si habet probabile aliquid, quod sequatur. una tamen in re maxime utilis, ut et coti- 10 diani ac semper eodem modo formati sermonis fastidium levet et nos a volgari dicendi genere defendat. quod si quis parce et, cum res poscet, utetur, velut 4 asperso quodam condimento iocundior erit: at qui nimium adfectaverit, ipsam illam gratiam varietatis 15 amittet. quamquam sunt quaedam figurae ita receptae, ut paene iam hoc ipsum nomen effugerint: quae etiam si fuerint crebriores, consuetas aures minus ferient. nam 5 secretae et extra vulgarem usum positae ideoque magis notabiles ut novitate aurem excitant, ita copia sa- 20 tiant, et se non obvias fuisse dicenti, sed conquisitas et ex omnibus latebris extractas congestasque declarant.

Fiunt ergo et circa genus figurae in nominibus, nam 6 et 'oculis capti talpae' et 'timidi dammae' dicuntur a 25 Vergilio, sed subest ratio, quia sexus uterque altero significatur, tamque mares esse talpas dammasque

---

25 georg. 1, 183: ecl. 8, 28

A(B)GMPV] 4 * prius * A 5 omne BPV *ras.* A hominis G (omnis M) eius modi B (*qui hic deficit*) huius modi V *om.* AG, P (*sed* schema *ras.* P^{2}) M schema *in mg.* V 10 ut et $A^{2}P$ et AGMV 11 et semper PV 12 vos G^{1} volgari (*sic*) AG 14 iocundior (*sic*) AGV 16 amittent $A^{1}GM$ 20 notabiles *Lochmann* nobiles *ll.* aurem *om.* MPV 22 et *om.* G latebris ** A 27 nam tam mares V *ras.* A^{2} (*simil.* M) tam mares P esse APV est et G esse et M

quam feminas certum est: et in verbis, ut 'fabricatus
7 est gladium' et 'inimicum poenitus es'. quod minus
mirum est, quia in natura verborum est et quae facimus patiendi modo saepe dicere, ut 'arbitror, suspi-
5 cor', et contra faciendi quae patimur, ut 'vapulo': ideoque frequens permutatio est et pleraque utroque modo
efferuntur: 'luxuriatur luxuriat, fluctuatur fluctuat, ad-
8 sentior adsentio.' est figura et in numero, vel cum
singulari pluralis subiungitur: 'gladio pugnacissima
10 gens Romani' (gens enim ex multis), vel ex diverso:

qui non risere parentes,
nec deus hunc mensa dea nec dignata cubili est:

9 ex illis enim, 'qui non risere', hic, quem non dignata.
in satura est:

15 nostrum istud vivere triste aspexi,

cum infinito verbo sit usus pro appellatione: nostram
enim vitam vult intellegi. utimur et verbo pro participio:

magnum dat ferre talentum,

20 tamquam 'ferendum', et participio pro verbo: 'volo
10 datum.'

Interim etiam dubitari potest, cui vitio simile sit
schema, ut in hoc:

virtus est vitium fugere:

25 aut enim partes orationis mutat ex illo 'virtus est fuga
vitiorum', aut casus ex illo 'virtutis est vitium fugere',
multo tamen hoc utroque excitatius. iunguntur interim

---

1 Cic. p. Rab. Post. 3, 7 2 Mil. 13, 33 11 Verg. ecl. 4, 62 15 Pers. 1, 9 19 Aen. 5, 248 24 Hor. epist. 1, 1, 41

AGMPV] 2 punitus A[2]PV es *Cic.* est *ll.* 2/3 minus mirus A[1] mirum (mirus G) minus GMP mirum non V 3 quia A[2] qui AG quod MPV 6 plerumque AGMPV[1] 8 assentio *add.* A[2] 11 qui *Politianus* (*Birt. Phil. Wschr. 1918, 187 sq.*) cui *ll.* 13 hunc P hīc G (himc) 14 est *Spa.* et AGPV est et M 22 vitio similo (*sic*) AG simile vitio PV 25 partis A[1] 26 virtutis *Ed. Gryph.* virtus *ll.* 27 multo *Ges.* multa *ll.*

schemata: 'Sthenelus sciens pugnae': est enim 'scitus pugnandi'. transferuntur et tempora: 'Timarchides negat esse ei periculum a securi' (praesens enim pro praeterito positum est) et status: 'hoc Ithacus velit': et, ne morer, per omnia genera, per quae fit soloecismus. 11 5

Haec quoque est, quam *ἑτεροίωσιν* vocant, cui non dissimilis *ἐξαλλαγή* dicitur, ut apud Sallustium 'neque ea res falsum me habuit' et † 'duci probare'. ex quibus fere praeter novitatem brevitas etiam peti solet. unde eo usque processum est, ut 'non paeniturum' pro non acturo paenitentiam et 'visuros' ad videndum missos idem auctor dixerit. quae ille quidem fecerit schemata: an idem vocari possint, videndum, quia recepta sunt. nam ⟨in⟩ receptis etiam vulgo auctore contenti sumus, ut iam evaluit 'rebus agentibus', quod Pollio in Labieno damnat, et 'contumeliam fecit', quod a Cicerone reprehendi notum est: 'adfici' enim 'contumelia' dicebant. alia commendatio vetustatis, cuius amator unice Vergilius fuit: 12 10 13 15 14 20

vel cum se pavidum contra mea iurgia iactat.
⟨et⟩
progeniem sed enim Troiano a sanguine duci
audierat.

quorum similia apud veteres tragicos comicosque sunt 25

---

1 Hor. carm. 1, 15, 24 2 Cic. Verr. 5, 44, 116 4 Aen. 2, 104 8 Iug. 10, 1 9 Hist. frg. inc. 110 ed. Dietsch 12 ibid. 109 16 or. frg. p. 496 M. 17 Cic. Phil. 3, 9, 22 21 Aen. 11, 406 23 ibid. 1, 19

AGMPV] 1 scitus *Ha.* scius scitus (*partim ras.*) A sciusticus G sciens scitus M, P? sciens stenalus V 7 ⟨Hinc⟩ haec *Ki.* cui non A cum GMV cui P 8 ЄZ&MATH AG *ἐναλλαγήν vocat Phoebammon RG 3, 45, 17. 25* zeuma tum P est amat enim MV 9 ducit PV 14 possunt AG possit V quia GMPV quae (*ras.*) A 15 in *add. Ha.* 16 ut iam *Spa.* utrum nam *ras.* A utinam GMPV evaluit A vaeluit G voluit M velut PV 18 est *om.* V 19 vetustas A[1] 21 iactet P 22 et *add. Ha.*

15 plurima. illud et in consuetudine remansit 'enimvero', his amplius apud eundem:

nam quis te iuvenum confidentissime,

quo sermonis initium fit. et

5 tam magis illa tremens et tristibus effera flammis,
quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae.

quod est versum ex illo:

quam magis aerumna urget, tam magis ad male-
16 faciendum viget.

10 pleni talibus antiqui sunt. initio Eunuchi Terentius

quid igitur faciam? inquit.† alius:
ain tandem leno?

Catullus in epithalamio:

dum innupta manet, dum cara suis est,

15 cum prius 'dum' significet 'quoad', sequens 'usque eo'.
17 ex Graeco vero translata vel Sallusti plurima, quale est: [vulgus] 'amat fieri', vel Horati, nam id maxime probat:

nec ciceris nec longae invidit avenae,

20 vel Vergilii:

Tyrrhenum navigat aequor.

et iam vulgatum actis quoque: 'saucius pectus.'

18 Ex eadem parte figurarum (priore dico) et adiectio est illa, quae videri potest supervacua, sed non sine 25 gratia est:

---

3 georg. 4, 445 5 Aen. 7, 787 8 Trag. inc. frg. 89 p. 300 R. 10 v. 46 12 Comic. incert. v. 23 p. 137 R. 14 62, 45 17 Iug. 34 (?) 19 Sat. 2, 6, 83 21 Aen. 1, 67

AGMPV] 1 et *om.***V 4 fit.** *Ob.* **sit** *ll.* **10 plettalibus G plerique tales** *ras.* **A pleni tabulis M sunt AGM sicut PV 11 alius]** *comici poetae nomen latere monuit Woelfflin ut* **Atilius.** *An* **Quintius Atta** *pro eo q. e.* **inquit alius***?* **alius MPV 12 ain** *Ha.* **in AG it MPV 17 vulgus** *seclusi s. l. add.* **G² ** *om.* **G¹ illud** *coniecit Woelfflin* **vel P vero AGMV 23 ex eadem** *ras.* **A²**

nam neque Parnasi vobis iuga, nam neque Pindi.
potest enim deesse alterum 'nam'. et apud Horatium illud:

Fabriciumque,
hunc et intonsis Curium capillis. 5

et detractiones, quae in complexu sermonis aut vitium habent aut figuram: ⟨vitium ut⟩

accede ad ignem, iam calesces plus satis:

'plus' enim 'quam satis' est. nam de altera, quae ** 19 detractione, pluribus dicendum est. 10

Utimur vulgo et comparativis pro absolutis, ut cum se quis infirmiorem esse dicet. duo inter se comparativa committimus: 'si te, Catilina, comprehendi, si interfici iussero, credo erit verendum mihi, ne non potius hoc omnes boni serius a me quam quisquam 15 crudelius factum esse dicat.' sunt et illa non similia 20 soloecismo quidem, sed tamen numerum mutantia, quae et tropis adsignari solent, ut de uno pluraliter dicamus:

sed nos inmensum spatii confecimus aequor, 20

et de pluribus singulariter:

haut secus ac patriis acer Romanus in armis.

specie diversa, sed genere eadem et haec sunt: 21

neve tibi ad solem vergant vineta cadentem.
ne mihi tum mollis sub divo carpere somnos, 25
neu dorso nemoris libeat iacuisse per herbas:

---

1 Verg. ecl. 10, 11 4 Hor. carm. 1, 12, 40 8 Ter. Eun v. 85 13 Cic. in Cat. 1, 2, 5 20 Verg. georg. 2, 541 22 ibid. 3, 346 24 ibid. 2, 298 25 ibid. 3, 435

AGMPV] 1/2 nam—alterum *in ll. ordine turbato leguntur* 2 nam *Re.* neque *ll.* 5 incomptis V (*Hor.*) 6 quae inplexū G, V (-xu) 7 *suppl. Ha.* 8 ignem hunc, iam V (*Ter.*) 9 quam satis ⟨verum⟩ est *Schuetz* est *om.* V *lac. statuit Ha. et Gertz* (*is supplens* quae ⟨rhetorica est, adiectione atque⟩ detractione) 10 dicendum P adiciendum AGM(V) 12 dicit *Ki. sed cf. 9, 2, 78* 15 hoc *om.* GMPV homines boni G[1] 20 spatii A[1]G spatiis A[2]PV (*om.* M) 23 species (G)PV diverse P[1]V 24/25 cadentem' et 'ne *Ha.*

non enim nescio cui alii prius, nec postea sibi uni,
sed omnibus praecipit. et de nobis loquimur tamquam
22 de aliis: 'dicit Servius, negat Tullius.' et nostra persona utimur pro aliena, et alios pro aliis fingimus.
5 utriusque rei exemplum pro Caecina. Pisonem, adversae partis advocatum, adloquens Cicero dicit: 'restituisse te dixti: nego me ex edicto praetoris restitutum esse': verum enim est illud: restituisse Aebutius se dixit, 'nego me' Caecina 'ex edicto praetoris restitu-
10 tum esse': et ipsum 'dixti', excussa syllaba, figura in
23 verbo. illa quoque ex eodem genere possunt videri: unum quod interpositionem vel interclusionem dicimus, Graeci παρένθεσιν [παρέμπτωσιν] vocant, cum continuationi sermonis medius aliqui sensus intervenit:
15 'ego cum te (mecum enim saepissime loquitur) patriae reddidissem': cui adiciunt hyperbaton, quod inter tro-
24 pos esse noluerunt: alterum, quod est ei figurae sententiarum, quae ἀποστροφή dicitur, simile, set non sensum mutat, verum formam eloquendi:

20 Decios, Marios magnosque Camillos,
Scipiadas duros bello et te, maxime Caesar.

25 acutius adhuc in Polydoro:

fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat et auro
vi potitur. quid non mortalia pectora cogis
25 auri sacra fames?

---

3 cf. Mur. c. 27 extr. 6 Caec. 29, 82 13 cf. Caec. Cal. frg. 67 a Of. 15 p. Mil. 34, 94 21 georg. 2, 169 24 Aen. 3, 55

AGMPV] 7 dixisti A^2 *ras.*, GMP^1V 8 est *om.* G (*qui haec verba in ras. mai. habet*) MV Aebutius se] Aebutius * A Aebutius GMP(V) 9 Caecina 'nego me *Ge. cf. 8, 3, 3* 11 illa quidem P 13 et *παρέμπτωσιν Ha.* sive *π. Becher παρέμπτωσιν om.* PV *παρεμβολήν vocat Epitoma Alexandri RG 3, 39, 12 Sp. in re admodum conspirans* cum *Mei.* dum A^2MPV duo A^1G 16 quod GMPV quid A^1 qui id A^2 17 eius P^1?, V 18 sed *Spa.* est GMV et A cum *in ras. incerta m.* P 23 abstruncat A^1? abtruncgat G 24 non MPV nos AG

hoc, qui tam parva momenta nominibus discreverunt, *μετάβασιν* vocant, quam et aliter fieri putant:
quid loquar? aut ubi sum?
coniunxit autem *παρένθεσιν* et *ἀποστροφήν* Vergilius 26
illo loco: 5
haut procul inde citae Mettum in diversa quadrigae
distulerant (at tu dictis Albane maneres!)
raptabatque viri mendacis viscera Tullus.
haec schemata aut his similia, quae erunt per mutationem, adiectionem, detractionem, ordinem, et convertunt in se auditorem nec languere patiuntur subinde aliqua notabili figura excitatum, et habent quandam ex illa vitii similitudine gratiam, ut in cibis interim acor ipse iucundus est. quod continget, si neque supra modum multae fuerint nec eiusdem generis aut iunctae aut frequentes, quia satietatem ut varietas earum, ita raritas effugit. (27; 10; 15)

Illud est acrius genus, quod non tantum in ratione positum est loquendi, sed ipsis sensibus tum gratiam tum etiam vires accommodat. ex quibus primum sit, quod fit adiectione. plura sunt genera. nam et verba geminantur, vel amplificandi gratia, ut 'occidi, occidi non Spurium Maelium' (alterum est enim, quod indicat, alterum, quod adfirmat), vel miserandi, ut (28; 20)
a Corydon, Corydon. 25
quae eadem figura nonnumquam per *εἰρωνείαν* ad ele- 29

2 Gorgias scil. cf. Rutilius Lupus p. 12, 22 H. 3 Aen. 4, 595 6 ibid. 8, 642 22 Cic. p. Mil. 27, 72 25 Verg. ecl. 2, 69

AGMPV] 1 hoc *Ha.* h' A[1] h˙ G ii A[2] *et in ras.* P *om.* M enim V 2 putent GM 3/4 sum coniunxit (*ras.*) A, M sup̄ciunt xit G sum pretium traxit *in mg.* ał coniunxit V (coniunxit autem *in mg.* P[2]) 9 quae erunt P quaerunt AGM(V) *ad rem cf. Phoebammon RG 3, 45, 15 Sp.* 14 iocundus V *ut alibi quoque* 16 ut AP aut GMV 19 cum gratiam *Edd.* 20 ex AP et GM e A[2][Q]V 21 adiectionem G per adiectionem PV 22 ampliandi P[1]V 23 est enim MP est etenim AGV 25 Corydon *semel* A[1]GM 26 ironiam MPV

vandum convertitur. similis geminationis post aliquam interiectionem repetitio est, sed paulo etiam vehementior: 'bona, miserum me! (consumptis enim lacrimis tamen infixus animo haeret dolor) bona, inquam,
5 Cn. Pompei acerbissimae voci subiecta praeconis.' 'vivis sed vivis non ad deponendam, sed ad confirman-
30 dam audaciam.' et ab isdem verbis plura acriter instanter incipiunt: 'nihilne te nocturnum praesidium Palatii, nihil urbis vigiliae, nihil timor populi, nihil
10 consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora vultusque mo-
31 verunt?' et in isdem desinunt: 'quis eos postulavit? Appius. quis produxit? Appius.' quamquam hoc exemplum ad aliud quoque schema pertinet, cuius et
15 initia inter se et rursus inter se fines idem sunt, quis et quis, Appius et Appius. quale est: 'qui sunt, qui foedera saepe ruperunt? Karthaginienses. qui sunt, qui crudelissime bellum gesserunt? Karthaginienses. qui sunt, qui Italiam deformarunt? Karthaginienses.
20 qui sunt, qui sibi ignosci postulant? Karthaginienses.'
32 etiam in contrapositis vel comparativis solet respondere primorum verborum alterna repetitio, quod modo huius esse loci potius dixi: 'vigilas tu de nocte, ut tuis consultatoribus respondeas, ille, ut eo, quo in-
25 tendit, mature cum exercitu perveniat: te gallorum, illum bucinarum cantus exsuscitat: tu actionem instituis, ille aciem instruit: tu caves ne consultatores tui,

---

3 Phil. 2, 26, 64 5 Cat. 1, 2, 4 8 ibid. 1, 1 12 Mil. 22, 59 16 ad Her. 4, 14, 20 23 Mur. 9, 22

AGMPV] 1 sed post PV 3 miserum—4 bona *om.* AGMV *habet* P 4 infixus tamen pectori haeret *Quint. ll. 9, 2, 26* animo haeret P *Cic.* D haeret animo *Cic. Vaticanus* 6 sed vivis A[1]?, GMV et vivis A[2]P 7/8 et instanter PV *cf. 9, 4, 126* 15 rursus inter se *om.* PV 22/23 modo huius *Re.* modo huius modi AGMV huius modo P 23 noctu AGMP 24 consultatoribus *hic et infra* consultatores *traditur cf. 9, 2, 100* 26 exsuscitant *hic* AGM

ille ne urbes aut castra capiantur.' sed hac gratia non 33
fuit contentus orator, vertit in contrarium eandem figuram: 'ille tenet et scit, ut hostium copiae, tu, ut aquae pluviae arceantur: ille exercitatus in propagandis finibus, tu in regendis.' possunt media quoque 34
respondere vel primis, ut 6

te nemus Angitiae, vitrea te Fucinus unda,

vel ultimis, ut: 'haec navis onusta praeda Siciliensi, cum et ipsa esset ex praeda.' nec quisquam dubitabit, idem fieri posse iteratis utrimque mediis. respondent 10
primis et ultima: 'multi et graves dolores inventi parentibus et propinquis, multi.' est et illud repetendi 35
genus, quod semel proposita iterat et dividit:

Iphitus et Pelias mecum, quorum Iphitus aevo
iam gravior, Pelias et vulnere tardus Ulixei. 15

ἐπάνοδος dicitur Graece, nostri regressionem vocant. 36
nec solum in eodem sensu, sed etiam in diverso eadem verba contra sumuntur: 'principum dignitas erat paene par, non par fortasse eorum, qui sequebantur.' interim variatur casibus haec et generibus retractatio: 'magnus 20
est dicendi labor, magna res.' est et apud Rutilium longa περίοδος, set haec initia sententiarum sunt: 'pater hic tuus? patrem nunc appellas? patris tui filius 37

---

7 Aen. 7, 759   8 Cic. Verr. 5. 17, 44   11 ibid. 45, 119   14 Aen. 2, 435   18 Cic. p. Lig. 6, 19   20 Mur. 13, 29   23 Rutil. 1, 10 p 7, 26 H.

AGMPV] 3 tenet et] tendit A[2] 4 pluviaeque arceantur A pluviae parceantur G 8 navis *corr.* A,P gravis GMV 9 quoque ipsa *cum signis transpositionis* P (*Cic.*) ex P et A[1]GM *del.* A[2] in V dubitabit P dubitavit AGMV 10 posse fieri P 13 simul prop. *Spa.* 14 Iphitus—quorum *om.* AGMV *cf. Iul. Ruf. p. 53, 14 H.* 15 Ulixi P Ulixis V 18 sumuntur AG *om.* MPV sumptus *s. l.* G[2] 19 interim AGM iam P in tam V 20 variatis PV variatus G 21 labor dicendi PV est *cum Cicerone* (*ubi non exstat*) *iungere solent, unde om.* MP 22 longiore PV περίοδος, set] περιοδοις et A(G) περιόδω et (sed M) MP λύπτωτον et (*sic*) V sunt APV sint GM

es?' ex casibus modo hoc schema, quod πολύπτωτον
vocant, constat, ex aliis ἐπάνοδος, ut pro Cluentio:
'quod autem tempus veneni dandi? illo die? illa fre-
quentia? per quem porro datum? unde sumptum?
5 quae porro interceptio poculi? cur non de integro
38 autem datum?' hanc rerum coniunctam diversitatem
Caecilius μεταβολήν vocat, qualis est pro Cluentio lo-
cus in Oppianicum: 'illum tabulas publicas Larini
censorias corrupisse decuriones universi iudicaverunt,
10 cum illo nemo rationem, nemo rem ullam contrahebat,
nemo illum ex tam multis cognatis et adfinibus tu-
torem umquam liberis suis scripsit', et deinceps adhuc
39 multa. ut haec in unum congeruntur, ita contra illa
dispersa sunt, quae a Cicerone dissupata dici puto:
15 hic segetes, illic veniunt felicius uvae,
arborei fetus alibi,
40 et deinceps. illa vero apud Ciceronem mira figurarum
mixtura deprehenditur, in qua et primo verbo longum
post intervallum redditum est ultimum, et media pri-
20 mis et mediis ultima congruunt: 'vestrum iam hic
factum deprehenditur, patres conscripti, non meum,
ac pulcherrimum quidem factum, verum, ut dixi, non
41 meum, sed vestrum.' hanc frequentiorem repetitionem
πλοκήν vocant, quae fit ex permixtis figuris, ut supra

---

2 c. 60, 167   7 Caecilii Cal. frg. 69 Of.   8 c. 14, 41
14 orat. 71, 235   15 Verg. georg 1, 54   20 contra contio-
nem Q. Metelli frg. 5 H. 12, 5 Sch.

AGMPV] 1 ex *Kroll* fit *ll.* schemati quod G (*i. e.* schema
id quod?) 2 ex *Kroll* et *ll.* alias A[1]G ἐπάνοδος] etiā
modis *ll.* (*locus varie temptatus*) *ad rem cf. Zonaei RG 3
p. 166, 12 Sp.* 3 illo die V *un*de A,P unde de GM 3/4 in
illa frequ. V 5 quae] quoque G porro] deinde V 8 Larini
Cic. lari A[1] violari A[2]GM,V (-re) violasse *corr.* P 12 scrip-
sisset P[1]V 14 quae a A[2]MPV quia AG 16 alibi *om.* PV
18 in qua—longo *ras.* G[2] longo A[1]GMPV 19 intervallo PV
21 reprehenditur *Spa. ex Isidoro p. 518, 27* 24 *vulgo* συμπλοκήν
*cf. Aquila Rom § 36 et 28, Epit. Alex. RG 3, 30, 7 Sp. Zonaei p. 166,
7 Sp.* sit GMPV ex PV et AGM ut A[2]MPV et A[1]G

dixi, utque se habet epistula ad Brutum: 'ego cum in
gratiam redierim cum Appio Claudio, et redierim per
Cn. Pompeium, [et] ego ergo quom redierim.' et in 42
eisdem sententiis crebrioribus mutata declinationibus
iteratione verborum, ut apud Persium: 5

usque adeone
scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter?

et apud Ciceronem: 'neque enim poterat ⟨non dam-
nari⟩ iudicio et is damnatis, qui indicabantur.' sed sen- 43
sus quoque toti, quem ad modum coeperunt, desinent: 10
'venit ex Asia. hoc ipsum quam novum? tribunus ple-
bis venit ex Asia.' in eadem tamen perihodo et ver-
bum ultimum primo refertur, tertium iam sermone,
adiectum est enim: 'verumtamen venit.' interim sen-
tentia quidem repetitur, ⟨sed non eodem⟩ verborum 15
ordine: 'quid Cleomenes facere potuit? non enim pos-
sum quemquam insimulare falso. quid, inquam, fa-
cere Cleomenes potuit?' prioris etiam sententiae ver- 44
bum ultimum ac sequentis ⟨primum⟩ frequenter est
idem, quo quidem schemate utuntur poetae saepius: 20

Pierides, vos haec facietis maxima Gallo,
Gallo, cuius amor tantum mihi crescit in horas.

sed ne oratores quidem raro: 'hic tamen vivit: vivit?

---

1 ep. frg. VIII 11 Mü. 6 Sat. 1, 26 8 or. frg. B 4 Sch. 11 c. cont. Q. Metelli frg. 6 H. 12, 6 Sch. 16 Verr. 5, 41, 107 21 Verg. Ecl. 10, 72 23 in Catil. 1, 2, 1

AGMPV] 1 epistulam AGM 3 et^1 *del. Ha.* quam redierim AGMPV cum r. *Edd.* 4 isdem A *an* crebriorum? 8/9 *suppl. Schoell* 9 inditio G et is A^1 et his A^2GM ex his P ex iis V *puto* eis 10 desinent MPV desinunt AG 11 novum *Zumpt* bonum *ll.* 13 primo * A^2 primum *rell.* sermonem AG 14 adiectum PV abiectum AGM enim *om.* PV 15 *suppl. post Ald. Badiumque Mei.* sed diverso (*vel* mutato) *suppl. Becher, quod malim addito* repetitur 16/17 possum—18 prioris *in mg.* A^2 17 quod G 18 Cleomenes facere potuit PV potuit Cleomenes f. *Cic.* 19 *suppl. Ba.* 20 idem *s. l.* G *om.* P *post* quo (quod) *additur in* MV 23 vivit? *om.* GM

45 immo vero etiam in senatum venit.' aliquando, sicut in geminatione verborum diximus, initia quoque et clausulae sententiarum aliis, sed non alio tendentibus verbis inter se consonant. initia hoc modo: 'dediderim
5 periculis omnibus, obtulerim insidiis, obiecerim invidiae.' rursus clausulae ibidem statim: 'vos enim statuistis, vos sententiam dixistis, vos iudicastis.' hoc alii *συνωνυμίαν*, alii disiunctionem vocant, utrumque, etiam si est diversum, recte: nam est nominum idem signifi-
10 cantium separatio, congregantur quoque verba idem significantia. 'quae cum ita sint, Catilina, perge quo coepisti, egredere aliquando ex urbe: patent portae,
46 proficiscere.' et in eundem alio libro: 'abiit, excessit, erupit, evasit.' hoc Caecilio *πλεονασμός* videtur, id est
15 abundans super necessitatem oratio, sicut illa:

vidi oculos ante ipse meos:

in illo enim 'vidi' inest 'ipse'. verum id, ut alio quoque loco dixi, cum supervacua oneratur adiectione,
19 vitium est, cum auget aut manifestat sententiam, sicut
47 hic, virtus: videt, ipse, ante oculos: totidem sunt adfectus. cur tamen haec proprie nomine tali notarit, non video: nam et geminatio et repetitio et qualiscumque adiectio *πλεονασμός* videri potest. nec verba modo, sed sensus quoque idem facientes acervantur:
25 'perturbatio istum mentis et quaedam scelerum offusa caligo et ardentes furiarum faces excitaverunt.'

48 Congeruntur et diversa: 'mulier, tyranni saeva cru-

---

4 c. cont. Q. Metelli frg. 7 H. 12, 7 Sch. 6 ibid. frg. 5 H. 12, 7 Sch. 7 cf. Epitome Alex. RG 3, 30, 14 Sp. 11 in Cat. 1, 5, 10 13 ibid. 2, 1, 1 14 Caecilii Cal. frg. 64 Of. 16 Aen. 12, 638 25 Cic. in Pis. frg. 3 H., cf. p. 444 adn. 21—23 Sch.

AGMPV] 7 iudicas*tis A 10 congreguntur G[2] *Locus Spaldingio suspectus, de re v. Epit. Alexandri GR 3 p. 30, 14 Sp. et Aquilae Rom. § 43* 18 cum *om.* G onerat *Schuetz* 20 vid (*sic*) A[2] vidi *Edd.* 21 notaverit M 25 effusa GMV 26 excitarunt PV

delitas, patris amor, ira praeceps, temeritatis dementia.'
et apud Ovidium:

sed grave Nereidum numen, sed corniger Ammon,
et quae visceribus veniebat belua ponti
exsaturanda meis. 5

inveni qui et hoc πλοκήν vocaret: cui non adsentior, 49
cum sit unius figurae. mixta quoque et idem et diversum significantia, quod et ipsum διαλλαγήν vocant:
'quaero ab inimicis, sintne haec investigata comperta
[id est patefacta], sublata [delata] extincta per me?' 10
'investigata comperta [patefacta]' aliud ostendunt,
'sublata [delata] extincta' sunt inter se similia, sed non
etiam prioribus. et hoc autem exemplum et superius 50
aliam quoque efficiunt figuram, quae, quia coniunctionibus caret, dissolutio vocatur, apta, cum quid in- 15
stantius dicimus: nam et singula inculcantur et quasi
plura fiunt. ideoque utimur hac figura non ⟨in⟩ singulis
modo verbis, sed sententiis etiam, ut Cicero dicit contra contionem Metelli: 'qui indicabantur, eos vocari,
custodiri, ad senatum adduci iussi: senatum [si] inter- 20
posui', et totus hic locus talis est. hoc genus et βραχυλογίαν vocant, quae potest esse copulata dissoluto.
contrarium est id schema, quod coniunctionibus ab-

3 Metam. 5, 17 9 c. cont. Q. Metelli frg. 8 H. 12, 8 Sch.
19 ibid. frg. 9 H. 12, 9 Sch.

AGMPV] 1 temeritas P 4 sed P *Ov.* et *ras.* A 6 *inter* πλοκήν *et* vocaret *complura verba ex § 57 et 49 permixta inculcant* GMV *verba* vocaret—10 extincta *in* l. 12 *post* extincta *inserit* P vocaret A² vocarent *ante* πλοκήν, *deinde* vocare V vocare AGMP 7 sint *corr.* P unius MPV unitis AG mixta MPV mixtae AG 8 et *om.* V 10—12 *glossemata del. Ha.* 10 id est *om.* A id est patefacta (*sic*) GMP, V *qui haec alio loco* (*v. s.*) *habent* 15 cum MPV * cum (*ras.*) A tum G 17 in *add. Ald.* 20/21 in senatu sunt positi PV si *ex* iussi *repetitum del. Becher* 21 est *om.* MPV et *om.* P 22 dissoluto AG dissolutio MP(V) 23 est id P *s. l. addens* ut id est V ut est AGM

51 undat: illud ἀσύνδετον, hoc πολυσύνδετον dicitur. sed hoc est vel isdem saepius repetitis, ut

tectumque laremque
armaque Amyclaeumque canem Cressamque pharetram:

52 vel diversis: 'arma virumque — multum ille et terris 53 — multa quoque.' adverbia quoque et pronomina variantur: 'hic illum vidi iuvenem — bis senos cui nostra dies — hic mihi responsum primus dedit ille petenti.' sed utrumque horum acervatio est aut iuncta aut dis-54 soluta. omnibus scriptores sua nomina dederunt, sed varia et ut cuique fingenti placuit. fons quidem unus, quia acriora facit et instantiora quae dicimus, et vim quandam prae se ferentia velut saepius erumpens adfectus.

Gradatio, quae dicitur κλῖμαξ, apertiorem habet artem et magis adfectatam, ideoque esse rarior debet. 55 est autem ipsa quoque adiectionis: repetit enim quae dicta sunt, et priusquam ad aliud escendat, in prioribus resistit. eius exemplum ex Graeco notissimo transferatur: 'non enim dixi quidem ⟨haec⟩, sed non ⟨scripsi, nec scripsi quidem, sed non⟩ obii legationem, ⟨nec obii quidem legationem,⟩ sed non persuasi The-56 banis.' sunt tamen tradita et Latina: 'Africano virtutem industria, virtus gloriam, gloria aemulos com-

---

3 georg. 3, 344 6 Aen. 1, 1 sqq. 8 ecl. 1, 43 sqq. 21 Demosth. de cor. 55, 179 24 ad Her. 4, 25

AGMPV] 1 sed *om.* GMPV 2 hoc est *ras.* G² 7 et *om.* G 10 coacervatio PV est aut *Ha.* et tantum *ll.* 12 et ut—13 dicimus *om.* G 13 quia MPV qui A 14 se *add.* G² erumpens *Spa.* erumpentis *ll.* 19 ad *om.* G escendat *Ammon* descendat *ll.* 20 eius GMV cuius AP 20/21 transferat AG 21 haec *addidi, ut habet Aquila Rom. p. 34, 23, quoniam* ταῦτα *fuit etiam in Graeco Quintiliani fonte* (*cf. Tiberii RG 3 p. 72, 14 Epit. Alex. p. 31, 13 Sp.*) *reliqua suppleverunt Edd. vet. et Keilius* (*Diomedis p. 448*) 24 sint tamen MP

paravit.' et Calvi: 'non ergo magis pecuniarum repetundarum quam maiestatis, neque maiestatis magis quam Plautiae legis, neque Plautiae legis magis quam ambitus, neque ambitus magis quam omnium legum 4
iudicia perierunt.' invenitur apud poetas quoque, ut 57
apud Homerum de sceptro, quod a Iove ad Agamemnonem usque deducit, et apud nostrum etiam tragicum:

> Iove propagatus est, ut perhibent, Tantalus,
> ex Tantalo ortus Pelops, ex Pelope autem satus 10
> Atreus, qui nostrum porro propagat genus.

At quae per detractionem fiunt figurae, brevitatis 58
novitatisque maxime gratiam petunt: quarum una est ea, quam libro proximo in figuras ex συνεκδοχῇ distuli, quom subtractum verbum aliquod satis ex ce- 15
teris intellegitur, ut Caelius in Antonium: 'stupere gaudio Graecus': simul enim auditur 'coepit'. Cicero ad Brutum: 'sermo nullus scilicet, nisi ⟨de⟩ te: quid enim potius? tum Flavius, cras, inquit, tabellarii, et ego 19
ibi demorans inter cenam exaravi.' cui similia sunt 59
illa meo quidem iudicio, in quibus verba decenter pudoris gratia subtrahuntur:

> novimus et qui te, transversa tuentibus hircis,
> et quo, sed faciles Nymphae risere, sacello. 24

hanc quidam aposiopesin putant, frustra. nam illa 60

---

1 or. frg. p. 477 M. 6 Hom. Il. 2, 101 9 Trag. inc. frg. 54 R. 16 or. frg. p. 462 M. 18 ep. frg. VIII 12 Mü. 23 Verg. ecl. 3, 8

AGMPV] 5 iudicia perierunt P[1] *s. l., Aquila Rom. § 40 solum* est (= et cetera *Spa.*) AGM, P *in textu*, V *om. Diomedes* 7 usque—9 Tantalus *hic om.* G *inserens post* πλοκήν *p. 183, 6* 9 pro*pagatus* A[2], GMPV propugnatus *Diomedis* ω patre prognatus *Ribbeck* 11 porro propagat genus P (propagat *ex alio verbo corr.* P[1]) *Diomedes* porro pagens G propagat genus *ras.* A, *sine ras.* MV 15 quom V quam G cum *ras.* AP quoma M 18 de *add. Ald Edd.* 19 tabellariae (-rie) *ll. corr. Spa.* 20 ibi demorans] ibidem orans MPV ibidem cras AG cernam G[1] 25 hanc A[2]M hinc AGPV

quid taceat, incertum est aut certe longiore sermone
explicandum, hic unum verbum et manifestum qui-
dem desideratum: quod si aposiopesis est, nihil non,
61 in quo deest aliquid, idem appellabitur. nec vero illud
5 quidem aposiopesin semper voco, in quo res quae-
cumque relinquitur intellegenda, ut ea, quae in epistu-
lis Cicero: 'data Lupercalibus, quo die Antonius Cae-
sari.' non enim opticuit: lusit, quia nihil aliud in-
62 tellegi poterat quam hoc: 'diadema inposuit.' altera
10 est per detractionem figura, de qua modo dictum est,
cui coniunctiones eximuntur. tertia, quae dicitur ἐπε-
ζευγμένον, in qua unum ad verbum plures sententiae
referuntur, quarum unaquaeque desideraret illud, si
sola poneretur. id accidit aut praeposito verbo, ad
15 quod reliqua respiciant: 'vicit pudorem ⟨libido, timo-
rem⟩ audacia, rationem amentia', aut inlato, quo plura
cluduntur: 'neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor
umquam a turpitudine aut metus a periculo aut ratio
63 a furore revocaverit.' medium quoque potest esse, quod
20 et prioribus et sequentibus sufficiat: iungit autem et
diversos sexus, ut cum marem feminamque 'filios'
64 dicimus, et singularia pluralibus miscet. sed haec adeo
sunt vulgaria, ut sibi artem figurarum adserere non
possint. illud plane figura est, quod diversa sermonis
25 forma coniungitur:

sociis tunc arma capessant
edico, et dira bellum cum gente gerendum.

---

7 frg. inc. 1 H. XVIII 1 Mü. 15 Cluent. 6, 15 17 in Catil. 1, 9, 22 26 Aen. 3, 234

AGMPV] 3 desideratur P *Edd.* quod AGMV quae P 4 nec vero (ů)] nego AGM ne *s. l. add.* ego P ne ego V ego ne *Spa.* 8 ⟨sed⟩ lusit *Ha.* lusitque PV 10 est[2] *om.* P[1]V 11/12 *ἐπεζευγμένον etiam Aquilae Rom. Mediceus p. 36, 14 H.* *συνεζευγμένον* PV 14 ad A[2]PV aut AGM *delere malim ex antecedentibus repetitum* 15 libido, timorem *om.* AGMV 18 umquam *om. Cic.* 18/19 ut ratio furore A 19 quoque A[2]MPV que AG 22 haec *om.* P 24 qua diversa P *v. l.* V quidem diversa M quo div. *Ha.*

quamvis enim pars [bello] posterior participio insistat, utrique convenit illud edico. non utique detractionis gratia factam coniunctionem συνοικείωσιν vocant, quae duas res diversas colligat:

tam deest avaro quod habet, quam quod non habet. 5

huic diversam volunt esse distinctionem, cui dant nomen παραδιαστολήν, qua similia discernuntur: 'cum te pro astuto sapientem appelles, pro confidente fortem, pro inliberali diligentem.' quod totum pendet ex finitione ideoque an figura sit dubito. cui contraria est ea, qua fit ex vicino transitus ad diversa ut similia: 'brevis esse laboro, obscurus fio' et quae secuntur. 65 10

Tertium est genus figurarum, quod aut similitudine aliqua vocum aut paribus aut contrariis convertit in se aures et animos excitat. hinc est παρονομασία, quae dicitur adnominatio. ea non uno modo fieri solet: ex vicinia quaedam praedicti nominis ducta casibus declinatis, ut Domitius Afer pro Cloatilla: 'mulier omnium rerum inperita, in omnibus [rerum] infelix.' et cum verbo idem verbum plus significans subiungitur: 'quando homo hostis, homo.' quibus exemplis sum in aliud usus, sed in uno ἔμφασις est ⟨et⟩ geminatio. 66 15 67 20

3 cf. Rutilius Lupus p. 17, 12 H. 5 Syri sent. 628 M 7 Rutil. Lup. p. 5, 7 H. Hyperidis frg. 44 J. 12 Hor. Ars. poet. 25 18 or. frg. p. 567 M.

AGMPV] 1 bello AGM bellum P belli V *del. Bu.* 2 detractationis A 3 facta coniunctio *ll. corr. Spa.* 7 qua similia discernuntur *Re.* qua similia discernunt P, V (quia s. d.), quia simili discernunt AGM contrariis redditis *add. Iul. Ruf. p. 53, 23 H.* interpretatione *add. Isid. p. 518, 29 H.* 8 appellas V *Isid.* 9 totum *om.* P 11 ea, qua fit *ras.* A ea quae GPV que M vicino *Ha.* vicina AG¹MV vicinia G²P transit V ut AG aut A²PV *om.* M 13 quae P 14 convertunt—15 excitant PV 15 animos *om.* P hinc est] huic nomen P huic nomen est V 16 sed ex MPV 17 quaedam MP quadam AGV 17/18 declinatur PV 19 rerum AGM rebus PV *Edd. secl. Becher* 20 significans *Bu.* significan G¹P? signific*at* A, G²MV 22 ἔμφασις est et *Woelfflin* φάσις est A fassis est G *et sim.* MPV

παρονομασία contrarium est, quod eodem verbo quasi
falsum arguitur: 'quae lex privatis hominibus esse lex
68 non videbatur.' cui confinis est quae ἀνάκλασις dicitur,
eiusdem verbi contraria significatio. cum Proculeius
5 quereretur de filio, quod is mortem suam 'expectaret',
et ille dixisset, 'se vero non expectare', 'immo', in-
quit, 'rogo expectes'. non ex eodem, sed ex vicino
diversum accipitur, cum supplicio adficiendum dicas,
69 quem supplicatione dignum iudicaris. aliter quoque
10 voces aut eaedem diversa in significatione ponuntur
aut productione tantum vel correptione mutatae: quod
etiam in iocis frigidum equidem tradi inter praecepta
miror, eorumque exempla vitandi potius quam imi-
70 tandi gratia pono: 'amari iocundum est, si curetur ne
15 quid insit amari.' 'avium dulcedo ad avium ducit', et
apud Ovidium ludentem:

cur ego non dicam, Furia, te furiam?

71 Cornificius hanc traductionem vocat, videlicet alterius
intellectus ad alterum. sed elegantius, quod est posi-
20 tum in distinguenda rei proprietate: 'hanc rei publicae
pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi
posse.' et quae praepositionibus in contrarium mutan-
tur: 'non emissus ex urbe, sed immissus in urbem
esse videatur.' melius atque acrius, quod cum figura

---

2 Cic. in Pis. 13, 30 4 Rutil. Lup. 1, 5 p. 5, 19 H. 14 ad Her. 4, 14, 21 17 ex epigrammatum libro ut videtur (frg. 4 R.) 20 Cic. in Cat. 1, 12, 30 23 ibid. 1, 11, 27

AGMPV] 1 παρονομασία ei *ll. corr. Spa.* 3 ΑΝΤЄΠЄΚΔΟϹΙϹ V *ras.* A^2 ἀντεπέδοσις P ἀντανάκλασις G(M?) *An. Eckst. p. 16 cf. Isid. p. 518, 31 H.* ἀνάκλασις *Quintil. § 97 Rutil. Lup. p. 5, 17 H.* 7 non eodem AGPV sed e G^1 7/8 vicino diversum *Schuetz* diverso vicinum *ll.* 10 eadem aut diversa in significatione PV aut (*om.* M) eadem aut (*hoc ras.* A) diversa insignatione AGM 15 dulcedo P dulce AGMV avium ducit (*om.* ad) AGMV ducit ad avium P 17 te] re PV 18 hanc PV haec AGM hoc *Ha. et Gabler* 19 intellectus et ad GMP *solum* ad V 20 rei A re GMV rerum P 22 propositionibus *ll.* 23 sed missus in AGMV

iocundum est, tum etiam sensu valet: 'emit morte inmortalitatem.' illa leviora: 'non Pisonum, sed pistorum' et 'ex oratore arator.' pessimum vero: 'ne patres conscripti videantur circumscripti. ** raro evenit, sed vehementer venit.' sic contigit, ut aliqui sensus vehemens et acer venustatem aliquam † non eadem ex verbo non dissona accipit. et cur me prohibeat pudor uti domestico exemplo? pater meus contra eum, qui se legationi inmoriturum dixerat, deinde vix paucis diebus insumptis re infecta redierat: 'non exigo uti immoriaris legationi: immorare.' nam et valet sensus ipse et in verbis tantum distantibus iocunde consonat vox, praesertim non captata, sed velut oblata, cum altero suo sit usus, alterum ab adversario acceperit. magnae veteribus curae fuit gratiam dicendi ex paribus et contrariis adquirere. Gorgias in hoc inmodicus: copiosus, aetate utique prima, Isocrates fuit. delectatus est his etiam M. Tullius, verum et modum adhibuit non ingratae, nisi copia redundet, voluptati et rem alioqui levem sententiarum pondere implevit. nam per se frigida et inanis adfectatio, cum in acris incidit sensus, innatam videtur habere, non arcessitam ⟨gratiam.⟩ 72 5 73 10 14 74 20

Similium fere quadruplex ratio est. nam est primum, quotiens verbum verbo aut non dissimile valde quaeritur, ut 75 25

puppesque tuae pubesque tuorum,

---

3 ex oratore] Cic. Phil. 3, 9, 22   3 ad Her. 4, 22, 30   26 Aen. 1, 399

AGMPV] 2 leviora P levior ē AMV leviorem G   4 et *ante* raro *add. Schenkl, plura deesse videntur*   5 venit] *puto* convenit   sic] sed *ediderat Ha.*   contigit AGM contingit PV *Edd.*   6/7 eadem (eandem PV) eo (ex A[1]?) verbo (*om.* M) non dissona (dissonam PV) accipit *ll. conieci* venustatem aliquam ⟨adquireret, quam⟩ non eandem ex verbo non dissono accipit   10 ut M   14 altero P alter AGV aliter M   16 ex P e V et AGM   et AP *om.* GMV   17 *post* Isocrates *ras. novem fere litt.* habet A   22 innata videtur habere (esse P) non arcessitam (arcessita PV) A[1]GMPV   gratiam *add. Mei. alia dantur nec tamen quod Ammon voluit* venerem

et: 'sic in hac calamitosa fama quasi in aliqua perniciosissima flamma', et: 'non enim tam spes laudanda quam res est', aut certe par et extremis syllabis
76 consonans: 'non verbis, sed armis.' et hoc quoque, quo-
5 tiens in sententias acris incidit, pulchrum est: 'quantum possis, in eo semper experire, ut prosis.' hoc est πάρισον, ut plerisque placuit. Theo Stoicus πάρισον
77 existimat, quod sit e membris non dissimilibus, secundum, ut clausula similiter cadat, syllabis isdem
10 ⟨in⟩ ultimam partem conlatis, ὁμοιοτέλευτον ⟨sive⟩ similem duarum sententiarum vel plurium finem: 'non modo ad salutem eius extinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam.' ex quibus fere fiunt, non tamen ut semper utique ultimis consonent,
15 quae τρίκωλα dicunt: 'vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.' sed in quaternas quoque ac plures haec ratio ire sententias potest. fit etiam singulis verbis:
19 Hecuba hoc dolet, pudet, piget,
78 et 'abiit, excessit, erupit, evasit'. tertium est, quod in eosdem casus cadit: ὁμοιόπτωτον dicitur. sed neque quod finem habet similem, utique in eundem venit finem ὁμοιόπτωτον, quia ὁμοιόπτωτον est tantum casu

---

1 Cluent. 1, 4 2 Cic. de re publ. frg. 5 M. 4 Rutil. Lup. 2, 12 Hyperidis frg. 39 J. 11 Mil. 2, 5 15 Cluent. 6, 15 19 Trag. inc. frg. 9 R. 20 Cic. in Cat. 2, 1, 1

AGMPV] 1 haec A[1]GMV quasi *ras.* A,P quae GMV 3 par et *Butt.* par est P patet AGMV *fort.* par est et 6 experire Re. experiri AGMPV 7 Theo Stoicus *Ha.* Theostoicus M(V) Cheostoicus AGP 8 quod GPV quid A qui M fit V 9 syllabis *Spa.* vel in his (iis P) GMPV vel in (*ras.*) A isdem *om.* MPV 10 in *Edd. vet. om.* AGMPV ultima in parte conlocatis *Ha.* sive *addidi,* vocant sive *Kroll* 13/14 fere sunt V 14 utique *om.* P 15 dicunt GMPV dicuntur A vincit AGMPV *cf. § 62* 16 sed *om.* A 19 dolet ⟨miseret⟩ *Bergk, sed cf. Cic. div. 1, 31 (66)* 21 dicitur *om.* V 23 quia PV qua AG quam A[2] *om.* M casus similes (similis P) PV casus similē (casu simile *corr.* A) AGM

simile, etiam si dissimilia sint quae declinentur, nec tantum in fine deprehenditur, set respondentibus vel primis inter se vel mediis vel extremis vel etiam permutatis his, ut media primis et summa mediis adcommodentur, et quocumque modo adcommodari potest. 5
nec enim semper paribus syllabis constat, ut est apud 79 Afrum: 'amisso nuper infelicis † auleis non praesidio inter pericula tamen solacio inter adversa.' eius fere videntur optima, in quibus initia sententiarum et fines consentiunt, ut [hic 'praesidio, solacio' paene idem] 10 et similia sint verbis et paribus cadant et eodem modo desinant: etiam ut sint, quod est quartum, membris 80 aequalibus, quod ἰσόκωλον dicitur. 'si, quantum in agro locisque desertis audacia potest, tantum in foro atque iudiciis inpudentia valeret' ἰσόκωλον est et 15 ὁμοιόπτωτον habet. 'non minus nunc in causa cederet Aulus Caecina Sexti Aebuti inpudentiae quam tum in vi facienda cessit audaciae' ἰσόκωλον, ὁμοιόπτωτον, ὁμοιοτέλευτον. accedit et ex illa figura gratia, qua nomina dixi mutatis casibus repeti: 'non minus cederet 20 quam cessit.' at hoc ὁμοιοτέλευτον et παρονομασία est: 'neminem alteri posse dare in matrimonium, nisi penes quem sit patrimonium.'

Contrapositum autem vel, ut quidam vocant, con- 81 tentio (ἀντίθετον dicitur) non uno fit modo. nam et 25 fit, si singula singulis opponuntur, ut in eo, quod

---

7 or. frg. p. 569 M.   13 Caec. 1, 1

AGMPV] 1 etiam si PV est etiam AGM (si *add.* A[2]) *fort.* licet etiam dissimilia 2 sed PV et AGM respondentibus *Ha.* respondent AGM (-det) P, V 5 poterunt PV 7 auleis AGMPV Saufei si *Kroll* Auli si *E. Norden, ipse* aviae si *conieceram cf 9, 3, 66. 8, 5, 16* 10 *glossema removi* paene idem] pedem AGMP (predio *s. l.* P), V 11 et a paribus A (et *ras.* P) 12 sint (sine V) verbis quod PV 17 quam tum A[2] quantum AGMV quam tunc P 19 accedit *Re.* accidit AGMPV 21 at hoc *Ha.* ad huc *ll.* 22 in G *om.* AMPV 26 fit si P fit GMV sic A

modo dixi: 'vicit pudorem libido, timorem audacia', et bina binis: 'non nostri ingenii, vestri auxilii est',
82 et sententiae sententiis: 'dominetur in contionibus, iaceat in iudiciis.' cui commodissime subiungitur et
5 ea species, quam distinctionem diximus: 'odit populus Romanus privatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit', et quae sunt simili casu dissimili sententia in ultimo locata: 'ut quod in tempore mali fuit,
83 nihil obsit, quod in causa boni fuit, prosit.' nec sem-
10 per contrapositum subiungitur, ut in hoc: 'est igitur haec, iudices, non scripta, sed nata lex', verum, sicut Cicero dicit, de singulis rebus propositis refertur ad singula, ut in eo, quod sequitur: 'quam non didicimus,
14 accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripuimus,
84 hausimus, expressimus.' nec semper, quod adversum est, contra ponitur, quale est apud Rutilium: 'nobis primis di immortales fruges dederunt, nos, quod soli
85 accepimus, in omnes terras distribuimus.' fit etiam adsumpta illa figura, qua verba declinata repetuntur,
20 quod ἀντιμεταβολή dicitur: 'non, ut edam, vivo, sed, ut vivam, edo.' et quod apud Ciceronem conversum ita est, ut, cum mutationem casus habeat, etiam similiter desinat: 'ut et sine invidia culpa plectatur et
86 sine culpa invidia ponatur.' et eodem cluditur verbo,
25 ut quod dicit de Sexto Roscio: 'etenim cum artifex eius modi est, ut solus videatur dignus esse qui scaenam introeat, ⟨tum vir eius modi est, ut dignus esse solus⟩

---

1 Cluent. 6, 15 2 ibid. 1, 4 3 ibid. 2, 5 5 Mur. 36, 76 8 Cluent. 29, 80 10 Mil. 4, 10 12 de orat. 3, 207 16 c. 2, 16 p. 20, 6 (Demetrii Phalerei, Or. Att. frg. p. 345 S.) 20 cf. Auctor ad Her. 4, 28, 39 23 Cluent 2, 5 25 p. Quinctio 25, 78

AGMPV] 5 et ea species P ex ea specie (-ae) AGMV 9 obsit quod AG obsit quid M obsit quin quod PV 11 haec *om.* GMPV 13 in *om.* AG 16 est[1] *om.* V 17 nos, quae P[1]V 21 et *del. Ha.* 25 de Sexto Roscio P de sextio scio M de setho scio V deseroscio A desero . scio G 26 qui scaenam—27 solus *om.* A 27 tum vir—dignus esse P, *om.* A[2]GMV

videatur qui non accedat.' est et in nominibus ex diverso conlocatis sua gratia: 'si consul Antonius, Brutus hostis, si conservator rei publicae Brutus, hostis Antonius.'

Olim plura de figuris quam necesse erat, et adhuc erunt qui putant esse figuram: 'incredibile est quod dico, sed verum': *ἀνθυποφοράν* vocant, et 'aliquis hoc semel tulit, nemo bis, ego ter', *διέξοδον*, et 'longius evectus sum, sed redeo ad propositum', *ἄφοδον*. quaedam verborum figurae paulum figuris sententiarum declinantur, ut dubitatio. nam cum est in re, priori parti adsignanda est, cum in verbo, sequenti: 'sive [me] malitiam sive stultitiam dicere oportet.' item correctionis eadem ratio est: nam quod illic dubitat, hic emendat. etiam in personae fictione accidere quidam idem putaverunt, ut in verbis esset haec figura: 'crudelitatis mater est avaritia', et apud Sallustium in Ciceronem 'o Romule Arpinas': quale est apud Menandrum 'Oedipus Thriasius'. haec omnia copiosius sunt exsecuti, qui non ut partem operis transcurrerunt, sed proprie libros huic operi dedicaverunt, sicut Caecilius, Dionysius, Rutilius, Cornificius, Visellius aliique non pauci, sed non minor erit eorum, qui vivunt, gloria. ut fateor autem verborum quoque figuras posse pluris reperiri a quibusdam, ita iis, quae ab auctoribus claris traduntur, meliores non adsentior. nam in

87 6 88 10 89 15 20 90 25

2 Phil. 4, 3, 8 12 Auct. ad Her. 4, 29, 40 17 Rut. Lup. 2, 6 p. 15, 8 H. 18 decl. 4, 7 19 Com. frg. Mein. 4, p. 303

AGMPV] 1 videtur A[1] nominibus A[2]P omnibus A hominibus GMV 3 si conservator—hostis P *An. Eckst. p. 16* *om.* AGMV 6 erit MPV putant AGMPV 8 nemo *Ba.* nego *ll.* et *Spa.* eo *ll.* (ea V) 9 *ἄνοδον Volkmann* 10 a fig. *Kroll* 12 sive V sive me AGMP 14 illi A[1] 18 est et apud V 19 Oedipus *om.* MPV 24 quoque *om.* P *s. l. add.* G 25 a *om.* A[1] his, quae G, (*ras.*) A 26 meliores *in mg. add. m. rec.* A *om* M.

primis M. Tullius multas in tertio de Oratore libro posuit, quas in Oratore postea scripto transeundo videtur ipse damnasse: quarum pars est, quae sententiarum potius quam verborum sit, ut inminutio, in-
5 provisa, imago, sibi ipsi responsio, digressio, permissio, contrarium (hoc enim puto, quod dicitur εναν-
91 τιότης), sumpta ex adverso probatio: quaedam omnino non sunt figurae, sicut ordo, dinumeratio, circumscriptio, sive hoc nomine significatur comprensa
10 breviter sententia sive finitio: nam et hoc Cornificius atque Rutilius schema λέξεως putant. verborum autem concinna transgressio ὑπέρβατον est, quod Caecilius quoque putat schema, a nobis est inter ⟨tropos⟩ po-
92 sita. set mutatio, [et] si ea est, quam Rutilius ἀλλοίωσιν
15 vocat, dissimilitudinem ostendit hominum, rerum, factorum: quae si latius fiat, figura non est, si angustius, in ἀντίθετον cadet, si vero haec appellatio significat
93 ὑπαλλαγήν, satis de ea dictum est. quod vero schema est ad propositum subiecta ratio, quod Rutilius αἰτιο-
20 λογίαν vocat? utrum ** nam de illo dubitari possit, an schema sit in distributis subiecta ratio, quod apud
94 eundem primo loco positum est: προσαπόδοσιν dicit, quae, ut maxime, servetur sane in pluribus propositis, quia aut singulis statim ratio subiciatur, ut est apud
25 Gaium Antonium: 'sed neque accusatorem eum metuo,

---

10 ad Her. 4, 17 Rut. 2, 5 p. 14, 30 H. 12 Caecil. Cal. frg. 67 Of. 14 2, 2 p. 13, 11 H. 19 ibid. 2, 19 p. 21, 8 H. 22 ibid. 1, 1 p. 3, 1 H. 25 or. frg. p. 395 M.

AGMPV] 1 tertio de or. libro A²PV tertio libro de or. M tertio libro de or. libro G *et cum ras. pro v.* tertio A 4/5 inprovisum *Cic.* 12 est *om.* PV 13 *suppl. Bu.* 14 sed *Spa.* est A et A²GMPV imitatio P inmutatio *Ha.* et *del Ha.* 15 vocat PV vocant AGM *an* vocavit (*quod in* G *primum mihi videbar legere*)? 20 utrum nam *ras.* A² *post* utrum (*quod in Edd. extinguitur*) *plura interiisse puto* 21 in *om.* GP quibus—ratio subinfertur *Rutilius sed v. 9, 1, 34* 23 servetur *i. e.* observetur 24 quia] *malim* quibus

quod sum innocens, neque competitorem vereor, quod
sum Antonius, neque consulem spero, quod est Ci-
cero': aut positis duobus vel tribus eodem ordine sin- 95
gulis continua reddatur, quale apud Brutum de dicta-
tura Cn. Pompei: 'praestat enim nemini imperare quam 5
alicui servire: sine illo enim vivere honeste licet, cum
hoc vivendi nulla condicio est.' sed et uni rei multi- 96
plex ratio subiungitur, ut apud Vergilium:

sive inde occultas vires et pabula terrae
pinguia concipiunt, sive illis omne per ignem 10
excoquitur vitium, — — et totus locus,
seu pluris calor ille vias — seu durat magis.

relationem quid accipi velit, non liquet mihi: nam si 97
ἀνάκλασιν aut *ἐπάνοδον* aut *ἀντιμεταβολήν* dicit, de om-
nibus his locuti sumus. sed quidquid est, nec hoc nec 15
superiora in Oratore repetit. sola est in eo libro po-
sita inter figuras verborum exclamatio, quam senten-
tiae potius puto (adfectus enim est), de ceteris om-
nibus consentio. adicit his Caecilius *περίφρασιν*, de qua 98
dixi, Cornificius interrogationem, ratiocinationem, sub- 20
iectionem, transitionem, occultationem, praeterea sen-
tentiam, membrum, articulos, interpretationem, con-
clusionem. quorum priora alterius generis sunt sche-
mata, sequentia schemata omnino non sunt. item Ru- 99
tilius praeter ea, quae apud alios quoque sunt, *παρομο-* 25
λογίαν, *ἀναγκαῖον*, *ἠθοποιίαν*, *δικαιολογίαν*, *πρόλημψιν*,
χαρακτηρισμόν, *βραχυλογίαν*, *παρασιώπησιν*, *παρρησίαν*,
de quibus idem dico. nam eos quidem auctores, qui
nullum prope finem fecerunt exquirendis nominibus,

---

5 or. frg. p. 446 M. 9 georg. 1, 86 19 Caecil. Cal. frg. 66 Of.
20 4, 15 sq.

AGMPV] 1 qui sum PV *it. in seqq.* 7 et *om.* PV 14 *ἀνά-*
κλασιν Spa. ΑΝΑΝΚΑΣΙΝ A ΑΠΑΣΑΑΣΙΠ G *ἀνάτασιν* PV
15 his *om.* P quidquid id est P 16/17 posita AG posita
par est MV posita *deinde ras.* ponitur P 19 de *Ha.* et *ll.*
20 *cf. 9, 1, 3*

praeteribo, qui etiam, quae sunt argumentorum, figuris adscripserunt.

100 Ego illud de his etiam, quae verae sunt, adiciam breviter, sicut ornent orationem opportune positae, ita
5 ineptissimas esse, cum inmodice petantur. sunt qui neglecto rerum pondere et viribus sententiarum, si vel inania verba in hos modos depravarunt, summos se iudicent artifices ideoque non desinant eas nectere,
9 quas sine substantia sectari tam est ridiculum quam
101 quaerere habitum gestumque sine corpore. sed ne eae quidem, quae recte fiunt, densandae sunt nimis: nam et vultus mutatio oculorumque coniectus multum in actu valet, sed si quis ducere os exquisitis modis et frontis ac luminum inconstantia trepidare non desinat,
15 rideatur. et oratio habet rectam quandam velut faciem, quae ut stupere inmobili rigore non debebit, ita saepius in ea, quam natura dedit, specie continenda est.
102 sciendum vero in primis, quid quisque in orando postulet locus, quid persona, quid tempus: maior enim
20 pars harum figurarum posita est in delectatione. ubi vero atrocitate, invidia, miseratione pugnandum est, quis ferat contrapositis et pariter cadentibus et consimilibus irascentem, flentem, rogantem? cum nimia in his rebus cura verborum deroget adfectibus fidem,
25 et ubicumque ars ostentatur, veritas abesse videatur.

[DE COMPOSITIONE]

1 IV. De compositione non equidem post M. Tullium scribere auderem, cui nescio an ulla pars operis huius sit magis elaborata, nisi et eiusdem aetatis homines

---

AGMPV] 3 verae *Capperonnier* P? vere AGMV 4 ornant A[2] *rds.*, PV 10 ne eae AM(V) nea et G ne hae P 12 et *om.* P 15 oratio *Re.* orator AGMPV 18 quisque P quisquis AGMV 23 nimia *Ha.* iam A tam G tamen MPV *malim* tanta, *ut est 9, 3, 73* 24 derogat A[2]G 25 videatur PV videtur AGM 28 nulla *Lochmann et Spa.*

scriptis ad ipsum etiam litteris reprehendere id collocandi genus ausi fuissent, et post eum plures multa ad eandem rem pertinentia memoriae tradidissent. ita- 2
que accedam in plerisque Ciceroni atque in his ero, quae indubitata sunt, brevior, in quibusdam paulum 5
fortasse dissentiam. nam etiam cum iudicium meum ostendero, suum tamen legentibus relinquam.

Neque ignoro quosdam esse, qui curam omnem com- 3
positionis excludant, atque illum horridum sermonem, ut forte fluxerit, modo magis naturalem, modo etiam 10
magis virilem esse contendant. qui si id demum naturale esse dicunt, quod natura primum ortum est et quale ante cultum fuit, tota his ars orandi subvertitur. neque enim locuti sunt ad hanc regulam et diligentiam 4
primi homines, nec prohoemiis praeparare, docere ex- 15
positione, argumentis probare, adfectibus commovere scierunt. ergo his omnibus, non sola compositione caruerunt: quorum si fieri nihil melius licebat, ne domibus quidem casas aut vestibus pellium tegmina aut urbibus montes ac silvas mutari oportuit. quae 20
porro ars statim fuit? quid non cultu mitescit? cur 5
vites coercemus manu? cur eas fodimus? rubos arvis excidimus: terra et hoc generat. mansuefacimus animalia: indomita nascuntur. verum id est maxime na- 24
turale, quod fieri natura optime patitur. fortius vero 6
qui incompositum potest esse quam vinctum et bene conlocatum? neque, si pravi pedes vim detrahunt rebus, ut Sotadeorum et Galliamborum et quorundam

---

AGMPV] 4 Ciceronis GM iis PV 10 effluxerit PV 12 a natura A^2PV 13 his A^1 *ut vid.* P hic A^2G,P *s. l.* haec MV 19 domibus *Edd. vet.* omnibus A hominibus A^2GMPV vestibus *Re.* vestes AGMPV 21 qui non A^1 23 et haec P et hos *Francius* 26 qui *Re.* quid ** A quid GPV quod M qui rude et incompositum *Ki. coll. 9, 4, 17 et 10, 1, 66 probabiliter* iunctum MV 27 pravi *Madvig* parvi *ll.* 28 Calli*machorum* A Callimachorum GM(P) (-corum) V Galliambicorum *Spa. corr. Ha.*

in oratione simili paene licentia lascivientium, † com-
7 positionis est iudicandum. ceterum quanto vehemen-
tior fluminum cursus est prono alveo ac nullas moras
obiciente quam inter obstantia saxa fractis aquis ac
5 reluctantibus, tanto, quae conexa est et totis viribus
fluit, fragosa atque interrupta melior oratio. cur ergo
vires ipsa specie solvi putent, quando res nec ulla
sine arte satis valeat et comitetur semper artem de-
8 cor? an non eam, quae missa optime est, hastam spe-
10 ciosissime contortam ferri videmus, et arcu derigen-
tium tela quo certior manus, hoc est habitus ipse for-
mosior? iam in certamine armorum atque in omni
palaestra quid satis recte cavetur ac petitur, cui non
9 artifex motus et certi quidam pedes adsint? quare
15 mihi compositione velut ammentis quibusdam ner-
visve intendi et concitari sententiae videntur. ideoque
eruditissimo cuique persuasum est, valere eam pluri-
mum non ad delectationem modo, sed ad motum quo-
10 que animorum. primum quia nihil intrare potest in
20 adfectus, quod in aure velut quodam vestibulo statim
offendit, deinde quod natura ducimur ad modos. ne-
que enim aliter eveniret ut illi quoque organorum soni,
quamquam verba non exprimunt, in alios tamen at-
11 que alios motus ducerent auditorem. in certaminibus
25 sacris non eadem ratione concitant animos ac remit-
tunt, non eosdem modos adhibent, cum bellicum est
canendum et cum posito genu supplicandum est, nec
idem signorum concentus est procedente ad proelium
12 exercitu, idem receptui carmen. Pythagoreis certe
30 moris fuit, et cum evigilassent, animos ad lyram
excitare, quo essent ad agendum erectiores, et cum
somnum peterent, ad eandem prius lenire mentes, ut,

AGMPV] 1/2 compositionis est vitium iudicandum *Ha.* 9 emissa PV 10/11 dirigentium A^{2}GMV 22 illi] nudi *O. Jahn* 26 est P is A^{1}G his A^{2}M his est V 31 quo A^{2}P quod A^{1}G quid M qui V

si quid fuisset turbidiorum cogitationum, compone-
rent. quod si numeris ac modis inest quaedam tacita 13
vis, in oratione ea vehementissima, quantumque inter-
est, sensus idem quibus verbis efferatur, tantum, verba
eadem qua compositione vel in textu iungantur vel 5
fine claudantur: nam quaedam et sententiis parva et
elocutione modica virtus haec sola commendat. deni- 14
que quod cuique visum erit vehementer, dulciter, spe-
ciose dictum, solvat et turbet: abierit omnis vis, io-
cunditas, decor. solvit quaedam sua in Oratore Cicero: 10
'neque me divitiae movent, quibus omnis Africanos,
Laelios multi venalicii mercatoresque superarunt.
⟨immuta paululum, ut sit 'multi superarunt merca-
tores⟩ venaliciique' et insequentis deinceps periodos:
quas si ad illum modum turbes, velut fracta aut trans- 15
versa tela proieceris. idem corrigit, quae a Graccho 15
composita durius putat. illum decet: nos hac sumus
probatione contenti, quod in scribendo quae se nobis
solutiora obtulerunt componimus. quid enim attinet
eorum exempla quaerere, quae sibi quisque experiri 20
potest? illud notasse satis habeo, quo pulchriora et
sensu et elocutione dissolveris, hoc orationem magis
deformem fore, quia neglegentia conlocationis ipsa
verborum luce deprehenditur. itaque ut confiteor 16
paene ultimam oratoribus artem compositionis, quae 25
quidem perfecta sit, contigisse, ita illis quoque priscis
habitam inter curas, in quantum adhuc profecerant,
puto. neque enim mihi quamlibet magnus auctor

---

11 c. 70, 232 16 ibid. 233

AĠMPV] 1 turpidiorum GM 2 quod *ras.* P[4] 3 ea *Ba.* eo *ll.* 6 fine GMPV in fine A 11 neque MPV *nā* quae A, G (P[2]) 12 et *ante* Laelios *om.* AGMV *in mg. add.* P *incerta m.* 12 superarunt—13/14 mercatores *om.* AGMV 13/14 immuta—venaliciique *om.* P *suppl. Edd. vet.* 16 quae *om.* M 19 obtulerint P 25/26 quae quidem *Spa.* qua de AGM quam d$\overset{o}{e}$ P qua de re V 26 quoque *om.* P

Cicero persuaserit, Lysian, Herodotum, Thucydidem
17 parum studiosos eius fuisse. genus fortasse sint secuti
non idem, quod Demosthenes aut Plato, quamquam
et hi ipsi inter se dissimiles fuerunt. nam neque illud
5 in Lysia dicendi textum tenue atque rasum laetioribus
numeris corrumpendum erat: perdidisset enim gratiam,
quae in eo maxima est, simplicis atque inadfectati
coloris, perdidisset fidem quoque. nam scribebat aliis,
9 non ipse dicebat, ut oportuerit esse illa rudibus et in-
18 compositis similia: quod ipsum compositio est. et
historiae, quae currere debet ac ferri, minus convenis-
sent insistentes clausulae et debita actionibus respiratio
et cludendi inchoandique sententias ratio. in contioni-
bus quidem etiam similiter cadentia quaedam et contra-
15 posita deprehendas. in Herodoto vero cum omnia, ut
ego quidem sentio, leniter fluunt, tum ipsa dialectos
habet eam iocunditatem, ut latentes in ⟨se⟩ numeros
19 complexa videatur. sed de propositorum diversitate
post paulum: nunc, quae prius his, qui recte com-
20 ponere volent, discenda sunt.

Est igitur ante omnia oratio alia vincta atque con-
texta, soluta alia, qualis in sermone et epistulis, nisi
cum aliquid supra naturam suam tractant, ut de philo-
20 sophia, de re publica similibusque. quod non eo dico,
25 quia non illud quoque solutum habeat suos quosdam
et forsitan difficiliores etiam pedes: neque enim aut
hiare semper vocalibus aut destitui temporibus volunt
sermo atque epistula, sed non fluunt nec cohaerent
29 nec verba verbis trahunt, ut potius laxiora in his vincla
21 quam nulla sint. nonnumquam in causis quoque mi-
noribus decet eadem simplicitas, quae non nullis, sed

AGMPV] 7 in eo etiam maxima P 9 oportuerit esse P oportuisset (ut A^2) AGMV 11 et ferri P 12 intersistentes *Re.* 17 eam *Re.* etiam *ll.* se *add. Ob.* 19 qui A^2PV quae A^1GM 20 sint *Re.* 21 iuncta V *et fort.* G 22 et *om.* AGM epistolisque A^2 27 tempori*bus* A temporis G tempore suo *Spa.*

aliis utitur numeris, dissimulatque eos et tantum communit occultius.

At illa conexa series tris habet formas: incisa, quae 22
κόμματα dicuntur, membra, quae κῶλα, περίοδον quae
est vel ambitus vel circumductum vel continuatio vel 5
conclusio. in omni porro compositione tria sunt genera
necessaria: ordo, iunctura, numerus.

Primum igitur de ordine. eius observatio in verbis 23
est singulis et contextis. singula sunt, quae ἀσύνδετα
diximus. in his cavendum ne decrescat oratio et fortiori 10
subiungatur aliquid infirmius, ut sacrilego fur aut
latroni petulans: augeri enim debent sententiae et insurgere, et optime Cicero 'tu', inquit, 'istis faucibus,
istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate': aliud enim maius alii supervenit. at si coepisset 15
a toto corpore, non bene ad latera faucesque descenderet. est et alius naturalis ordo, ut 'viros ac feminas,
diem ac noctem, ortum et occasum' dicas potius, quamquam et retrorsum. quaedam ordine permutato fiunt 24
supervacua, ut 'fratres gemini': nam si 'gemini' prae- 20
cesserint, 'fratres' addere non est necesse. illa nimia
quorundam fuit observatio, ut vocabula verbis, verba
rursus adverbiis, nomina adpositis et pronominibus
essent priora: nam fit contra quoque frequenter non 24
indecore. nec non et illud nimiae superstitionis, uti 25
quaeque sint tempore, ea facere etiam ordine priora,
non quin frequenter sit hoc melius, sed quia interim
plus valent ante gesta ideoque levioribus superponenda

---

13 Phil. 2, 25, 63 21 cf. Dionysii de comp. p. 23, 13 sq. UsR

AGMPV] 6 genera *del. Re.* 7 vunctura (*sic*) G 9 est *ras.* A *ante* observatio *transponit* M et *pro* est V *ut coniecit Ha.* 11 ut GPV et AM 13 et AG (*sic*) ut MPV 15 alii *Christ* alio *ll.* at AMPV ut G 18/19 quam*quam et* A, GMP[1]V quam et *corr.* P quam *Re.* 20/21 praecesserint gemini *ll. praeter* A 24 nam sit GM 26 ea] ita *Bonnell non necessario cf. etiam Dion. Hal. de comp. p. 25, 13 UsR* 27 interdum MPV

26 sunt. verbo sensum cludere multo, si compositio patiatur, optimum est: in verbis enim sermonis vis est. si id asperum erit, cedet haec ratio numeris, ut fit apud summos Graecos Latinosque oratores frequen-
5 tissime. sine dubio erit omne, quod non cludet, hyperbaton, set ipsum hoc inter tropos vel figuras, quae
27 sunt virtutes, receptum est. non enim ad pedes verba dimensa sunt, ideoque ex loco transferuntur in locum, ut iungantur, quo congruunt maxime, sicut in struc-
10 tura saxorum rudium etiam ipsa enormitas invenit, cui adplicari et in quo possit insistere. felicissimus tamen sermo est, cui et rectus ordo et apta iunctura
28 et cum his numerus opportune cadens contigit. quaedam vero transgressiones et longae sunt nimis, ut
15 superioribus diximus libris, et interim etiam compositione vitiosae, quae in hoc ipsum petuntur, ut exultent atque lasciviant, quales illae Maecenatis: 'sole et aurora rubent plurima: inter ⟨se⟩ sacra movit aqua
19 fraxinos: ne exequias quidem unus inter miserrimos viderem meas.' quod inter haec pessimum est, quia
29 in re tristi ludit compositio. saepe tamen est vehemens aliquis sensus in verbo, quod si in media parte sententiae latet, transire intentionem et obscurari circumiacentibus solet, in clausula positum adsignatur audi-
25 tori et infigitur, quale illud est Ciceronis: 'ut tibi necesse esset in conspectu populi Romani vomere
30 ⟨postridie⟩.' transfer hoc ultimum: minus valebit. nam totius ductus hic est quasi mucro, ut per se foeda

25 Phil. 2, 25, 63

AGMPV] 2 inest MPV (vis est *ras.* A) 3 et si *ras.* P, V cedat PV haec ratio] oratio MPV 5 erit AG enim MPV 6 sed *Spa.* *et* A est GMPV 13 contingit M 14 transgressionē A^1G 15 in superioribus M 18 inter se *Ha.* int**** A^1 inter A^2GMPV 19 unus in terra miserrimus *ci. Kroll* 21 est *om.* A 23 transiri P^4V intentione GMPV 27 *suppl. Re.* 28 foedae v. necessitati *Re.*

vomendi necessitas iam nihil ultra expectantibus hanc quoque adiceret deformitatem, ut cibus teneri non posset postridie. solebat Afer Domitius traicere in clausulas verba tantum asperandae compositionis gratia et maxime in prohoemiis, ut pro Cloatilla: 'gratias agam continuo', et pro Laelia: 'eis utrisque apud te iudicem periclitatur Laelia.' adeo refugit teneram delicatamque modulandi voluptatem, ut currentibus per se numeris quod eos inhiberet obiceret. amphiboliam quoque fieri vitiosa locatione verborum nemo est qui nesciat. haec arbitror, ut in brevi, de ordine fuisse dicenda: qui si vitiosus est, licet et vincta ac sit apte cadens oratio, tamen merito incomposita dicatur.

Iunctura sequitur. est in verbis, incisis, membris, perihodis: omnia namque ista et virtutes et vitia in complexu habent. atque ut ordinem sequar, primum sunt quae inperitis quoque ad reprehensionem notabilia videntur, id est, quae commissis inter se verbis duobus ex ultima [fine] prioris ac prima sequentis syllaba deforme aliquod nomen efficiunt. tum vocalium concursus: quod cum accidit, hiat et intersistit et quasi laborat oratio. pessime longae, quae easdem inter se litteras committunt, sonabunt: praecipuus tamen erit hiatus earum, quae cavo aut patulo maxime ore efferuntur. e planior littera est, i angustior, ideoque obscurius in his vitium. minus peccabit qui longis

5 or. frg. p. 567 sq. M

AGMPV] 3/4 clausulis *Spa.* 9 quod A[1]GM *v. l.* P[1] quo A[2] qui P *in textu om.* V et obicetret (*sic*) G *et* abiceret A et obiceret MP[1]V 12 vincta *Ob.* (iuncta *Re.*) vincat AGMV *in* vinciat *corr.* P ac sit A,GMPV (si G sic V) sit et *Edd. auct. Re.* 13 dicatur *ras.* AP dignatur G digne dicatur MV 17 sunt quae *Capperonnier* quae sunt AGMPV 18 qua AGMP[3]V 19 duobus MPV duorum AG *glossam expulit corrector* P 21 quod AG qui PV quia M 25 angustior est M angnustior . e. V.

breves subiciet, et adhuc qui praeponet longae brevem.
minima est in duabus brevibus offensio. atque cum
aliae subiunguntur aliis, proinde asperiores ⟨aut
4 leviores⟩ erunt, prout oris habitu simili aut diverso
35 pronuntiabuntur. non tamen id ut crimen ingens
expavescendum est, ac nescio neglegentia in hoc an
sollicitudo sit peior. inhibeat enim necesse est hic
metus impetum dicendi et a potioribus avertat. quare
ut neglegentiae est pars hoc pati, ita humilitatis ubique
10 perhorrescere, nimiosque non inmerito in hac cura
putant omnis Isocraten secutos praecipueque Theo-
pompum. at Demosthenes et Cicero modice respe-
36 xerunt ad hanc partem. nam et coeuntes litterae, quae
συναλοιφαί dicuntur, etiam leviorem faciunt orationem,
15 quam si omnia verba suo fine cludantur, et nonnum-
quam hiulca etiam decent faciuntque ampliora quae-
dam, ut 'pulchra oratione †acta oratio iacta te', cum
longae per se et velut opimae syllabae aliquid etiam
19 medii temporis inter vocales, quasi intersistatur, ad-
37 sumunt. qua de re utar Ciceronis potissimum verbis.
'habet', inquit, 'ille tamquam hiatus et concursus vo-
calium molle quiddam, et quod indicet non ingratam
neglegentiam de re hominis magis quam de verbis
laborantis.'

25 Ceterum consonantes quoque, earumque praecipue,
quae sunt asperiores, in commissura verborum rixan-
tur, ut s ultima cum x proxima, quarum tristior etiam,

---

21 orat. 23, 77

AGMPV] 3 aliae *Re.* alia AGMPV perinde *corr.* P
3/4 *suppl. Christ et Ammon* 4 oris hiatu (a *add. alia m.*) P, V
9 negligentiae est MPV neglegentiae A^{2} neglegentia A^{1}G pars
non recte suspectatum 15 omnia *om.* P 17 acta oratio]
ista *Ha.* iacta te *Ha.* iactate A^{2}G actate A^{1} iactare MPV
fort. pulchra oratione iacta, orator, iacta te cum A^{1} tum
A^{2}GMPV 18 opimae *Victorius* optimae AGMPV 19 medii
temporis Re. mediis temporibus AGMPV 27 ut si *Vt. p. 433*
et (*sine* si) AGMPV confligat *post* proxima *add. Vt.*

si binae collidantur, stridor est, ut 'ars studiorum'.
quae fuit causa et Servio Sulpicio subtrahendae s lit- 38
terae, quotiens ultima esset aliaque consonante susci-
peretur, quod reprehendit Luranius, Messala defendit.
nam neque Lucilium putat uti eadem ultima, cum dicit 5
'Aeserninus fuit' et 'dignus locoque', et Cicero in Oratore
plures antiquorum tradit sic locutos. inde 'belligerare, 39
pomeridiem' et illa Censori Catonis 'dicae faciaeque'
m littera in e mollita. quae in veteribus libris reperta
mutare inperiti solent, et dum librariorum insectari 10
volunt inscientiam, suam confitentur. atqui eadem illa 40
littera, quotiens ultima est et vocalem verbi sequentis
ita contingit, ut in eam transire possit, etiam si scri-
bitur, tamen parum exprimitur, ut 'multum ille' et
'quantum erat', adeo ut paene cuiusdam novae litterae 15
sonum reddat. neque enim eximitur, set obscuratur
et tantum in hoc aliqua inter duas vocales velut nota
est, ne ipsae coeant. videndum etiam, ne syllaba verbi 41
prioris ultima et prima sequentis consonet: quod ne
quis praecipi miretur, Ciceroni in epistulis excidit: 20
'res mihi ⟨invisae⟩ visae sunt, Brute', et in carmine:

o fortunatam natam me consule Romam.

---

6 Sat. lib. 4, 149 sq. M c. 48, 161 20 ep. frg. VIII 13 Mü. 22 de suis temp. frg. 2 H.

AGMPV] 1 ut ars studiorum *Isid. p. 516 H.* (*Etym. 2, 19*) *cf. Diomedis p. 467* uastudiorum AG *corr.* P, (V) *om.* M 2 Sulpicio *F. Leo* ut dixi *ll.* 5 putat *Spa.* putant *ll.* 6 Aeserninus *L. F. Schmidt ex Nonio p. 393* serinus AG serenus MPV 7 pelligerere AG 8 promeridiem AG per m. MPV dicae faciaeque *Gertz* dieae haceque AG dic et hac eque V dicte hecque M die * hinc eque P 11 scientiam A[1]G inscitiam PV *om. cum aliis* M 16 set] s. et M sed PV et AG 17 in hoc A in G *om.* MPV 19 et] sit P consonet] idē nec A idem ne V id ≂ nec G, M (*sed is* ne), id *om. etiam* quod P (que *pro* quod V) *in* d *litt.* c̄ *et* s *longam latere putavi* eadem sit *post Ha. Mei. collato Vt. p. 433 cf. Isocratis frg. artis 6 Bl., Diomedis p. 465 K.* 21 *suppl. Re.* (P[4]) 22 natam *om.* AGM

42 etiam monosyllaba, si plura sunt, male continuabuntur,
quia necesse est compositio multis clausulis concisa
subsultet. ideoque etiam brevium verborum ac nomi-
num vitanda continuatio et ex diverso quoque longo-
5 rum: adfert enim quandam dicendi tarditatem. illa
quoque vitia sunt eiusdem loci, si cadentia similiter
et desinentia et eodem modo declinata multa iungun-
43 tur. ne verba quidem verbis aut nomina nominibus
similiaque his continuari decet, cum virtutes etiam
10 ipsae taedium pariant nisi gratia varietatis adiutae.

44 Membrorum incisorumque iunctura non ea modo
est observanda quae verborum, quamquam et in his
extrema ac prima coeunt, sed plurimum refert com-
positionis, quae quibus anteponas. nam et 'vomens
15 frustis esculentis gremium suum et totum tribunal
implevit' * * et contra (nam frequentius utar isdem
diversarum quoque rerum exemplis, quo sint magis
familiaria) 'saxa atque solitudines voci respondent,
bestiae saepe inmanes cantu flectuntur atque con-
20 sistunt' magis insurgebat, si verteretur: nam plus est
saxa quam bestias commoveri; vicit tamen compo-
sitionis decor. sed transeamus ad numeros.

45 Omnis structura ac dimensio et copulatio vocum
constat aut numeris (numeros ῥυθμούς accipi volo)
25 aut μέτροις, id est dimensione quadam. quod, etiam
si constat utrumque pedibus, habet tamen non sim-

---

14 Cic. Phil. 2, 25, 63 18 p. Arch. 8, 19

AGMPV] 1 si MV *om.* A^1GP^1 *add.* A^2P^2 sunt *om.* P
5 afferunt PV 7 *et des*inentia A et si delentia G et si-
militer desinentia MPV et ** eodem A et de eodem
GM multa *om.* GMPV 7/8 iunguntur APV iungan-
tur GM 9 cum PV tum AGM 10 pariant *corr.* P pa-
tiantur AGMV 13/14 compositioni V 15 vinum redolen-
tibus *post* esc. *s. l. add.* P 16 *lac. ind. Ha. supplens* recte
se habet, cum maius sit quod tribunal implevit 23 ac *om.* V
add. s. l. P^2 25/26 etiamsi P^2 etiam *ll.*

plicem differentiam. nam primum numeri spatio tem- 46
porum constant, metra etiam ordine, ideoque alterum
esse quantitatis videtur, alterum qualitatis. ῥυθμός
est aut par, ut dactylicus, una enim syllaba ⟨longa
duabus⟩ par est brevibus (est quidem vis eadem et 5
aliis pedibus, sed nomen illud tenet: longam esse 47
duorum temporum, brevem unius etiam pueri sciunt)
aut sescuplex, ut paeonicus: is est ex longa et tribus
brevibus quique ei contrarius ex tribus brevibus et
longa (vel alio quoque modo, ut tempora tria ad duo 10
relata sescuplum faciunt) aut duplex, ut iambos (nam
est ex brevi et longa) quique est ei contrarius. sunt 48
hi et metrici pedes, sed hoc interest, quod rhythmo
indifferens, dactylicusne ille priores habeat breves an
sequentes: tempus enim solum metitur, ut a sublatione 15
ad positionem idem spatii sit. proinde alia ad dimen-
sionem versuum ⟨ratio⟩: pro dactylico poni non poterit
anapaestus aut spondeus, nec paeon eadem ratione
brevibus incipiet ac desinet. neque solum alium pro 49
alio pedem metrorum ratio non recipit, sed ne dac- 20
tylum quidem aut forte spondeum alterum pro altero.
itaque si quinque continuos dactylos, ut sunt in illo

panditur interea domus omnipotentis Olympi

confundas, solveris versum. sunt et illa discrimina, 50
quod rhythmis libera spatia, metris finita sunt, et his 25

---

23 Aen. 10, 1

AGMPV] 1 primum *Ald.* plurimum AGMV rythmi P 4/5 *supplevi Rollinum secutus* 8 paeonicus is est *Ha.* paeonicūsis ē G paeonicū sit ** (t *m.*[2]) A peon cuius vis est M(P)V 9 quique ei contrarius ex tribus brevibus *in mg.* P[2] *om.* AGMV 10 alio *quoque* (*ras.*) A alio quo GMV alio *quo*quo P 11 faciunt G[1]PV faciant AG[2]M 12 ex *om.* GM 14 habeat *Re.* habet *ll.* 15 solum P sonu A sonum GMV sono A[2] 16/17 ad dimensionem] dimensio est *Spa.* 17 ratio *addidi* dactilo P 18 paeon eadem *Ba.* paene eandem (eadem A[2]) AG penes eandem MPV 19 a brevibus PV 20 pede AGMPV 24 sunt—25 finita *om.* G

certae clausulae, illi, quo modo coeperant, currunt usque ad *μεταβολήν*, id est transitum ad aliud rhythmi genus, et quod metrum in verbis modo, *ῥυθμός* etiam
51 in corporis motu est. inania quoque tempora rhythmi
5 facilius accipient, quamquam haec et in metris accidunt. maior tamen illic licentia est, ubi tempora etiam
□ manu mota metiuntur et pedum et digitorum ictu, ⟨et⟩ intervalla signant quibusdam notis atque aestimant, quot breves illud spatium habeat: inde *τετρά-*
10 *σημον* et *πεντάσημον* et deinceps longiores sunt percussiones, nam *σημεῖον* tempus est unum.

52 In compositione orationis certior et magis omnibus aperta servari debet dimensio. est igitur in pedibus et metricis quidem pedibus, ⟨qui⟩ adeo reperiuntur in
15 oratione, ut in ea frequenter non sentientibus nobis omnium generum excidant versus, et contra nihil quod est prorsa scriptum, non redigi possit in quaedam
53 versiculorum genera vel in membra: sicut in molestos incidimus grammaticos, quorum fuerunt, qui lyricorum
20 quorundam carmina in varias mensuras coegerunt. at Cicero frequentissime dicit, totum hoc constare numeris, ideoque reprehenditur a quibusdam, tamquam
54 orationem ad rhythmos adliget. nam sunt numeri *ῥυθμοί*, ut et ipse constituit, et secuti eum Vergilius,
25 cum dicit

numeros memini, si verba tenerem,

---

24 orat. 20, 67   26 ecl. 9, 45

AGMPV] 1 illi quo AP aliquo GMV 2 id est *om.* P[1] transitum ad A transitus m G[1] transitum (-us V) id in G[2]MPV 6 est ** A et M est et GPV 6/7 etiā manu mota] etiam animo *ll. cf. 11, 3, 85 sq.* etiam anima *Kroll* 8 et *add. Spa.* 9/10 *τετράσημοι, πεντάσημοι* deinceps *Edd.* M? tetrasemoae *et thascymo est d.* A tetrasemoae et thascymoe d. G *τετρασημίον* et *πενταςημίον* d. V *et sim.* P 14 *suppl. Ha.* 16 non nihil A[2] 17 prosa AMPV non *om.* AGM 18 vel in membra *secl. Re.* sicut *Spa.* sint at *cum signo correct.* A sint ad G sunt ad M sed adeo PV 19 quorum *Ed. Jensonii* quam *ll.*

et Horatius
numerisque fertur lege solutis. 55
invadunt ergo hanc inter ceteras vocem: 'neque enim
Demosthenis fulmina tantopere vibratura' dicit, 'nisi
numeris contorta ferrentur': in quo si hoc sentit 'rhyth- 5
mis contorta', dissentio. nam rhythmi, ut dixi, neque
finem habent certum nec ullam in contextu varietatem,
sed, qua coeperunt sublatione ac positione, [ad finem]
usque decurrunt: oratio non descendet ad crepitum 9
digitorum. atqui Cicero optime vidit ac testatur fre- 56
quenter, se quod numerosum sit quaerere, ut magis
non *ἄρρυθμον*, quod esset inscitum atque agreste,
quam *ἔνρυθμον*, quod poeticum est, esse composi-
tionem velit: sicut etiam quos palaestritas esse no-
lumus, tamen esse nolumus eos, qui dicuntur *ἀπά-* 15
λαιστροι. verum ea quae efficitur e pedibus aequa 57
conclusio nomen aliquod desiderat. quid sit igitur
potius quam 'numerus', set oratorius numerus, ut
enthymema rhetoricus syllogismus? ego certe, ne in
calumniam cadam, qua ne Marcus quidem Tullius 20
caruit, posco hoc mihi, ut, cum pro composito dixero
numerum et ubicumque iam dixi, oratorium dicere
intellegar.

Conlocatio autem verba iam probata et electa et 58
velut adsignata sibi debet conectere: nam vel dure 25

---

2 Carm. 4, 2, 11 3 orat. 70, 234

AGMPV] 2 feratur P^1V referatur AGM fertur *Edd., corr.* P 5 ferantur V ferentur GM senti A^1G sentimus MPV 8 ad finem *om.* P 9 descendit PV crepitum GM screpitum AG^2 strepitum A^2PV 10 atqui *Kroll* et quae *ll.* vidit *Gallaeus* videt *ll.* 13 *cf. Dion. de comp. p. 125, 2—7 UsR. Cic. de orat. 3, 184 Or. 195 Aristot. Rhet. p. 1408 B 21* enrythmum A^2 *in mg.* GM rythmum PV 14/15 nolumus *bis Edd. vet.* volumus AG(M)PV 15/16 *ἀπάλαιστροι ll. testantur* 16 aequa *Edd. vet.* aqua AGMV aequae *ex* aquae P^3 apta *Spa.* 18 quam *om.* GMPV sed *Christ* et AGPV est M numerus *om.* V 20 cadat AG 21 pro composito *cf. 8, 6, 8. 10, 2, 16. 9, 3, 12* 22 numero GMPV

inter se commissa potiora sunt inutilibus. tamen et
eligere quaedam, dum ex his, quae idem significent
atque idem valeant, permiserim, et adicere dum non
otiosa, et detrahere dum non necessaria, et figuris
5 mutare casus atque numeros, quorum varietas fre-
quenter gratia compositionis adscita etiam suo nomine
59 solet esse iucunda. etiam ubi aliud ratio, aliud con-
suetudo poscet, utrum volet sumat compositio, vita-
visse vel vitasse, deprehendere vel deprendere. coitus
10 etiam syllabarum non negabo et quidquid sententiis
60 aut elocutioni non nocebit. praecipuum tamen in hoc
opus est, scire quod quoque loco verborum maxime
quadret. atque is optime componet, qui hoc ⟨non⟩
solum componendi gratia facit.
15 Ratio vero pedum in oratione est multo quam in
versu difficilior: primum quod versus paucis contine-
tur, oratio longiores habet saepe circuitus, deinde quod
versus semper similis sibi est et una ratione decurrit,
19 orationis compositio, nisi varia est, et offendit simili-
61 tudine et in affectatione deprehenditur. et in omni
quidem corpore totoque, ut ita dixerim, tractu numerus
insertus est: neque enim loqui possum nisi e syllabis
brevibus ac longis, ex quibus pedes fiunt. magis tamen
et desideratur in clausulis et apparet, primum quia
25 sensus omnis habet suum finem poscitque naturale
intervallum, quo a sequentis initio dividatur, deinde
quod aures continuam vocem secutae ductaeque velut
prono decurrentis orationis flumine tum magis iudicant,
62 cum ille impetus stetit et intuendi tempus dedit. non
30 igitur durum sit neque abruptum, quo animi velut

AGMPV] 1 se *om.* GPV 4 et[2] *Re.* sed AGMPV 5 mutare **** et casus A mutare et casus GMPV *exciditne tempora?* atque P[3] *super ras.* 8 poscit MPV 10 et ut quidque M 12 verbum *Ald.* 13 non *add. Rollin* 14 faciet P 19 offendit MP offendet AGV 21 tractatu AGMV 22 possunt GMV possumus P[3] e *del. Spa., def. W. A. Baehrens* 29 intuendis AGMV intuendi sui *Ha.* 30 sit *ras.* P sed AGMV est *Kroll*

respirant ac reficiuntur. haec est sedes orationis, hoc auditor expectat, hic laus omnis declamat. proximam clausulis diligentiam postulant initia: nam et in haec intentus auditor est. sed eorum facilior ratio est, 63 non enim cohaerent aliis et praecedentibus serviunt: 5 exordium sumunt, cum † ea * * * quamlibet sit enim composita ipsa, gratiam perdet, si ad eam rupta via venerimus. namque cur fit ut Demosthenis severa videatur compositio '*τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις*', et illa, quae ab uno, quod sciam, Bruto minus 10 probatur, ceteris placet '*κἂν μήπω βάλλῃ μηδὲ τοξεύῃ*', 64 ⟨cum⟩ Ciceronem carpant in his 'familiaris coeperat esse balneatori' et non minus dura 'archipiratae'? nam 'balneatori' et 'archipiratae' idem finis est qui *πᾶσι καὶ πάσαις* et qui *μηδὲ τοξεύῃ*, sed priora sunt severiora. 15 est in eo quoque nonnihil, quod hic singulis verbis 65 bini pedes continentur, quod etiam in carminibus est praemolle, nec solum ubi quinae, ut in his, syllabae nectuntur, 'fortissima Tyndaridarum', sed etiam quaternae, cum versus cluditur 'Apennino' et 'armamentis' 20 et 'Oreione'. quare hoc quoque vitandum est, ne plu- 66 rium syllabarum [his] verbis utamur in fine.

Mediis quoque non ea modo cura sit, ut inter se cohaereant, sed ne pigra, ne longa sint, ne, quod nunc

---

9 de cor. 1, 1 10 or. frg. 444 M. 11 Phil. 3, 17 12 p. Cael 26, 62 14 Verr. 5, 27, 70 19 Hor. sat. 1, 1, 100 20 Pers 1, 95 Ov. met. 2, 226 ibid. 11, 456 21 Aen. 3, 517

AGMPV] 2 *immo* exclamat *Kroll* 5 aliis *om.* GMV et] sed *ll.* nec *Re.* 6 ea *ll.* clausula *Spa.* *deinde lac. signa posuit Ha.* 8 namque cur *fit* ut P namque cum quo fit, ut V nam quo cum fit u*t* AG,M (*sed is* cum quo) nam quo fit. ut *Rufin. p. 577 H.* severa *Rufin.* vera *ll.* 12 cum *addidi* 13 minus GMPV nimis A 14/15 ΠΑΣΙ ΚΑΠΙΑΣΑΙΣΕΣ. qui me ΑΝΤΟΖΣΙΝ G πᾶσι καὶ πάσαις K, ΤΟΙΣ ΜΕΛΕΤΟ ΣΙΝ (K, ΤΟΙΣ et ΣΙΝ *ras.*) A et *ante* qui *om.* PV 18 ut in his *post* nectuntur P 21 hoc P hic AGMV 22 *del. Re.* 23 se *om.* AGMV *cf. ad p. 210, 1*

maxime vitium est, brevium contextu resultent ac
67 sonum reddant paene puerilium crepitaculorum. nam
ut initia clausulaeque plurimum momenti habent,
quotiens incipit sensus aut desinit, sic in mediis quo-
5 que sunt quidam conatus iique leviter insistunt. cur-
rentium pes, etiam si non moratur, tamen vestigium
facit. itaque non modo membra atque incisa bene in-
cipere atque cludi decet, sed etiam in his, quae non
9 dubie contexta sunt nec respiratione utuntur, illi ⟨sint⟩
68 vel occulti gradus. quis enim dubitet, unum sen-
sum in hoc et unum spiritum esse? 'Animadverti,
iudices, omnem accusatoris orationem in duas divisam
esse partis': tamen et duo prima verba et tria pro-
xima et deinceps duo rursus ac tria suos quasi numeros
15 habent: † spiritum sustinemus: sic apud rhythmicos
69 aestimantur. hae particulae prout sunt graves, acres,
lentae, celeres, remissae, exultantes, proinde id, quod
ex illis conficitur, aut severum aut luxuriosum aut
70 quadratum aut solutum erit. quaedam etiam clausulae
20 sunt claudae atque pendentes, si relinquantur, sed
sequentibus suscipi ac sustineri solent, eoque facto
vitium, quod erat in fine, continuatione emendatur.
'non vult populus Romanus obsoletis criminibus accu-
sari Verrem' durum, si desinas: sed cum est conti-
25 nuatum his quae secuntur, quamquam natura ipsa
divisa sunt 'nova postulat, inaudita desiderat', salvus
71 est cursus. 'ut adeas, tantum dabis' male cluderet, nam
et trimetri versus pars ultima est: excipit 'ut tibi cibum

---

11 Cluent. 1, 1 23 Verr. 5, 44, 117 27 ibid. 5, 45, 118

AGMPV] 5 insis*tunt ut* A 8 cludi P includi AGMV
10 velut occ. P sint *post* gradus *add. Ha.* 13 tris AG
15 sicut M aput A rhythmicos *Edd. vet.* rythmos PV rithmis G
rim*as* A riginos M si capita ῥυθμικῶς aestimantur *Ha.* 22 con-
tinuatione emendatur *Mei.* continuatione emendat P, (mendat) G
cont—em emendat V continuatio ** emendat A *et sine lac.* M
26 sint P 27/28 nam *et* A nam M 28 est GMPV sepe
(*ras.*) A ut tibi (*sic*) AG tibi *om.* MP ut tibi *om.* V

vestitumque intro ferre liceat, tantum': praeceps adhuc firmatur ac sustinetur ultimo 'nemo recusabat'.

72 Versum in oratione fieri multo foedissimum est totum, sed etiam in parte deforme, utique si pars posterior in clausula deprehendatur aut rursus prior 5 in ingressu. nam quod est contra saepe etiam decet, quia et claudit interim optime prima pars versus, dum intra paucas syllabas, praecipue senari atque octonari. 73 'in Africa fuisse' initium senari est, primum pro Q. Ligario caput claudit. 'esse videatur', iam nimis frequens, 10 octonarium inchoat. talia sunt Demosthenis: πᾶσι καὶ πάσαις, πᾶσιν ὑμεῖν et totum paene principium. et 74 ultima versuum initio conveniunt orationis: 'etsi vereor, iudices', et 'animadverti, iudices'. sed initia initiis non convenient, ut Livius hexametri exordio coepit: 'Fac- 15 turusne operae pretium sim' (nam ita edidit, estque 75 id melius, quam quo modo emendatur), nec clausulae clausulis, ut Cicero: 'quo me vertam nescio', qui trimetri finis est. trimetrum et ⟨senarium⟩ promiscuo dicere licet: sex enim pedes, tres percussiones habet. 20 peius cludit finis hexametri, ut Brutus in epistulis: 'neque illi malunt habere tutores aut defensores, quam-

---

9 Lig. 1, 1 11 de cor. 1, 1 13 Mil. 1, 1 14 Cluent. 1, 1 15 Praef. init. 18 Lig. 1, 1. Cluent. 1, 4 22 frg. 2 H.

AGMPV] 2 ultimo nemo recusabat *Spa.* u*l*tima *o*recusabat G ultima * recusabat A *et sine ras.* V u. ore accusabat M *ne* * mo recusabat P^3 3 versum *Re.* P^4 verrem AGMP^1?V foedissimum *idem* fid. AGMP^{1}V fed. P^3 5 rursus *idem et* P^4 uisus *ll.* 6 quod est *ras.* A^2 quidem GMPV (namque idem *Ha.*) 7 claudit A^{1}P claudit et A^{2}GMV 10 iam *Bu.* nam *ll.* 12 *πάσαις καὶ πᾶσιν* P 15 conveniunt MV ut] T.PV tit *cum breviatura* us *syllabae* G titus AM (ut *inserebat Weidner*) 16 ita editum A^2 16 17 estque id *Ha.* est quod A^2 est qui GMV est*que* * P 19 *verba* trimetrum – 20 percussiones habet *fort. delenda* 19 senarium *add. Christ* promisceo GV pro*misce* A promisero P^3 promiscue M 20 habent MV 22—p. 214, 1 quam*quam* sciunt A quam consciunt G quam constituunt MPV quoniam causam sciunt *Ha.*

76 quam sciunt placuisse Catoni.' illi minus sunt notabiles, quia hoc genus sermoni proximum est. itaque et versus hic fere excidunt, quos Brutus ipso conponendi durius studio saepissime facit, non raro Asinius,
5 sed etiam Cicero nonnumquam, ut in principio statim orationis in L. Pisonem: 'Pro di inmortales, qui hic
77 inluxit dies?' non minore autem cura vitandum est quidquid est *ἀναπαιόμενον*, quale apud Sallustium: 'Falso queritur de natura sua.' quamvis enim vincta
10 sit, tamen soluta videri debet oratio. atqui Plato, diligentissimus compositionis, in Timaeo prima statim
78 parte vitare ista non potuit. nam et initium hexametri statim invenias, et Anacreontion protinus colon efficies, et si velis trimetron, et quod duobus pedibus
15 et parte *πενθημιμερές* a Graecis dicitur, et haec omnia in tribus versibus: et Thucydidi *ὑπὲρ ἥμυσυ Κᾶρες ἐφάνησαν* ex mollissimo rhythmorum genere excidit.
79 Sed quia omnem oratoriam ⟨compositionem pedibus⟩ constare dixi, aliqua de his quoque: quorum
20 nomina quia varia traduntur, constituendum est, quo quemque appellemus. equidem Ciceronem sequar (nam is eminentissimos Graecorum est secutus), excepto quod pes mihi tris syllabas non videtur excedere, quamquam ille paeane dochmioque, quorum prior in

6 in Pis. 1, 1   9 Iug. 1, 1   16 1, 8   21 orat. 64 sqq.

AGMPV] 1 illi] *puto* iambi *cum Ha. cf. Cic. orat. 189 Arist. Rhet. 3, 8* minus *ras.* AP[1] mimis G nimis MV 2 sermoni P sermonis AGV, (-nes) M 3 versus hic AGMPV fere * A ferre GM 8 *ἀναπαιόμενον*] enpiomon G *et ras.* A (emp-) MPV *cf. ῥυθμοὺς—ἀναπαίοντας Philostr. v. Soph. 601 edunt ἔνρυθμον cum Capperonniero quasi vero trimetri hexametri octonarii non sint ἔνρυθμοι* quale est PV 9 *de* sua *anapaestorum clausula ne dubites, cf. quae scripsi Sophocl. Trach. comm. p. 178* 9 iuncta M 10 atqui P[2]V atque AGMP[1] 13/14 efficias MPV 16 versibus *Daniel* verbis *ll.* 17 excidat GMPV 18 *supplevi Spa. et ed. Camp. secutus* 20 quia AGV quo M quae *ras.* P varia A[1] varie A[2] varia est G varia esse MPV 21 equidem *Zumpt* et quidem *ll.*

quattuor, secundus in quinque excurrit, utatur. nec 80
tamen ipse dissimulat, quibusdam numeros videri, non
pedes, neque inmerito: quidquid est enim supra tris
syllabas, id est ex pluribus pedibus. ergo cum constent
quattuor pedes binis, octo ternis, spondion longis 5
duabus, pyrrichium, quem alii pariambum vocant,
brevibus ⟨duabus,⟩ iambum brevi longaque, huic con-
trarium e longa et brevi choreum, non ut alii, tro- 81
chaeum nominemus, ex his vero, qui ternas syllabas
habent, dactylum longa duabusque brevibus, huic 10
temporibus parem, sed retro actum appellari
constat anapaeston. media inter longas brevis
faciet amphimacron, sed frequentius eius nomen est
creticus, longa inter brevis amphibrachyn. duabus 82
longis brevem sequentibus bacchius, eisdem longis 15
brevem praecedentibus palimbacchius erit. tres breves
trochaeum, quem tribrachyn dici volunt qui choreo
trochaei nomen inponunt, totidem longae molosson
efficient. horum pedum nullus non in orationem venit, 83
sed quo quique sunt temporibus pleniores longisque 20
syllabis magis stabiles, his graviorem faciunt ora-
tionem, breves celerem ac mobilem. utrumque locis
utile: nam et illud, ubi opus est velocitate, tardum
et segne, et hoc, ubi pondus exigitur, praeceps ac 24
resultans merito damnetur. sit in hoc quoque aliquid 84
fortasse momenti, quod et longis longiores et brevi-
bus sunt breviores syllabae: ut, quamvis neque plus

AGMPV] 1 excurrit utatur P excurri putatur AGMV 2 *puto* numeros ⟨hos⟩ 3 est *om.* GMPV 7 *suppl. Ha.* 14/16 amphibrachyn. duabus—eisdem l. brevem] amphibrachios huic ausis longis brevem A brachios huic ausis longis br. G ambrachios huic causis longis br. MV amphibrachis huic ** u*is *et in mg.* credo duabus longis brevem sequentibus bacchius huic eisdem longis P^2 amphibrachyn huic ⟨contrarium⟩. duabus *continuaverat Spa.* 19 efficiunt MV in ratione A^1G in rationem M 20 quod quisque AGM quique V 21 his] hoc P^4 *Ald.* 22 locis *ras. quattuor l.* A, P longis GMV *cf. ad p. 218, 16* suis locis *Kroll*

duobus temporibus neque uno minus habere videantur
ideoque in metris omnes breves omnesque longae inter
se ipsae sint pares, lateat tamen nescio quid, quod
4 supersit aut desit. nam versuum propria condicio
85 est, ideoque in his quaedam etiam communes, veritas
vero [quia] patitur aeque brevem esse vel longam
vocalem, cum est sola, quam cum eam consonantes
una pluresve praecludunt. certe in dimensione pedum
syllaba, quae est brevis, insequente alia vel brevi, quae
10 tamen duas primas consonantes habeat, fit longa, ut
86 'agrestem tenui musam': nam 'a' brevis, 'gres' brevis,
faciet tamen longam priorem: dat igitur illi aliquid
ex suo tempore. quo modo, nisi habet plus quam quae
brevissima, qualis ipsa esset detractis consonantibus?
15 nunc unum tempus accommodat priori et unum accipit a sequente: ita duae natura breves positione sunt
temporum quattuor.

87 Miror autem in hac opinione doctissimos homines
fuisse, ut alios pedes ita eligerent aliosque damnarent,
20 quasi ullus esset, quem non sit necesse in oratione
deprendi. licet igitur paeana sequatur Ephorus, inventum a Tharsimacho, probatum ab Aristotele, dactylumque ut temperatos brevibus ac longis, fugiat ⟨spondeum
24 et⟩ trochaeum, alterius tarditate nimia, alterius celeri-
88 tate damnata, herous, qui est idem dactylus, Aristoteli

---

11 cf. Verg. ecl. 1, 2. 6, 8 18 cf. Mayer, Theophrasti π. λ. frg. p. 88 sq. 22 Arist. rhet. 3, 8

AGMPV] 1 videatur AGMPV 3 ipsae *Spa.* obsessae (obesse M) *ll.* quid quod *idem* quidquid A (G) si quidquam MV (P) *supra* quam *addito* quod 5 veritas *i. e.* ἡ κατὰ φύσιν ἕξις 6 quia A^2MPV qui AG *seclusi* utique *Spa.* 8 pluresve A^2 *ras.*, PV etreue G plures M praecludunt] praecedunt *ll. cf. 1, 11, 7. 7, 1, 31. 10, 5, 7* 9 vel brevi *i. e. licet sit brevis* 11 nam a A^1 **ma A^2 Λ. n. a. (*sic*) G meditaris avena MPV 18 miseror A^1?G 19 aliosque] alios P^1V 22 thr*a*sima*cho* A^2 (V) thrasymacho P 23 spondeum et *suppl. ed. Camp. cf. Cic. orat. 194* molossum et *in mg.* A^2 24 nimia *Ha.* etenim *ll.*

amplior, iambus humilior videatur, trochaeum ut
nimis currentem damnet eique cordacis nomen inponat,
eademque dicant Theodectes ac Theophrastus, similia
post eos Halicarnaseus Dionysius: inrumpent etiam ad 89
iustos, nec semper illis heroo aut paeane suo, quem, 5
quia versum raro facit, maxime laudant, uti licebit.
ut sint tamen aliis alii crebriores, non verba facient,
quae neque augeri nec minui nec sicuti ⟨toni⟩ modu-
latione produci aut corripi possunt, sed transmutatio 9
et conlocatio, plerique enim ex commissuris eorum vel 90
divisione fiunt pedes. quo fit ut isdem verbis alii atque
alii versus fiant, ut memini quendam non ignobilem
poetam talem exarasse:

astra tenet caelum, mare classes, area messem.

hic retrorsum fit sotadeus. itemque ⟨e⟩ sotadeo evadit 15
retro trimetros:

caput exseruit mobile pinus repetita.

miscendi ergo sunt curandumque ut sint plures, qui 91
placent, et circumfusi bonis deteriores lateant. nec vero
in litteris syllabisque natura mutatur, sed refert, quae 20
cum quaque optime coeat. plurimum igitur auctoritatis,
ut dixi, et ponderis habent longae, celeritatis breves:
quae si miscentur quibusdam longis, currunt, si con-
tinuantur, exultant. acres quae ex brevibus ad longas 92
insurgunt, leviores quae a longis in breves descendunt. 25

---

3 *περὶ λέξεως* frg. 19 S. 4 de comp. c. 17 sq.

AGMPV] 1 humilior *Victor.* (*Cic. orat. 192*) humanior *ll.* 2 inponant A^1GMV 4/5 ad iustos] adiutos AGP aduitos V in adiunctos A^2 devintos M ad vetitos *Kroll* 7 sit A^1GMV 8 *suppl. Christ* 9 possint PV 12 non *om.* AG 13 talem exarasse *Ha.* talelarasse G tal*iter lus*isse A ita declarasse MP ita declasse V 15 e *add. Ha.* evadit *Kiderlin* adiii A (adiit A^2) adiu GMPV 20 sed] seu A 22 ponderis PV (*Diom. p. 467, 5 K.*) conderes G comperis M conditurae A^2 *ras.* 25 leviores AGMP, *corr.* V *Diom.* leniores *Re. Edd.* (breviores V^1) descendunt MPV *Diom.* discedunt AG

optime incipitur a longis, recte aliquando a brevibus,
ut 'novum crimen': levius a duabus brevibus, ut 'animadverti iudices', sed hoc pro Cluentio recte, quia
4 initium eius partitionis simile est, quae celeritate
93 gaudet. clausula quoque e longis firmissima est, sed
venit et in breves, quamvis habeatur indifferens
ultima. neque enim ego ignoro, in fine pro longa accipi
brevem, quia videtur aliquid vacantis temporis ex eo,
quod insequitur, accedere: aures tamen consulens meas
10 intellego multum referre, verene longa sit quae cludit,
an pro longa. neque enim tam plenum est 'dicere
incipientem timere', quam illud 'ausus est confiteri'.
94 atqui si nihil refert, brevis an longa sit ultima, idem
pes erit, verum nescio quo modo sedebit hoc, illud
15 subsistet. quo moti quidam longae ultimae tria tempora dederunt, ut illud tempus, quod brevis ex loco
accipit, huic quoque accederet. nec solum refert, quis
clauda⟨t pes, sed et claude⟩ntem quis antecedat.
95 retrorsum autem neque plus tribus, iique si non ternas
20 syllabas habebunt, repetendi erunt (absit tamen poetica
observatio), neque minus duobus: alioqui pes erit, non
numerus. potest tamen vel unus esse, dichoreus si
96 unus est, qui constat e duobus choreis. itemque paean,
qui est ex choreo et pyrrichio, quem aptum initiis

---

2 Lig. 1, 1 3 Cluent. 1, 1 11 Mil. 1, 1 12 Lig. 1, 1

AGMPV] 1 a *om.* A^{1}G 2 novum A^{2}P nociem G nocimen M nociue V levibus (*sic*) a duabus *Diom.* levibus AGMPV lenius a duabus brevibus *Ha.* 3 hoc A *om.* GMPV quia AG quod M *ras.* P, V 4 partitioni P 5/6 sed venit A^2 *Diom.* sedvent A^1 secluent GM sed cluent V sed cludent P 6 in *eras.* P 8 vacantis *Diom.* P vocantis A^{1}GV vacanti A^{2}M tempori AGM 10 verene] utrumne PV 12 inopinate tim. PV *cum v. l.* inopinanter 16 loco *Spa.* longo A^{1}G longa A^{2}MPV 18 *suppl. Spa et Mei.* claudātem G claud*at et* P claudat *et* A, V claudet M 19 neque *Ba.* quae *ll.* 20 absit tamen A^{2}MP^2 sit tamen AP^{1}V sit tam G

putant, vel contra, qui est e tribus brevibus et longa,
cui clausulam adsignant: de quibus fere duobus scriptores huius artis locuntur, alii omnes, ut quoque sint loco
longae, temporum quod ad rationem pertineat, paeanas 4
appellant. est et dochmius, qui fit ex bacchio et iambo 97
vel iambo et cretico, stabilis in clausulis et severus.
spondius quoque, quo plurimum est Demosthenes usus,
non eodem ⟨modo⟩ semper se habet: optime praecedet
eum creticus, ut in hoc: ‘de qua ego nihil dicam nisi
depellendi criminis causa.’ non nihil est, quod supra 10
dixi multum referre, unone verbo sint duo pedes conprehensi an uterque liber. sic enim fit forte ‘criminis
causa’, molle ‘archipeiratae’, mollius, si tribrachys
praecedat, ‘facilitates, temeritates’. est enim quoddam 98
ipsa divisione verborum latens tempus, ut in penta- 15
metri medio spondio, qui nisi alterius verbi fine, alterius
initio constat, versum non efficit. potest, etiam si
minus bene, praeponi anapaestus: ‘muliere non solum
nobili, verum etiam nota.’ cum anapaestus et creticus, 99
iambus quoque, qui est utroque syllaba minor: prae- 20
cedet enim tres longas brevis. sed ⟨et⟩ spondeus
iambo recte praeponitur: [in] ‘armis fui’. cum spondeus, et bacchius: sic enim fiet ultimus dochmius:
‘in armis fui.’ ex his, quae supra probavi, apparet 100
molosson quoque clausulae convenire, dum habeat ex 25
quocumque pede ante se brevem: ‘illud scimus, ubi-

---

9 Cael. 13, 31   18 ibid.   24 Lig. 3, 9

AGMPV] 1 e $MP^{2}V$ ex A^{2} *om.* $A^{1}GP^{1}$ et $A^{2}P^{2}$ *om.* $A^{1}GMP^{1}V$ 3/4 ut quoque sint loco longae] ut quocumque (quotcumque $A^{2}P^{2}$) sint quoque (*sic*) AGM, P (*is om.* quoque) V in quocumque sit loco longa *Ha.* 6 vel ex *Rufin. p. 577* vel A ver G 8 non eodem modo *Ha.* neodem $A^{1}G$ in eodem $A^{2}MV$ in midiam *ras.* P 10 causa non *Ha.* causam $A^{1}G$ causa $A^{2}MPV$ 11 sint duo pedes sint G duo pedes sint M 13 archiperatae AG pir- $A^{2}MPV$ 21 et *add. Re.* 22 armis *Re.* in armis P^{1} isdem in armis AGM(P^{2}V)

101 cumque sunt, esse pro nobis.' minus gravis erit spondeus, praecedentibus ⟨choreo⟩ et pyrrichio, ut 'iudicii Iuniani', et adhuc peius priore paeane, ut 'Brute dubitavi', nisi potius hos esse volumus dactylum et bac-
5 chium. duo spondei non fere se iungi patiuntur, quae in versu quoque notabilis clausula est, ni cum id fieri potest ex tribus quasi membris: 'cur de perfugis nostris copias comparant contra nos?' una syllaba,
102 duabus, una. ne dactylus quidem spondeo bene prae-
10 ponitur, quia finem versus damnamus in fine orationis. bacchius et claudit et sibi iungitur: 'venenum timeres', vel choreum et spondeum ante ⟨se⟩ amat: 'ut venenum timeres'. contrarius quoque qui est, cludet, nisi si ultimam syllabam longam esse volumus, optimeque
15 habebit ante se molosson: 'civis Romanus sum', aut
103 bacchium: 'quod hic potest, nos possemus.' sed verius erit claudere choreum praecedente spondeo, nam hic potius est numerus: 'nos possemus' et 'Romanus sum'. claudet et dichoreus, id est idem pes sibi ipse iungetur,
20 quo Asiani sunt usi plurimum, cuius exemplum Cicero ponit: 'patris dictum sapiens temeritas fili compro-
104 bavit.' accipiet ante se choreus et pyrrichium: 'omnis prope cives virtute, gloria, dignitate superabat.' cludet

---

2 Cluent. 1, 1   3 orat. 1, 1   7 ibid. 66, 223   11 Cael. 14, 33   15 Verr. 5, 62, 162   16 Lig. 4, 10   21 orat. 63, 214   22 Cael. 14, 34

AGMPV]   2 praecedentibus G   praecedenti *** A   praecedente se A^{2}MV *item sed* te se *ras. maiore* P   choreo *suppl. Kroll* palimbacchio *Butler*   et *om.* AMV   iudicii A^{2}MP iudici A^{1}GV   4 hos GV hoc AMP   5 fere se *Enderlein* fere ** A   ferest G   fere MPV   6 notabilis *Edd. vett.* (nobilis P^{2}? *Camp.*) nobis *ll.*   ni A   ne GMP^{1} nec P^{2} nisi A^{2} neque V   8 comparant P *Cic. orat. 223 et Rufin. p. 579 H.* comparat is A   comparatis GMV   9 una *om.* A^{2}MV   12 se *add. Re.*   13 quis est A^{1}GMV   quis P   14 syllabam] sed ultimam PV *om.* M   15 cibis $\overline{R}$ G   cibis *resp.* A   cibis resper MP^{2} cibis respon V *em. Spa.*   17 hic] sic? *cf. p. 221, 12*   19 ipsi P

et dactylus, nisi eum observatio ultimae creticum facit: 'muliercula nixus in litore.' habebit ante se bene creticum et iambum, spondeum male, peius choreum. cludit amphibrachys: 'Q. Ligarium in Africa fuisse', si 105 non eum malumus esse bacchium. non optimus est 5 trochaeus, si ulla est ultima brevis, quod certe sit necesse est: alioqui quo modo claudet, qui placet plerisque, dichoreus? illa observatione ex trochaeo fit anapaestus. idem trochaeus praecedente longa fit 106 paean, quale est 'si potero' et 'dixit hoc Cicero', 'obstat 10 invidia'. sed hunc initiis dederunt. cludet et pyrrichius choreo praecedente, nam sic paean est. sed omnes hi, qui in breves excidunt, minus erunt stabiles nec alibi fere satis apti, quam ubi cursus orationis exigitur et 14 clausulis non intersistitur. creticus et initiis optimus: 107 'quod precatus a diis inmortalibus sum', et clausulis: 'in conspectu populi Romani vomere postridie.' apparet vero, quam bene eum praecedant vel *ἀνάπαιστος* vel ille, qui videtur fini aptior, paean. sed et se ipse sequitur: 'servare quam plurimos.' sic melius quam 20 choreo praecedente 'quis non turpe duceret?', si ultima brevis pro longa sit: sed fingamus sic: 'non turpe duceres.' sed hic est illud inane, quod dixi: paulum 108 enim morae damus inter ultimum atque proximum verbum, et 'turpe' illud intervallo quodam producimus: 25

---

2 Verr. 5, 33, 86 4 Lig. 1, 1 16 Mur. 1, 1 17 Phil. 2, 25, 63 20 Lig. 12, 38 21 Phil. 2, 25. 63

AGMPV] 2 se *om.* P 5 est P et A e GMV 6 ulla *om.* P ulla est *om.* MV ultima est MPV 7 qui placet] per places (perplacens *scil.*) V qui * placet P *verba* quo modo—8 dichoreus *del. di Capua* 8 illa *i. e.* ultimae *cf. l. 1* 11 hunc A[2] huc AGM hoc PV 12 sic *Re.* si *ll.* 17 populi Romani *Quint. supra p. 202, 26* populi R (*sic*) V populis AG populi MP 19 fini *Re.* fine *ll.* sed et] sicut et P sunt et MV 20 sic *Re.* sit *ll.* 21 quis *om.* MV 22 pro M p̄ A[1]G pre A[2]V praecedens P sic *Ba.* si *ll.* *hinc deficit* M (— *10, 1, 59*)

alioqui sit exultantissimum et trimetri finis: 'quis non
turpe duceret?' sicut illud 'ore excipere liceret' si
iungas, lascivi carminis est, sed interpunctis quibus-
109 dam et tribus quasi initiis fit plenum auctoritatis. nec
5 ego, cum praecedentis pedes posui, legem dedi, ne
alii essent, sed quid fere accideret ⟨et⟩ quid in prae-
sentia videretur optimum, ostendi. qui non optime est
sibi iunctus ἀνάπαιστος, ut qui sit pentametri finis, vel
ῥυθμός, qui nomen ab eo traxit: 'nam ubi libido domi-
10 natur, innocentiae leve praesidium est' (nam synaliphe
110 facit ut duae ultimae syllabae pro una sonent), melior
fiet praecedente spondeo vel bacchio, ut si idem mutes
'leve innocentiae praesidium est'. non me capit, ut a
magnis viris dissentiam, paean, qui est ex tribus brevi-
15 bus et longa: nam est et ipse una plus brevi ἀνάπαιστος
'facilitas' et 'agilitas'. qui quid ita placuerit his, non
video, nisi quod illum fere probaverunt, quibus lo-
111 quendi magis quam orandi studium fuit. nam et ante
se brevibus gaudet pyrrichio vel choreo 'mea facilitas,
20 nostra facilitas', ac praecedente spondeo tamen plane
finis est trimetri, cum sit per se quoque. ei contrarius
principiis merito laudatur: nam et primam stabilem
et tres celeres habet. tamen hoc quoque meliores
24 alios puto.

112 Totus vero hic locus non ideo tractatur a nobis, ut
oratio, quae ferre debet ac fluere, dimetiendis pedibus

---

2 Verr. 5, 45, 118 9 Crassus in Cic. orat. 65, 219 or. frg. p. 301 M.

AGPVW] 1 sit A^2 si AGV *om.* PW 6 aliis A^1GV sed *s. l.* W sed quid *ras.* A^2 quid sed G quodsi id V^1 et *add. Spa.* in *Re.* ut *ll.* 7 qui non *Kroll* quidem $A^1GP^1VW^1$ et quidem $A^2P^2W^2$ 15 ipse W^2 ipsa AGPVW^1 16 qui quid *Ha.* quicquid *ll.* 17 probaverint PVW 19 mea *Ba.* neo A^1G ne A^2 nec PVW 19/20 facilitas *ante* (PW) *vel post* (V) nostra *om.* PVW 21 cum sit per se quoque *glossema putat Ha.* 26 ferri PW^2 *Edd.* demetiendis AGVW

ac perpendendis syllabis consenescat: nam id cum
miseri, tum in minimis occupati est: neque enim qui 113
se totum in hac cura consumpserit, potioribus vacabit,
si quidem relicto rerum pondere ac nitore contempto
'tesserulas', ut ait Lucilius, 'struet et vermiculate inter 5
se lexis conmittet'. nonne ergo refrigeretur sic calor et
impetus pereat, ut equorum cursum delicati minutis
passibus frangunt? quasi vero fecerint ⟨sibi numeros, 114
non hi⟩ sint in compositione deprensi, sicut poema
nemo dubitaverit spiritu quodam initio fusum et aurium 10
mensura et similiter decurrentium spatiorum obser-
vatione esse generatum, mox in eo repertos pedes.
satis igitur in hoc nos componet multa scribendi exer-
citatio, ut ex tempore etiam similia fundamus. neque 115
vero tam sunt intuendi pedes quam universa con- 15
prensio, ut versum facientes totum illum decursum,
non sex vel quinque partes, ex quibus constat versus,
adspiciunt: ante enim carmen ortum est quam obser-
vatio carminis, ideoque illud 'Fauni vatesque canebant'. 19
ergo quem in poemate locum habet versificatio, eum 116
in oratione compositio.

Optime autem de illa iudicant aures, quae plena
sentiunt et parum expleta desiderant et fragosis offen-
duntur, levibus mulcentur et contortis excitantur et
stabilia probant, clauda deprendunt, redundantia ac 25
nimia fastidiunt. ideoque docti rationem componendi
intellegunt, etiam indocti voluptatem. quaedam vero

---

5 Lucilii frg. v. 84 sq. M. 19 Enni ann. 222

AGPVW] 5 vermiculata A inter *Re.* in *ll.* 8 *supplevi Zumptium secutus* 9 sint *om.* GPVW deprehensi GPVW 10 spiritu *Kroll* peritu AG perito A^{2},V (*cum v. l.* perituro), *corr.* P perituro W *cum v. l.* perito 13 hoc *om.* GW^{1} nos *om.* P 15 sunt A sit G sint PVW 15/16 comprehensio GPVW 22 optima G 24 et *ante* levibus *add.* VW^{2} *sed duo tripertita asyndeto distinguntur* lenibus P 25 claudant AG

117 tradi arte non possunt. mutandus est casus, si durius
is, quo coeperamus, feratur. num, in quem transeamus
ex quo, praecipi potest? figura laboranti compositioni
variata saepe succurrit. quae? cum orationis, tum etiam
5 sententiae. num praescriptum eius rei ullum est?
occasionibus utendum et cum re praesenti deliberan-
118 dum est. iam vero spatia ipsa, quae in hac quidem
parte plurimum valent, quod possunt nisi aurium
habere iudicium? cur alia paucioribus verbis satis
10 plena vel nimium, alia pluribus brevia et abscisa sint?
cur in circumductionibus, etiam cum sensus finitus
119 est, aliquid tamen loci vacare videatur? 'neminem
vestrum ignorare arbitror, iudices, hunc per hosce dies
sermonem vulgi atque hanc opinionem populi Romani
15 fuisse.' cur 'hosce' potius quam 'hos'? neque enim erat
asperum. rationem fortasse non reddam, sentiam esse
melius. cur non satis sit 'sermonem vulgi fuisse'? com-
positio enim patiebatur: ignorabo, sed ita ut audio
19 hoc, animus accipit plenum sine hac geminatione non
□ 120 esse: ad sensum igitur referenda sunt. † necquis satis
forte, quid severum, quid iocundum sit, intellegent,
facient quidem natura duce melius quam arte, sed
naturae ipsi ars inerit.

121 Illud prorsus oratoris, scire ubi quoque genere com-
25 positionis sit utendum. ea duplex observatio est: al-
tera, quae ad pedes refertur, altera, quae ad conpren-

---

12 Verr. 1, 1, 1

AGPVW] 3 figura*e* * A figurae P(V)W^{2} figurant G 4 suc-
currunt PV(W) 5 nullum VW 6 et *om.* P 7 est. iam *Ha.*
etiam AGVW enim P^{2} (*om.* P^{1}) 10 sint A sunt GPW
om. V (abscissa) 16 sentiam A^{2}PVW sententiam A^{1}?G
18 ignorabam PVW ita ut PW ita AGV ut *corr.* T 20 ad
sensum $A^{2}P^{4}$V adsensur A^{1}?G sensum PW necquis A ne-
quis GPVW *fort.* ecqui non satis forte—21 intellegent? fa-
cient *etc.* 21 sit A^{2}PVW sint AG intellegent G intel-
lege*t* * A intellegere P(VW) 22 faciat PW faciet V 25 est
A *Diom. p. 466 K.* *om.* GPVW

siones, quae efficiuntur ex pedibus. ac de his prius. 122
dicimus igitur esse incisa, membra, circumitus. incisum, quantum mea fert opinio, erit sensus non expleto numero conclusus, plerisque pars membri. tale est enim, quo Cicero utitur: 'domus tibi deerat? at 5
habebas: pecunia superabat? at egebas.' fiunt autem etiam singulis verbis incisa: 'diximus, testes dare volumus': incisum est 'diximus'. membrum autem est 123
sensus numeris conclusus, sed a toto corpore abruptus et per se nihil efficiens. '*oi* callidos homines' per- 10
fectum est, sed remotum a ceteris vim non habet, ut per se manus et pes et caput: 'o rem excogitatam.' quando ergo incipit corpus esse? cum venit extrema conclusio: 'quem quasi nostrum fefellit, id vos ita esse facturos?' quam Cicero brevissimam putat. ita- 15
que fere incisa et membra mutila sunt et conclusionem utique desiderant. perihodo plurima nomina dat 124
Cicero: ambitum, circumitum, comprensionem, continuationem, circumscriptionem. genera eius duo sunt: alterum simplex, cum sensus unus longiore am- 20
bitu circumducitur, alterum, quod constat membris et

---

5 orat. 67, 223 7, 10, 12, 14 ibid. § 225 ex or. p. Corn. 2 frg. 2 H. 2 Sch. 18 orat. 61, 204

AGPVW] 1 quae ipsae *Diom.* ex] et G e A ac] et P 2 dicimus *Spa.* diximus *ll.* 3 fert *Diom. ras.* A, P refert GVW sensus—4 conclusus *Diom.* P^4W^2 sensu non (*utrumque ras.* A) expleto (expiet*um* A) numero conclusum A G (P) VW^1 4 plerumque *Diom.* 6 superabat at *ras.* A superabas G (*sine* at) at *om.* W^1 7 ut diximus PV 9 numeris *ras.* P membris AGVW (*om. Diom.*) 10 oi AG id o P enim P^2 ideo VW o *Edd.* 11 a *Diom.* PVW a * A ac G 14 quasi AGVW *Diom.* quaeso *Cic. Ruf. p. 579 H.* P 16 membra *Diom.* P *corr.* W in membra $AGVW^1$ mutila *Christ* multa *Diom.* mixta AGPV divisa mista W (mixta *in mg.*) 18 circumitum *etiam* A (*ut* G) 20 longiorem (longiore A) ambitum A^1G longiore * ambitu P longiore ex ambitu W 21 ex membris *Diom. p. 466* et *Diom.* P^4W^2 *om.* AGP^1VW^1

incisis, quae plures sensus habent: 'aderat ianitor car-
125 ceris, carnifex praetoris', reliqua. habet perihodos mem-
bra minimum duo. medius numerus videtur quattuor,
sed recipit frequenter et plura. modus eius a Cicerone
5 aut quattuor senariis versibus aut ipsius spiritus modo
terminatur. praestare debet, ut sensum concludat: sit
aperta, ut intellegi possit, non inmodica, ut memoria
126 contineri. membrum longius iusto tardum, brevius
instabile est. ubicumque acriter erit et instanter ⟨et⟩
10 pugnaciter dicendum, membratim caesimque dicemus,
nam hoc in oratione plurimum valet adeoque rebus
accommodanda compositio, ut asperis asperos etiam
numeros adhiberi oporteat et cum dicente aeque au-
127 dientem inhorrescere. membratim plerumque narrabi-
15 mus aut ipsas perihodos maioribus intervallis et velut
laxioribus nodis resolvemus, exceptis quae non do-
cendi gratia, sed ornandi narrantur, ut in Verrem Pro-
serpinae raptus: hic enim lenis et fluens contextus
128 decet. perihodos apta prohoemiis maiorum causarum,
20 ubi sollicitudine, commendatione, miseratione res eget,
item communibus locis et in omni amplificatione, sed
poscitur tum austera, si accuses, tum fusa, si laudes.
129 multum et in epilogis pollet. totum autem hoc ad-
hibendum est, quod sit amplius compositionis genus,
25 cum iudex non solum rem tenet, sed etiam captus
est oratione et se credit actori et voluptate iam du-

---

1 Verr. 5, 45, 118 17 cf. ibid. 4, 48

AGPVW] 1 quae **PW** quod **AGV** *Diom.* habent **AGPW** habet **A^2V** *Diom.* 2 et carnifex **GPVW** et reliqua **A^2W^2** 3 minimum *Re.* **P^4** minime **AGV^2W^2** (mihi sine dubio **V^1W^1**) 4 eius **AGW** ei **PV** 6 terminatus **PVW^1** 8/9 brevius instabile *Ba.* brevium stabile **A^1?GW^1** brevius stabile **$A^2P^2VW^2$** 9 et *add. Ha.* 10 pugnaciterque **PW^2** 11 in altercatione *Spa.* 12 accommodata **AGV(W)** 13 aeque **A^2** atque **AGPVW** 19 aptas **A^1** (aptast *Ha.*) 20 ibi **G** commendatio **AG** 22 poscitur *Re.* poscit **APW^2** possit **GVW^1** fusa si **A^2P^2W** fusis **G** fusa **V** fusi? **A** 23 hoc *om.* **GVW**

citur. historia non tam finitos numeros quam orbem
quendam contextumque desiderat. namque omnia eius
membra conexa sunt, et quoniam lubrica est, hac atque
illac fluit, ut homines, qui manibus invicem adpre- 4
hensis gradum firmant, continent et continentur. de- 130
monstrativum genus omne fusiores habet liberiores-
que numeros, iudiciale et contionale ut materia va-
rium est, sic etiam ipsa conlocatione verborum.

Ubi iam nobis pars ex duabus, quas modo fecimus,
secunda tractanda est. nam quis dubitat alia lenius, 10
alia concitatius, alia sublimius, alia pugnacius, alia
ornatius, alia gracilius esse dicenda? gravibus, subli- 131
mibus, ornatis longas magis syllabas convenire? ita
ut lenia spatium, sublimia et ornata claritatem quo-
que vocalium poscant: his contraria magis gaudere 15
brevibus, argumenta, partitionem, iocos et quidquid
est sermoni magis simile? itaque componemus pro- 132
hoemium varie atque ut sensus eius postulabit. ne-
que enim accesserim Celso, qui unam quandam huic
parti formam dedit et optimam compositionem esse 20
prohoemii, ut est apud Asinium, dixit: 'si, Caesar, ex
omnibus mortalibus, qui sunt ac fuerunt, posset huic
causae disceptator legi, non quisquam te potius optan-
dus nobis fuit': non quia negem hoc † aut bene esse 133 □
compositum, sed quia legem hanc esse componendi 25
in omnibus principiis recusem. nam iudicis animus

---

19 frg. Celsi 19 M. 21 or. Rom. frg. p. 500 M.

AGPVW] 1 orbem PW^2 ob rem AG, W^1? obicem A^2V 3/4 est ac A (est A^2)V et hac GW est (*ras.* P^2) ** (*6 lit. eras.*) illac P *corr. Spa.*. 4 ut *ras.* A et G 10 quis *om.* A^1GPVW dubitatur PVW 12 gravius esse PVW 15 vocalium poscant A^2 vocabilia (vocabula VW) potest quam GVW vocum poscant *ras.* P gaudere *Spa.* laudere AG laudare V ludere A^2 laudarem PW 16 partitionem P partitionis V(W) partitione A^1G locos *ll. corr. Edd.* 18 postulavit A^1G 21 ut est A^2P autem G ut VW 24 aut bene *ll.* (*sed* aut *eras.* P) aut *del. Re. puto* amoene

varie praeparatur: tum miserabiles esse volumus, tum
modesti, tum acres, tum graves, tum blandi, tum flec-
tere, tum ad diligentiam hortari. haec ut sunt diversa
natura, ita dissimilem componendi quoque rationem
5 desiderant. an similibus Cicero usus est numeris in
134 exordio pro Milone, pro Cluentio, pro Ligario? nar-
ratio fere tardiores atque, ut sic dixerim, modestiores
desiderat pedes ex omnibus maxime mixtos. nam et
verbis, ut saepius pressa est, ita interim insurgit, sed
10 docere et infigere animis res semper cupit, quod mi-
nime festinantium opus est. ac mihi videatur tota
narratio constare longioribus membris, brevioribus
135 perihodis. argumenta acria et citata pedibus quoque
ad hanc naturam commodatis utentur, non dumtaxat
15 trochaeis (quae celeria quidem, sed sine viribus sunt),
verum iis, qui sunt brevibus longisque mixti, non
136 tamen plures longas quam brevis habent. iam illa
sublimia spatiosas clarasque voces habent, amant am-
plitudinem dactyli quoque ac paeanis, etiam si maiori
20 ex parte syllabis brevibus, temporibus tamen satis
pleni. aspera contra iambis maxime concitantur, non
solum quod sunt e duabus modo syllabis eoque fre-
quentiorem quasi pulsum habent, quae res lenitati con-
traria est, sed etiam quod omnibus pedibus insurgunt
25 et a brevibus in longas nituntur et crescunt, ideoque
137 meliores choreis, qui ab longis in breves cadunt. sum-
missa, qualia in epilogis sunt, lentas et ipsa, set minus
exclamantis exigunt.

AG(H)PVW] 2 blanditiis flectere P^2V blandi flectere P^1W 4 ita *ras.* A ad G *om.* PVW (*recte opinor*) 8 ex *Spa.* et AGPVW 9/10 et docere *Ha.* 11 ac] ut *Spa.* videtur PVW 13 argumenta *hic def.* A *adsumpsi* H 14 commodatis GHVW acc. PW^2 dumtaxat] dum ita ut *ll.* 16 iis qui sunt G vis qui sint H quamvis sint PVW mixta PV(W) 17 habent. iam] habentia *ll.* 19 adactali GH a dactyli P(V)(W) maiori W maior GHP maiõ V 21 concitantur *Re.* P^4 concitatus *ll.* 24 insurgent G 27 sunt *om.* PW^2 sit V sed W^1 ipsa, sed *Re.* ipsas et GHVW ipsa et P

Vult esse Celsus aliquam et superbiorem compositionem, quam equidem si scirem, non docerem: sed sit necesse est tarda et supina, verum nisi ex verbis atque sententiis perversis id quaeritur, satis odiosa esse non poterit. 5

Denique, ut semel finiam, sic fere componendum, 138 quo modo pronuntiandum erit. age non in prohoemiis plerumque summissi, nisi cum in accusatione concitandus est iudex aut aliqua indignatione complendus, in narratione pleni atque expressi, in argumentis citati 10 atque ipso etiam motu celeres sumus? [ut] in locis ac descriptionibus fusi ac fluentes, in epilogis plerumque deiecti et infracti? atqui corporis quoque motus sua 139 quaedam ⟨amat⟩ tempora, et ad signandos pedes non minus saltationi quam modulationibus adhibetur mu- 15 sica ratio numerorum. quid? non vox et gestus accommodatur naturae ipsarum, de quibus dicimus, rerum? quo minus id mirere in pedibus orationis, cum debeant sublimia ingredi, lenia duci, acria currere, delicata fluere. itaque tragoediae, ubi necessest, ad- 140 fectatus etiam tumor rerum et ⟨verborum⟩ spondeis 21 atque iambis maxime continetur:

en impero Argis, sceptra mihi liquit Pelops.

---

1 frg. 20 M. 23 Trag. inc. frg. 55 R.

GHPVW] 1 aliqua GHVW aliquando *Ki.* superbiorem *Spa.* superiorem *ll.* 2 scirem, non *Spa.* scire non W scireno GH scire nos PV 4 perversis *Kroll* per se si *ll.* 7 age] ate GH at enim VW an W[2] *ras.* P[2] *Edd. sed cf. 1, 10, 27. 10, 1, 48* 8 summissi P[2]W[2] summis GHP sumus VW[1] 11 ipsum GH ut *secl. Spa.* 14 *supplevi Gablerum secutus* ad signandos *Ha.* ad signos GH ad signa (pedum) PVW 16 gestus *Bu.* textus G[1] testus G[2]H actus PW[2] artus VW 17 naturae P natura GHVW 18 mirere *Spa.* inire GHV mire W mir*um* P, W[2] 20 tragoediae *om.* HPVW ubi recesset GH ubi nec. est PVW 20/21 adfectatus (*sic*) G adfectamus HP(V)(W) 21 tumor rerum et GH(V)(W) tumore*m qui* P verborum *add. Kroll* 23 enim peroargis G enim pero argus HPW (*om.* V)

at ille comicus aeque senarius, quem trochaicum vocant, pluribus choreis, qui trochaei ab aliis dicuntur, pyrrichiisque decurrit, sed quantum accipit celeritatis,
141 tantum gravitatis amittit:

5 quid igitur faciam? non eam ne nunc quidem?

aspera vero et maledica, ut dixi, etiam in carmine iambis grassantur:

> quis hoc potest videre, quis potest pati,
> nisi inpudicus et vorax et aleo?

142 in universum autem, si sit necesse, duram potius at-
11 que asperam compositionem malim esse quam effeminatam et enervem, qualis apud multos, et cotidie magis, lascivissimis syntonorum modis saltat. ac ne tam bona quidem ulla erit, ut debeat esse continua
143 et in eosdem semper pedes ire. nam et versificandi
16 genus est unam legem omnibus sermonibus dare, et id cum manifestae adfectationis est, cuius rei maxime cavenda suspicio est, tum etiam taedium ex similitudine ac satietatem creat, quoque est dulcius, magis
20 perdit ** atque et fidem et adfectus motusque omnis, qui est in hac cura deprensus, nec potest ei credere aut propter eum dolere et irasci iudex, cui putat hoc
144 vacare. ideoque interim quaedam quasi solvenda de industria sunt, et quidem illa maximi laboris, ne la-
25 borata videantur. sed neque longioribus quam oportet, hyperbatis compositioni serviamus, ne quae eius rei gratia fecerimus propter eam fecisse videamur, et certe

---

5 Terent. Eun. 46 8 Catull. 29, 1

GHPVW] 6 maledica ut *Edd. vet.* male dicunt GHPVW 13 saltitantes PVW 15 in *Edd.* id GH ideo PVW 17 manifeste adfectatione cuius GH manifesta affectatione cui PW manifesta affectatio si cuius V *corr. Spa.* 19 quodque PVW 20 *possis* ⟨dissip⟩atque amittitque *Re. Edd. solum* atque *ll.* 23 interim] intim̄ H intima PVW 24 et quidem *Spa.* quidam GH quedam *partim ras.* P,VW 26 ne *om.* GH rei *om.* PVW

nullum aptum atque idoneum verbum permutemus gratia levitatis. neque enim ullum erit tam difficile, quod non commode inseri possit, nisi quod in evitandis eius modi verbis non decorem compositionis quaerimus, sed facilitatem. non tamen mirabor, Latinos magis indulsisse compositioni quam Atticos, quo minus in verbis habeant venustatis et gratiae, nec vitium duxerim, si Cicero a Demosthene paulum in hac parte descivit. sed quae sit differentia nostri Graecique sermonis explicabit summus liber. 145 5 146 10

Compositio (nam finem inponere egresso destinatum modum volumini festino) debet esse honesta, iocunda, varia. eius tres partes: ordo, coniunctio, numerus. ratio in adiectione, detractione, mutatione: usus pro natura rerum, quas dicimus: cura ita magna, ut sentiendi atque eloquendi prior sit: dissimulatio curae praecipua, ut numeri sponte fluxisse, non arcessiti et coacti esse videantur. 147 15

LIBER DECIMUS

[DE COPIA VERBORUM] 20

I. Sed haec eloquendi praecepta, sicut cogitationi sunt necessaria, ita non satis ad vim dicendi valent, nisi illis firma quaedam facilitas, quae apud Graecos ἕξις nominatur, accesserit: ad quam scribendo plus an 1

GHPVW] 2 erit ullum P 6/7 quamvis minus PVW cum minus *G. Meyer* 7 venustatis *Ammon* veritatis *ll.* 9 qua sint differentiam GH 15 re*i* P quam GHPVW[1] cura ita magna *Christ* cura idamagna *corr.* G cura rerumna G[1]? cura amagna H cura (circa VW[1]) magna PVW 16 eloquendi *Spa.* loquendi *ll.* 17 numerum GHP[1]VW numerus *corr.* P sponte fluxisse PVW spondet flexisse GH non arcessisse (acc- P) non (ne PVW) arcessiti (*sic*) G,H (*sed is* arcessisti) PVW 21 cogitationi GHV cognitioni PW 23 firma quaedam *Re.* forma quadam GH forme quedam PVW

legendo an dicendo conferatur, solere quaeri scio. quod esset diligentius nobis examinandum, [citra] si qualibet earum rerum possemus una esse contenti.
2 verum ita sunt inter se conexa et indiscreta omnia,
5 ut, si quid ex his defuerit, frustra sit in ceteris laboratum. nam neque solida atque robusta fuerit umquam eloquentia, nisi multo stilo vires acceperit, et citra lectionis exemplum labor ille carens rectore fluitabit, et qui sciet, quae quoque sint modo dicenda, nisi ta-
10 men in procinctu paratamque ad omnis casus habuerit
3 eloquentiam, velut clausis thesauris incubabit. non autem ut quidquid praecipue necessarium est, sic ad efficiendum oratorem maximi protinus erit momenti. nam certe, cum sit in eloquendo positum oratoris offi-
15 cium, dicere ante omnia est, atque hinc initium eius artis fuisse manifestum est, proximam deinde imitationem, novissimam scribendi quoque diligentiam.
4 sed ut perveniri ad summa nisi ex principiis non potest, ita procedente iam opere minima incipiunt esse
20 quae prima sunt. verum nos non, quomodo sit instituendus orator, hoc loco dicimus (nam id quidem aut satis aut certe uti potuimus dictum est), sed athleta, qui omnis iam perdidicerit a praeceptore numeros, quo genere exercitationis ad certamina praeparandus
25 sit. igitur eum, qui res invenire et disponere sciet,

GHPVW] 1 conferatur *Ed. Colon.* conferuntur GH consequantur P²VW 2 citra GH cura PVW *del. Ed. Colon.* 4 sunt PVW sint GH 8/9 fluitabit et qui *Ha.* fluuit aũ qui G fluit autem qui H fluit (fuit V) qui autem PVW 9 sciet G scųnt H scierit P sciunt V scient W quae quoque GH quo quaèque PW quo quae V 9/10 tamen GH tamquam PVW 10 paratamque GH paratam quidem PVW 11 clausos thesauros V clausas thesauras H 12 quicque PW² 17 diligentia GH 18 pervenire HV summam P 19 iam opere PW² iam opere iam GHVW 20 sit GHV *om.* PW 22 athleta G(H)VW ut athleta PW² 23 omnia PVW 23/24 numeros quo *Ed. Colon.* numuro quae GH nimirum quo PVW 25 igitur GH ita P²VW

verba quoque et eligendi et conlocandi rationem perceperit, instruamus, qua in ratione quod didicerit facere quam optime, quam facillime possit.

Num ergo dubium est, quin ei velut opes sint quae- 5
dam parandae, quibus uti, ubique cumque desideratum 5
erit, possit? hae constant ex copia rerum ac verborum.
sed res propriae sunt cuiusque causae aut paucis com- 6
munes, verba in universas paranda: quae si [in] rebus
singulis essent singula, minorem curam postularent:
nam cuncta sese cum ipsis protinus rebus offerrent. 10
sed cum sint aliis alia aut magis propria aut magis
ornata aut plus efficientia aut melius sonantia, debent esse non solum nota omnia, sed in promptu
atque, ut ita dicam, in conspectu, ut, cum se iudicio
dicentis ostenderint, facilis ex his optimorum sit 15
electio. et quae idem significarent video solitos edi- 7
scere, quo facilius et occurreret unum ex pluribus, et,
cum essent usi aliquo, si breve intra spatium rursus
desideraretur, effugiendae repetitionis gratia sumerent
aliud, quod idem intellegi posset. quod cum est puerile 20
et cuiusdam infelicis operae, tum etiam utile parum:
turbam enim tantum modo congregat, ex qua sine
discrimine occupet proximum quodque.

Nobis autem copia cum iudicio paranda est, vim 8
orandi, non circulatoriam volubilitatem spectantibus. 25
id autem consequimur optima legendo atque audiendo:
non enim solum nomina ipsa rerum cognoscemus hac

GHPVW] 2 qua in oratione *ll.* qua ratione *Ed. Colon cf.* *5, 11, 24* quod GH que PW quam V didicerit *Zumpt* dicere *ll.* 4 non ergo PW^2 5 uti *om.* HPVW ubique cumque GH ubicumque PVW 6 positae (GH) *vel* possit e (PV, ea W) constantia copia *ll.* 7 sint G 8 rebus *Re.* in rebus *ll.* 11 alias *Ostbye* 14 id ut ita GH 16 significarent, video] significarentur GH significarent PVW 16/17 solitos se dicere VW^1 solitos sepe dicere PW^2 18 essent usi *Ed. Colon.* esset usui *ll.* spatium GP^2 semet ipsum HPVW 20 quod^1 GHVW quo P 22 turbam̄tum GH turbamentum P^1? VW *corr. Edd. vet.* 26 consequimur GHP(V)W consequemur *Re.*

9 cura, sed quod quoque loci sit aptissimum. omnibus
enim fere verbis praeter pauca, quae sunt parum vere-
cunda, in oratione locus est. nam scriptores quidem
iamborum veterisque comoediae etiam in illis saepe
5 laudantur, sed nobis nostrum opus intueri sat est.
omnia verba, exceptis de quibus dixi, sunt alicubi
optima: nam et humilib· interim et vulgaribus est
opus, et quae nitidiore in parte videntur sordida, ubi
10 res poscit, proprie dicuntur. haec ut sciamus atque
10 eorum non significationem modo, sed formas etiam
mensurasque norimus, ut, ubicumque erunt posita,
conveniant, nisi multa lectione atque auditione ad-
sequi nullo modo possumus, cum omnem sermonem
auribus primum accipiamus. propter quod infantes a
15 mutis nutricibus iussu regum in solitudine educati,
etiam si verba quaedam emisisse traduntur, tamen lo-
11 quendi facultate caruerunt. sunt autem alia huius na-
turae, ut idem pluribus vocibus declarent, ita ut nihil
significationis, quo potius utaris, intersit, ut 'ensis' et 'gla-
20 dius', alia quae, etiam si propria rerum aliquarum
sint nomina, τροπικῶς a sua re tamen ad eundem in-
12 tellectum feruntur, ut 'ferrum' et 'mucro'. nam per
abusionem sicarios etiam omnis vocamus, qui caedem
telo quocumque commiserunt. alia circuitu verborum

GHPVW] 1 quod GH quid PVW locis ita petissimum GH loci sita potissimum VW (*i. e.* loci sit appositissimum?) loco sit apt. P *cf.* quid signi 5, 10, 107 sq. illud mali 5, 12, 23 quod verborum 9, 4, 60 2 fere verbis P fere bis vel GH fere rebus vel VW^1 fere verbis vel W^2 5 intueri *Ed. Colon.* iτ̄ inveteri GH interim tueri PVW satis PW^3 7 nam *om.* $HPVW^1$ est *om.* P 8 quae nitidiore *Ed. Colon.* quaetidiorem GH quae utiliore V utiliore W quae cultiore *ras. corr.* P 9 propria GH 11 ut W^2 et $GHPVW^1$ 13 nullo modo GHV non PW possimus GHV om̄emisermonem GH omnem enim sermonem P^1VW 17 caruerunt GW^2 caruerint HPVW 20 alia quae P aliave GHVW 21 a sua re *Roehl* quare GHP^1V quasi *corr.* P quarum W *del. Maehly* 24 commiserunt. alia *Ha.* commiserit ītalia G *similiter rell. fere ll.*

plurium ostendimus, quale est ** et 'pressi copia
lactis'. plurima vero mutatione figurarum: scio 'non
ignoro' et 'non me fugit' et 'non me praeterit' et 'quis
nescit?' et 'nemini dubium est'. sed etiam ex proximo 13
mutuari libet. nam et 'intellego' et 'sentio' et 'video' 5
saepe idem valent quod 'scio'. quorum nobis ubertatem
ac divitias dabit lectio, ut non solum quo modo occur-
rent, sed etiam quo modo oportet utamur. non sem- 14
per enim haec inter se idem faciunt, nec sicut de in-
tellectu animi recte dixerim 'video', ita de visu ocu- 10
lorum 'intellego', nec ut 'mucro' gladium, sic mucro-
nem 'gladius' ostendit. sed ut copia verborum sic pa- 15
ratur, ita non verborum tantum gratia legendum vel
audiendum est. nam omnium, quaecumque docemus,
hoc sunt exempla potentiora etiam ipsis quae tra- 15
duntur artibus (cum eo qui discit perductus est, ut
intellegere ea sine demonstrante et sequi iam suis
viribus possit), quia, quae doctor praecepit, orator
ostendit. 19

Alia vero audientis, alia legentis magis adiuvant. 16
excitat qui dicit spiritu ipso, nec imagine ambigua
rerum, sed rebus incendit. vivunt omnia enim et mo-
ventur, excipimusque nova illa velut nascentia cum
favore ac sollicitudine. nec fortuna modo iudicii, sed 24
etiam ipsorum qui orant periculo adficimur. praeter 17
haec vox, actio decora, commodata, ut quisque locus
postulabit, pronuntiandi vel potentissima in dicendo

---

1 Verg. ecl. 1, 81

GHPVW] 1 *excidit alt. exemplum cf. p. 234, 19. 22* 2 figu-
rarum G figuramus PV (-nus) H, W 5 libet GHVW licet P
Edd. 7/8 occurrent GH occurrerint PVW 10 visu V usu
GHPW 12 ut copiosus HPVW 12/13 paratur *Ed. Colon.*
paratus *ll.* 15 hoc P[2] haec GHP[1]VW 21 et excitat PVW
ambigua *Ammon* ambitu GH et ambitu PVW 24 sollicitu-
dine PW solitudine GHV nec forma m. *Gertz* 26 et actio PVW
commodata ut *Bursian* commodat aut GH commodat ut PV cō-
mēdat ut W quisque *Edd.* quis quisque GH quid quisque PVW

ratio et, ut semel dicam, pariter omnia docent. in
lectione certius iudicium, quod audienti frequenter aut
suus cuique favor aut ille laudantium clamor extor-
18 quet. pudet enim dissentire, et velut tacita quadam
5 verecundia inhibemur plus nobis credere, cum interim
et vitiosa pluribus placent, et a conrogatis laudantur
19 etiam quae non placent. sed e contrario quoque ac-
cidit, ut optime dictis gratiam prava iudicia non re-
ferant. lectio libera est nec ⟨ut⟩ actionis impetus
10 transcurrit, sed repetere saepius licet, sive dubites sive
memoriae penitus adfigere velis. repetamus autem et
tractemus et, ut cibos mansos ac prope liquefactos
demittimus, quo facilius digerantur, ita lectio non
cruda, sed multa iteratione mollita et velut confecta
15 memoriae imitationique tradatur.

20 Ac diu non nisi optimus quisque et qui credentem
sibi minime fallat legendus est, sed diligenter ac
paene ad scribendi sollicitudinem nec per partes modo
scrutandi omnia, sed perlectus liber utique ex integro
20 resumendus, praecipueque oratio, cuius virtutes fre-
21 quenter ex industria quoque occultantur. saepe enim
praeparat, dissimulat, insidiatur orator, eaque in prima
parte actionis dicit, quae sunt in summa profutura.
itaque suo loco minus placent, adhuc nobis quare dicta
25 sint ignorantibus, ideoque erunt cognitis omnibus repe-
22 tenda. illud vero utilissimum, nosse eas causas, qua-
rum orationes in manus sumpserimus, et quotiens con-
tinget, utrimque habitas legere actiones: ut Demosthe-
nis et Aeschinis inter se contrarias, et Servi Sulpici

GHPVW] 4 velut *Ed. Colon.* illud *ll.* tacita GP^{2}W tanta HP^{1}V 6 vitiosa PVW vitios et GH placeant *Re.* laudantur PW^1 laudetur GH laudentur VW^2 7 e *om.* GH 9 ut *add. Ha.* 11 penitus *om.* PVW repetimus GHPVW^1 12 tractamus PVW^1 13 demittimus *Ba.* dim. *ll.* (dis. *l.* W^2) 14 iteratione *corr.* P,W alteratione GHV,P^1? 19 scrutanda PVW 20 praecipue PW 22 dissimulatim insidiatus (-tis H insidias PW insidia V) *ll.* eaque *Ed. Colon* eatque G atque HV *ras.* P,W 26 illa GHP^{1}V 29 et Ethini G(H)

atque Messalae, quorum alter pro Aufidia, contra dixit
alter, et Pollionis et Cassi reo Asprenate aliasque
plurimas. quin etiam si minus pares videbuntur ali- 23
quae, tamen ad cognoscendam litium quaestionem
recte requirentur, ut contra Ciceronis orationes Tube- 5
ronis in Ligarium et Hortensi pro Verre. quid? etiam
easdem causas ut quisque egerit utile erit scire. nam
de domo Ciceronis dixit Calidius et pro Milone oratio-
nem Brutus exercitationis gratia scripsit, etiam si 9
egisse eum Cornelius Celsus falso existimat, et Pollio 24
et Messala defenderunt eosdem, et nobis pueris in-
signes pro Voluseno Catulo Domiti Afri, Crispi Pas-
sieni, Decimi Laeli orationes ferebantur. neque id sta-
tim legenti persuasum sit, omnia, quae auctores di-
xerint, utique esse perfecta. nam et labuntur aliquando 15
et oneri cedunt et indulgent ingeniorum suorum vo-
luptati, nec semper intendunt animum, nonnumquam
fatigantur, cum Ciceroni dormitare interim Demosthe-
nes, Horatio vero etiam Homerus ipse videatur. summi 25
enim sunt, homines tamen, acciditque his, qui, quid- 20
quid aput illos reppererunt, dicendi legem putant, ut
deteriora imitentur (id enim est facilius) ac se abunde
similes putent, si vitia magnorum consequantur. mo- 26
desto tamen et circumspecto iudicio de tantis viris
pronuntiandum est, ne, quod plerisque accidit, dam- 25
nent quae non intellegunt. ac si necesse est in alteram
errare partem, omnia eorum legentibus placere quam
multa displicere maluerim.

---

10 frg. 21 M. 18 orat. 29, 104 19 Ars poet. 359

GHPVW] 3 quin *del. Eussner cf. l. 6* 6 quid?] quis GHPVW[1] quin *corr.* PW 7 ut quisque egerit utile *Ed. Colon.* utrisque GHVW ut*ile* P 11/12 insignes pro G *corr.* P insignes at pro H, P^1?, VW 14 auctores *Becher* omi auctores G(H) omnes auctores PVW optimi auctores *Sarpe* (omi *ex praec.* oma *repetitum*) 21 reperierunt GH repererunt P^2 reperitur P^1VW 23/24 modeste PVW modesta H 24 viribus GH 26 at si PVW[1]

27 Plurimum dicit oratori conferre Theophrastus lectionem poetarum multique eius iudicium sequuntur, neque inmerito. namque ab his in rebus spiritus et in verbis sublimitas et in adfectibus motus omnis et
5 in personis decor petitur, praecipueque velut attrita cotidiano actu forensi ingenia optime rerum talium blanditia reparantur, ideoque in hac lectione Cicero
28 requiescendum putat. meminerimus tamen, non per omnia poetas esse oratori sequendos nec libertate ver-
10 borum nec licentia figurarum: genus ostentationi comparatum et praeter id, quod solam petit voluptatem eamque fingendo non falsa modo, sed etiam quaedam incredibilia sectatur, patrocinio quoque aliquo iuvari:
29 quod alligata ad certam pedum necessitatem non sem-
15 per uti propriis ⟨poesis⟩ possit, sed depulsa recta via necessario ad eloquendi quaedam deverticula confugiat, nec mutare quaedam modo verba, sed extendere, corripere, convertere, dividere cogatur: nos vero
19 armatos stare in acie et summis de rebus decernere et
30 ad victoriam niti. neque ego arma squalere situ ac rubigine velim, sed fulgorem in iis esse qui terreat, qualis est ferri, quo mens simul visusque praestringitur, non qualis auri argentique, inbellis et potius ha-
24 benti periculosus.

31 Historia quoque alere oratorem quodam uberi iocundoque suco potest. verum et ipsa sic est legenda,

---

1 frg. π. λ. 20 S. 7 p. Arch. 6

GHPVW] 7 blanditia (-ta V) PVW libertate (*v. l. ad l. 9*) G blanditatū H ubertate *Kroll* 9 libertas G libertos H 12 eamque *Edd.* eamque etiam GH etiam eam PVW *(fuit igitur v. l.* et eam) 15 poesis *addidi* possint (possit W[2]) sed depulsi a recta PW[2] 16/17 confugiant PW[2] 18 cogantur PW[2] 20 ego PVW ergo GH squalere P squalore GHVW 21 fulgorem in iis esse qui *Herzog* fulgore nimis sequi (minis seque VW) GHVW fulgorem mūlta esse qui P (esse *s. l.*) 22/23 perstringatur P[1] (*corr.* P[2]) perstringitur HVW 25 orationem HVW uberi *Spa.* moveri GHV molli PW

ut sciamus, plerasque eius virtutes oratori esse vitandas. est enim proxima poetis et quodam modo carmen solutum est et scribitur ad narrandum, non ad probandum, totumque opus non ad actum rei pugnamque praesentem, sed ad memoriam posteritatis et ingenii 5 famam componitur: ideoque et verbis remotioribus et liberioribus figuris narrandi taedium evitat. itaque, ut 32 dixi, neque illa Sallustiana brevitas, qua nihil apud aures vacuas atque eruditas potest esse perfectius, apud occupatum variis cogitationibus iudicem et sae- 10 pius ineruditum captanda nobis est, neque illa Livi lactea ubertas satis docebit eum, qui non speciem expositionis, sed fidem quaerit. adde quod M. Tullius 33 ne Thucydiden quidem aut Xenophontem utiles oratori putat, quamquam illum 'bellicum canere', huius 15 ore 'Musas esse locutas' existimet. licet tamen nobis in digressionibus uti vel historico nonnumquam nitore, dum in his, de quibus erit quaestio, meminerimus, non athletarum toris, sed militum lacertis ⟨opus⟩ esse, nec versicolorem illam, qua Demetrius Phalereus di- 20 cebatur uti, vestem bene ad forensem pulverem facere. est et alius ex historiis usus et is quidem maxi- 34 mus, sed non ad praesentem pertinens locum, ex cognitione rerum exemplorumque, quibus in primis instructus esse debet orator, nec omnia testimonia ex- 25 pectet a litigatore, sed pleraque ex vetustate diligenter sibi cognita sumat, hoc potentiora, quod ea sola criminibus odii et gratia vacant.

---

15 orat. 12, 39   16 ibid. 19, 62

GHPVW] 2 poetas G[1] 3 solutum est et GHP[1]VW solutum *Edd. corr.* P 4 actum GH intuitum PV (*om.* rei), W 13 sed PVW et GH adde quod *Re.* audeo (audio VW[1]) quia GHVW[1] audio quod P ideoque *Geel* 14 ne PVW[2] nec GHW 16 existimat V 19 *suppl. Ed. Colon.* 20 nec PVW ne GH 22 est ut GH 23/24 ex cogitatione G[1] ex cognitionem H 25 nec GHP[1]VW ne P[2] 28 gratia GHPV gratiae W

35 A philosophorum vero lectione ut essent multa no-
bis petenda, vitio factum est oratorum, qui quidem
illis optima sui operis parte cessere. nam et de iustis,
honestis, utilibus iisque quae sint istis contraria, et
5 de rebus divinis maxime dicunt et argumentantur
acriter, et altercationibus atque interrogationibus ora-
36 torem futurum optime [Socratici] praeparant. sed his
quoque adhibendum est simile iudicium, ut etiam cum
in rebus versemur isdem, non tamen eandem esse con-
10 dicionem sciamus litium ac disputationum, fori et
auditori, praeceptorum et periculorum.

37 [Qui auctores legendi sunt.] Credo exacturos pleros-
que, cum tantum esse utilitatis in legendo iudicemus,
ut id quoque adiungamus operi, qui sint ⟨legendi⟩,
15 quae in auctore quoque praecipua virtus. sed perse-
38 qui singulos infiniti fuerit operis. quippe cum in Bruto
M. Tullius tot milibus versuum de Romanis tantum
oratoribus loquatur et tamen de omnibus aetatis suae,
□ quiqui convivebant, exceptis Caesare atque Marcello,
20 silentium egerit: quis erit modus, si et illos et qui
39 postea fuerunt et Graecos omnis et philosophos? fuit
igitur brevitas illa tutissima, quae est apud Livium in
epistula ad filium scripta, 'legendos Demosthenen at-
24 que Ciceronem, tum ita, ut quisque esset Demostheni
40 et Ciceroni simillimus'. non est dissimulanda nostri
quoque iudicii summa. paucos enim vel potius vix
ullum ex his, qui vetustatem pertulerunt, existimo
posse reperiri, quin iudicium adhibentibus adlaturus
sit utilitatis aliquid, cum se Cicero ab illis quoque

GHPVW] 3 cesserunt *Re.* censenter G censentur HPVW 4 sint GHPVW istis *om.* PVW[2] 7 Socratici *del. Peterson* 14 legendi *add. Ed. Colon.* 19 quiqui convivebant] quidqui (qui *ras.* H) convivebit GH quid quisque convivebat (convivabit V) PVW 21 fuerint G[1]V *nihil deesse putat Friz cf. e. c. 10,2,24* persequamur *add. Re. Edd.* et philosophos *del. Fr. Schmidt, plura deesse Andresen putavit* 22 est *recc., om.* GHPVW 23/24 atque GHP ac VW 26 enim vex (*sic*) potius G *om.* (*sed* et *s. l. corr.*) P vel potius *om.* HVW 27 ex illis VW ex iis P 28 quin PW qui GHV

vetustissimis auctoribus, ingeniosis quidem, sed arte carentibus, plurimum fateatur adiutum. nec multo 41 aliud de novis sentio: quotus enim quisque inveniri tam demens potest, qui ne minima quidem alicuius certe fiducia partis memoriam posteritatis speraverit? 5 qui si quis est, intra primos statim versus deprehendetur et citius nos dimittet, quam ut eius nobis magno temporis detrimento constet experimentum. sed non 42 quidquid ad aliquam partem scientiae pertinet, protinus ad faciendam etiam phrasin, de qua loquimur, 10 accommodatum.

Verum antequam de singulis loquar, pauca in universum de varietate opinionum dicenda sunt. nam qui- 43 dam solos veteres legendos putant neque in ullis aliis esse naturalem eloquentiam et robur viris dignum 15 arbitrantur, alios recens haec lascivia deliciaeque et omnia ad voluptatem multitudinis imperitae composita delectant. ipsorum etiam, qui rectum dicendi 44 genus sequi volunt, alii pressa demum et tenuia et quae minimum ab usu cotidiano recedant, sana et vere 20 Attica putant, quosdam elatior ingenii vis et magis concitata et plena spiritus capit, sunt etiam levis et nitidi et compositi generis non pauci amatores. de qua differentia disseram diligentius, cum de genere dicendi quaerendum erit: interim summatim, quid et 25

GHPVW] 3 novis *Ob.* nobis *ll.* quotus *Ed. Colon.* quot GH quod PVW 3/4 inveniri tam demens potest qui *Ed. Colon.* inveritande mens potens qui (*sic*) G(H) in veritate tumens potensque PVW 5 certe] caeteri G(H) cetere PV[1]W poteritatis G attis H artis PVW 6 *malim* quisquis is est, intra 9 quidquid ad P(VW) quicquid GH 10 ad faciendam etiam farisin (affaresin (H)P(W) affer- V) *corr.* G,HPVW ad farisin G[1] 12 loquar *s. l.* G 17 multitudinis *s. l.* G 18 ipsorum *Spa.* ipso GH ipsos PVW 19/20 tenuia et que V tenui atque GH tenuia atque quae PW 20 sanet v. GH 22 plena spiritus] alios (aliis V alias W[1]) spurciciis (tiis W) plena PVW at spuritius plena G[2]H levis *GMeyer* lenis *ll.* 25 summatim quid *corr.* W sumat G[1] sumat (summa PW[1]) quia *corr.* G,HPVW[1]

a qua lectione petere possint, qui confirmare faculta-
45 tem dicendi volent, attingam: paucos (sunt enim emi-
nentissimi) excerpere in animo est. facile est autem
studiosis, qui sint his simillimi, iudicare, ne quisquam
5 queratur, omissos forte aliquos, ⟨quos⟩ ipse valde
probet: fateor enim pluris legendos esse quam qui a
me nominabuntur. sed nunc genera ipsa lectionum,
quae praecipue convenire intendentibus, ut oratores
9 fiant, existimem, persequor.

46 Igitur, ut Aratus ab Iove incipiendum putat, ita nos
rite coepturi ab Homero videmur. hic enim, quem ad
modum ex Oceano dicit ipse amnium fontiumque
cursus initium capere, omnibus eloquentiae partibus
exemplum et ortum dedit. hunc nemo in magnis rebus
15 sublimitate, in parvis proprietate superaverit. idem
laetus ac pressus, iucundus et gravis, tum copia tum
brevitate mirabilis, nec poetica modo, sed oratoria
47 virtute eminentissimus. nam ut de laudibus, exhorta-
tionibus, consolationibus taceam, nonne vel nonus
20 liber, quo missa ad Achillem legatio continetur, vel
in primo inter duces illa contentio vel dictae in se-
cundo sententiae omnis litium ac consiliorum expli-
48 cant artes? adfectus quidem vel illos mites vel hos
concitatos nemo erit tam indoctus, qui non in sua

---

10 Arati Phaen. 1 12 Il. 21, 196

GHPVW, *a. l.* 10 E 2 volunt HPVW enim sunt GH sunt autem W[1] 3 et excerpere P et *s. l.* W 4 sunt GHPVW[1] his (*sic*) GHPVW simillimi P[1] simillibus G[1] simillimis G[2]H similes *Mei.* 5 quos *add. Edd. vet.* 6 plures PW[2] plurimis GH plurimos V *ras.* W 7 me *om.* GH a me *om.* PVW[1] 9 persecor GH persequar P[1] (-quor *corr.*), VW 10 ab iove E (*fol. 124*[v]) P a iove VW ali iove (*sic*) GH 11 hic EP[2]VW hinc GHP[1] 12 omnium amnium *Osann* 13 capere EPVW sepere GH (*in quo* semper *latere potest*) 14 rebus *om.* E *s. l. add.* W 15 superavit EPVW 16 latus (*cf. 12, 10, 23*) *Kraffert* 16/17 brevitate tum copia VW 17 poeticae E 19 consolationibusque PVW nonus P unus GHEVW 20 qui omissa GH 21/22 in secundo EPVW in dicendo in secundo GH

potestate hunc auctorem habuisse fateatur. age vero, non utriusque operis sui ingressu in paucissimis versibus legem prohoemiorum non dico servavit, sed constituit? nam et benevolum auditorem invocatione dearum, quas praesidere vatibus creditum est, et in- 5 tentum proposita rerum magnitudine et docilem summa celeriter comprensa facit. narrare vero quis brevius 49 quam qui mortem nuntiat Patrocli, quis significantius potest quam qui Curetum Aetolorumque proelium exponit? iam similitudines, amplificationes, exempla, di- 10 gressus, signa rerum et argumenta cetera quaeque probandi ac refutandi sunt ita multa, ut etiam qui de artibus scripserunt plurima earum rerum testimonia ab hoc poeta petant. nam epilogus quidem quis um- 50 quam poterit illis rogantis Achillen Priami precibus 15 aequari? quid? in verbis, sententiis, figuris, dispositione totius operis nonne humani ingenii modum excedit? ut magni sit virtutes eius non aemulatione, quod fieri non potest, sed intellectu sequi. verum hic 51 omnis sine dubio et in omni genere eloquentiae pro- 20 cul a se reliquit, epicos tamen praecipue, videlicet quia durissima in materia simili comparatio est. raro 52 assurgit Hesiodus magnaque pars eius in nominibus est occupata, tamen utiles circa praecepta sententiae levitasque verborum et compositionis probabilis, da- 25 turque ei palma in illo mediocri genere dicendi. contra 53 in Antimacho vis et gravitas et minime volgare elo-

---

GHEPVW] 2 sui V: si GH *om.* EPW ingressus *ll. corr. Ba.* 4 et benevolum E(PV)W benevolunt GH 5 creditum est PVW creditur .m̄. ē GH putat E 8 nuntiat] innuit E 11 quaeque V quequae GHEPW 15 Priami *ante* rogantis *ins.* GH Priami *fort. del.* 18 magni sit viri virtutes EP(V)W 22 clarissima PVW similis *ll. corr. Ed. Gryph.* 24 occupat tamen GH 25 lenitasque PVW 26 mediocri PVW medio EGH *Edd. at medii generis Homerus est princeps, cf. Dionysii de comp. p. 121 Us. aperte Quintilianus Hesiodum τῷ γλαφυρῷ χαρακτῆρι adnumerat (cf. Dion. περὶ μιμ. p. 204 Us., de comp. p. 114 Us.), Antimachum τῷ αὐστηρῷ (Dion. περὶ μιμ. l. l. de comp. p. 98)*

quendi genus habet laudem. sed quamvis ei secundas
fere grammaticorum consensus deferat, et adfectibus
et iocunditate et dispositione et omnino arte deficitur,
4 ut plane manifesto appareat, quanto sit aliud proxi-
54 mum esse, aliud secundum. Panyasin, ex utroque
mixtum, putant in eloquendo neutrius aequare virtu-
tes, alterum tamen ab eo materia, alterum disponendi
ratione superari. Apollonius in ordinem a grammati-
cis datum non venit, quia Aristarchus atque Aristo-
10 phanes [poetarum iudicium] neminem sui temporis in
numerum redegerunt, non tamen contemnendum red-
55 didit opus aequali quadam mediocritate. Arati ma-
teria motu caret, ut in qua nulla varietas, nullus ad-
fectus, nulla persona, nulla cuiusquam sit oratio, suffi-
15 cit tamen operi, cui se aequalem credidit. admirabilis
in suo genere Theocritus, set musa illa rustica et pasto-
ralis non forum modo, verum ipsam etiam urbem re-
56 formidat. audire videor undique congerentis nomina
plurimorum poetarum. quid? Herculis acta non bene
20 Pisandros? quid? Nicandrum frustra secuti Macer at-
que Vergilius? quid? Euphorionem transibimus? quem
nisi probasset Vergilius idem, numquam certe 'condi-
torum Chalcidico versu carminum' fecisset in Buco-
24 licis mentionem. quid? Horatius frustra Tyrtaeum Ho-
57 mero subiungit? nec sane quisquam est tam procul a

---

22 ecl. 10, 50   24 ars 402

GHEPVW] 4 e quanto GH 5 secundum EPVW *om.* GH 8 superatum EVW[1] 10 poetarum iudices EPVW *seclusa del. Osann* 11/12 reddidit *Cod. Almenoveeni* reddit GHP edidit EVW 13 nulla varietas, nullus adfectus *om.* GH 15 cui se aequalem E (*qui* parem *addit post* credidit) VW[1] cui se parem *rell.* 16 Theocritus EPVW thecus (*ex* decus *corr.* G) GH sed EP et GHVW 18 nomina HEPVW nōn G 19 acta *ll.* athla *Wölfflin sed πράξεις audiunt* I. G. XIV 1293, *cf.* acta Apostolorum *i. e. πράξεις Ἀποστόλων* 20 quid (quod V) Nicandrum EPVW Nicandrum GH 21 Vergilius] Valgius *Unger* 21/22 quid—Vergilius *om.* GH 21 transibimus E frustra transibimus PVW 22/23 conditorem GHE

cognitione eorum remotus, ut non indicem certe ex bibliotheca sumptum transferre in libros suos possit. nec ignoro igitur quos transeo nec utique damno, ut qui dixerim esse in omnibus utilitatis aliquid. sed ad 58 illos iam perfectis constitutisque viribus revertemur, 5 quod in cenis grandibus saepe facimus, ut, cum optimis satiati sumus, varietas tamen nobis ex vilioribus grata sit. tunc et elegiam vacabit in manus sumere, cuius princeps habetur Callimachus, secundas 9 confessione plurimorum Philetas occupavit. sed dum 59 adsequimur illam firmam, ut dixi, facilitatem, optimis adsuescendum est et multa magis quam multorum lectione formanda mens et ducendus color. itaque ex tribus receptis Aristarchi iudicio scriptoribus iamborum ad ἕξιν maxime pertinebit unus Archilochus. 15 summa in hoc vis elocutionis, cum validae tum bre- 60 ves vibrantesque sententiae, plurimum sanguinis atque nervorum, adeo ut videatur quibusdam, quod quoquam minor est, materiae esse, non ingenii vitium. 19 novem vero lyricorum longe Pindarus princeps spiri- 61 tus magnificentia, sententiis, figuris, beatissima rerum verborumque copia et velut quodam eloquentiae flumine: propter quae Horatius eum merito credidit nemini imitabilem. Stesichorum, quam sit ingenio vali- 62 dus, materiae quoque ostendunt, maxima bella et 25 clarissimos canentem duces et epici carminis onera lyra sustinentem. reddit enim personis in agendo si-

23 carm. 4, 2

GHEPVW *et a. l.* 15M] 3 damno EPVW magno GH 4 ad *om.* GH *in mg. add.* W 6 ut *om.* GH 7 simus EVW 8 tunc et elegiam vacabit (iam v. E) EPVW am certe licere iam vacavit GH tum certe elegiam vacabit *fuisse videtur* 10 Philetas EPVW Phileta GH 11 adsequimur *ll.* (*explan. Bassi*) adsequamur *Ha.* 12 et] ut GH 15 ἕξιν *Philander* haec G (hec) HPM *corr.* W exitum VW exemplum E 18 quibus GH 18/19 quoquam GH quidem EMPV 22 et *om.* P 23 propter quod P 24 Stesichorum *Ba.* iste sichorus GH Stesichorus P Stersicorus MV Ters- E

mul loquendoque debitam dignitatem, ac si tenuisset modum, videtur aemulari proximus Homerum potuisse, sed redundat atque effunditur, quod ut est re-
63 prehendendum, ita copiae vitium est. Alcaeus in parte
5 operis 'aureo plectro' merito donatur, qua tyrannos insectatus multum etiam moribus confert, in eloquendo quoque brevis et magnificus et diligens et plerumque oratori similis, sed et lusit et in amores descendit,
64 maioribus tamen aptior. Simonides, tenuis alioqui,
10 sermone proprio et iocunditate quadam commendari potest, praecipua tamen eius in commovenda miseratione virtus, ut quidam in hac eum parte omnibus eiusdem operis auctoribus praeferant.

65 Antiqua comoedia cum sinceram illam sermonis
15 Attici gratiam prope sola retinet, tum facundissimae libertatis, et si est insectandis vitiis praecipua, plurimum tamen virium etiam in ceteris partibus habet. nam et grandis et elegans et venusta, et nescio an ulla, post Homerum tamen, quem ut Achillem semper excipi
20 par est, aut similior sit oratoribus aut ad oratores
66 faciendos aptior. plures eius auctores, Aristophanes tamen et Eupolis Cratinusque praecipui. tragoedias primus in lucem Aeschylus protulit, sublimis et gravis et grandilocus saepe usque ad vitium, sed rudis in

---

5 Horatii c. 2, 13, 26

GHEMPV] 1 loquendoque EMPV loquendo G(H) 3 ut est] ut P^1 4 vitium *sine* est M 5 qua GHP^2 quia EMP^1V 7 diligens (*i. e.* ἀκριβής) EMPV dicendi GH et plerumque GH plurimum P plurimumque EMV 8 oratori *Ed. Colon.* orationis GH homero MPV oratio E *cum vitii signo* et lusit E et eius sit GH in lusus MPV 9 tamen *om.* G^1 tenuis EMPV enim GH 10 sermones GH 11 praecipua P^2 praecipue $G(H)EMP^1V$ 13 eiusdem EPV ei GH eius M 14/15 attici sermonis EV 15 fecundissime GH (-ae) P^1 cum sincera illa s. a. gratia p. s. retinet vim fac. *ci H. Weil* 16 in insectandis *Edd. vet.*, *sufficit* in sectandis 22 praecipui EP praecipue GHMV 22/23 primo V 23 et sublimis V

plerisque et incompositus: propter quod correctas eius
fabulas in certamen deferre posterioribus poetis
Athenienses permisere. suntque eo modo multi coro-
nati. sed longe clarius inlustraverunt hoc opus So- 67
phocles atque Euripides, quorum in dispari dicendi 5
via uter sit poeta melior, inter plurimos quaeritur.
idque ego sane, quoniam ad praesentem materiam
nihil pertinet, iniudicatum relinquo. illud quidem nemo
non fateatur necesse est, his, qui se ad agendum com- 9
parant, utiliorem longe fore Euripiden. namque is et 68
sermone (quod ipsum reprehendunt quibus gravitas et
cothurnus et sonus Sophocli videtur esse sublimior)
magis accedit oratorio generi et sententiis densus et
illis, quae a sapientibus tradita sunt, paene ipsis par,
et dicendo ac respondendo cuilibet eorum, qui fuerunt 15
in foro diserti, comparandus, in adfectibus vero cum
omnibus mirus, tum in his, qui in miseratione con-
stant, facile praecipuus. hunc et admiratus maxime 69
est, ut saepe testatur, et secutus, quamquam in opere
diverso, Menander, qui vel unus meo quidem iudicio 20
diligenter ⁄lectus ad cuncta, quae praecipimus, effin-
genda sufficiat: ita omnem vitae imaginem expressit,
tanta in eo inveniendi copia et eloquendi facultas, ita
est omnibus rebus, personis, adfectibus accommodatus. 24
nec nihil profecto viderunt, qui orationes, quae Charisi 70

GHEMPV] 1 incompositis GHM rectas GHP^1 3 per-
miserint G -unt H suntque EMPV quae G(H) 6 uterque GHM
9 his E is GH ut M iis *rell.* 10 Euripidem fore PV 10/11 is
(iis HV) et vi et sermone HMV et *om.* P 11 quod ipsum E
quod ipsum quod GH quo ipsum MPV 12 Sophoclis EMPV
14 illis] in his GHEMP^1*?* in iis *corr.* P, V *iunge* illis ipsis 15 do-
cendo GH in docende P in dicendo EMV ac GH atque P et in
EV et M 17 in^2 *om.* EPV 18 hunc et E hunc P^2 et GHM,
om. V admirandus MV 19 et eum (cum M) secutus MPV
quamvis E 19/20 opera diversa GH 21/22 efficigenda H effi-
cienda MPV *ad rem cf. Kaibel ad Epigr. gr. 1085 c* 23 copia
et *Edd.* copiae GH copia EMPV 25 charisi nomine edun-
tur a EP (-edunt a) V (-educuntur a) M charis in homine
adductura GH Charisi nomini addicuntur a *Frotscher*

nomine eduntur, a Menandro scriptas putant. sed mihi longe magis orator probari in opere suo videtur, nisi forte aut illa [mala] iudicia, quae Epitrepontes, Epicleros, Locroe habent, aut meditationes in Psophodee,
5 Nomothete, Hypobolimaeo non omnibus oratoriis
71 numeris sunt absolutae. ego tamen plus adhuc quiddam conlaturum eum declamatoribus puto, quoniam his necesse est secundum condicionem controversiarum plures subire personas, patrum filiorum, ⟨cae-
10 libum⟩ maritorum, militum rusticorum, divitum pauperum, irascentium deprecantium, mitium asperorum. in quibus omnibus mire custoditur ab hoc poeta decor.
72 atque ille quidem omnibus eiusdem operis auctoribus abstulit nomen et fulgore quodam suae claritatis tene-
15 bras obduxit. habent tamen alii quoque comici, si cum venia legantur, quaedam quae possis decerpere, et praecipue Philemon, qui ut prave sui temporis iudiciis Menandro saepe praelatus est, ita consensu ta-
19 men omnium meruit credi secundus.

73 Historiam multi scripsere praeclare, sed nemo dubitat longe duos ceteris praeferendos, quorum diversa virtus laudem paene est parem consecuta. densus et brevis et semper instans sibi Thucydides, dulcis et candidus et fusus Herodotus: ille concitatis, hic re-
25 missis adfectibus melior, ille contionibus, hic sermoni-
74 bus, ille vi, hic voluptate. Theopompus his proximus ut in historia praedictis minor, ita oratori magis similis, ut qui, antequam est ad hoc opus sollicitatus, diu fuerit orator. Philistus quoque meretur qui turbae

---

GHEMPV] 3 mala *om.* E *habent rell.* 5 oratoris GHEMPV 9/10 filiorum maritorum militum EPV filiorum militum GHM *suppl. Spa.* 12 custodietur GHM 13 operis auctoribus EMPV operibus GH 15 habent tamen EPV tamen habent GHM 15/16 cum iudicio *Schoell* 16 legantur EPV leguntur GHM 17 a pravis (*om.* iudiciis) E 18 saepe GHEMV semper P 19 esse secundus EV 20 multis scribere GH 24 et effusus P^2V 24/25 ille—25 melior *om.* GH 25 melior *om.* E 26 his] hic V 27 oratoris GH

quamvis bonorum post eos auctorum eximatur, imitator Thucydidi et ut multo infirmior, ita aliquatenus lucidior. Ephorus, ut Isocrati visum, calcaribus eget. Clitarchi probatur ingenium, fides infamatur. longo 75 post intervallo temporis natus Timagenes vel hoc est 5 ipso probabilis, quod intermissam historias scribendi industriam nova laude reparavit. Xenophon non excidit mihi, sed inter philosophos reddendus est.

Sequitur oratorum ingens manus, ut cum decem si- 76 mul Athenis aetas una tulerit. quorum longe princeps 10 Demosthenes ac paene lex orandi fuit: tanta vis in eo, tam densa omnia, ita quibusdam nervis intenta sunt, tam nihil otiosum, is dicendi modus, ut nec quod desit in eo nec quod redundet invenias. plenior Aeschines 77 et magis fusus et grandiori similis, quo minus strictus 15 est, carnis tamen plus habet, minus lacertorum. dulcis in primis et acutus Hyperides, set minoribus causis, ut non dixerim vilioribus, magis par. his aetate Lysias 78 maior, subtilis atque elegans et quo nihil, si oratori satis sit docere, quaeras perfectius: nihil enim est 20 inane, nihil arcessitum, puro tamen fonti quam magno flumini propior. Isocrates in diverso genere dicendi 79 nitidus et comptus et palaestrae quam pugnae magis accommodatus omnis dicendi veneres sectatus est, nec inmerito: auditoriis enim se, non iudiciis compararat: 25 in inventione facilis, honesti studiosus, in compositione adeo diligens, ut cura eius reprehendatur. neque ego 80 in his, de quibus sum locutus, has solas virtutes, sed has praecipuas puto, nec ceteros parum fuisse magnos.

GHEMPV] 1 post hos P^2 2 Thucydidis EMP^2V et *om.* E 5 temporis intervallo V est *om.* PV 7 praeparavit GH temperavit E 8 recidendus V 13 nec quid EMPV 14 nec *om.* HV quid EMP *om.* V 15 *fort.* et grandiori aemulo quo minus strictus 16 lacertorum minus V 17 sed EMPV 18 vilioribus *Kroll* utilior *ll.* 20 sit *cf. Hermes Senecae Dial. praef. p. 18* dicere MV *om.* E 22 propinquior E 24 secutus E 25 compararat P^2 comparat GHEM(P)V 26 in^1 *add.* G^2

quin etiam Phalerea illum Demetrium, quamquam is
primus inclinasse eloquentiam dicitur, multum in-
genii habuisse et facundiae fateor, vel ob hoc memoria
dignum, quod ultimus est fere ex Atticis, qui dici
5 possit orator, quem tamen in illo mediocri genere di-
cendi praefert omnibus Cicero.

81 Philosophorum, ex quibus plurimum se traxisse elo-
quentiae M. Tullius confitetur, quis dubitet Platonem
esse praecipuum sive acumine disserendi sive elo-
10 quendi facultate divina quadam et Homerica? mul-
tum enim supra prorsam orationem et quam pe-
destrem Graeci vocant surgit, ut mihi non hominis
ingenio, sed quodam Delphico videatur oraculo dei
82 instinctus. quid ego commemorem Xenophontis illam
15 iocunditatem inadfectatam, sed quam nulla consequi
adfectatio possit? ut ipsae sermonem finxisse Gratiae
videantur et, quod de Pericle veteris comoediae testi-
monium est, in hunc transferri iustissime possit, in
83 labris eius sedisse quandam persuadendi deam. quid
20 reliquorum Socraticorum elegantiam? Quid Aristo-
telen? quem dubito scientia rerum an scriptorum co-
pia an eloquendi vi ac suavitate an inventionum acu-
mine an varietate operum clariorem putem. nam in
84 Theophrasto tam est loquendi nitor ille divinus, ut
25 ex eo nomen quoque traxisse dicatur. minus indulsere

---

6 cf. orat. 27, 92. 96   17 Eupolis frg. 2, 458 M.

GHEMPV] 1 qui etiam GHM phalerea illum E phalaere (-le- H) attillum GH phalereum illum (M)PV 2 primus EPV primum GHM 5 mediocri EV medio GHMP 5/6 dicendi *s. l.* G[2] 7 transisse GH 8 dubitat V 12 assurgit E 13 quodam E(M)P quaedam GH sed quodam *om.* V Delphico GHEMPV *del. Caesar* Delphici *alii* oraculo dei T[2] oraculo de GH oraculo EMPV 14 instrictus GH 15/16 nulla possit affectatio consequi V nulla adf. cons. possit P possit nulla aff. sequi E 16 finxisse (fluxisse V) *ante* sermonem EV *post* Gratiae P 20/21 qui aristole G qui aristotilem H 22 vi ac *Geel* usus GHMP usu EV 24 loquendi GHM eloquendi EPV

eloquentiae Stoici veteres, sed cum honesta suaserunt, tum in conligendo probandoque quae instituerant plurimum valuerunt, rebus tamen acuti magis quam, id quod sane non adfectaverunt, oratione magnifici. 4

Idem nobis per Romanos quoque auctores ordo du- 85 cendus est. itaque ut apud illos Homerus, sic apud nos Vergilius auspicatissimum dederit exordium, omnium eius generis poetarum Graecorum nostrorumque haut dubie ⟨ei⟩ proximus. utar enim verbis isdem, 86 quae ex Afro Domitio iuvenis excepi, qui mihi inter- 10 roganti, quem Homero crederet maxime accedere: secundus, inquit, est Vergilius, propior tamen primo quam tertio. et hercule ut illi naturae caelesti atque inmortali cesserimus, ita curae et diligentiae vel ideo in hoc plus est, quod ei fuit magis laborandum, et 15 quantum eminentibus vincimur, fortasse aequalitate pensamus. ceteri omnes longe sequentur. nam Macer 87 et Lucretius legendi quidem, sed non ut phrasin, id est corpus eloquentiae faciant, elegantes in sua quisque materia, sed alter humilis, alter difficilis. Atacinus 20 Varro in his, per quae nomen est adsecutus, interpres operis alieni, non spernendus quidem, verum ad augendam facultatem dicendi parum locuples. Ennium 88 sicut sacros vetustate lucos adoremus, in quibus grandia et antiqua robora iam non tantam habent spe- 25 ciem quantam religionem. propiores alii atque ad

---

1 frg. 2, 25 de Arn.

GHEMPV] 1 Stoici E(M)PV histori G(H) 2 tum EMPV cum GH eligendo MV que *om.* E quae *om.* GH,P[1] (*s. l.* quod) 4 adfecti (-ta H[1]) tacuerunt GH affectant EMPV 7 dedit EV 9 *suppl. Ha.* utor MV ut E 10 quae *om.* GH accepi EMPV excipi GH 12 *cf. Nepos Pelop. 4, 3* 13 tertio] secundo E ut EMP[2]V cū GH 15 magis fuit EV elaborandum P[2]V 16 quanto V eminentioribus PV 17 nam et M. E 18/19 phrasin id est *om.* E non ut pars in (phrasin (M)V) idem corpus GHMV ut *ante* corpus *add.* V 22 verum ad EMPV verus GH 23 sed Ennium V enimvero M 26 propriores GHMV

hanc, de qua loquimur, magis utiles. lascivos quidem in herois quoque Ovidius et nimium amator ingenii
89 sui, laudandus tamen partibus. Cornelius autem Severus, etiam ⟨si⟩ sit versificator quam poeta melior,
5 si tamen ut est dictum ad exemplar primi libri bellum Siculum perscripsisset, vindicaret sibi iure secundum locum. Serranum consummari mors immatura non passa est, puerilia tamen eius opera et maximam in-
9 dolem ostendunt et admirabilem praecipue in aetate
90 illa recti generis voluntatem. multum in Valerio Flacco nuper amisimus. vehemens et poeticum ingenium Salei Bassi fuit, nec ipsum senectute maturuit. Rabirius ac Pedo non indigni cognitione, si vacet. Lucanus ardens et concitatus et sententiis clarissimus et, ut dicam
15 quod sentio, magis oratoribus quam poetis imitandus.
91 hos nominamus, quia Germanicum Augustum ab institutis studiis deflexit cura terrarum, parumque dis visum est esse eum maximum poetarum. quid tamen his ipsis eius operibus, in quae donato imperio iuvenis
20 secesserat, sublimius, doctius, omnibus denique numeris praestantius? quis enim caneret bella melius quam qui sic gerit? quem praesidentes studiis deae propius audirent? cui magis suas artes aperiret fami-
92 liare numen Minerva? dicent haec plenius futura sae-
25 cula, nunc enim ceterarum fulgore virtutum laus ista praestringitur. nos tamen sacra litterarum colentis

---

GHEMPV] 1 hanc, de qua MPV hoc. de qua GH hoc unum E quidem *s. l.* G 2 heroicis MPV 3 in partibus *Edd., sed* in *om.* GHEMPV partibus GHEMP^2 parcius P^{1}V 4 si sit *Spa.* si MP sit GHV sic E 7 Serranum *Lange* ferrenum GHM sed eum PV Pharrenum E 7/8 non tamen E 9 mirabilem E 11 Salei *Ed. Camp.* Sali GHMP(*-lii*),V^2 Sile EV 12 senectutem maturbit GH senectute maturum EMPV 16 nominavimus MPV 17 dis] his GH diis EMPV 18 quid EP qui GHMV 19 donatus PV 20 secesserat *Lipsius* successerat *ll.* 22 praesidentem EV deae] ea GH 23 pronius *Wölfflin* 24 Minervae (-ve) PV 26 perstringitur MP litterarum sacra EV

feres, Caesar, si non tacitum hoc praeterimus et Vergiliano certe versu testamur:

inter victrices hederam tibi serpere laurus.

Elegia quoque Graecos provocamus, cuius mihi 93 tersus atque elegans maxime videtur auctor Tibullus. 5 sunt qui Propertium malint. Ovidius utroque lascivior, sicut durior Gallus. satura quidem tota nostra est, in qua primus insignem laudem adeptus Lucilius quosdam ita deditos sibi adhuc habet amatores, ut eum non eiusdem modo operis auctoribus, sed omnibus 10 poetis praeferre non dubitent. ego quantum ab illis, 94 tantum ab Horatio dissentio, qui Lucilium 'fluere lutulentum' et 'esse aliquid, quod tollere possis', putat. nam eruditio in eo mira et libertas atque inde acerbitas et abunde salis. multum [et] est tersior ac purus 15 magis Horatius et, non labor eius amore, praecipuus. multum et verae gloriae quamvis uno libro Persius meruit. sunt clari hodieque et qui olim nominabuntur. alterum illud etiam prius saturae genus, sed non sola 95 carminum varietate mixtum condidit Terentius Varro, 20 vir Romanorum eruditissimus. plurimos hic libros et doctissimos conposuit, peritissimus linguae Latinae et omnis antiquitatis et rerum Graecarum nostrarumque, plus tamen scientiae collaturus quam eloquentiae. iam- 96 bus non sane a Romanis celebratus est ut proprium 25 opus, ⟨sed⟩ aliis quibusdam interpositus: cuius acerbitas in Catullo, Bibaculo, Horatio, quamquam illi epo-

---

3 ecl. 8, 13 12 sat. 1, 4, 11

GHEMPV] 1 feres GEP^1 feras HMP^{2}V 3 lauros MPV laures H 7 satira M (P) V (*item infra*) (E) 8 est Lucilius qui q. PV, (*om.* qui) E (*om.* est) M 12/13 lutulenter EP^{2}V 14 nam et erud. EV liberalitas V 15 abundantia HV sales E multo P et GH etiam MPV *om.* E 16 non GH nisi PV ni M mihi E 19 solum E 23 nostrarumque EMPV nostrarum GH 24 collaturus quam eloquentiae *om.* GH 25 celebraturus est E 26 sed aliis quibusdam *Christ* a quibusdam MPV quibusdam GH *om.* E

dos intervenit, reperiatur. at lyricorum idem Horatius fere solus legi dignus: nam et insurgit aliquando et plenus est iucunditatis et gratiae et varius figuris et verbis felicissime audax. si quem adicere velis, is erit
5 Caesius Bassus, quem nuper vidimus, sed eum longe praecedunt ingenia viventium.

97 Tragoediae scriptores veterum Attius atque Pacuvius clarissimi gravitate sententiarum, verborum pondere, auctoritate personarum. ceterum nitor et summa
10 in excolendis operibus manus magis videri potest temporibus quam ipsis defuisse: virium tamen Attio plus tribuitur, Pacuvium videri doctiorem qui esse
98 docti adfectant volunt. iam Vari Thyestes cuilibet Graecarum comparari potest. Ovidi Medea videtur
15 mihi ostendere, quantum ille vir praestare potuerit, si ingenio suo imperare quam indulgere maluisset. eorum, quos viderim, longe princeps Pomponius Secun-
□ dus, quem senes [quem] parum tragicum putabant,
99 eruditione ac nitore praestare confitebantur. in co-
20 moedia maxime claudicamus. licet Varro 'Musas', Aeli Stilonis sententia, 'Plautino' dicat 'sermone locuturas fuisse, si Latine loqui vellent', licet Caecilium veteres laudibus ferant, licet Terenti scripta ad Scipionem Africanum referantur (quae tamen sunt in hoc genere
25 elegantissima et plus adhuc habitura gratiae, si intra

---

1 sat. 1, 10, 72

GHEMPV] 1 intervenit E interue non GH intervenire non MPV intervenire solet *Ha.* reperiatur EMPV reperietur GH 3 varius *Spa.* variis *ll.* 4 si quidem adicere velis (veris GH) GHEV 7 Inter tragoediae scr. *P. Maas* 8 clarissimi EPV gravissima G gravissimus H grandissimus M verborumque PV 13 Varus (*om.* Thyestes) E(M)PV 14 Graecorum E(M)PV 16 temperare quam MPV operari quam H 18 quem[2] GH *om.* EMPV quidem *Spa.* non parum E 20 claudicamus E iudicamus GH claudicavimus MPV 20/21 musas elistonis E musa sepisti lonis GH musas epistolonis PV (-stil-) M 25 elegantissima *om.* GH

versus trimetros stetissent): vix levem consequimur 100
umbram, adeo ut mihi sermo ipse Romanus non recipere videatur illam solis concessam Atticis venerem, quom eam ne Graeci quidem in alio genere linguae suae obtinuerint. togatis excellit Afranius: utinam non 5
inquinasset argumenta puerorum foedis amoribus mores suos fassus.

At non historia cesserit Graecis. nec opponere Thu- 101
cydidi Sallustium verear, nec indignetur sibi Herodotus aequari Titum Livium, cum in narrando mirae 10
iocunditatis clarissimique candoris, tum in contionibus supra quam enarrari potest eloquentem: ita quae dicuntur omnia cum rebus, tum personis accommodata sunt: adfectus quidem praecipueque eos, qui sunt dulciores, ut parcissime dicam, nemo historicorum 15
commodavit magis. ideoque illam inmortalem Sal- 102
lusti velocitatem diversis virtutibus consecutus est. nam mihi egregie dixisse videtur Servilius Nonianus, pares eos magis quam similes: qui et ipse a nobis auditus est, clari vir ingenii et sententiis creber, sed 20
minus pressus quam historiae auctoritas postulat. quam 103
paulum aetate praecedens eum Bassus Aufidius egregie, utique in libris belli Germanici, praestitit genere ipso, probabilis in omnibus, sed in quibusdam suis 24
ipse viribus minor. superest adhuc et exornat aetatis 104
nostrae gloriam vir saeculorum memoria dignus, qui

GHEMPV] 3 Atticis concessam V 4 quom V qn̄ E qm GH cum P quin M 5 suae *A. Koehler* quae G que HM *om.* EP linguae suae *om.* V optinuerunt E excellet E africanus GH affricanius E utinamque EMPV utinam GH 9 nec EMPV ne GH 11 in *om.* V et E 13 edicuntur G tum E 13/14 accomoda sunt GH accomodata sed MPV 14 et praecipue EV praecipue HMP 16 commodavit *Ha.* commendavit *ll.* illam *om.* GH *post* immort. *habet* P 18 Novianus EV 20 clari vir ingenii *Ed. vett.* clarius ingenii G(H) clari ingenii vir E clarus ingenio MPV crebor H crebrior MPV 24 sed in *om.* GH suis E vis GH *om.* MPV 25 ipse *om.* EMPV et exornat EPV et ornat M exornat GH 25/26 nostrae aetatis E

olim nominabitur, nunc intellegitur. habet amatores nec inmerito Cremuti libertas, quamquam circumcisis quae dixisse ei nocuerat: sed elatum abunde spiritum et audaces sententias deprehendas etiam in his, quae
5 manent. sunt et alii scriptores boni, sed nos genera degustamus, non bibliothecas excutimus.

105 Oratores vero vel praecipue Latinam eloquentiam parem facere Graecae possunt: nam Ciceronem cuicumque eorum fortiter opposuerim. nec ignoro, quan-
10 tam mihi concitem pugnam, cum praesertim non id sit propositi, ut eum Demostheni comparem hoc tempore: neque enim attinet, cum Demosthenen in pri-
106 mis legendum vel ediscendum potius putem. quorum ego virtutes plerasque arbitror similes, consilium,
15 ordinem, dividendi, praeparandi, probandi rationem, omnia denique quae sunt inventionis. in eloquendo est aliqua diversitas: densior ille, hic copiosior, ille concludit adstrictius, hic latius, pugnat ille acumine semper, hic frequenter et pondere, illic nihil detrahi pot-
20 est, hic nihil adici, curae plus in illo, in hoc naturae.
107 salibus certe et commiseratione, quae duo plurimum in adfectibus valent, vincimus. et fortasse epilogos illi mos civitatis abstulerit, sed et nobis illa, quae Attici mirantur, diversa Latini sermonis ratio minus per-
25 miserit. in epistulis quidem, quamquam sunt utriusque, dialogisve, quibus nihil ille, nulla contentio est.

GHEMPV] 2 inmerito Cremuti *Nipperdey* inmerito remuti uti G[1] i. remuti EG[2]H imitatores uti (ut P) P *corr.* V im. *sine* uti M 3 nocuerit HMV sed elatum EPV se latum GH se elatum M 8 possint G[1]H 8/9 cuicumque eorum (*om.* V) Cic. EV 12 enim *om.* V 15 videndi GHP vivendi EV indicendi M *corr. Ald.* 15/16 rationem omnia EMPV rationi (G)H 16 omnia *del. Spa.* 19 illi EMPV 20 huic EMPV 21 quae *Argentorat.* (S)P[1] qui EGHMP[2]V 22 in P[1]S *om.* GHEMP[2]V affectus EMP[2] ad affectus V vicimus G[1] 24 diversi G[1] latino P[1] sermoni GHP[1] diversa nominis latini ratio EV 26 dialog G[1] dialogisui G[2]H dialogisve—ille *om.* EMPV ille *Spa.* illi GH *ab* nulla *inc.* B

cedendum vero in hoc, quod et prior fuit et ex magna 108
parte Ciceronem, quantus est, fecit. nam mihi videtur
M. Tullius, cum se totum ad imitationem Graecorum
contulisset, effinxisse vim Demosthenis, copiam Pla- 4
tonis, iucunditatem Isocratis. nec vero quod in quo- 109
que optimum fuit, studio consecutus est tantum, sed
plurimas vel potius omnis ex se ipsa virtutes extulit
inmortalis ingenii beatissima ubertas. non enim 'plu-
vias', ut ait Pindarus, 'aquas colligit, sed vivo gurgite
exundat', dono quodam providentiae genitus, in quo 10
totas vires suas eloquentia experiretur. nam quis do- 110
cere diligentius, movere vehementius potest? cui tanta
umquam iucunditas adfuit? ut ipsa illa, quae extor-
quet, impetrare eum credas, et cum transversum vi
sua iudicem ferat, tamen ille non rapi videatur, sed 15
sequi. iam in omnibus, quae dicit, tanta auctoritas 111
inest, ut dissentire pudeat, nec advocati studium, sed
testis aut iudicis adferat fidem, cum interim haec
omnia, quae vix singula quisquam intentissima cura
consequi posset, fluunt inlaborata et illa, qua nihil 20
pulchrius auditum est, oratio prae se fert tamen feli-
cissimam facilitatem. quare non inmerito ab homini- 112
bus aetatis suae regnare in iudiciis dictus est, apud
posteros vero id consecutus, ut Cicero iam non homi-
nis nomen, sed eloquentiae habeatur. hunc igitur 25
spectemus, hoc propositum nobis sit exemplum, ille
se profecisse sciat, cui Cicero valde placebit. multa in 113

---

9 Pindari frg. 258 B.

B(BnBgNE)HP] 5/6 utroque E *fol. 118*^{v} 7 omnis *om.* bHP^1 ipsa] ipso *ll.* extulit bHP (*item* MV) *om.* B 8 ubertas BHP(MV) ubertate *corr.* P (*Valla*) *Edd.* 11 laus Ciceronis *post* totas *expunctum in* Bg (*cf. p. 244, 10*), *in mg. habet* Bn vires bP^2 virtutes B at cures H 12 cui tanta BP cui tamquam b alicui quamquam *ut vid.* H 13 ut ipsa BP ipsae bH 14 imperare b *om.* H 20 nihil BP nihil quae bH nihil umquam *Spa.* 21 auditu P 22/23 hominibus P omnibus BH 26 proposito b sit nobis E

Asinio Pollione inventio, summa diligentia, adeo ut
quibusdam etiam nimia videatur, et consilii et animi
satis: a nitore et iucunditate Ciceronis ita longe abest,
ut videri possit saeculo prior. at Messala nitidus et
5 candidus et quodam modo praeferens in dicendo no-
114 bilitatem suam, viribus minor. C. vero Caesar si foro
tantum vacasset, non alius ex nostris contra Ciceronem
nominaretur. tanta in eo vis est, id acumen, ea conci-
tatio, ut illum eodem animo dixisse, quo bellavit,
10 appareat: exornat tamen haec omnia mira sermonis,
115 cuius proprie studiosus fuit, elegantia. multum ingenii
in Caelio et praecipue in accusando multa urbanitas,
dignusque vir, cui et mens melior et vita longior
contigisset. inveni qui Calvum praeferrent omnibus,
15 inveni qui [Ciceronem] crederent, eum nimia contra
se calumnia verum sanguinem perdidisse, sed est et
sancta et gravis oratio et castigata et frequenter vehe-
mens quoque. imitator autem est Atticorum, fecitque
19 illi properata mors iniuriam, si quid adiecturus sibi,
116 non si quid detracturus fuit. et Servius Sulpicius in-
signem non inmerito famam tribus orationibus meruit.
multa, si cum iudicio legatur, dabit imitatione digna
Cassius Severus, qui si ceteris virtutibus colorem et
24 gravitatem orationis adiecisset, ponendus inter prae-
117 cipuos foret. nam et ingenii plurimum est in eo et
acerbitas mira et urbanitas et sermo, sed plus sto-

15 Cic. Brut. c. 82

B(BnBgNE)HP] 1 invenio BP *corr.* b ventio H 2 etiam *om.* E 5 dicendo BP cidendo bH 7 alius BP aliud bH 8 tanta BHP tanto b acumen BP actum en bH 12 multa BP muta bH 13 vita BP ita bH 14 inveni qui Calvum BP inue qui con calvo b(H) (Licin. Calvom *elicias*) 15 Ciceronem *del. Bonnet* Ciceroni *corr.* P 17 et brevis oratio B et gravis bH et castigata BP et custodita bH 19/20 sibi non si quid (qui bH) detracturus bHP *om.* B 21 in mero bH id tribus bH 25 et *post* eo *del.* b *om.* H 26 sermo B summo bH eius summa (*om.* et) P (et vis summa *Valla*) fervor *Bursian* sermo purus *Mei.* eximia *pro* et sermo *Kroll*

macho quam consilio dedit. praeterea ut amari sales,
ita frequenter amaritudo ipsa ridicula est. sunt alii 118
multi diserti, quos persequi longum est. eorum quos
viderim Domitius Afer et Iulius Africanus longe prae-
stantissimi. verborum arte ille et toto genere dicendi 5
praeferendus et quem in numero veterum habere non
timeas: hic concitatior, sed in cura verborum nimius
et compositione nonnumquam longior et translationi-
bus parum modicus. erant clara et nuper ingenia. nam 119
et Trachalus plerumque sublimis et satis apertus fuit 10
et quem velle optima crederes, auditus tamen maior:
nam et vocis, quantam in nullo cognovi, felicitas et
pronuntiatio vel scaenis suffectura et decor, omnia
denique ei, quae sunt extra, superfuerunt: et Vibius
Crispus compositus et iocundus et delectationi natus, 15
privatis tamen causis quam publicis melior. Iulio Se- 120
cundo si longior contigisset aetas, clarissimum pro-
fecto nomen oratoris apud posteros foret: adiecisset
enim atque adiciebat ceteris virtutibus suis quod desi-
derari potest, id est autem, ut esset multo magis 20
pugnax et saepius ad curam rerum ab elocutione re-
spiceret. ceterum interceptus quoque magnum sibi 121
vindicat locum: ea est facundia, tanta in explicando
quod velit gratia, tam candidum et leve et speciosum
dicendi genus, tanta verborum etiam quae adsumpta 25
sunt proprietas, tanta in quibusdam ex periculo pe-
titis significantia. habebunt qui post nos de oratoribus 122
scribent, magnam eos, qui nunc vigent, materiam vere
laudandi: sunt enim summa hodie, quibus inlustratur
forum, ingenia. namque et consummati iam patroni 30

B(BnBgNE)bHP] 2 *et* alii P 3 quos persequi longum est eorum *om.* H 4 viderem Bg[1]H afer BP feret bH 4/5 praesentissimi b(H) 5 verborum *om.* bH 6 habitare b bitare H locare *ras.* P 8 languidior *Kroll* 9 nam *om.* bH 14 ex ira bH 21 pugnans bH 23 in expl. bHP in plicando B 24 vellet gra bH leve B *ras.* P levo bH spatiosum (spaet-b)Bg spetiosum H 26 ex quibusdam in periculo bH 27 habebant bH 28 scribet bH

veteribus aemulantur et eos iuvenum ad optima tendentium imitatur ac sequitur industria.

123 Supersunt qui de philosophia scripserunt, quo in genere paucissimos adhuc eloquentes litterae Romanae
5 tulerunt. idem igitur M. Tullius, qui ubique, etiam in hoc opere Platonis aemulus extitit. egregius vero multoque quam in orationibus praestantior Brutus suffecit ponderi rerum: scias eum sentire quae dicit.
124 scripsit non parum multa Cornelius Celsus, Sextios
10 secutus, non sine cultu ac nitore. Plautus in Stoicis rerum cognitioni utilis: in Epicureis levis quidem, sed
125 non iniocundus tamen auctor est Catius. ex industria Senecam in omni genere eloquentiae distuli propter vulgatam falso de me opinionem, qua damnare eum
15 et invisum quoque habere sum creditus. quod accidit mihi, dum corruptum et omnibus vitiis fractum dicendi genus revocare ad severiora iudicia contendo: tum autem solus hic fere in manibus adulescentium
126 fuit. quem non equidem omnino conabar excutere, sed
20 potioribus praeferri non sinebam, quos ille non destiterat incessere, cum diversi sibi conscius generis placere se in dicendo posse, in quibus illi placerent, diffideret. amabant autem eum magis quam imitabantur
24 tantumque ab illo defluebant, quantum ille ab anti-
127 quis descenderat. foret enim optandum, pares ac saltem proximos illi viro fieri. sed placebat propter sola vitia et ad ea se quisque dirigebat effingenda, quae

---

B(BnBgNE)HP] 3 scripserunt E scripserint BHP 5 qui ut ubique P qui ubicumque E 8 eum] cum bH 10 plausus b plaustus H pla*n*cus P 12 Catius *s.l.* P[2] *om.* B caucius bH *possis* Canutius (*del. Gundermann*) 14 quia bHP 17 ad severia (severa P[1]) bHP[1] 18 tum *corr.* P cum BH huic bH adolescentium E 19 quem *del.* b *om.* H non equidem quidem bH 20 praeferre b perferre H quo bH 21 cum *del.* b *om.* H 22 in[2] BP *om.* bH placerent BP placent Bg placere bH 24 illo B eo bHP 25 fori b fore H aliquid *post* enim *add.* bH *unde* alioqui *Spa.* 26 proximos BP primos bH viros bH sed placebat *del.* b *om.* H 27 ea *del.* b *om.* H

poterat: deinde cum se iactaret eodem modo dicere, Senecam infamabat. cuius et multae alioqui et ma- 128 gnae virtutes fuerunt, ingenium facile et copiosum, plurimum studii, multa rerum cognitio, in qua tamen aliquando ab his, quibus inquirenda quaedam manda- 5 bat, deceptus est. tractavit etiam omnem fere stu- □ diorum materiam: nam et orationes eius et poemata 129 et epistulae et dialogi feruntur. in philosophia parum diligens, egregius tamen vitiorum insectator fuit. multae in eo claraeque sententiae, multa etiam morum 10 gratia legenda, sed in eloquendo corrupta pleraque atque eo perniciosissima, quod abundant dulcibus vitiis. velles eum suo ingenio dixisse, alieno iudicio: 130 nam si † aliqua contempsisset, si parum * non concu- □ pisset, si non omnia sua amasset, si rerum pondera 15 minutissimis sententiis non fregisset, consensu potius eruditorum quam puerorum amore comprobaretur. ve- 131 rum sic quoque iam robustis et severiore genere satis firmatis legendus vel ideo, quod exercere potest utcumque iudicium. multa enim, ut dixi, probanda in 20 eo, multa etiam admiranda sunt, eligere modo curae sit, quod utinam ipse fecisset: digna enim fuit illa natura, quae meliora vellet: quod voluit effecit.

B(BnBgNE)HP] 1 denique E 4 cognitio *del.* b *om.* H 7 nam materiam et orationem bH 9 fuit *om.* P 10 in eo—etiam *om.* b, *addens s. l.* multia 9/10 fuit. Multo multitia morum H 11 legendo bH 11/12 pleraque nec atque H nec *super* atque b 14 aliqua bH mile quā BnBgN mile quamui E * nil equalium P, *sed ultima ex suppl.:* mel liquatum? *alii alia* parum tuta non c. *Ammon,* p. sana non c. *Ha., nulla in libris lac. fort.* si parum novi concupisset *cf. 3, 1, 5 Gellius 12, 2, 1* 19/20 utrumque BHP *corr. Ed. Colon.* 20 iudicem bH, *corr.* P 21 admirandae BnBg(H) (*corr.* b) modo] vero E 22 enim *om.* N 23 que quod voluit P efficit bEH

[DE IMITATIONE]

1 II. Ex his ceterisque lectione dignis auctoribus et verborum sumenda copia est et varietas figurarum et componendi ratio, tum ad exemplum virtutum om-
5 nium mens derigenda. neque enim dubitari potest, quin artis pars magna contineatur imitatione. nam ut invenire primum fuit estque praecipuum, sic ea, quae
2 bene inventa sunt, utile sequi. atque omnis vitae ratio sic constat, ut quae probamus in aliis, facere ipsi veli-
10 mus. sic litterarum ductus, ut scribendi fiat usus, pueri sequuntur, sic musici vocem docentium, pictores opera priorum, rustici probatam experimento culturam in exemplum intuentur, omnis denique disciplinae initia
3 ad propositum sibi praescriptum formari videmus. et her-
15 cule necesse est aut similes aut dissimiles bonis simus. similem raro natura praestat, frequenter imitatio. sed hoc ipsum, quod tanto faciliorem nobis rationem rerum omnium facit quam fuit iis, qui nihil quod sequerentur habuerunt, nisi caute et cum iudicio adpre-
20 henditur, nocet.
4 Ante omnia igitur imitatio per se ipsa non sufficit, vel quia pigri est ingenii contentum esse iis, quae sint ab aliis inventa. quid enim futurum erat temporibus illis, quae sine exemplo fuerunt, si homines nihil, nisi
25 quod iam cognovissent, faciendum sibi aut cogitan-
5 dum putassent? nempe nihil fuisset inventum. cur igitur nefas est reperiri aliquid a nobis, quod ante non fuerit? an illi rudes sola mentis natura ducti sunt

---

B(BnBgNE)HP] 2 dignis lectione E (*qui saepius verborum ordinem invertit*) 3 est *om.* bH 4 virtutum *om.* E 5 dirigenda EP 7 invenire *om.* B (*add.* b) praecipua B (*corr.* b) 9 constant b ipse bH 10 ut *om.* bH 11 ducentium bH 13 initia *om.* bH 16 raro natura] ratio E imitatis bH 22 esse iis] essetis bH esse his E (his *etiam l. 18*) sunt P 24 illis qui bH 25 iam *om.* b *addens s. l.* in mago, in mago H 26 fuisse BnBgH 27 nefas] inventus H 28 an] tam bH

in hoc, ut tam multa generarent: nos ad quaerendum
non eo ipso concitemur, quod certe scimus invenisse
eos, qui quaesierunt? et cum illi, qui nullum cuius- 6
quam rei habuerunt magistrum, plurima in posteros
tradiderint, nobis usus aliarum rerum ad eruendas 5
alias non proderit, sed nihil habebimus nisi beneficii
alieni? quem ad modum quidam pictores in id solum
student, ut describere tabulas mensuris ac lineis sciant.
turpe etiam illud est, contentum esse id consequi, quod 7
imiteris. nam rursus quid erat futurum, si nemo plus 10
effecisset eo, quem sequebatur? nihil in poetis supra
Livium Andronicum, nihil in historiis supra pontificum
annales haberemus, ratibus adhuc navigaremus: non
esset pictura, nisi quae lineas modo extremas umbrae, 14
quam corpora in sole fecissent, circumscriberet. ac si 8
omnia percenseas, nulla mansit ars, qualis inventa est,
nec intra initium stetit: nisi forte nostra potissimum
tempora damnamus huius infelicitatis, ut nunc demum
nihil crescat: nihil autem crescit sola imitatione. quod 9
si prioribus adicere fas non est, quo modo sperare 20
possumus illum oratorem perfectum? quom in his,
quos maximos adhuc novimus, nemo sit inventus, in
quo nihil aut desideretur aut reprehendatur. sed etiam
qui summa non adpetent, contendere potius quam 24
sequi debent. nam qui hoc agit, ut prior sit, forsitan, 10
etiam si non transierit, aequabit. eum vero nemo potest
aequare, cuius vestigiis sibi utique insistendum putat:
necesse est enim semper sit posterior qui sequitur.
adde quod plerumque facilius est plus facere quam
idem: tantam enim difficultatem habet similitudo, ut 30

B(BnBgNE)HP] 5 tradiderunt B (*corr.* b)HP^1 usus] ē b *om.* H aliorum bH erudiendas BH 8 describerent bH 9 quod *om.* b, d *relicum in* H 10 esset fut. P 13 navigaretur bH 16 mansit *Mei.* sit *Il.* 20 si *om.* bH 21 ullum E quom] quam bH cum B, *corr.* P 22 quos NEP quo BnBgH 24 summam P appetunt P^1 25 hoc agit *om.* B hoc ait bH agit (*om.* hoc) P 28 qui *om.* bH 29 quod *om.* bH

ne ipsa quidem natura in hoc ita evaluerit, ut non res, quae simillimae quaeque pares maxime videantur, 11 utique discrimine aliquo discernantur. adde quod, quidquid alteri simile est, necesse est minus sit eo, quod 5 imitatur, ut umbra corpore et imago facie et actus histrionum veris adfectibus. quod in orationibus quoque evenit. namque iis, quae in exemplum adsumimus, subest natura et vera vis, contra omnis imitatio facta 12 est et ad alienum propositum commodatur. quo fit ut 10 minus sanguinis ac virium declamationes habeant quam orationes, quod in illis vera, in his adsimilata materia est. adde quod ea, quae in oratore maxima sunt, imitabilia non sunt, ingenium, inventio, vis, 13 facilitas et quidquid arte non traditur. ideoque plerique, 15 cum verba quaedam ex orationibus excerpserunt aut aliquos compositionis certos pedes, mire a se quae legerunt effingi arbitrantur, cum et verba intercidant invalescantque temporibus, ut quorum certissima sit regula in consuetudine, eaque non sua natura sint 20 bona aut mala (nam per se soni tantum sunt), sed prout opportune proprieque aut secus conlocata sunt, et compositio cum rebus accommodata sit, tum ipsa varietate gratissima.

14 Quapropter exactissimo iudicio circa hanc partem 25 studiorum examinanda sunt omnia. primum, quos imitemur: nam sunt plurimi, qui similitudinem pessimi cuiusque et corruptissimi concupierint: tum in

---

B(Bn Bg N E) H P] 2 quae *om.* b H simillimae B simplicissimae b (H) quaeque pars (*sic*) maxime b H *om.* B P 3 utique H *s. l. add.* P *add.* b *om.* B differantur E 4 simili b H 7 venit b H 8 subest et natura E ficta E P[1] 9 accomodatur b H P quod facit ut b H 10 habent b H 11 quod] quam b H dissimulata b H assimul- E 12 maximae Bg[1] N 13 vis] nis b H P nes E 15 quaedam *om.* b *om. ras.* H 17 arbitrabantur b H cum et *Ed. Colon.* et cum B H cum P 22 sit *extinctum* P est *Ha.* 25 al (alia H) exanimanda b H 26 imitetur B al imitendum b H 27 concupierunt P (H) tum in] deinde ex (in P) E P

ipsis, quos elegerimus, quid sit, ⟨ad⟩ quod nos efficiendum comparemus. nam in magnis quoque auc- 15
toribus incidunt aliqua vitiosa et a doctis inter ipsos
etiam mutuo reprehensa: atque utinam tam bona imi-
tantes dicerent melius quam mala peius dicunt. nec 5
vero saltem his, quibus ad evitanda vitia iudicii satis
fuit, sufficiat imaginem virtutis effingere et solam,
ut ⟨ita⟩ dixerim, cutem vel potius illas Epicuri figuras,
quas e summis corporibus dicit effluere. hoc autem 16
his accidit, qui non introspectis penitus virtutibus ad 10
primum se velut aspectum orationis aptarunt: et cum
iis felicissime cessit imitatio, verbis atque numeris sunt
non multum differentes, vim dicendi atque inventionis
non adsecuntur, sed plerumque declinant in peius et
proxima virtutibus vitia comprehendunt fiuntque pro 15
grandibus tumidi, pressis exiles, fortibus temerarii,
laetis corrupti, compositis exultantes, simplicibus negle-
gentes. ideoque qui horride atque incomposite quid- 17
libet illud frigidum et inane extulerunt, antiquis se
pares credunt, qui carent cultu atque sententiis, Atticis 20
[scilicet], qui praecisis conclusionibus ** obscuri Sal-
lustium atque Thucydidem superant, tristes ac ieiuni
Pollionem aemulantur, otiosi et supini, si quid modo
longius circumduxerunt, iurant ita Ciceronem locu- 24
turum fuisse. noveram quosdam, qui se pulchre ex- 18
pressisse genus illud caelestis huius in dicendo viri
sibi viderentur, si in clausula posuissent 'esse vide-

---

8 Epicuri Ep. 1, 48

B(BnBgNE)HP] 1 ad *add. Re.* 5 dicunt *Ba. corr.* P dicant BHP[1] 6 his E is H iis BnBgNP iudicii satis] iudicatis bH 8 ita *add. Ha.* sic *add. corr.* P 9 quae summis B se *super* ae *add.* b quae se s. H 10 inprospectis bH 12 in numeris E 18/19 qui licet bH qu*am*libet P 20 parent bH atticis EbHP[2] attici B atticos P[1]*?* 21 scilicet BH *om.* EP *lac. significavi supplens fere* ⟨arguti sunt, philosophis:⟩ obscuri S. e. q. s. 22 ac] et P ieiuli b(H) 25 quoddam bH 27 si *om.* bH potuissent B (*corr.* b)

atur'. ergo primum est, ut quod imitaturus est quisque intellegat et, quare bonum sit, sciat.

19 Tum in suscipiendo onere consulat suas vires. nam quaedam sunt imitabilia, quibus aut infirmitas naturae 5 non sufficiat aut diversitas repugnet. ne, cui tenue ingenium erit, sola velit fortia et abrupta, cui forte quidem, sed indomitum, amore subtilitatis et vim suam perdat et elegantiam quam cupit non persequatur: 9 nihil est enim tam indecens, quam cum mollia dure 20 fiunt. atque ego illi praeceptori, quem institueram in libro secundo, credidi non ea sola docenda esse, ad quae quemque discipulorum natura compositum videret: nam is et adiuvare debet quae in quoque eorum invenit bona, et, quantum fieri potest, adicere quae 15 desunt et emendare quaedam et mutare: rector enim est alienorum ingeniorum atque formator. difficilius 21 est ⟨maturo⟩ naturam suam fingere, sed ne ille quidem doctor, quamquam omnia quae recta sunt velit esse in suis auditoribus quam plenissima, in eo tamen, 20 cui naturam obstare viderit, laborabit.

Id quoque vitandum, in quo magna pars errat, ne in oratione poetas nobis et historicos, in illis operibus 22 oratores aut declamatores imitandos putemus. sua cuique proposito lex, suus decor est: nec comoedia in 25 cothurnos adsurgit, nec contra tragoedia socco ingreditur. habet tamen omnis eloquentia aliquid commune: id imitemur quod commune est.

23 Etiam hoc solet incommodi accidere iis, qui se uni

B(BnBgNE)HP] 3 vires] scires b res H 4 inimitabilia EP infinitas Bg[1] 5 sufficit an bH et ne E 6 qui BHP[1] 7 sublimitatis P 10 instituebam bH 11 credi bH tradidi P 11/12 ad quae quenque (*sic*) E,(P[2]) ad quae quāē (*vel* quem) BHP[1] 13 nam *om.* bH iuvare E debent bH 17 *supplevi* 19/20 tamen hi cui bH (*i. e.* tamen hic ubi, *neglecto* in eo?) 21 inquid magna bH 23/24 tua cuiusque bH 24 propositio BH proposita P suus cuique d. bH (suis), P 25 soculo bH 27 id *om.* bH 28 in commedia acc. b incō acc. H eius quis eum bH

alicui generi dediderunt, ut, si asperitas iis placuit alicuius, hanc etiam in leni ac remisso causarum genere non exuant: si tenuitas aut iucunditas, in asperis gravibusque causis ponderi rerum parum respondeant: cum sit diversa non causarum modo inter 5 ipsas condicio, sed in singulis etiam causis partium, sintque alia leniter alia aspere, alia concitate alia remisse, alia docendi alia movendi gratia dicenda; quorum omnium dissimilis atque diversa inter se ratio 9 est. itaque ne hoc quidem suaserim, uni se alicui pro- 24 prie, quem per omnia sequatur, addicere. longe perfectissimus Graecorum Demosthenes, aliquid tamen aliquo in loco melius alii (plurima ille). sed non qui maxime imitandus, et solus imitandus est. quid ergo? 25 non est satis omnia sic dicere, quo modo M. Tullius 15 dixit? mihi quidem satis esset, si omnia consequi possem. quid tamen noceret vim Caesaris, asperitatem Caelii, diligentiam Polionis, iudicium Calvi quibusdam in locis adsumere? nam praeter id quod prudentis 26 est, quod in quoque optimum est, si possit, suum 20 facere, tum in tanta rei difficultate unum intuentes vix aliqua pars sequitur. ideoque cum totum exprimere quem elegeris paene sit homini inconcessum, plurium bona ponamus ante oculos, ut aliud ex alio haereat, et quo quidque loco conveniat aptemus. 25

Imitatio autem (nam saepius idem dicam) non sit 27 tantum in verbis. illuc intendenda mens, quantum

B(BnBgNE)HP] 3 aut] ac bEH iuditas BnBg nuditas NEP 4 in ponderi bH 5 respondeat bH 7 que] qu (*sic*) b quique H conciliate b concilitate H *deinde* alia aspera *repetit* bH 8 moriendi bH dicitda b dicit H 9 divisa bH 10 suaserimus b (saus-) H uni se] non bH 10/11 propria b (*non* H) 11 addicere longe] addici rei omnem bH longe omnium perf. P 14 imitandus et solus *om.* P *addens s. l.* etiam (?) solus et solus imitandus *om.* bH 16 mihi] nihil bH 17 vi bH 18 caeli b(H) 21 intuentis bH 23 sunt bH 24 alium bH 25 quod de cuique bH quod cuique P loco *om.* P longo bH veniat B 27 quantum] que cum bH

ferit illis viris decoris in rebus atque personis, quod consilium, quae dispositio, quam omnia, etiam quae delectationi videantur data, ad victoriam spectent: quid agatur prohoemio, quae ratio et quam varia nar-
5 randi, quae vis probandi ac refellendi, quanta in adfectibus omnis generis movendis scientia, quamque laus ipsa popularis utilitatis gratia adsumpta, quae tum est pulcherrima, cum sequitur, non cum arces-
28 situr. haec si perviderimus, tum vere imitabimur. qui
10 vero etiam propria his bona adiecerit, ut suppleat quae derant, circumcidat si quid redundabit, is erit, quem quaerimus, perfectus orator: quem nunc consummari potissimum oporteat, cum tanto plura exempla bene dicendi supersunt, quam illis, qui adhuc summi sunt,
15 contigerunt. nam erit haec quoque laus eorum, ut priores superasse, posteros docuisse dicantur.

[QUO MODO SCRIBENDUM SIT]

1 III. Et haec quidem auxilia extrinsecus adhibentur: in iis autem, quae nobis ipsis paranda sunt, ut laboris,
20 sic utilitatis etiam longe plurimum adfert stilus. nec inmerito M. Tullius hunc 'optimum effectorem ac magistrum dicendi' vocat, cui sententiae personam L. Crassi in disputationibus quae sunt de oratore adsignando iudicium suum cum illius auctoritate

21 de orat. 1, 33, 150

B(BnBgNE)HP] 2 quod omne iam quae b(H) 3 data] nata *Kroll* 5 reffelli b(H) 5/6 in actibus bH 6 omnibus H movendi BH 6 quamque—7 gratia *om.* bH 8 cum est p. bH 9 haec cum si H imitabitur bH 10 ut *om.* b 11 deerant NEP deerunt *Francius* renunciabit is b, *om.* H 13 oporteat bH oportebat BP 14 qua supersunt quam H (*om.* quam) b 16 poteras bH (*futtilia librorum* bH *vitia amplius non adnotantur*) 19 in iis autem *om.* H autem *om.* b 21 effectorum Bg[1]

coniunxit. scribendum ergo quam diligentissime et 2
quam plurimum. nam ut terra alte refossa generandis
alendisque seminibus fecundior [fit], sic profectus non
a summo petitus studiorum fructus et fundit uberius
et fidelius continet. nam sine hac quidem constantia 5
ipsa illa ex tempore dicendi facultas inanem modo
loquacitatem dabit et verba in labris nascentia. illic 3
radices, illic fundamenta sunt, illic opes velut sanc-
tiore quodam aerario conditae, unde ad subitos quo-
que casus cum res exiget, proferantur. vires faciamus 10
ante omnia, quae sufficiant labori certaminum et usu
non exhauriantur. nihil enim rerum ipsa natura voluit 4
magnum effici cito praeposuitque pulcherrimo cuique
operi difficultatem, quae nascendi quoque hanc fecerit
legem, ut maiora animalia diutius visceribus parentis 15
continerentur.

Sed cum sit duplex quaestio, quo modo et quae
maxime scribi oporteat, iam hinc ordinem sequar. sit 5
primo vel tardus dum diligens stilus, quaeramus op-
tima nec protinus offerentibus se gaudeamus, adhi- 20
beatur iudicium inventis, dispositio probatis: dilectus
enim rerum verborumque agendus est et pondera
singulorum examinanda. post subeat ratio conlocandi
versenturque omni modo numeri, non ut quodque se 24
proferet verbum occupet locum. quae quidem ut dili- 6
gentius exsequamur, repetenda saepius erunt scrip-
torum proxima. nam praeter id, quod sic melius iun-
guntur prioribus sequentia, calor quoque ille cogi-
tationis, qui scribendi mora refrixit, recipit ex integro

B(BnBgNE)HP] 1 convinxit E igitur E 2 altius effossa *corr.* P 3 fit *om.* BH *s. l.* P 4 et fundit P effundit B effunditur bH 5 constantia *Ge.* conscientia BHP 9 aerarios b(H) reconditae P 10 exiget bHNP exigent BnBg exigit E 13 effigi bH que *om.* b 15 diutius BP diiunctis bH 18 hunc *Ob.* 19 tardis Bg (i *del.* b) 20 nec primus efferentibus bH se offerentibus P 21 delectus EP 23 postea P potest bH 25 properet bH proferat B,P[1]? 26/27 scriptorum E *corr.* P scriptorem BHP[1]

vires et velut repetito spatio sumit impetum: quod in
certamine saliendi fieri videmus, ut conatum longius
petant et ad illud, quo contenditur, spatium cursu
4 ferantur, utque in iaculando brachia reducimus et ex-
7 pulsuri tela nervos retro tendimus. interim tamen, si
feret flatus, danda sunt vela, dum nos indulgentia
illa non fallat: omnia enim nostra, dum nascuntur,
placent: alioqui nec scriberentur. sed redeamus ad
8 iudicium et retractemus suspectam facilitatem. sic
10 scripsisse Sallustium accepimus, et sane manifestus
est etiam ex opere ipso labor. Vergilium quoque pau-
cissimos die composuisse versus auctor est Varius.
9 oratoris quidem alia condicio est: itaque hanc moram
et sollicitudinem initiis impero. nam primum hoc
15 constituendum, hoc optinendum est, ut quam optime
scribamus: celeritatem dabit consuetudo. paulatim res
facilius se ostendent, verba respondebunt, compositio
sequetur, cuncta denique ut in familia bene instituta
10 in officio erunt. summa haec est rei: cito scribendo
20 non fit ut bene scribatur, bene scribendo fit ut cito.
sed tum maxime, cum facultas illa contigerit, resi-
stamus, ut provideamus et ferentes equos frenis qui-
busdam coerceamus, quod non tam moram faciet quam
novos impetus dabit. neque enim rursus eos, qui robur
25 aliquod in stilo fecerint, ad infelicem calumniandi se
11 poenam alligandos puto. nam quo modo sufficere offi-
ciis civilibus possit qui singulis actionum partibus
insenescat? sunt autem quibus nihil sit satis: omnia
mutare, omnia aliter dicere quam occurrit velint, in-

B(BnBgNE)HP] 1 repetitum E 2 conatu bH 5 nervis bH 5/6 si fuerit *corr.* P 11 labore bH 12 Varius *Spa.* varus *ll.* 14 et hanc sollicitudinem E pr. hoc] pr. est bH 17 ostendit bH 18 persequetur b prosequetur H bene *om.* bH 22 ut] et bH ut provideamus *del. Bursian* et ferentes (ferens *intrans.*)] efferentes B efferentis bH *ferentes P 24 nec enim P 25 aliquid BH aliquando E 27 possit] sit bH

creduli quidam et de ingenio suo pessime meriti, qui
diligentiam putant, facere sibi scribendi difficultatem.
nec promptum est dicere, utros peccare validius putem, 12
quibus omnia sua placent an quibus nihil. accidit enim
etiam ingeniosis adulescentibus frequenter, ut labore 5
consumantur et in silentium usque descendant nimia
bene dicendi cupiditate. qua de re memini narrasse
mihi Iulium Secundum illum, aequalem meum atque
a me, ut notum est, familiariter amatum, mirae facun-
diae virum, infinitae tamen curae, quid esset sibi a 10
patruo suo dictum. is fuit Iulius Florus, in eloquentia 13
Galliarum, quoniam ibi demum exercuit eam, prin-
ceps, alioqui inter paucos disertus et dignus illa pro-
pinquitate. is cum Secundum, scholae adhuc operatum,
tristem forte vidisset, interrogavit, quae causa frontis 15
tam adductae? nec dissimulavit adulescens, tertium 14
iam diem esse, quod omni labore materiae ad scri-
bendum destinatae non inveniret exordium: quo sibi
non praesens tantum dolor, sed etiam desperatio in
posterum fieret. tum Florus adridens, numquid tu, 20
inquit, melius dicere vis quam potes? ita se res habet: 15
curandum est, ut quam optime dicamus, dicendum
tamen pro facultate: ad profectum enim opus est
studio, non indignatione. ut possimus autem scribere
etiam plura et celerius, non exercitatio modo prae- 25
stabit, in qua sine dubio multum est, sed etiam ratio:
si non resupini spectantesque tectum et cogitationem
murmure agitantes expectaverimus, quid obveniat,
⟨sed⟩ quid res poscat, quid personam deceat, quod sit
tempus, qui iudicis animus, intuiti humano quodam 30
modo ad scribendum accesserimus. sic nobis et initia
et quae secuntur natura ipsa praescribit. certa sunt 16

B(BnBgNE)HP] 4 enim *del. corr.* P *om.* E 10 quod P[1] 16 adducentae b (-tem) H 17 quod] ex quo *corr.* P 21 potest BH 23 ad profectum] adfecero tum bH 25 plura celerius H (*non* b) P 27 que tectum *om.* b tectum *om.* H 29 *suppl. Ed. vett.* quid sit E quod sunt (*sic*) bH

enim pleraque et, nisi coniveamus, in oculos incurrunt: ideoque nec indocti nec rustici diu quaerunt, unde incipiant: quo pudendum est magis, si difficultatem facit doctrina. non ergo semper putemus optimum esse quod latet: inmutescamus alioqui, si nihil
17 dicendum videatur, nisi quod non invenimus. diversum est huic eorum vitium, qui primo decurrere per materiam stilo quam velocissimo volunt et sequentes calorem atque impetum ex tempore scribunt: hanc silvam vocant. repetunt deinde et componunt quae effuderant: sed verba emendantur et numeri, manet
18 in rebus temere congestis quae fuit levitas. protinus ergo adhibere curam rectius erit atque ab initio sic opus ducere, ut caelandum, non ex integro fabricandum sit. aliquando tamen adfectus sequemur, in quibus fere plus calor quam diligentia valet.

Satis apparet ex eo, quod hanc scribentium neglegentiam damno, quid de illis dictandi deliciis sen-
19 tiam. nam in stilo quidem quamlibet properato dat aliquam cogitationi moram non consequens celeritatem eius manus: ille, cui dictamus, urget, atque interim pudet etiam dubitare aut resistere aut mutare quasi
20 conscium infirmitatis nostrae timentis. quo fit ut non rudia tantum et fortuita, sed inpropria interim, dum sola est conectendi sermonis cupiditas, effluant, quae nec scribentium curam nec dicentium impetum consequantur. at idem ille, qui excipit, si tardior in scribendo aut inertior intellegendo velut offensator fuit, inhibetur cursus, atque omnis, quae erat, concepta

---

B(BnBgNE)HP] 2 ideoque bH ideo BP 4 faciat b (*non* H) semper *om.* E *post* putemus *add.* P 5 latet ne P latet in bH 12 concestis bH contextis P[2] 19 in *om.* bH *ras.* P et properato BH (et *del.* b) etiam praeparato E dato bH 21 eius *om.* bH 23 timentes EP 27 in *om.* bH 28 inertior EP incertior BgBnHN intellegendo] in legendo BP et diligendo bH in intellegendo *I. Mueller* fuerit P 29 conceptae *ll.* *corr.* *Re.*

mentis intentio mora et interdum iracundia excutitur.
tum illa, quae apertiorem animi motum secuntur quae- 21
que ipsa animum quodam modo concitant, quorum
est iactare manum, torquere vultum, sinum et latus
interim obiurgare, quaeque Persius notat, cum leviter 5
dicendi genus significat, 'nec pluteum', inquit, 'caedit
nec demorsos sapit unguis', etiam ridicula sunt, nisi
cum soli sumus. denique ut semel quod est potentis- 22
simum dicam, secretum, quod dictando perit, atque
liberum arbitris locum et quam altissimum silentium 10
scribentibus maxime convenire nemo dubitaverit. non
tamen protinus audiendi qui credunt aptissima in hoc
nemora silvasque, quod illa caeli libertas locorumque
amoenitas sublimem animum et beatiorem spiritum 14
parent. mihi certe εὐδαίμων [iucundus] hic magis 23
quam studiorum hortator videtur esse secessus. nam-
que illa, quae ipsa delectant, necesse est avocent ab
intentione operis destinati. neque enim se bona fide
in multa simul intendere animus totum potest, et
quocumque respexit, desinit intueri quod propositum 20
erat. quare silvarum amoenitas et praeterlabentia flu- 24
mina et inspirantes ramis arborum aurae volucrum-
que cantus et ipsa late circumspiciendi libertas ad se
trahunt, ut mihi remittere potius voluptas ista vi- 24
deatur cogitationem quam intendere. Demosthenes 25
melius, qui se in locum, ex quo nulla exaudiri vox
et ex quo nihil prospici posset, recondebat, ne aliud
agere mentem cogerent oculi. ideoque lucubrantes si-

---

6 sat. 1, 106

B(BnBgNE),HP] 2 apertiorem EP aptiorem *rell.* altiorem *Ed. Colon.* 4 sinum et latus] sinti elatus (-let- b) bH simul et BP vertere latus *mg.* P 7 ungues bE 8 soli simus b solis H 8/9 potissimum bHP 9 quod B in bHP 10 arbitrii E 13 locorum bH 15 *an* eudemon ducundus? uidemoni iucundus H iucundus (ioc- EP) BP *cf. p. 38, 20 et adn. p. 143, 10* εὐδαιμονικός *Röhl* 17 ipsa quae P 21 erat] fuerat P 22 ramis P rami BH 24/25 videatur ista voluptas N

lentium noctis et clausum cubiculum et lumen unum
26 velut tectos maxime teneat. sed cum in omni studiorum genere, tum in hoc praecipue bona valetudo, quaeque eam maxime praestat, frugalitas necessaria est,
5 cum tempora ab ipsa rerum natura ad quietem refectionemque nobis data in acerrimum laborem convertimus. cui tamen non plus inrogandum est quam
27 quod somno supererit aut ⟨non⟩ deerit. obstat enim diligentiae scribendi etiam fatigatio et abunde, si va-
10 cet, lucis spatia sufficiunt: occupatos in noctem necessitas agit. est tamen lucubratio, quotiens ad eam integri ac refecti venimus, optimum secreti genus.

28 Sed silentium et secessus et undique liber animus ut sunt maxime optanda, ita non semper possunt con-
15 tingere, ideoque non statim, si quid obstrepet, abiciendi codices erunt et deplorandus dies, verum incommodis repugnandum et hic faciendus usus, ut omnia, quae impedient, vincat intentio: quam si tota mente in opus ipsum derexeris, nihil eorum, quae
20 oculis vel auribus incursant, ad animum perveniet.
29 an vero frequenter etiam fortuita hoc cogitatio praestat, ut obvios non videamus et itinere deerremus: non consequemur idem, si et voluerimus? non est indulgendum causis desidiae. nam si non nisi refecti, non
25 nisi hilares, non nisi omnibus aliis curis vacantes studendum existimarimus, semper erit propter quod no-
30 bis ignoscamus. quare in turba, itinere, conviviis etiam faciat sibi cogitatio ipsa secretum. quid alioqui fiet, cum in medio foro, tot circumstantibus iudiciis, iur-

---

B(BnBgNE),HP] 2 et velut b(H) tectos *Ed. Leid.* rectos *ll.* 5 ab] ipsa cum bH et ab E 8 aut BHP^1 haud *corr.* P *suppl. Ki.* 11 tamen] enim P 14 possunt semper EP 18 impediunt P inventio bH 19 direxeris NEHP 21 at vero E fortuitam Bg fortuitu H haec E(P) 22 itinere EP ita ne B ita H erremus bH 23 consequamur P 25 hilares] nihil āps bH 26 existimaverimus EP 27 in itinere in conv. E

giis, fortuitis etiam clamoribus, erit subito continua oratione dicendum, si particulas, quas ceris mandamus, nisi in solitudine reperire non possumus? propter quae idem ille tantus amator secreti Demosthenes in litore, in quo se maximo cum sono fluctus inlideret, (5) meditans consuescebat contionum fremitus non expavescere.

(31) Illa quoque minora (sed nihil in studiis parvum est) non sunt transeunda: scribi optime ceris, in quibus facillima est ratio delendi, nisi forte visus infirmior (10) membranarum potius usum exiget, quae ut iuvant aciem, ita crebra relatione, quoad intinguntur calami, morantur manum et cogitationis impetum frangunt. (32) relinquendae autem in utrolibet genere contra erunt vacuae tabellae, in quibus libera adiciendi sit excur- (15) sio. nam interim pigritiam emendandi angustiae faciunt aut certe novorum interpositione priora confundant. ne latas quidem ultra modum esse ceras velim, expertus iuvenem studiosum alioqui praelongos habuisse sermones, quia illos numero versuum metieba- (20) tur, idque vitium, quod frequenti admonitione corrigi non potuerat, mutatis codicibus esse sublatum. (33) debet vacare etiam locus, in quo notentur quae scribentibus solent extra ordinem, id est ex aliis, quam qui sunt in manibus loci, occurrere. inrumpunt enim optimi (25) nonnumquam sensus, quos neque inserere oportet neque differre tutum est, quia interim elabuntur, interim memoriae sui intentos ab alia inventione declinant ideoque optime sunt in deposito.

B(BnBgNE),HP] 5 se *om.* EP inlideretur P 8 parvum BP parum bE(H) 10 forte BP foret bH 12 crebro relationi BHP[1] *corr.* P[2] crebra relaxatione *Kroll* intinguntur EP intinguitur BnBgN intinguuntur *corr.* N *mg.* Bn inguitur bH 13 morantur BP repetione morantur bH 14 erunt bH eum BP 15 adiciendi bP[2] adicienda BHP[1] adiciendo *Bursian* 17/18 confundantur P -dunt *alii* 18 esse *om.* NE 19/20 aluisse b aluis H 20 quia BP[2] qui bHP[1] 22 *hic in* E *fol. 124v sequuntur verba 10, 1, 46 sq.* 25 inrumpent H 26/27 nec differre P

[DE EMENDATIONE]

1 IV. Sequitur emendatio, pars studiorum longe utilissima: neque enim sine causa creditum est stilum non minus agere, cum delet. huius autem operis est 5 adicere, detrahere, mutare. sed facilius in iis simpliciusque iudicium, quae replenda vel deicienda sunt: premere vero tumentia, humilia extollere, luxuriantia adstringere, inordinata digerere, soluta componere, 9 exultantia coercere duplicis operae: nam et damnanda 2 sunt quae placuerant et invenienda quae fugerant. nec dubium est optimum esse emendandi genus, si scripta in aliquod tempus reponantur, ut ad ea post intervallum velut nova atque aliena redeamus, ne nobis 14 scripta nostra tamquam recentes fetus blandiantur. 3 sed neque hoc contingere semper potest praesertim oratori, cui saepius scribere ad praesentis usus necesse est, et ipsa emendatio finem habet. sunt enim qui ad omnia scripta tamquam vitiosa redeant et, quasi nihil fas sit rectum esse quod primum est, melius 20 existiment quidquid est aliud, idque faciant, quotiens librum in manus resumpserunt, similes medicis etiam integra secantibus. accidit itaque ut cicatricosa sint 4 et exsanguia et cura peiora. sit ergo aliquando quod placeat aut certe quod sufficiat, ut opus poliat lima, 25 non exterat. temporis quoque esse debet modus. nam quod Cinnae Smyrnam novem annis accepimus scriptam et panegyricum Isocratis, qui parcissime, decem annis dicunt elaboratum, ad oratorem nihil pertinet, cuius nullum erit, si tam tardum fuerit, auxilium.

B (BnBgN), HP] 8 digerere] dirigere NP (*om.* bH) 18 vitiosa bHP vitia B 26 accipimus Bg 27/28 parcissimum e decem (p. decem H) bH 29 nullum bHP multum B

[QUAE SCRIBENDA SINT PRAECIPUE]

V. Proximum est, ut dicamus, quae praecipue scribenda sint ἕξιν parantibus. ⟨non est huius⟩ quidem operis, ut explicemus, quae sint materiae, quae prima aut secunda aut deinceps tractanda sint (nam id factum est iam primo libro, quo puerorum, et secundo, quo iam robustorum studiis ordinem dedimus), sed, de quo nunc agitur, unde copia ac facilitas maxime veniat. (1; 5; 9)

Vertere Graeca in Latinum veteres nostri oratores optimum iudicabant. id se L. Crassus in illis Ciceronis de Oratore libris dicit factitasse: id Cicero sua ipse persona frequentissime praecipit, quin etiam libros Platonis atque Xenophontis edidit hoc genere tralatos: id Messalae placuit, multaeque sunt ab eo scriptae ad hunc modum orationes, adeo ut etiam cum illa Hyperidis pro Phryne difficillima Romanis subtilitate contenderet. et manifesta est exercitationis huiusce ratio. nam et rerum copia Graeci auctores abundant et plurimum artis in eloquentiam intulerunt et hos transferentibus verbis uti optimis licet: omnibus enim utimur nostris. figuras vero, quibus maxime ornatur oratio, multas ac varias excogitandi etiam necessitas quaedam est, quia plerumque a Graecis Romana dissentiunt. (2; 15; 3; 20; 25)

---

11 1, 34, 155   12 nusquam

B(BnBgN),HP] 3 sint *Ba.* sunt *ll.* hexim (hec in Bg hoc exim N) parantibus B hec exporantibus (-per- H[2]) H exsperantibus b et exuberantis *corr.* P *suppl. Bursian* quidem B id qua idem bH id quidem est *corr.* P 4 explicemus BP exemplice meus (meis H) bH, *in quo* exemplicemus *latet* sunt P 6 iam *Ha.* etiam *ll.* 7 iam *om.* bH, *quo accepto* robustiorum *cum* T *scribendum* 11 iudicarant bH id se BP ipse bH 12 oratoris b orator is̄ H 14 atque] et P 14/15 translatos NP 15 id] in bH 16 adhuc BnBgH 18 contendere bH 23 ac] et P 25 dissentiant BnBg

4 Sed et illa ex Latinis conversio multum et ipsa contulerit. ac de carminibus quidem neminem credo dubitare, quo solo genere exercitationis dicitur usus esse Sulpicius. nam et sublimis spiritus adtollere orationem
5 potest, et verba poetica libertate audaciora non praesumunt eadem proprie dicendi facultatem. sed et ipsis sententiis adicere licet oratorium robur et omissa sup-
5 plere, effusa substringere. neque ego paraphrasin esse interpretationem tantum volo, sed circa eosdem sen-
10 sus certamen atque aemulationem. ideoque ab illis dissentio, qui vertere orationes Latinas vetant, quia optimis occupatis, quidquid aliter dixerimus, necesse sit esse deterius. nam neque semper est desperandum aliquid illis, quae dicta sunt, melius posse reperiri,
15 neque adeo ieiunam ac pauperem natura eloquentiam fecit, ut una de re bene dici nisi semel non possit.
6 nisi forte histrionum multa circa voces easdem variare gestus potest, orandi minor vis, ut dicatur aliquid, post quod in eadem materia nihil dicendum sit.
20 sed esto neque melius quod invenimus esse neque par,
7 est certe proximis locus. an vero ipsi non bis ac saepius de eadem re dicimus et quidem continuas nonnumquam sententias? nisi forte contendere nobiscum possumus, cum aliis non possumus. nam si uno ge-
25 nere bene diceretur, fas erat existimari praeclusam nobis a prioribus viam: nunc vero innumerabiles sunt
8 modi plurimaeque eodem viae ducunt. sua brevitati

B(BnBgN),HP] 1 etiam illa P 5 audaciora *corr.* P audaciore bH audacior B non bH, *ras.* P et B 6 eadem M eandem BHP 7 liceat P[1] 8 effusa bH et effusa P et omissa B esse *om.* H 13 illud *super* est *add.* b, illud *pro* est H 16 nisi BP non bH 17 nisi forte *om.* H muta BgH 19 post] preter P 20 sed *om.* bH nec par P 21 non bis *Ed. Colon.* nobis *ll.* 23 contendere BP adintendere bH 24 cum aliis—possumus *in mg.* Bg, *om.* H 25 diceretur bH dicetur BP erit P 26 nobis bHP in nobis B viam BH viam in dicendo P nunc vere B numero bH

gratia, sua copiae, alia translatis virtus, alia propriis, hoc oratio recta, illud figura declinata commendat. ipsa denique utilissima est exercitationi difficultas. quid quod auctores maximi sic diligentius cognoscuntur? non enim scripta lectione secura transcurrimus, 5 sed tractamus singula et necessario introspicimus et, quantum virtutis habeant, vel hoc ipso cognoscimus, quod imitari non possumus.

Nec aliena tantum transferre, sed etiam nostra pluri- 9 bus modis tractare proderit, ut ex industria sumamus 10 sententias quasdam easque versemus quam numerosissime, velut eadem cera aliae aliaeque formae duci solent. plurimum autem parari facultatis existimo ex 10 simplicissima quaque materia. nam illa multiplici personarum, causarum, temporum, locorum, dictorum, 15 factorum diversitate facile delitescet infirmitas, tot se undique rebus, ex quibus aliquam adprehendas, offerentibus. illud virtut⟨is iustum⟩ indicium est, fundere 11 quae natura contracta sunt, augere parva, varietatem similibus, voluptatem expositis dare et bene dicere 20 multa de paucis.

In hoc optime facient infinitae quaestiones, quas vocari thesis diximus, quibus Cicero iam princeps in re publica exerceri solebat. his confinis est destructio 12 et confirmatio sententiarum. nam cum sit sententia 25 decretum quoddam atque praeceptum, quod de re, idem de iudicio rei quaeri potest. tum loci communes, quos etiam scriptos ab oratoribus scimus. nam qui haec recta tantum et in nullos flexus recedentia co-

---

B (Bn Bg N), H P] 1 sua copiae P sua copia B ut b H 4/5 cognoscantur b H 7 ipsi b H 8 possimus b H 10 tractamus b tractē re H 12 in alia aliasque formas (forma H) b H 13 parare B H 14 nam in illa *Re.* 17 aliquem B H 18 virtutis iustum] virtutum (virtutis *corr.* P) *ll.* 19 parva] parte b H 24 his b H P hic B restructio b H 26 quoddam *om.* H de reo P 27 tum b H P cum B 29 *sq.* copiose b, (comp-) H, *ras.* P compositione B

piose tractaverit, utique in illis plures excursus recipientibus magis abundabit eritque in omnis causas
13 gratus: omnes enim generalibus quaestionibus constant. nam quid interest 'Cornelius tribunus plebis,
5 quod codicem legerit, reus sit', an quaeramus: 'violeturne maiestas, si magistratus rogationem suam populo ipse recitarit?' 'Milo Clodium rectene occiderit' veniat in iudicium, an 'oporteatne insidiatorem interfici vel perniciosum rei publicae civem, etiam si non
10 insidietur': 'Cato Marciam honestene tradiderit Hortensio' an 'conveniatne res talis bono viro.' de per-
14 sonis iudicatur, sed de rebus contenditur. declamationes vero, quales in scholis rhetorum dicuntur, si modo sunt ad veritatem accommodatae et orationi-
15 bus similes, non tantum dum adulescit profectus, sunt utilissimae, quae inventionem dispositionem pariter exercent, sed etiam cum est consummatus ac iam in foro clarus: alitur enim atque enitescit velut
19 pabulo laetiore facundia et adsidua contentionum
15 asperitate fatigata renovatur. quapropter historiae nonnumquam ubertas in aliqua exercendi stili parte ponenda et dialogorum libertate gestiendum. ne carmine quidem ludere contrarium fuerit, sicut athletae, remissa quibusdam temporibus ciborum atque exer-
25 citationum certa necessitate, otio et iucundioribus
16 epulis reficiuntur. ideoque mihi videtur M. Tullius tantum intulisse eloquentiae lumen, quod in hos quoque studiorum secessus excurrit. nam si nobis sola materia fuerit ex litibus, necesse est deteratur fulgor

---

B(BnBgN)HP] 1/2 recipientium b 2/3 causas gratus B, *corr.* P causa seratus (-tas H) bH casus gratus P[1] causas paratus *Gebhard* 3 omnis enim H quaestionibus *om.* bH 3/4 constat bH 5 quaeratur P 7 recitaverit P recitavit H 8 an *om.* BP[1] ne] nec bH 9 si non] nisi *s. l. add.* b si non nisi H 15 adulescent H profectus BP iuventus (inv- H) bH profectui *Bursian* 16 quae] quia *Ha.*, *puto* qua *adverb. cf. 1, 8, 6 adn.* et dispositionem *Edd.* 17 consummatis H 24 atque *om.* BP[1], *s. l. add.* bP[2] 29 deteretur bH

et durescat articulus et ipse ille mucro ingenii cotidiana pugna retundatur.

17 Sed quem ad modum forensibus certaminibus exercitatos et quasi militantis reficit ac reparat haec velut sagina dicendi, sic adulescentes non debent nimium 5 in falsa rerum imagine detineri et inanibus simulacris usque adeo, ut difficilis ab his digressus sit, adsuefacere, ne ab illa, in qua prope consenuerunt, umbra vera discrimina velut quendam solem reformident. 18 quod accidisse etiam M. Porcio Latroni, qui primus clari 10 nominis professor fuit, traditur, ut, cum ei summam in scholis opinionem optinenti causa in foro esset oranda, inpense petierit, uti subsellia in basilicam transferrentur. ita illi caelum novum fuit, ut omnis eius eloquentia contineri tecto ac parietibus videretur. 15 19 quare iuvenis, qui rationem inveniendi eloquendique a praeceptoribus diligenter acceperit (quod non est infiniti operis, si docere sciant et velint), exercitationem quoque modicam fuerit consecutus, oratorem sibi aliquem, quod apud maiores fieri solebat, deligat, 20 quem sequatur, quem imitetur: iudiciis intersit quam plurimis et sit certaminis, cui destinatur, frequens spectator. 20 tum causas vel easdem, quas agi audierit, stilo et ipse componat, vel etiam alias, veras modo, et utrimque tractet et, quod in gladiatoribus fieri vide- 25 mus, decretoriis exerceatur, ut fecisse Brutum diximus pro Milone. melius hoc quam rescribere veteribus orationibus, ut fecit Cestius contra Ciceronis actionem habitam pro eodem, cum alteram partem satis nosse non posset ex sola defensione. 30

B (BnBgN), HP] 3/4 excitatos BH 4 militantis bH -tes BP 6 se simulacris *Frotscher* 7 difficilius H 7/8 assuescere *Zumpt* 8 consuerunt (-rint bH) BHP *corr. Re.* 10 M. *Spa.* in bH *om.* BP 11 ut BP aut b autem H 18 infiniti b finiti BHP 23 tum BP ē bH 24 vel BP sed vel H se vel b alias vel alias veras bH 25 utrimque *Ed. Gryph.* utrumque *ll.* 26 detectoris (del- H) bH derectoriis BP[1]

21 Citius autem idoneus erit iuvenis, quem praeceptor coegerit in declamando quam simillimum esse veritati et per totas ire materias, quarum nunc facillima et maxime favorabilia decerpunt. obstant huic, quod se-
5 cundo loco posui, fere turba discipulorum et consuetudo classium certis diebus audiendarum, nonnihil etiam persuasio patrum numerantium potius decla-
22 mationes quam aestimantium. sed, quod dixi primo, ut arbitror, libro, nec ille se bonus praeceptor ma-
10 iore numero quam sustinere possit onerabit et nimiam loquacitatem recidet, ut omnia, quae sunt in controversia, non, ut quidam volunt, quae in rerum natura, dicantur, et vel longiore potius dierum spatio laxabit
14 dicendi necessitatem vel materias dividere permittet.
23 diligenter effecta plus proderit quam plures inchoatae et quasi degustatae. propter quod accidit ut nec suo loco quidque ponatur, nec illa, quae prima sunt, servent suam legem, iuvenibus flosculos omnium partium in ea, quae sunt dicturi, congerentibus: quo fit
20 ut timentes, ne sequentia perdant, priora confundant.

[DE COGITATIONE]

1 VI. Proxima stilo cogitatio est, quae et ipsa vires ab hoc accipit et est inter scribendi laborem extemporalemque fortunam media quaedam et nescio an
25 usus frequentissimi. nam scribere non ubique nec semper possumus, cogitationi temporis ac loci plurimum est. haec paucis admodum horis magnas etiam causas complectitur: haec, quotiens intermissus est somnus, ipsis noctis tenebris adiuvatur: haec inter medios

---

B(BnBgN),HP] 1 idoneus **bH** si idoneus **BP** is id. *Ha.* 3 et[2] **BP** ut **bH** 8 *cf. 1, 2, 15* 10 sustineri **BH** 11 recidet *corr.* **P** recidere *ll.* 14 materiam si **BgH** materiam **P** 15 una enim *ante* diligenter *add.* **P** 19 quo **BP** quod **bH** 23 accipiet **b(H)** et **B**, *ras.* **P** *om.* **bH** est **BP** quae **H** est quae **b** 25 nec ubique **P** nam ubique **bH** 26 temporis ac loci **bHP** temporibus ac loco **B** 27 et horis **bH**

rerum actus aliquid invenit vacui nec otium patitur.
neque vero rerum ordinem modo, quod ipsum satis 2
erat, intra se ipsa disponit, sed verba etiam copulat
totamque ita contexit orationem, ut ei nihil praeter
manum desit: nam memoriae quoque plerumque in- 5
haerent fidelius quae nulla scribendi securitate
laxantur.

Sed ne ad hanc quidem vim cogitandi perveniri pot-
est aut subito aut cito. nam primum facienda multo 3
stilo forma est, quae nos etiam cogitantis sequatur: 10
tum adsumendus usus paulatim, ut pauca primum
complectamur animo, quae reddi fideliter possint, mox
per incrementa tam modica, ut onerari se labor ille
non sentiat, augenda vis et exercitatione multa con- 14
tinenda est, quae quidem maxima ex parte memoria 4
constat: ideoque aliqua mihi in illum locum differenda
sunt. eo tandem pervenit, ut is, cui non refragetur
ingenium, acri studio adiutus tantum consequatur, ut
ei tam quae cogitarit quam quae scripserit atque
edidicerit in dicendo fidem servent. Cicero certe Grae- 20
corum Metrodorum Scepsium et Empylum Rhodium
nostrorumque Hortensium tradidit quae cogitaverant
ad verbum in agendo rettulisse.

Sed si forte aliqui inter dicendum offulserit ex- 5
temporalis color, non superstitiose cogitatis demum 25

---

20 e libr. rhetor. frg. 2 H.

B(BnBgN),HP] 1 vacui bHP² vacuum BP¹ nec otium P² otium BP¹ nec experientium bH patitur *om.* H 3 intra BP inter bH sed *ras. corr.* P 4 totamque BP tamque bH 5 nam *corr.* Bn,P nam et BH 5/7 inhaerent—laxantur *Ed. Camp.* inhaeret—laxatur *ll.* 6 quae(que) *ll.* quod *corr.* P 9 multo *om.* P 12 possint BnNP possunt Bg possit bH 14 vis bH usu BP 17 tandem *Madvig* tamen *ll.* 18 ingenium *om.* bH 19 ei tam *Spa.* etiam B ei etiam bH ea (*ras. corr.*) etiam P quam quae P quamque bH quaeque BnBg quoque N 22 nostrorum P cogitaverint bH 24 aliquis P effulserit bH effluxerit P

est inhaerendum. neque enim tantum habent curae, ut non sit dandus et fortunae locus, cum saepe etiam scriptis ea, quae subito nata sunt, inserantur. ideoque
4 totum hoc exercitationis genus ita instituendum, ut
6 et digredi ex eo et redire in id facile possimus. nam ut primum est domo adferre paratam dicendi copiam et certam, ita refutare temporis munera longe stultissimum est. quare cogitatio in hoc praeparetur, ut nos fortuna decipere non possit, adiuvare possit. id autem
10 fiet memoriae viribus, ut illa, quae complexi animo sumus, fluant secura, non sollicitos et respicientes et una spe suspensos recordationis non sinant providere: alioquin vel extemporalem temeritatem malo quam
7 male cohaerentem cogitationem. peius enim quaeritur
15 retrorsus, quia, dum illa desideramus, ab aliis avertimur et ex memoria potius res petimus quam ex materia. plura sunt autem, si utrimque quaerendum est, quae inveniri possunt quam quae inventa sunt.

[QUEM AD MODUM EXTEMPORALIS FACILITAS
20 PARETUR ET CONTINEATUR]

□ 1 VII. Maximus vero studiorum fructus est et velut † primus quidam plius longi laboris ex tempore dicendi facultas, quam qui non erit consecutus, mea quidem sententia civilibus officiis renuntiabit et so-
25 lam scribendi facultatem potius ad alia opera convertet. vix enim bonae fidei viro convenit auxilium in publicum polliceri, quod praesentissimis quibusque

---

B(BnBgN),HP] 4 instituendum est (instituendē H) *Edd.* 5 redi in H regredi in P,N? 6 domum BHP[1] 7 refutari BP[1] res futuri H res futari b 11 simus P non BHP nec *s. l. corr.* P 12 praevidere B 15 retrorsum P dum bH cum BP 16 p. repetimus P 17 si utrimque P si utrumque B strictius utrumque bH si tutius utcumque *Jeep* 21 et *om.* b H 22 praemium quoddam *ras. corr.*, plius *punctis del.* P primus quidam plius BH *fort.* primatus quidam amplius 23 mea bHP ea B 26 bona (bone b) fide bH

periculis desit, intrare portum, ad quem navis accedere
nisi lenibus ventis vecta non possit: siquidem in- 2
numerabiles accidunt subitae necessitates vel apud
magistratus vel repraesentatis iudiciis continuo agendi.
quarum si qua, non dico cuicumque innocentium ci- 5
vium, sed amicorum ac propinquorum alicui evenerit,
stabitne mutus et salutarem petentibus vocem statim-
que, si non succurratur, perituris moras et secessum
et silentium quaeret, dum illa verba fabricentur et 9
memoriae insidant et vox ac latus praeparetur? quae 3
vero patitur hoc ratio, ut quisquam possit orator ali-
quando omittere casus? quid, cum adversario respon-
dendum erit, fiet? nam saepe ea, quae opinati sumus
et contra quae scripsimus, fallunt, ac tota subito causa
mutatur, atque ut gubernatori ad incursus tempesta- 15
tium, sic agenti ad varietatem causarum ratio mu-
tanda est. quid porro multus stilus et adsidua lectio 4
et longa studiorum aetas facit, si manet eadem quae
fuit incipientibus difficultas? perisse profecto confi-
tendum est praeteritum laborem, cui semper idem 20
laborandum est. neque ego hoc ago, ut ex tempore di-
cere malit, sed ut possit. id autem maxime hoc modo
consequemur.

Nota sit primum dicendi via: neque enim prius con- 5
tingere cursus potest quam scierimus, quo sit et qua 25
perveniendum. nec satis est non ignorare quae sint
causarum iudicialium partes, aut quaestionum or-
dinem recte disponere, quamquam ista sunt praecipua,
sed quid quoque loco primum sit ac secundum et dein-

B(BnBgN),HP] 1 portum at a͏ł intra possum (*ultima tria mg.* b) bH ad *om.* b ad quem *om.* H 2 nisi BP non bH 3 accedunt bH 5 quicumque bH (*i. e.* quoic-) 9 quaerat bH fabricantur (b) H 11 oratio BHP^{1} actio *Röhl* possit *Frotscher* sit *ll.* 12 omittere *Bonnell* mittere BHP^{2} mitteretur P^{1} muttire ad casus *conieceram* 15 incursum P^{1} 15/16 tempestatum bP 18 studio BnNP 23 consequimur bH 24 dicendi] ał dilagendi b ał aliquendi (*i. e.* eloquendi?) H 26 sint *Ba.* sunt BHP 28 sint bH 29 ac B: ad bH qd P et bH ac B, P?

ceps: quae ita sunt natura copulata, ut mutari aut
6 intervelli sine confusione non possint. quisquis autem
via dicet, utetur ante omnia rerum ipsa serie velut
duce, propter quod homines etiam modice exercitati
5 facillime tenorem in narrationibus servant. deinde,
quid quoque loco quaerant, scient, nec circumspecta-
bunt nec offerentibus se aliunde sensibus turbabuntur
nec confundent ex diversis orationem velut salientes
huc illuc nec usquam insistentes. postremo habebunt
10 modum et finem, qui esse citra divisionem nullus
7 potest, ⟨et⟩ expletis pro facultate omnibus, quae pro-
posuerint, pervenisse se ad ultimum sentient.

Et haec quidem ex arte, illa vero ex studio ut co-
piam sermonis optimi, quem ad modum praeceptum
15 est, comparemus, multo ac fideli stilo sic formetur
oratio, ut scriptorum colorem, etiam quae subito ef-
fusa sint, reddant, ut, cum multa scripserimus, etiam
8 multa dicamus. nam consuetudo et exercitatio facili-
tates maxime parit: quae si paulum intermissa fuerit,
20 non velocitas illa modo tardatur, sed ipsum ⟨os⟩ coit
atque concurrit. quamquam enim opus est naturali
quadam mobilitate animi, ut, dum proxima dicimus,
struere ulteriora possimus semperque nostram vocem
9 provisa et formata cogitatio excipiat: vix tamen aut
25 natura aut ratio in tam multiplex officium diducere
animum queat, ut inventioni, dispositioni, elocutioni,
ordini rerum verborumque, tum iis, quae dicit, quae
subiuncturus est, quae ultra spectanda sunt, adhibita
vocis, pronuntiationis, gestus observatione una suf-

B(BnBgN),HP] 3 dicet bH, *ras. corr.* P ducet B utetur *Bonnet* ducetur *ll.* 9 umquam bH 11 *suppl. Kroll* 16/17 effusa (effulsa bH) sunt bHP 17 etiamque bH 18 et *om.* BH 18/19 facilitatem B¹P facilitatē s̄ H 19 paululum NbH 20 *suppl. Ha.* coit *om.* H cit b 21 quamquam BP qui bH 22 animi *om.* P¹ ut *om.* bH 23 possumus bH 25 oratio Bg 26 elocutioni bP, (-ne) H *om.* B 27 verborum rerumque P 29 gestus] gestus in gestu bH observatione una P observationem (-num BgH) in luna (una bH) BH

ficiat. longe enim praecedat oportet intentio ac prae 10
se res agat, quantumque dicendo consumitur, tantum
ex ultimo prorogetur, ut, donec perveniamus ad finem,
non minus prospectu procedamus quam gradu, si non
intersistentes offensantesque brevia illa atque concisa 5
singultantium modo eiecturi sumus.

Est igitur usus quidam inrationalis, quam Graeci 11
ἄλογον τριβήν vocant, qua manus in scribendo decur-
rit, qua oculi totos simul in lectione versus flexusque
eorum et transitus intuentur et ante sequentia vident 10
quam priora dixerunt. quo constant miracula illa in
scaenis pilariorum ac ventilatorum, ut ea, quae emise-
rint, ultro venire in manus credas et qua iubentur de-
currere. sed hic usus ita proderit, si ea, de qua locuti 12
sumus, ars antecesserit, ut ipsum illud, quod in se 15
rationem non habet, in ratione versetur. nam mihi ne
dicere quidem videtur nisi qui disposite, ornate, co-
piose dicit, sed tumultuari. nec fortuiti sermonis con- 13
textum mirabor umquam, quem iurgantibus etiam
mulierculis videamus superfluere, cum eo quod, si ca- 20
lor ac spiritus tulit, frequenter accidit ut successum
extemporalem consequi cura non possit. deum tunc 14
adfuisse, cum id evenisset, veteres oratores, ut Cicero
dicit, aiebant, sed ratio manifesta est. nam bene con-
cepti adfectus et recentes rerum imagines continuo 25
impetu feruntur, quae nonnumquam mora stili re-
frigescunt et dilatae non revertuntur. utique vero, cum

---

23 e libr. rhet. frg. 4 H.

B(BnBg),HP] 1 oportet *om.* B[1], *s. l. add.* P 3 ut donec *om.* bH 4 non minus] non id unus b id unus H 5 atque illa concisa bH 6 eiucturi bH simus B 7 inrationabilis *ll. corr. Stoer* quem bHP 14 si ea de qua BP al (alia H) si eum tota loca bH 20 videamus *Kroll* videantur b *om.* BHP cum eo] video P 21 enim *post* frequenter *s. l. add. alia m.* P 22 deum tunc BP deuertam b deueram H 23 id evenisset BP inter bH 24 dicit, aiebant *Ed. vett.* dicit agebant bH aiebant *ras.* P[2] dictitabant B *cf. 6, 3, 41*

infelix illa verborum cavillatio accessit et cursus ad
singula vestigia restitit, non potest ferri contorta vis,
sed, ut optime vocum singularum cedat electio, non
4 continua, sed composita est.

15 Quare capiendae sunt illae, de quibus dixi, rerum
imagines, quas vocari φαντασίας indicavimus, omnia-
que, de quibus dicturi erimus, personae, quaestiones,
spes, metus, habenda in oculis, in adfectus recipienda:
pectus est enim, quod disertos facit, et vis mentis.
10 ideoque imperitis quoque, si modo sunt aliquo ad-
16 fectu concitati, verba non desunt. tum intendendus
animus, non in aliquam rem unam, sed in plures si-
mul continuas, ut, si per aliquam rectam viam mitta-
mus oculos, simul omnia, quae sunt in ea circaque,
15 intuemur, non ultimum tantum videmus, sed usque
ad ultimum. addit ad dicendum etiam pudor stimulos,
mirumque videri potest, quod, cum stilus secreto
gaudeat atque omnis arbitros reformidet, extemporalis
19 actio auditorum frequentia, ut miles congestu signo-
17 rum, excitatur. namque et difficiliorem cogitationem
exprimit et expellit dicendi necessitas, et secundos im-
petus auget placendi cupido. adeo pretium omnia spec-
tant, ut eloquentia quoque, quamquam plurimum ha-
24 beat in se voluptatis, maxime tamen praesenti fructu
18 laudis opinionisque ducatur. nec quisquam tantum
fidat ingenio, ut id sibi speret incipienti statim posse
contingere, sed, sicut in cogitatione praecipimus, ita
facilitatem quoque extemporalem a parvis initiis pau-
29 latim perducemus ad summam, quae neque perfici
19 neque contineri nisi usu potest. ceterum pervenire eo

B(BnBgN),HP] 4 est *om.* b 5 si quare bH (*fuitne* compositast. quare?) 10 ideo b sint H alio quo H 11 tum *om.* bH 15 intuemur omnis (onus b) non bH 16 ultimum ad dicendum etiam pudor stimulos habet et dicendorum expectata laus P addit *om.* *etiam* bH 17 mirumque bP^2 utrumque BP^1 marumque H 19 congestu BP contentus bH 20 diff. esse cog. bH 27 praecepimus *corr.* P 28 quoque *om.* bH

debet, ut cogitatio non utique melior sit ea, sed tutior, cum hanc felicitatem non in prosa modo multi sint consecuti, sed etiam in carmine, ut Antipater Sidonius et Licinius Archias: credendum enim Ciceroni est, non quia nostris quoque temporibus non et fecerint qui- 5 dam hoc et faciant. quod tamen non ipsum tam probabile puto (neque enim habet aut usum res aut necessitatem) quam exhortandis in hanc spem, qui foro praeparantur, utile exemplum. neque vero tanta sit 20 umquam fiducia facilitatis, ut non breve saltem tem- 10 pus, quod nusquam fere deerit, ad ea, quae dicturi sumus, dispicienda sumamus, quod quidem in iudiciis ac foro datur semper: neque enim quisquam est, qui causam, quam non didicerit, agat. declamatores quos- 21 dam perversa ducit ambitio, ut exposita controversia 15 protinus dicere velint, quin etiam, quod est in primis frivolum ac scaenicum, verbum petant, quo incipiant. sed tam contumeliosos in se ridet invicem eloquentia, et qui stultis videri eruditi volunt, stulti eruditis vi- 19 dentur. si qua tamen fortuna tam subitam fecerit 22 agendi necessitatem, mobiliore quodam opus erit ingenio, et vis omnis intendenda rebus et in praesentia remittendum aliquid ex cura verborum, si consequi utrumque non dabitur. tum et tardior pronuntiatio moras habet et suspensa ac velut dubitans oratio, ut 25 tamen deliberare, non haesitare videamur. hoc, dum 23

B (BnBgN) HP] 2 facilitatem bHP[1] in *om.* bH *del. corr.* P sint bHP sunt B 3 in *om.* bHP 4 enim BP ergo bH 7 habet aut] habet bH res] ē tamen habet b tamen ē tamen habet H 8 in *add.* bHP[2] spem] at speciem *s. l. add.* b spem at spetiem H 9 decet *super* neque vero *add.* P tanta sit *Ha.* tanta esse B tantas eum bH esse P 10 umquam—ut non *om.* bH umquam tantam fiduciam facilitatis ut non P, *quem librum secuti velim addunt* 11 derit B[1]HP[1] 11/12 simus bH 12 quod quidem *om.* bH 14 at declam. *Kroll* 14/15 quosdam bHP quod B 15 ducit bP[2] discet BP[1] *om.* H 19 eruditores erutio uolunt b eruditis res erutio uolunt H 22 et in] ne in bH 23 consequi *Spa.* non sequi bH *om.* B sequi *s. l.* P 25 et est *Kroll* veluti P 26 non *om.* bH

egredimur e portu, si nos nondum aptatis satis armamentis aget ventus, deinde paulatim simul euntes aptabimus vela et disponemus rudentes et impleri sinus optabimus. id potius, quam se inani verborum torrenti
5 dare quasi tempestatibus quo volent auferendum.

24 Sed non minore studio continetur haec facultas quam paratur: ars enim semel percepta non carpitur, stilus quoque intermissione paulum admodum de celeritate deperdit: promptum hoc et in expedito posi-
10 tum exercitatione sola continetur. hac uti sic optimum est, ut cotidie dicamus audientibus pluribus, maxime de quorum simus iudicio atque opinione solliciti: rarum est enim, ut satis se quisque vereatur. vel soli
25 tamen dicamus potius quam non omnino dicamus. est
15 alia exercitatio cogitandi totasque materias vel silentio (dum tamen quasi dicat intra ipsum) persequendi, quae nullo non et tempore et loco, quom modo non aliud agimus, explicari potest, et est in parte ⟨maioris⟩ uti-
26 litatis quam haec proxima: diligentius enim com-
20 ponitur quam ⟨in⟩ illa, in qua contextum dicendi intermittere veremur. rursus in alia plus prior confert, vocis firmitatem, oris facilitatem, motum corporis, qui et ipse, ut dixi, excitat oratorem et iactatione manus,
24 pedis supplosione, sicut cauda leones facere dicuntur,
27 hortatur. studendum vero semper et ubique. neque enim fere tam est ullus dies occupatus, ut nihil lu-

---

25 sqq. e libr. rhet. frg. 5 H.

B(BnBgN)HP] 4 potius P[2] protinus BHP[1] 5 quo *Ba.* qui *ll.* 6 non HP, *add.* b *om.* B 7 carpitur *Jeep* capitur *ll.* 9 depromptum b 12 de quo bH sumus P 13 enim *om.* bH 14/15 est alia P est illa BH est et illa *Spa.* 16 intra bHP contra B se *add.* M 17 est tempore BH quom modo] quomodo BHP[1] quando *corr.* P *Edd.* 18 *suppl. Ki.* 18/19 utilior *corr.* P 19 haec BnNbHP est Bg 20 *suppl. Gertz* 21 veremur BP deberemus bH prior plus P 22 firmitate—facilitate, motu P 22/23 quae et ipsae (b) H 23 excitat] exertant H exercitat b 26 dies *om.* bH

crativae, ut Cicero Brutum facere tradit, operae ad scribendum aut legendum aut dicendum rapi aliquo momento temporis possit: siquidem C. Carbo etiam in tabernaculo solebat hac uti exercitatione dicendi. 4 ne id quidem tacendum est, quod eidem Ciceroni pla- 28 cet, nullum nostrum usquam neglegentem esse sermonem: quidquid loquemur ubicumque, sit pro sua scilicet portione perfectum. scribendum certe numquam est magis, quam cum multa dicemus ex tempore. ita enim servabitur pondus et innatans illa ver- 10 borum facilitas in altum reducetur, sicut rustici proximas vitis radices amputant, quae illam in summum solum ducunt, ut inferiores penitus descendendo firmentur. ac nescio an si utrumque cum cura et studio 29 fecerimus, invicem prosit, ut scribendo dicamus dili- 15 gentius, dicendo scribamus facilius. scribendum ergo, quotiens licebit, si id non dabitur, cogitandum: ab utroque exclusi debent tamen in id exercere, ut neque deprensus orator neque litigator destitutus esse videatur. 20

Plerumque autem multa agentibus accidit ut maxime 30 necessaria et utique initia scribant, cetera, quae domo adferunt, cogitatione complectantur, subitis ex tempore occurrant: quod fecisse M. Tullium commentariis ipsius apparet. sed feruntur aliorum quoque et in- 25 venti forte, ut eos dicturus quisque composuerat, et in libros digesti, ut causarum, quae sunt actae a Servio Sulpicio, cuius tres orationes extant: sed hi, de quibus

1 orat. 10, 34 24 or. frg. D. p. 484 Sch.

B(BnBgN)HP] 1 velut bH 2 aut legendum *om.* B *add.* bH vel ad legendum P 5 est *om.* bH 7 loquimur bHP[2] sunt (sint H)—8 perfecte bH 8/9 numquam bHP[2] nusquam BP[1] 9 cum bHP *om.* B 10 innatans *Stoer* unatrans B inatrans bH intrans *corr.* P 11 reducatur B (*corr.* b), P 14 an si *Ed. Camp.* an BP ac si bH 18 in id exercere] inicere BHP[1] sic dicere *Peterson* 19 deprehensus bHP 23 complectuntur bH 24 suis comm. (*om.* ipsius) P

loquor, commentarii ita sunt exacti, ut ab ipso mihi in memoriam posteritatis videantur esse compositi.
31 nam Ciceronis ad praesens modo tempus aptatos libertus Tiro contraxit: quos non ideo excuso, quia non
5 probem, sed ut sint magis admirabiles. in hoc genere prorsus recipio hanc brevem adnotationem libellosque, qui vel manu teneantur et ad quos interim
32 respicere fas sit. illud, quod Laenas praecipit, displicet mihi, vel in his, quae scripserimus, summas in com-
10 mentarium et capita conferre. facit enim ediscendi neglegentiam haec ipsa fiducia et lacerat ac deformat orationem. ego autem ne scribendum quidem puto, quod non simus memoria persecuturi: nam hic quo-
14 que accidit, ut revocet nos cogitatio ad illa elaborata
33 nec sinat praesentem fortunam experiri. sic anceps inter utrumque animus aestuat, cum et scripta perdidit et non quaerit nova. sed de memoria destinatus est libro proximo locus nec huic parti subiungendus, quia sunt alia prius nobis dicenda.

20 LIBER UNDECIMUS

1 I. Parata, sicut superiore libro continetur, facultate scribendi cogitandique et ex tempore etiam, cum res poscet, orandi, proxima est cura, ut dicamus apte, quam virtutem quartam elocutionis Cicero demonstrat,
25 quaeque est meo quidem iudicio maxime necessaria.

24 de orat. 3, 10, 37

B(BnBgN)HP] 3 nam bHP iam B 4 ideo BP in eo bH 8 fas sit *corr.* P faxit bH dixit B lenas bHP laudas B 9 vel *Jeep* (et *Peterson*) ne BH hoc ne N,P (*sed* hoc *ras. corr.*) summas *Jeep* vel in summas BHP in] et in N sine bH sive *ras.* P 10 discendi bH 12 ne P nec BH 13 quod non *Re.* quod BP non bH sumus m. prosecuturi P hic B id bH hoc P 19 de *(h)*is quia (qui b quae H) sunt *post* dicenda *add.* BH de his P 21 facilitate *mg.* Bn,b 23 poscit H 25 est bHP *om.* B

nam cum sit ornatus orationis varius et multiplex 2
conveniatque alius alii, nisi fuerit accommodatus re-
bus atque personis, non modo non inlustrabit eam, sed
etiam destruet et vim rerum in contrarium vertet. quid
enim prodest esse verba et Latina et significantia et 5
nitida, figuris etiam numerisque elaborata, nisi cum
his, in quae iudicem duci formarique volumus, con-
sentiant: si genus sublime dicendi parvis in causis, 3
parvum limatumque grandibus, laetum tristibus, lene
asperis, minax supplicibus, summissum concitatis, trux 10
atque violentum iucundis adhibeamus? ut monilibus
et margaritis ac veste longa, quae sunt ornamenta
feminarum, deformentur viri, nec habitus triumpha-
lis, quo nihil excogitari potest augustius, feminas de- 14
ceat. hunc locum Cicero breviter in tertio de Oratore 4
libro praestringit, neque tamen videri potest quid-
quam omisisse dicendo, 'non omni causae neque audi-
tori neque personae neque tempori congruere orationis
unum genus'. nec fere pluribus in Oratore eadem. sed
illic L. Crassus, cum apud summos oratores homines- 20
que eruditissimos dicat, satis habet partem hanc velut
notare inter agnoscentis, et hic Cicero adloquens Bru- 5
tum testatur esse haec ei nota ideoque brevius a se
dici, quamquam sit fusus locus tracteturque a philo-
sophis latius. nos institutionem professi non solum 25
scientibus ista, sed etiam discentibus tradimus, ideo-
que paulo pluribus verbis debet haberi venia.

Quare notum sit nobis ante omnia, quid conciliando, 6
docendo, movendo iudici conveniat, quid quaque parte
orationis petamus. ita nec vetera aut tralata aut ficta 30

---

17 de orat. 3, 55, 210 19 c. 21 sqq.

B(BnBgN),HP] 3 lustrabit bH 4 et *om.* bH 6 etiam
numerisque *om.* bH 7 his] is BH iis bP 8 in *del.* *Spa.*
9 parvum *ll.* pressum *J. Müller* parcum *Madvig* 11 adhibemus
corr. H 16 perstringit P *hic et infra* nec P 17 misisse bH
28 nobis *om.* bH 30 vetera nec t. P transl- bHNP

verba in incipiendo, narrando, argumentando tractabi-
mus neque decurrentis contexto nitore circuitus, ubi
dividenda erit causa et in partes suas digerenda, neque
humile atque cotidianum sermonis genus et compo-
5 sitione ipsa dissolutum epilogis dabimus, nec iocis
7 lacrimas, ubi opus erit miseratione, siccabimus. nam
ornatus omnis non tam sua quam rei, cui adhibetur,
condicione constat, nec plus refert, quid dicas, quam
quo loco. sed totum hoc apte dicere non elocutionis
10 tantum genere constat, sed est cum inventione com-
mune. nam si tantum habent etiam verba momentum,
quanto res ipsae magis? quarum quae esset obser-
vatio, suis locis subinde subiecimus.

8 Illud est subdiligentius docendum, eum demum di-
15 cere apte, qui non solum quid expediat, sed etiam
quid deceat inspexerit. nec me fugit plerumque haec
esse coniuncta: nam quod decet fere prodest, neque
alio magis animi iudicum conciliari aut, si res in con-
9 trarium tulit, alienari solent. aliquando tamen et haec
20 dissentiunt: quotiens autem pugnabunt, ipsam utili-
tatem vincet quod decet. nam quis nescit nihil magis
profuturum ad absolutionem Socrati fuisse, quam si
esset usus illo iudiciali genere defensionis et oratione
24 summissa conciliasset iudicum animos sibi crimenque
10 ipsum sollicite redarguisset? verum id eum minime
decebat, ideoque sic egit, ut qui poenam suam honori-
bus summis esset aestimaturus. maluit enim vir sa-
pientissimus quod superesset ex vita sibi perire quam
quod praeterisset. et quando ab hominibus sui tem-
30 poris parum intellegebatur, posterorum se iudiciis

B(BnBgN)HP] 1 verbo bH 2 circumitus BnBg^1 9 to-
tum BnNbP circum BgH 10 est BP et bH 10/11 com-
mune *om.* bH 11 habeant B^1 12 re ipsa b re in ipsa H
14 subdiligentius] subdiligentis bH diligentius BP 16 quod
decet bH *sqq. usque ad* 17 quod decet *omittentes* 17 quod
deceat BP 25 minime eum P 30 posterorum P poste-
riorum BH

reservavit, brevi detrimento iam ultimae senectutis
aevum saeculorum omnium consecutus. itaque quam- 11
vis Lysias, qui tum in dicendo praestantissimus habe-
batur, defensionem illi scriptam obtulisset, uti ea no-
luit, cum bonam quidem, sed parum sibi convenien- 5
tem iudicavisset. quo vel solo patet non persuadendi,
sed bene dicendi finem in oratore servandum, cum
interim persuadere deforme sit. non fuit hoc utile
absolutioni, sed, quod est maius, homini fuit. et nos 12
secundum communem potius loquendi consuetudinem 10
quam ipsam veritatis regulam divisione hac utimur,
ut ab eo, quod deceat, utilitatem separemus: nisi forte
prior ille Africanus, qui patria cedere quam cum tri-
buno plebis humillimo contendere de innocentia sua
maluit, inutiliter sibi videtur consuluisse, aut P. Ru- 15
tilius, vel cum illo paene Socratico genere defensionis 13
est usus, vel cum revocante eum P. Sulla manere in
exilio maluit, quod sibi maxime conduceret nesciebat.
hi vero parva illa, quae abiectissimus quisque animus
utilia credit, si cum virtute conferantur, despicienda 20
iudicaverunt, ideoque perpetua saeculorum admiratione
celebrantur. neque nos simus tam humiles, ut quae
laudamus inutilia credamus. sed hoc qualecumque 14
discrimen raro admodum eveniet. ceterum idem fere,
ut dixi, in omni genere causarum et proderit et de- 25
cebit: est autem quod omnis et semper et ubique
deceat, facere ac dicere honeste, contraque neminem
umquam ullo in loco turpiter. minora vero quaeque
sunt ex mediis plurima sunt talia, ut aliis sint con-
cedenda, aliis non sint, aut pro persona, tempore, loco, 30
causa magis ac minus vel excusata debeant videri

B(BnBgN)HP] 5 cum ea bona quidem H 6 iudicasset P 13 patre iam bH cum *om.* bH 16 vel *om.* bH 18 quod BH quid b *corr.* P 22 non sumus bH 23 hoc *om.* B^1 24 evenit bH ceterum bH, *corr. ras.* P *om.* BP^1 27 deceat facere bH, *corr. ras.* P (*sed* decet) persuadere B 29 plurima *Ha.* plura BP plerumque bH

15 vel reprehendenda. cum dicamus autem de rebus aut alienis aut nostris, dividenda ratio est eorum, dum sciamus pleraque neutro loco convenire.

In primis igitur omnis sui vitiosa iactatio est, elo-5 quentiae tamen in oratore praecipue, adfertque audientibus non fastidium modo, sed plerumque etiam 16 odium. habet enim mens nostra natura sublime quiddam et erectum et inpatiens superioris: ideoque abiectos aut summittentes se libenter allevamus, quia 10 hoc facere tamquam maiores videmur, et quotiens discessit aemulatio, succedit humanitas. at qui se supra modum extollit, premere ac despicere creditur nec tam se maiorem quam minores ceteros facere. 17 inde invident humiliores (hoc vitium est eorum, qui 15 nec cedere volunt nec possunt contendere), rident superiores, improbant boni. plerumque vero deprendas adrogantium falsam de se opinionem, sed in veris quoque sufficit conscientia.

Reprehensus est in hac parte non mediocriter Cicero, 20 quamquam is quidem rerum a se gestarum maior quam eloquentiae fuit in orationibus utique iactator. 18 et plerumque illud quoque non sine aliqua ratione facit. aut enim tuebatur eos, quibus erat adiutoribus usus in obprimenda coniuratione, aut respondebat in-25 vidiae: cui tamen non fuit par, servatae patriae poenam passus exilium, ut illorum, quae egerat in consulatu, frequens commemoratio possit videri non 19 gloriae magis quam defensioni data. eloquentiam quidem, cum plenissimam diversae partis advocatis con-30 cederet, sibi numquam in agendo inmodice adrogavit.

B (BnBgN) HP] 2 est ratio P 5 in orationibus b entionibus H (*pro* ctionibus?) 8 rectum bH 14 nam hoc bH 16 deprehendas NHP 17 falsam de se b(H) fallacem BP in **veris P 21 *verba* orationibus—24 respondebat *lacunis hiulca et distincta in* B *suppl.* b, HP 23 facit bHP fecit B enim BgPH in BnN 23/24 usus adiutoribus P 24 in *om.* bH 24/25 invidias bH, *sed* a *del.* H 26 in H, *add.* b *om.* B *om. ras.* P

illius sunt enim: 'si, iudices, ingeni mei quod sentio quam sit exiguum', et: 'quod ingenio minus possum, subsidium mihi diligentia comparavi.' quin etiam contra Q. Caecilium de accusatore in Verrem constituendo, quamvis multum esset in hoc quoque momenti, uter ad agendum magis idoneus veniret, dicendi tamen facultatem magis illi detraxit quam adrogavit sibi, seque non consecutum, sed 'omnia fecisse ut posset eam consequi' dixit. in epistulis aliquando familiariter apud amicos, nonnumquam in dialogis, aliena tamen persona verum de eloquentia sua dicit. et aperte tamen gloriari nescio an sit magis tolerabile vel ipsa vitii huius simplicitate, quam illa in iactatione perversa, si abundans opibus pauperem se et nobilis obscurum et potens infirmum et disertus imperitum plane et infantem vocet. ambitiosissimum gloriandi genus est etiam deridere. ab aliis ergo laudemur: nam ipsos, ut Demosthenes ait, erubescere, etiam cum ab aliis laudabimur, decet. neque hoc dico, non aliquando de rebus a se gestis oratori esse dicendum, sicut eidem Demostheni pro Ctesiphonte: quod tamen ita emendavit, ut necessitatem id faciendi ostenderet invidiamque omnem in eum regereret, qui hoc se coegisset. et M. Tullius saepe dicit de oppressa coniuratione Catilinae, sed modo id virtuti senatus, modo providentiae deorum inmortalium adsignat. plerumque contra inimicos atque obtrectatores plus vindicat sibi: 20 5 21 10 15 22 20 23 25

1 Cic. p. Arch. 1, 1 2 p. Quinct. 1, 4 8 div. in Caecil. 12, 40 18 et 21 de cor. § 128

B(BnBgN)HP] 1 si (quid est) ingenii mei P *sed saepta in ras.* P[2] 2 quod B quo bH qui P quia P[2] 9 eam P ea bH etiam B 10 aliena *om.* B[1], aliena tamen *ras. add.* P[4] 11 tam Bg? 12 vitii P uiui B al auicii b alia cupi H 13 in iactatione bH iactatione BP iactatio *Rollin* in iactatione perversitas *Becher* 14 se et *Mei.* sed bH se neget BP 17 al ab illis, *del.* ergo b alia ab illis *sine* ergo H 18 etiam BP id iam b id iam et H

24 erant enim illa tuenda, cum obicerentur. in carminibus utinam pepercisset, quae non desierunt carpere maligni:

cedant arma togae, concedat laurea linguae

5 et

o fortunatam natam me consule Romam!

et 'Iovem illum, a quo in concilium deorum advocatur', et 'Minervam, quae artes eum edocuit': quae sibi ille 9 secutus quaedam Graecorum exempla permiserat.

25 Verum eloquentiae ut indecora iactatio, ita nonnumquam concedenda fiducia est. nam quis reprendat haec: 'quid putem? contemptumne me? non video nec in vita nec in gratia nec in rebus gestis nec in hac 14 mea mediocritate ingenii, quid despicere possit An-26 tonius': et paulo post apertius: 'an decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem est beneficium. quid enim plenius, quid uberius quam mihi et pro me et contra Antonium dicere?'

27 Adrogantes et illi, qui se iudicasse de causa nec 20 aliter adfuturos fuisse proponunt. nam et inviti iudices audiunt praesumentem partes suas, nec hoc oratori contingere inter adversarios, quod Pythagorae inter discipulos contigit, potest: 'ipse dixit.' sed istud 24 magis minusve vitiosum est pro personis dicentium: 28 defenditur enim aliquatenus aetate, dignitate, auctoritate: quae tamen vix in ullo tanta fuerint, ut non hoc adfirmationis genus temperandum sit aliqua modera-

---

4 de suis temporibus frg. 1 H. 6 ibid. frg. 2 H. 7 ibid. frg. 3 H. 8 ibid. frg. 4 H. 12 Cic. Phil. 2, 1, 2

B(BnBgN)HP] 1 illa tuenda *Ha.* intuenda B tuenda bHP 5 et *om.* bHP 6 o *om.* B¹P¹ 7 in *om.* B¹P¹ advocatus bH 8 docuit bH 10 ita bH *om.* B¹P¹, sic *add.* P² 11 repreh- bHP 12/13 nec vita nec gratia bH 16 benef. est P 17 uberius] uerius *v. l.* bH 17/18 et pro me et P et pro me bH pro me et B 20/21 iudices] um .d. (*sic*) bH 23 contigit potest BP potest bH 26 fuerunt bH ut *om.* B¹, *in mg. add.* P²

tione sicut omnia, in quibus patronus argumentum ex se ipso petet. quod fuisset tumidius, si accipiendum criminis loco negasset Cicero equitis Romani esse filium se defendente, at ille fecit hoc etiam favorabile coniungendo cum iudicibus dignitatem suam: 'equitis Romani autem esse filium criminis loco poni ab accusatoribus, neque his iudicantibus oportuit nec defendentibus nobis.'

29 Impudens, tumultuosa, iracunda actio omnibus indecora, sed ut quisque aetate, dignitate, usu praecedit, magis in ea reprendendus. videas autem rixatores quosdam neque iudicum reverentia neque agendi more ac modo contineri, quo ipso mentis habitu manifestum sit, tam in suscipiendis quam in agendis causis nihil pensi habere. 30 profert enim mores plerumque oratio et animi secreta detegit: nec sine causa Graeci prodiderunt, 'ut vivat, quemque etiam dicere'. humiliora illa vitia: summissa adulatio, adfectata scurrilitas, in rebus ac verbis parum modestis ac pudicis vilis pudor, in omni negotio neglecta auctoritas. quae fere accidunt iis, qui nimium aut blandi esse aut ridiculi volunt.

31 Ipsum etiam eloquentiae genus alios aliud decet: nam neque tam plenum et erectum et audax et praecultum senibus convenerit quam pressum et mite et limatum et quale intellegi vult Cicero, cum dicit, orationem suam coepisse 'canescere', sicut vestibus quoque non purpura coccoque fulgentibus illa aetas satis apta sit. 32 in iuvenibus etiam uberiora paulo et paene

---

5 Cael. 2, 4 27 Brut. 2, 8

B(BnBgN)HP] 2 quod *om.* **bH** accipiendum **bH** *om.* **BP** 3 negasset **BP** nec esset **bH** 7 his **B**, *corr.* **P** vobis **bHP**^{1}? 10 dignitatē suā usu **H** 11 reprehendes **P** reprehendaens **H** 12/13 more ac *om.* **bH** 13 quo ab ipso **bH** ex quo ipso **P**^{2} 17 etiam *om.* **bH** 21 eis **bHP**^{1} 24 rectum **N** 25 convenerit **BnBg** conveniret **NHP**

periclitantia feruntur. at in isdem siccum et sollicitum
et contractum dicendi propositum plerumque adfec-
tatione ipsa severitatis invisum est, quando etiam mo-
4 rum senilis auctoritas inmatura in adulescentibus cre-
33 ditur. simpliciora militaris decent. philosophiam ex
professo, ut quidam faciunt, ostentantibus parum de-
cori sunt plerique orationis ornatus maximeque ex
adfectibus, quos illi vitia dicunt. verba quoque ex-
9 quisitiora et compositio numerosa tali proposito di-
34 versa. non enim solum illa laetiora, qualia a Cicerone
dicuntur 'saxa atque solitudines voci respondent', sed
etiam illa, quamquam plena sanguinis 'vos enim iam,
Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque
testor, vosque Albanorum obrutae arae, sacrorum po-
15 puli Romani sociae et aequales' non conveniant bar-
35 bae illi atque tristitiae. at vir civilis vereque sapiens,
qui se non otiosis disputationibus, sed administrationi
rei publicae dederit, a qua longissime isti, qui philo-
sophi vocantur, recesserunt, omnia, quae ad efficien-
20 dum oratione quod proposuerit valent, libenter ad-
hibebit, cum prius, quid honestum sit efficere, in
36 animo suo constituerit. est quod principes deceat, aliis
non concesseris. imperatorum ac triumphalium sepa-
rata est aliqua ex parte ratio eloquentiae, sicut Pom-
25 peius abunde disertus rerum suarum narrator, et hic,
qui bello civili se interfecit, Cato eloquens senator fuit.
37 idem dictum saepe in alio liberum, in alio furiosum,
in alio superbum est. verba adversus Agamemnonem
a Thersite habita ridentur: da illa Diomedi aliive cui

---

11 p. Arch. 8, 19 12 p. Mil. 31, 85

B(BnBgN)HP] 1 eisdem NbH 2 propositum *om.* bH
2/3 affectione bH 4 in *om.* bH 5 dicent bH 7 maxime b
10 sola H 16 at P aut B ad bH civilis *ras.* P 18 de-
diderit bH 19 quae *om.* Bg[1] 21 quid] quiuid N 23 ces-
seris bH 27 in alio liberum *om.* B[1] 29 da BP[4] dae bH
at P

pari, magnum animum ferre prae se videbuntur. 'ego te' inquit 'consulem putem', L. Crassus Philippo, 'cum tu me non putes senatorem?' vox honestissimae libertatis, non tamen ferres quemcumque dicentem. negat se magni facere aliquis poetarum, 'utrum Caesar ater an albus homo sit', insania: verte, ut idem Caesar de illo dixerit, adrogantia est. maior in personis observatio est apud tragicos comicosque: multis enim utuntur et variis. eadem et eorum, qui orationes aliis scribebant, fuit ratio et declamantium est: non enim semper ut advocati, sed plerumque ut litigatores dicimus.

Verum etiam in iis causis, quibus advocamur, eadem differentia diligenter est custodienda. utimur enim fictione personarum et velut ore alieno loquimur, dandique sunt iis, quibus vocem accommodamus, sui mores. aliter enim P. Clodius, aliter Appius Caecus, aliter Caecilianus ille, aliter Terentianus pater fingitur. quid asperius lictore Verris 'ut adeas, tantum dabis', quid fortius illo, cuius inter ipsa verberum supplicia una vox audiebatur 'civis Romanus sum'? quam dignae Milonis in peroratione ipsa voces eo viro, qui pro re publica seditiosum civem totiens conpescuisset quique insidias virtute superasset! denique non modo quot in causa totidem in prosopopoeia sunt varietates, sed hoc etiam plures, quod in his puerorum, feminarum, populorum, mutarum etiam rerum adsimulamus adfectus, quibus omnibus debetur suus decor. eadem in iis, pro quibus agemus, observanda sunt:

---

2 Or. Rom. frg. p. 313 M. 5 Catull. 93 19 Verr. 5, 45, 118 21 ibid. 62, 162

B(BnBgN), HP] 2 inquit *om.* bH 11 ut[1] BP et bH 13 in is b in his H 16 iis] is bH 20 illo] o bH 21 quamque P 25 quod BH 26 quod *om.* bH 26/27 feminarumque H 27 mutarum *lib. quidam Paris.* multarum BHP 29 iis *ras.* P is BgH

aliter enim pro alio saepe dicendum est, ut quisque honestus, humilis, invidiosus, favorabilis erit, adiecta propositorum quoque et ante actae vitae differentia. iucundissima vero in oratore humanitas, facilitas, mo-
5 deratio, benevolentia. sed illa quoque diversa bonum virum decent: malos odisse, publica vice commoveri, ultum ire scelera et iniurias, et omnia, ut initio dixi, honesta.

43 Nec tantum quis et pro quo, sed etiam apud quem
10 dicas interest: facit enim et fortuna discrimen et potestas, nec eadem apud principem, magistratum, senatorem, privatum, tantum liberum ratio est, nec eodem sono publica iudicia et arbitrorum disceptationes
44 aguntur. nam ut orantem pro capite sollicitudo deceat
15 et cura et omnes ad amplificandam orationem quasi machinae, ita in parvis rebus iudiciisque vana sint eadem, rideaturque merito, qui apud disceptatorem de re levissima sedens dicturus utatur illa Ciceronis
19 confessione, 'non modo se animo commoveri, sed
45 etiam corpore ipso perhorrescere'. quis vero nesciat, quanto aliud dicendi genus poscat gravitas senatoria, aliud aura popularis? cum etiam singulis iudicantibus non idem apud gravis viros quod levioris, non idem apud eruditum quod militarem ac rusticum de-
25 ceat, sitque nonnumquam summittenda et contrahenda oratio, ne iudex eam vel intellegere vel capere non possit.

46 Tempus quoque ac locus egent observatione propria: nam et tempus tum triste tum laetum, tum libe-

---

19 div. in Caecil. 13, 41

B(BnBgN)HP] 2 adiecta BP delicta bH 3 ante *om.* bH 6 publicae b(H) 7 uult cineris scelera bH et iniurias *om.* bH 8 ut honesta bH 9 qui et bH 10 fecit bH 15 amplificandum NbH 16 iudiciisque *ras.* P[2] iudicibusque B iudicibus bH 21 quanto B, *ras.* P[2] cuncto bH quando N 25 summittendae b et *om.* bH

rum tum angustum est, atque ad haec omnia componendus orator: et loco publico privatone, celebri an 47 secreto, aliena civitate an tua, in castris denique an foro dicas, interest plurimum, ac suam quidque formam et proprium quendam modum eloquentiae poscit: 5 cum etiam in ceteris actibus vitae non idem in foro, curia, campo, theatro, domi facere conveniat, et pleraque, quae natura non sunt reprendenda atque adeo interim sunt necessaria, alibi quam mos permiserit 9 turpia habeantur. illud iam diximus, quanto plus 48 nitoris et cultus demonstrativae materiae, ut ad delectationem audientium compositae, quam, quae sunt in actu et contentione, suasoriae iudicialesque permittant.

Hoc adhuc adiciendum, aliquas etiam, quae sunt egregiae dicendi virtutes, quo minus deceant, effici 15 condicione causarum. an quisquam tulerit reum in 49 discrimine capitis, praecipueque si quis apud victorem et principem pro se ipse dicat, frequenti tralatione, fictis aut repetitis ex vetustate verbis, compositione quae sit maxime a vulgari usu remota, decurrentibus 20 perihodis, quam laetissimis locis sententiisque dicentem? non perdant haec omnia necessarium periclitanti sollicitudinis colorem petendumque etiam innocentibus misericordiae auxilium? moveaturne quisquam eius 50 fortuna, quem tumidum ac sui iactantem et ambitiosum 25 institorem eloquentiae in ancipiti sorte videat? non immo oderit reum verba aucupantem et anxium de fama ingenii et cui esse diserto vacet? quod mire 51 M. Caelius in defensione causae, qua reus de vi fuit, comprendisse videtur mihi: 'ne cui vestrum atque 30

---

30 Or. Rom. frg. p. 464 M.

B(BnBgN)HP] 4 atque suam P 8 reprehend. HP adeo Ge. ideo *ll.* 14 adiciendum bHP audiendum B 17 si quis] si b quis BP *om.* H 18 principalem bH transl- bHP 20 sit BP sunt bH 21 perhiodis BH periodis P 24 commoveaturne bH 29 M. bHP *om.* B 30 compreh- HP

etiam omnium, qui ad rem agendam adsunt, meus aut vultus molestior aut vox inmoderatior aliqua aut denique, quod minimum est, iactantior gestus fuisse
52 videatur'. atqui sunt quaedam actiones in satisfac-
5 tione, deprecatione, confessione positae: sententiolisne flendum erit? epiphonemata aut enthymemata exorabunt? non, quidquid meris adicietur adfectibus, omnis eorum diluet vires et miserationem securitate laxabit?
53 age, si de morte filii sui vel iniuria, quae morte sit
10 gravior, dicendum patri fuerit, aut in narrando gratiam illam expositionis, quae continget ex sermone puro atque dilucido, quaeret, breviter ac significanter ordinem rei pertulisse contentus, aut argumenta diducet in digitos et propositionum ac partitionum captabit
15 leporem et, ut plerumque in hoc genere moris est,
54 intentione omni remissa loquetur? quo fugerit interim dolor ille? ubi lacrimae substiterint? unde se in medium tam secura observatio artium miserit? non ab exordio usque ad ultimam vocem continuus quidam
20 gemitus et idem tristitiae vultus servabitur, si quidem volet dolorem suum etiam in audientes transfundere? quem si usquam remiserit, in animum iudicantium non
55 reducet. quod praecipue declamantibus (neque enim me paenitet ad hoc quoque opus meum et curam
25 susceptorum semel adulescentium respicere) custodiendum est, quo plures in schola finguntur adfectus,
56 quos non ut advocati, sed ut passi subimus: cum etiam hoc genus simulari litium soleat, cum ius mortis a senatu quidam vel ob aliquam magnam infelicitatem
30 vel etiam paenitentiam petunt: in quibus non solum cantare, quod vitium pervasit, aut lascivire, sed ne

---

B(BnBgN)HP] **3 minimum b nimium BHP** **6 erit] operuit H** **8 eorum BP errorum bH** **13 pertulisse BHP protulisse T *Edd.* non contentus *Spa.* ducet bH** **21 audientis bH** **22 quem BnNbHP quae Bg umquam b um H** **23 quod *om.* bH** **25 semel BP semper bH** **26 quod bH** **27 set bH** **31 set bH**

argumentari quidem nisi mixtis et quidem ita, ut in ipsa probatione magis emineant, adfectibus decet. nam qui intermittere in agendo dolorem potest, videtur posse etiam deponere. 4

Nescio tamen an huius, de quo loquimur, decoris 57 custodia maxime circa eos, contra quos dicimus, examinanda sit. nam sine dubio in omnibus statim accusationibus hoc agendum est, ne ad eas libenter descendisse videamur. ideoque mihi illud Cassi Severi non mediocriter displicet: 'di boni, vivo, et, quo me vivere 10 iuvet, Asprenatem reum video'. non enim iusta ex causa vel necessaria videri potest postulasse eum, sed quadam accusandi voluptate. praeter hoc tamen, quod 58 est commune, propriam moderationem quaedam causae desiderant. quapropter et qui curationem bonorum 15 patris postulabit, doleat eius valetudine, et quamlibet gravia filio pater obiecturus miserrimam sibi ostendat esse hanc ipsam necessitatem, nec hoc paucis modo verbis, sed toto colore actionis, ut id eum non dicere 19 modo, sed etiam vere dicere appareat. nec causanti 59 pupillo sic tutor irascatur umquam, ut non remaneant amoris vestigia et sacra quaedam patris eius memoria. iam quo modo contra abdicantem patrem, querentem uxorem agi causam oporteret, in libro, ut arbitror, septimo dixi. quando etiam ipsos loqui, quando etiam 25 advocati voce uti deceat, quartus liber, in quo prohoemi praecepta sunt, continet.

Esse et in verbis quod deceat aut turpe sit, nemini 60 dubium est. unum iam igitur huic loco, quod est sane summae difficultatis, adiciendum videtur, quibus modis 30

---

3 cf. Syri sent. v. 534 M. 10 Or. Rom. frg. p. 549 M.

B(BnBgN)HP] 1 nisi BP in bH in ipsa B ipsa bHP 6 contra P circa BH 11 Aspernatem *fere ll.* 16 valetudinem bH 21 non *om.* bH 24 oporteat H 25 quando etiam ipsos loqui quando etiam adv. B quando etiam advocati bHP 26 deceat bH deceret BP 28 et *om.* bH

ea, quae sunt natura parum speciosa quaeque non
dicere, si utrumlibet esset liberum, maluissemus, non
61 tamen sint indecora dicentibus. quid asperiorem habere
frontem potest aut quid aures hominum magis respu-
5 unt, quam cum est filio filiive advocatis in matrem
perorandum? aliquando tamen necesse est, ut in causa
Cluenti Habiti, sed non semper illa via, qua contra
Sasiam Cicero usus est, non quia non ille optime, sed
9 quia plurimum refert, qua in re et quo modo laedat.
62 itaque illa, cum fili caput palam inpugnaret, fortiter
fuit repellenda. duo tamen, quae sola supererant, di-
vine Cicero servavit, primum, ne oblivisceretur reve-
rentiae, quae parentibus debetur, deinde ut repetitis
altius causis diligentissime ostenderet, quam id, quod
15 erat in matrem dicturus, non oporteret modo fieri,
63 sed etiam necesse esset. primaque haec expositio fuit,
quamquam ad praesentem quaestionem nihil pertine-
bat: adeo in causa difficili atque perplexa nihil prius
intuendum credidit, quam quid deceret. fecit itaque
20 nomen parentis non filio invidiosum, sed ipsi, in quam
64 dicebatur. potest tamen aliquando mater et in re
leviore aut minus infeste contra filium stare: tum
lenior atque summissior decebit oratio. nam et satis-
faciendo aut nostram minuemus invidiam aut etiam
25 in diversum eam transferemus, et si graviter dolere
filium palam fuerit, credetur abesse ab eo culpam,
65 fietque ultro miserabilis. avertere quoque in alios
crimen decet, ut fraude aliquorum concita credatur,
et omnia nos passuros, nihil aspere dicturos, testan-
30 dum, ut etiam, si non possumus conviciari, nolle

8 Cluent. 5, 12 sq.

B(BnBgN)HP] 5 filieve H 7 Habitus *audit 11, 3, 162* set bH 8 Sassiam *Cic. sed cf. 4, 2, 105* sed BP ē bH 22 aut BP at bH infesta P tum BP cum bH 23 decebat Bg[1] 26 fuerat bH culpa NP 28 concita *aegre desideratur* mater

videamur. etiam, si quid obiciendum erit, officium est patroni, ut id filio invito, sed fide cogente facere credatur: ita poterit uterque laudari. quod de matre 66 dixi, de utroque parente accipiendum est: nam inter patres etiam filiosque, cum intervenisset emancipatio, 5 litigatum scio. in aliis quoque propinquitatibus custodiendum est, ut inviti et necessario et parce iudicemur dixisse, magis autem aut minus, ut cuique personae debetur reverentia. eadem pro libertis adversus patronos observantia. et ut semel plura conplectar, num- 10 quam decebit sic adversus tales agere personas, quo modo contra nos agi ab hominibus condicionis eiusdem iniquo animo tulissemus. praestatur hoc aliquando 67 etiam dignationibus, ut libertatis nostrae ratio reddatur, ne quis nos aut petulantes in laedendis eis aut 15 etiam ambitiosos putet. itaque Cicero, quamquam erat in Cottam gravissime dicturus neque aliter agi P. Oppii causa poterat, longa tamen praefatione excusavit officii sui necessitatem. aliquando etiam inferi- 68 oribus praecipueque adulescentulis parcere aut videri 20 decet. utitur hac moderatione Cicero pro Caelio contra Atratinum, ut eum non inimice corripere, sed paene patrie monere videatur: nam et nobilis et iuvenis et non iniusto dolore venerat ad accusandum.

Sed in his quidem, in quibus vel iudici vel etiam 25 adsistentibus ratio nostrae moderationis probari debet, minor est labor: illic plus difficultatis, ubi ipsos, contra quos dicimus, veremur offendere. duae simul 69 huius modi personae Ciceroni pro Murena dicenti obstiterunt, M. Catonis Servique Sulpici: quam decenter 30

---

16 Or. frg. III 9 Sch.

B (Bn Bg N) H P] 5 emancupatio bH 7 parce Bg[1] *corr.* P parte Bn N b H 9/10 patronos b (H) P ** nos B 14 dignationibus B dignitatibus b H *corr.* P 15 eis (iis P) aut b H P iis autem B 20 videri] m̄deri P 23 et iuvenis et nobilis P 26 adstantibus b H 27 est *om.* B[1]

tamen Sulpicio, cum omnes concessisset virtutes, scientiam petendi consulatus ademit! quid enim aliud esset, quo se victum homo nobilis et iuris antistes magis ferret? ut vero rationem defensionis suae reddidit,
5 cum se studuisse petitioni Sulpici contra honorem Murenae, non idem debere accusationi contra caput diceret! quam molli autem articulo tractavit Catonem!
70 cuius naturam summe admiratus non ipsius vitio, sed Stoicae sectae quibusdam in rebus factam duriorem
10 videri volebat, ut inter eos non forensem contentionem,
71 sed studiosam disputationem crederes incidisse. haec est perfecta ratio, et certissimum praeceptorum genus illius viri observatio, ut, cum aliquid detrahere salva gratia velis, concedas alia omnia: in hoc solo vel
15 minus peritum quam in ceteris (adiecta, si potuerit fieri, etiam causa cur id ita sit), vel paulo pertinaciorem vel credulum vel iratum vel inpulsum ab aliis.
72 hoc enim commune remedium est, si in tota actione aequaliter appareat non honor modo eius, sed etiam
20 caritas, praeterea causa sit nobis iusta [sit] dicendi, neque id moderate tantum faciamus, sed etiam neces-
73 sario. diversum ab hoc, sed facilius, cum hominum aut alioqui turpium aut nobis invisorum quaedam facta laudanda sunt: decet enim rem ipsam probare
25 in qualicumque persona. dixit Cicero pro Gabinio et P. Vatinio, inimicissimis antea sibi hominibus et in quos orationes etiam scripserat, verum ut iusta sic

---

25 Or. frg. p. 465. 486 Sch.

B(BnBgN)GHMPV] 6 accusatori P[1] actioni H 11 studiosam P(V) studiosum BH *unde* studiosorum *Becher* 12 perfecta *Becher* profecto *ll.* 18 hoc enim] *desinit* B *adhibui* GHMPV hoc illis commune MPV hoc ill. commune H si in *corr.* P nisi GHMV 19 eius *om.* MV 20 sit[2] GHV sic P si M *delevi itemque Kroll* 24 decet P dicet GHMV 25 A. Gabinio *Ha. cf. p.* 307, 17 *sq.* 25/26 et pro Vatinio V 26 sibi MPV sicut GH 27 ut *C. Schenkl* et *ll.* 27 sq. sit faciendi G sic (sit H) faciendo HMPV *supplevi*

faciendi ⟨esset ratio⟩: non se de ingenii fama, sed de
fide esse sollicitum. difficilior ei ratio in iudicio Cluen- 74
tiano fuit, cum Scamandrum necesse haberet dicere
nocentem, cuius egerat causam. verum id elegantis-
sime cum eorum, a quibus ad se perductus esset, 5
precibus, tum etiam adolescentia sua excusat, detrac-
turus alioqui plurimum auctoritatis sibi in causa prae-
sertim suspecta, si eum se esse, qui temere nocentis
reos susciperet, fateretur. 9

Apud iudicem vero, qui aut erit inimicus alioqui 75
aut propter aliquod commodum a causa, quam nos
susceperimus, aversus, ut persuadendi ardua est ratio,
ita dicendi expeditissima: fiducia enim iustitiae eius
et nostrae causae nihil nos timere simulabimus. ipse
erit gloria inflandus, ut tanto clarior eius futura sit 15
fides ac religio in pronuntiando, quanto minus vel
offensae vel utilitati suae indulserit. hoc et apud eos, 76
⟨a⟩ quibus appellatum erit, si forte ad eosdem remit-
temur: adicienda ratio vel necessitatis alicuius, si id
causa concedit, vel erroris vel suspicionis. tutissimum 20
ergo paenitentiae confessio et satisfactio culpae, per-
ducendusque omni modo iudex ad irae pudorem.
accidit etiam nonnumquam ⟨ut⟩ ea de causa, de qua 77
pronuntiavit, cognoscat iterum. tum illud quidem com-
mune: apud alium nos iudicem disputaturos de illius 25
sententia non fuisse, neque enim emendari ab alio

---

2 Cluent. c. 17 sq.

GHMPV] 4/5 id elegantissime *Ed. Camp.* uide (iud. el- MV) legantissime GHMV illud eleg. P 5 ad se *Spa.* a se GHMV ipse *ras.* P 7 plurimum G plures HMV plus *corr.* P sibi *Ha.* sicut GHMP^1V si *corr.* P 8 se *om.* HMPV 9 susciperet P^2 suscipere GHMP^1V 10 aut erit inimicus alioqui *om.* HMPV 12 ardua est] ardua∸ G ardua. H ardua MPV 15 erat GHMV infandus GHMV 17 eos P nos GHMV 18 a *om.* GHMP^1V 20 concedit GP cedit HMV 23 *suppl. Re.* P^4 ea de *Mei.* eadem *fere ll.* 24 cognoscat *Ba.* cognat G *corr.* P^4 cognatque H cogatque MV

quam ipso fas esse: ceterum ex causa, ut quaeque permittet, aut ignorata quaedam aut defuisse testes aut, quod timidissime et, si nihil aliud plane fuerit,
78 dicendum est, patronos non suffecisse succurret. etiam,
5 si apud alios iudices agetur, ut in secunda adsertione aut in centumviralibus iudiciis duplicibus, parte victa decentius erit, quotiens contigerit, servare iudicum pudorem: de qua re latius probationum loco dictum est.

10 Potest evenire, ut in aliis reprehendenda sint quae ipsi fecerimus, ut obicit Tubero Ligario, quod in Africa
79 fuerit, et ambitus quidam damnati recuperandae dignitatis gratia reos eiusdem criminis detulerunt, et in scholis luxuriantem patrem luxuriosus ipse iuvenis
15 accusat. id quo modo decenter fieri possit, equidem non invenio, nisi aliquid reperitur, quod intersit, per-
80 sona, aetas, tempus, causa, locus, animus. Tubero iuvenem se patri haesisse, illum a senatu missum non ad bellum, sed ad frumentum coemendum ait, ut
20 primum licuerit, a partibus recessisse: Ligarium et perseverasse et non pro Cn. Pompeio, inter quem et Caesarem dignitatis fuerit contentio, cum salvam uterque rem publicam vellet, sed pro Iuba atque Afris
81 inimicissimis populo Romano stetisse. ceterum vel
25 facillimum est ibi alienam culpam incusare, ubi fateris tuam: verum id iam indicis est, non actoris. quod si nulla contingit excusatio, sola colorem habet paenitentia. potest enim videri satis emendatus, qui in
29 odium eorum, in quibus erraverat, ipse conversus est.
82 sunt enim casus quidam, qui hoc natura ipsa rei non

---

11 Or. Rom. frg. p. 503 M.

GHMPV] 5 iudex augetur GH 8 *cf.* 5, 7, 1 *sq.* 13 eidem GH et *Gertz* ut *ll.* 15 q̄modocenter (*corr.* dec- G) GH quoniam decenter (docentur V) (M)PV *corr. Ob.* 21/22 et Caesarem MPV cessarē GH 24 Romano populo V 25 accusare P rec- MV 26 id (*sic*) GP ut HV *om.* M? 30 casus *om.* HMPV

indecens faciant, ut cum pater ex ⟨meretrice natum,
quod duxerit⟩ meretricem in matrimonium, abdicat:
scholastica materia, sed non ⟨quae in foro non⟩ possit
accidere. hic igitur multa non deformiter dicet: vel
quod omnium sit votum parentum, ut honestiores 5
quam sint ipsi liberos habeant (nam et si filia nata,
meretrix eam mater pudicam esse voluisset), vel quod
humilior ipse fuerit (licuit enim huic ducere), vel quod
non habuerit patrem qui moneret: quin eo minus id 83
faciendum filio fuisse, ne renovaret domus pudorem 10
et exprobraret patri nuptias, matri prioris vitae neces-
sitatem, ne denique legem quandam suis quoque rur-
sum liberis daret. credibilis erit etiam propria quae-
dam in illa meretrice turpitudo, quam nunc hic pater
ferre non possit. alia praetereo: neque enim nunc decla- 15
mamus, sed ostendimus, nonnumquam posse dicentem
ipsis incommodis bene uti.

Illic maior aestus, ubi quis pudenda queritur, ut 84
stuprum, praecipue in maribus, aut os profanatum.
non dico, si loquatur ipse: nam quid aliud ei quam 20
gemitus aut fletus ⟨et⟩ exsecratio vitae conveniat, ut
iudex intellegat potius dolorem illum quam audiat?
sed patrono quoque per similes affectus eundum erit,
quia hoc iniuriae genus verecundius est ⟨fateri⟩ passis 24
quam ausis. mollienda est in plerisque [alia] colore 85
asperitas orationis, ut Cicero de proscriptorum liberis
fecit. quid enim crudelius quam homines honestis pa-
rentibus ac maioribus natos a re publica summoveri?
itaque durum id esse summus ille tractandorum

GHMPV] 1 faciunt MPV 1/2 *suppl. Ed. Camp.* 3 quae non *s l. add.* P^2 *om. rell.* in foro *add. Spa.* 8 licuit huic *Spa.* licet—hoc *ll.* 12/13 rursum *Ha.* sum GHP^1 sine MV subinde P^2 15 praetereo *Gryph.* praeterea *ll.* 19 maribus PV manibus GHM 21 et *suppl. Ed. Camp.* 24 quia P qui ad GHMV *suppl. Ha.* 25 alia (alio P) *variae lectionis signum hic ut alibi in textum inrepsit* colore P loco re GHMV

animorum artifex confitetur, sed ita legibus Syllae cohaerere statum civitatis affirmat, ut his solutis stare ipsa non possit. consecutus itaque est, ut aliquid eorum
4 quoque causa videretur facere, contra quos diceret.
86 illud etiam in iocis monui, quam turpis esset fortunae insectatio, et ne in totos ordines aut gentes aut populos petulantia incurreret. sed interim fides patrocinii cogit quaedam de universo genere aliquorum
9 hominum dicere, libertinorum vel militum vel publi-
87 canorum vel similiter aliorum. in quibus omnibus commune remedium est, ut ea, quae laedunt, non libenter tractare videaris, nec in omnia impetum facias,
88 sed in id, quod expugnandum est, et reprendens alia laude conpenses: si cupidos ⟨milites⟩ dicas, set non
15 mirum, quod periculorum ac sanguinis maiora sibi deberi praemia putent: eosdem petulantes: set hoc fieri, quod bellis magis quam paci consuerint. libertinis detrahenda est auctoritas: licet his testimonium
19 reddere industriae, per quam exierint de servitute.
89 quod ad nationes exteras pertinet, Cicero varie: detracturus Graecis testibus fidem doctrinam his concedit ac litteras, seque eius gentis amatorem esse profitetur, Sardos contemnit, Allobrogas ut hostis in-
24 sectatur: quorum nihil tunc, cum diceretur, parum
90 aptum aut remotum cura decoris fuit. verborum etiam moderatione detrahi solet, si qua est rei invidia: si

---

20 Scaur. 17, 38 sq.

GHMPV] 2 coerceri P (-re MV) his (M)V is GH *iis* P 3 consecutus *Spa.* secutus *ll. possis* secutum 5 iocis P locis GHMV *v.* 6, 3, 28 6 toto GHMP^1V 13 prendens GH reprehendens MPV 14 cupidum dedicasset non GHM(P^1)V *corr. Ba.* 16 sed *Spa.* et *ll.* (*ras.* P) 17 āsuerint H assueverint PV(M) 18 trahenda GH(MV) his (M)V is GH iis *ras.* P 23/24 insectatur MPV insectatus GH 26 moderatione *corr.* P moderatio GHMP^1V detrahit GH

asperum dicas nimium severum, iniustum persuasione labi, pertinacem ultra modum tenacem esse propositi: plerumque velut ipsos coneris ratione vincere, quod est mollissimum. 4

Indecorum est super haec omne nimium, ideoque 91 etiam quod natura rei satis aptum est, nisi modo quoque temperatur, gratiam perdit. cuius rei observatio iudicio magis quodam sentiri, quam praeceptis tradi potest, quantum satis sit et quantum recipiant aures: non habet haec res mensuram et quasi pondus, quia 10 ⟨ut⟩ in cibis [his] alia aliis magis complent.

Adiciendum etiam breviter videtur, qui fiat ⟨ut⟩ 92 dicendi virtutes diversissimae non solum suos amatores habeant, sed ab eisdem saepe laudentur. nam Cicero quodam loco scribit, id esse optimum, quod, 15 cum te facile credideris consequi imitatione, non possis. alio vero, 'non id egisse, ut ita diceret, quo modo se quilibet posse confideret, sed quo modo nemo'. quod potest pugnare inter se videri, verum utrumque, 93 ac merito, laudatur: causarum enim modo distat, quia 20 simplicitas illa et velut securitas inadfectatae orationis mire tenuis causas decet, maioribus illud admirabile dicendi genus magis convenit. in utroque eminet Cicero: ex quibus alterum imperiti se posse consequi credent, neutrum qui intellegunt. 25

[DE MEMORIA]

II. Memoriam quidam naturae modo esse munus 1 existimaverunt, estque in ea non dubie plurimum, sed

---

2 Horatii c. 3, 3, 1 15 orat. 23, 76 17 e libr. rhet. frg. 8 H

GHMPV] 1 aspere GHV 7 temperatus GHMV temperetur P 9 quantum P quam GHMV 10 non haberet remansuram GHM (-mens-) V *recte* P 11 in cybus his G(H) in cibis his (iis P)V ut in cibis *Edd.* 12 qui *Mel.* quod GHMPV ut *add. Ha.* 16 cum te *Re.* non GHV te *ras.* P *om.* M 17 egisse se *Gertz* 19 potem G *om.* M 20 causarum *Spa.* causa enim GH causa MPV 24 et Cicero MPV 25 intelligent MV

ipsa excolendo sicut alia omnia augetur: et totus, de
quo diximus adhuc, inanis est labor, nisi ceterae partes
hoc velut spiritu continentur. nam et omnis disciplina
memoria constat frustraque docemur, si quidquid
5 audimus praeterfluat, et exemplorum, legum, respon-
sorum, dictorum denique factorumque velut quasdam
copias, quibus abundare quasque in promptu semper
habere debet orator, eadem illa vis praesentat neque
2 inmerito thesaurus hic eloquentiae dicitur. sed non
10 firme tantum continere, verum etiam cito percipere
multa acturos oportet, nec quae scripseris modo iterata
lectione complecti, set in cogitatis quoque rerum ac
verborum contextum sequi, et quae sint ab adversa
14 parte dicta meminisse, nec utique eo, quo dicta sunt
3 ordine, refutare, sed opportunis locis ponere. quid
extemporalis oratio? non alio mihi videtur mentis
vigore constare. nam dum alia dicimus, quae dicturi
sumus intuenda sunt: ita cum semper cogitatio ultra
eat, id quod est longius quaerit, quidquid autem rep-
20 perit quodam modo apud memoriam deponit, quod
illa quasi media quaedam manus acceptum ab in-
4 ventione tradit elocutioni. non arbitror autem mihi in
hoc inmorandum, quid sit quod memoriam faciat,
quamquam plerique inprimi quaedam vestigia animo
25 velut in ceris anulorum signa, ⟨quae⟩ serventur, existi-
mant. neque ero tam credulus, ut, quom habitu tar-
diorem firmioremque memoriam ⟨sciam⟩ fieri, ei

GHMPV] 2 est *om.* MPV 6 denique factorumque *Edd.* dineque (beneque P) factorumque GHP bene factorumque MV 8 repraesentat *Ba.* praestat *Becher* 11 nec quae P neque GHV ne in M 12 cogitatis P concitatis GHMV 14 eo *Re.* ea GHMPV 16 non alia GH nec alia V nec alio M 18/19 ultra eat *Ha.* ultre ad GH ultra MPV 19 autem GHMP^1V interim P^2 21/22 inventione *Ba.* intentione GHMPV 25 in ceris *Re. ras.* P^4 in guris GH in giris V figuris M quae *addidi* 26 quom] quam GHMV quasi P cum *Mei.* 27 sciam *add. Mei.* 27 *sq.* ei artem q. audeam impertire *Ha. et Spa.* et (ea V) actem (autem HMV) q. ad animum pertire (pertinere V) GH(M)V pu-

artem quoque audeam impertire. magis admirari naturam subit, tot res vetustas tanto ex intervallo repetitas reddere se et offerre, nec tantum requirentibus, sed sponte interim, nec vigilantibus, sed etiam quiete compositis: eo magis, quod illa quoque animalia, quae carere intellectu videntur, meminerunt et agnoscunt et quamlibet longo itinere deducta ad adsuetas sibi sedes revertuntur. quid? non haec varietas mira est, excidere proxima, vetera inhaerere? hesternorum inmemores acta pueritiae recordari? quid quod quaedam requisita se occultant et eadem forte succurrunt? nec manet semper memoria, sed aliquando etiam redit? nesciretur tamen, quanta vis esset eius, quanta divinitas illa, nisi in hoc lumen orandi ⟨vim⟩ extulisset. non enim rerum modo, sed etiam verborum ordinem praestat, nec ea pauca contexit, sed durat prope in infinitum, et in longissimis actionibus prius audiendi patientia quam memoriae fides defecit. quod et ipsum argumentum est, subesse artem aliquam iuvarique ratione naturam, cum idem docti facere illud, indocti inexercitati non possumus. quamquam invenio apud Platonem, obstare memoriae usum litterarum, videlicet quoniam illa, quae scriptis reposuimus, velut custodire desinimus et ipsa securitate dimittimus. nec dubium est, quin plurimum in hac parte valeat mentis intentio et velut acies luminum a prospectu rerum,

22 Phaedr. p. 275 A.

tem eius (*corr. ex* et) autem quod ad animum pertineret (t *add. corr.*) P

GHMPV] 2 subit tot res *Ob.* subito tres (res PV) GHMPV tanta GHM 4 sponte *Becher* in sponte GHM (*ex* isponte) et sponte PV 4/5 quie (qui V quieti M) compositi GHMV *recte* P 5 eo magis quod GHM magis eoque P magis eo quod V 6 videntur V videmus P viderunt GHM 7 diducta P 14 vim *ante* orandi *add. Re.* 16 pauca] paulum? 18 deficit P 20 docti MPV indocti GH 21 inexercitati GHV inexercitatique MP possimus P 23 quoniam GH quod P quomodo MV 26 prospectu P promptu GHMV

quas intuetur, non aversa, unde accidit ut, quae per
plures dies scribimus, ediscendo sine cogitatione se
ipsa contineat.

11 'Artem' autem memoriae primus ostendisse dicitur
5 Simonides, cuius vulgata fabula est. cum pugili coronato carmen, quale componi victoribus solet, mercede
pacta scripsisset, abnegatam ei pecuniae partem, quod
more poetis frequentissimo degressus in laudes Castoris
ac Pollucis exierat. quapropter partem ab his petere,
10 quorum facta celebrasset, iubebatur. et persolverunt,
12 ut traditum est. nam cum esset grande convivium
in honorem eiusdem victoriae atque adhibitus ei cenae
Simonides, nuntio est excitus, quod eum duo iuvenes
equis advecti desiderare maiorem in modum dice-
15 bantur. et illos quidem non invenit, fuisse tamen gratos
13 erga se deos exitu comperit. nam vix eo ultra limen
egresso triclinium illud supra convivas corruit atque
ita confudit, ut non ora modo oppressorum, sed
membra etiam omnia requirentes ad sepulturam pro-
20 pinqui nulla nota possent discernere. tum Simonides
dicitur memor ordine quo quisque discubuerat cor-
14 pora suis reddidisse. est autem magna inter auctores
dissensio, Glaucone Carystio an Leocrati an Agatharcho
an Scopae scriptum sit id carmen, et Pharsali fuerit
25 haec domus, ut ipse quodam loco significare Simonides videtur utque Apollodorus et Eratosthenes et
Euphorion et Larissaeus Eurypylus tradiderunt, an
Cranone, ut Apollas Callimachius, quem secutus Cicero

---

28 de orat. 2, 86, 352

GHMPV] 2/3 ediscendi sint cogitationes (cogitatione P) ipsa contineat GHMPV causa *super* sint *add.* sint *delens* P[2] *correxi* 5 cuius] Cius *Gertz* 7 abnegata—pars est P 8 digressus P *om.* MV 9 ab his (M) bis GH ab iis PV 14 modum MPV domo GH 16 deos *eras.* P eos MV ultra *om.* MPV 18 confudit, ut P confunditur GHMV 21 ordine GHMPV ordinis *Re.* 26 utque GH atque MPV 28 callimachus GH (call-) MP,V *corr. Preller*

hanc famam latius fudit. Scopam nobilem Thessalum 15
perisse in eo convivio constat, adicitur sororis eius
filius, putant et ortos plerosque ab alio Scopa, qui
maior aetate fuerit. quamquam mihi totum de Tynda- 16
ridis fabulosum videtur, neque omnino huius rei 5
meminit usquam poeta, ipse profecto non taciturus
de tanta sua gloria.

Ex hoc Simonis facto notatum videtur, iuvari memo- 17
riam signatis animo sedibus, idque credet e suo quis-
que experimento. nam cum in loca aliqua post tem- 10
pus reversi sumus, non ipsa agnoscimus tantum, sed
etiam quae in his fecerimus reminiscimur personaeque
subeunt, nonnumquam tacitae quoque cogitationes in
mentem revertuntur. nata est igitur, ut in plerisque, 14
ars ab experimento. loca deligunt quam maxime spa- 18
tiosa, multa varietate signata, domum forte magnam
et in multos diductam recessus. in ea quidquid notabile
est animo diligenter adfigunt, ut sine cunctatione ac
mora partis eius omnis cogitatio possit percurrere.
et primus hic labor est, non haerere in occursu: plus 20
enim quam firma debet esse memoria, quae aliam
memoriam adiuvet. tum quae scripserunt vel cogitant, 19
ratione conplectuntur et aliquo signo, quo moneantur,
notant, quod esse vel ex re tota potest, ut de navi-
gatione, militia, vel ex verbo aliquo: nam etiam ex- 25
cidentes ⟨sensus⟩ unius admonitione verbi in memo-
riam reponuntur. sit autem signum navigationis ut

GHMPV] 2 eius GH *om.* MPV 4 fuit V 4/5 Tyndaris GH 6 meminit unquam V meminerit umquam GHM ipse P ipsa GHMV *ad seqq. traxi* tacitus GH 8 Simonis GH Simonidis MP(V) 9 credet e] credere *ll.* 13 tacite GHV 15 arsabae experimenti G *corr.* H (-to H[1]) loce (loci H loca V) discunt GHV loca discuntur MP *corr. Spa.* 17 notabile *Re.* nobile GHMPV 18 affigitur MPV 22/23 cogitant, ratione complectuntur] cogitatione complectentur P cogitacione conplectitur G(H)M(V) 23 alio quo GH aliquando M moveantur GHM 26 sensus *add. Gemoll* 27 signum MP magnum GHV

20 ancora, militiae ut aliquid ex armis. haec ita digerunt: primum sensum [vel locum] vestibulo quasi adsignant, secundum, puta, atrio, tum inpluvia circumeunt, nec cubiculis modo aut exedris, sed statuis etiam simili-
5 busque per ordinem committunt. hoc facto, cum est repetenda memoria, incipiunt ab initio loca haec recensere, et quod cuique crediderunt reposcunt, ut eorum imagine admonentur. ita, quamlibet multa sint, quorum meminisse oporteat, fiunt singula conexa quodam
10 corio, nec errant coniungentes prioribus consequentia
21 solo ediscendi labore. quod de domo dixi, et in operibus publicis et in itinere longo et urbium ambitu et picturis fieri potest. etiam fingere sibi has imagines licet. opus est ergo locis, quae vel finguntur vel su-
15 muntur, ⟨et⟩ imaginibus vel simulacris, quae utique fingenda sunt. imagines voco, quibus ea, quae ediscenda sunt, notamus, ut, quo modo Cicero dicit, locis
22 pro cera, simulacris pro litteris utamur. illud quoque ad verbum ponere optimum fuerit: 'locis est utendum
20 multis, inlustribus, explicatis, modicis intervallis, imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quae occurrere celeriterque percutere animum possint.' quo magis miror, quo modo Metrodorus in XII signis, per quae sol meat, trecenos et sexagenos invenerit locos.
25 vanitas nimirum fuit atque iactatio circa memoriam suam potius arte quam natura gloriantis.

23 Equidem haec ad quaedam prodesse non negaverim, ut si rerum nomina multa per ordinem audita red-

---

17 de orat. 2, 86, 354 19 ibid. 2, 87, 358

GHMPV] 1 digerunt *corr.* P diligerunt GH diligere MV 2 vestibulo *Ba.* bello cum vestibulo *ll.* 4 cubilis GHMV (*recte* P) hedris GH(M)V (*recte* P) stacius GH status MV (*recte* P) 7 ut MP et GHV 9 conexa MP(V) necaeta GH 10 coria GH nec errant *Bonnell* ne errent P onerant GH(M)V 12 et urbium P ut urbium GHMV 15 et *add. Ge.* 16 voco *Gertz* voce GH voces MP[1]V 19 fuerit P fuerat GHMV 20 modis GHMV 28 ut *corr.* P aut GHMV

denda sint. namque in iis, quae didicerunt, locis ponunt res illas: mensam, ut hoc utar, in vestibulo et pulpitum in atrio et sic cetera, deinde relegentes inveniunt, ubi posuerunt. et forsitan hoc sunt adiuti, qui 24 auctione dimissa quid cuique vendidissent testibus 5 argentariorum tabulis reddiderunt, quod praestitisse Q. Hortensium dicunt. minus idem proderit in ediscendis, quae orationis perpetuae erunt: nam et sensus non eandem imaginem quam res habent, cum alterum fingendum sit, et horum tamen utcumque commonet 10 locus, sicut sermonis alicuius habiti: verborum contextus eadem arte quo modo conprehendetur? mitto, 25 quod quaedam nullis simulacris significari possunt, ut certe coniunctiones. habeamus enim sane, ut qui notis scribunt, certas imagines omnium et loca scilicet 15 infinita, per quae verba, quot sunt in quinque contra Verrem secundae actionis libris, explicentur, [ne] meminerimus etiam omnium quasi depositorum: nonne impediri quoque dicendi cursum necesse est duplici 19 memoriae cura? nam quo modo poterunt copulata 26 fluere, si propter singula verba ad singulas formas respiciendum erit? qua re et Charmadas et Scepsius, de quo modo dixi, Metrodorus, quos Cicero dicit usos hac exercitatione, sibi habeant sua: nos simpliciora tradamus. 25

Si longior conplectenda memoria fuerit oratio, prod- 27 erit per partes ediscere (laboratur enim maxime onere),

---

23 de orat. 2, 88, 360.

GHMPV] 1 in his GHM 2/3 pulpitum *Bonnell* populum *ll.* 3 relegantes GHMP¹V 4 posuerint GHP 5 vendidisset GHMV 7 Q. *Ha.* quae GH(M) *om.* PV 11 alicui GH 16 quae sunt (M)(V) *corr.* P 17 *del. Ha.* 19 quoque dicendi cursum *Spa.* quodque dicit dicursum GH(M)(V) quidem eorum quae dicit cursum P (decursum P² *ut* MV) 22 Charmadas (*sic*) GH *Fort. p. 129, 8* Carneades MPV 24 suas GH 27 laboratur *Spa.* laborat *ll.*

set hae partes non sint perexiguae, alioqui rursus multae erunt et eam distringent atque concident. nec utique certum imperaverim modum, sed maxime ut
4 quisque finietur locus, ni forte tam numerosus, ut ipse
28 quoque dividi debeat. dandi sunt certi quidam termini, ut contextum verborum, qui est difficillimus, continua et crebra meditatio, partis deinceps ipsa e re petitus ordo coniungat. non est inutile his, quae difficilius haereant,
9 aliquas adponere notas, quarum recordatio commoneat
29 et quasi excitet memoriam: nemo enim fere tam infelix, ut, quod cuique loco signum destinaverit, nesciat. at si erit tardus ad hoc, eo quoque adhuc remedio utitor, ut ipsae notae (hoc enim est ex illa arte non inutile) aptentur ad eos, qui excidunt, sensus, ancora,
15 ut supra proposui, si de nave dicendum est, et spiculum,
30 si de proelio. multum enim signa faciunt, et ex alia memoria venit alia, ut cum translatus anulus vel alligatus commoneat nos, cur id fecerimus. haec magis adhuc adstringunt qui memoriam ab aliquo simili trans-
20 ferunt ad id, quod continendum est: ut in nominibus, si Fabius forte sit tenendus, referamus ad illum Cunctatorem, qui excidere non potest, aut ad aliquem
31 amicum, qui idem vocetur. quod est facilius in Apris et in Ursis et Nasone aut Crispo, ut id memoriae
25 adfigatur, unde sunt nomina. origo quoque aliquando declinatorum tenendi magis causa est, ut in Cicerone, Verrio, Aurelio. sed hoc miseri.

GHMPV] 1 sed *Spa.* et *ll.* 2 eum GHMP *om.* V distringent *Ammon* distinguent *ll.* 3 modum *Re.* modo *ll.* 5 quadam GH 6/7 continua et *Fort. 3, 13* continuet GH(M)PV 7 deinde *Fort.* ipsa (ipsas P? *Fort.*) repetitus (repp-) GH,MPV *Fort. correxi* 8 inutile iis *Spa.* inutilis GHM(P[1])V 12 at *Ha.* ut GHPV et M tardus *Ba.* trandus GH tradendus MPV remedium GHMPV 13 utitor] utitur *ll.* utetur *Ha.* 14 aptentur *Hiecke* adtentus GHM(P)(V) ancora *idem* ancoram *ll.* 15 supra *corr.* P,MV suae GH est et *Ki.* esset *ll.* 18 cur id *Re.* cum his *ll.* 20 in omnibus GH 23 qui idem MPV quidem GH 25 omnia GHMV 27 sed hoc GH si debet M(P)V

Illud neminem non iuvabit, isdem quibus scripserit, 32
ceris ediscere. sequitur enim vestigiis quibusdam me-
moriam et velut oculis intuetur non paginas modo,
sed versus prope ipsos, estque cum dicit similis legenti.
iam vero si litura aut adiectio aliqua atque mutatio 5
interveniat, signa sunt quaedam, quae intuentes deer-
rare non possumus. ista ratio, ut est illi, de qua 33
primum locutus sum, arti non dissimilis, ita, si quid
me experimenta docuerunt, et expeditior et potentior.
ediscere tacite (nam id quoque est quaesitum) erat 10
optimum, si non subirent velut otiosum animum ple-
rumque aliae cogitationes, propter quas excitandus
est voce, ut duplici motu iuvetur memoria dicendi et
audiendi. sed haec vox sit modica et magis murmur. 14
qui autem legente alio ediscit, in parte tardatur, quod 34
acrior est oculorum quam aurium sensus, in parte
iuvari potest, quod, cum semel aut bis audierit, con-
tinuo illi memoriam suam experiri licet et cum legente
contendere. nam et alioqui id maxime faciendum est,
ut nos subinde temptemus, quia continua lectio et 20
quae magis et quae minus haerent aequaliter transit.
in experiendo teneasne et maior intentio est et nihil 35
supervacui temporis perit, quo etiam quae tenemus
repeti solent: ita sola, quae exciderunt, retractantur,
ut crebra iteratione firmentur, quamquam solent hoc 25
ipso maxime haerere, quod exciderunt. illud ediscendo
scribendoque commune est, utrique plurimum conferre
bonam valetudinem, digestum cibum, animum cogi-
tationibus aliis liberum. verum et in iis, quae scrip- 36

GHMPV, *inde a l.* 13/14 BHP] 2 ceris P ceteris GHMV 4 estque *Mei.* que G(M)(P) quem HV 5 litura aut P littore et G litore ut H(M)(V) 6 interveniāt GH 7 ista *Gertz* est *ll.* 11 si *om.* GHMP¹V 13/14 et audiendi *del.* b *om.* H 15 tardatur P at tardatur *in mg.* Bg tradatur B iuuari potest *super* tardatur *add.* b iuvari parte tradatur *s. l. add.* potest H *post* acrior est *inserens* tardatur 24 repeti P reperiti B reperti H 27 scribendo bH 29 in his *Vt. p. 440* in is bH 29 sq. scribimus *Vt.*

simus, complectendis multum valent et in iis, quae cogitamus, continendis prope solae, excepta quae potentissima est exercitatione, divisio et compositio:
4 nam qui recte diviserit, numquam poterit in rerum
37 ordine errare. certa sunt enim non solum in digerendis quaestionibus, sed etiam in exsequendis, si modo recte dicimus, prima ac secunda et deinceps, cohaeretque omnis rerum copulatio, ut ei nihil neque subtrahi sine
38 manifesto intellectu neque inseri possit. an vero Scae-
10 vola in lusu duodecim scriptorum, cum prior calculum promovisset essetque victus, dum rus tendit, repetito totius certaminis ordine, quo dato errasset recordatus, rediit ad eum, quocum luserat, isque ita factum esse confessus est: minus idem ordo valebit in oratione,
15 praesertim totus nostro arbitrio constitutus, cum tan-
39 tum ille valeat alternus? etiam quae bene composita erunt, memoriam serie sua ducent: nam sicut facilius versus ediscimus quam prosam orationem, ita prosae iuncta quam dissoluta. sic contigit, ut etiam quae ex
20 tempore videbantur effusa ad verbum repetita reddantur. quod meae quoque memoriae mediocritatem sequebatur, si quando interventus aliquorum, qui hunc honorem mererentur, iterare declamationis partem coegisset. nec est mendacio locus, salvis, qui inter-
25 fuerunt.

40 Si quis tamen unam maximamque a me artem memoriae quaerat, exercitatio est et labor: multa ediscere, multa cogitare, et si fieri potest cotidie, potentissimum est: nihil aeque vel augetur cura vel neglegentia inter-

---

B(BnBgN), HP] 1 in his *Vt.* 2 solae *corr.* P sola BH excepta *om.* bH 3 exercitatione P et exercitatione BH 4 *fort.* diviserit ⟨et conpegerit⟩. qui recte conpegerit orationem *Vt.* 6 exsequendis] persequendis *Vt.* 8 ei BP et bH 13 quocum B die *s. l. add.* b quo die cum H qui cum P 15 constructus bH 18 ediscimus BP et lascimur bH prosae] prosam P 19 iuncta B (evincta N ac iuncta Bg *initio, ut vid.*) iucta b uiciata H vinctam P dissolutam P 27 discere bH

cidit. quare et pueri statim, ut praecepi, quam plurima 41
ediscant, et, quaecumque aetas operam iuvandae studio
memoriae dabit, devoret initio taedium illud et scripta
et lecta saepius revolvendi et quasi eundem cibum
remandendi. quod ipsum hoc fieri potest levius, si 5
pauca primum et quae odium non adferant coeperimus
ediscere, tum cotidie adicere singulos versus, quorum
accessio labori sensum incrementi non adferat, in summam ad infinitum usque perveniat, et poetica prius,
tum oratorum, novissime etiam solutiora numeris et 10
magis ab usu dicendi remota, qualia sunt iuris consultorum. difficiliora enim debent esse quae exercent, 42
quo sit levius ipsum illud, in quod exercent, ut athletae
ponderibus plumbeis adsuefaciunt manus, quibus vacuis et nudis in certamine utendum est. non omittam 15
etiam, quod cotidianis experimentis deprenditur, minime fidelem esse paulo tardioribus ingeniis recentem
memoriam. mirum dictu est nec in promptu ratio, quantum nox interposita adferat firmitatis, sive requiescit 43
labor ille, cuius sibi ipsa fatigatio obstabat, sive 20
maturatur atque concoquitur, quae firmissima eius
pars est, recordatio: quae statim referri non poterant,
contexuntur postera die, confirmatque memoriam idem
illud tempus, quod esse in causa solet oblivionis. etiam 44
illa praevelox fere cito effluit, et, velut praesenti 25
officio functa nihil in posterum debeat, tamquam
dimissa discedit. nec est mirum magis haerere animo
quae diutius adfixa sint.

Ex hac ingeniorum diversitate nata dubitatio est,

B(BnBgN), HP] 4 et lecta *om.* bH revolvendi BP al revolundi b revolundi H 6 adseruant bH 7 singulos *om.* bH 9 primus *ut vid.* Bg[1] pus bH 14 adsuefacerent bH 18 dictu NP dictum BH nec in promptu ratio] al nec propter uratio b nec propter uratio H 20 sive] seu N 21 maturatur atque *om.* bH quae *Edd.* seu BP seu maturatusque (*sic*) H (al maturatusque *mg.* Bg *iuxta* seu) 23/24 idem illud BnBgNH idem *om.* P *Edd.* 28 quae BP quam bH sunt P[1]

ad verbum sit ediscendum dicturis, an vim modo rerum
atque ordinem complecti satis sit: de quo sine dubio
45 non potest in universum pronuntiari. nam si memoria
suffragatur, tempus non defuit, nulla me velim syllaba
5 effugiat: alioqui etiam scribere sit supervacuum. id-
que praecipue a pueris optinendum atque in hanc con-
suetudinem memoria exercitatione redigenda, ne nobis
discamus ignoscere. ideoque et admoneri et ad libel-
lum respicere vitiosum, quod libertatem neglegentiae
10 facit, nec quisquam se parum tenere iudicat, quod ne
46 sibi excidat non timet. inde interruptus actionis im-
petus et resistens ac salebrosa oratio: et qui dicit
ediscenti similis, etiam omnem bene scriptorum gra-
tiam perdit vel hoc ipso, quod scripsisse se confitetur.
15 memoria autem facit etiam prompti ingeni famam, ut
illa, quae dicimus, non domo attulisse, sed ibi pro-
tinus sumpsisse videamur, quod et oratori et ipsi cau-
47 sae plurimum confert. nam et magis miratur et minus
timet iudex, quae non putat adversus se praeparata.
20 idque in actionibus inter praecipua servandum est,
ut quaedam etiam, quae optime vinximus, velut so-
luta enuntiemus et cogitantibus nonnumquam et dubi-
tantibus similes quaerere videamur quae attulimus.
48 ergo quid sit optimum, neminem fugit. si vero aut
25 memoria natura durior erit aut non suffragabitur tem-
pus, etiam inutile erit ad omnia se verba alligare,
cum oblivio unius eorum cuiuslibet aut deformem
haesitationem aut etiam silentium inducat, tutiusque
29 multo comprehensis animo rebus ipsis libertatem sibi
49 eloquendi relinquere. nam et invitus perdit quisque
id quod elegerat verbum, nec facile reponit aliud, dum
id, quod scripserat, quaerit. sed ne hoc quidem in-

B(BnBgN), HP] 5/6 idque BP itque bH atque Bg[1] 6 hac bH 7 religenda BgH 15 facita bH 16 domo P modo BH 17 assumpsisse N 18 plurimum BP primum bH 20 idque BP itaque bH 23 videremur Bg[1] 24 sit *om.* b 28 indicat BH 29 comprensis Bg

firmae memoriae remedium est nisi in his, qui sibi
facultatem aliquam dicendi ex tempore paraverunt.
quod si cui utrumque defuerit, huic omittere omnino
totum actionum laborem, ac, si quid in litteris valet,
ad scribendum potius suadebo convertere: sed haec 5
rara infelicitas erit.

Ceterum quantum natura studioque valeat memoria, 50
vel Themistocles testis, quem unum intra annum op-
time locutum esse Persice constat, vel Mithridates,
cui duas et viginti linguas, quot nationibus imperabat, 10
traditur notas fuisse, vel Crassus ille dives, qui cum
Asiae praeesset, quinque Graeci sermonis differentias
sic tenuit, ut, qua quisque apud eum lingua postu-
lasset, eadem ius sibi redditum ferret, vel Cyrus, quem 14
omnium militum tenuisse creditum est nomina: quin 51
semel auditos quamlibet multos versus protenus di-
citur reddidisse Theodectes. dicebantur etiam nunc
esse qui facerent, sed mihi numquam, ut ipse inter-
essem, contigit: habenda tamen fides est vel in hoc,
ut, qui crediderit, et speret. 20

[DE PRONUNTIATIONE]

III. Pronuntiatio a plerisque 'actio' dicitur, sed prius 1
nomen a voce, sequens a gestu videtur accipere. nam-
que actionem Cicero alias 'quasi sermonem', alias 'elo-
quentiam quandam corporis' dicit. idem tamen duas 25
eius partis facit, quae sunt eaedem pronuntiationis,
vocem atque motum: quapropter utraque appellatione
indifferenter uti licet. habet autem res ipsa miram 2

---

24 de orat. 3, 59, 222 orat. 17, 55

B (BnBgN), HP] 1 his bH is B iis P qui sibi BP quae sicut bH 3 quo bH cui *om.* bH 6 infelicitas BP integritas *in mg.* b, H 13 quequisque (*corr. ex* quaq.) N 16 quam libet bHP quem libet B 17 etiam BP ei aut bH 18 mihi BP non bH 23 videtur bHP videatur B 26 eadem BH

quandam in orationibus vim ac potestatem: neque enim tam refert, qualia sint quae intra nosmet ipsos composuimus, quam quo modo efferantur: nam ita quisque, ut audit, movetur. quare neque probatio ulla,
5 quae modo venit ab oratore, tam firma est, ut non perdat vires suas, nisi adiuvatur adseveratione dicentis. adfectus omnes languescant necesse est, nisi voce, vultu, totius prope habitu corporis inardescunt.
3 nam cum haec omnia fecerimus, felices tamen, si
10 nostrum illum ignem iudex conceperit, nedum eum supini securique moveamus ac non et ipse nostra osci-
4 tatione solvatur. documento sunt vel scaenici actores, qui et optimis poetarum tantum adiciunt gratiae, ut nos infinite magis eadem illa audita quam lecta de-
15 lectent, et vilissimis etiam quibusdam impetrant aures, ut, quibus nullus est in bybliothecis locus, sit etiam
5 frequens in theatris. quod si in rebus, quas fictas esse scimus et inanes, tantum pronuntiatio potest, ut iram, lacrimas, sollicitudinem adferat, quanto plus valeat
20 necesse est, ubi et credimus? equidem vel mediocrem orationem commendatam viribus actionis adfirmarim plus habituram esse momenti quam optimam eadem
6 illa destitutam. si quidem et Demosthenes, quid esset in toto dicendi opere primum interrogatus, pronun-
25 tiationi palmam dedit eidemque secundum ac tertium locum, donec ab eo quaeri desineret, ut eam videri
7 posset non praecipuam, sed solam iudicasse: ideoque ipse tam diligenter aput Andronicum hypocriten studuit, ut admirantibus eius orationem Rhodiis non in-
30 merito Aeschines dixisse videatur: quid si ipsum

B(BnBgN),HP] 1/2 nec enim P 2 tam bP iam B iam *corr. in* tam H 3 nam *om.* H 4 nec P 5 quae aliquo modo P 7 et adfectus *Kroll* omnis Bn¹H languescat bH 8 inardescat bH 11 et *om.* bH ipsae Bg (sed ipsa *m.*¹?) 14 infinito P 16 in *om.* P¹ 20 vel *om.* bH 21 adfirmarim bH adfirmaverim BP 25 que *om.* bH 26 desiverit *in* desierit *corr.* P 27 que *om.* bH

audissetis? et M. Cicero 'unam in dicendo actionem dominari' putat. hac Cn. Lentulum plus opinionis con- 8 secutum quam eloquentia tradit, eadem C. Gracchum in deflenda fratris nece totius populi Romani lacrimas concitasse, Antonium et Crassum multum va- 5 luisse, plurimum vero Q. Hortensium. cuius rei fides est, quod eius scripta tantum intra famam sunt, qua diu princeps orator, aliquando aemulus Ciceronis existimatus est, novissime, quoad vixit, secundus, ut appareat placuisse aliquid eo dicente, quod legentes 10 non invenimus. et hercule cum valeant multum verba 9 per se et vox propriam vim adiciat rebus et gestus motusque significet aliquid, profecto perfectum quiddam fieri, cum omnia coierunt, necesse est.

Sunt tamen qui rudem illam et qualem impetus 10 cuiusque animi tulit actionem iudicent fortiorem et 15 solam viris dignam, sed non alii fere, quam qui etiam in dicendo curam et artem et nitorem et quidquid studio paratur ut adfectata et parum naturalia solent inprobare, vel qui verborum atque ipsius etiam soni 20 rusticitate, ut L. Cottam dicit Cicero fecisse, imitationem antiquitatis adfectant. verum illi persuasione sua 11 fruantur, qui hominibus, ut sint oratores, satis putant nasci: nostro labori dent veniam, qui nihil credimus esse perfectum, nisi ubi natura cura iuvetur. in hoc 25 igitur non contumaciter consentio, primas partis esse naturae. nam certe bene pronuntiare non poterit, cui 12 aut in scriptis memoria aut in his, quae subito dicenda

---

1 de orat. 3, 56, 213 2 Brut. c. 66. 89. 38. 43. 88 21 de orat. 3, 11, 42 Brut. 74, 259

B (BnBgN), HP] 3 tradidit bH C. *om.* bH 5 et Antonium H 8 oratorum *corr.* P *ed. Camp.* 11 cum valeant BnNP cum valent Bg[1] dum valeant bH 12 vim adiat b vim adiat H 14 coierunt H coiere P coirunt B at coierunt *in mg.* b 26 partes bHP 28 in[1] *om.* bH in his N *corr.* Bn in is BnBg *et cum signo vitii* H in iis P

erunt, facilitas prompta defuerint, nec si inemendabilia
oris incommoda obstabunt. corporis etiam potest esse
13 aliqua tanta deformitas, ut nulla arte vincatur. sed
ne vox quidem nisi libera ⟨macu⟩lis actionem habere
5 optimam potest. bona enim firmaque, ut volumus, uti
licet: mala vel inbecilla et inhibet multa, ut insurgere
et exclamare, et aliqua cogit, ut intermittere et de-
flectere et rasas fauces ac latus fatigatum deformi
cantico reficere. sed nos de eo nunc loquamur, cui
10 non frustra praecipitur.

14 Cum sit autem omnis actio, ut dixi, in duas divisa
partis, vocem gestumque, quorum alter oculos, altera
aures movet, per quos duos sensus omnis ad animum
penetrat adfectus, prius est de 'voce' dicere, cui etiam
15 gestus accommodatur.

In ea prima observatio est, qualem habeas, secunda,
quo modo utaris. natura vocis spectatur quantitate
15 et qualitate. quantitas simplicior: in summam enim
grandis aut exigua est, sed inter has extremitates me-
20 diae sunt species et ab ima ad summam ac retro sunt
multi gradus. qualitas magis varia. nam est et can-
dida et fusca, et plena et exilis, et levis et aspera, et
contracta et fusa, et dura et flexibilis, et clara et ob-
16 tusa. spiritus etiam longior breviorque. nec causas,
25 cur quidque eorum accidat, persequi proposito operi
necessarium est: eorumne sit differentia, in quibus
aura illa concipitur, an eorum, per quae velut organa
meat: ipsi propria natura, an prout movetur: lateris

B(BnBgN),HP] 1 defuerint BnN defuerunt Bg al defuerut b defuerit HP 4 nisi libera maculis] nisi liberalis BP exilis bH 5 ut BP sit bH 6 inbecillae H et BP set bH insurgeret H[1] 7 et exclamare *ed. Basil.* exclamare BP et clamare bH summittere B[1]P et *om.* P 9 loquamur BH loquimur P 12 partes bHP 16 primo BH 18 quantitatis H summa H 21 variae Bg[1] varia plena H 22 et plena] plena b et plana Bg[1] al plana *mg.* Bg et levis *om.* bH 24 causa B[1] 25 accidit H *corr.* P 28 meat *Spa.* meatan BHP 28 sq. pectoris laterisne P

pectorisve firmitas an capitis etiam plus adiuvet. nam
opus est omnibus, sicut non oris modo suavitate, sed
narium quoque, per quas quod superest vocis egeritur.
dulcis esse tamen debet, non exprobrans sonus. 4

17 Utendi voce multiplex ratio. nam praeter illam differentiam, quae est tripertita, acutae, gravis, flexae.
tum intentis tum remissis, tum elatis tum inferioribus
modis opus est, spatiis quoque lentioribus aut citatioribus. 18 sed his ipsis media interiacent multa, et ut
facies, quamquam ex paucissimis constat, infinitam 10
habet differentiam, ita vox, etsi paucas, quae nominari
possint, continet species, propria cuique est, et non
haec minus auribus quam oculis illa dinoscitur.

19 Augentur autem sicut omnium, ita vocis quoque
bona cura, [et] neglegentia vel inscitia minuuntur. sed 15
cura non eadem oratoribus quae phonascis convenit,
tamen multa sunt utriusque communia, firmitas corporis, ne ad spadonum et mulierum et aegrorum exilitatem vox nostra tenuetur, quod ambulatio, unctio,
veneris abstinentia, facilis ciborum digestio, id est 20
frugalitas praestat. 20 praeterea ut sint fauces integrae, id
est molles ac leves, quarum vitio et frangitur et obscuratur et exasperatur et scinditur vox. nam ut tibiae
eodem spiritu accepto alium clusis, alium apertis foraminibus, alium non satis purgatae, alium quassae so- 25
num reddunt, item fauces tumentes strangulant vocem, obtusae obscurant, rasae exasperant, convulsae
fractis sunt organis similes. 21 finditur etiam spiritus
obiectu aliquo, sicut lapillo tenues aquae, quarum

B(BnBgN),HP] 1 pectorisne BH 3 quod est vocis bH egreditur bH, P¹? 4 esse *ll.* sit *Ha.* (esto?) debet P *om.* BH 5 utenda vocis bH 7 flatis B (*corr.* b) inflatis P 9 his *om.* bH ipsis iis P 10 constet P 11 habet differentiam bHP *om.* B 12 possunt bH, P¹? 15 et BP in bH *del. Spa.* vel inscitia *Kroll* vel scitia B *om.* b *et in spatio* H, P 17 utrisque bHP 18 ad *om.* bH 18/19 exilitate H 23 et exasperatur *om.* bH 24 clausis bHP 26 ita bHP

rictus etiam si ultra paulum coit, aliquid tamen cavi
relinquit post id ipsum, quod offenderat. umor quo-
que vocem ut nimius impedit, ita consumptus desti-
4 tuit. nam fatigatio, ut corpora, non ad praesens modo
22 tempus, sed etiam in futurum adficit. sed ut commu-
niter et phonascis et oratoribus necessaria est exer-
citatio, qua omnia convalescunt, ita curae non idem
genus est. nam neque certa tempora ad spatiandum
dari possunt tot civilibus officiis occupato, nec prae-
10 parare ab imis sonis vocem ad summos, nec semper
a contentione condere licet, cum pluribus iudiciis saepe
23 dicendum sit. ne ciborum quidem est eadem obser-
vatio: non enim tam molli teneraque voce quam forti
ac durabili opus est, cum illi omnes etiam altissimos
15 sonos leniant cantu oris, nobis pleraque aspere sint
concitateque dicenda et vigilandae noctes et fuligo
lucubrationum bibenda et in sudata veste durandum.
24 quare vocem deliciis non molliamus nec inbuatur ea
consuetudine, quam desideratura sit, sed exercitatio
20 eius talis sit qualis usus, ne silentio subsidat, sed fir-
metur consuetudine, qua difficultas omnis levatur.
25 ediscere autem, quo exercearis, erit optimum (nam
ex tempore dicentis avocat a cura vocis ille, qui ex
rebus ipsis concipitur, adfectus), et ediscere quam
25 maxime varia, quae et clamorem et disputationem et
sermonem et flexus habeant, ut simul in omnia pare-
26 mur. hoc satis est. alioqui nitida illa et curata vox
insolitum laborem recusabit, ut adsueta gymnasiis et
oleo corpora, quamlibet sint in suis certaminibus spe-
30 ciosa atque robusta, si militare iter fascemque et vigi-

B (Bn Bg N), H P] 1 rictus] spiritus *ll.* cursus *Spa.* 2 umor B P tum b H 3 ut – ita B P aut – aut b H 6 et[2] B P *om.* H[1] sed b H[2] est *om.* H 8 ad spirandum P 11 condere B H conce*dere P 19 quam desideratura – 21 consuetudine *om.* b H quam desertura *corr.* P 21 qua B P quo b H levetur Bn[1] *corr.* P [M] 22 quod b H exercearis *om.* b H non erit b H 26 in omnia *om.* b H 30 fascesque P et *add.* b H P

lias imperes, deficiant et quaerant unctores suos nudumque sudorem. illa quidem in hoc opere praecipi 27
quis ferat, vitandos soles atque ventos et nubila etiam
ac siccitates? ita, si dicendum in sole aut ventoso,
umido, calido die fuerit, reos deseremus? nam qui- 5
dem crudum aut saturum aut ebrium aut eiecto modo
vomitu, quae cavenda quidam monent, declamare neminem, qui sit mentis compos, puto. illud non sine 28
causa est ab omnibus praeceptum, ut parcatur maxime
voci in illo a pueritia in adulescentiam transitu, quia 10
naturaliter inpeditur, non, ut arbitror, propter calorem,
quod quidam putaverunt (nam est maior alias), sed
propter umorem potius: nam hoc aetas illa turgescit.
itaque nares etiam ac pectus eo tempore tument, at- 29
que omnia velut germinant eoque sunt tenera et in- 15
iuriae obnoxia. sed, ut ad propositum redeam, iam
confirmatae constitutaeque voci genus exercitationis
optimum duco, quod est operi simillimum, dicere cotidie, sicut agimus. namque hoc modo non vox tantum
confirmatur et latus, sed etiam corporis decens et ac- 20
commodatus orationi motus componitur.

Non alia est autem ratio pronuntiationis quam ip- 30
sius orationis. nam ut illa emendata, dilucida, ornata,
apta esse debet, ita haec quoque emendata erit, id
est, vitio carebit, si fuerit os facile, explanatum, iu- 25
cundum, urbanum, id est, in quo nulla neque rusticitas neque peregrinitas resonet. non enim sine causa 31
dicitur 'barbarum Graecumve': nam sonis homines ut
aera tinnitu dinoscimus. ita fiet illud, quod Ennius

B(BnBgN),HP] 1 deficient B (*corr.* b) et *om.* bH 2 quidem] tamen P 5 calido BP gallico bH 5/6 crudum quidem *Edd.* 9 est *eras.* P 10 quia *Vt. p. 441* P qui BH 12 alias *Vt.* alis B alas H alia b aliis P[1] (in aliis P[2]) 13 hoc *om. Vt.* 15 eoque sunt bH ideoque sunt *Vt. om.* BP eo quod sunt *corr.* H 17 voci *Vt.* vocis BHP 18 operis *Vt.* 19 agendum est *Vt.* 21 orationi BP ordine bH 22 est autem BP sed est alia bH (*lectoris monitum!*)

probat, cum dicit 'suaviloquenti ore Cethegum' fuisse, non quod Cicero in his reprehendit, quos ait 'latrare, non agere'. sunt enim multa vitia, de quibus dixi, cum in quadam primi libri parte puerorum ora formarem, 5 oportunius ratus in ea aetate facere illorum mentio-32 nem, in qua emendari possunt. itemque si ipsa vox primum fuerit, ut sic dicam, sana, id est, nullum eorum, de quibus modo retuli, patietur incommodum, deinde non subsurda, rudis, inmanis, dura, rigida, 10 rava, praepinguis, aut tenuis, inanis, acerba, pusilla, mollis, effeminata, spiritus nec brevis nec parum durabilis nec in receptu difficilis.

33 Dilucida vero erit pronuntiatio primum, si verba tota exierint, quorum pars devorari, pars destitui solet, 15 plerisque extremas syllabas non perferentibus, dum priorum sono indulgent. ut est autem necessaria verborum explanatio, ita omnis inputare et velut ad-34 numerare litteras molestum et odiosum: nam et vocales frequentissime coeunt et consonantium quaedam 20 insequente vocali dissimulantur. utriusque exemplum 35 posuimus: 'multum ille et terris'. vitatur etiam duriorum inter se congressus, unde 'pellexit' et 'collegit', et quae alio loco dicta sunt. ideoque laudatur in Catulo 'suavis appellatio litterarum'. secundum est, ut 25 sit oratio distincta, id est: qui dicit, et incipiat ubi oportet et desinat. observandum etiam, quo loco sustinendus et quasi suspendendus sermo sit, quod Graeci ὑποδιαστολήν vel ὑποστιγμήν vocant, quo deponendus. 36 suspenditur 'arma virumque cano', quia illud 'virum'

---

1 ann. 304 sq. V. **2** Brut. 15, 58 **21** Aen. 1, 3 **24** Brut. 74, 259 **29** Aen. 1, 1

B(BnBgN),HP] 8 modo retuli] nunc dixi P 9 surda bH 10 rava *Bu.* vana *ll.* 12 receptu bP praeceptu BH 14 exierint bH exigerint (-eg Bg) B exegerit P 15/16 dum priorum sono BP non priorum solo non bH 22 inde P 25 ut *ante* qui *add. Edd.* 29 virum *om.* bH

ad sequentia pertinet, ut sit 'virum Troiae qui primus ab oris', et hic iterum. nam etiam si aliud est, unde venit quam quo venit, non distinguendum tamen, quia utrumque eodem verbo continetur 'venit'. tertio 'Italiam', quia interiectio est 'fato profugus' et continuum sermonem, qui faciebat 'Italiam Lavinaque', dividit. ob eandemque causam quarto 'profugus', deinde 'Lavinaque venit litora', ubi iam erit distinctio, quia inde alius incipit sensus. sed in ipsis etiam distinctionibus tempus alias brevius, alias longius dabimus: interest enim sermonem finiant an sensum. itaque illam distinctionem 'litora' protenus altero spiritus initio insequar: cum illuc venero 'atque altae moenia Romae', deponam et morabor et novum rursus exordium faciam. sunt aliquando et sine respiratione quaedam morae etiam in perihodis. ut enim illa 'in coetu vero populi Romani negotium publicum gerens magister equitum' et cetera multa membra habent (sensus enim sunt alii atque alii), sed unam circumductionem: ita paulum morandum in his intervallis, non interrumpendus est contextus. et e contrario spiritum interim recipere sine intellectu morae necesse est, quo loco quasi surripiendus est: alioqui si inscite recipiatur, non minus adferat obscuritatis quam vitiosa distinctio. virtus autem distinguendi fortasse sit parva, sine qua tamen esse nulla alia in agendo potest.

Ornata est pronuntiatio, cui suffragatur vox facilis, magna, beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, secans aëra et auribus sedens (est enim quaedam ad auditum accommodata non magnitudine, sed

(marginal: 37 · 5 · 10 · 38 · 39 · 16 · 20 · 25 · 40 · 30)

13 Aen. 1, 7 16 Cic. Phil. 2, 25, 63

B(BnBgN),HP] 2/3 unde veniat bH 4 eodem modo verbo bH 11 finiant bHP finiat B 16 enim *Ob.* in *ll.* 19 sed b et B su H[1] sub *corr.* H *et* P 21 contextus et BP contextui sed b contextis sed H spiritum BP spiritus bH 22/23 surpiendus bH[1] 29 et *om.* P

proprietate), ad hoc velut tractabilis, utique habens
omnes in se qui desiderantur sinus intentionesque et
toto, ut aiunt, organo instructa, cui aderit lateris firmi-
4 tas, spiritus cum spatio pertinax, tum labori non fa-
41 cile cessurus. neque gravissimus autem in musica so-
nus nec acutissimus orationibus convenit: nam et hic
parum clarus nimiumque plenus nullum adferre ani-
mis motum potest, et ille praetenuis et inmodicae clari-
9 tatis cum est ultra verum, tum neque pronuntiatione
42 flecti neque diutius ferre intentionem potest. nam vox
ut nervi, quo remissior, hoc gravior et plenior, quo
tensior, hoc tenuis et acuta magis est. sic ima vim non
habet, summa rumpi periclitatur. mediis ergo uten-
dum sonis, hique tum augenda intentione excitandi,
15 tum summittenda sunt temperandi.

43 Nam prima est observatio recte pronuntiandi aequa-
litas, ne sermo subsultet inparibus spatiis ac sonis,
miscens longa brevibus, gravia acutis, elata summissis,
et inaequalitate horum omnium sicut pedum claudicet:
44 secunda varietas. quod solum est pronuntiatio, ac ne
21 quis pugnare inter se putet aequalitatem et varietatem,
cum illi virtuti contrarium vitium sit inaequalitas,
huic, quae dicitur *μονοειδία*, quasi quidam unus aspec-
tus. ars porro variandi cum gratiam praebet ac reno-
25 vat aures, tum dicentem ipsa laboris mutatione reficit,
ut standi, ambulandi, sedendi, iacendi vices sunt nihil-
45 que eorum pati unum diu possumus. illud vero maxi-
mum (sed id paulo post tractabimus), quod secundum
rationem rerum, de quibus dicimus, animorumque ha-

B(BnBgN),HP] 2 sinus B sonos bHP 3 tota (toto bH[1]) — organa bH 6 et hic BP in his bH 8 et ille BP ille bH 11/12 quo intentior *Vt. p. 442* 12 acutum bH 14 hique B eique bH hi quoque P cum P intentio est P interpretatione bH 18/19 summissis et BnP summisisset Bg (et *del.* b) summisis H 20 secundo (-da b) varietatis (est *super* -is *add.* N) BH secunda varietas est (*ultima ras.*) P 23 *μονοείδεια Ha.* *μονοιδια* BH *μονοειδης* P 24/25 renovat *corr.* N, bHP renovet B 28 id BP illud bH

bitus conformanda vox est, ne ab oratione discordet. vitemus igitur illam, quae Graece μονοτονία vocatur, una quaedam spiritus ac soni intentio, non solum ne dicamus omnia clamose, quod insanum est, aut intra loquendi modum, quod motu caret, aut summisso mur- 5 mure, quo etiam debilitatur omnis intentio, sed ut in 46 eisdem partibus isdemque adfectibus sint tamen quaedam non ita magnae vocis declinationes, prout aut verborum dignitas aut sententiarum natura aut depositio aut inceptio aut transitus postulabit: ut, qui sin- 10 gulis pinxerunt coloribus, alia tamen eminentiora, alia reductiora fecerunt, sine quo ne membris quidem suas lineas dedissent. proponamus enim nobis illud Ciceronis 47 in oratione nobilissima pro Milone principium, nonne ad singulas paene distinctiones quamvis in eadem facie 15 tamen quasi vultus mutandus est? 'etsi vereor, iudices, ne turpe sit pro fortissimo viro dicere incipientem timere.' etiam si est toto proposito contractum atque 48 summissum, qua et exordium est et solliciti exordium, tamen fuerit necesse est aliquid plenius et erectius, 20 dum dicit 'pro fortissimo viro', quam cum 'etsi vereor' et 'turpe sit' et 'timere'. iam secunda respiratio in- 49 crescat oportet et naturali quodam conatu, quo minus pavide dicimus quae secuntur, et quod magnitudo animi Milonis ostenditur: 'minimeque deceat, cum Ti- 25 tus Annius ipse magis de rei publicae salute quam de sua perturbetur.' deinde quasi obiurgatio sui est: 'me ad eius causam parem animi magnitudinem adferre non posse.' tum invidiosiora: 'tamen haec novi 50

---

16 Mil. 1, 1

B (Bn Bg N), H P | 1 confirmanda B H P[1] *corr. alia m.* P 4/5 inter alloquentem b H 7 eisdem partibus b H isdem p. B P 10 interceptio b H, P[1]? 18 etiam toto b H 19 commissum b H qua B quae b H quia P 21 cum *om.* P 25/26 cum totus animus Bg[1] 26 rei publicae de salute b H

iudicii nova forma terret oculos.' illa vero iam paene
apertis, ut aiunt, tibiis: 'qui, quocumque inciderunt,
consuetudinem fori et pristinum morem iudiciorum
requirunt.' nam sequens latum etiam atque fusum est:
5 'non enim corona consessus vester cinctus est, ut sole-
51 bat.' quod notavi, ut appareret, non solum in mem-
bris causae, sed etiam in articulis esse aliquam pro-
nuntiandi varietatem, sine qua nihil neque maius ne-
que minus est.

10 Vox autem ultra vires urgenda non est: nam et
suffocata saepe et maiore nisu minus clara est et
interim elisa in illum sonum erumpit, cui Graeci
52 nomen a gallorum inmaturo cantu dederunt. nec vo-
lubilitate nimia confundenda quae dicimus, qua et
15 distinctio perit et adfectus et nonnumquam etiam verba
aliqua sui parte fraudantur. cui contrarium est vitium
nimiae tarditatis: nam et difficultatem inveniendi fate-
tur et segnitia solvit animos et, in quo est aliquid,
19 temporibus praefinitis aquam perdit. promptum sit os,
53 non praeceps, moderatum, non lentum. spiritus quo-
que nec crebro receptus concidat sententiam, nec eo
usque trahatur, donec deficiat. nam et deformis est
consumpti illius sonus et respiratio sub aqua diu
pressi similis et receptus longior et non oportunus,
25 ut qui fiat, non ubi volumus, sed ubi necesse est.
quare longiorem dicturis perihodon colligendus est
spiritus, ita tamen, ut id neque diu neque cum sono
faciamus, neque omnino ut manifestum sit: reliquis
29 partibus optime inter iuncturas sermonis revocabitur.
54 exercendus autem est, ut sit quam longissimus: quod
Demosthenes ut efficeret, scandens in adversum con-
tinuabat quam posset plurimos versus. idem quo fa-

B(BnBgN),HP] 3 veterem cons. (fori *eras.*) P iudicio bH
11 saepe maiore *Bonnet* 16 est *om.* b 17 inveniendis BgH
18 et in BP sed in bH 19 promptum BP perromotum b
om. H (*item* sit os) 29 optimum ei inter (*ex* optimum si
inter?) bH 30 q. *deletum ante* est *in* Bg

cilius verba ore libero exprimeret, calculos lingua volvens dicere domi solebat. est interim et longus et 55 plenus et clarus satis spiritus, non tamen firmae intentionis ideoque tremulus, ut corpora, quae aspectu integra nervis parum sustinentur. id βράγχον Graeci 5 vocant. sunt qui spiritum cum stridore per raritatem dentium non recipiunt, sed resorbent. sunt qui crebro anhelitu et introrsum etiam clare sonante imitentur iumenta onere et iugo laborantia. quod adfectant quo- 56 que, tamquam inventionis copia urgeantur maiorque 10 vis eloquentiae ingruat, quam quae emitti faucibus possit. est aliis concursus oris et cum verbis suis conluctatio. iam tussire et exspuere crebro et ab imo pulmone pituitam trochleis adducere et oris umore proximos spargere et maiorem partem spiritus in lo- 15 quendo per nares effundere, etiam si non utique vocis sunt vitia, quia tamen propter vocem accidunt, potissimum huic loco subiciantur. sed quodcumque ex his 57 vitium magis tulerim quam, quo nunc maxime laboratur in causis omnibus scholisque, cantandi, quod 20 inutilius sit an foedius nescio. quid enim minus oratori convenit quam modulatio scaenica et nonnumquam ebriorum aut comisantium licentiae similis? quid vero 58 movendis adfectibus contrarium magis quam, cum dolendum, irascendum, indignandum, commiserandum 25 sit, non solum ab his adfectibus, in quos inducendus est iudex, recedere, sed ipsam fori sanctitatem † ludorum talarium licentia solvere? nam Cicero 'illos ex

28 orat. 18, 57

B (Bn Bg N), H P] 1 clauculos b H 4 adspectus (N), P[1]? 5 βράγχον P βραμον *fere rell.* 10/11 maiorque vis B P maior quis b H 11 ingruatur b H quam quae B P maior quae b H 12 est] en N 13 et manifestatio *ante* et expuere (*sic*) *del.* Bg 15 spiritum B[1] 19/20 laboratur b H P liberatur B 23 hoc *ante* ebriorum *add.* b comessantium *Vt. p. 443* P 25 dolendum P docendum B H *Vt.* 26 indicendus B H ducendus *Vt.* 27/28 *fort.* ludorum saltatoriorum *cf. Macr. sat. 2, 10, 7*

Lycia et Caria rhetoras paene cantare in epilogis' dixit. nos etiam cantandi severiorem paulo modum
59 excessimus. quisquamne, non dico de homicidio, sacrilegio, parricidio, sed de calculis certe atque rationibus,
5 quisquam denique, ut semel finiam, in lite cantat? quod si omnino recipiendum est, nihil causae est cur non illam vocis modulationem fidibus ac tibiis, immo mehercule, quod est huic deformitati propius, cym-
60 balis adiuvemus. facimus tamen hoc libenter: nam nec
10 cuiquam sunt iniucunda quae cantant ipsi, et laboris in hoc quam in agendo minus est. et sunt quidam, qui secundum alia vitae vitia etiam hac ubique audiendi, quod aures mulceat, voluptate ducantur. quid ergo? non et Cicero dicit esse aliquem in oratione 'cantum
15 obscuriorem'? et hoc quodam naturali initio venit? ostendam non multo post, ubi et quatenus recipiendus sit hic flexus et cantus quidem, sed, quod plerique intellegere nolunt, obscurior.

61 Iam enim tempus est dicendi, quae sit apta pronun-
20 tiatio: quae certe ea est, quae his, de quibus dicimus, adcommodatur. quod quidem maxima ex parte praestant ipsi motus animorum, sonatque vox, ut feritur: sed cum sint alii veri adfectus, alii ficti et imitati, veri naturaliter erumpunt, ut dolentium, irascentium,
25 indignantium, sed carent arte ideoque sunt disciplina
62 et ratione formandi. contra qui effinguntur imitatione, artem habent, sed hi carent natura, ideoque in iis pri-

---

14 orat. 18, 57

B(BnBgN),HP] 1 Lycia] Phrygia *Vt. Cic.* rhetores P (rhetoras *etiam Vt.*) 3 quamquam ne bH de *ante* hom. *add.* b,HP *Vt.* *om.* B 4 de calculi ratione et ceteris quaestionibus *Vt.* 5 quis denique bH 8 hercule bH 14 non *om.* H 15 hoc ex (et H) quodam bH natura bH[1] 19 iam BP an bH 20 quae is BH quae iis P 25/26 disciplina et ratione bH disciplinae traditione BP 27 sed hi HP[2] *ras.* sed i B sed h (*sic*) b in his P

mum est bene adfici et concipere imagines rerum et tamquam veris moveri. sic velut media vox, quem habitum a nostris acceperit, hunc iudicum animis dabit: est enim mentis index ac totidem quot illa mutationes 4 habet. 63 itaque laetis in rebus plena et simplex et ipsa quodam modo hilaris fluit, at in certamine erecta totis viribus et velut omnibus nervis intenditur. atrox in ira et aspera ac densa et respiratione crebra: neque enim potest esse longus spiritus, cum inmoderate effunditur. paulum ⟨in⟩ invidia facienda lentior, quia 10 non fere ad hanc nisi inferiores confugiunt, at in blandiendo, fatendo, satisfaciendo, rogando lenis et submissa. 64 suadentium et monentium et pollicentium et consolantium gravis: in metu et verecundia contracta, adhortationibus fortis, disputationibus teres, misera- 15 tione flexa et flebilis et consulto quasi obscurior, at in egressionibus fusa et securae claritatis, in expositione ac sermonibus recta et inter acutum sonum et gravem media. 65 attollitur autem concitatis adfectibus, compositis descendit pro utriusque rei modo altius 20 vel inferius.

Quid autem quisque in dicendo postulet locus, paulum differam, ut de gestu prius dicam, qui et ipse voci consentit et animo cum ea simul paret. is quantum habeat in oratore momenti, satis vel ex eo patet, 25 quod pleraque etiam citra verba significat. 66 quippe non manus solum, sed nutus etiam declarant nostram voluntatem et in mutis pro sermone sunt, et saltatio frequenter sine voce intellegitur atque adficit, et ex

---

B (Bn Bg N), HP] 2 tamquam **bHP** tam **B** 3 a nostris **BP** a nobis **bH** 4 mentis velut exemplar ac (*add.* P^4) totidem P^2 *in mg.* at index ac **P** 5 plana et *Spa.* plena **BP** plenae **b (H)** 6 at **BnNP** et **Bg** *om.* **bH** 8 crebrat **b?, H** (crebra sit?) 10 in *om.* **BHP** lentior **bH** lenior **BP** 11 at **BP** ac **bH** 16 flebilis **P** flexibilis **BH** 17 in egressionibus **P** in gressionibus **B** ione gressionibus **bH** tusa **bH** 19 tollitur **b** 20 rei **bHP** *om.* **B** 24 voce **b** paret **BP** par recti **H** par reti **b**

vultu ingressuque perspicitur habitus animorum, et animalium quoque sermone carentium ira, laetitia, adulatio et oculis et quibusdam aliis corporis signis
67 deprenditur. nec mirum, si ista, quae tamen in aliquo
5 posita sunt motu, tantum in animis valent, cum pictura, tacens opus et habitus semper eiusdem, sic in intimos penetret adfectus, ut ipsam vim dicendi nonnumquam superare videatur. contra si gestus ac vultus ab oratione dissentiat, tristia dicamus hilares, ad-
10 firmemus aliqua renuentes, non auctoritas modo verbis, sed etiam fides desit. decor quoque a gestu atque
68 motu venit. ideoque Demosthenes grande quoddam intuens speculum componere actionem solebat: adeo, quamvis fulgor ille sinistras imagines reddat, suis
15 demum oculis credidit, quod efficeret.

Praecipuum vero in actione sicut in corpore ipso caput est cum ad illum, de quo dixi, decorem, tum
69 etiam ad significationem. decoris illa sunt, ut sit primo rectum et secundum naturam: nam et deiecto humi-
20 litas et supino adrogantia et in latus inclinato languor et praeduro ac rigente barbaria quaedam mentis ostenditur. tum accipiat aptos ex ipsa actione motus, ut cum gestu concordet et manibus ac lateribus obse-
70 quatur: aspectus enim semper eodem vertitur quo
25 gestus, exceptis quae aut damnare aut concedere aut a nobis removere oportebit, ut idem illud vultu videamur aversari, manu repellere:

di talem avertite pestem —
haud equidem tali me dignor honore.

---

28 Aen. 3, 620 29 ibid. 1, 335

B(BnBgN),HP] 1 ingressuque Bn,N?bHP gressusque *ut vid.* Bg 4 tamen aliquo Bg 9 oratore bH tristitia BH 9/10 adfirmamus Bg[1] 19 nam et BP nam bH 21 et praeduro *om.* Bg[1] 22 ipsa actione BP ipso sermone bH 25 concedere *multis suspectum* aut *om.* bH 28 talem terris *Verg.* 29 aut ego quidem B *corr.* b,(H)P

significat vero plurimis modis. nam praeter adnuendi, 71
renuendi confirmandique motus sunt et verecundiae et dubitationis et admirationis et indignationis noti et communes omnibus. solo tamen eo facere gestum scaenici quoque doctores vitiosum putaverunt. 5
etiam frequens eius nutus non caret vitio: adeo iactare id et comas excutientem rotare fanaticum est.

Dominator autem maxime vultus. hoc supplices, hoc 72
minaces, hoc blandi, hoc tristes, hoc hilares, hoc erecti, hoc summissi sumus: hoc pendent homines, hunc in- 10
tuentur, hic spectatur, etiam antequam dicimus: hoc quosdam amamus, hoc odimus, hoc plurima intellegimus, hic est saepe pro omnibus verbis. itaque in 73
iis, quae ad scaenam componuntur, fabulis artifices pronuntiandi a personis quoque adfectus mutuantur, 15
ut sit Aërope in tragoedia tristis, atrox Medea, attonitus Aiax, truculentus Hercules. in comoediis vero 74
praeter aliam observationem, qua servi, lenones, parasiti, rustici, milites, meretriculae, ancillae, senes austeri ac mites, iuvenes severi ac luxuriosi, matronae, puellae 20
inter se discernuntur, pater ille, cuius praecipuae partes sunt, quia interim concitatus, interim lenis est, altero erecto, altero composito est supercilio, atque id ostendere maxime latus actoribus moris est, quod 24
cum iis, quas agunt, partibus congruat. sed in ipso 75
vultu plurimum valent oculi, per quos maxime animus emanat, ut citra motum quoque et hilaritate enitescant et tristitiae quoddam nubilum ducant. quin etiam lacrimas iis natura mentis indices dedit, quae aut

---

B(BnBgN),HP] 1 pluribus N 5 gestum scenici B(P) cestum iscenici bH 8 Dominator T dominatorum bH dominatur BP *cf. p. 363, 13 adn.* 9 hoc hilares] hilares Bg[1]H recti bH 10 hinc pendent *Spa.* hunc bHP hoc B 11 hic B hunc bHP spectant P 13 ita in NP 16 ut sit BP et si bH Aerope] Niobe *corr.* P Merope *Lange* 18 qua BP equa bH 25 iis BP his bH 26/27 animus emanat bHP anima se manat B animus eminet *Spa.* 28 et *om.* bH 29 is (*i. e.* his) b *om.* H quae aut BP quia ut (*i. e.* qui aut) bH

erumpunt dolore aut laetitia manant. motu vero intenti, remissi, superbi, torvi, mites, asperi fiunt: quae, ut
76 actus poposcerit, fingentur. rigidi vero et extenti aut languidi et torpentes aut stupentes aut lascivi et mo-
5 biles et natantes et quadam voluptate suffusi aut limi et, ut sic dicam, venerii, aut poscentes aliquid pollicentesve numquam esse debebunt. nam opertos compressosve eos in dicendo quis nisi plane rudis aut
77 stultus habeat? et ad haec omnia exprimenda in pal-
10 pebris etiam et in genis est quoddam deserviens iis
78 ministerium. multum et superciliis agitur: nam et oculos formant aliquatenus et fronti imperant. his contrahitur, attollitur, remittitur, ut una res in ea plus valeat, sanguis ille, qui mentis habitu movetur et,
15 cum infirmam verecundia cutem accipit, effunditur in ruborem, cum metu refugit, abit omnis et pallore frigescit: temperatus medium quoddam serenum efficit.
79 vitium in superciliis, si aut inmota sunt omnino aut nimium mobilia aut inaequalitate, ut modo de persona
20 comica dixeram, dissident aut contra id quod dicimus finguntur: ira enim contractis, tristitia deductis, hilaritas remissis ostenditur. adnuendi quoque et renuendi
80 ratione demittuntur aut allevantur. naribus labrisque non fere quicquam decenter ostendimus, tametsi de-
25 risus iis, contemptus, fastidium significari solet. nam et 'corrugare nares', ut Horatius ait, et inflare et movere et digito inquietare et inpulso subito spiritu ex-

---

26 epist. 1, 5, 23

B(BnBgN),HP} 1 rumpunt bH manent bH 3 exerti *Spa.* 10 in *om.* bH iis B is bH his P 13 remittitur *Fort. p. 133, 13 H.* emittitur *ll.* 15 accepit bH 19 inaequaliam bH ut *om.* bH *satis elegans* inaequalia, ut *sed v. Fort. p. 133, 15* 21 diductis bH 22 et *eras.* P 23 ratione bH ue (*ras.*) ratione P uoratione B divorsa ratione *latere videtur* remittuntur bH dim- B 24/25 derisus iis *Ob.* derisui B dorisui bH derisus P *Sittl* 27 pulso bH

cutere et diducere saepius et plana manu resupinare indecorum est, cum emunctio etiam frequentior non sine causa reprendatur. labra et porriguntur male et 81 scinduntur et adstringuntur et diducuntur et dentes nudant et in latus ac paene ad aurem trahuntur et 5 velut quodam fastidio replicantur et pendent et vocem tantum altera parte dimittunt. lambere quoque ea et mordere deforme est, cum etiam in efficiendis verbis modicus eorum esse debeat motus: ore enim magis quam labris loquendum est. 10

Cervicem rectam oportet esse, non rigidam aut 82 supinam. collum diversa quidem, sed pari deformitate et contrahitur et tenditur, sed tenso subest et labor tenuaturque vox ac fatigatur, adfixum pectori mentum minus claram et quasi latiorem presso gutture 15 facit. umerorum raro decens adlevatio atque con- 83 tractio est: breviatur enim cervix et gestum quendam humilem atque servilem et quasi fraudulentum facit, cum se in habitum adulationis, admirationis, metus fingunt. brachii moderata proiectio, remissis umeris 84 atque explicantibus se in proferenda manu digitis, 21 continuos et decurrentis locos maxime decet. at cum speciosius quid uberiusque dicendum est, ut illud 'saxa atque solitudines voci respondent', expatiatur in latus et ipsa quodam modo se cum gestu fundit 25 oratio. manus vero, sine quibus trunca esset actio ac 85 debilis, vix dici potest quot motus habeant, cum paene

---

24 Cic. Arch. 8, 19

B (Bn Bg N), H P] 1 deducere B H et ex plana manu resonare b H 3 reprehendatur N P 4 deducuntur B P ducuntur b H 7 et] vel *Vt. p. 442* 11 cervicem B P cum cervicem b H 12 collum B P longum b H 13 trahitur b H set b et H labore b H 14 pectore b H 16 raro et d. b H 19 admirationis *om.* B *add.* b H P 21 manum B H 23 speciosum P 24 atque B P et b etque H expiatur b H 25 et B P ut b H 26 actio B P oratio b H 27 plene b H

ipsam verborum copiam persequantur. nam ceterae
partes loquentem adiuvant, hae, propest ut dicam,
86 ipsae locuntur. [an non] his poscimus, pollicemur,
vocamus, dimittimus, minamur, supplicamus, abomi-
5 namur, timemus, interrogamus, negamus, gaudium,
tristitiam, dubitationem, confessionem, paenitentiam,
87 modum, copiam, numerum, tempus ostendimus. non
eaedem concitant, inhibent, [supplicant,] probant, ad-
mirantur, verecundantur? non in demonstrandis locis
10 atque personis adverbiorum atque pronominum op-
tinent vicem? ut in tanta per omnes gentes nationes-
que linguae diversitate hic mihi omnium hominum
communis sermo videatur.

88 Et hi quidem, de quibus sum locutus, cum ipsis
15 vocibus naturaliter exeunt gestus: alii sunt, qui res
imitatione significant, ut si aegrum temptantis venas
medici similitudine aut citharoedum formatis ad modum
percutientis nervos manibus ostendas. quod est genus
89 quam longissime in actione fugiendum. abesse enim
20 plurimum a saltatore debet orator, ut sit gestus ad
sensus magis quam ad verba accommodatus, quod
etiam histrionibus paulo gravioribus facere moris fuit.
ergo ut ad se manum referre, cum de se ipso loquatur,
et in eum, quem demonstret, intendere et aliqua his
25 similia permiserim, ita non effingere status quosdam
90 et quidquid dicet ostendere. neque id in manibus
solum, sed in omni gestu ac voce servandum est. non
enim aut in illa perihodo 'stetit soleatus praetor populi

28 Cic. Verr. 5, 33, 86

B (BnBgN), HP] 1 ipsorum *Vt. p. 442* consequantur *Vt.* 3 loquantur bH an non BP *om.* bH *Vt.* 4 monamur Bg[1] 5 interrogamus, negamus BP *Vt. om.* bH 7 dubitavimus *super* ostendimus *add.* b *in textu ante* ost. H 7/8 non eaedem Bn.N?P nonne eaedem Bg non bH 8 supplicant *post* inhibent *om. Vt. del. Slothouwer* 9 non] hae *Vt.* 10 atque[1] BP *Vt.* at bH 12 hominum *om.* bH 20 a *om.* bH 21 sensum bH 22 etiam in histrionibus b 25 ita BP et ita bH 26 dicet *om.* bH

Romani' inclinatio incumbentis in mulierculam Verris effingenda est, aut in illa 'caedebatur in medio foro Messanae' motus laterum, qualis esse ad verbera solet, torquendus aut vox, qualis dolori exprimitur, eruenda, 91 cum mihi comoedi quoque pessime facere videantur, 5 quod, etiam si iuvenem agant, cum tamen in expositione aut senis sermo, ut in Hydriae prologo, aut mulieris, ut in Georgo, incidit, tremula vel effeminata voce pronuntiant. adeo in illis quoque est aliqua vitiosa imitatio, quorum ars omnis constat imitatione. 10

Est autem gestus ille maxime communis, quo medius 92 digitus in pollicem contrahitur explicitis tribus, et principiis utilis cum leni in utramque partem motu modice prolatus, simul capite atque umeris sensim ad id, quo manus feratur, obsecundantibus, et in nar- 15 rando certus, sed tum paulo productior, et in exprobrando et coarguendo acer atque instans: longius enim partibus his et liberius exseritur. vitiose vero idem 93 sinistrum quasi umerum petens in latus agi solet, quamquam adhuc peius aliqui transversum brachium 20 proferunt et cubito pronuntiant. duo quoque medii sub pollicem veniunt, et est hic adhuc priore gestus instantior, principio et narrationi non commodatus. at 94 cum tres contracti pollice premuntur, tum digitus ille, quo usum optime Crassum Cicero dicit, explicari solet. 25 is in exprobrando et indicando (unde ei nomen est) valet, [et] adlevata ac spectante umerum manu paulum inclinatus adfirmat, versus in terram et quasi

2 Cic. Verr. 5, 62, 162 25 de orat. 2, 45, 188

B(BnBgN), HP] 2 aut BHP ut b 4 dolore P *Edd.* erudienda bH 6 quod B qui *corr.* P, bH 6/7 tamen expos. bH 7 ut hydriae bH 9 est *om.* P 13 levi P 16 tum BP dum bH 17 arguendo N *corr.* P 18 his] is Bg *om.* bH 23 commodatur Bg[1] accommodatus P 24 tum BP tem bH 26 in is in bH unde ei BP at undet ei b undet ei H unde ei et *Spa.* 27 et *del.* Becher 28 incl. is adfirmat bH

95 pronus urguet: [et] aliquando pro numero est. idem
summo articulo utrimque leviter adprenso, duobus
modice curvatis, minus tamen minimo, aptus ad dis-
putandum est. acrius tamen argumentari videntur, qui
5 medium articulum potius tenent, tanto contractioribus
96 ultimis digitis, quanto priores descenderunt. est et ille
verecundae orationi aptissimus, quo, quattuor primis
leviter in summum coeuntibus digitis, non procul ab
ore aut pectore fertur ad nos manus et deinde prona
97 ac paulum prolata laxatur. hoc modo coepisse De-
11 mosthenen credo in illo pro Ctesiphonte timido sum-
missoque principio, sic formatam Ciceronis manum,
cum diceret: 'si ⟨quid est⟩, iudices, ingeni mei, quod
sentio quam sit exiguum.' eadem aliquatenus liberius
15 deorsum spectantibus digitis colligitur in nos et fusius
paulo in diversum resolvitur, ut quodam modo ser-
98 monem ipsum proferre videatur. binos interim digitos
distinguimus, sed non inserto pollice, paulum tamen
inferioribus intra spectantibus, sed ne illis quidem
99 tensis, qui supra sunt. interim extremi palmam circa
21 ima pollicis premunt, ipse prioribus ad medios arti-
culos iungitur, interim quartus oblique reponitur, in-
terim quattuor remissis magis quam tensis, pollice
intus inclinato, habilem demonstrando in latus aut
25 distinguendis, quae dicimus, manum facimus, cum
100 supina in sinistrum latus, prona in alterum fertur. sunt
et illi breves gestus, cum manus leviter pandata, qua-
lis voventium est, parvis intervallis et subadsentien-
tibus umeris movetur, maxime apta parce et quasi

---

13 p. Arch. 1, 1

B(BnBgN),HP] 1 et *ante* aliquando *eras.* P [*om.* M], *habent rell.* 7 verecundi bH (vere N) 9 refertur bH 13 si quid est, iudices] si quid est P *Cic.* si iudices BH ingeni mei BH ingenii mei, iudices P ingenii in me *Cic. cf. 11, 1, 19* 15 in os *corr.* P 20 duo interim extr. P 28 voventium *Ed. Camp.* foventium BP fomentium bH 29 apta parce BnP apta parte BgN altera facie pace bH (*ex* apta factae paci?)

timide loquentibus. est admirationi conveniens ille gestus, quo manus modice supinata ac per singulos a minimo collecta digitos, redeunte flexu simul explicatur atque convertitur. nec uno modo interrogantes 101
gestum componimus, plerumque tamen vertentes ma- 5
num, utcumque composita est. pollici proximus digitus †mediumque, qua dexter est, unguem pollicis summo suo iungens remissis ceteris est et adprobantibus et narrantibus et distinguentibus decorus. cui non dissi- 102
milis, sed complicitis tribus digitis, quo nunc Graeci 10
plurimum utuntur, etiam utraque manu, quotiens enthymemata sua gestu corrutundant velut caesim. manus lentior promittit et adsentatur, citatior hortatur, interim laudat. est et ille urgentis orationem gestus vulgaris magis quam ex arte, qui contrahit 15
alterno celerique motu et explicat manum. est et illa 103
cava et rara et supra umeri altitudinem elata cum quodam motu velut hortatrix manus, a peregrinis scholis tamen prope recepta, tremula, scaenica. est digitos, cum summi coierunt, ad os referre: cur qui- 20
busdam displicuerit nescio: nam id et leniter admirantes et interim subita indignatione velut pavescentes et deprecantes facimus. quin compressam etiam manum 104
in paenitentia vel ira pectori admovemus, ubi vox vel inter dentes expressa non dedecet: 'quid nunc agam? 25
quid facias?' averso pollice demonstrare aliquid receptum magis puto quam oratori decorum. sed cum 105
omnis motus sex partes habet, septimus sit ille, qui

B (Bn Bg N), H P] 2 per *om.* b H 7 mediumque qua ungueris dexter b H[2] medium quiungueris dexter H[1]? 10 complicitis *Zumpt* complitis b H completis B complexis P 12 conrutundant b H -dat P corrutunda B 13 lentior *Ki.* lenior *ll.* 14 laudatur Bg H urgens P 16 celeri b H 19 est *cum* B *ad sequentia traxi restituta codd. etiam posthac interpunctione* 19 prope] nuper *Kroll* 20 digitis b H 21 leviter P *Edd. iunge* leniter facimus 24 in signum paenitentiae vel irae P (penitentiae *etiam* N) 26 faciam P adverso P (av- *etiam Vt. p. 442*) aliquid B P *Vt.* aliquem b H 28 habeat b H P *Edd.*

in se redit, orbis: vitiosa est una circumversio. reliqui ante nos et dextra laevaque et sursum et deorsum aliquid ostendunt, in posteriora gestus non derigitur:
106 interim tamen velut reici solet. optime autem manus
5 a sinistra parte incipit, in dextra deponitur, sed ut ponere, non ut ferire videatur: quamquam et in fine interim cadit, ut cito tamen redeat, et nonnumquam resilit vel negantibus nobis vel admirantibus.

Huc veteres artifices illud recte adiecerunt, ut manus
10 cum sensu et inciperet et deponeretur: alioquin enim aut ante vocem erit gestus aut post vocem, quod est
107 utrumque deforme. in illo lapsi nimia subtilitate sunt, quod intervallum motus tria verba esse voluerunt, quod neque observatur neque fieri potest: sed illi
15 quasi mensuram tarditatis celeritatisque aliquam esse voluerunt, neque inmerito, ne aut diu otiosa esset manus aut, quod multi faciunt, actionem continuo motu
108 concideret. aliud est, quod et fit frequentius et magis fallit. sunt quaedam latentes sermonis percussiones
20 et quasi aliqui pedes, ad quos plurimorum gestus cadit, ut sit unus motus 'novum crimen', alter 'C. Caesar', tertius 'et ante hanc diem', quartus 'non auditum', deinde 'propinquus meus', et 'ad te', et 'Q. Tubero',
109 et 'detulit'. unde id quoque fluit vitium, ut iuvenes,
25 cum scribunt, gestum praemodulati cogitatione sic componant, quo modo casura manus est. inde et

---

21 Cic. Lig. 1, 1

B (BnBgN), HP] 1 relinqui bH 3 dirigitur bHP 5 deponitur] ponitur N 6 ponere se *Ha.* poni *ut vid.* P[1] ponitur N videamur *Sittl* 7 interim bHP et interim B 8/9 admirantibus hic veteres *s. l. add. m. recentior* H *solum* ad *habent* bH[1] 9 huc *Brakman* hic *ll.* 10 alioqui BnBg[1] 14 nec *alt.* Bg[1] (*ex more Quint.*) 16 nec P 18 concideret P conciderent BH et[1] *om.* bH 23 propinquos bH et ad te et Q. P (*Cic.*) etatte (aetate Bg) etq: (etq; Bg) B et ad te apti et tuque bH 24 et *om.* P 25 gestus NP cogitationem BHP 26 est] sit *corr.* P

illud vitium, ut gestus, qui in fine dexter esse debet,
in sinistrum frequenter desinat. melius illud, cum sint 110
in sermone omni brevia quaedam membra, ad quae,
si necesse sit, recipere spiritum liceat, ad haec gestum
disponere: ut puta 'novum crimen C. Caesar' habet 5
per se finem quendam suum, quia sequitur coniunctio:
deinde 'et ante hanc diem non auditum' satis circum-
scriptum est. ad haec commodanda manus est, idque
dum erit prima et composita actio. at ubi eam calor 111
concitaverit, etiam gestus cum ipsa orationis celeritate 10
crebrescet. aliis locis citata, aliis pressa conveniet pro-
nuntiatio: illa transcurrimus, congerimus [abundamus],
festinamus, hac instamus, inculcamus, infigimus. plus
autem adfectus habent lentiora, ideoque Roscius cita-
tior, Aesopus gravior fuit, quod ille comoedias, hic 15
tragoedias egit. eadem motus quoque observatio est. 112
itaque in fabulis iuvenum, senum, militum, matro-
narum gravior ingressus est, servi, ancillulae, parasiti,
piscatores citatius moventur. tolli autem manum arti-
fices supra oculos, demitti infra pectus vetant: adeo 20
a capite eam petere aut ad imum ventrem deducere
vitiosum habetur. in sinistrum intra umerum promo- 113
vetur, ultra non decet, sed cum aversantes in laevam
partem velut propellemus manum, sinister umerus
proferendus, ut cum capite ad dextram ferente consen- 25
tiat. manus sinistra numquam sola gestum recte facit: 114
dextrae se frequenter accommodat, sive in digitos argu-
menta digerimus sive aversis in sinistrum palmis abo-

B (BnBgN), HP] 1 infine BP infinite bH 3 omni bHP omnia B ad quae P atquae B (H) 6 quia sequitur BP qui adquiritur bH 8 commodanda BP accommodanda bH 9 eam color BH iam calor eam P (calor *corr.* P) 10 concitavit bH etiam *om.* bH 10/11 celeritatis ecrebrescet bH 11 et aliis l. bH 12 abundamus *om.* P 18 ancillae bH 20 infra P[3] intra BH 21 a *om.* bH eam P eum BH 22 in sinistrum bH ad sinistram B al sinistram P 22/23 promovere P 23 in *om.* Bg[1] 28 degerimus bH

minamur sive obicimus adversas sive in latus utram-
115 que distendimus, sive satisfacientes aut supplicantes
(diversi autem sunt hi gestus) summittimus sive ad-
orantes attollimus sive aliqua demonstratione aut in-
5 vocatione protendimus: 'vos Albani tumuli atque luci',
aut Gracchanum illud: 'quo me miser conferam? in
116 Capitolium? ad fratris sanguinem? an domum?' plus
enim adfectus in his iunctae exhibent manus, in rebus
parvis, mitibus, tristibus breves, magnis, laetis, atro-
10 cibus exertiores. [sunt]

117 Vitia quoque earum subicienda sunt, quae quidem
accidere etiam exercitatis actoribus solent. nam gestum
poculum poscentis aut verbera minantis aut numerum
quingentorum flexo pollice efficientis, quae sunt a
15 quibusdam scriptoribus notata, ne in rusticis quidem
118 vidi. at ut brachio exerto introspiciatur latus, ut ma-
num alius ultra sinum proferre non audeat, alius in
quantum patet longitudo protendat, aut ad tectum
erigat aut repetito ultra laevum umerum gestu ita
20 in tergum flagellet, ut consistere post eum parum tu-
tum sit, aut sinistrum ducat orbem aut temere sparsa
manu in proximos offendat aut cubitum utrumque in
119 diversum latus ventilet, saepe scio evenire. solet esse
et pigra et trepida et secanti similis: interim etiam
25 uncis digitis aut a capite deiciatur aut eadem manus
supinata in superiora iactetur. fit et ille ⟨gestus,⟩ qui,

---

5 Cic. Mil. 31, 85 6 cf. Cic. de orat. 3, 56, 214, Or. Rom. frg. p. 248 M.

B(BnBgN),HP] 3 summittimus manus *Vt. p.443* 4/5 demonstratione aut invocatione *Vt.* de—ni aut in—ni B (-nis -nis N), HP 7 ad fratris sanguinem BHP *Vt.* at fratris sanguine madet *Cic.* 10 exertiores *Spa.* exteriores sunt BnBgNP exercitiores bH 16 at ut P (ut *add.* P²) aut ut B aut ui bH 22 in proximosque (-moque H) defendat bH 24 interim *om.* bH 25 aut a BP aut bH ut aut a *Ha.* manu *ll. mei del. Buttm.* 26 gestus *add. Ha., hoc loco scholion inserunt* bHP habitus qui esse in statuis pacificator⟨um⟩ solet, *insuper* ille *add.* b

inclinato in umerum dextrum capite, brachio ab aure protenso, manum infesto pollice extendit: qui quidem maxime placet his, qui se dicere sublata manu iactant. adicias licet eos, qui sententias vibrantis digitis iaculantur aut manu sublata denuntiant aut, quod per se interim recipiendum est, quotiens aliquid ipsis placuit, in unguis eriguntur, sed vitiosum id faciunt aut digito, quantum plurimum possunt, erecto aut etiam duobus, aut utraque manu ad modum aliquid portantium composita. his accedunt vitia non naturae, sed trepidationis, cum ore concurrente rixari: si memoria fefellerit aut cogitatio non suffragetur, quasi faucibus aliquid obstiterit, insonare: in adversum tergere nares, obambulare sermone inperfecto, resistere subito et laudem silentio poscere. quae omnia persequi prope infinitum est: sua enim cuique sunt vitia. pectus ac venter ne proiciantur, observandum: pandant enim posteriora et est odiosa omnis supinitas. latera cum gestu consentiant: facit enim aliquid et totius corporis motus, adeo ut Cicero plus illo agi quam manibus ipsis putet. ita enim dicit in Oratore: 'nullae argutiae digitorum, non ad numerum articulus cadens, trunco magis toto se ipse moderans et virili laterum flexione.' femur ferire, quod Athenis primus fecisse creditur Cleon, et usitatum est et indignantes decet et excitat auditorem. idque in Calidio Cicero desiderat: 'non frons', inquit, 'percussa, non femur.' quamquam, si licet, de fronte dissentio: nam etiam complodere manus scaenicum est ⟨et⟩ pectus caedere. illud quoque raro decebit, cava manu summis digitis pectus

(margin: 120, 5, 9, 121, 122, 15, 20, 123, 25, 124, 30)

21 c. 18, 59 27 Brut. 80, 278

B (Bn Bg N), H P] 2 praetenso P infesto b H P infeste B 3 placet his] placentis B H placet iis P 4 adicias *corr.* P adiciat B H vibratis B[1] P 5 aut] ut H aut[2]] ut Bg[1] 7 erigantur b H 8 quanto B[1] 18 odiosa B P ociosa b H 25 indignatus B[1] indignatos P decet et B P decet b H 29 scaenicum—30 manu *om.* b H 29 et *om.* B *add.* P[2]

adpetere, si quando nosmet ipsos adloquemur cohortantes, obiurgantes, miserantes: quod si quando fiet, togam quoque inde removeri non dedecebit.

In pedibus observantur status et incessus. prolato
5 dextro stare et eandem manum ac pedem proferre
125 deformest. in dextrum incumbere interim datur, sed aequo pectore, qui tamen comicus magis quam oratorius gestus est. male etiam in sinistrum pedem insistentium dexter aut tollitur aut summis digitis
10 suspenditur. varicare supra modum et in stando deforme est et accedente motu prope obscenum. pro-
126 cursio oportuna brevis, moderata, rara. conveniet iam et ambulatio quaedam propter inmodicas laudationum moras, quamquam Cicero rarum incessum neque ita
15 longum probat. discursare vero et, quod Domitius Afer de Sura Manlio dixit, 'satagere' ineptissimum: urbaneque Flavos Verginius interrogavit de quodam suo
127 antisophiste, 'quot milia passum declamasset?' praecipi et illud scio, ne ambulantes avertamur a iudicibus,
20 sed sint obliqui pedes ad consilium nobis respicientibus. id fieri iudiciis privatis non potest, verum et breviora sunt spatia nec aversi diu sumus. interim tamen recedere sensim datur. quidam et resiliunt, quod
128 est plane ridiculum. pedis supplosio ut loco est opor-
25 tuna, ut ait Cicero, in contentionibus aut incipiendis aut finiendis, ita crebra et inepti est hominis et desinit iudicem in se convertere. est et illa indecora in dextrum ac laevom latus vacillatio alternis pedibus insistentium. longissime fugienda mollis actio, qualem

---

14 orat. 18, 59 15 Or. Rom. frg. p. 569 M. 25 de orat. 3, 59, 220

B (BnBgN), HP] 1 adloquimur bH 3 removere P 6 deforme est bHP *Edd.* 9 attollitur P 11 et *om.* bH 12 conveniet iam et b (H) convenientiam et B convenit etiam et P *an* c. tamen et? 13 ambulatio BP moderatio bH 16 Manilio bH 17 Flavus P 20 sint bHP sunt B *unde* sunt⟨o⟩ obliqui *conicias* 28 laevum bP levem H *s. l.* Bg

in Titio Cicero dicit fuisse, unde etiam saltationis quoddam genus Titius sit appellatum. reprehendenda 129 et illa frequens et concitata in utramque partem nutatio, quam in Curione patre inrisit et Iulius, quaerens, 'quis in luntre loqueretur', et Sicinius: nam cum 5 adsidente collega, qui erat propter valetudinem et deligatus et plurimis medicamentis delibutus, multum se Curio ex more iactasset, 'numquam', inquit, 'Octavi, collegae tuo gratiam referes, qui nisi fuisset, 9 hodie te istic muscae comedissent'. iactantur et umeri, 130 quod vitium Demosthenes ita dicitur emendasse, ut, cum in angusto quodam pulpito stans diceret, hasta umero dependens inmineret, ut, si calore dicendi vitare id excidisset, offensatione illa commoneretur. ambulantem loqui ita demum oportet, si in causis pu- 15 blicis, in quibus multi sunt iudices, quod dicimus quasi singulis inculcare peculiariter velimus. illud non feren- 131 dum, quod quidam reiecta in umerum toga, cum dextra sinum usque lumbos reduxerunt, sinistra gestum facientes spatiantur et fabulantur, cum etiam laevam 20 restringere prolata longius dextra sit odiosum. unde moneor, ut ne id quidem transeam, ineptissime fieri, cum inter moras laudationum aut in aurem alicuius locuntur aut cum sodalibus iocantur aut nonnumquam ad librarios suos ita respiciunt, ut sportulam dictare 25 videantur. inclinari ad iudicem, cum doceas, utique 132 si id, de quo loquaris, sit obscurius, decet. incumbere

---

1 Brut. 62, 225 5 cf. Brut. 60, 216 sq. Or. Rom. frg. p. 333 et 350 M. 8/10 ibid. p. 350 sq.

B(BnBgN), HP] 3 est et illa P 4 Iulius BP Iunius bH 6 adsidente BP adsidentem (*sic*) bH[2] adsistentem H[1] 7 propter dolorem artuum *super* med. delib. *add.* P[2] 9 referres bH 17 singularis bH 17/18 ferendum P referendum BgNBn[2]H refellendum Bn[1] 19 ut sinistra bH[1]P 22 moneor BP moneo qq̃ bH ut ne id P unde ne id B ut id bH 27 decet BP licet bH

advocato adversis subselliis sedenti iam contumeliosum. reclinari etiam ad suos et manibus sustineri, nisi plane iusta fatigatione delicatum, sicut palam mo-
133 neri excidentis aut legere: namque in his omnibus et
5 vis illa dicendi solvitur et frigescit adfectus et iudex parum sibi praestari reverentiae credit. transire in diversa subsellia parum verecundum est: nam et Cassius Severus urbane adversus hoc facientem lineas po-
9 poscit. et si aliquando concitate itur, numquam non
134 frigide reditur. multum ex iis, quae praecepimus, mutari necesse est ab iis, qui dicunt apud tribunalia: nam et vultus erectior, ut eum, apud quem dicitur, spectet, et gestus ut ad eundem tendens elatior sit necesse est, et alia, quae occurrere etiam me tacente
15 omnibus possunt. itemque ab his, qui sedentes agent: nam et fere fit hoc in rebus minoribus, et idem impetus actionis esse non possunt, et quaedam vitia fiunt
135 necessaria. nam et dexter pes a laeva iudicis sedenti proferendus est, et ex altera parte multi gestus ne-
20 cesse est in sinistrum eant, ut ad iudicem spectent. equidem plerosque et ad singulas clausulas sententiarum video adsurgentis et nonnullos subinde aliquid etiam spatiantis, quod an deceat ipsi viderint: cum
136 id faciunt, non sedentes agunt. bibere aut etiam esse
25 inter agendum, quod multis moris fuit et est quibusdam, ab oratore meo procul absit. nam si quis aliter dicendi onera perferre non possit, non ita miserum est non agere potiusque multo quam et operis et hominum contemptum fateri.

B(BnBgN),HP] 1 iam *om.* BP 1/2 contum. est P 2 relinari BnN relinctri BgH 3 fatigatione N fatigatio . ē . BnBg fatigatio est HP 5 adfectus bHP et adfectus B 10 multum BP et bH his P 10/11 mutari bH mutare BP 13 spectat bH 14 occurre N occurse bH 15 his H is B iis P 18 sedentis NP 19/20 et ex—necesse est (necessex bH) bHP *om.* B 22 adsurgentis̄ et bH (i. e. adsurgenti sunt et) adsurgentis (-tes P) sibi et BP *fort.* adsurgentis subito et 28 potiusque BP potius quam bH

Cultus non est proprius oratoris aliquis, sed magis 137
in oratore conspicitur. quare sit, ut in omnibus ho-
nestis debet esse, splendidus et virilis: nam et toga
et calceus et capillus tam nimia cura quam negle-
gentia sunt reprendenda. est aliquid in amictu, quod 5
ipsum aliquatenus temporum condicione mutatum est:
nam veteribus nulli sinus, perquam breves post illos
fuerunt. itaque etiam gestu necesse est usos esse in 138
principiis eos alio, quorum brachium, sicut Graecorum,
veste continebatur: sed nos de praesentibus loquimur. 10
cui lati clavi ius non erit, ita cingatur, ut tunicae
prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad
medios poplites usque perveniant: nam infra mu-
lierum est, supra centurionum. ut purpurae recte 139
descendant levis cura est, notatur interim neglegentia. 15
latum habentium clavum modus est, ut sit paulum
cinctis summissior. ipsam togam rutundam esse et
apte caesam velim, aliter enim multis modis fiet enor-
mis. pars eius prior mediis cruribus optime terminatur, 19
posterior eadem portione altius qua cinctura. sinus 140
decentissimus, si aliquo supra imam tunicam fuerit,
numquam certe sit inferior. ille, qui sub umero dextro
ad sinistrum oblique ducitur velut balteus, nec stran-
gulet nec fluat. pars togae, quae postea inponitur, sit
inferior: nam ita et sedet melius et continetur. sub- 25
ducenda etiam pars aliqua tunicae, ne ad lacertum
in actu redeat: tum sinus iniciendus umero, cuius ex-
tremam oram reiecisse non dedecet. operiri autem 141
umerum cum toto iugulo non oportet, alioqui amictus
fiet angustus et dignitatem, quae est in latitudine pec- 30
toris, perdit. sinistrum brachium eo usque adlevan-

B(BnBgN), HP]   2 in oratore bHP^2 in ora BP^1 ut in BP ut H   4/5 neglegentiae BnNBg *quo probato* **nimiae curae** *restituas* **7 nam et bH   post illos BP   pusillos bH   20 posteriore bH   quam bH   21 aliquanto P^2 supra BP^2 ultra bH   tunicam** *Spa.* **togam BHP   27/28 extremum Bg^1H   31 perdet P** *Edd.*

dum est, ut quasi normalem illum angulum faciat,
142 super quod ora ex toga duplex aequaliter sedeat. manus non impleatur anulis, praecipue medios articulos non transeuntibus: cuius erit habitus optimus adlevato
5 pollice et digitis leviter inflexis, nisi si libellum tenebit. quod non utique captandum est: videtur enim fateri memoriae diffidentiam et ad multos gestus est
143 inpedimento. togam veteres ad calceos usque demittebant, ut Graeci pallium: idque ut fiat, qui de gestu
10 scripserunt circa tempora illa, Plotius Nigidiusque, praecipiunt. quo magis miror Plini Secundi docti hominis et in hoc utique libro paene etiam nimium curiosi persuasionem, qui solitum id facere Ciceronem velandorum varicum gratia tradit, cum hoc amictus
15 genus in statuis eorum quoque, qui post Ciceronem
144 fuerunt, appareat. palliolum sicut fascias, quibus crura vestiuntur, et focalia et aurium ligamenta sola excusare potest valetudo.

Sed haec amictus observatio, dum incipimus: pro-
20 cedente vero actu, iam paene ab initio narrationis, sinus ab umero recte velut sponte delabitur, et, cum ad argumenta ac locos ventum est, reicere a sinistro togam, deicere etiam, si haereat, sinum conveniet.
145 laeva a faucibus ac summo pectore abducere licet:
25 ardent enim iam omnia. et ut vox vehementior ac magis varia est, sic amictus quoque habet actum quen-
146 dam velut proeliantem. itaque ut laevam involvere toga et incingi paene furiosum est, sinum vero in dextrum umerum ab imo reicere solutum ac delicatum
30 fiuntque adhuc peius aliqua, ita cur laxiorem sinum sinistro brachio non subiciamus? habet enim acre quiddam atque expeditum et calori concitationique non
147 inhabile. cum vero magna pars est exhausta oratio-

B(BnBgN),HP] 5 si *om.* bHP 12 lobro BnN labro Bg[1] 15 in *om.* bH post bH[2]P potest BH[1] 17 et focalia BP focalia bH 19 incipiamus bH 21 dilabitur bH labitur *Fort. p. 134, 13* 24 laevam P 28 togam bH 29 delicatum est P

nis, utique adflante fortuna, paene omnia decent, sudor ipse et fatigatio et neglegentior amictus et soluta ac velut labens undique toga. quo magis miror hanc 148 quoque succurrisse Plinio curam, ut ita sudario frontem siccari iuberet, ne comae turbarentur, quas com- 5 poni post paulum, sicuti dignum erat, graviter et severe vetuit. mihi vero illae quoque turbatae prae se ferre aliquid adfectus et ipsa oblivione curae huius commendari videntur. at si incipientibus aut paulum 149 progressis decidat toga, non reponere eam prorsus 10 neglegentis aut pigri aut quo modo debeat amiciri nescientis est.

Haec sunt vel inlustramenta pronuntiationis vel vitia, quibus propositis multa cogitare debet orator. pri- 150 mum quis, apud quos, quibus praesentibus sit acturus: 15 nam ut dicere alia aliis et apud alios magis concessum est, sic etiam facere. neque eadem in voce, gestu, incessu apud principem, senatum, populum, magistratus, privato publico iudicio, postulatione actione simi- 19 liter decent. quam differentiam subicere sibi quisque, 151 qui animum intenderit, potest, tunc qua de re dicat et efficere quid velit. rei quadruplex observatio est: una in tota causa. sunt enim tristes hilares, sollicitae securae, grandes pusillae, ut vix umquam ita sollicitari partibus earum debeamus, ut non summae me- 25 minerimus: altera, quae est in differentia partium, ut 152 in prohoemio, narratione, argumentatione, epilogo: tertia in sententiis ipsis, in quibus secundum res et adfectus variantur omnia: quarta in verbis, quorum ut est vitiosa, si efficere omnia velimus, imitatio, ita 30 quibusdam nisi sua natura redditur, vis omnis aufer-

---

B (Bn Bg N), H P] 2 et neglentior B neglentior bH 13 inlustramenta BP instrumenta bH 19 accusatione *ci. Spa.* 20 decent. quam BP decentium bH 21 tum P quare Bg[1] 22 et efficere BP et erlitreficere bH 25/26 non et summa eminerimus b (minerimus) H 29 quarta q͡q b (H) 30 effingere *Spa.* ita *om.* bH 31 naturae bH 31 sq. aufferatur Bg[1]

153 tur. igitur in laudationibus, nisi si funebres erunt, gratiarum actione, exhortatione, similibus laeta et magnifica et sublimis est actio. funebres contiones, consolationes, plerumque causae reorum tristes atque sum-
5 missae. in senatu conservanda auctoritas, apud populum dignitas, in privatis modus. de partibus causae et sententiis verbisque, quae sunt multiplicia, pluribus dicendum.

154 Tria autem praestare debet pronuntiatio: conciliet,
10 persuadeat, moveat, quibus natura cohaeret, ut etiam delectet. conciliatio fere aut commendatione morum, qui nescio quomodo ex voce etiam atque actione perlucent, aut orationis suavitate constat, persuadendi vis
14 adfirmatione, quae interim plus ipsis probationibus
155 valet. 'an ista', inquit Calidio Cicero, 'si vera essent, sic a te dicerentur?' et: 'tantum abest ut inflammares nostros animos: somnum isto loco vix tenebamus.' fiducia igitur appareat et constantia, utique si auctori-
156 tas subest. movendi autem ratio aut in repraesentandis
20 est aut imitandis adfectibus. ergo cum iudex in privatis aut praeco in publicis dicere de causa iusserit, leniter est consurgendum: tum in componenda toga vel, si necesse erit, etiam ex integro inicienda, dumtaxat in iudiciis (apud principem enim et magistratus
25 et tribunalia non licebit) paulum est commorandum, ut et amictus sit decentior et protenus aliquid spatii
157 ad cogitandum. etiam cum ad iudicem nos converterimus et consultus praetor permiserit dicere, non protinus est erumpendum, sed danda brevis cogitationi

---

15 p. Q. Gallio frg. 4 H. Sch. 16 ibid. frg. 5 H. 4 Sch.

B(BnBgN),HP] 1 igitur *om.* bH 2/3 magnitudinifica b magnitudini *seq. spat.* H 4 reorum *corr.* P deorum BH 7 quae *om.* B[1] 10 coheret bH cohaereat BP ut *om.* H etiam] et ‖ tam Bg[1] et tam N 16 abest BP est b *om.* H abfuit *Cic.* inflammaris *postulari videtur* 19 est ratio P 22 leviter P est *om.* B[1] 25 est *om.* bH 28 praetor *om.* P

mora: mire enim auditurum dicturi cura delectat et
iudex se ipse componit. hoc praecipit Homerus Ulixis 158
exemplo, quem stetisse oculis in terram defixis im-
motoque sceptro, priusquam illam eloquentiae pro-
cellam effunderet, dicit. in hac cunctatione sunt quae- 5
dam non indecentes, ut appellant scaenici, morae: ca-
put mulcere, manum intueri, infringere articulos, simu-
lare conatum, suspiratione sollicitudinem fateri, aut
quod quemque magis decet, ⟨et⟩ ea diutius, si iudex 159
nondum intendet animum. status sit rectus, aequi et 10
diducti paulum pedes, vel procedens minimo mo-
mento sinister: genua recta, sic tamen, ut non ex-
tendantur: umeri remissi, vultus severus, non maestus
nec stupens nec languidus: brachia a latere modice
remota, manus sinistra, qualem supra demonstravi, 15
dextra, cum iam incipiendum erit, paulum prolata ultra
sinum gestu quam modestissimo, velut spectans,
quando incipiendum sit. vitiosa enim sunt illa, intueri 160
lacunaria, perfricare faciem et quasi improbam fa-
cere, tendere confidentia voltum aut, quo sit magis 20
torvos, superciliis adstringere, capillos a fronte contra
naturam retro agere, ut sit horror ille terribilis: tum,
id quod Graeci frequentissime faciunt, crebro digi-
torum labrorumque motu commentari, clare excreare,
pedem alterum longe proferre, partem togae sinistra 25
tenere, stare diductum vel rigidum vel supinum vel
incurvum vel umeris, ut luctaturi solent, ad occipi-
tium ductis.

Prohoemio frequentissime lenis convenit pronun- 161
tiatio: nihil enim est ad conciliandum gratius vere- 30

2 Il. 3, 217

B(BnBgN),HP] 1 delectant bH 9 et *add. Ha.* 10 sit BP quid bH 10/11 rectu seu sed deducti (ded. *etiam* N) bH 11/12 momento *om.* P 12/13 extendam bH 17 exspectans bH 19 perfricari B[1] 20 vultum BP volum bH 21 torvos (b)(H) torvus BP 24 labrorumque P laborumque bH librorumque B excreare *om.* B[1] 26 tenere BP tegure bH

cundia, non tamen semper: neque enim uno modo dicuntur exordia, ut docui. plerumque tamen et vox temperata et gestus modestus et sedens umero toga
4 et laterum lenis in utramque partem motus, eodem
162 spectantibus oculis, decebit. narratio magis prolatam manum, amictum recidentem, gestum distinctum, vocem sermoni proximam et tantum acriorem, sonum simplicem frequentissime postulabit in his dumtaxat: 'Q. enim Ligarius, cum esset in Africa nulla belli
10 suspicio', et 'A. Cluentius Habitus pater huiusce.' aliud in eadem poscent adfectus, vel concitati 'nubit genero socrus', vel flebiles 'constituitur in foro Laodiceae spectaculum acerbum et miserum toti Asiae provin-
163 ciae'. maxime varia et multiplex actio est probatio-
15 num: nam et proponere, partiri, interrogare sermoni sunt proxima, et contradictionem sumere: nam ea quoque diversa propositio est. sed haec tamen aliquando inridentes, aliquando imitantes pronuntiamus.
164 argumentatio plerumque agilior et acrior et instantior
20 consentientem orationi postulat etiam gestum, id est fortem celeritatem. instandum quibusdam in partibus et densanda oratio. egressiones fere lenes et dulces et remissae, raptus Proserpinae, Siciliae descriptio,
24 Cn. Pompei laus: neque enim mirum minus habere
165 contentionis ea, quae sunt extra quaestionem. mollior nonnumquam cum reprensione diversae partis imitatio: 'videbar videre alios intrantis, alios autem exeuntis, quosdam ex vino vacillantis.' ubi non dissidens a voce permittitur gestus quoque, in utramque par-

---

9 Lig. 1, 2 10 Cluent. 5, 11 11 ibid. 5, 14 12 Verr. 1, 30, 76 27 p. Q. Gallio frg. 1 H. Sch.

B(BnBgN),HP] 6 distinctum *om.* B[1] 7 aptiorem P[1] 12 constituatur P Laodiciae b(H) 17 hanc bH 18 pronunciatio *om.* 19 argumentatio (b)H 21 celerem, citatum *Kroll* 22 et lenes bH 24 enim mirum P est numerum B est mirum bH 27 videor P 28 ex vicino bH

tem tenera quaedam, sed intra manus tamen et sine motu laterum translatio. accendendi iudicis plures sunt 166 gradus. summus ille et quo nullus est in oratore acutior: 'suscepto bello, Caesar, gesto iam etiam ex parte magna.' praedixit enim: 'quantum potero voce con- 5 tendam, ut populus hoc Romanus exaudiat.' paulum inferior et habens aliquid iam iucunditatis: 'quid enim tuus ille, Tubero, in acie Pharsalica gladius agebat?' plenius adhuc et lentius ideoque dulcius: 'in coetu vero 167 populi Romani negotium publicum gerens': produ- 10 cenda omnia trahendaeque tum vocales aperiendaeque sunt fauces. pleniore tamen haec canali fluunt: 'vos, Albani tumuli atque luci.' iam cantici quiddam habent sensimque resupina sunt: 'saxa atque solitu- 14 dines voci respondent.' tales sunt illae inclinationes 168 vocis, quas invicem Demosthenes atque Aeschines exprobrant, non ideo improbandae: cum enim uterque alteri obiciat, palam est utrumque fecisse. nam neque ille per Marathonis et Plataearum et Salaminis propugnatores recto sono iuravit, nec ille Thebas ser- 20 mone deflevit. est his diversa vox et paene extra or- 169 ganum, cui Graeci nomen amaritudinis dederunt, super modum ac paene naturam vocis humanae acerba: 'quin conpescitis vocem istam, indicem stultitiae, testem paucitatis?' sed id, quod excedere modum dixi, 25 in illa parte prima est: 'quin conpescitis.' epilogus, si 170 enumerationem rerum habet, desiderat quandam concisorum continuationem: si ad concitandos iudices est accommodatus, aliquid ex his, quae supra dixi: si placandos, inclinatam quandam lenitatem: si misericordia 30

4 Lig. 3, 7 5 ibid. 3, 6 7 ibid. 3, 9 9 Phil. 2, 25, 63 13 Mil. 31, 85 14 Arch. 8, 19 19 de cor. § 208 20 3, 133 24 Rab. perd. 6, 18

B (Bn Bg N), H P] 2 iudices Bn[1] Bg[1] 3 in B P ex b H 3 4 acutior B P auctior b H 4 etiam iam P iam *om. Cic.* 6 haec P[2] 10 publicum .i. gerens B[1] 12 sunt *om.* b H 15 voce P 22 graece N 24 istultitiae b H 27/28 concisiorum B[1] 29 ex is B H ex iis P *Edd.* si *om.* b H 29/30 plagatos b H

commovendos, flexum vocis et flebilem suavitatem, qua praecipue franguntur animi quaeque est maxime naturalis: nam etiam orbos viduasque videas in ipsis
171 funeribus canoro quodam modo proclamantis. hic
5 etiam fusca illa vox, qualem Cicero fuisse in Antonio dicit, mire faciet: habet enim in se quod intimamus. duplex est tamen miseratio, altera cum invidia, qualis modo dicta de damnatione Philodami, altera cum de-
172 precatione demissior. quare, etiam si est in illis quo-
10 que cantus obscurior 'in coetu vero populi Romani', non enim haec rixantis modo dixit, et 'vos Albani tumuli', neque enim, quasi inclamaret aut testaretur, locutus est, tamen infinito magis illa flexa et circumducta sunt: 'me miserum, me infelicem', et 'quid re-
15 spondebo liberis meis?' et 'revocare tu me in patriam potuisti, Milo, per hos: ego te in eadem patria per eosdem retinere non potero?' et cum bona C. Rabiri nummo sestertio addicit: 'o meum miserum acerbum-
173 que praeconium.' illa quoque mire facit in peroratione
20 velut deficientis dolore et fatigatione confessio, ut pro eodem Milone: 'sed finis sit, neque enim prae lacrimis iam loqui possum': quae similem verbis habere
174 debent etiam pronuntiationem. possunt videri alia quoque huius partis atque officii, reos excitare, pueros
25 attollere, propinquos producere, vestes laniare: sed suo loco dicta sunt.

Et quia in partibus causae talis est varietas, satis apparet accommodandam sententiis ipsis pronuntiatio-
29 nem, sicut ostendimus, sed verbis quoque, quod no-
175 vissime dixeram, non semper, sed aliquando. an non

5 Brut. 38, 141 10 Phil. 2, 25, 63 11 Mil. 31, 85 14 ibid. 37, 102 18 Rab. Post. 17, 46 21 38, 105

B(BnBgN),HP] 1 flexus bH 3 videbas B[1] 6 intimamus] imitamur *ll.* imitemur *Edd. vet.* 14 sunt *om.* P quid NbHP quidquid BnBg 18 nummo *Bentley* uno *ll.* 27 causae talis P causa et aliis B parte talis bH 30 an bH at BP *possis* age *cf. 12, 1, 8*

haec 'misellus' et 'pauperculus' summissa atque contracta, 'fortis et vehemens et latro' erecta et concitata voce dicendum est? accedit enim vis et proprietas rebus tali adstipulatione, quae nisi adsit, aliud vox, 5 aliud animus ostendat. quid, quod eadem verba mu- 176 tata pronuntiatione indicant, adfirmant, exprobrant, negant, mirantur, indignantur, interrogant, inrident, elevant? aliter enim dicitur:

tu mihi quodcumque hoc regni

et cantando tu illum? 10

et tune ille Aeneas?

et meque timoris argue tu, Drance,

et ne morer, intra se quisque vel hoc vel aliud quod volet per omnis adfectus verset: verum esse quod dicimus sciet. 15

Unum iam his adiciendum est, cum praecipue in 177 actione spectetur decorum, saepe aliud alios decere. est enim latens quaedam in hoc ratio et inenarrabilis, et ut vere hoc dictum est, 'caput esse artis decere quod facias', ita id neque sine arte esse neque totum 20 arte tradi potest. in quibusdam virtutes non habent 178 gratiam, in quibusdam vitia ipsa delectant. maximos actores comoediarum, Demetrium et Stratoclea, placere diversis virtutibus vidimus. sed illud minus mirum, quod alter deos et iuvenes et bonos patres ser- 25 vosque et matronas et graves anus optime, alter acres senes, callidos servos, parasitos, lenones et omnia agitatiora melius. fuit enim natura diversa: nam vox □

---

9 Aen. 1, 78 10 ecl. 3, 25 11 Aen. 1, 617 12 ibid. 11, 383 19 Cic. de orat. 1, 29, 132

B(BnBgN), HP] 1 hoc *Spa. an* et? 9 hoc BP eo bH 11/12 Aeneas et meque BP Aeneas (Aenea b) sed se quem bH 13 ne morer bP nemo rerum BH se *om.* bH 17 decor bH 19 artis *om.* bH 22 delectatur bH (delectant ut?) 24 vidissemus bH illud NP illum BnBgH 28 fuit P[2] sit B set H *an* lusit? *ut* natura *sit subiectum* diversa *obiectum*

179 quoque Demetri iucundior, illius acrior erat. adnotandae magis proprietates, quae transferri non poterant, manus iactare et dulces exclamationes theatri causa producere et ingrediendo ventum concipere veste et
5 nonnumquam dextro latere facere gestus, quod neminem alium: Demetrium decuit (namque in haec
180 omnia quasi statura et mira specie adiuvabatur): illum cursus et agilitas et vel parum conveniens personae risus, quem non ignarus rationis populo dabat, et con-
10 tracta etiam cervicula. quidquid horum alter fecisset, foedissimum videretur. quare norit se quisque, nec tantum ex communibus praeceptis, sed etiam ex na-
181 tura sua capiat consilium formandae actionis. neque illud tamen est nefas, ut aliquem vel omnia vel plura
15 deceant. huius quoque loci clausula sit eadem necesse est, quae ceterorum est, regnare maxime modum: non enim comoedum esse, sed oratorem volo. quare neque in gestu persequemur omnis argutias nec in loquendo
19 distinctionibus, temporibus, adfectionibus moleste ute-
182 mur. ut si sit in scaena dicendum:

> Quid igitur faciam? non eam ne nunc quidem,
> cum arcessor ultro? an potius ita me comparem,
> non perpeti meretricum contumelias?

hic enim dubitationis moras, vocis flexus, varias ma-
25 nus, diversos nutus actor adhibebit. aliud oratio sapit nec vult nimium esse condita: actione enim constat,
183 non imitatione. quare non inmerito reprenditur pronuntiatio vultuosa et gesticulationibus molesta et vocis

---

21 Ter. Eun. 46

B(BnBgN),HP] 1/2 adnotandae memoriae magis bH 4 in egrediendo bH 6 praeter Demetrium P nisi D. *Codd. Voss. duo* 7 quasi *om.* BP a stratura b adiuuitur bH 15 clausula sit BP clausulas b? clausae H 15/16 necessest BnBg 16/17 non enim *om.* bH 24 enim dubitationis NP enim dubitationes BnBg e (ē b) dubitatione bH 27 (a)equare BnBg[1]H 28 vultuosa BP et vultuosa H

mutationibus resultans. nec inutiliter ex Graecis veteres transtulerunt, quod ab his sumptum Laenas Popilius posuit, esse † hanc mocosam actionem. optime 184
igitur idem, qui omnia, Cicero praeceperat, quae supra
ex Oratore posui, quibus similia in Bruto de M. Antonio dicit. sed iam recepta est actio paulo agitatior 5
et exigitur et quibusdam partibus convenit, ita tamen
temperanda, ne, dum actoris captamus elegantiam,
perdamus viri boni et gravis auctoritatem.

LIBER DUODECIMUS 10

PROHOEMIUM

Ventum est ad partem operis destinati longe gravissimam. cuius equidem onus si tantum opinione prima 1
concipere potuissem, quanto me premi ferens sentio,
maturius consuluissem vires meas. sed initio pudor 15
omittendi quae promiseram tenuit, mox, quamquam
per singulas prope partis labor cresceret, ne perderem
quae iam effecta erant, per omnis difficultates animo
me sustentavi. quare nunc quoque, licet maior quam 2
umquam moles premat, tamen prospicienti finem mihi 20
constitutum est vel deficere potius quam desperare.
fefellit autem, quod initium a parvis ceperamus: mox
velut aura sollicitante provecti longius, dum tamen
nota illa et plerisque artium scriptoribus tractata praecipimus, nec adhuc a litore procul videbamur et mul- 25
tos circa velut isdem se ventis credere ausos habebamus. iam cum eloquendi rationem novissime re- 3

5 38, 141

B(BnBgN),HP] 2 ab his N ab is BnBgH ab iis P 3 hanc inociosam P hanc negotiosam *Ha.* hanc *μωκῶσαν* *Becher* 7 et[1]] nam et P exiguitur B exigeritur bH 13 si P sit si BH 14 me *om.* bH 22 parvis se cep. H

pertam paucissimisque temptatam ingressi sumus, rarus, qui tam procul a portu recessisset, reperiebatur, postquam vero nobis ille, quem instituebamus, orator a dicendi magistris dimissus aut suo iam impetu fer-
5 tur aut maiora sibi auxilia ex ipsis sapientiae penetralibus petit, quam in altum simus ablati, sentire coe-
4 pimus. nunc 'caelum undique et undique pontus'. unum modo in illa inmensa vastitate cernere videmur M. Tullium, qui tamen ipse, quamvis tanta atque ita
10 instructa nave hoc mare ingressus, contrahet vela inhibetque remos et de ipso demum genere dicendi, quo sit usurus perfectus orator, satis habet dicere. at nostra temeritas etiam mores ei conabitur dare et
14 adsignabit officia. ita nec antecedentem consequi pos-
5 sumus et longius eundum est, ut res feret. probabilis tamen cupiditas honestorum et velut tutioris audentiae est temptare, quibus paratior venia est.

[NON POSSE ORATOREM ESSE NISI VIRUM BONUM]

1 I. Sit ergo nobis orator, quem constituimus et qui
20 a M. Catone finitur, 'vir bonus dicendi peritus', verum, id quod et ille posuit prius et ipsa natura potius ac maius est, utique vir bonus: id non eo tantum, quod, si vis illa dicendi malitiam instruxerit, nihil sit publicis privatisque rebus perniciosius eloquentia,
25 nosque ipsi, qui pro virili parte conferre aliquid ad facultatem dicendi conati sumus, pessime mereamur de rebus humanis, si latroni comparamus haec arma,
2 non militi. quid de nobis loquor? rerum ipsa natura in eo, quod praecipue indulsisse homini videtur quo-

---

7 Aen. 3, 193

B(BnBgN),HP] 2 tam *Ge.* iam *ll.* 4 aut in suo bH 10 contrahit bHP 16 velut tutioris P^2 velut tutoris P^1 velutioris B tu *super* ut *add.* b veltutioris N^2 velitioris H 19 et B is P *om.* bH 27 comparemus P 28 loquar H 29 quod P quo BH

que nos a ceteris animalibus separasse, non parens,
sed noverca fuerit, si facultatem dicendi sociam sce-
lerum, adversam innocentiae, hostem veritatis invenit.
mutos enim nasci et egere omni ratione satius fuisset,
quam providentiae munera in mutuam perniciem con- 5
vertere. longius tendit hoc iudicium meum. neque enim 3
tantum id dico, eum, qui sit orator, virum bonum esse
oportere, sed ne futurum quidem oratorem nisi virum
bonum. nam certe neque intellegentiam concesseris
eis, qui proposita honestorum ac turpium via peiorem 10
sequi malent, neque prudentiam, cum in gravissimas
frequenter legum, semper vero malae conscientiae poe-
nas a semet ipsis inproviso rerum exitu induantur.
quod si neminem malum esse nisi stultum eundem non 4
modo a sapientibus dicitur, sed vulgo quoque semper 15
est creditum, certe non fiet umquam stultus orator.
adde quod ne studio quidem operis pulcherrimi va-
care mens nisi omnibus vitiis libera potest: primum
quod, si in eodem pectore nullum est honestorum
turpiumque consortium, et cogitare optima simul ac 20
deterrima non magis est unius animi quam eiusdem
hominis bonum esse ac malum: tum illa quoque ex 5
causa, quod mentem tantae rei intentam vacare omni-
bus aliis, etiam culpa carentibus curis oportet. ita de-
mum enim libera ac tota, nulla distringente atque alio 25
ducente causa, spectabit id solum, ad quod accingi-
tur. quod si agrorum nimia cura et sollicitior rei fa- 6
miliaris diligentia et venandi voluptas et dati specta-
culis dies multum studiis auferunt (huic enim rei perit
tempus, quodcumque alteri datur), quid putamus 30
facturas cupiditatem, avaritiam, invidiam, quarum in-

B(BnBgN),HP] 2 sed BnNP est sed Bg est bH 4 mutos P multos BH 10 iis B[1]P 11 malint P[4] cum in B culus b culus in H ** in P 14 quid si Bg[1] 15 a *om.* bH 16 stultus] malus *Gertz et Ki.* 17 equidem b 19 si *om.* BP 24 oporteat H 27 agrocorum (*i. e.* aegrotorum?) H corporum *Re.*

potentissimae cogitationes somnos etiam ipsos et illa
7 per quietem visa perturbent? nihil est enim tam occupatum, tam multiforme, tot ac tam variis adfectibus
concisum atque laceratum quam mala mens. nam et
5 cum insidiatur, spe, curis, labore distringitur, et, etiam
cum sceleris compos fuit, sollicitudine, paenitentia,
poenarum omnium expectatione torquetur. quis inter
haec litteris aut ulli bonae arti locus? non hercule
9 magis quam frugibus in terra sentibus ac rubis occu-
8 pata. age, non ad perferendos studiorum labores necessaria frugalitas? quid ergo ex libidine ac luxuria
spei? non praecipue acuit ad cupiditatem litterarum
amor laudis? num igitur malis esse laudem curae putamus? iam hoc quis non videt, maximam partem
15 orationis in tractatu aequi bonique consistere? dicetne
de his secundum debitam rerum dignitatem malus at-
9 que iniquus? denique, ut maximam partem quaestionis
eximam, demus, id quod nullo modo fieri potest, idem
ingenii, studii, doctrinae pessimo atque optimo viro:
20 uter melior dicetur orator? nimirum qui homo quoque melior. non igitur umquam malus idem homo et
10 perfectus orator. non enim perfectum est quicquam,
quo melius est aliud. sed, ne more Socraticorum nobismet ipsi responsum finxisse videamur, sit aliquis
25 adeo contra veritatem opstinatus, ut audeat dicere,
eodem ingenio, studio, doctrina praeditum nihilo deteriorem futurum oratorem malum virum quam bo-
11 num: convincamus huius quoque amentiam. nam hoc
certe nemo dubitabit, omnem orationem id agere, ut
30 iudici quae proposita fuerint vera et honesta videantur. utrum igitur hoc facilius bonus vir persuadebit
an malus? bonus quidem et dicet saepius vera atque

B (BnBgN), HP] 2 perturbant bH nihil enim est N 5 et etiam BP etiam H 6 fuerit P 12 non BP nomen bH 17 iniquos bH 19 ingeni BnBg 22 est *om.* P 23 sed BP est bH 24 ipsis N 25 ut BP et bH 29 oratorem P 30 proposita P praeposita B *om.* bH

honesta. sed etiam si quando aliquo ductus officio 12
(quod accidere, ut mox docebimus, potest) falso haec
adfirmare conabitur, maiore cum fide necesse est
audiatur. at malis hominibus ex contemptu opinionis
et ignorantia recti nonnumquam excidit ipsa simu- 5
latio: inde inmodeste proponunt, sine pudore adfir-
mant. sequitur in iis, quae certum est effici non posse, 13
deformis pertinacia et inritus labor: nam sicut in vita,
ita in causis quoque spes improbas habent, frequenter
autem accidit, ut iis etiam vera dicentibus fides desit 10
videaturque talis advocatus malae causae argumen-
tum.

Nunc de iis dicendum est, quae mihi quasi conspira- 14
tione quadam vulgi reclamari videntur: 'orator ergo
Demosthenes non fuit? atqui malum virum accepimus. 15
non Cicero? atqui huius quoque mores multi reprende-
runt.' quid agam? magna responsi invidia subeunda
est, mitigandae sunt prius aures. mihi enim nec Demo- 15
sthenes tam gravi morum dignus videtur invidia, ut
omnia, quae in eum ab inimicis congesta sunt, credam, 20
cum et pulcherrima eius in re publica consilia et finem
vitae clarum legam, nec M. Tullio defuisse video in 16
ulla parte civis optimi voluntatem. testimonio est
actus nobilissime consulatus, integerrime provincia ad-
ministrata et repudiatus vigintiviratus, et civilibus 25
bellis, quae in aetatem eius gravissima inciderunt, ne-
que spe neque metu declinatus animus, quo minus
optimis se partibus, id est rei publicae iungeret. parum 17
fortis videtur quibusdam, quibus optime respondit
ipse, 'non se timidum in suscipiendis, sed in providen- 30
dis periculis': quod probavit morte quoque ipsa, quam

30 ep. frg. inc. 8 H. (prorsus dubia relatione)

B(BnBgN),HP] 7 in is H 9 ita *om.* bH 10 ut his P
in iis N[1] 15 accipimus bH 16 reprehend- NP 21 et[1]
om. bH 30 se bHP *om.* B 31 probabit Bg[1]

18 praestantissimo suscepit animo. quod si defuit his viris summa virtus, sic quaerentibus, an oratores fuerint, respondebo, quo modo Stoici, si interrogentur, an sapiens Zeno, an Cleanthes, an Chrysippus ipse, re-
5 spondeant, magnos quidem illos ac venerabiles, non tamen id, quod natura hominis summum habet, conse-
19 cutos. nam et Pythagoras non sapientem se, ut qui ante eum fuerunt, sed studiosum sapientiae vocari voluit. ego tamen secundum communem loquendi con-
10 suetudinem saepe dixi dicamque, perfectum oratorem esse Ciceronem, ut amicos et bonos viros et prudentissimos dicimus vulgo, quorum nihil nisi perfecte sapienti datur. sed cum proprie et ad legem ipsam
14 veritatis loquendum erit, eum quaeram oratorem, quem
20 et ille quaerebat. quamquam enim stetisse ipsum in fastigio eloquentiae fateor, ac vix, quid adici potuerit, invenio, fortasse inventurus, quid adhuc abscisurum putem fuisse (nam fere sic docti iudicaverunt, plurimum in eo virtutum, nonnihil fuisse vitiorum, et se
20 ipse multa ex illa iuvenili abundantia coercuisse testatur): tamen, quando nec sapientis sibi nomen minime sui contemptor adseruit et melius dicere, certe data longiore vita et tempore ad componendum securiore,
24 potuisset, non maligne crediderim defuisse ei summam
21 illam, ad quam nemo propius accessit. et licebat, si aliter sentirem, fortius id liberiusque defendere. an vero M. Antonius neminem a se visum eloquentem, quod tanto minus erat, professus est, ipse etiam

---

3 frg. 1, 44 de Arn. 20 Brut. 91, 316. orat. 30, 107 28 de orat. 1, 21, 95

B(BnBgN),HP] 4 ipsi HP 7 se BP sed BgH 8 et bH vocare bH 11/12 prudentes (-tis *debuit*) *Gertz* 13 cumque H 16 eloquentiae *om.* bH 17 quod P *Edd.* obscisurum Bg[1] 18 nam B *corr.* P nam et bH 19/20 ipse se bH 23 tempore *Bu.* tempora bH te B se P 24 crediderunt bH 25 licebat BP ligaliat bH 26/27 at vero P[1] 28 quod BP quam bH erit H

M. Tullius quaerit adhuc eum et tantum imaginatur ac fingit: ego non audeam dicere, aliquid in hac, quae superest, aeternitate inveniri posse eo, quod fuerit, perfectius? transeo illos, qui Ciceroni ac Demostheni ne in eloquentia quidem satis tribuunt: quamquam neque ipsi Ciceroni Demosthenes videatur satis esse perfectus, quem dormitare interim dicit, nec Cicero Bruto Calvoque, qui certe compositionem illius etiam apud ipsum reprendunt, nec Asinio utrique. qui vitia orationis eius etiam inimice pluribus locis insecuntur.

Concedamus sane, quod minime natura patitur, repertum esse aliquem malum virum summe disertum, nihilo tamen minus oratorem eum negabo. nam nec omnibus, qui fuerint manu prompti, viri fortis nomen concesserim, quia sine virtute intellegi non potest fortitudo. an ei, qui ad defendendas causas advocatur, non est opus fide, quam neque cupiditas corrumpat nec gratia avertat nec metus frangat: sed proditorem, transfugam, praevaricatorem donabimus oratoris illo sacro nomine? quod si mediocribus etiam patronis convenit haec quae vulgo dicitur bonitas, cur non orator ille, qui nondum fuit, sed potest esse, tam sit moribus quam dicendi virtute perfectus? non enim forensem quandam instituimus operam nec mercennariam vocem neque, ut asperioribus verbis parcamus, non inutilem sane litium advocatum, quem denique causidicum vulgo vocant, sed virum cum ingenii natura praestantem, tum vero tot pulcherrimas artis penitus mente complexum, datum tandem rebus humanis, qualem nulla antea vetustas cognoverit, singularem

---

4 orat. 29, 104

B (BnBgN), HP] 1 adhuc bH huc B hunc P 9 reprendit b reprehendit H qui] *puto* quin 10 insec- N *solus* 14 nomen *om.* Bg^1 18 vertat bH *Edd.* 26 advocatum *om.* bH 27 ingeni Bg^1N

perfectumque undique, optima sentientem optimeque
26 dicentem. in hoc quota pars erit, quod aut innocentis
tuebitur aut inproborum scelera compescet aut in pe-
cuniariis quaestionibus veritati contra calumniam ade-
5 rit? summus ille quidem in his quoque operibus fuerit,
sed maioribus clarius elucebit, cum regenda senatus
27 consilia et popularis error ad meliora ducendus. an
non talem quendam videtur finxisse Vergilius, quem in
seditione vulgi iam faces et saxa iaculantis modera-
10 torem dedit:

tum pietate gravem ac meritis si forte virum quem
conspexere, silent arrectisque auribus astant.

habemus igitur ante omnia virum bonum: post hoc
adiciet dicendi peritum:

15 ille regit dictis animos et pectora mulcet.

28 quid? non in bellis quoque idem ille vir, quem insti-
tuimus, si sit ad proelium miles cohortandus, ex mediis
sapientiae praeceptis orationem trahet? nam quo modo
pugnam ineuntibus tot simul metus laboris, dolorum,
20 postremo mortis ipsius exciderint, nisi in eorum locum
pietas et fortitudo et honesti praesens imago successe-
29 rit? quae certe melius persuadebit aliis qui prius per-
suaserit sibi. prodit enim se, quamlibet custodiatur,
simulatio, nec umquam tanta fuerit loquendi facultas,
25 ut non titubet ad** haereat, quotiens ab animo verba
30 dissentiunt. vir autem malus aliud dicat necesse est
quam sentit: bonos numquam honestus sermo defi-
ciet, numquam rerum optimarum (nam idem etiam

---

11 Aen. 1, 151 sqq.

B(BnBgN),HP] 2 in hoc BP his hoc bH 6 in maioribus *corr.* P senatu bH 8 in BP inde bH *om.* N 10/11 dedit animi tum P 13 post haec H 14 adiecit P adicit et *non necessario Ha. cf. e. g. Dionysii Hal. Isocr. p. 75, 10 U. R.* 18 trahaet B trahit b trahiet (*sic*) H 25 ut non P non BH *fort.* non ut adhereat BH ac ** haereat P atque haereat *Buttm. tert. verb. latere videtur velut* ad⟨dubitet⟩ haereat

prudentes erunt) inventio: quae etiam si lenociniis
destituta sit, satis tamen natura sua ornatur nec quic-
quam non diserte, quod honeste, dicitur. quare, iuven- 31
tus, immo omnis aetas (neque enim rectae voluntati
serum est tempus ullum) totis mentibus huc tendamus, 5
in hoc elaboremus: forsan et consummare contingat.
nam si natura non prohibet et esse virum bonum et
esse dicendi peritum, cur non aliquis etiam unus
utrumque consequi possit? cur autem non se quis- 9
que speret fore illum aliquem? ad quod si vires in- 32
geni non suffecerint, tamen ad quem usque modum
processerimus, meliores erimus ex utroque. hoc certe
procul eximatur animo, rem pulcherrimam eloquen-
tiam cum vitiis mentis posse misceri. facultas dicendi,
si in malos incidit, et ipsa iudicanda est malum: 15
peiores enim illos facit, quibus contingit.

Videor mihi audire quosdam (neque enim deerunt 33
umquam, qui diserti esse quam boni malint) illa di-
centis: 'quid ergo tantum est artis in eloquentia? cur
tu de coloribus et difficilium causarum defensione, 20
nonnihil etiam de confessione locutus es, nisi ali-
quando vis ac facultas dicendi expugnat ipsam veri-
tatem? bonus enim vir non agit nisi bonas causas, eas
porro etiam sine doctrina satis per se tuetur veritas 24
ipsa.' quibus ego, cum de meo primum opere respon- 34
dero, etiam pro boni viri officio, si quando eum ad
defensionem nocentium ratio duxerit, satisfaciam. per-
tractare enim, quo modo aut pro falsis aut etiam pro
iniustis aliquando dicatur, non est inutile, vel propter
hoc solum, ut ea facilius et deprendamus et refella- 30
mus, quem ad modum remedia melius adhibebit, cui

B (Bn Bg N), H P] 3/4 o iuventus b 4 omnes aetates bH
6 hoc *corr.* P haec BH 10/11 ingenii bHP *Edd.* 11 usque
om. bH 13 rerum P[1] 16 peioris H contigit bH 19 tan-
tum BHP totum b 21 de confessione *Spa.* de confesso BP
defensione H 25/26 respondero BP spondebo bH 27/28 trac-
tare bH 30 et BP ut bH et[2] BP *om.* bH

35 nota quae nocent fuerint. neque enim Academici, cum in utramque disserunt partem, non secundum alteram vivent, nec Carneades ille, qui Romae audiente censorio Catone non minoribus viribus contra iustitiam 5 dicitur disseruisse quam pridie pro iustitia dixerat, iniustus ipse vir fuit. verum et virtus quid sit adversa ei malitia detegit, et aequitas fit ex iniqui contemplatione manifestior, et plurima contrariis probantur: de- 9 bent ergo oratori sic esse adversariorum nota consilia 36 ut hostium imperatori. verum et illud, quod prima propositione durum videtur, potest adferre ratio, ut vir bonus in defensione causae velit auferre aliquando iudici veritatem. quod si quis a me proponi mirabitur (quamquam non est haec mea proprie sententia, sed 15 eorum, quos gravissimos sapientiae magistros aetas vetus credidit), sic iudicet, pleraque esse, quae non tam factis quam causis eorum vel honesta fiant vel 37 turpia. nam si hominem occidere saepe virtus, liberos necare nonnumquam pulcherrimum est, asperiora 20 quaedam adhuc dictu, si communis utilitas exegerit, facere conceditur: ne hoc quidem nudum est intuendum, qualem causam vir bonus, sed etiam quare et 38 qua mente defendat. ac primum concedant mihi omnes oportet, quod Stoicorum quoque asperrimi confi- 25 tentur, facturum aliquando bonum virum ut mendacium dicat, et quidem nonnumquam levioribus causis, ut in pueris aegrotantibus utilitatis eorum gratia multa 39 fingimus, multa non facturi promittimus: nedum si ab homine occidendo grassator avertendus sit aut

---

24 frg. Chrys. 3, 555 de Arn.

B(BnBgN),HP] 3 vivent bH vivunt BP neque P ne B 7 malitiae bH 16 iudicet *Edd.* iudicent BHP 19 est BP esse H 21 nudum BP unumquam bH est (*om.* b) in tuendum (-dus b) BP intellegendum H 25 bonum virum BnBgNPH virum bonum *Edd.* 27 uti pueris *Ob.*

hostis pro salute patriae fallendus, ut hoc, quod alias
in servis quoque reprendendum est, sit alias in ipso
sapiente laudandum. id si constiterit, multa iam video
posse evenire, propter quae orator bene suscipiat tale
causae genus, quale remota ratione honesta non rece- 5
pisset. sed nec hoc dico, quia severiores sequi placet 40
leges, pro patre, fratre, amico periclitantibus, tametsi
non mediocris haesitatio est hinc iustitiae proposita
imagine, inde pietatis. nihil dubii relinquamus. sit ali-
quis insidiatus tyranno atque ob id reus: utrumne sal- 10
vum eum nolet is, qui a nobis finitur, orator? an, si
tuendum susceperit, non tam falsis defendet, quam
qui apud iudices malam causam tuetur? quid si quae- 41
dam bene facta damnaturus est iudex, nisi ea non esse
facta convicerimus, non vel hoc modo servabit orator 15
non innocentem modo, sed etiam laudabilem civem?
quid si quaedam iusta natura, sed condicione tem-
porum inutilia civitati sciemus, nonne utemur arte di-
cendi bona quidem, sed malis artibus simillima? ad 42
hoc nemo dubitabit, quin, si nocentes mutari in bo- 20
nam mentem aliquo modo possint, sicut posse inter
⟨omnes⟩ conceditur, salvos esse eos magis e re pu-
blica sit quam puniri. si liqueat igitur oratori futurum
bonum virum, ⟨cui⟩ nunc vera obicientur, non id aget 24
ut salvus sit? da nunc, ut crimine manifesto prematur 43
dux bonus, et sine quo vincere hostem civitas non
possit, nonne ei communis utilitas oratorem advoca-
bit? certe Fabricius Cornelium Rufinum, et alioqui
malum civem et sibi inimicum, tamen, quia utilem

B(BnBgN),HP] 5 remota bHP mota B^{1} 6 sed ne bH nec (*om.* sed) BP 8 non bHP^{4} *om.* BP^{1} 9 dubita H 11 nollet BnBgH 13 iudici b iudicis H malam BP multam H multum b quodsi bH 15 modo *om.* Bg^{1} 19 simillima P similia BH 19/20 ad hoc] ac hoc Bg^{1} 21/22 inter omnes] inter H int *ante* sicut posse (*sic*) b *om.* BP 22 eos *om.* $Bg^{1}H$ 24 cui nunc *Kl.* tunc B tonc bH cum P obiciuntur *Kl.* 25 salvos b 26 hostem *Ob.* honeste(m) *ll.* 27 posset bH ei *om.* bH

sciebat ducem, imminente bello palam consulem suffragio suo fecit atque id mirantibus quibusdam respondit, a cive se spoliari malle quam ab hoste venire. 4 ita hic si fuisset orator, non defendisset eundem Ru- 44 finum vel manifesti peculatus reum? multa dici possunt similia, sed vel unum ex iis quodlibet sufficit. non enim hoc agimus, ut istud illi, quem formamus, viro saepe sit faciendum, sed ut, si talis coegerit ratio, 9 sit tamen vera finitio oratorem esse virum bonum di- 45 cendi peritum. praecipere vero ac discere, quo modo etiam probatione difficilia tractentur, necessarium est. nam frequenter etiam optimae causae similes sunt malis et innocens reus multis veri similibus premitur, quo fit ut eadem actionis ratione defendendus sit, qua 15 si nocens esset. iam innumerabilia sunt bonis causis malisque communia, testes, litterae, suspiciones, opiniones. non aliter autem veri similia quam vera et confirmantur et refelluntur. quapropter, ut res feret, flectetur oratio manente honesta voluntate.

20 [COGNOSCENDA ORATORI QUIBUS MORES FORMANTUR]

1 II. Quando igitur orator est vir bonus, is autem citra virtutem intellegi non potest, virtus, etiam si quosdam impetus ex natura sumit, tamen perficienda 25 doctrina est: mores ante omnia oratori studiis erunt excolendi atque omnis honesti iustique disciplina pertractanda, sine qua nemo nec vir bonus esse nec di- 2 cendi peritus potest. nisi forte accedemus his, qui natura constare mores et nihil adiuvari disciplina putant,

---

B(BnBgN), HP] **2** id mirantibus **BP** admirantibus **bH** **4** hic *om.* **bH** **6** ex his **P** **8** saepe sit **B** re sit **bH** sit saepe **P** **11** tractentur **NbHP** tractetur **BnBg** **17/18** et confirmantur **bHP** confirmantur **B** **18** re **bH** **18/19** flectatur *corr.* **P** **22** Quandoque **BnBg** **28** accidimus **bH** his qui **N** is (iis **P**) qui **BnBgP** is cui **b** cui **H**

scilicet ut ea quidem, quae manu fiunt, atque eorum
etiam contemptissima confiteantur egere doctoribus,
virtutem vero, qua nihil homini, quo ad deos inmor-
talis propius accederet, datum est, obviam inlabora- 4
tam, tantum quia nati simus, habeamus. abstinens erit,
qui id ipsum, quid sit abstinentia, ignoret? et fortis, 3
qui metus doloris, mortis, superstitionis nulla ratione
purgaverit? et iustus, qui aequi bonique tractatum,
qui leges, quae natura sunt omnibus datae quaeque
propriae populis et gentibus constitutae, numquam 10
eruditiore aliquo sermone tractarit? o quam istud pa-
rum reputant, quibus tam facile videtur! sed hoc trans- 4
eo, de quo neminem, qui litteras vel primis, ut aiunt,
labris degustarit, dubitaturum puto. ad illud sequens
praevertar, ne dicendi quidem satis peritum fore, qui 15
non et naturae vim omnem penitus perspexerit et
mores praeceptis ac ratione formarit. neque enim 5
frustra in tertio de Oratore libro L. Crassus cuncta,
quae de aequo, iusto, vero, bono deque iis, quae sunt
contra posita, dicantur, propria esse oratoris adfirmat, 20
ac philosophos, cum ea dicendi viribus tuentur, uti
rhetorum armis, non suis. idem tamen confitetur, ea
iam esse a philosophia petenda, videlicet quia magis
haec illi videtur in possessione earum rerum fuisse. 24
hinc etiam illud est, quod Cicero pluribus et libris et 6
epistulis testatur, dicendi facultatem ex intimis sa-
pientiae fontibus fluere, ideoque aliquamdiu praecep-
tores eosdem fuisse morum atque dicendi. quapropter

---

18 c. 20, 27, 31

B (Bn Bg N), H P] 1 quidem *om.* b H 3 quo P quod B H deos] eos Bg[1] H 4/5 et inlaboratam b H P 9 quae B H P quaeque b 10 numquam b num B quam H non P 11/12 parum reputant] pauorē (-rem b) putant b H parum putant B P parvum putant *Spa.* 12 hoc b H P haec B 15 revertar b H P fore *om.* b H 20 dicuntur P 20/21 adfirmat ac B P adfirmate b H 21 cum ad ea b cum ad H 25 et libris b H libris B P

haec exhortatio mea non eo pertinet, ut esse oratorem philosophum velim, quando non alia vitae secta longius a civilibus officiis atque ab omni munere oratoris recessit. nam quis philosophorum aut in iudiciis frequens
5 aut clarus in contionibus fuit? quis denique in ipsa, quam maxime plerique praecipiunt, rei publicae administratione versatus est? atqui ego illum, quem instituo, Romanum quendam velim esse sapientem, qui
non secretis disputationibus, sed rerum experimentis atque operibus vere civilem virum exhibeat. sed quia deserta ab his, qui se ad eloquentiam contulerunt, studia sapientiae non iam in actu suo atque in hac fori luce versantur, sed in porticus et in gymnasia primum, mox in conventus scholarum recesserunt, id,
15 quod est oratori necessarium nec a dicendi praeceptoribus traditur, ab iis petere nimirum necesse est, apud quos remansit: evolvendi penitus auctores, qui de virtute praecipiunt, ut oratoris vita cum scientia divinarum rerum sit humanarumque coniuncta. quae
20 ipsae quanto maiores ac pulchriores viderentur, si illas hi docerent, qui etiam eloqui praestantissime possent? utinamque sit tempus umquam, quo perfectus aliquis, qualem optamus, orator hanc artem superbo nomine et vitiis quorundam bona eius corrumpentium
25 invisam vindicet sibi ac velut rebus repetitis in corpus eloquentiae adducat. quae quidem cum sit in tris divisa partis, naturalem, moralem, rationalem, qua tandem non est cum oratoris opere coniuncta?

Nam ut ordinem retro agamus, de ultima illa, quae
30 tota versatur in verbis, nemo dubitaverit, si et proprietates vocis cuiusque nosse et ambigua aperire et

---

B(BnBgN),HP] 7 atqui *Edd.* atque BHP ego bHP eo B 11 ab iis P 13 in gymnasia b(H)P gymnasia B 17 evolvendi BP volendi bH 21 illas hi] illas . l . B illa si bH illas ii P doceretur bH 21/22 possunt H 23 partem bHP 26 in tres BP in tristis bH 28 tandem BP tamen bH 31 cuiuscumque bH

perplexa discernere et de falsis iudicare et colligere
ac resolvere quae velis oratorum est. quamquam ea 11
non tam est minute atque concise in actionibus uten-
dum quam in disputationibus, quia non docere modo,
sed movere etiam ac delectare audientis debet orator, 5
ad quod impetu quoque ac viribus et decore est opus,
ut vis amnium maior est altis ripis multoque gur-
gitis tractu fluentium quam tenuis aquae et obiectu
lapillorum resultantis. et ut palaestrici doctores illos, 12
quos numeros vocant, non idcirco discentibus tradunt, 10
ut iis omnibus ii, qui didicerint, in ipso luctandi cer-
tamine utantur (plus enim pondere et firmitate et
spiritu agitur), sed ut subsit copia illa, ex qua unum
aut alterum, cuius se occasio dederit, efficiant: ita 13
haec pars dialectica, sive illam dicere malumus dispu- 15
tatricem, ut est utilis saepe et finitionibus et compre-
hensionibus et separandis, quae sunt differentia, et
resolvenda ambiguitate, distinguendo, dividendo, in-
liciendo, inplicando, ita, si totum sibi vindicaverit in
foro certamen, obstabit melioribus et sectas ad tenui- 20
tatem suam vires ipsa suptilitate consumet. itaque re- 14
perias quosdam in disputando mire callidos, cum ab
illa cavillatione discesserint, non magis sufficere in
aliquo graviore actu quam parva quaedam animalia,
quae in angustis mobilia campo deprehenduntur. 25

Iam quidem pars illa moralis, quae dicitur ethice, 15
certe tota oratori est accommodata. nam in tanta cau-
sarum, sicut superioribus libris diximus, varietate, cum
alia coiectura quaerantur, alia finitionibus concludan-
tur, alia iure summoveantur vel transferantur, alia 30
colligantur vel ipsa inter se concurrant vel in diver-

B (Bn Bg N), H P] 2 oratoris P[1] 3 tam est B P tam si b H 7 visa maior est b H 9 et B P sed b H 11 ii B P i b (*i. e.* hi?) *om.* H quo (*i. e.* quom?) didicerunt b H 12/13 et spiritu B P spiritus b et spiritus H 13 ut sit b H 16/17 cumprens- N 21 consumat (b) H 23 illa vero cavill- P 25 angustis Bn Bg N H angustiis P in campo P 26 quidem *om.* P 28 sicut] ut P

sum ambiguitate ducantur, nulla fere dici potest, cuius
non parte in aliqua tractatus aequi ac boni reperiatur,
plerasque vero esse quis nescit, quae totae in sola
16 qualitate consistant? in consiliis vero quae ratio sua-
5 dendi est ab honesti quaestione seposita? quin illa
etiam pars tertia, quae laudandi ac vituperandi officiis
continetur, nempe in tractatu recti pravique versatur.
17 an de iustitia, fortitudine, abstinentia, temperantia,
pietate non plurima dicet orator, — sed ille vir bonus,
10 qui haec non vocibus tantum sibi nota atque nomini-
bus aurium tenus in usum lingua perceperit, sed qui
virtutes ipsas mente complexus ita sentiet, nec in
cogitando [ita] laborabit, sed quod sciet vere dicet?
18 cum sit autem omnis generalis quaestio speciali po-
15 tentior, quia universo pars [utique] continetur, non
utique accedit parti quod universum est, profecto nemo
dubitabit, generales quaestiones † in illo maxime stu-
19 diorum more versatas. iam vero cum sint multa pro-
priis brevibusque comprensionibus finienda, unde
20 etiam status causarum dicitur finitivus, nonne ad id
quoque instrui ab his, qui plus in hoc studii dederunt,
oportet? quid? non quaestio iuris omnis aut ver-
borum proprietate aut aequi disputatione aut volun-
24 tatis coniectura continetur? quorum pars ad rationa-
20 lem, pars ad moralem tractatum redundat. ergo na-
tura permixta est omnibus istis oratio, quae quidem
oratio est vere. nam ignara quidem huiusce doctrinae
loquacitas erret necesse est, ut quae vel nullos vel
falsos duces habeat.

30 Pars vero naturalis, cum est ad exercitationem di-

B (Bn Bg N), H P] 2 aliqua in parti bH reppeiiantur bH 5 reposita Bg[1] 11 ac in usum bH linguae *Edd.* **[M] 12 sentiat H 13 ita** *om.* **bH 15 utique** *om.* **B 18 versatis H versatos (***sic***) N** *desidero:* **generales quaestiones ⟨in primis esse tractandas, earum autem artem optime docere viros⟩ in illo maxime studiorum more versatos 20 finitivos bH 21 his BH iis P**

cendi tanto ceteris uberior, quanto maiore spiritu de
divinis rebus quam humanis eloquendum est, tum
illam etiam moralem, sine qua nulla esse, ut docui-
mus, oratio potest, totam complectitur. nam si regitur 21
providentia mundus, administranda certe bonis viris 5
erit res publica: si divina nostris animis origo, ten-
dendum ad virtutem nec voluptatibus terreni corporis
serviendum. an haec non frequenter tractabit orator?
iam de auguriis, responsis, religione denique omni,
de quibus maxima saepe in senatu consilia versata 10
sunt, non erit ei disserendum, si quidem, ut nobis
placet, futurus est vir civilis idem? quae denique in-
tellegi saltem potest eloquentia hominis optima ne-
scientis? haec si rationi manifesta non essent, exem- 22
plis tamen crederemus. si quidem et Periclem, cuius 15
eloquentiae, etiam si nulla ad nos monumenta vene-
runt, vim tamen quandam incredibilem cum historici
tum etiam liberrimum hominum genus, comici veteres
tradunt, Anaxagorae physici constat auditorem fuisse,
et Demosthenen, principem omnium Graeciae orato- 20
rum, dedisse operam Platoni. nam M. Tullius non tan- 23
tum se debere scholis rhetorum quantum Academiae
spatiis frequenter ipse testatus est: neque se tanta
umquam in eo fudisset ubertas, si ingenium suum con-
saepto fori, non ipsius rerum naturae finibus termi- 25
nasset.

Verum ex hoc alia mihi quaestio exoritur, quae secta
conferre plurimum eloquentiae possit, quamquam ea
non inter multas potest esse contentio. nam in primis 24
nos Epicurus a se ipse dimittit, qui fugere omnem 30
disciplinam navigatione quam velocissime iubet. ne-

---

21 orat. 3, 12 30 frg. 163 Us.

B(BnBgN),HP] 1 de *om.* BH 12 est BP sed bH 14 ra-
tione P *Edd.* 15 tamen BP saltem bH 18 etiam *om.* P
20/21 oratorem bH 23 est *om.* bH 24 fudisset P fuisset BH
31 velocissima *Ba.*

que vero Aristippus, summum in voluptate corporis bonum ponens, ad hunc nos laborem adhortetur. Pyrrhon quidem quas in hoc opere habere partis potest? cui iudices esse, apud quos verba faciat, et reum,
5 pro quo loquatur, et senatum, in quo sit dicenda sen-
25 tentia, non liquebit. Academiam quidam utilissimam credunt, quod mos in utramque partem disserendi ad exercitationem forensium causarum proxime accedat. adiciunt loco probationis, quod ea praestantissimos in
10 eloquentia viros ediderit. Peripatetici studio quoque se quodam oratorio iactant: nam thesis dicere exercitationis gratia fere est ab illis institutum. Stoici, sicut copiam nitoremque eloquentiae fere praeceptoribus suis defuisse concedant necesse est, ita nullos aut
15 probare acrius aut concludere subtilius contendunt.
26 sed haec inter ipsos, qui velut sacramento rogati vel etiam superstitione constricti nefas ducunt a suscepta semel persuasione discedere: oratori vero nihil est
27 necesse in cuiusquam iurare leges. maius enim est
20 opus atque praestantius, ad quod ipse tendit et cuius est velut candidatus, si quidem est futurus cum vitae tum etiam eloquentiae laude perfectus. quare in exemplum [bene] dicendi facundissimum quemque proponet sibi ad imitandum, moribus vero formandis
25 quam honestissima praecepta rectissimamque ad virtutem viam deliget. exercitatione quidem utetur omni, sed tamen erit plurimus in maximis quibusque ac
28 natura pulcherrimis. nam quae potest materia reperiri ad graviter copioseque dicendum magis abundans
30 quam de virtute, de re publica, de providentia, de ori-

12 frg. Chrys. 2, 25 de Arn.

B(BnBgN),HP] 2 hortatus b(H) 6 quidaem Bg quidem H 12 fere est ab illis] fere stabilis b fere est stabilis H fere est ab iis B fere ab iis (his P) est NP istoici bH 17 ducant H 19 est *om.* Bn,N?P ē ** Bg 23 bene *om.* bH 26 diliget BH 27 set b et H

gine animorum, de amicitia? haec sunt, quibus mens pariter atque oratio insurgant: quae vere bona, quid mitiget metus, coerceat cupiditates, eximat nos opinionibus vulgi animumque caelestem **. 4 □

Neque ea solum, quae talibus disciplinis continentur, sed magis etiam, quae sunt tradita antiquitus dicta ac facta praeclare, et nosse et animo semper agitare conveniet. quae profecto nusquam plura maioraque quam in nostrae civitatis monumentis reperientur. an fortitudinem, iustitiam, fidem, continentiam, frugalitatem, contemptum doloris ac mortis melius alii docebunt quam Fabricii, Curii, Reguli, Decii, Mucii aliique innumerabiles? quantum enim Graeci praeceptis valent, tantum Romani, quod est maius, exemplis. †tantum quod non cognatis side rebus admoveri ** qui non modo proximum tempus lucemque praesentem intueri satis credat, sed omnem posteritatis memoriam spatium vitae honestae et curriculum laudis existimet: hinc mihi ille iustitiae haustus bibat, hinc sumptam libertatem in causis atque consiliis praestet. neque erit perfectus orator, nisi qui honeste dicere et sciet et audebit.

29 30 10 14 31 □ 20

[NECESSARIAM IURIS CIVILIS ORATORI SCIENTIAM]

III. Iuris quoque civilis necessaria huic viro scientia est et morum ac religionum eius rei publicae, quam capesset. nam qualis esse suasor in consiliis publicis privatisve poterit tot rerum, quibus praecipue civitas continetur, ignarus? quo autem modo patronum se

1 25

B (Bn Bg N), H P] 4 erigat *suppl. Mei.* 7 ac facta b H P acta B 8 numquam Bg[1] 9 an B P aut b ut H 10 fidem continentiam *om.* b H 12 aliqua B aliquae b H 14/15 tantum quod *ex anteced. repetitum?* 15 cognatis side (ide Bn) rebus admouerl qui B cognotis (cognoti b) sideribus aduerl qui b H cognatis idem rebus admoveri (v *super* n *add.* P) qui N P 19 hinc[1] P *om.* B H 24 huic vero B huic viro qui b H *unde* huic vere eloquenti *conicias*

causarum non falso dixerit, qui, quod est in causis
potentissimum, sit ab altero petiturus, paene non dis-
2 similis iis, qui poetarum scripta pronuntiant? nam
quodam modo mandata perferet, et ea, quae sibi a
5 iudice credi postulaturus est, aliena fide dicet et ipse
litigantium auxiliator egebit auxilio. quod ut fieri
nonnumquam minore incommodo possit, cum domi
praecepta et composita et sicut cetera, quae in causa
sunt, in discendo cognita ad iudicem perfert: quid
10 fiet in iis quaestionibus, quae subito inter ipsas ac-
tiones nasci solent? non deformiter respectet et inter
3 subsellia minores advocatos interroget? potest autem
satis diligenter accipere quae tum audiet, cum iam
dicenda sunt, aut fortiter adfirmare aut ingenue pro
15 suis dicere? possit in actionibus: quid fiet in alter-
catione, ubi occurrendum continuo nec libera ad dis-
cendum mora est? quid si forte peritus iuris ille non
aderit? quid si quis non satis in ea re doctus falsum
19 aliquid subiecerit? hoc enim est maximum ignorantiae
4 malum, quod credit eum scire, qui moneat. neque ego
sum nostri moris ignarus oblitusve eorum, qui velut
ad arculas sedent et tela agentibus subministrant,
neque idem Graecos quoque nescio factitasse, unde
nomen his pragmaticorum datum est. sed loquor de
25 oratore, qui non clamorem modo suum causis, sed
5 omnia, quae profutura sunt, debet. itaque eum nec
inutilem, si ad horam forte constiterit, neque in testa-
tionibus faciendis esse imperitum velim. quis enim
potius separabit ea, quae, cum aget, esse in causa
30 velit? nisi forte imperatorem quis idoneum credit in

B(BnBgN),HP] 3 poetarum scripta irarum scripta (*sic*) bH 4 perferret bH 9 in *suspectum Ha.* perfert *corr.* P praefert B perferret (*i. e.* perferet) bH perferat P^1 11 et inter BP nisi bH 12 autem BH aut P 13/14 iam dicenda *Ha.* adicienda BH dicenda P^1 ei dicenda P^2 15 fiet *om.* P 16 continuo BP tertinuo bH 24 iis P 25 causis BP tusis (*sic*) bH 29 separabit] praeparabit *ll. Edd.*

proeliis quidem strenuum et fortem et omnium, quae
pugna poscit, artificem, sed neque dilectus agere nec
copias contrahere atque instruere nec prospicere com-
meatus nec locum capere castris scientem: prius est 4
enim certe parare bella quam gerere. atqui simillimus 6
huic sit advocatus, si plura, quae ad vincendum va-
lent, aliis reliquerit, cum praesertim hoc, quod est
maxime necessarium, nec tam sit arduum, quam pro-
cul intuentibus fortasse videatur. namque omne ius,
quod est certum, aut scripto aut moribus constat, du- 10
bium aequitatis regula examinandum est. quae scripta 7
sunt aut posita in more civitatis, nullam habent diffi-
cultatem, cognitionis sunt enim, non inventionis: at
quae consultorum responsis explicantur, aut in ver-
borum interpretatione sunt posita aut in recti pravi- 15
que discrimine. vim cuiusque vocis intellegere aut
commune prudentium est aut proprium oratoris, aequi-
tas optimo cuique notissima. nos porro et bonum vi- 8
rum et prudentem in primis oratorem putamus, qui
cum se ad id, quod est optimum natura, derexerit, non 20
magno opere commovebitur, si quis ab eo consultus
dissentiet, cum ipsis illis diversas inter se opiniones
tueri concessum sit. sed etiam si nosse, quid quisque
senserit, volet, lectionis opus est, qua nihil est in stu- 24
diis minus laboriosum. quod si plerique desperata fa- 9
cultate agendi ad discendum ius declinaverunt, quam
id scire facile est oratori, quod discunt qui sua quo-
que confessione oratores esse non possunt! verum et
M. Cato cum in dicendo praestantissimus, tum iuris
idem fuit peritissimus, et Scaevolae Servioque Sul- 30
picio concessa est etiam facundiae virtus. et M. Tul- 10

B(BnBgN), HP] 2 delectus P 6 quae *om.* bH *unde* plura ad v. valentia *Gertz* 8 tam̄ bH 12/13 *post* difficultatem *ex p. 386, 12—14* sequebantur—inmissaque *ins.* H 13 cognitionis BP cogitationis BgH 18 notissima est P 20 id *om.* bH direxerit b 24 quia bH in *om.* Bg[1] 28 possint b 30 fuit idem P

lius non modo inter agendum numquam est destitutus scientia iuris, sed etiam componere aliqua de eo coeperat, ut appareat posse oratorem non discendo tan-
4 tum iuri vacare, sed etiam docendo.

11 Verum ea, quae de moribus excolendis studioque iuris praecipimus, nonne quis eo credat reprendenda, quod multos cognovimus, qui taedio laboris, quem ferre tendentibus ad eloquentiam necesse est, confugerint ad haec deverticula desidiae? quorum alii se ad
10 album ac rubricas transtulerunt et formularii vel, ut Cicero ait, legulei quidam esse maluerunt, tamquam utiliora elegentes ea, quorum solam facilitatem se-
12 quebantur, alique pigritiae adrogantioris, qui subito fronte conficta inmissaque barba, veluti despexissent
15 oratoria praecepta, paulum aliquid sederunt in scholis philosophorum, ut deinde in publico tristes, domi dissoluti captarent auctoritatem contemptu ceterorum: philosophia enim simulari potest, eloquentia non potest.

20 [ITEM HISTORIARUM]

1 IV. In primis vero abundare debet orator exemplorum copia cum veterum tum etiam novorum, adeo ut non ea modo, quae conscripta sunt historiis aut sermonibus velut per manus tradita quaeque cotidie
25 aguntur, debeat nosse, verum ne ea quidem, quae sunt
2 a clarioribus poetis ficta, neglegere. nam illa quidem priora aut testimoniorum aut etiam iudicatorum opti-

---

11 de orat. 1, 55, 236

B(BnBgN),HP]. 1 inter P in B *om. cum aliis* bH agendum BP *om. cum aliis* bH 6 praecepimus bH nonne quis P non equis B ne quis bH 10 rubricas bHP rubrica B 11 legali b legū H 13 alique B allique (*sed* aliqui *p. 385 adn. 12/13*) H,P alii b *Edd.* 16 philosophorum B (-orum *alia manu*) P philosophanti (*sic om* um) H inde N[1] 27 priora bHP propria B *unde* proprie *Becher* etiam *om.* bH

nent locum, sed haec quoque aut vetustatis fide tuta
sunt aut ab hominibus magnis praeceptorum loco ficta
creduntur. sciat ergo quam plurima, unde etiam seni-
bus auctoritas maior est, quod plura nosse et vidisse
creduntur, quod Homerus frequentissime testatur. sed 5
non est expectanda ultima aetas, cum studia praestent,
ut, quantum ad cogitationem pertinet rerum, etiam
praeteritis saeculis vixisse videamur.

[QUAE SINT ARTIS ORATORIAE INSTRUMENTA] 9

V. Haec sunt, quae me redditurum promiseram, in- 1
strumenta non artis, ut quidam putaverunt, sed ipsius,
haec arma habere ad manum, horum scientia debet
esse succinctus, accedente verborum figurarumque fa-
cili copia et inventionis ratione et disponendi usu et
memoriae firmitate et actionis gratia. sed plurimum 15
ex his valet animi praestantia, quam nec metus frangat
nec adclamatio terreat nec audientium auctoritas ultra
debitam reverentiam tardet. nam ut abominanda sunt 2
contraria his vitia confidentiae, temeritatis, improbi-
tatis, adrogantiae, ita citra constantiam, fiduciam, 20
fortitudinem nihil artes, nihil studium, nihil profectus
ipse profuerit, ut si des arma timidis et inbellibus.
invitus mehercules dico, quoniam et aliter accipi pot-
est, ipsam verecundiam, vitium quidem sed amabile
et quae virtutes facillime generet, esse interim adver- 25
sam multisque in causa fuisse, ut bona ingeni studii-
que in lucem non prolata situ quodam secreti con-
sumerentur. sciat autem, si quis haec forte minus ad- 3
huc peritus distinguendi vim cuiusque verbi leget, non

B(BnBgN),HP] 2 ab *om.* b 3 quam *om.* H 4 est *om.* P^1
7 cogitationem B conitionem bH cognitionem P *Edd.* 11 ip-
sius B ipsius oratoris bHP *cf. 12, 7, 7* 12 in scientia bH 17 ter-
reat BP terrent Bg^1 terrant H 18 debitum b(H) reverentiā
etiam bH 21 ars P^1 (*corr.* P^2) 23 mehercule P 25/26 in-
terim adversam *Vt. p. 446* inter adversa *ll.* (-er P^2) 29 leget BP
leges (b)H

probitatem a me reprendi, sed verecundiam, qua est timor quidam reducens animum ab iis, quae facienda sunt: inde confusio et coepti paenitentia et sub-
4 itum silentium. quis porro dubitet vitiis adscribere ad-
4 fectum, propter quem facere honeste pudet? neque ego rursus nolo eum, qui sit dicturus, et sollicitum surgere et colore mutari et periculum intellegere: quae si non acciderent, etiam simulanda erant. sed intellectus hic sit operis, non metus, moveamurque, non concidamus.
10 optima est autem emendatio verecundiae fiducia et quamlibet inbecilla frons magna conscientia sustinetur.

5 Sunt et naturalia, ut supra dixi, quae tamen et cura iuvantur, instrumenta, vox, latus, decor: quae quidem
15 tantum valent, ut frequenter famam ingeni faciant. habuit oratores aetas nostra copiosiores, sed, cum diceret, eminere inter aequalis Trachalus videbatur. ea corporis sublimitas erat, is ardor oculorum, frontis auctoritas, gestus praestantia, vox quidem non, ut
20 Cicero desiderat, paene tragoedorum, sed super om-
6 nis, quos ego quidem audierim, tragoedos. certe cum in basilica Iulia diceret primo tribunali, quattuor autem iudicia, ut moris est, cogerentur atque omnia clamoribus fremerent, et auditum eum et intellectum et, quod
25 agentibus ceteris contumeliosissimum fuit, laudatum quoque ex quattuor tribunalibus memini. sed hoc votum est et rara felicitas: quae si non adsit, sane sufficiat ab his, quibus quis dicit, audiri. talis esse debet orator, haec scire.

---

20 de orat. 1, 28, 128

B(BnBgN),HP] 1 reprehendi bP repudiari *Vt.* 1/2 qua est B quae est P *Edd.* est (*om.* quae) bH 2/3 facienda] efficienda Bg[1] 7 colore mutari BP *Vt.* colore mutare bH 8 acciderent BH *Vt.* accident P erant bH *Vt.* erunt BP 9 sit BP siet bH 17 aequalis BnNbH aequales Bg[1]P 19/20 non *ante* paene *habet* bH 21 tragoedos certe cum *om.* bH 25 contumeliosum P 28 ab iis P

[QUOD SIT INCIPIENDI CAUSAS AGERE TEMPUS]

VI. Agendi autem initium sine dubio secundum vires 1
cuiusque sumendum est. neque ego annos definiam,
cum Demosthenen puerum admodum actiones pupil-
lares habuisse manifestum sit, Calvus, Caesar, Pollio 5
multum ante quaestoriam omnes aetatem gravissima
iudicia susceperint, praetextatos egisse quosdam sit
traditum, Caesar Augustus duodecim natus annos
aviam pro rostris laudaverit. modus mihi videtur qui- 2
dam tenendus, ut neque praepropere destringatur in- 10
matura frons et quidquid est illud adhuc acerbum
proferatur (nam inde et contemptus operis innascitur
et fundamenta iaciuntur impudentiae et, quod est ubi-
que perniciosissimum, praevenit vires fiducia): nec 3
rursus differendum est tirocinium in senectutem: nam 15
cotidie metus crescit maiusque fit semper quod ausuri
sumus, et, dum deliberamus, quando incipiendum sit,
incipere iam serum est. quare fructum studiorum
viridem et adhuc dulcem promi decet, dum et venia
et spes est et paratus favor et audere non dedecet, et 20
si quid desit operi, supplet aetas, et, si qua sunt dicta
iuveniliter, pro indole accipiuntur, ut totus ille [Cice- 4
ronis] pro Sexto Roscio locus: 'quid enim tam com-
mune quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluc-
tuantibus, litus eiectis?' quae cum sex et viginti natus 25
annos summis audientium clamoribus dixerit, defer-
visse tempore et annis liquata iam senior idem fatetur.
et hercule quantumlibet secreta studia contulerint, est
tamen proprius quidam fori profectus, alia lux, alia
veri discriminis facies, plusque, si separes, usus sine 30

---

22 c. 26, 72 27 orat. 30, 107

B (Bn Bg N), H P] 5 Calvos bH Polio B[1] 11 et] nec *Buttm.*
20 est bH *om.* BP (veniae est spes et paratus *Becher*) 21 operi
BP operari bH qua BP quando H 22/23 Ciceronis *om.* P
habent rell. 25 litus bP luctus B lutus H 27 et *om.* bH

5 doctrina quam citra usum doctrina valeat. ideoque nonnulli senes in schola facti stupent novitate, cum in iudicia venerunt, et omnia suis exercitationibus similia desiderant. at illic et iudex tacet et adversarius
5 obstrepit et nihil temere dictum perit, et, si quid tibi ipse sumas, probandum est, et laboratam congestamque dierum ac noctium studio actionem aqua deficit, et omisso magna semper flandi tumore in quibus-
9 dam causis loquendum est, quod illi diserti minime
6 sciunt. itaque nonnullos reperias, qui sibi eloquentiores videantur, quam ut causas agant. ceterum illum, quem iuvenem tenerisque adhuc viribus nitentem in forum deduximus, et incipere quam maxime facili ac favorabili causa velim, ferarum ut catuli molliore
15 praeda saginantur, et non utique ab hoc initio continuare operam et ingenio adhuc alendo callum inducere, sed iam scientem, quid sit pugna et in quam
7 rem studendum sit, refici atque renovari. sic et tirocinii metum, dum facilius est audere, transierit, nec
20 audendi facilitatem usque ad contemptum operis adduxerit. usus est hac ratione M. Tullius, et cum iam clarum meruisset inter patronos, qui tum erant, nomen, in Asiam navigavit seque et aliis sine dubio eloquentiae ac sapientiae magistris, sed praecipue tamen
25 Apollonio Moloni, quem Romae quoque audierat, Rhodi rursus formandum ac velut recoquendum dedit. tum dignum operae pretium venit, cum inter se congruunt praecepta et experimenta.

B(BnBgN),HP] 1 doctrinae bH valeat BP valet bH 6 ipse *om.* H 7 deficit bHP defecit B 12 nitentem BP minentem H 13 foro bH 17 iam BP etiam bH sit iam pugna bH 20 audiendi BgH 21 est bP et B est et H 25 Romae *om.* B[1] 26 rusus b 27 cum] tum BgH

[QUAE IN SUSCIPIENDIS CAUSIS ORATORI OBSERVANDA SINT]

VII. Cum satis in omne certamen virium fecerit, 1
prima ei cura in suscipiendis causis erit: in quibus de-
fendere quidem reos profecto quam facere vir bonus 5
malet, non tamen ita nomen ipsum accusatoris horre-
bit, ut nullo neque publico neque privato duci possit
officio, ut aliquem ad reddendam rationem vitae vocet.
nam et leges ipsae nihil valeant nisi actoris idonea
voce munitae, et si poenas scelerum expetere fas non 10
est, prope est ut scelera ipsa permissa sint, et licen-
tiam malis dari certe contra bonos est. quare neque 2
sociorum querelas nec amici vel propinqui necem nec
erupturas in rem publicam conspirationes inultas pa-
tietur orator, non poenae nocentium cupidus, sed 15
emendandi vitia corrigendique mores. nam qui ratione
traduci ad meliora non possunt, solo metu continentur.
itaque ut accusatoriam vitam vivere et ad deferendos 3
reos praemio duci proximum latrocinio est, ita pestem
intestinam propulsare cum propugnatoribus patriae 20
comparandum. ideoque principes in re publica viri
non detractaverunt hanc officio partem, creditique
sunt etiam clari iuvenes opsidem rei publicae dare
malorum civium accusationem, quia nec odisse im-
probos nec simultates provocare nisi ex fiducia bonae 25
mentis videbantur. idque cum ab Hortensio, Lucullis, 4
Sulpicio, Cicerone, Caesare, plurimis aliis, tum ab
utroque Catone factum est: quorum alter appellatus
est sapiens, alter nisi creditur fuisse, vix scio cui reli-
querit huius nominis locum. namque defendet ⟨non⟩ 30
omnis orator idem, portumque illum eloquentiae suae
salutarem non etiam piratis patefaciet duceturque in

B (Bn Bg N). H P] 6 accusatoris P accusationis B H 9 actoris P auctoris B actioris H accioris b 13 querellas b H 22 officio B officii b H P offici *Bonnet* 26 cum *om.* b H 29 alter *om.* B[1] cuius B H 30 defendant H non *add. Becher* n *s. l. add.* b

5 advocationem maxime causa. quoniam tamen omnis, qui non improbe litigabunt, quorum certe pars est, sustinere non potest unus, aliquid et commendantium personis dabit et ipsorum, qui iudicio decernent, ut
5 optimi cuiusque voluntate moveatur: namque hos et
6 amicissimos habebit vir bonus. submovendum vero est utrumque ambitus genus vel potentibus contra humiles venditandi operam suam vel illud etiam iactantius minores utique contra dignitatem attollendi:
10 non enim fortuna causas vel iustas vel improbas facit. neque vero pudor opstet, quo minus susceptam, cum melior videretur, litem, cognita inter discendum iniquitate, dimittat, cum prius litigatori dixerit verum.
7 nam et in hoc maximum, si aequi iudices sumus, bene-
15 ficium est, ut non fallamus vana spe litigantem. neque est dignus opera patroni qui non utitur consilio. et certe non convenit ei, quem oratorem esse volumus, iniusta tueri scientem. nam si ex illis, quas supra diximus, causis falsum tuebitur, erit tamen honestum,
20 quod ipse faciet.

8 Gratisne ei semper agendum sit, tractari potest. quod ex prima statim fronte diiudicare inprudentium est. nam quis ignorat, quin id longe sit honestissimum ac liberalibus disciplinis et illo, quem exigimus, animo
25 dignissimum, non vendere operam nec elevare tanti benefici auctoritatem, cum pleraque hoc ipso possint
9 videri vilia, quod pretium habent? caecis hoc, ut aiunt, satis clarum est, nec quisquam, qui sufficientia sibi (modica autem haec sunt) possidebit, hunc quae-
30 stum sine crimine sordium fecerit. at si res familiaris

B(BnBgN),HP] 1 maxime BP nomine H 2 certe bona pars *Voss. 1* **4 ut BP aut bH 8/9 iactantium B 10 causas vel BP causarum bH 11 obstet NbHP 12 dicendum P[1] discep-tandum P[2] 14 nam] ne H et** *om.* **bH 15 spes b spes** *in* **spe** *corr.* **H 16 est] enim P 17 voluimus Bg[1] 21 ne** *om.* **bH 23 sit** *om.* **bH 24 exegimus B 26 benefici B beneficii bHP**

amplius aliquid ad usus necessarios exiget, secundum omnium sapientium leges patietur sibi gratiam referri, cum et Socrati collatum sit ad victum, et Zenon, Cleanthes, Chrysippus mercedes a discipulis acceptaverint. neque enim video, quae iustior adquirendi ratio quam ex honestissimo labore et ab iis, de quibus optime meruerint, quique, si nihil invicem praestent, indigni fuerint defensione. quod quidem non iustum modo, sed necessarium etiam est, cum haec ipsa opera tempusque omne alienis negotiis datum facultatem aliter adquirendi recidant. sed tum quoque tenendus est modus, ac plurimum refert, et a quo accipiat et quantum et quo usque. paciscendi quidem ille piraticus mos et inponentium periculis pretia procul abominanda negotiatio etiam a mediocriter improbis aberit, cum praesertim bonos homines bonasque causas tuenti non sit metuendus ingratus. quid si futurus? malo tamen ille peccet. nihil ergo adquirere volet orator ultra quam satis erit, ac ne pauper quidem tamquam mercedem accipiet, sed mutua benivolentia utetur, cum sciet se tanto plus praestitisse. non enim, quia venire hoc beneficium non oportet, ⟨oportet⟩ perire. denique ut gratus sit, ad eum magis pertinet, qui debet.

[QUAE IN DOCENDIS]

VIII. Proxima discendae causae ratio, quod est orationis fundamentum. neque enim quisquam tam ingenio tenui reperietur, qui, cum omnia, quae sunt in

---

B(BnBgN),HP] 2 omnium bHP omnis B patitur bH 3 Zeno H 7 meruerunt Bg,P[1]? *om.* H me b 8 fuerunt *ut vid.* P[1] 11 recidant BP requirunt bH ne *super* tum b tum ne H (*pro* tunc?) 12 referta b 14 ponentium bH 15 a *om.* bH 17 quid bH qui// P qui B *unde Ha.* qui si sit futurus *cf. 394, 19* 21 se *om.* b cum sciet se *om.* H non enim bH non B *om.* P (*locus a L. Valla graviter interpol.*) 22 *suppl. Butt.* 27 tam bHP *om.* B

causa, diligenter cognoverit, ad docendum certe
2 iudicem non sufficiat. sed eius rei paucissimis cura
est. nam ut taceam de neglegentibus, quorum nihil
refert, ubi litium cardo vertatur, dum sint quae vel
5 extra causam ex personis aut communi tractatu locorum occasionem clamandi largiantur: aliquos et
ambitio pervertit, qui partim tamquam occupati semperque aliud habentes, quod ante agendum sit, pridie
ad se venire litigatorem aut eodem matutino iubent,
10 nonnumquam etiam inter ipsa subsellia didicisse se
3 gloriantur, partim iactantia ingenii, ut res cito accepisse videantur, tenere se et intellegere prius paene
quam audiant mentiti, cum multa et diserte summisque clamoribus, quae neque ad iudicem neque ad
15 litigatorem pertineant, decantaverunt, bene sudantes
4 beneque comitati per forum reducuntur. ne illas quidem tulerim delicias eorum, qui doceri amicos suos
iubent, quamquam minus mali est, si illi saltem recte
discant recteque doceant. sed quis discet tam bene
20 quam patronus? quo modo autem sequester ille et
media litium manus et quidam interpres inpendet
aequo animo laborem in alienas actiones, cum dic-
5 turis tanti suae non sint? pessimae vero consuetudinis,
libellis esse contentum, quos componit aut litigator,
25 qui confugit ad patronum, quia liti ipse non sufficit,
aut aliquis ex eo genere advocatorum, qui se non
posse agere confitentur, deinde faciunt id, quod est
in agendo difficillimum. nam qui iudicare, quid dicendum, quid dissimulandum, quid declinandum, mutan-
30 dum, fingendum etiam sit, potest, cur non sit orator,
6 quando quod difficilius est oratorem facit? hi porro
non tantum nocerent, si omnia scriberent, uti gesta
sunt. nunc consilium et colores adiciunt et aliqua

B(BnBgN),HP] 5 communium *Edd.* 6 clamandi BP tractandi b(H) (*ex* iactandi?) 12 paene prius P 13 quam ut a. bH 22/23 dicturus vere non P 23 sint *Edd.* sit *ll.* 30 fingendum *om.* bH 31 oratorem *om.* P 33 et[2] *om.* bH

peiora veris, quae plerique cum acceperunt, inmutare
nefas habent et velut themata in scholis posita custo-
diunt. deinde deprenduntur et causam, quam discere
ex suis litigatoribus noluerunt, ex adversariis discunt. 4
liberum igitur demus ante omnia iis, quorum negotium 7
erit, tempus ac locum, exhortemurque ultro, ut omnia
quamlibet verbose et unde volent repetita tempore
exponant: non enim tam obest audire supervacua
quam ignorare necessaria. frequenter autem et vulnus 8
et remedium in iis orator inveniet, quae litigatori in 10
neutram partem habere momentum videbantur. nec
tanta sit acturo memoriae fiducia, ut subscribere
audita pigeat.

Nec semel audisse sit satis: cogendus eadem iterum
ac saepius dicere litigator, non solum quia effugere 15
aliqua prima expositione potuerunt, praesertim ho-
minem, prosequens quod saepe evenit, imperitum, sed
etiam ut sciamus, an eadem dicat. plurimi enim men- 9
tiuntur et, tamquam non doceant causam, sed agant,
non ut cum patrono, sed ut cum iudice loquuntur. 20
quapropter numquam satis credendum est, sed agi-
tandus omnibus modis et turbandus et evocandus.
nam ut medicis non apparentia modo vitia curanda 10
sunt, sed etiam invenienda quae latent, saepe ipsis
ea, qui sanandi sunt, occulentibus, ita advocatus plura 25
quam ostenduntur aspiciat. nam cum satis in audiendo
patientiae inpenderit, in aliam rursus ei personam
transeundum est agendusque adversarius, proponen-
dum quidquid omnino excogitari contra potest, quid- 29
quid recipit in eius modi disceptatione natura. inter- 11

B (BnBgN), HP] 1 inmutare B (P) an mutare b mutare H 4 ab advers. *corr.* P^2 5 iis BP is nisi ais b is nisi H 6 ultro *om.* bH 7 volunt bH repetita *corr.* P repetito BHP^1 ex tempore bH *corr.* P servato tenore *Ki. coll. 10, 7, 6 cf. p. 370, 22 sq. unde malim* dato tempore 17 prosequens quod bH quod BP 20 sed cum P loquuntur bH loquantur BP 25 quae sananda b (H) 27 ei *om.* bH 30 recipi B^1 disputatione b (H) naturae Bg^1

rogandus quam infestissime ac premendus: nam dum omnia quaerimus, aliquando ad verum, ubi minime expectavimus, pervenimus.

In summa optimus est in discendo patronus incredulus: promittit enim litigator omnia, testem populum, paratissimas consignationes, ipsum denique ad- 12 versarium quaedam non negaturum. ideoque opus est intueri omne litis instrumentum: quod videre non est satis, perlegendum erit. nam frequentissime aut non sunt omnino quae promittebantur, aut minus continent aut cum alio aliquo nocituro permixta sunt aut nimia sunt et fidem hoc ipso detractura, quod non habent 13 modum. denique linum ruptum aut turbatam ceram aut sine agnitore signa frequenter invenies: quae nisi domi excusseris, in foro inopinata decipient, plusque nocebunt destituta quam non promissa nocuissent. multa etiam, quae litigator nihil ad causam pertinere crediderit, patronus eruet, modo per omnis, quos tra- 14 dimus, argumentorum locos eat. quos ut circumspectare in agendo et adtemptare singulos minime convenit propter quas diximus causas, ita in discendo rimari necessarium est, quae personae, quae tempora et loca, instituta, instrumenta, cetera, ex quibus non tantum illud, quod est artificale probationis genus, colligi possit, sed qui metuendi testes, quo modo sint refellendi. nam plurimum refert, invidia reus an odio an contemptu laboret, quorum fere pars prima supe- 15 riores, proxima pares, tertia humiliores premit. sic causam perscrutatus propositis ante oculos omnibus, quae prosint noceantve, tertiam deinceps personam

---

B(BnBgN),HP] 5 promittet b 13 ruptum BP tum rupa bH turbatam ceram *Salmasius* turbata cere bH (cera) P turbata cetera B 14 agnitore BP adsutore b adsutoriae H ni *corr.* P 16 destituto *Buttm.* 18/19 tradidimus *Edd. vet.* 19/20 circumscriptare H 20 in ag. et adtemptare *om.* bH 21 ita BP sit bH 23 et *corr.* P est B *om.* b tempora et *om.* H locus bH

induat iudicis fingatque apud se agi causam et, quod
ipsum movisset de eadem re pronuntiaturum, id poten-
tissimum apud quemcumque agetur existimet. sic eum
raro fallet eventus, aut culpa iudicis erit.

[QUAE IN AGENDIS] 5

IX. Quae sint in agendo servanda, toto fere opere 1
exsecuti sumus, pauca tamen propria huius loci, quae
non tam dicendi arte quam officiis agentis continentur,
attingam. ante omnia ne, quod plerisque accidit, ab
utilitate eum causae praesentis cupido laudis abducat. 10
nam ut gerentibus bella non semper exercitus per 2
plana et amoena ducendus est, sed adeundi plerumque
asperi colles, expugnandae civitates quamlibet prae-
cisis inpositae rupibus aut operum mole difficiles, ita
oratio gaudebit quidem occasione laetius decurrendi 15
et aequo congressa campo totas vires populariter ex-
plicabit: at si iuris anfractus aut eruendae veritatis 3
latebras adire cogetur, non obequitabit nec illis
vibrantibus concitatisque sententiis velut missilibus
utetur, sed operibus et cuniculis et insidiis et occultis 20
artibus rem geret. quae omnia non dum fiunt laudan- 4
tur, sed cum facta sunt, unde etiam cupidissimis
opinionis plus fructus venit. nam cum illa dicendi
vitiosa iactatio inter plosores suos detonuit, resurgit
verae virtutis fortior fama, nec iudices, a quo sint 25
moti, dissimulant, et doctis creditur, nec est orationis
vera laus, nisi cum finita est. veteribus quidem etiam 5
dissimulare eloquentiam fuit moris, idque M. Antonius
praecipit, quo plus dicentibus fidei minusque suspec-
tae advocatorum insidiae forent. sed illa dissimulari, 30

B (Bn Bg N), H P] 3 quemque B[1] sic b H et sic B P 8 agentis *Ob.* agendis *ll.* (agen*di corr.* P) 9 ab *om.* b H 12 examoena *om.* et Bg 14 rupibus B montibus *corr.* P rebus H 15 la-tius *corr.* P 16 aequo B P aexquo Bg[1] quo H 21 non dum b H P non dum non B 21/22 laudant b 26 doctis *susp. Krollio* doctisquae bH 29 quod b H

quae tum erat, potuit: nondum enim tantum dicendi lumen accesserat, ut etiam per obstantia erumperet. quare artes quidem et consilia lateant et quidquid, 4 si deprenditur, perit. hactenus eloquentia secretum 6 habet. verborum quidem dilectus, gravitas sententiarum, figurarum elegantia aut non sunt aut apparent. sed vel propter hoc ipsum ostentanda non sunt, quod apparent, ac si unum sit ex duobus eligendum, causa potius laudetur quam patronus. finem tamen hunc 10 praestabit orator, ut videatur optimam causam optime egisse: illud certum erit, neminem peius agere quam qui displicente causa placet: necesse est enim extra 7 causam sit quod placet. nec illo fastidio laborabit orator non agendi causas minores, tamquam infra eum 15 sint aut detractura sit opinioni minus liberalis materia. nam et suscipiendi ratio iustissima est officium et optandum etiam, ut amici quam minimas lites habeant, et abunde dixit bene quisquis rei satisfecit.

8 At quidam, etiam si forte susceperunt negotia paulo 20 ad dicendum tenuiora, extrinsecus adductis ea rebus circumliniunt ac, si defecerunt alia, conviciis inplent vacua causarum, si contingit, veris, si minus, fictis, modo sit materia ingenii mereaturque clamorem dum dicitur. quod ego adeo longe puto ab oratore perfecto, 25 ut eum ne vera quidem obiecturum, nisi id causa 9 exigit, credam. ea est enim prorsus 'canina', ut ait Appius, 'eloquentia', cognituram male dicendi subire: quod facientibus etiam male audiendi praesumenda

---

26 cf. Sall. hist. 2, frg. 37 Dietsch

B(BnBgN),HP] 2 accensum erat *Buttm.* 7 vel *om.* bH ostendenda bH 8 ac bH aut BP sit ex duabus bH e (et Bg) duobus (*om.* sit) BP 11 agere *om.* bH *quod verum puto, ut suppleatur* egisse 14 orator *om.* bH 18 quis B[1] qui P satis facit bH 21 circumlinunt B[1],P[1]? defecerint P 22 contigit Bg conicit bH 24 abesse *post* puto *suppl. Mei. praestat* abhorrere *sed cf. 1, 6, 34* 26 exiget b exigitur H

patientia est. nam et in ipsos fit impetus frequenter, qui egerunt, et certe petulantiam patroni litigator luit. sed haec minora sunt ipso illo vitio animi, quo maledicus a malefico non distat nisi occasione. turpis 10 voluptas et inhumana et nulli audientium bona gratia 5 a litigatoribus quidem frequenter exigitur, qui ultionem malunt quam defensionem, sed neque alia multa ad arbitrium eorum facienda sunt: hoc quidem quis hominum liberi modo sanguinis sustineat, petulans esse 9 ad alterius arbitrium? atqui etiam in advocatos partis 11 adversae libenter nonnulli invehuntur: quod, nisi si forte meruerunt, et inhumanum est respectu communium officiorum, et cum ipsi qui dicit inutile (nam idem iuris responsuris datur), tum causae contrarium, quia plane adversarii fiunt et inimici, et quantulum- 15 cumque eis virium est, contumelia augetur. super 12 omnia perit illa, quae plurimum oratori et auctoritatis et fidei adfert, modestia, si a viro bono in rabulam latratoremque convertitur, conpositus non ad animum iudicis, sed ad sthomacum litigatoris. frequenter etiam 13 species libertatis deducere ad temeritatem solet, non 21 causis modo, sed ipsis quoque, qui dixerunt, periculosam, nec inmerito Pericles solebat optare, ne quod sibi verbum in mentem veniret, quo populus offenderetur. sed quod ille de populo, id ego de omnibus 25 sentio, qui tantundem possunt nocere. nam quae fortia, dum dicuntur, videbantur, stulta, cum laeserunt, vocantur.

Nunc, quia varium fere propositum agentium fuit 14 et quorundam cura tarditatis, quorundam facilitas 30 temeritatis crimine laboravit, quem credam fore in hoc oratoris modum, tradere non alienum videtur. adferet 15

B (BnBgN), HP} 2 patroni petul. P 3 quod bH (*probat Bonnet*) 5 bona (bono P) grata *corr.* Bn, NP 8 eorum BP eo bH 11 si *om.* P 15 quia bHP qui B cui *Ha.* adversari BH adversi *Ki.* 16 eis bHP is B 22 dixerint bH 25 id *om.* P[1] de *om.* bH

ad dicendum curae semper quantum plurimum poterit:
neque enim hoc solum neglegentis, sed mali et in
suscepta causa perfidi ac proditoris est, peius agere
4 quam possit. ideoque ne suscipiendae quidem sunt
16 causae plures, quam quibus suffecturum se sciat. dicet
scripta quam res patietur plurima et, ut Demosthenes
ait, si continget, et sculpta. sed hoc aut prima ac-
tionis aut quae in publicis iudiciis post interiectos
dies dantur permiserint: at cum protinus responden-
10 dum est, omnia parari non possunt, adeo ut paulo
minus promptis etiam noceat scripsisse, si alia ex
17 diverso quam opinati fuerint occurrerint. inviti enim
recedunt a praeparatis et tota actione respiciunt requi-
runtque, num aliquid ex illis intervelli atque ex tem-
15 pore dicendis inseri possit: quod si fiat, non cohaeret
nec commissuris modo, ut in opere male iuncto, hian-
18 tibus, sed ipsa coloris inaequalitate detegitur. ita nec
liber est inpetus nec cura contexta, et utrumque alteri
opstat: illa enim, quae scripta sunt, retinent animum,
20 non sequuntur. itaque in iis actionibus omni, ut agri-
19 colae dicunt, pede standum est. nam cum in propo-
sitione ac refutatione causa consistat, quae nostrae
partis sunt, scripta esse possunt: quae etiam respon-
surum adversarium certum est (est enim aliquando
25 certum), pari cura refelluntur. ad alia unum paratum
adferre possumus, ut causam bene noverimus, alterum
ibi sumere, ut dicentem adversarium diligenter audi-
20 amus. licet tamen praecogitare plura et animum ad

B(BnBgN),HP] 2 hoc *om.* B *et corr.* P 3 causa *om.* bH
6 patiatur P 7 et *om.* BP sculptas sed Bg[1] sculptas et bH
addentes insuper ut, *quod ad seqq. pertinet* aut BP ut bH
(*in textu quoque*), *quod fort. verum, si l. 9* at *in* ita *mutes*
7/8 prima actionis H (actionis *etiam* b) primae actiones BP
9 at P aut B ad bH 12 fuerint NbHP fuerant *rell.* 13 tota
bHP nota B 14 intervelli *corr.* P interbelli (b)H inter-
valli B 15 quod bHP *om.* B si *in* Bg *obliteratum* 19 re-
tinent BHP repentent b (relentant?) 20 in his P *corr.* H
24 *alt.* est *om.* bH

omnis casus componere, idque est tutius stilo, quo facilius et omittitur cogitatio et transfertur. sed sive in respondendo fuerit subito dicendum, sive quae alia ita exegerit ratio, non oppressum se ac deprensum credet orator, cui disciplina et studium et exercitatio 5 dederit vires etiam facilitatis: quem armatum semper 21 ac velut in procinctu stantem non magis umquam in causis oratio quam in rebus cotidianis ac domesticis sermo deficiet, nec se umquam propter hoc oneri subtrahet, modo sit causae discendae tempus: nam 10 cetera semper sciet.

[DE GENERE DICENDI]

X. Superest ut dicam de genere orationis. hic erat 1 propositus a nobis in divisione prima locus tertius: nam ita promiseram, me de arte, de artifice, de opere 15 dicturum. cum sit autem rhetorices atque oratoris opus oratio pluresque eius formae, sicut ostendam, in omnibus iis et ars est et artifex, plurimum tamen invicem differunt: nec solum specie, ut signum signo et tabula tabulae et actio actioni, sed genere ipso, ut Graecis 20 Tuscanicae statuae, ut Asianus eloquens Attico. suos 2 autem haec operum genera, quae dico, ut auctores sic etiam amatores habent, atque ideo nondum est perfectus orator ac nescio an ars ulla, non solum quia aliud in alio magis eminet, sed quod non una omnibus 25 forma placuit, partim condicione vel temporum vel locorum, partim iudicio cuiusque atque proposito.

Primi, quorum quidem opera non vetustatis modo 3 gratia visenda sint, clari pictores fuisse dicuntur Po-

---

B(BnBgN),HP] 2 sed BP et bH 4 ita *om.* bH oppressum B quae pressum bH pressum P 6 quem bP quemque BH 7 umquam BP quamquam bH 16 rhetoris *corr.* P[2] atque BP utique bH *quod si verum* utique oratoris *delendum* 18 his P[1] 19/20 tabula tabula et actione actio P 20 actioni T.: actione *omnes mei* set (b)(H) 21 et Asianus P 25 alia H non una BP uno (una non?) H 27 cuique bH 29 viscenda sunt H, P[1]?

lygnotus atque Aglaophon, quorum simplex color tam sui studiosos adhuc habet, ut illa prope rudia ac velut futurae mox artis primordia maximis, qui post eos
4 extiterunt, auctoribus praeferant, proprio quodam in-
4 tellegendi, ut mea opinio est, ambitu. post Zeuxis atque Parrhasius non multum aetate distantes circa Peloponnesia ambo tempora (nam cum Parrhasio sermo Socratis apud Xenophontem invenitur) plurimum arti addiderunt. quorum prior luminum umbra-
10 rumque invenisse rationem, secundus examinasse sup-
5 tilius lineas traditur. nam Zeuxis plus membris corporis dedit, id amplius aut augustius ratus atque, ut existimant, Homerum secutus, cui validissima quaeque forma etiam in feminis placet. ille vero ita cir-
15 cumscripsit omnia, ut eum legum latorem vocent, quia deorum atque heroum effigies, quales ab eo sunt traditae, ceteri, tamquam ita necesse sit, secuntur.
6 floruit autem circa Philippum et usque ad successores Alexandri pictura praecipue, sed diversis virtutibus.
20 nam cura Protogenes, ratione Pamphilus ac Melanthius, facilitate Antiphilus, concipiendis visionibus, quas φαντασίας vocant, Theon Samius, ingenio et gratia, quam in se ipse maxime iactat, Apelles est praestantissimus. Euphranorem admirandum facit, quod
25 et ceteris optimis studiis inter praecipuos et pingendi fingendique idem mirus artifex fuit.

7 Similis in statuis differentia. nam duriora et Tuscanicis proxima Callon atque Hegesias, iam minus rigida Calamis, molliora adhuc supra dictis Myron fecit.

---

8 Memor. 3, 10, 1

B(BnBgN),HP] **3** pos **B**[1] **5** mea **BP** ex ea **bH** est **BH** fert **P** **12** dedit **BP** al edidit dedit **bH** aut **B** atque **bHP** **20/21** Melantius **BH** **25** optimis studiis **P** al optimis studiis **bH** optimus etudis **B** **27** in *om.* **Bg**[1] statuariis *Christ* **27/28** Tuscanis **bH** **28** Callo **B**[1] Hegesias *cf. Plinii N. H. 34, 78 et Luciani rhet. praec. 9*

diligentia ac decor in Polyclito supra ceteros, cui
quamquam a plerisque tribuitur palma, tamen, ne nihil
detrahatur, deesse pondus putant. nam ut humanae 8
formae decorem addiderit supra verum, ita non ex-
plevisse deorum auctoritatem videtur. quin aetatem 5
quoque graviorem dicitur refugisse nihil ausus ultra
levis genas. at quae Polyclito defuerunt, Phidiae atque
Alcameni dantur. Phidias tamen dis quam hominibus 9
efficiendis melior artifex creditur, in ebore vero longe
citra aemulum, vel si nihil nisi Minervam Athenis aut 10
Olympium in Elide Iovem fecisset, cuius pulchritudo
adiecisse aliquid etiam receptae religioni videtur: adeo
maiestas operis deum aequavit. ad veritatem Lysip-
pum ac Praxitelen accessisse optime adfirmant: nam
Demetrius tamquam nimius in ea reprenditur et fuit 15
similitudinis quam pulchritudinis amantior.

In oratione vero si species intueri velis, totidem 10
paene reperias ingeniorum quot corporum formas. sed
fuere quaedam genera dicendi condicione temporum
horridiora, alioquin magnam iam ingenii vim prae se 20
ferentia. hinc sint Laelii, Africani, Catones etiam Grac-
chique, quos tu licet Polygnotos vel Callonas appelles.
mediam illam formam teneant L. Crassus, Q. Horten- 11
sius. tum deinde efflorescat non multum inter se
distantium tempore oratorum ingens proventus. hic 25
vim Caesaris, indolem Caeli, suptilitatem Calidi, dili-
gentiam Polionis, dignitatem Messalae, sanctitatem
Calvi, gravitatem Bruti, acumen Sulpici, acerbitatem
Cassi reperiemus: in his etiam, quos ipsi vidimus,
copiam Senecae, vires Africani, maturitatem Afri, 30
iucunditatem Crispi, sonum Trachali, elegantiam Se-
cundi. at M. Tullium non illum habemus Euphranorem 12

B(*i. e.* BnBgNE),HP] 9 effingendis *Duker sed cf. 2, 14, 5* 11 cuius—12 adiecisse *om.* bH 18 reperias B *corr.* P reperies E,P[1]*?* at recipias bH 20 alioqui bH 21 Laelii EP Laeli BH 24 florescat B[1] (*sed* efflorescunt E) 29 his E is BH iis P

circa pluris artium species praestantem, sed in omnibus, quae in quoque laudantur, eminentissimum. quem tamen et suorum homines temporum incessere audebant ut tumidiorem et Asianum et redundantem 5 et in repetitionibus nimium et in salibus aliquando frigidum et in compositione fractum, exultantem ac 13 paene, quod procul absit, viro molliorem: postea vero quam triumvirali proscriptione consumptus est, passim, qui oderant, qui invidebant, qui aemulabantur, 10 adulatores etiam praesentis potentiae non responsurum invaserunt. ille tamen, qui ieiunus a quibusdam et aridus habetur, non aliter ab ipsis inimicis male audire quam nimiis floribus et ingenii affluentia potuit. falsum utrumque: sit tamen illa mentiendi pro- 14 pior occasio. praecipue vero presserunt eum qui videri 16 Atticorum imitatores concupiebant. haec manus quasi quibusdam sacris initiata ut alienigenam et parum superstitiosum devinctumque illis legibus insequebatur, unde nunc quoque aridi et exsuci et exsangues. 15 hi sunt enim, qui suae inbecillitati sanitatis appel- 21 lationem, quae est maxime contraria, optendant: qui quia clariorem vim eloquentiae velut solem ferre non possunt, umbra magni nominis delitescunt. quibus quia multa et pluribus locis Cicero ipse respondit, 25 tutior mihi de hoc disserendi brevitas erit.

16 Et antiqua quidem illa divisio inter Atticos atque Asianos fuit, cum hi pressi et integri, contra inflati illi et inanes haberentur, in his nihil superflueret, illis iudicium maxime ac modus deesset. quod quidam,

---

B (*i. e.* BnBgNE), HP] 1 pluris b plurium BP plurimum H 6 exultantem *om.* H 9 inviderant bH 12 et] atque P habebatur bH inimicissimis *v. l. in* bH 14 sit bH sed BP *quo servato* probior *Kroll* 15/16 Atticorum videri E concupiebant bH concupierant BP *cf. l. 9* quasi *om.* bH 17 et parum *Edd.* etrum B parum bH et virum P 19 exsucti B (exuti E) exsuti bH exuci P[1] (exocci *corr.* P) 20 ii sunt P 24 respondet b (*iam explicit* E) 29 deesset BP at denique bH

quorum et Santra est, hoc putant accidisse, quod paulatim sermone Graeco in proximas Asiae civitates influente nondum satis periti loquendi facundiam concupierint, ideoque ea, quae proprie signari poterant, circumitu coeperint enuntiare ac deinde in eo perseverarint. 5 17 mihi autem orationis differentiam fecisse et dicentium et audientium naturae videntur, quod Attici limati quidam et emuncti nihil inane aut redundans ferebant, Asiana gens tumidior alioqui atque iactantior vaniore etiam dicendi gloria inflata est. 10 18 tertium mox qui haec dividebant adiecerunt genus Rhodium, quod velut medium esse atque ex utroque mixtum volunt: neque enim Attice pressi neque Asiane sunt abundantes, ut aliquid habere videantur gentis, aliquid auctoris. 19 Aeschines enim, qui hunc exilio delegerat locum, intulit eo studia Athenarum, quae, velut 15 sata quaedam caelo terraque degenerant, saporem illum Atticum peregrino miscuerunt. lenti ergo quidam ac remissi, non sine pondere tamen, neque fontibus puris neque torrentibus turbidis, sed lenibus stagnis 20 similes habentur.

20 Nemo igitur dubitaverit, longe esse optimum genus Atticorum. in quo ut est aliquid inter ipsos commune, id est iudicium acre tersumque, ita ingeniorum plurimae formae. 21 quapropter mihi falli multum videntur qui solos esse Atticos credunt tenuis et lucidos et 25 significantis, sed quadam eloquentiae frugalitate contentos ac semper manum intra pallium continentis. nam quis erit hic Atticus? sit Lysias: hunc enim amplectuntur amatores istius nominis modum. non 30 igitur iam usque ad Coccum et Andocidem remittemur.

B(BnBgN), HP] 5 circuitu bHP *Edd.* in eo *om.* bH *fort. recte* 5/6 perseverarent B[1] 12—15 ex utroque habere videatur gentis aliquid aliquid (*alt.* aliquid *om.* H) auctoris *om. mediis* bH 15/16 delegerit bH 26 tenuis] *an* ingenuos? 27 sed] et *corr.* P *prob. Kl.* 30 modum *cf. 12, 9, 14* 31 remittentur P

22 interrogare tamen velim, an Isocrates Attice dixerit:
nihil enim tam est Lysiae diversum. negabunt: at eius
schola principes oratorum dedit. quaeratur similius
aliquid: Hyperides Atticus? certe, at plus indulsit
5 voluptati. transeo plurimos, Lycurgum, Aristogitona
et his priores Isaeum, Antiphonta: quos ut sermonis
23 inter se genere similes, differentis dixeris specie. quid
ille, cuius modo fecimus mentionem, Aeschines? nonne
his latior et audentior et excelsior? quid denique Demo-
10 sthenes? non cunctos illos tenues et circumspectos vi,
sublimitate, impetu, cultu, compositione superavit?
non insurgit locis? non figuris gaudet? non tralationi-
24 bus nitet? non oratione ficta dat tacentibus vocem?
non illud ius iurandum per caesos in Marathone ac
15 Salamine propugnatores rei publicae satis manifesto
docet, praeceptorem eius Platonem fuisse? quem ip-
sum num Asianum appellabimus plerumque instinctis
divino spiritu vatibus comparandum? quid Periclea?
similemne credimus Lysiacae gracilitati, quem ful-
20 minibus et caelesti fragori comparant comici, dum
25 illi conviciantur? quid est igitur, cur in iis demum,
qui tenui venula per calculos fluunt, Atticum saporem
putent, ibi demum thymum redolere dicant? quos ego
existimo, si quod in iis finibus uberius invenerint
25 solum fertilioremve segetem, negaturos Atticam esse,
quod plus quam acceperit seminis reddat, quia hanc
26 eius terrae fidem Menander eludit. ita nunc, si quis
ad eas Demosthenis virtutes, quas ille summus orator
habuit, tamen quae defuisse ei sive ipsius natura seu

---

14 Dem. 18, 208 20 Aristoph. Ach. 530 sq. 27 cf. Georgi 35 sq.

B(BnBgN),HP] 2 est *om.* P[1] at negant b(H) 4 at] aut B ad b *om.* HP 6 sermonis] homines *ll.* 9 laetior *Spa.* altior *Osann* 12/13 translationibus bHP 16/17 ipsum *om.* bH 19 credemus b 27 eius BP huius b huius eius H 29 tamen] etiam eam *ci. Ki., non probo* defuisse BP degenere (*sic*) H ei P[2] et B *om.* bHP[1]

lege civitatis videntur, adiecerit, ut adfectus concitatius moveat, audiam dicentem 'non fecit hoc Demosthenes'? et si quid numeris exierit aptius (fortasse non possit, sed tamen si quid exierit), non erit Atticum? melius de hoc nomine sentiant credantque, 5
Attice dicere esse optime dicere.

27 Atque in hac tamen opinione perseverantis Graecos magis tulerim. Latina mihi facundia, ut inventione, dispositione, consilio, ceteris huius generis artibus similis Graecae ac prosus discipula eius videtur, ita 10
circa rationem eloquendi vix habere imitationis locum. namque est ipsis statim sonis durior, quando et iucundissimas ex Graecis litteras non habemus, vocalem alteram, alteram consonantem, quibus nullae apud eos dulcius spirant, quas mutuari solemus, quo- 15
tiens illorum nominibus utimur. 28 quod cum contingit, nescio quo modo velut hilarior protinus renidet oratio, ut in 'zephyris' et 'zopyris': quae si nostris litteris scribantur, surdum quiddam et barbarum efficient, sed velut in locum earum succedunt tristes et horridae, 20
quibus Graecia caret. 29 nam et illa, quae est sexta nostrarum, paene non humana voce vel omnino non voce potius inter discrimina dentium efflanda est: quae, etiam cum vocalem proxima accipit, quassa quodam modo, utique quotiens aliquam consonantium 25
frangit, ut in hoc ipso 'frangit', multo fit horridior. Aeolicae quoque litterae, qua 'servum cervumque' dicimus, etiam si forma a nobis repudiata est, vis tamen nos ipsa persequitur. 30 duras et illa syllabas facit, 30

B(BnBgN),HP] 2 audeat bH 3 exierit numeris b(H)P[2] 14 *intellege v et ζ* 16 contigit bH 17 velut *om.* bH *ras. om.* P 18 zephiris B epiris b ephiris H zopyris BnN zophiris Bg zophiis P[1] zephiris bH quae BP[1] que bH que quae P[2] 19/20 sed velut B sonum sed velut P sonum et velut b(H) 20 succedere H 21 et *om.* B[1]P[2] 23 afflanda bH 25 consonantem bH 26 ut—frangit *om.* bH 28/29 vis tamen non sonus ipse (ipsae H) prosequitur bH 29 nos *ex* non *corr.* P

quae ad coniungendas demum subiectas sibi vocalis
est utilis, alias supervacua: 'equos' hac et 'aequum'
scribimus, cum etiam ipsae hae vocales duae efficiant
4 sonum, qualis aput Graecos nullus est ideoque scribi
31 illorum litteris non potest. quid quod pleraque nos illa
quasi mugiente littera cludimus m, qua nullum Graece
verbum cadit? at illi ny iucundam et in fine praecipue
quasi tinnientem illius loco ponunt, quae est apud
32 nos rarissima in clausulis. quid quod syllabae nostrae
10 in b litteram et d innituntur adeo aspere, ut plerique
non antiquissimorum quidem, sed tamen veterum mollire
temptaverint non solum 'aversa' pro 'abversis'
dicendo, sed et in praepositione b litterae absonam
33 et ipsam s subiciendo? sed accentus quoque cum
15 rigore quodam, tum similitudine ipsa minus suaves
habemus, quia ultima syllaba nec acuta umquam excitatur
nec flexa circumducitur, sed in gravem vel
duas gravis cadit semper. itaque tanto est sermo
Graecus Latino iocundior, ut nostri poetae, quotiens
20 dulce carmen esse voluerunt, illorum id nominibus
34 exornent. his illa potentiora, quod res plurimae carent
appellationibus, ut eas necesse sit transferre aut circumire:
etiam in iis, quae denominata sunt, summa paupertas
in eadem nos frequentissime revolvit: at illis
25 non verborum modo, sed linguarum etiam inter se
differentium copia est.

35 Quare qui a Latinis exiget illam gratiam sermonis
Attici, det mihi in loquendo eandem iucunditatem et
parem copiam. quod si negatum est, sententias aptabimus
30 iis vocibus, quas habemus, nec rerum nimiam
tenuitatem, ut non dicam pinguioribus, fortioribus

B(BnBgN),HP] 2 utilis *corr.* P utilitas BH ut equos *Edd.* aequum *Butt.* aecum B(H) aequae cur (qu *ras.*) P 5 quod quod B^1 quicquid H 6 m P in BH 9 quidquid BH 12 abversis P adversis BH 14 s P^2 f BHP^1 20 voluerint H 21 quod res P quos res B quod non res b quod n̄res H *fuitne* quod n̄re res = quod nostrae res? *cf.* B 27 exigit P 30 his P

certe verbis miscebimus, ne virtus utraque pereat ipsa
confusione: nam quo minus adiuvat sermo, rerum in- 36
ventione pugnandum est. sensus sublimes variique
eruantur: permovendi omnes adfectus erunt, oratio
tralationum nitore inluminanda. non possumus esse 5
tam graciles, simus fortiores: subtilitate vincimur,
valeamus pondere: proprietas penes illos est certior,
copia vincamus. ingenia Graecorum etiam minora suos 37
portus habent, nos plerumque maioribus velis move-
mur: validior spiritus nostros sinus tendat, non tamen 10
alto semper feremur: nam et litora interim sequenda
sunt. illi facilis per quaelibet vada accessus, ego ali-
quid, non multo tamen, altius, in quo mea cumba
non sidat, inveniam. neque enim, si tenuiora haec ac 38
pressiora Graeci melius in eoque vincimur solo et 15
ideo in comoediis non contendimus, prosus tamen
omittenda pars haec orationis, sed exigenda ut optime
possumus: possumus autem rerum et modo et iudicio
esse similes, verborum gratia, quam in ipsis non habe- 19
mus, extrinsecus condienda est. an non in privatis et 39
acutus et in**distinctus et non super modum elatus □
M. Tullius? non in M. Calidio insignis haec virtus?
non Scipio, Laelius, Cato in loquendo velut Attici Ro-
manorum fuerunt? cui porro non satis est, quo nihil
esse melius potest? 25

Adhuc quidam nullam esse naturalem putant elo- 40
quentiam, nisi quae sit cotidiano sermoni simillima,
quo cum amicis, coniugibus, liberis, servis loquamur,
contento promere animi voluntatem nihilque arces-

B(BnBgN),HP] 2 adiuvat BP adiutoriā H 5 transl. bHP 6 vincamur bH 7 valemus B^1 9/10 moveamur P 11 fera-mur b 12 illis P *Edd., sed ei, qui est* ego, ille *opponi videtur* 20 an bH,P^1*?* at B *corr.* P 21 et indistinctus B et non asper et non indistinctus P *om.* bH et non indistinctus *Edd. possis* et in ⟨dicendo⟩ distinctus 23 eloquendo *Edd.* 24 fuerint B^1 cui non p. non b cuin p. nor H quod bH 26 naturalem *non delendum cf. 10, 1, 43* 28 loquimur P

siti et elaborati requirente: quidquid huc sit adiectum,
id esse adfectationis et ambitiosae in loquendo iactantiae, remotum a veritate fictumque ipsorum gratia
4 verborum, quibus solum natura sit officium attri-
41 butum, servire sensibus: sicut athletarum corpora, etiam si validiora fiant exercitatione et lege quadam ciborum, non tamen esse naturalia atque ab illa specie, quae sit concessa hominibus, abhorrere. quid enim, inquiunt, attinet circumitu res ostendere et tralationi-
10 bus, id est aut pluribus aut alienis verbis, cum sua
42 cuique sint adsignata nomina? denique antiquissimum quemque maxime secundum naturam dixisse contendunt: mox poetis similiores extitisse, etiam si parcius, simili tamen ratione falsa et inpropria virtutem du-
15 centis. qua in disputatione nonnihil veri est, ideoque non tam procul, quam fit a quibusdam, recedendum
43 a propriis atque communibus. si quis tamen, ut in loco dixi compositionis, ad necessaria, quibus nihil minus est, aliquid melius adiecerit, non erit hac calum-
20 nia reprendendus. nam mihi aliam quandam videtur habere naturam sermo vulgaris, aliam viri eloquentis oratio: cui si res modo indicare satis esset, nihil ultra verborum proprietatem elaboraret: sed cum debeat delectare, movere, in plurimas animum audientis spe-
25 cies inpellere, utetur his quoque adiutoriis, quae sunt
44 ab eadem nobis concessa natura: nam et lacertos exercitatione constringere et augere vires et colorem trahere naturale est. ideoque in omnibus gentibus alius alio facundior habetur et eloquendo dulcis magis
30 (quod si non eveniret, omnes pares essent), et idem

B(BnBgN),HP(GHMPV)] 3/4 gratia verborum *om.* B[1] 9 circuitu bHP transl. bHP 13 mox B *corr.* P nos bH 14 virtute BHP virtutes *Edd.* (*quod male sonat*) 14/15 dicentes P 18 ad bHP (s)i ad te B 19 erit BP enim bH 22 ultra BP citra bH. 24 movere: *hoc a verbo incipit* G *explicit* B 27 auge iuires G 29 eloquendo *Edd.* loquendo G(H)MPV et in eloq. *Butt.* 30 *parenthesin indicavi*

homines aliter de re alia locuntur et servant perso-
narum discrimina. ita, quo quisque plus efficit dicendo,
hoc magis secundum naturam eloquentiae dicit. qua- 45
propter ne illis quidem nimium repugno, qui dandum
putant nonnihil esse temporibus atque auribus, niti- 5
dius aliquid atque affectius postulantibus. itaque non
solum ad priores Catone Gracchisque, sed ne ad hos
quidem ipsos oratorem alligandum puto. atque id
fecisse M. Tullium video, ut cum summum utilitati,
tum partem quandam delectationi daret, cum et suam 10
se rem agere diceret, ageret autem maxime litigatoris:
nam hoc ipso proderat, quod placebat. ad cuius volup- 46
tates nihil equidem, quod addi possit, invenio, nisi
ut sensus nos quidem dicamus pluris: nempe enim
fieri potest salva tractatione causae et dicendi auctori- 15
tate, si non crebra haec lumina et continua fuerint et
invicem offecerint. sed me hactenus cedentem nemo 47
insequatur ultra: do tempori, ne hirta toga sit, non
ut serica, ne intosum caput, non ⟨ut⟩ in gradus atque
anulos comptum, cum eo quod, si non ad luxuriam 20
ac libidinem referas, eadem speciosiora quoque sint
quae honestiora. ceterum hoc, quod volgo sententias 48
vocamus, quod veteribus praecipueque Graecis in usu
non fuit (apud Ciceronem enim invenio), dum rem
contineant et copia non redundent et ad victoriam 25
spectent, quis utile neget? feriunt animum et uno ictu
frequenter inpellunt et ipsa brevitate magis haerent
et delectatione persuadent.

GHMPV] 1 alia locuntur *Ha.* allocuntur GHP(V) el- (M) servant *Gryph.* salvant GHMPV 2 discrimen MPV 5 esse MPV est GH etiam *Camp.* 6 affectibus GH(V) 7 Catone *Ob.* Catonē P Catime GH Catonime V(M) 8 ipsos *om.* P 9 summum] omnium GHMPV plurimum *Christ* omnia *Kroll* □ 10 suam G ipsam HMPV 12 placebat P placet GHMV 14 nos MPV non GH nempe *Becher* neque GHMPV 18 hirta *Bu.* hira GH crassa *ras.* P nigra (*om.* ne) MV 19 ne] nec *ut vid.* H ne i V ut *add. Ha.* 20 comptum GH totum comptum P certum V(M) 25 non P dum GHMV 28 delectatione *Pottier* delectione GHMPV

49 At sunt qui haec excitatiora lumina, etiam si dicere permittant, a componendis tamen orationibus excludenda arbitrentur. quocirca mihi ne hic quidem locus intactus est omittendus: nam plurimi eruditorum aliam
5 esse dicendi rationem, aliam scribendi putaverunt, ideoque in agendo clarissimos quosdam nihil posteritati mansurisque mox litteris reliquisse, ut Periclem, ut Demaden: rursus alios ad componendum optimos
50 actionibus idoneos non fuisse, ut Isocraten: praeterea
10 in agendo plus impetum ⟨valere⟩, plerumque et petitas vel paulo licentius voluptates, commovendos enim esse ducendosque animos imperitorum: at quod libris dedicatum in exemplum edatur, et tersum ac limatum et ad legem ac regulam compositum esse
15 oportere, quia veniat in manus doctorum et iudices
51 artis habeat artifices. quin illi subtiles, ut sibimet ac multis persuaserunt, magistri *παράδειγμα* dicendo, *ἐνθύμημα* scribendo esse aptius tradiderunt. mihi unum atque idem videtur bene dicere ac bene scri-
20 bere, neque aliud esse oratio scripta quam monumentum actionis habitae. itaque non illas modo, ut
□ opinor, debet habere virtutes,* * * ⟨virtutes⟩ dico, non vitia. nam inperitis placere aliquando quae vitiosa sint
52 scio: quo different igitur? quod si mihi des consilium
25 iudicum sapientium, perquam multa recidam ex orationibus non Ciceronis modo, sed etiam eius, qui est strictior multo, Demosthenis. neque enim adfectus omnino movendi erunt nec aures delectatione mulcendae, cum etiam prohoemia supervacua esse apud

---

GHMPV] 1 at *Camp.* ac GHMPV 4 nam plurimi *Ha.* ā plurimis G ā pluribus H(M)(V) quod plures *ras.* P 10 *suppl. Ha.* 12 ducendosque *Bu.* docendosque *ll.* 12/13 ad (at P) quos (quis HV quod *corr.* P) libris dedicatorum (dedicatur et *corr.* P)—edantur (editur P) GHPV(M) *corr. Ha.* 13 et *om.* P 15 veniant GH 16/17 sibimet ac multis *Ge. praeeunte Bu.* similes ac multos GHMPV 18 aptius *Daniel* altius *ll.* 21 non illas modo GHMV nullas non P[1]? 22 virtutes *suppl. Butt., plura desunt* 23 sunt MPV 27 strictior P fictior GHMV

talis Aristoteles existimet, non enim trahentur his illi sapientes: proprie et significanter rem indicare, probationes colligere satis est. cum vero iudex detur aut 53 populus aut ex populo laturique sententiam indocti saepius atque interim rustici, omnia, quae ad optinen- 5 dum quod intendimus prodesse credemus, adhibenda sunt, eaque etiam cum dicimus promenda et cum scribimus ostendenda sunt, si modo ideo scribimus, ut doceamus, quo modo dici oporteat. an Demosthenes 54 male sic egisset, ut scripsit, aut Cicero? aut eos prae- 10 stantissimos oratores alia re quam scriptis cognoscimus? melius egerunt igitur an peius? nam si peius, sic potius oportuit dici, ut scripserunt, si melius, sic potius oportuit scribi, ut dixerunt. quid ergo? semper 55 sic aget orator, ut scribet? si licebit, semper. set erunt, 15 quae impediant brevitate, tempora a iudice data: multum ex eo, quod potuit dici, recidetur, editio habebit omnia. quaedam secundum naturam iudicantium dicta sunt: non ita posteris tradentur, ne videantur 19 propositi fuisse, non temporis. nam id quoque plu- 56 rimum refert, quo modo audire iudex velit, atque 'eius vultus saepe ipse rector est dicentis', ut Cicero praecipit. ideoque instandum his, quae placere intellexeris, resiliendum ab his, quae non recipientur. sermo ipse, qui facillime iudicem doceat, aptandus. 25 nec id mirum sit, cum etiam testium personis aliqua mutentur. prudenter enim, qui, cum interrogasset rusticum 57 testem, an Amphionem ⟨nosset⟩, negante eo detraxit

1 rhet. 3, 13 22 e libr. rhet. frg. 6 H.

GHMPV] 4 ⟨sint⟩ sententiam *Ha.* 7 etiam HMPV et G 10 Ciceronem MPV 11 re *om.* HMPV 15/16 sed erunt quae *Ki.* steterunt quae G quae HMV quod si *ras.* P 16 ac GH â V 17 quod oportuit *falso Christ* recidetur P reciderunt GHMV 18 quae tamen *Ha., sed diatribae stilus est* (quae autem *ras.* P[2]) 22 rector *Ob.* rectos GH rectus MPV 23 iis PV *Edd.* 24 iis PV *Edd.* 25 facile HMPV optandum HMV □ captandus *Kroll* 27 qui] quidam *Ha.* 28 an *corr.* P ad *rell.* nosset *add. Tarvis. om.* GHMP[1]V neganteo GP[1] negantet HMV

aspirationem breviavitque secundam eius nominis syllabam, et ille eum sic optime norat. huius modi casus efficient, ut aliquando dicatur aliter quam scribitur, cum dicere, quo modo scribendum est, non licet.

58 Altera est divisio, quae in tris partis et ipsa dis-
6 cedit, qua discerni posse etiam recte dicendi genera inter se videntur. namque unum subtile, quod ἰσχνόν vocant, alterum grande atque robustum, quod ἁδρόν dicunt, constituunt, tertium alii medium ex duobus,
10 alii floridum (namque id ἀνθηρον appellant) addi-
59 derunt. quorum tamen ea fere ratio est, ut primum docendi, secundum movendi, tertium illud, utrocumque est nomine, delectandi sive, ut alii dicunt, conciliandi praestare videatur officium, in docendo autem
15 acumen, in conciliando lenitas, in movendo vis exigi videatur. itaque illo subtili praecipue ratio narrandi probandique consistet, estque id etiam detractis ceteris
60 virtutibus suo genere plenum. medius hic modus et translationibus crebrior et figuris erit iocundior, egres-
20 sionibus amoenus, compositione aptus, sententiis dulcis, lenior tamen ut amnis et lucidus quidem set viren-
61 tibus utrimque silvis inumbratus. at ille, qui saxa devolvat et 'pontem indignetur' et ripas sibi faciat, multus et torrens iudicem vel nitentem contra feret
25 cogetque ire, qua rapiet. hic orator et defunctos ex-

---

23 Aen. 8, 728

GHMPV] 3 efficiunt HMP 5/6 discedit *Edd.* descendit GHMPV 6 recta G 9 medium (namque est medium ex duobus) *Ki.* 10 ἀνθηρόν P anaepoenim GH(M)(V) 12 amovendi GH(M) admonendi (V) 12/13 est ultro (utro V) cumque GHMV 13 ut *om.* HMPV 15 vis (vi G) exigi *om.* HPV (*solum* vis *om.* M) 16 videtur *corr.* G 17 probandi *om.* GHMV *pro alio in ras. inseruit* P² estque *Mei.* sedque GHMV sed quod (*om.* id) P 21 *iunge* lenior amnis ut amnis P namnis GH namvis V(M) et *om.* P sed V est GHM, *mg.* V et P 22 silvis inumbratus P sipis imumbratus G sibi sim (sin V sui M) umbratus HMV 25 cogitque GH rapit PV

citabit ut Appium Caecum, apud hunc et patria ipsa
exclamabit, aliquandoque ** Ciceronem [in oratione □
contra Catilinam] in senatu alloquetur. hic et ampli- 62
ficationibus extollet orationem et in superlationem
quoque erigetur: 'quae Charybdis tam vorax?' et 5
'Oceanus medius fidius ipse': nota sunt enim etiam
studiosis haec lumina. hic deos ipsos in congressum
prope suum sermonemque deducet: 'vos enim Albani
tumuli atque luci, vos, inquam, Albanorum obrutae
arae, sacrorum populi Romani sociae et aequales.' 10
hic iram, hic misericordiam inspirabit: hoc dicente
iudex ⟨deos⟩ appellabit et flebit et per omnis affectus □
tractus huc atque illuc sequetur nec doceri desiderabit.
quare si ex tribus his generibus necessario sit eligen- 63
dum unum, quis dubitet hoc praeferre omnibus, et 15
validissimum alioqui et magnis quibusque causis ac-
commodatissimum? nam et Homerus brevem quidem 64
cum iocunditate et propriam (id enim est 'non deerrare
verbis') et carentem supervacuis eloquentiam Menelao
dedit, quae sunt virtutes generis illius primi, et ex 20
ore Nestoris dixit 'dulciorem melle profluere ser-
monem', qua certe delectatione nihil fingi maius pot-
est: sed summam expressurus [est] in Ulixe facun-
diam et magnitudinem illi vocis et vim orationis

---

1 Cic. p. Cael. 14, 33 2 Catil. 1, 11, 27 5 Cic. Phil. 2, 27, 67
8 Mil. 31, 85 17 Hom. Il. 3, 214 sqq. 21 ibid. 1. 249
23 ibid. 3, 221 sqq.

GHMPV] 2 aliquandoque ⟨dicentem ipsum ut⟩ *desidero, similiter Ki.* 2/3 *del. Spa.* 3 alloquantur H adloquatur V(M) 5 eriget MPV 6 enim iam P 12 iudex deos *Madvig* iudet GH uidit MPV appellavit et flevit *ll. sicut antea* excitavit (*l. 1*) *etc. quae non adnoto* 13 tractatus (-tur MPV) *ll. corr. Madvig* 15 qui GHMV hunc MPV 16 aliqui GHM(V) ex magnis G[1] ex maximis *corr.* G, H 18 derrare GH errare MV 23 expressurus *Seyffert* regressurus est G regressus est HMV *de* P[1] *non constat.* in Ulyxe *ras.* P[4] in utile G(H)MV 24 vocis et vim orationis *Seyffert* uicisset cum orationi GHMV iunxit cum orationem P[4]

nivibus [et] copia verborum atque impetu parem
65 tribuit. 'cum hoc' igitur 'nemo mortalium contendet,
hunc ut deum homines intuebuntur.' hanc vim et
celeritatem in Pericle miratur Eupolis, hanc fulminibus
5 Aristophanes conparat, haec est vere dicendi facultas.

66 Sed neque his tribus quasi formis inclusa eloquentia est. nam ut inter gracile validumque tertium
aliquid constitutum est, ita horum inter se valla sunt
atque inter haec ipsa mixtum quiddam ex duobus
67 medium est, quoniam et subtili plenius aliquid atque
11 subtilius et vehementi remissius atque vehementius
invenitur, ut illud lene aut ascendet ad fortiora aut
ad tenuiora summittitur. ac sic prope innumerabiles
species reperiuntur, quae utique aliquo momento inter
15 se differant: sicut quattuor ventos generaliter ⟨a⟩
totidem mundi cardinibus accepimus flare, cum interim plurimi medii et eorum varia nomina et quidam etiam regionum ac fluminum proprii deprehen-
68 duntur. eademque musicis ratio est, qui cum in cithara
20 quinque constituerunt sonos, plurima deinde varietate
complent spatia illa nervorum, atque his, quos
interposuerunt, inserunt alios, ut pauci illi transitus
multos gradus habeant.

69 Plures igitur etiam eloquentiae facies, sed stultis-
25 simum quaerere, ad quam se recturus sit orator, cum
omnis species, quae modo recta est, habeat usum,
atque id ipsum † non sit oratoris, quod vulgo genus

---

2 Hom. Od. 8, 173 4 frg. 6 p. 458 M. 5 Ach. 531

GHMPV] 1 nivibus hibernis *Leid.* similibus et G similibus et HMV, similem et *supra addito* nivibus hibernis *corr.* P 8 intervalla P *Edd.* 9 quoddam MV 10 quoniam *Ki.* quorum nam GHV quorum M eorum nam *ras.* P^4 11 ut vehementi GHM,P^1?,V 12 adscendit PV *Edd.* 12/13 aut tenuiora GHM 15 a *add. Ba.* 17/18 et eorum varia etiam (esset M) regum (regium H) HMV *corruptius etiam* P 21 his atque huc GH iis P his MV 22 interposuerant G 25 recturus se *corr.* P (se r. P^1) se *om.* MV 27 atque ad ipsum G^1 *puto* quod non sit oratoris, vulgo 'genus dicendi' vocent

dicendi vocant. utetur enim, ut res exiget, omnibus,
nec pro causa modo, sed pro partibus causae. nam 70
non ut eodem modo pro reo capitis et in certamine
hereditatis et de interdictis ac sponsionibus et de certa
credita dicat: sententiarum quoque in senatu et con- 5
tionum et privatorum consiliorum servabit discrimina,
multa ex differentia personarum, locorum temporum-
que mutabit: ita in eadem oratione ⟨aliter concitabit,⟩
aliter conciliabit, non ex isdem haustibus iram et
misericordiam petet, alias ad docendum, alias ad 10
movendum adhibebit artis. non unus color prohoemii, 71
narrationis, argumentorum, egressionis, perorationis
servabitur. dicet idem graviter, severe, acriter, vehe-
menter, concitate, copiose, amare, idem comiter, re-
misse, subtiliter, blande, leniter, dulciter, breviter, ur- 15
bane, non ubique similis, sed ubique par sibi. sic fiet 72
cum id, propter quod maxime repertus est usus ora-
tionis, ut dicat utiliter et ad efficiendum quod intendit
potenter, tum laudem quoque, nec doctorum modo,
sed etiam vulgi consequatur. 20

Falluntur enim plurimum, qui vitiosum et corruptum 73
dicendi genus, quod aut verborum licentia exultat aut
puerilibus sententiolis lascivit aut inmodico tumore
turgescit aut inanibus locis bacchatur aut casuris, si
leviter excutiantur, flosculis nitet aut praecipitia pro 25
sublimibus habet aut specie libertatis insanit, magis
existimant populare atque plausibile. quod quidem 74
placere multis nec infitior nec miror: est enim iocundi □
oris ac favorabilis qualiscumque eloquentia et ducit
animos naturali voluptate vox omnis, neque aliunde 30
illi per fora atque aggerem circuli. quo minus mirum

GHMPV] 3 ut non P *Edd.* ut *om.* M 4 de intertis G(V) de internis HP[1](M) 5 dicat] dicet GHMPV quoque *om.* PV 8 *suppl. Ha.* 9 ex isdem partibus MPV 11 prohoemi GH 14 idem *om.* HMPV (*habet* G!) 15 dulciter *del. Christ* 24 braccatur GH 27 existimet MHV (-mat G) 28/29 iocundiores G iocundioris (H)P(V) iucunda auri *Ge.* (auribus *Ha.*)

est, quod nulli non agentium parata vulgi corona est.
75 ubi vero quid exquisitius dictum accidit auribus imperitorum, qualecumque id est, quod modo se ipsi posse desperent, habet admirationem, neque imme-
5 rito: nam ne illud quidem facile est. sed evanescunt haec atque emoriuntur comparatione meliorum, ut lana tincta fuco citra purpuras placet: 'at si contuleris
□ †etiam lacernae, conspectu melioris obruatur', ut Ovi-
76 dius ait. si vero iudicium his corruptis acrius adhibeas
10 ut fucinis sulphura, iam illum, quo fefellerant, exuant mentitum colorem et quadam vix enarrabili foeditate pallescant. lucent igitur haec citra solem et ut quaedam exigua animalia igniculi videntur in tenebris.
14 denique mala multi probant, nemo improbat bona.
77 Neque vero omnia ista, de quibus locuti sumus, orator optime tantum, sed etiam facillime faciet. neque enim vim summam dicendi et os admiratione dignum infelix usque ad ultimum sollicitudo persequitur nec oratorem macerat et coquit aegre verba
20 vertentem et perpendendis coagmentandisque eis in-
78 tabescentem. nitidus ille et sublimis et locuples circumfluentibus undique eloquentiae copiis imperat: desinit enim in adversa niti qui pervenit in summum.
24 scandenti circa ima labor est, ceterum quantum pro-
79 cesseris, mollior clivos ac laetius solum. et si haec

---

7 frg. 16 R. 9 Ehw.

GHMPV] 2 dictum] est dictum G[1] *fort. recte mutato* quid *in* quod 3 id est P idem GH id MV 4/5 merito GH 6 emoriuntur *Gryph.* moriuntur GPMV morantur H 8 etiam GHMPV Tyriae eam *Aldrouand et Heinsius* 10 fucinis *Butt.* fucinus GH(M)(V) bucinum P illud, quo (quod MV) fefellerat, exuat *ll. corr. Butt.* 12 luceant G[1] luceat HM(P)(V) et *om. Edd.* (M?) 17 et os *Ha.* eos GHMV esset *ras.* P 19 nec *del Haupt,* quae *Ha., defendit Bonnet* et] nec V ac *cum ras.* P 23 in *ante* adversa *om.* GH 24 scandenti P euadenti G suadenti HMV (*i. e.* evadenti) 25 clivos G clives H dives MPV ac] et P

quoque iam lenius supina perseverantibus studiis evaseris, inde fructus inlaborati offerunt sese et omnia sponte proveniunt, quae tamen cotidie nisi decerpantur, arescunt. sed et copia habeat modum, sine quo nihil nec laudabile nec salutare est, et nitor ille cul- 5 tum virilem et inventio iudicium. sic erunt magna, non 80 nimia, sublimia, non abrupta, fortia, non temeraria, severa, non tristia, gravia, non tarda, laeta, non luxuriosa, iocunda, non dissoluta, grandia, non tumida. similis in ceteris ratio est ac tutissima fere per medium 10 via, quia utriusque ultimum vitium est.

[CONCLUSIO]

XI. His dicendi virtutibus usus orator in iudiciis, 1 consiliis, contionibus, senatu, in omni denique officio boni civis finem quoque dignum et optimo viro et 15 opere sanctissimo faciet, non quia prodesse umquam satis sit et illa mente atque illa facultate praedito non optandum operis pulcherrimi quam longissimum tempus, sed quia decet hoc quoque prospicere, ne quid 19 peius quam fecerit faciat. neque enim scientia modo 2 constat orator, quae augetur annis, sed voce, latere, firmitate: quibus fractis aut inminutis aetate seu valetudine cavendum est, ne quid in oratore summo desideretur, ne intersistat fatigatus, ne quae dicet parum 24 audiri sentiat, ne se quaerat priorem. vidi ego longe 3 omnium, quos mihi cognoscere contigit, summum oratorem Domitium Afrum valde senem cotidie aliquid ex ea, quam meruerat auctoritate perdentem, cum

---

GHMPV] 1 lenium G[1] 2 sese P saepe G sepe HMV 4 habeat *Heindorf* habet *ll.* 9 grandia *Goth. et Voss.*[2] fortia GHMPV 10 est ac *om.* P ac *om.* MV 11 viae V 18 optandum G quia (quod M) eandem HMV conveniat P 20 faciet GH 23 est HMPV *solum punctum in* G 24 ne[1] *Ald.* non *ll.* intersistat P interstat GHMV 25 nec GHV 28 quod GH

agente illo, quem principem fuisse quondam fori non
erat dubium, alii, quod indignum videatur, riderent,
□ alii erubescerent: quae occasio [illo] fuit dicendi, malle
4 eum deficere quam desinere. neque erant illa qualia-
5 cumque mala, sed minora. quare antequam in has
aetatis veniat insidias, receptui canet et in portum
integra nave perveniet. neque enim minores eum, cum
id fecerit, studiorum fructus prosequentur. aut ille
monumenta rerum posteris aut, ut L. Crassus [aut] in
10 libris Ciceronis destinat, iura quaerentibus reddet aut
eloquentiae componet artem aut pulcherrimis vitae
5 praeceptis dignum os dabit. frequentabunt vero eius
domum optimi iuvenes more veterum et vere dicendi
viam velut ex oraculo petent. hos ille formabit quasi
15 eloquentiae parens, et ut vetus gubernator litora et
portus et quae tempestatium signa, quid secundis
flatibus, quid adversis ratio poscat, docebit, non hu-
manitatis solum communi ductus officio, sed amore
19 quodam operis: nemo enim minui velit id, in quo
6 maximus fuit. quid porro est honestius quam docere
quod optime scias? sic ad se Caelium deductum a
patre Cicero profitetur, sic Pansam, Hirtium, Dola-
bellam in morem praeceptoris exercuit cotidie dicens
7 audiensque. ac nescio an eum tunc beatissimum credi
25 oporteat fore, cum iam secretus et consecratus, liber

---

10 de orat. 1, 42, 190 22 p. Cael. 4, 10

GHMPV] 3 illo *del. Ob. cf. l. 1* illi MPV de illo *Ha. fort.* illico 6 et in portum P in portu (portui H) et GHMV 8 persequentur HPV 9 in P aut in GHM ait in V 10 libros MV librosis G (*prius* s *add.*) libras H libro *malim* destinatur aquerentibus GHMV destinabat //// quaerentibus P[4] *corr. Ob.* (*qui* destinabat *maluit*) 12 os PV hos GHM 13 veram *ras.* P 14 quasi MP quae GHV *unde conieci* formabit ⟨inflammabit⟩que eloquentiae parens 17 ratio G ra$\tilde{t}$ H ratis PV ratum M 23 in *om.* GHV more V 24 tunc beatissimum P turbatissimum GH(M)(V)

invidia, procul contentionibus famam in tuto conlocarit et sentiet vivos eam, quae post fata praestari magis solet, venerationem et quid apud posteros futurus sit videbit.

8 Conscius sum mihi, quantum mediocritate valui, quaeque antea scierim quaeque operis huiusce gratia potuerim inquirere, candide me atque simpliciter in notitiam eorum, si qui forte cognoscere voluissent, protulisse. atque id viro bono satis est, docuisse quod scierit. 9 vereor tamen, ne aut magna nimium videar exigere, qui eundem virum bonum esse et dicendi peritum velim, aut multa, qui tot artibus in pueritia discendis morum quoque praecepta et scientiam iuris civilis praeter ea, quae de eloquentia tradebantur, adiecerim, quique haec operi nostro necessaria esse crediderint, velut moram rei perhorrescant et desperent ante experimentum. 10 qui primum renuntient sibi, quanta sit humani ingeni vis, quam potens efficiendi quae velit, cum maria transire, siderum cursus numerosque cognoscere, mundum ipsum paene dimetiri minores, sed difficiliores artes potuerint. tum cogitent, quantam rem petant quamque nullus sit hoc proposito praemio labor recusandus. 11 quod si mente conceperint, huic quoque persuasioni facilius accedent, ut ipsum iter neque inpervium neque saltem durum putent. nam id, quod prius quodque maius est, ut boni viri simus, voluntate maxime constat: quam qui vera fide induerit, facile easdem, quae virtutem docent, artis accipiet. 12 neque enim aut tam perplexa aut tam nume-

---

GHMPV] 1 procul a cont MPV 2 sentiet *Jensonius* sententia et GH sentiat P sentiat et V(M) fata PV facta GHM 3 et venerationem GHMV 16 moram *Butt.* morum GH pondus MPV 17 qui] tu qui GH tum qui MV *ras. ante* qui P 24 persuasioni *Stroux coll. 1, 12, 18. 8, 2, 21* parti *ll.* 26 prius P pius G peius HMV 26/27 viri simul (simul viri V) voluntatem maxime constant GHMV 28 induerint G[1] eas idem *Butt.*

rosa sunt quae praemuniuntur, ut non paucorum ad-
modum annorum intentione discantur. longam eam
facit operam, quod repugnamus: brevis est institutio
vitae honestae beataeque, si cedas ⟨naturae⟩, natura
5 enim nos ad mentem optimam genuit, adeoque discere
meliora volentibus promptum est, ut vere intuenti
13 mirum sit illud magis, malos esse tam multos. nam
□ ut aqua piscibus, ut sicca terrenis, circumfusus nobis
spiritus volucribus convenit, ita certe facilius esse
10 oportebat secundum naturam quam contra eam vivere.
cetera vero, etiam si aetatem nostram non spatio
senectutis, sed tempore adulescentiae metiamur, ab-
unde multos ad discendum annos habent: omnia enim
14 breviora reddet ordo et ratio et modus. sed culpa est
15 in praeceptoribus prima, qui libenter detinent quos
occupaverunt, partim cupiditate diutius exigendi mer-
cedulas, partim ambitione, quo difficilius ⟨videatur
esse⟩ quod pollicentur, partim etiam inscientia tra-
dendi vel neglegentia. proxima in nobis, qui morari
20 in eo, quod novimus, quam discere quae nondum sci-
15 mus melius putamus. nam ut de nostris potissimum
studiis dicam, quid attinet tam multis annis, quam
in more est plurimorum, ut de his, a quibus magna
in hoc pars aetatis absumitur, taceam, declamitare in
25 scola et tantum laboris in rebus falsis consumere,

GHMPV] 1 praemuniuntur] praemuntur GH praemunt P (pre-) VM praecipiuntur *Butt.* 2 eam] in eam G meam HMV enim P 4 cedas *Par. quidam* credas GHMPV naturae *add. Christ* 6 intuendi GH 8 aqua *in* G *extinctum* atque H circumfusum GHMV 12 tempore *corr.* P corpore GHMV 14 modus P mundos GHMV 15 quos *Ed. Basil.* quod *in* G *erasum fertur, om.* HMV *totus locus interpol. in* P 16 exigenti GH 17 ambitio GHP¹ (*corr.* P²), MV quo MPV quod GH 17/18 *post* difficilius *in* G *litura 13 fere litt., in qua* . . . . dea . . . *agnoscere mihi videbar*, videatur esse *suppl. Ha., nulla in rell. lac., sed* sit *s. l. suppl.* P² 18/19 insipientiam (-tia MPV) tradendi HMP¹?V 20 quam *om.* GHMV *s. l. add.* P² 23 iis PV

cum satis sit modico tempore imaginem veri discri-
minis et dicendi leges comperisse? quod non eo dico, 16
quia sit umquam omittenda dicendi exercitatio, sed
quia non in una sit eius specie consenescendum. ***
cognoscere et praecepta vivendi perdiscere et in foro 5
nos experiri potuimus, dum scolastici sumus. discendi
ratio talis, ut non multos ⟨poscat⟩ annos. quaelibet
enim ex his artibus, quarum habui mentionem, in
paucos libros contrahi solet, adeo non est infinito
spatio ad traditionem opus. reliqua est ⟨consuetudo⟩, 10
quae vires cito facit, cum fecit, tuetur. rerum cognitio 17
cotidie crescit, et tamen quam multorum ad eam libro-
rum necessaria lectio est, quibus aut rerum exempla
ab historicis aut dicendi ab oratoribus petuntur, philo-
sophorum quoque consultorumque opiniones, si utilia 15
velimus legere, non, quod ⟨ne fieri⟩ quidem potest,
omnia. sed breve nobis tempus nos fecimus: quan- 18
tulum enim studiis partimur? alias horas vanus salu-
tandi labor, alias datum fabulis otium, alias specta-
cula, alias convivia trahunt. adice tot genera ludendi 20
et insanam corporis curam, peregrinationes, rura, cal-
culorum anxiam sollicitudinem, invitamenta libidinum

GHMPV] 2 eo *om.* HMPV 3 qua sit GH omittendam discendi GH (*fort. igitur* discenti *cf. p. 422, 6*) 4 *post* consenescendum *litura 8 fere litt. in* G *unde* res varias *suppl. Ha. quod non sufficit, desideres* disputandi artem exercere et (*sic iam Ammon*) naturam rerum *cf. 12, 2, 10 sq.* 7 *ante* annos *ras. 5 fere litt.* G poscat *s. l. post* annos *add.* P[2] 8 enim plus ex his (iis P) HPV partibus GHMV 10 ad traditionem *Ha.* ac traditione GHPV ac condictione M consuetudo *addidi,* exercitatio *Ha. in* G *ras. 10—11 litt.* 11 cum feci tuetur G confetitur H confecitur V cum fecerit M consuet P consuetudo P[2] 12 quam *om.* MP 14 historiis GHMPV 15 si utilia *Christ* sicuti alia GHMPV 16 non] ne MPV ne fieri *add. Ha. ras. lac. 7 fere litt.* G *solus* 17 fecimus GHMPV facimus *Camp.* 20 adiice tot *corr.* P adicet ut G adiciet ut H(V) adient et M 21/22 peregrines *et* ansia G traiam (aîa V) peregrines (peregrinatio MP peregrinationes V) *et* ansia (anxiae (M) P(V)) HMPV *corr. Ha.* 22 sollicitudine (-done G[1] -dines MPV) multae eam (causa PV(M)) libid. *ll. corr. Ha.*

et vinum et flaccidis omni genere voluptatum animis ne ea quidem tempora idonea, quae supersunt.
19 quae si omnia studiis inpenderentur, iam nobis longa aetas et abunde satis ad discendum spatii videretur
5 vel diurna tantum computantibus tempora, ut nihil noctes, quarum bona pars omni somno longior est, adiuvarent. nunc computamus annos, non quibus
20 studuimus, sed quibus viximus. nec vero si geometrae ⟨et musici⟩ et grammatici ceterarumque artium pro-
10 fessores omnem suam vitam, quamlibet longa fuerit, in singulis artibus consumpserunt, sequitur ut pluris quasdam vitas ad plura discenda desideremus. neque enim illi didicerunt haec usque in senectutem, sed ea sola didicisse contenti fuerunt ac tot annos non
15 in percipiendo exhauserunt, ⟨sed in praecipiendo.⟩
21 Ceterum, ut de Homero taceam, in quo nullius non artis aut opera perfecta aut certe non dubia vestigia reperiuntur, ut Eleum Hippiam transeam, ⟨qui non⟩ liberalium modo disciplinarum prae se scientiam tulit,
20 sed vestem et anulum crepidasque, quae omnia manu sua fecerat, in usu habuit, atque ita se praeparavit, ne cuius alterius ope egeret: inlusisse tot ⟨malis⟩, quot summa senectus habet, universae Graeciae cre-
24 dimus Gorgiam, qui quaerere auditores, de quo quis-
22 que vellet, iubebat. quae tandem ars digna litteris Platoni defuit? quot saeculis Aristoteles didicit, ut

---

GHMPV] 1 flaccidis *Kroll* flagrantibus *Ha.* flagitiis **GHMV** flagranti//s **P** 4 spatia **HMP(V)** viderentur **MV** 5 vel *Butt.* ut *ll.* diuturna **G,H** *ut vid.* 9 et musici *suppl. Ha. lac. ras. 7 vel 8 litt.* **G** *solus* 10 viam **GH** 12 dicendi **GH** 13 enim *om.* **HPV** 15 sed in praecipiendo *add. Ha. ras. lac. 13 fere litt.* **G** *solus, in qua nihil legi nisi* do *in fine* 17 opera *om.* **HMPV** 18 qui non **P** *om.* **GHMV** 22 ope **GHMP** operis **V** opere *Edd.* regeret **GH** inlusisse *Bonnell* inlusire **GHM** in luxuriae **V** *haec et sequentia* — quaerere *valde corrupta et mutila in* **P** *pleraque om.* **MV** malis *idem, in* **G** *ras. 4 fere litt.* 23 quot *idem* quod **GH** que **MV** 26 Platonis **GHMV** quod **GH(M)P¹V** ut **PV** ait **G,H** (*bis*) uim **M**

non solum, quae ad philosophos atque oratores pertinent, scientia complecteretur, sed animalium satorumque naturas omnis perquireret! illis haec invenienda fuerunt, nobis cognoscenda sunt. tot nos praeceptoribus, tot exemplis instruxit antiquitas, ut 5
possit videri nulla sorte nascendi aetas felicior quam nostra, cui docendae priores elaborarunt. Marcus igi- 23
tur Cato, idem summus imperator, idem sapiens, idem orator, idem historiae conditor, idem iuris, idem rerum rusticarum peritissimus [fuit] inter tot operas mili- 10
tiae, tantas domi contentiones rudi saeculo litteras Graecas aetate iam declinata didicit, ut esset hominibus documento, ea quoque percipi posse, quae senes concupissent. quam multa, paene omnia tradidit Varro! 24
quod instrumentum dicendi M. Tullio defuit? quid 15
plura? cum etiam Cornelius Celsus, mediocri vir ingenio, non solum de his omnibus conscripserit artibus, sed amplius rei militaris et rusticae et medicinae praecepta reliquerit, dignus vel ipso proposito, ut eum scisse omnia illa credamus. 20

At perficere tantum opus arduum, et nemo perfecit. 25
ante omnia sufficit ad exhortationem studiorum capere id rerum naturam, alioqui, quicquid non est factum, ne fieri quidem posset, cum omnia, quae magna sunt atque admirabilia, tempus aliquod, quo primum 25
efficerentur, habuissent: nam et poesis ab Homero 26

AGHMPV] 3 illis enim haec PMV illis h H 6 sorte *Ba.* forte *ll.* 7 M. AMPV Mense GH (*i. e.* M. *cum v. l.* Censorius? *cf. seq.*) 7/8 igitur] Censorius MPV 8 idem s.—sapiens *om.* HMPV 10 *del.* Stoer 11/12 litteras Graecas *supra add.* P^2 Graecas *om.* AGH 15 dicendi M. A didicimus GHMPV 16 cum] quoniam MV 17 artibus *del. Marx* 18 medicinae *in textu erasum, in mg. m. rec.* G *om.* HM et medicinae *om.* V *supra add.* P^2 (*in textu cum* V *habens* etiam) 23 alioqui *Ki.* eo A? GHMV ut P 24 posset AG (-sit) HMPV posse A^2 26 habuissent A^2 habuisse GHMV habuerint P nam et AGHMV quantum enim *ras.* P^2 poe(sis) *ras.* A^2P^2 poetas GHMV poetica *s. l.* P^2 *Ha.*

et Vergilio tantum fastigium accepit et eloquentia a Demosthene atque Cicerone, denique quicquid est optimum ante non fuerat. verum etiam si qui summa desperet (quod cur faciat, cui ingenium, valetudo, 5 facultas, praeceptores non deerunt?), tamen est, ut Cicero ait, pulchrum 'in secundis tertiisque consistere'. 27 neque enim, si quis Achillis gloriam in rebus bellicis consequi non potest, Aiacis aut Diomedis laudem aspernabitur nec, qui Homeri non fuerunt, ⟨non 10 fuerunt⟩ Tyrtaei. quin immo si hanc cogitationem homines habuissent, ut nemo se meliorem fore eo, qui optimus fuisset, arbitraretur, hi ipsi, qui sunt optimi, non fuissent, neque post Lucretium ac Macrum 14 Vergilius nec post Crassum et Hortensium Cicero, sed 28 nec illi, qui post eos fuerunt. verum ut transeundi spes non sit, magna tamen est dignitas subsequendi. an Pollio et Messala, qui iam Cicerone arcem tenente eloquentiae agere coeperunt, parum in vita dignitatis habuerunt, parum ad posteros gloriae tradiderunt? 20 alioquin pessime de rebus humanis perductae in summum artes mererentur, si quod optimum, ⟨idem ultimum⟩ fuisset. adde quod magnos modica quoque 29 eloquentia parit fructus, ac si quis haec studia utilitate sola metiatur, paene illi perfectae par est. neque erat 25 difficile vel veteribus vel novis exemplis palam facere, non aliunde maiores opes, honores, amicitias, laudem praesentem, futuram hominibus contigisse:

6 orat. 1, 4

AGHMPV] 1 et *ante* **eloq.** *add.* **A[2]** *om.* **A[1]GHMPV a** *om.* **A[1]GH 3 quis A[2]P 7 in rebus bellicis** *ras.* **A[2] in bellicis MPV in becillis GH 9 neque HMPV fuerunt GHMV tyrthei** *ras.* **A[2] tyrtaei** *ras.* **P 12 hi GHV hii AM ii P sunt** *om.* **MV** *post* **optimi** *habet* **P[1] 13 neque GHMPV nec A 15 qui** *om.* **GHMPV fuerunt A vicerunt GHMPV viguerunt** *Ha.* **ut** *om.* **HPV 20 alioqui A 21/22** *suppl. Butt.* **22 defuisset** *in mg.* **A[2] 25 novis** *erasum in* **G nobis HA[1]V 27 gloriam futuram** *Mei., cum deberet* **futuram gloriam**

nisi indignum litteris esset ab opere pulcherrimo, cuius tractatus atque ipsa possessio plenissimam studiis gratiam refert, hanc minorem exigere mercedem, more eorum, qui a se non virtutes, sed voluptatem, quae 4 fit ex virtutibus, peti dicunt. ipsam igitur orandi 30 maiestatem, qua nihil di immortales melius homini dederunt et qua remota muta sunt omnia et luce praesenti ac memoria posteritatis carent, toto animo petamus nitamurque semper ad optima, quod facientes aut evademus in summum aut certe multos infra nos 10 videbimus.

Haec erant, Marcelle Vitori, quibus praecepta di- 31 cendi pro virili parte adiuvari posse per nos videbantur, quorum cognitio studiosis iuvenibus si non magnam utilitatem adferet, at certe, quod magis peti- 15 mus, bonam voluntatem.

AGHMPV] 1 sim dignum G(H)(M)(V) *nisi* ind. A si tamen dignum P 3 refert *ultima lit. ras.* A 5 fit A²P sit GHM *om.* V 7 muta sunt A *litura in* G *om.* HMPV luce MPV lucem A lucent GH 12 Haec erant A(G)(H) Habes MPV Marcelle P M̄. A mens G m̄s H m/// M me is V Victori G¹MPV

INDEX[1])

1) Cf. Totius operis conspectum Vol. II p. VIII sqq.

ADDENDA ET CORRIGENDA

collegit et adiecit V. Buchheit

Austin[2] = Quintiliani inst. orat. liber XII ed. by R. G. Austin (Oxford 1954).

Commentariolos arcessitos suo loco invenies.

p. 3, 25—26	„quaestio" et „coniectura est" secl. Stroux, Philol. 91 (1936) 227
p. 31 in app.	ad 9 pro „Mei." scribe „Gertz"; cf. Gertz, Stud. crit. in L. Ann. Sen. dial. (Kopenh. 1874) 91
p. 45, 17	† secl. Stroux, Philol. 91 (1936) 223—226
p. 78, 5	pro „id" leg. „iudices" Stroux, Philol. 91 (1936) 228
p. 84, 4—7	pro textu a Raderm. probato leg.: „'Aerumna' quid opus est, tamquam parum si ⟨dolor⟩ dicatur? 'queo' horridum, 'reor' tolerabile, 'autumo' tragicum, 'prosapia' insulsum" Kennedy; cf. Harv. stud. 62 (1957) 145
p. 85, 17	pro „queens" scribit „ens" Barwick, Philol. 91 (1936) 99
p. 85 in app.	ad 16 dele „Teuffel" post „Plauto" et scribe „Detlefsen"; cf. Barwick, Philol. 91 (1936) 97—98 et Stroux, ibid., 223, not. 3
p. 86, 8	† secl. Barwick, Philol. 91 (1936) 101—111

p. 86 in app.	primo ad 8 pro „Caecilii Cal. frg. 168 Ofenl. Peter HRF p. 185 n. 103" scribit „Caecilius Epirota" Barwick, Philol. 91 (1936) 101–111; cf. idem Abh. Saechs. Ak. 49, 3 (1957) 82, not. 1
p. 112 in app.	ad. 13 post „clausula BP[1]" adde „in clausula" Stroux, Philol. 85 (1930) 347
p. 121 in app.	ad 23 pro „Birt" scribe „Gertz"
p. 125, 13	pro „dimittere" scribendum est „demittere"; cf. Verg., ecl. 9, 8
p. 144 in app.	ad 9 pro „Ha." scribe „codd. dett. et nonn. edd."
p. 193 in app.	ad 10 pro „Kroll" scribe „Kroll praeeunte Halm"
p. 208, 7	pro „manu mota" proponit „manuum motu" Buchheit
p. 211 in app.	ad. 2 post „exclamat" pro „Kroll" scribe „Rollinus"
p. 215 in app.	ad 22 post „suis locis" pro „Kroll" scribe „Kroll praeeunte Halm"
p. 224, 20	pro „sunt. † nequis satis" leg. „sunt haec. ac si quis satis" Castiglioni, Riv. filol. istr. cl. 15 (1937) 75
p. 227, 24	pro „hoc † aut bene" leg. „hoc. aur⟨ibus⟩ bene" Castiglioni, Riv. filol. istr. cl. 15 (1937) 75
p. 229, 4	pro „per se si id", quod codd. tradunt, proponit „per se siccis" Buchheit; cf. 11, 1, 32; 2, 4, 6
p. 240, 19	coniecturam Raderm. „quiqui convivebant" rectam non esse demonstrat Ernout, Rev. Philol. 10 (1936) 405; cf. etiam Fletcher, Class. Rev. 51 (1937) 232

p. 254, 18 „quem senes qui parum“ leg. Castiglioni, Riv. filol. istr. cl. 15 (1937) 76

p. 261, 6 pro „etiam“ proponit „enim“ Ernout, Rev. Philol. 11 (1937) 91

p. 261, 14 „⟨si⟩ siparum non concupisset“ leg. Rossbach, Philol. Wochenschr. 1924, 886; sed cf. Ernout, Rev. Philol. 11 (1937) 91, qui conicit „si nova minus“; cf. etiam Fletcher, Class. Rev. 51 (1937) 232

p. 284, 21–22 pro „velut † primus quidam plius“ leg. „velut proventus quidam plenus“ Walter, Rhein. Mus. 91 (1942) 5–6

p. 308 in app. ad 20 pro „itemque Kroll“ scribe: „causa si nobis iusta sit Kroll, Satura Berolinensis (Berl. 1924) 66“

p. 329 in app. ad 15 pro „Kroll“ scribe „Kroll praeeunte Halm“

p. 363, 28 pro „fuit“ scribit „sic“ Stroux, Philol. 91 (1936) 230

p. 375, 11 pro „an“ proponit „ac“ Güngerich, Gnomon 22 (1950) 246

p. 375 in app. ad 21–22 pro „b“ scribe „add. b“; cf. Radermacher, Anz. f. Alt. Wiss. 2 (1949) 108

p. 383, 4 post „animumque caelestem“ add. “⟨cognatis sideribus admovere queat⟩“ Stroux, Philol. 91 (1936) 231–233; quod probat Austin[2]

p. 383, 17 „⟨non⟩ satis credat“ leg. Austin[2]

p. 393, 7 „meruerit“ leg. Austin[2]

p. 409, 21 pro „et in ** distinctus“ conicit „et idem distinctus“ Meerwaldt. Museum 44 (1937) 119

p. 411 in app. ad 9 pro „Kroll“ scribe „Kroll cum Ald. et mult. edd.“

p. 412, 22 „dico, non *** vitia“ leg. Austin[2]

p. 413 in app. ad 25 dele „captandus Kroll“; cf. Kroll, Satura Berolinensis (Berl. 1924) 66—67

p. 415, 2—3 „aliquandoque ⟨eum ut⟩ Ciceronem in oratione contra Catilinam [in senatu]“ leg. Austin[2]

p. 415, 12 pro „⟨deos⟩ appellabit“ leg. „pallebit“ Stroux, Philol. 91 (1936) 236—237

p. 417, 28—29 def. „iocundi oris“ Radermacher, Anz. f. Alt. Wiss. 2 (1949) 107—108 adv. Austin[2] p. 211

p. 418, 8 pro „† etiam lacernae“ scribit „eam Lacaenae“ Housman, Class. Rev. 49 (1935) 167

p. 420, 3 pro „illo“ leg. „Julio ⟨Africano⟩“ Stroux, Philol. 91 (1936) 228—229

p. 421, 20—21 „dimetiri, minores sed difficiliores artis, potuerint“ interpungit et leg. Austin[2]

p. 421, 24 pro „persuasioni“ leg. „arti“ Austin[2]

p. 422, 8 „[ut] sicca“ leg. Austin[2]

p. 426, 27 „futuram [famam]“ leg. Austin[2]

p. 450 dele „Sergius Flavus 7, 4, 40; 8, 3, 33“ et scribe „Sergius Plautus 8, 3, 33“; cf. Barwick, Philol. 91 (1936) 97—98

p. 454 sub „Verginius Flavus“ pro „8, 3, 33“ scribe „7, 4, 40“; cf. Stroux, Philol. 91 (1936) 223, not. 3